

LISTY FILOLOGICKÉ.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

Jan Gebauer, Fr. Groh, Jos. Král,
Fr. Pastrnek, Jar. Vlček.

ROČNÍK DVACÁTÝ ŠESTÝ.

V PRAZE.
Tiskem F. Šimáčka.
1899.

Obsah ročníku dvacátého šestého.

Úvahy.

Strana

Našim příznivcům!

Tiše a bez hluku slavili jsme vydáním posledního sešitu předešlého ročníku „Listů filologických" jubileum pětadvacetiletého jejich trvání. „Listy fil.", k jejichž založení r. 1873 vyšel popud ze studentstva, sdruženého v „Jednotě českých filologů", obraly si dle úvodních slov k prvnímu sešitu za úkol pěstování filologie vůbec, zvláště však filologie klassické a slovanské, oné pro její důležitost kulturní, této pak za tou příčinou, že náš jazyk český jest jazykem slovanským. Cíle toho mělo se dosáhnouti uveřejňováním samostatných prací původních a úvah o pracích cizích, tak aby v „Listech fil." filolog klassický a slovanský o všem, co v oboru jeho důležitého se vyskytuje, nabyl povědomosti. Vedle toho věnovány byly z počátku také paedagogice, kterýžto obor z programu jich byl vypuštěn počínajíc ročníkem XIV (1887). Od té doby dle přání nakladatelstva polovice obsahu „Listů fil." věnována bývala filologii klassické, polovice filologii slovanské. Články a úvahy z jiných odvětví filologie byly výjimkou.

„Listy fil." uvítány byly, když vyšly poprvé, nejen od odborníků, nýbrž od naší intelligence vůbec (také od naší žurnalistiky) velmi příznivě; vyšlyť poprvé v době, kdy naše literatura vědecká začala se ve všech oborech pěstovati soustavněji a zkvétala a mohutněla rychlým postupem. Zájem pro literaturu čistě vědeckou byl tehdy takový, že „Listy fil." měly první rok na osm set odběratelů, jichž dobrá polovice nenáležela mezi filology odborníky. Zájem ten ovšem velmi brzo ochabl, částečně i vinou „Listů" samých, kteréž hned první rok pozbyly přízně a obliby v širších vrstvách naší intelligence svým nepravidelným vycházením. Nicméně mezi odborníky dovedly si přízeň udržeti i potom, plnice úkol, kterýž si vytkly, podle svých sil a prostředků.

Spor o RKZ, vzniklý r. 1886, dotkl se však také „Listů fil.“, jež původně ani do něho se nemísily, ačkoli ony právě, jakožto jediný tehdy český vědecký list filologický, byly k tomu povolány, aby v nich otázka o pravosti nebo podvrženosti RKZ se řešila. Z příčin, jež jsou těm, kdož na ona léta se pamatují, dobře známy, byly „Listy fil.“ od té doby nejen opouštěny od mnohých filologů odborníků, kteří pokládali za vlasteneckou povinnost ujímati se padělaných rukopisů, nýbrž i ve veřejnosti, a to i v některých časopisech vědeckých, důsledně umlčovány. Z pravidla jen tehdy, když kdo se domníval, že proti míněním, pronášeným v „Listech fil.“, může vystoupiti ne s klidným, věcným jich vyvrácením, nýbrž s odsuzováním jich před forem nejširšího obecenstva, dostávaly se o nich zprávy také do širší veřejnosti.

Tak se stalo, že „Listy fil.“ mají nyní zvučnější jméno v literaturách cizích (i v německé), než ve vlastní naší literatuře domácí.

Nemůžeme si osobovati právo, abychom sami posuzovali, co „Listy fil.“ za čtvrtstoletí svého působení vykonaly. Jest to úkolem jiných. To však zajisté vysloviti můžeme, že bylo vždycky snahou podepsané redakce, aby „Listy fil.“ původnímu účelu svému co možná vyhovovaly a aby filologii naši přiváděly k dokonalosti a rozkvětu. K tomu hleděli jsme přispívati jednak tím, že s dosti velikou přísností nepřijímali jsme do „Listů fil.“ článků, jež vážnějším požadavkům a pokrokům současné vědy nevyhovovaly, jednak tím, že jsme všelikou povrchnost a polovičatost při posuzování českých prací vědeckých bez ohledu na osoby a poměry důsledně stíhali, jsouce při tom vždy dbalí nutné objektivnosti, třeba leckomu nemilé. Víme dobře, že k rozmnožení počtu odběratelstva a k získání obliby, pochvaly a podpory vede rychleji a bezpečněji cesta opačná; ale zdárnému rozvoji naší literatury filologické by se touto cestou neprospělo.

Tyto zásady naše sdíleny byly nicméně hojným počtem odborníků, a to nám bylo důkazem, že jsou správné; přispěvatelů i odběratelů při veškeré té nepřízni, jakou k nám měla a má jedna část naší veřejnosti, nikdy neměli jsme nedostatek.

Jsme si ovšem dobře vědomi, že přese všecku dobrou vůli nemohli jsme leckdy plně vyhověti svým úkolům. Pro neobyčejně hojnou činnost v oboru filologie, jež rok co rok u všech téměř národů vzdělaných roste, nedopouštěl toho často nedostatek místa, aby v úvahách pojednávalo se o všech důležitých novinkách literárních anebo aby se ob čas podávaly přehledy o všem tom, co za jistou dobu v tom neb onom oboru filologie bylo vykonáno. I uveřejňo-

vání některých dlouhých článků, které vlastně měly vyjíti jako knihy samostatné, bylo často příčinou, že jsme musili jiné články anebo úvahy obmezovati a odkládati a že jsme nemohli je často uveřejňovati tak rychle, jak by věc sama byla vyžadovala a jak by si zajisté přispěvatelé byli přáli. Ale mezi našimi přispěvateli jsou mnozí, kteří za našich poměrů literárních, jak se vyvinuly po r. 1886, nemají možnosti, aby své práce české uveřejňovali jinde než v „Listech fil." I leckteré polemiky, jimž jsme se nemohli vyhnouti, ubíraly nám leckdy místa.

Podepsaná redakce, jsouc si vědoma i úkolu, jenž jí při založení „Listů fil." byl stanoven, i překážek, jež snahám jejím často v cestu se stavěly, míní sice i na dále říditi „Listy fil." v témž duchu a směru, jako dosud, ale hledíc k tomu, že pro nedostatek prostředků peněžních nelze na ten čas objem „Listů fil." dostatečně rozšířiti, hodlá původní program „Listů fil." v jedné příčině obmeziti, ale náhradou za to také částečně pozměniti a doplniti. Bude hleděti k tomu, aby články (pokud možno kratší) týkaly se všech odborů filologie klassické i slovanské; v části, věnované filologii klassické, bude tedy přinášeti články nejen z těch jejích odvětví, jež často, ač neprávem, pokládají se za vlastní její jádro (textová kritika vyšší a nižší, hermeneutika a historie literatury), nýbrž i z jazykozpytu, ovšem z jazykozpytu v nynějším jeho vývoji, ze starožitností, mythologie, metriky a j. V části slovanské bude větší měrou než dosud přihlíženo vedle grammatiky i k literární historii, zvláště české.

Ježto pro veliký nadbytek literární produkce filologické není nám pro nedostatek místa možno všecku tuto literaturu ani bibliograficky zaznamenávati, neřkuli aspoň všecky důležitější zjevy její podrobovati rozboru, hodláme přinášeti aspoň úplnou bibliografii článků a knih českých, pokud filologie klassické a slovanské se týkají, dále seznamy článků podobných z jiných filologických časopisů slovanských, z literatur pak jiných upozorňovati ve zvláštním oddíle aspoň na zjevy nejzajímavější. Díla česká vesměs, z cizích pak nejdůležitější, budou i na dále posuzována v rozborech dle potřeby kratších nebo delších. Konečně přinášeti budou „Listy fil." i drobnější zprávy, týkající se věcí, pro filology klassické i slovanské zajímavých. K provedení tohoto úkolu rozšířena bude redakce v nejbližší době osvědčenými odborníky.

Podepsaná redakce, předkládajíc tento svůj program čtenářstvu i přispěvatelstvu „Listů fil.", prosí, aby i nadále ji ve snahách jejích podporovalo. Zvláště pak prosí i dosavadních příznivců „Listů fil." i všech těch, již zásady její schvalují a jimž jde o opravdový zdar české vědy filologické, aby

netoliko odbíráním „Listů fil.“, ale také šířením a doporučováním jich pomáhali redakci v plnění úkolu, který si vytkla. „Listy fil.“, nejstarší český filologický časopis vědecký, požívají pouze roční podpory, kteréž se jim munificencí vys. c. k. ministeria kultu a vyučování dostává; jinak jsou docela odkázány na obětavost svých odběratelů a svého nakladatelstva, Jednoty českých filologů. Kdyby se počet odběratelstva jejich rozmnožil, užila by Jednota českých filologů, jež pro dobro naší české literatury filologické již tolik vykonala, větších z toho plynoucích příjmů k rozšíření objemu „Listů fil.“ bez zvýšení předplatného. Jest oprávněná naděje, že k nějakému rozšíření objemu „Listů fil.“ dojde co nejdříve. Ježto mají „Listy fil.“ nyní hojně přispěvatelů a stálý nadbytek příspěvků vědeckých, přineslo by toto rozšíření jich, již dávno žádoucí, české literatuře filologické zajisté hojně prospěchu.

V PRAZE, v lednu 1899.

Redakce „Listů filologických“.

Apella.

Napsal **Josef Král.**

I.

Za vlastní jméno spartské hromady lidu pokládá se, jak známo, slovo ἀπέλλα nebo ἀπελλά, jak se také někdy přízvukuje. V tak zvané rhetře Lykurgově u Plut. Lyk. 6 (ὥρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν μεταξὺ Βαβύκας τε καὶ Κνακιῶνος) vyskýtá se sloveso ἀπελλάζειν, kteréž Hesychios vykládá ἐκκλησιάζειν· Λάκωνες. Podobně vykládá je Plutarchos Lyk. ib. τὸ δὲ ἀπελλάζειν .... ἐκκλησιάζειν. Sloveso to odvozeno jest patrně od subst. ἀπελλά, jež rovněž uvádí Hesychios s. v. ἀπέλλαι· σηκοί, ἐκκλησίαι, ἀρχαιρεσίαι (v rukopisech vyskýtá se i přízvukování ἀπελλαί); srv. i ἀπελάζειν (sic)· ἐκκλησιάζειν· Λάκωνες. Totéž slovo značí hromadu na dvou nápisech lakonského města Gytheia; srv. sbírku nápisů Collitzovu a Bechtelovu III, 2, 1 (1898), č. 4567 ἔδοξε τῶι δάμωι ἐν ταῖς μεγάλαις ἀπελλαῖς a č. 4568, kde čteme tatáž slova. První z oněch nápisů je z doby před Sullou, druhý z doby kolem r. 86 př. K. (srv. ib. str. 66 a 68).

Etymologie tohoto slova dosud není zjištěna. Skladatelé starožitností a dějin řeckých buď se etymologii vyhýbají (a to je stanovisko zajisté opatrnější a pochvaly hodnější, než uvádění etymologií zastaralých a nyní již nemožných) nebo přijímají starou etymologii Ahrensovu. To činí na př. i Lipsius v nejnovějším čtvrtém vydání starožitností Schoemannových z r. 1897 na str. 239, p. 4: »ἀπελλάζειν, von ἀπελλά, hängt wohl mit ἀόλλης (von ϝείλω) zusammen, indem das ϝ zu π verhärtet ist, s. Ahrens de dial. dor. p. 51.« *) Že taková etymologie dle nynějšího stavu jazykozpytu je nemožná, poněvadž nějaké zhušťování ϝ v π v řečtině je nedoloženo, ví každý, kdo novější vývoj jazykozpytu jen poněkud zná.

Aby se takové dávno překonané, ale u klassických filologů dosud oblíbené názory v otázkách grammatických odstranily, proto

*) Ahrensovu etymologii (ἀπελλά = *ἀ + πελια, π = ϝ) schvaluje také Gilbert, Studien zur altspartanischen Geschichte, Göttingen 1872, str. 132 a ještě v Handbuch der griech. Staatsalterth. II, 1885, str. 309, i Curtius, Grundz.[4], str. 540 a j. v.

píši tento článek, chtě ukázati, že vlastně jen těžko omluvitelná vědomá nebo nevědomá nevšímavost k jazykozpytným výkladům novějším svádí klassické filology k přijímání a schvalování anebo někdy i nalézání etymologií, jež nyní naprosto již nejsou přípustny.*)

O tomto slově *ἀπελλά* se totiž i v nejnovější době psalo dosti, a podány byly dva pokusy etymologického výkladu toho slova, jež oba jsou lepší staré etymologie Ahrensovy, ale od filologů zůstávají napořád nepovšimnuty. Brugmann v Curtiusových Stud. IV (1871), str. 123 odváděl **ἔλλα* (*ἀπέλλα*) od **ϝέλ-να*, podobně Meister ib. IV, str. 401. Také P. Müllensiefen, De titulorum Laconicorum dialecto, Dissert. phil. Argentoratenses VI (1882), str. 49 zavrhl etymologii Ahrensovu a rozděloval slovo to v *ἀπ* - (*ἀπό*) - *ἔλλα*, dovolávaje se (jako Meister) gloss Hesychiových.**) Jinak vyložil slovo to A. Fick v BB. 18 (1892), str. 138: »*ἄπελλα* Volksversammlung: *πτελεόν· τὸ συλλέγεσθαι*: *τέλος* Schaar . . *Ἀπόλλων* = *Ἀπέλλων* . . . Vrgl. *πόλις*« a vedle něho týmž způsobem Prellwitz Etymol. Wörterbuch, 1892 s. v.: »*ἀ* cop. + *qelnā: *τέλος* Schaar, *κλόνος* Gedränge.« Oba, Fick i Prellwitz, odvozují tedy slovo to od kořene qel, od něhož pochází i ř. *πέλω*, l. colo. Ř. *πέλω* (praj. qelō) značí původně »uvádím v pohyb«, med. *πέλομαι* »pohybuji se, jsem«. Dle toho výkladu, jazykozpytně nezávadného, znamenalo by tedy *ἀπελλά* (m. **ἀ-πελ-νά*) totéž, co lat. contio, comitia, shromáždění, hromadu, a musilo by se od koř. *ϝελ*, z něhož je *ἁλής* (= *ϝαλής*), *ἀολλής*, *εἴλω*, *ἅλις* a také jiné jméno pro hromadu řeckou *ἁλία*, *ἁλιαία*, att. *ἡλιαία*, odděliti.***)

---

*) K takovým klassickým filologům, o nichž svrchu je řeč, náleží u nás na př. Frant. Sal. Kovář. Jeho článek »Příspěvky k výkladu homerských epithet *μέροψ* a *νῶροψ*« v ČMF. I (1895), str. 243 n. přes to, že sem tam v něm citován je Brugmann, vydává velmi jasné svědectví, že jeho původce s pokroky jazykozpytu naprosto je neobeznámen. Člověk žasne, co podivuhodného na základě této neznalosti svede! A není u nás, bohužel, sám!

**) Připomínám, že je to etymologie stará, která se vyskýtá již i v slovnících; ovšem v slovnících bývá ze stránky hláskoslovné slovo to špatně vykládáno.

***) V Bechtelově a Fickově druhém vydání známého spisu Die griechischen Personennamen (Göttingen 1894), str. 438 se etymologie Fickova zamítá. Dle výkladu Fröhdova jména *Ἀπόλλων* »Verkünder« (souvisí prý slovo to s *ἀπειλή* a lat. ap-pellare) přijímá se tu i pro slovo *ἀπελλά* původní význam »Ansprache« (»Appell«); k výkladu významu »hromada« ukazuje se na *ἀγορά* hromada — *ἀγοράομαι* mluvím. Důvod, uváděný proti dřívější etymologii od koř. qel, že bychom prý totiž v dorštině za velární q nečekali *π*, je málo závazný, poněvadž pravidelné zastupování velárního q v dorských dialektech pro nedostatek dokladů nemůžeme stopovati podrobněji a poněvadž pravidelná změna velárních hlásek často bývá zkřížena analogií. Z jiných důvodů je však tato etymologie málo pravděpodobna.

Výklad tento, jakkoli velice se zamlouvá, působí však jednu obtíž. Hesychios vykládá totiž slovo *ἀπελλαί* na prvém místě slovem *σηκοί* (*σηκός* ohrada, stáj, obydlí i svatyně; srv. Eur. Ion 300 *σηκοῖς δ' ἐνστρέφει Τροφωνίου*; Rhes. 501 *εἰς Ἀθάνας σηκὸν... μολών*) a má i glossu *ἀπέλλακας· ἱερῶν κοινωνούς* (srv. ib. i <*ἀπ*>*ἄλλακες*). Význam *σηκός* »ohrada« stěží se vysvětlí, jestliže vykládáme slovo *ἀπελλά* z koř. qel (»v pohyb uváděti«), naproti tomu snadno se vysvětluje, odvádíme-li slovo to z *ἀπ-ελλά*. Také výraz *ἀπέλλακες* (»účastníci posvátných obřadů« dle výkladu Hesychiova) sotva vysvětliti lze z původního širokého významu »shromáždění«. Že by toto slovo *ἀπέλλακες*, tvořené jako *μεῖραξ, δέλφαξ, λεῖμαξ, νέαξ* (srv. Brugmann, Grundr. II, str. 249 a 384), nesouviselo s *ἀπέλλω* »uzavírati«, těžko je se domnívati. Pravděpodobnější je, že slovem tím označovány byly uzavřené společnosti, jež se ke ctění některého boha nebo heroa spojily, a proto také na rozdíl od účastníků náboženských slavností veřejných označovány byly i zvláštním jménem.

Z té příčiny soudím, že etymologie Brugmannova, Meisterova a Müllensiefenova *ἀπ-ελλά* (z **ἀπ-ελ-νά*) lepší jest etymologie Fickovy a Prellwitzovy. Sloveso hom. *εἴλω*, att. *εἴλω*, aiol. *ἔλλω*, *εἰλέω*, att. *εἱλέω*, dor. *ϝηλέω* (Prellwitz) znamená »stahovati, směstnávati, zavírati, zdržovati«; od téhož kořene je i *ἀελλής, ἅλις* a j. Dle toho výkladu by *ἀπελλά* znamenalo původně nějaké uzavřené, ohražené místo, jak je vskutku Hesychios slovem *σηκός* vykládá, a pak i shromáždění, hromadu lidu, na takovém místě konanou. Všecky tři významy tohoto slova, Hesychiem uvedené (*σηκοί, ἐκκλησίαι, ἀρχαιρεσίαι*), snadno bylo by vyložiti.*)

Ovšem i tato etymologie činí jisté obtíže.**)

---

*) Prof. Zubatý mne upozorňuje, že s **ἐλλά, ἀπελλά* lze srovnati sanskritská slova, od téhož kořene odvozená, vāṭaḥ ,ohrada', vāṭī, ,ohrada, zahrada'. Slova ta objevují se sice v pozdní literatuře, zvláště v kompositech (kāṣṭavāṭaḥ ,dřevěná ohrada', gōvāṭaḥ ,ohrada pro skot' a j.), ale jsou jistě stará; snad sem náleží i valaḥ, jakési vězení, v němž Vṛtraḥ věznil nebeské krávy. Vāṭaḥ předpokládá *veltos nebo *voltos (*ā* před *ṭ* mělo by nepůvodní délku anebo bylo by z ,polodlouhého' āˣl; srv. hāṭakam ,zlato' z ĝhelto- [lot. zelts] nebo z ĝholto- [sl. zolto]).

**) K obtížím nepočítám skupiny *λλ*, jež by dle theorie Brugmannovy Gr. Gram.[2], str. 50 a Grundr. I[2], str. 358 měla přejíti v dialektech dorských v *λ* s náhradným dloužením předchozího *ε* v *η*. Proti tomu pravidlu uvedl Schmidt, KZ. 32, 1893, str. 385 n. závažné námitky, ukázav k tomu, že *λν* ve slovech, kde je lze beze vší pochyby doložiti — nehledíme-li k hom. *πίλναμαι* a kyper. *πιλνόν*, jež třeba vyložiti jinak — v řečtině všude přechází v *λλ* bez předchozího náhradního dloužení; srv. *ἐλλός* kolouch, lit. élnis, *ὠλλόν* vedle *ὠλένη, ὄλλυμι* z *ὄλνυμι* a j. v. Podobně vyslovuje se Meillet v IF. V, 1895, str. 328. Doklady, které pro své pravidlo Brugmann uvedl, jsou vesměs nejisté. Ale jestliže i *εἴλω, ἔλλω* pochází vskutku z **ἔλ-νω*, jak soudil Brugmann v Curtiusových Stud. IV (1871), str. 122 a jak jest i velmi

Obtíž skutečná spočívá však v tom, že kmen (ϝ)ελ měl zcela jistě původně v násloví digamma, po němž v ἀπελλά není ani stopy. Digamma mizelo v jednotlivých dialektech řeckých v různých dobách (nejdříve v ionštině) a ne najednou, nýbrž postupně; mizelo na př. dříve v slovostředí než v násloví, a jak Solmsen (KZ. 32, 1893, str. 273) dokázal, nejprve před ο, ω, ου (srv. Brugmann, Grundr. I², str. 305 n.). Nejnověji jednal o této otázce Thumb v IF. IX (1898), str. 295 n. Dle zachovaných nápisů drží se v dialektu lakonském ϝ ve slovech ϝάναξ, ϝεξήκοντα, ϝέτεα, ϝίκατι, Ϝαλήιοι, Ϝανακτοριῆς asi do konce V. stol. př. Kr. Ve středosloví na konci té doby (mezi r. 450—400) již mizí (srv. ἐφέστιοι). Od konce IV. stol. př. Kr. se ϝ již na nápisech nejeví; jen v úředním, archaistickém slohu a ve vlastních jmenech jsou po něm ještě dlouho stopy, ač se již nevyslovovalo (srv. βίδεος, Βαστίας a j.). Mizelo tedy postupně (nejprve ϝ před ο, pak ono ϝ, jež přešlo v přídech ostrý, konečně ϝ, jež přešlo v přídech jemný), až kdysi koncem IV. stol. zmizelo v živé mluvě lakonské docela. Pro nedostatek materiálu nápisného nelze mizení jeho arci stopovati podrobněji.

Jeli tomu tak, drželo se ϝ ve ϝήλω, *ϝελλά dosti dlouho. Tvar ἀπ-ελλά mohl vzniknouti teprve po jeho vymizení z živé mluvy, a je-li etymologie, které se zastáváme, správná, není ἀπελλά slovo staré, nýbrž vzniklo teprve někdy ve IV. stol. př. Kr.

II.

Slovo ἀπελλάζειν, odvozené od subst. ἀπελλά, zachováno je v tak zv. rhetře Lykurgově u Plutarcha Lyk. 6. Nemáme dostatečné příčiny, pokládati Lykurga za osobu nehistorickou.*)

pravděpodobno, nevadí to etymologii slova ἀπελλά, výše uznávané. Dorský tvar praes. tohoto slovesa byl ϝήλω, jak z gloss Hesychiových γήλεσθαι (t. j. ϝήλεσθαι; dle konj. Ahrensovy; rukop. mají γηλιᾶσθαι)· κατέχεσθαι; γηλομένως (dle konj. Ahrensovy; rukop. mají γηλουμένους)· συνειλημμένους; βήλημα (t. j. ϝήλημα)· κώλυμα, φράγμα ἐν ποταμῷ· Λάκωνες a z tvaru ἐγϝηληθίωντι desk Heraklejských (Collitz a Bechtel III, 2, 1, č. 4629, I 150) zcela jasně vyplývá. Skupina vokál + λν mohla v různé době různým spůsobem se měniti; v jedné době mohla dáti λλ bez náhradného dloužení, v jiné λ s náhradným dloužením, jak to Brugmann sám uznává, pokládaje první změnu za pozdější. Subst. *ἐλλά (ἀπελλά) pocházelo by pak z pozdější doby.

*) Theorie o nehistorickosti osoby Lykurgovy, až dosud neprávem rozšířené, znovu odůvodňuje na př. E. Meyer, Sam. Wide a j. Střízlivější stanovisko zajímá v té věci Attinger. Že tradice o Lykurgovi jest pouhá legenda, že nevíme, ani kdy žil, ani co vlastně vykonal, je pravda; ale musí se proto pokládati osoba jeho za mythickou? Na otázku o Lykurgovi příliš působila analogie otázky homerské. Také o Homerovi a jeho činnosti máme zprávy sobě odporné a legendární, a přece, jak se nyní již obecněji uznává, není dosti příčiny souditi, že vůbec nikdy nežil. Totéž možno tvrditi také o Lykurgovi. Novější bá-

Ale proto přece nemůže býti pochybnosti, že — i byl-li Lykurgos vskutku někdy zákonodárcem spartským — nevyšla od něho všecka ta zřízení ústavní, která se mu později přičítala. V dobách pozdějších zkrátka vše, co se pokládalo ve Spartě za starobylé, přičítalo se jemu jakožto původci. Také rhetra, výše připomenutá, nepochází zajisté od něho. Jestliže týž Lykurgos dle pověsti nařídil *μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις* (Plut. Lyk. 13), můžeme z toho souditi, že v staré době zřízení ústavní a zákony (jak tomu bylo i v jiných obcích řeckých) nebyly ve Spartě ani písemně zaznamenány, a to zajisté po delší dobu než jinde; srv., co píše o té věci Gilbert, Studien zur altspart. Gesch., str. 28 n. Že by tedy tato rhetra, třeba byl obsah její zůstal povždy nezměněn, byla zachována v původním slovném znění, nikterak nemůžeme tvrditi.

V novější době E. Meyer, Forschungen zur alten Geschichte (Halle, 1892), str. 227 ukázal, že verše u Diodora a Plutarcha, v nichž se shledávalo potvrzení starobylosti této rhetry, poněvadž některá slova v oněch verších, prý Tyrtaiových, zřejmě na onu rhetru narážejí, jsou jako Tyrtaiovy dosvědčeny pouze Plutarchem a že vznikly teprve kolem r. 400 př. Kr. Prosaické rhetry Lykurgovy u Plutarcha pocházejí, jako veliká část tohoto životopisu Plutarchova, z Aristotelova spisu o ústavě lakonské (tak soudil již Gilbert na u. m. str. 106, a soudí tak i E. Meyer, str. 262). Aristoteles ovšem sám je zajisté pokládal za rhetry z doby Lykurgovy. Z básní Isyllových vychází na jevo, že rhetra tato byla již začátkem třetího století př. Kr. všeobecně známa; nebo Isyllos naráží na ni slovy *ὥραις ἐξ ὡρᾶν* (*νόμον αἰὲν τόνδε σέβοντας*). Rhetra sama jest jen velmi stručnou, neúplnou formulací jistých zřízení spartských, která každému, kdo ve Spartě žil, z veřejného života dobře byla známa, jest pozdější, prosaickou redakcí základů ústavy, jež stojí po boku spracování jich básnickému, obsaženému v připomenutých verších, které Plutarchos přičítá Tyrtaiovi. Snad základem slovného znění rhetry, jak zachována je u Plutarcha, jsou formulace nějaké dřívější, ale ve spůsobě, jak ji zaznamenal Aristoteles, byla dle E. Meyera sotva padesát let stará. I jiné tři krátké rhetry, prý Lykurgovy, zachované Plutarchem (že Sparťané nemají míti psaných zákonů, že krov svého domu mají zhotovovati jen sekyrou a dvéře jen pilou, a že nemají bojovati opětovně proti týmž nepřátelům), jsou

dání nedovedlo nikdy zcela uspokojujícím spůsobem vyložiti, jak nějaký bůh příjmím *Λυκοῦργος* v tradici změnil se v člověka zákonodárce. Uvádí-li se stále mezi důvody pro tyto theorie, že Lykurgos ctěn byl ve Spartě ne jako heros, nýbrž jako bůh (*θεός*), jak se někdy nazývá, třeba připomenouti, že takto nepřesně nazývají se často i heroové dosti podřízeného významu, na př. Akademos u Eupolida frg. 32 K., Kolonos u Sof. OC 65 a j. Srv. Roscher, Ausf. Lexikon der gr. u. röm. Mythol. s. v. Heros, sl. 2465.

— jak je na prvý pohled patrno — jen stručnou formulací starobylých zvyků a zásad, jež domnělému zákonodárci kladou se do úst (E. Meyer na u. m., str. 262 n.).

Tyto výklady Meyerovy o pozdním vzniku prosaických rheter Lykurgových, jež obstojí i u těch, kdo by se neodhodlali výše připomenuté verše upříti Tyrtaiovi, podivuhodně docházejí k témuž konci, jakého jsme došli výše úvahou o původu slova *ἀπελλά*. Meyer historickým rozborem dospěl k přesvědčení, že slovné znění rhetry Lykurgovy je asi ze IV. stol. př. Kr. K témuž konci dospěli jsme i my úvahou o původu slova *ἀπελλά*. Nebo, je-li etymologie, které jsme se přidrželi, správná, nemůže slovo *ἀπελλά* a od něho odvozené *ἀπελλάζειν* býti IV. století př. Kr. starší.

Jest ovšem otázka, jaké bylo původní jméno spartské hromady, a proč ve IV. století nastal zvyk, užívati vedle jména starého nebo za jméno staré výrazu nového.

Starého lakonského názvu pro hromadu spartskou určitě neznáme; *ἐκκλησία*, jak ji nazývají spisovatelé attičtí, jistě neslula. Ale mohla slouti *ἁλία*, kteréhož názvu o hromadě spartské užívá Herodotos 7, 134; nebo tak sluly hromady lidu i v jiných obcích dorských (na př. v Byzantiu dle Dem. 18, 90, na Korkyře, v Heraklei, Rhegiu, Akragantu, Gele; v. Gilbert, Handbuch der gr. Staatsalterth. II, 1885, str. 309). Herodotos, jak již častěji bylo ukázáno, ovšem užívá slova toho i o hromadě obcí nedorských, ba i o shromáždění barbarů (1, 125 [*Κῦρος*] *ἁλίην τῶν Περσέων ἐποιήσατο*; srv. 5, 29 o hromadě miletské, 5, 79 o thebské), a již z toho lze poznati, že nejde mu o to, aby užíval výrazu přesného; ale jiné doklady (hlavně nápisy) svědčí, že vskutku slovo *ἁλία* pro hromadu v obcích dorských bylo oblíbeno. Mohlo se tedy vyskytovati i ve Spartě; ale určitého tu nelze tvrditi nic.

Jméno *ἀπελλά* (= *σηκός*) mohlo, je-li výklad náš správný, vzniknouti teprve tehdy, kdy se hromada nekonala na prostranství volném, nýbrž ohrazeném. Že tomu tak aspoň později (v II. stol. po Kr.) bylo, víme z Paus. 3, 12, 10, jenž vypravuje, že za jeho doby Sparťané konají hromady v budově blízko agory, zvané *Σκιάς*, vystavené prý již od Theodora Samského, jenž žil v VII. stol. př. Kr. Ze slov Pausaniových *Σκιάς, ἔνθα καὶ νῦν ἔτι ἐκκλησιάζουσι* můžeme souditi, že se v ní hromady konaly dávno před tím, ovšem nevíme, od které doby. Ale již sama tato věc, že Sparťané konali později hromady své ve zvláštní budově, může býti svědectvím, že před tím hromada scházela se na místě zvlášť ohrazeném, a jak z Thuk. 1, 87 vyplývá, již dávno tak upraveném, aby lid mohl v hromadě seděti. Místo to z příčin praktických nahrazeno bylo později stinnou budovou.

Jakožto jméno spartské hromady uvádí se stále singulár *ἀπελλά*. Třeba však s důrazem na to poukázati, že i Hesychios

i oba výše připomenuté nápisy gythejské uvádějí toto jméno jen v plurálu: *ἀπελλαί.* Příčina tohoto plurálu nebyla, pokud vím, dosud vysvětlena. V obou nápisech gythejských čteme *ἔδοξε τῶι δάμωι ἐν ταῖς μεγάλαις ἀπελλαῖς*, ačkoli nemůže býti, tuším, pochybnosti o tom, že zaznamenaný v nápisech těch nález byl učiněn v hromadě jediné. Již K. Keil (v. poznámku u Collitze a Bechtela, str. 68) upozornil na to, že názvem *αἱ μεγάλαι ἀπελλαί* označuje se shromáždění celého lidu proti shromáždění nějakému menšímu, které se na př. vyskytovalo po případě i ve Spartě, jak se dovídáme z Xenofontových Hell. 3, 3, 8 (*οἱ ἔφοροι*) *οὐδὲ τὴν μικρὰν καλουμένην ἐκκλησίαν συλλέξαντες, ἀλλὰ συλλεγόμενοι τῶν γερόντων ἄλλος ἄλλοθι ἐβουλεύσαντο κτλ.* Více světla k vysvětlení onoho výrazu *μεγάλαι ἀπελλαί* nabýváme z jednoho nápisu z Rhegia, pocházejícího z doby římské (Dittenberger Syll. č. 251), v němž čteme: *ἔδοξε τᾶι ἁλία[ι] καθάπερ τᾶι ἐσκλήτωι καὶ τᾶι βουλᾶι.* Tu patrně *ἁλία* znamená shromáždění občanů všech, *ἔσκλητος* shromáždění občanů jen některých, vybraných, jemuž, jak Dittenberger se domnívá, předkládány byly návrhy rady, než se dostaly do hromady všeho lidu. Dittenberger soudí, že této menší hromady účastniti se mohli jen ti, kdo pocházeli ze staroobčanů, hromady veliké však občané všichni, tedy i novoobčané. Že podobné zařízení v některých obcích bylo dosti staré, vidíme z jiného nápisu (z r. 367/6 př. Kr.) z Mylas, města v Karii, u Dittenbergera Syll. č. 76: *ἐκκλησίης κυρίης γενομένης καὶ ἐπεκύρωσαν αἱ τρεῖς φυλαί.* Tuto patrně návrhy, v hromadě všeho lidu přijaté, potvrzuje hromada z vybraného občanstva tří fyl, v nichž, jak Dittenberger soudí, byli pouze staroobčané. Zajisté i v Rhegiu přes pořádek jmen *ἁλία, ἔσκλητος, βουλά*, jaký shledáváme v nápise, jejich *ἔσκλητος* potvrzovala nálezy hromady širší (*ἁλία*). Postup, jaký stanovil Dittenberger, sotva je správný; nebo při takovém postupu, pro nějž arci svědčí pořádek slov v nápisu, by ona hromada vybraných občanů byla bývala podřízena hromadě všeho občanstva. Jakou byla by pak měla ona *ἔσκλητος* proti celé hromadě výsadu? Srv. o té věci i výklad Gilbertův v Handbuch der griech. Staatsalterth. II, 1885, str. 310.

Tak i v Gytheiu jméno hromady *μεγάλαι ἀπελλαί* předpokládá jméno nějaké hromady užší, která v některých případech hlasovala ještě jednou o nálezech, přijatých hromadou širší, anebo ji mohla i docela zastupovati. Soudím tak z toho, že v nápisech gythejských nález oné širší hromady má patrně právní platnost, aniž byl dříve nebo později předložen hromadě užší, kterou pro výraz *ἐν ταῖς μεγάλαις ἀπελλαῖς* musíme předpokládati. Jestliže i v Gytheiu byly hromady širší, v nichž se scházely oddíly (snad fyly) všeho občanstva, a hromady užší, v nichž zasedati mohli jen některé fyly občanstva (asi staroobčanstva), snadno si vysvětlíme, proč k označení hromady užívá se plurálu *ἀπελλαί.*

Musilo se pro hromady užší učiniti opatření, aby se jich účastnili a v nich hlasovali pouze občané oprávnění, a za příčinou nutné tu kontroly je možno, že v hromadě užší (a snad také širší) jednotlivým oddělením (nejspíše fylám) občanstva vykázána byla zvláštní, od ostatních oddělená místa, zvaná *ἀπελλαί* (= *σηκοί*).*) Maně vzpomínáme si tu na římská comitia, na jejich arci pozdější saepta a ovilia, ač hlasování v těchto hromadách dorských ani později nebylo asi nikdy prováděno přesným způsobem římským.

Podobná dvojí hromada, širší a užší, musila býti ve Spartě již od začátku IV. stol. př. Kr., jak svědčí výše uvedený výrok Xenofontův o *μικρὰ ἐκκλησία*, užitý při vypravování o spiknutí Kinadonově r. 396 př. Kr. Dle analogií výše uvedených třeba i tuto *μικρὰ ἐκκλησία* pokládati za hromadu vybraného občanstva, zařaděného ne do všech, nýbrž jenom do některých, nejspíše místních fyl. Srv. o té věci výklad u Hermanna-Thumsera, Lehrbuch der griech. Staatsalterth. I^6, str. 169 n., kdež se správně ukazuje na podobné užší hromady v jiných městech a dobře se proti jiným četným výkladům o této *μικρὰ ἐκκλησία* tvrdí, že nejspíše byla hromadou občanů vybraných.**) Kterých však občanů, toho můžeme se jen dohadovati. Pravděpodobno jest, že v této užší hromadě také byli staroobčané, jako jinde, tedy ti, kteří náleželi k tak zv. *ὅμοιοι*, nikoli snad jen občané bohatí a mocní, jak soudí se na př. na uvedeném místě starožitností Hermannových a Thumserových. Nebo kdo náležel k homoiům, směl zajisté, ať jeho majetkové postavení bylo jakékoliv, vykonávati všecka občanská práva, právě proto, že náležel mezi *ὅμοιοι*. Že by mezi homoii činěny byly rozdíly na základě nějakého určitého censu, nikde se nedočítáme. A bylo by bývalo nutno ustanoviti pro občany, kteří se směli účastniti nějaké hromady užší, určitý census, jestliže vskutku přístup k ní závislý byl na majetku. Nebo jinak nemohlo se přesně stanoviti, komu náleží právo užší hromady se účastniti. Ve Spartě však bylo již koncem V. stol. mnoho novoobčanů (*νεοδαμώδεις*), na svobodu propuštěných heilotů. Jméno jich samo o sobě svědčí, že vedle povinností přiřčena jim byla nějaká, třeba sebe skrovnější práva občanská. Ale jaká tato práva byla, byla-li pouze soukromá či do jisté míry i veřejná, o tom naprosto nejsme zpraveni. Obyčejně se soudí (srv. Hermann-Thumser I^6, str. 256, p. 7, Gilbert I^2, str. 37, Schoemann-Lipsius I^4, str. 206), že

*) Mimochodem připomínám, že také v athenské bule později buleuté seděli odděleni podle fyl (srv. Gilbert, Handb. I^2, str. 307). Podobné zařízení mohlo býti i jinde.

**) Že by tato *μικρὰ ἐκκλησία* byla sborem, složeným z gerontů, králů, eforů a snad i některých jiných úředníků, jak se soudilo, je pravdě nepodobno již pro výraz *ἐκκλησία*, užívaný vždy o hromadě občanstva.

práv veřejných naprosto neměli. Za důvod se uvádí, že staří spisovatelé, mluvíce o nich, zmiňují se jen o jejich svobodě, nikoli o jejich právu občanském, a že ani tak zvaní ὑπομείονες, vzniklí prý z těch plnoobčanů-homoiů, kteří nedošli spartského vychování anebo nemohli pro chudobu platiti příspěvek na syssitie, neměli prý veřejných práv občanských.

Mně nezdají se tyto důvody závazné. Staří mluví ovšem jen o svobodě neodamodů, a přece novější badatelé připouštějí, že měli aspoň některá, ovšem soukromá, práva občanská. Musí to připustiti: nebo proč by tito propuštěnci byli zváni občany, kdyby nebyli měli s občany pranic společného, a jaké postavení byli by pak měli vůbec ve státě, nebyli-li ani heiloty ani občany ani perioiky ani mothaky? Musíme tedy každým spůsobem připustiti, že staří spisovatelé charakterisují neodamody nepřesně, mluví-li jen o jejich propuštění a o jejich svobodě, a je docela dobře možno, jak soudil již Hug, že vedle jistých práv soukromých měli i jistá, třeba nepatrná, práva veřejná.*)

Mínění novějších badatelů, že neodamodům nebyla přiřčena žádná práva veřejná, vyplývá asi z úvahy, že Sparťané, kteří tak neradi přijímali mezi sebe cizince, byli by osvobozeným nevolníkům, heilotům, přiřknuli to, co jiným, svobodným, odpírali. Myslím, že takové domněnky nejsou správné. Nesmíme předně zapomínati, že z heilotů tvořeni neodamodové jen tehdy, když Sparťané, dlouholetými válkami vysílení, nuceni byli užívati heilotů jako hoplitů. Když prokázali jim z nutnosti čest, že sloužili ve vojště v témž postavení, jako homoiové, bylo přirozeno, že mohli a z rozličných příčin i musili popřáti jim i doma postavení, jež postavení vlastních Sparťanů aspoň poněkud se blížilo. Jak neradi to činili, je zřejmo z výmluvného vypravování Thukydidova 4, 80. Mimo to není vlastně ani správno, že plnoobčané tvořili uzavřenou třídu, do které by se byli jiní, již nebyli čistého původu plnoobčanského, zřídka jen dostali. Jestliže se častěji dostali mezi plnoobčany tak zv. μόθακες, totiž heiloti, kteří vychováni byli zároveň se syny svých pánů a snad obyčejně byli nemanželskými syny heilotských matek a otců občanských (o tom Gilbert I², str. 37), vidíme, že

*) Hug pronesl dle Thumsera toto mínění v rukopisných poznámkách k starožitnostem Hermannovým. Do které doby vznik neodamodů kladl, ze sdělení Thumserova nevyplývá. Politická práva přičítal neodamodům sice již na př. Wachsmuth, Hellenische Alterthumskunde I, 2 (Halle 1828), str. 210 a 212 a Lachmann Die spartanische Staatsverfassung, Breslau 1836, str. 126 n. (zvlášť str. 131 n.) a str. 194 n.; ale oba kladli vznik neodamodů nesprávně do dob velmi starých. Lachmann arci lišil starší neodamody od mladších; jen starší přešli prý ve spartské občanstvo. Ale zřízení neodamodů není dle našich pramenů starší peloponneské války. Srv. Schoemann, Opusc. acad. I, str. 130.

příslušníkům lakonského státu nebylo plnoobčanství spartské tak nepřístupno; nebylo třeba k dosažení jeho ani čistě občanského původu. Proč by tedy nebyli mohli Sparťané neodamodům uděliti aspoň část i veřejných občanských práv, když mothakům udíleli častěji všecka?

Ostatně ani nejsme zpraveni o tom, zdali všichni na svobodu propuštění heiloti stali se hned neodamody. Byla vyslovena domněnka (srv. o tom Schoemann-Lipsius I^4, str. 206), že přijetí mezi neodamody záviselo ještě na jiných podmínkách než na pouhém propuštění na svobodu, a domněnka ta je pravděpodobna. Od novoobčanů, kteří sloužili ve vojště s plnoobčany jako hopliti, zajisté se vyžadovalo, aby podrobili se celé kázni občanské a vykonávali všecky povinnosti občanské; tedy aby účastnili se také syssitií, platili na ně příspěvek a syny své dali vychovávati v agoze spartské. Tomu všemu zajisté vyhověti mohl jen ten propuštěný heilot, jenž buď sám ze svých úspor mohl se v Lakonii zakoupiti anebo o jehož výživu stát dostatečně se postaral. Je v té příčině zajímavo, že král Kleomenes III. při svých reformách dával také jen těm heilotům svobodu, kteří mohli složiti určitou summu 5 min (Plut. Kleom. 23), i můžeme souditi, že i dříve připouštěni ke službě mezi hoplity, propouštěni na svobodu a dařeni občanstvím jen ti heilotové, kteří nějaké jmění měli a mohli se v Lakonii usaditi.

Také druhý důvod, výše připomenutý, nezdá se mi závazným. Praví-li na př. Aristotes Pol. 2, 6, 21 o Sparťanech *ὅρος δὲ τῆς πολιτείας οὗτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ τέλος φέρειν μὴ μετέχειν αὐτῆς*, může míti při slově *πολιτεία* na mysli plné občanské právo homoiů, jež ten, kdo nucen jest vstoupiti mezi *ὑπομείονες*, ztrácí. Nebo že *ὑπομείονες* neztratili všech práv občanských a že aspoň soukromá podrželi, je pravděpodobno a připouští se (srv. Gilbert I^2, str. 43, Schoemann-Lipsius I^4, str. 225). Ale rovněž tak je možno, že mezi *ὑπομείονες* (nebo co ti *ὑπομείονες* vlastně byli, jen se dohadujeme) dostávali se i neodamodové a jejich potomci, kteří nemohli již platiti na syssitie a ztráceli tím veřejná práva občanská. Není tedy správno tvrditi, že práva veřejná nemohou míti neodamodové proto, že jich nemají ani *ὑπομείονες*, poněvadž není jisto, že k těmto *ὑπομείονες* počítali se jen bývalí plnoobčané.

Je tedy mínění, že neodamodům, zvláště bylo-li přijetí mezi ně závislé na jiných ještě podmínkách a ne na pouhém propuštění z heilotství na svobodu, byla udělena i jistá část práv veřejných, zrovna tak připustné, jako mínění opačné; obojí zakládá se na domněnce, kterou přesně dokázati nelze. Pro pravděpodobnost mínění, jehož se zastávám, svědčí však následující důvody. Neodamodové začínají se vyskytovati teprve v době války peloponneské, kdy Sparťané nuceni byli užívati heilotů jako hoplitů; za tyto služby pouštěli je na svobodu a dařili novoobčanstvím.

Kolem r. 400 bylo jich již značně, ježto pod Thimbronem sloužilo jich v Asii na 1000; Agesilaos měl jich na výpravě proti Persii ve svém vojště 2000. Po době, kterou vypsal Xenofon, nečiní se o nich již zmínky (doklady u Schoemanna-Lipsiusa I[4], str. 205). Do dob, kdy počet neodamodů značně již vzrostl, padá také první (a bohužel jediná) zmínka o malé hromadě spartské, o níž dříve nedočítáme se nikde ničeho. Není tu pravděpodobno, že zřízení větší a menší hromady je v nějaké souvislosti s novým zřízením neodamodů? Lze si dobře představiti, že neodamodové jakožto občané zařaděni byli do některých místních fyl spartských a že jim dáno i právo účastniti se hromady. Aby však se to nestalo na ujmu plnoobčanů, mohlo se sáhnouti k prostředku, jakého užíváno při novoobčanech i v jiných obcích řeckých; novoobčané zařaděni ne do všech, nýbrž jen do některých fyl, kdežto staroobčanům, homoiům, některé, počtem asi četnější fyly, byly vyhrazeny. Aby dále zamezeno bylo majorisování plnoobčanstva četnějším novoobčanstvem, zřízena byla vedle hromady širší hromada užší (Xenofontova *μικρὰ ἐκκλησία*), k níž přístup měli jen fyly plnoobčanů. Této užší hromadě mohly býti leckteré věci úplně vyhrazeny, zajisté však ve všech důležitějších věcech náleželo jí potvrzování nálezů hromady širší. Takým spůsobem ius suffragii, dané neodamodům, učiněno pouze formálním: vlastní rozhodování náleželo aspoň v důležitých věcech užší hromadě homoiů. Analogie podobného zřízení v jiných obcích činí zajisté i ve Spartě toto zřízení pravděpodobným. Době tohoto nového zřízení hromady spartské anebo době ještě pozdější náleží i výraz *ἀπελλαί*, jenž z příčin jazykozpytných nemůže býti starší IV. stol. př. Kr.

Že se později o neodamodech nemluví, svědčí zřejmě, že Sparťané této sobě nepohodlné třídy občanstva nerozmnožovali. Původní neodamodové vymřeli, a potomci jich pokládáni již za občany, arci menšího práva: neboť nenáleželi mezi homoie. Tím vyložíme si, proč Aristoteles činí rozdíl mezi *δῆμος* a *καλοὶ κἀγαθοί* Sparťanů (srv. o tom Gilbert I[2], str. 13, p. 1); z *καλοὶ κἀγαθοί* volí se na př. dle Arist. Pol. 2, 6, 15 gerusie, kdežto efoři (aspoň za Aristotela) volí se ze všeho občanstva (Pol. 2, 6, 14 a 15).*)

---

*) O volbě eforů zpraveni jsme velmi nedokonale; že v době, kdy Aristoteles psal svá Politika, tedy po r. 336 př. Kr., voleni byli ze všeho lidu, o tom nesmíme pochybovati. Bylo-li tomu tak, byli k úřadu tak důležitému volitelni i potomci původních neodamodů. To nás nesmí zarážeti. Eforát při vší své moci měl jistý demokratický ráz, a lze si dobře mysliti, že učiněn byl ve IV. stol. přístupným všem občanům, kdežto doživotní členové gerusie a zajisté i jiní úředníci, voleni jen z plnoobčanů, homoiů; že jen z homoiů voleni i později někteří důležití úředníci, na př. *παιδονόμος*, je zřejmo z Xenofontovy *Λακ. πολ.* 2, 2 (*ἄνδρα ἐπέστησε κρατεῖν αὐτῶν ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται*). Ve

Všecko občanstvo tvoří *δῆμος*; ale homoiové, jediní v těch dobách plnoobčané, jsou *καλοὶ κἀγαθοί* a oni jediní mají zajisté přístup aspoň k většině úřadů. Kdo je neodamodem nebo jeho potomkem, nepatří mezi *καλοὶ κἀγαθοί*, nýbrž mezi *δῆμος* v užším slova smyslu. Že za dob Aristotelových (a již před ním) homoiů bylo poměrně málo, a že většina občanstva náležela mezi tento demos, je známo a z poměrů, jak se v té době ve Spartě vyvinuly, vysvětleno. A tento demos přetrval i vlastní homoie a zůstal i v dobách, kdy po slávě spartské dávno bylo veta, do jisté míry věren starým spartským tradicím.

Vím, že pouštím se v pojednání tomto do kombinací, ač myslím pravděpodobných. Ale naše známost ústavy spartské je tak kusá (ani nápisy neprospívají nám tu hrubě), že nelze se bez kombinací obejíti, nemá-li výklad o ústavě spartské býti nesouvislý a kusý. Učinili jsme si o ústavě spartské — částečně na základě pouhých domněnek — jakýs, nyní takřka ustálený obraz; že ne vše na tomto obraze je jasné a jisté, a že i v starožitnostech spartských zbývá rozřešiti mnoho záhad, ukázal jsem v článku svém na konkretním případě.

Kdy se narodil Demosthenes?

Podává **Frant. Groh.**

Není úmyslem mým probírati znova celou tuto otázku, zejména když všechen materiál snesen jest u Schäfera (Demosthenes und seine Zeit II, 2, str. 38 nn.) a Blassa (Attische Beredsamkeit III², 1, str. 7 nn.); hodlám jen poukázati k něčemu, čím se starý spor tento nejen zjednoduší, nýbrž, tuším, i rozřeší.

Demosthenes sám podává na dvou místech zprávu o svém věku, jen že obě svědectví tato, jak se aspoň čtou v rukopisích i ve vydáních, odporují sobě navzájem. I třeba proto všimnouti si jich blíže. V první řeči proti Onetorovi dovozuje Demosthenes, že neprávem činí si Onetor nároky na jmění Afobovo ve jménu

IV. stol. př. Kr. vyvinula se tedy vskutku ve Spartě jakási šlechta rodová (potomci původních plnoobčanů, homoiové) proti nižšímu lidu, demu. Po vzniku tohoto rozdílu mezi občanstvem a po vzniku dvojí hromady, širší a užší, efoři voleni i z občanstva nižšího. Kdy se to stalo, kdy zastávání eforátu přestalo býti výhradním právem homoiů, přesněji určiti nemůžeme. Ostatně celá tato otázka, týkající se významu Aristotelových výrazů *καλοὶ κἀγαθοί* a *δῆμος*, jimiž naznačuje rozdíly mezi občanstvem spartským, vyžadovala by revise; dala, jak známo, podnět k rozličným kombinacím, málo pravděpodobným (na př. k tvrzení, že i ve Spartě byla stará šlechta rodová.)

své sestry, rozvedené s Afobem; v § 15 dí: *ἐγήματο μὲν γὰρ ἐπὶ Πολυζήλου ἄρχοντος σκιροφοριῶνος μηνός, ἡ δ' ἀπόλειψις ἐγράφη ποσιδεῶνος μηνὸς ἐπὶ Τιμοκράτους· ἐγὼ δ' εὐθέως μετὰ τοὺς γάμους δοκιμασθεὶς ἐνεκάλουν καὶ λόγον ἀπῄτουν καὶ πάντων ἀποστερούμενος τὰς δίκας ἐλάγχανον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος.* Sestra Onetorova provdala se tedy za Afoba v měsíci skiroforionu za archontátu Polyzelova, t. j. na konci roku 367/6 př. Kr.; hned po této svatbě prohlášen byl Demosthenes za plnoletého. Poněvadž dle Aristotela (*Ἀθ. πολ.* 42, 1) dála se dokimasie jinochů athenských po dokonaném 18. roku věku (*ἐγγράφονται δ' εἰς τοὺς δημότας ὀκτωκαίδεκα ἔτη γεγονότες*), musíme souditi, že koncem r. 367/6 př. Kr. dovršil Demosthenes osmnáctý rok věku svého a že tedy narodil se r. 385/4 za archontátu Dexitheova.

Zcela jiného závěru dojdeme, čteme-li řeč proti Meidiovi. Poněvadž se Meidias stále vychloubal svými leiturgiemi, dokazuje mu Demosthenes, že zastával sám právě tolik leiturgií, jako on, ač jest mnohem mladší. V § 154 čteme o tom: *οὗτος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γεγονὼς ἔτη περὶ πεντήκοντ' ἴσως ἢ μικρὸν ἔλαττον, οὐδὲν ἐμοῦ πλείους λῃτουργίας ὑμῖν λελῃτούργηκεν, ὃς δύο καὶ τριάκοντ' ἔτη γέγονα.* Řeč tato nebyla sice ani proslovena ani vydána od Demosthena samého, neboť se s odpůrcem svým smířil, avšak narážky na současné události ukazují, že napsání její spadá v počátek roku 347/6 př. Kr. V § 114 připomíná totiž Demosthenes, jak vstoupil do rady, a v § 115 zmiňuje se o tom, že vedl posvátnou theorii ke hrám nemejským; obé stalo se v měsíci hekatombaionu za archontátu Themistokleova, t. j. r. 347/6 př. Kr. Dosáhl-li pak tehdáž Demosthenes věku 32 let, narodil se r. 380/79 za archontátu Pytheova.

Mezi oběma zprávami jest patrný spor; jak jej rozřešíme? Jedině tím, oceníme-li náležitě obojí svědectví. Na prvním místě uvádí Demosthenes výslovně jmena archontů, poněvadž mu záleží na tom, aby dokázal, že sňatek Afobův se sestrou Onetorovou stal se dříve, než on za plnoletého byl prohlášen. Zprávu pak Aristotelovu, že v Athenách vyžadovalo se pro plnoletost plných 18 let věku, můžeme bez rozpaků vztahovati též k první polovici IV. stol., poněvadž to byl starý zvyk, v němž se zajisté nic neměnilo. Není tedy nejmenší příčiny zprávě této nedůvěřovati. Jak však vysvětliti si, že Demosthenes udává r. 347/6 věk svůj na 32 let, kdežto mu dle předešlých jeho slov bylo již 37? Mohlo by se pomýšleti na to, že úmyslně udělal se mladším, aby zveličil své zásluhy o obec. Než o to mu zde nešlo; neboť i kdyby byl stejného věku s Meidiou, byl by odrazil jeho chvástavost důkazem, že zastával stejný počet leiturgií. Počet let není tedy zde věcí hlavní, nýbrž zcela mimotní. Krom toho byl by se vydal Demosthenes posměchu svého protivníka, jemuž by to zajisté nebylo neušlo; vždyť nebylo to tak dávno, co stíhal Demosthenes soudně své poručníky, s nimiž Meidias byl spřízněn. Proto nezbývá než uznati zde

chybu písařskou; je to tím snazší, že řeč proti Meidiovi vydána byla teprve po smrti řečníkově z pozůstalých po něm papírů. Demosthenes napsal zajisté číslo správné *H καὶ τριάκοντα*, t. j. 37; písař omylem četl *H* jako ||; tak povstalo ono osudné číslo 32, kteréž již ve starověku uvádělo v omyl literární historiky. Podobné chyby nejsou v rukopisích řeckých vzácností. Zajímavo, že již Plutarchos měl před sebou nesprávné číslo; v životopise Demosthenově (kap. 12) totiž čteme: *δῆλος δ' ἐστὶ καὶ τὴν κατὰ Μειδίου παρασκευασάμενος εἰπεῖν δίκην δύο μὲν ἐπὶ τοῖς τριάκοντα γεγονὼς ἔτη*. Máme však plné právo opraviti v řeči proti Meidiovi tuto starou chybu a čísti tak, jak napsal autor sám: *ἑπτὰ καὶ τριάκοντ' ἔτη γέγονα*. Tím mizejí veškeré obtíže.

Ptactvo v příslovích a pořekadlech řeckých.

Napsal **Frant. Krsek.**

Ἀετός. Dokonalost letu orlova, známá i z našeho »Medle, uč ty orlici létati«, došla také u Řeků výrazu ve větě: *ἀετὸν ἵπτασθαι διδάσκεις*, namířené proti lidem, kteří chtí poučovati jiné ve věcech, jež tito lépe znají nežli oni sami. Tvar *ἵπτασθαι**) místo *πέτεσθαι* je původem dosti mladý a nasvědčuje tomu, že ona věta, aspoň ve formě uvedené, pochází z doby poměrně pozdní. Plutarchos, jenž je nejstarší ze známých paroimiografů, ve své sbírce, pokud ovšem je zachována, věty té neuvádí, avšak známo jest mu přísloví úplně stejného významu: *δελφῖνα νήχεσθαι διδάσκεις* PB. 15.**) Tvar *ἵπτασθαι* shledává se arci také u něho. Avšak již Zenobios, Plutarcha o nějakou dobu mladší, přísloví to s výkladem jeho významu ve své sbírce má Z. II. 49, a odtud objevuje se i ve všech dalších sbírkách: D. I, 65; GP. I, 17; GL. I, 9; GM. I, 17; M. I, 39; IV, 83; Ap. I, 41; Ar. I, 62.

Král ptactva, vznášející se vysoko ve vzdušných končinách***), je čímsi nedostižným, a odtud u Řeků již od dávných dob vešlo

---

*) Hesychios a Suidas: *ἵπταται· πέτεται.*

**) K vůli stručnosti označuji: *Z.* = Zenobios; *D.* = Diogenianos; *P.* = Plutarchos; *PB.* = Plutarchos e cod. Parisino ed. Boissonadus; *GP.* = Gregorios Kyprios e cod. Pantino sive Bruxellensi; *AP.* = Appendix Proverbiorum; *DV.* = Diogenianos e cod. Vindobonensi; *GL.* = Gregorios Kyprios e cod. Leidensi: *GM.* = Gregorios Kyprios e cod. Mosquensi; *GV.* = Gregorios Kyprios e cod. Vaticano; *M.* = Makarios; *A.* = Aisopos; *Ap.* = Apostolios; *Ar.* = Arsenios; *MP.* = Mantissa proverbiorum. Pro práci hlavním pramenem a pro citování základem je Corpus paroemiographorum Graecorum, ed. Leutsch et Schneidewin I, 1839; II, 1851. Gottingae.

***) Orlovi je všechna vzdušná říše přístupna, jak vhodně vyjádřil Euripides slovy: *ἅπας μὲν ἀὴρ ἀετῷ περάσιμος, | ἅπασα δὲ χθὼν ἀνδρὶ*

v obyčej užívati obrazného *ἀετὸς ἐν νεφέλαις* Z. II, 50; D. I, 67; GP. I, 20; GM. I, 20; M. I, 40; Ap. I, 45; Ar. I, 65. Již u Aristofana užíváno slov těch spůsobem příslovným *ἐπὶ τῶν δυσαλώτων.* Sem náležejí zmínky: Hipp. 1013 *ὡς ἐν νεφέλαισιν ἀετὸς γενήσομαι*; (1087 *αἰετὸς ὡς γίγνει* . . .); Orn. 978 *αἰετὸς ἐν νεφέλῃσι γενήσεαι*; srv. i Daital. frg. XXVIII.*) Slova ona pocházejí prý, jak se dovídáme ze scholií k Aristof. Hipp. 1013, z věštby, dané kdysi Atheňanům, která zněla plněji: *εὔδαιμον πτολίεθρον Ἀθηναίης ἀγελείης,* | *πολλὰ ἰδὸν καὶ πολλὰ παθὸν καὶ πολλὰ μογῆσαν,* | *αἰετὸς ἐν νεφέλῃσι γενήσεαι ἤματα πάντα*, a uvedená místa z Aristofana jsou prý reminiscence na tu věštbu. Tvrzení scholií jest ovšem pravdě podobno, avšak nebyla by také nemožna domněnka, že obrat onen byl již dříve v ústech lidu běžný a dostal se do věštby, čímž ovšem nabyl ještě větší známosti a rozšíření. Možno připomenouti, kterak před Aristofanem mimo jiné již Pindaros vychvaloval povznešenost orlovu: *ἔστι δ' αἰετὸς ὠκὺς ἐν ποτανοῖς* (Nem. III, 80). O bližších okolnostech zmíněné věštby nemáme zpráv určitějších. Že v ní obrazného toho rčení užito bylo o Athenách, tvrdí také Aristeides (Panath. 196, 14) slovy: *ἀετόν τε ἐν νεφέλαις αὐτὴν ὁ θεὸς καλεῖ πρὸς τἄλλα πολίσματα.*

Na orlovi mimo bystrý let pozorována také jakási ušlechtilá vysokomyslnost a pohrdání vším všedním a malým. Říkáno příslovím o vráně: *ἀετὸν κορώνη ἐρεσχελεῖ* Ap. I, 42; Ar. I, 63; avšak orel, pohrdaje vranou, vzlétá do výše a nevšímá si toho škádlení, čili, jak Ailianos (*περὶ ζῴων* XV, 22) o orlech praví: *ἰδίᾳ τινὶ μεγαλονοίᾳ ἐῶσιν ἔρρειν ἐκείνας κάτω.* Také kavka je závistnicí orlovou, a příslovného rázu zdá se býti narážka ve výroku Gregoria Nazianzského: *τοὺς μὲν οὖν πολλοὺς ἔα χαίρειν καὶ εἶναι κολοιοὺς πτῆσιν ἀετῶν δοκιμάζοντας.* Tak orel a kavka častěji uváděni v protivu, jak lze viděti také ze slov Libaniových: *καίτοι δέδοικα, μὴ τῶν ἀετῶν πεῖραν λαβὼν ὑπερίδῃς τῶν κολοιῶν.* Také zmíněné místo Pindarovo (Nem. III, 180 n.) je toho dokladem: *ἔστι δ' αἰετὸς ὠκὺς ἐν ποτανοῖς,* | *ὃς ἔλαβεν αἶψα, τηλόθε μεταμαιόμενος, δαφοινὸν ἄγραν ποσίν.* | *κραγέται δὲ κολοιοὶ ταπεινὰ νέμονται.***)

Z téhož názoru o povznešenosti orlově pochází také výrok, že pro orla není hnojiště: *ἀετὸς ἐν κοπρίᾳ οὐχ ἵπταται* M. I, 41. Sem dále náleží (*ἐπὶ τῶν σμικρολόγων*) Apostoliovo *ἀετὸς μυίας οὐ θηρεύει* Ap. I, 44; Ar. I, 64, čehož smysl jest docela na jevě, a častěji užívané *ἀετὸς θρίπας ὁρῶν*

γενναίῳ πατρίς (frg. inc. 37 Matth.), kterýžto výrok Arsenios IV, 65 uvádí také ve své paroimiografické sbírce. Příslovím ovšem není.

*) Cituji Aristofanovo vydání Didotovo, Parisiis 1846.

**) Srv. jiné místo Pindarovo o orlu a krkavcích: *σοφὸς ὁ πολλὰ εἰδὼς φυᾷ· μαθόντες δὲ λάβροι* | *παγγλωσσίᾳ, κόρακες ὥς, ἄκραντα γαρύετον* | *Διὸς πρὸς ὄρνιχα θεῖον* (Olymp. II, 86 n. vydání Bergkova IV. Lipsiae 1878).

(*ὁρᾷ*) Z. II, 53; D. I, 71; GP. I, 24; GM. I, 24; M. I, 43; Ap. I, 47; Ar. I, 67 — neboť co jest orlovi moucha aneb červotoč? Či jaký smysl by mělo, srovnávati a sjednocovati orla s červotočem: *θρίπας ἀετῷ* (scil. *συγκρίνεις*) D. I, 56? K tomu orel není. Za to vhodně vytčena jeho spůsobilost a určení stručným *ἀετὸς εἰς θήραν* PB. 33; Ar. I, 68, jehož dle výkladu Arseniova užíváno *ἐπὶ τῶν ἐπιτηδείως περί τι ἐχόντων*.

Orlova jakási výlučná povýšenost a neobyčejná síla přenášena byla i na jeho peří. Dle Ailiana (*περὶ ζῴων* IX, 2) nejen živého orla ptáci se bojí,*) nýbrž také prý peří jeho, smíšeno jsouc s peřím ptáků jiných, zůstává neporušeno, kdežto peří ptákův ostatních, společenství s peřím orlovým snésti nemohouc, týří a hnije. Plinius, čině zmínku o této zvláštnosti, přímo dí, že péra orlí sžírají péra jiná (Natur. Histor. X, 4, 15). Na této víře založeno je přísloví *πτερὸν ἀετοῦ πτεροῖς ἄλλων μιγνύεις* Ap. XV, 5, jehož užíváno o těch, kdož slučují, co se nesnáší a sloučiti nedá. U dřívějších paroimiografů přísloví zmíněného nenalézáme, avšak věci samé dotýká se Plutarchos (Symposiakon V, 7, 789 Wyttenbach): *καὶ καθάπερ τὰ τῶν ἄλλων ὀρνέων πτερὰ τοῖς τοῦ ἀετοῦ συντεθέντα διόλλυται ψυχόμενα καὶ ἀπανθεῖ τῶν πτίλων μυδώντων, οὕτως οὐδὲν ἀπέχει καὶ ἀνθρώπου ψαῦσιν τὴν μὲν ὠφέλιμον εἶναι, τὴν δὲ ἀπηνῆ καὶ βλαβεράν*. Z místa tohoto nelze najisto usuzovati, bylo-li již tehdy přísloví v uvedeném znění známo. Spíše však zdá se, že je původu ještě mladšího.

Orel je král ptactva, okřídlenec nejdokonalejší a dle báje pták zasvěcený Diovi. Po Diovi stvořen orel, jak vypravuje scholiasta k Homerově Iliadě, a od boje s Giganty vyvolil si Zeus orla ze všech ptákův a užívá ho za svého posla a zvěstovatele vůle své. Odtud říkáno o těch, kteří prospěšně a dobře volili, příslovně s narážkou na volbu Diovu *Ζεὺς ἀετὸν εἵλετο* Ap. VIII, 28; Ar. XXVII, 25. Zmíněné báje o orlovi dotýká se také Eustathios ve výkladech k Iliadě.

Orel, i když sestárnul, zůstává přece jen orlem; jest lepší a silnější nežli jiný pták mladý. Tento smysl shledáván v příslovném *ἀετοῦ γῆρας, κορύδου***) *νεότης* Z. II, 38; D. I, 56; GP. I, 4; GL. I, 2; GM. I, 4; M. I, 30; Ap. I, 46; Ar. I, 66, k němuž ve všech sbírkách, i v lexiku Suidově s. v., skoro souhlasně dí se výkladem: *παρόσον καὶ γηράσκων ἀετὸς ἀμείνων ἐστὶ παντὸς νεάζοντος ὄρνιθος*. V tomto smyslu srovnáván bývá

*) Srv. výrok Sositheův u Arsenia XXII, 54: *εἷς μυρίους ὄρνιθας ἀετὸς σοβεῖ | λαῶν τε δειλῶν πλῆθος εὖ τραφεὶς ἀνήρ*. Slova ta nejsou ovšem příslovím, ač se ve sbírce Arseniově uvádějí.

**) Slovo to značí skřivana chocholouše. Přísloví ve formě hexametru: *ἀέτιον γῆρας κορύδου νεότητος ἄμεινον* (J. Scaliger) má Stromateus *ἐμμέτρων παροιμιῶν* (2) u Schotta, Proverbia Graecorum, Antverpiae 1612.

(Leutsch-Schneidewin I, 349) také Menandrův verš: *γῆρας λέοντος κρεῖσσον ἀκμαίων νεβρῶν.* Avšak u Zenobia a Apostolia jest ještě dodatek o tom, kdy orel umírá: končí prý život svůj tehdy, když hořejší čelist jeho zobáku skřiví se k dolní. S tímto míněním o orlovi setkáváme se již u Aristotela, dle něhož orel umírá vlastně hladem: *γηράσκουσι τοῖς ἀετοῖς τὸ ῥύγχος αὔξάνεται τὸ ἄνω γαμψούμενον ἀεὶ μᾶλλον καὶ τέλος λιμῷ ἀποθνήσκουσιν* (*περὶ ζῴων ἱστορίας* IX, 22*). A jiná báje dí, že staří orlové, nemohouce již žráti, hodně pijí. Na této poslední domněnce založeno je Terentiovo vtipné: aquilae senectus, ačkoliv i u Římanů jinak slov těch bývalo užíváno o stáří vysokém a silném.**) Diogenianos uvádí ještě některá přísloví »podobného« prý smyslu, a dle těchto zdá se, že výrazu toho bylo též užíváno, jako svrchu uvedeného *θρίπας ἀετῷ*, t. j. o spojování věcí povahy různé.

Orel má nejen četné závistníky mezi ptáky, nýbrž měl dle bájí starořeckých urputného nepřítele také v jistém brouku, jehož Řekové zvali *κάνθαρος* a Římané scarabaeus (snad jistá species brouka chrobáka?). Dostane-li se brouk ten, ať od orla zanesen, ať jiným způsobem, do hnízda orlova, ničí prý vejce orlova tím, že je ven z hnízda vykuluje — orlu a jeho potomstvu koná tím ovšem špatné služby babické. Odtud vysvětlují vznik přísloví *ἀετὸν κάνθαρος μαιεύεται* Z. I, 20; D. II, 44; GP. I, 57; DV. I, 65; GM. I, 55; Ap. I, 50; Ar. I, 69; (*μαιεύσομαι*) M. I, 36; MP. I, 2; Hesychios i Suidas s. v. Z pěti, poněkud se různících výkladův o smyslu a užívání přísloví nejzevrubnější a, jak se zdá, snad vlastní výklad podávají Suidas a MP.: *ἐπὶ τῶν τιμωρουμένων τοὺς μείζονας προκατάρξαντας κακοῦ.* Eustathios ve svých poznámkách k Homerově Iliadě vypravuje o věci šíře a připojuje báji: Orel, nemoha si pomoci od chrobáka, vejce hubícího, uchýlil prý se s prosbou k Diovi a hnízdil v Diově klíně. Chrobák však dostal se nepozorovaně i tam. Zeus pak, spatřiv jej, z ošklivosti náhle povstal, načež orlova vejce z klínu vypadla a rozbila se. Odtud prý vzniklo přísloví: *ἀετὸν κάνθαρος μαιεύσομαι.* O nepřátelství chrobáka a orla vypravuje též jedna bájka Aisopova, a Aisopa dovolává se také Aristofanes, čině zmínku o tom, kterak se dostal chrobák až mezi bohy.***) Původ přísloví tohoto jest

*) Schott v poznámce k Z. II, 38 mimo jiné podává zvláštní výklad Augustinův ke slovům žalmu »renovabitur ut aquilae iuventus tua«: Dicitur aquila, dum senio gravatur, rostri immodice crescentis unco non posse os aperire nec cibum capere; unde languescens naturae vi collidit rostrum ad petram, cuius attritu excusso quod redundabat, ad cibum redit atque ita reparatur, ut iuvenescat omnino.

**) Srv. Otto, Sprichwörter der Römer, s. v. aquila.

***) Dotyčné místo jest v Eiren. 129 n. Trygaios: *Ἐν τοῖσιν Αἰσώπου λόγοις ἐξηυρέθη | μόνος πετεινῶν εἰς θεοὺς ἀφιγμένος* (scil. *κάνθαρος*). Kore: *Ἄπιστον εἶπας μῦθον, ὦ πάτερ πάτερ, | ὅπως κάκοσμον ζῷον ἦλθεν εἰς θεούς.* Trygaios: *Ἦλθεν κατ᾽ ἔχθραν ἀετοῦ πάλαι ποτέ, | ᾧ᾽ ἐκκυλίνδων κἀντιτιμωρούμενος.*

dle všeho hledati právě v dotyčné bájce Aisopově. O značném stáří jeho svědčí okolnost, že již u Aristofana shledává se užito ve slovech sboru žen ve veselohře Lysistrate 694 n.: *ὡς εἰ καὶ μόνον κακῶς ἐρεῖς μ', ὑπερχολῶ γάρ, | ἀετὸν τίκτοντα κάνθαρός σε μαιεύσομαι.* Šíře zmiňují se o věci také scholia k oběma uvedeným místům Aristofanovým.

Ailianos (*περὶ ζῴων* XVII. 37) vypravuje známou báji o orlu a ženci. Tento, jda pro vodu, zastal u pramene orla v tuhém zápase s hadem. Přeťav hada, orla svírajícího, osvobodil tak krále ptactva, který se mu za to brzo odměnil: vyrazil ženci od úst nádobu s vodou, otrávenou hadím jedem, a tak zachránil život svému osvoboditeli. Na této báji založeno příslovné rčení *αἰέτιον χάριν ἐκτίσω* Ap. I, 78; Ar. II, 36, jehož užíváno o těch, kdož rychle se odvděčují navzájem dary velikými. Příslovný ten výraz jest asi původu mladšího. Ze starších sbírek nemá ho žádná.

Rovněž známa jest aisopská bájka o orlu, raněném opeřeným šípem. Ignatios Diakon (v IX. stol. po Kr.) parafrasoval Aisopovy bájky v iambických čtyřverších a dotyčné tetrastichon uvádí Arsenios XIII, 8: *βλέπει τὸ στῆθος ἀετὸς τρωθεὶς πάλαι, | ἀλγῶν δὲ λοιπὸν ἧστο πολλὰ δακρύων, | βλέπων δ' ὀϊστὸν εἶπεν ἐπτερωμένον· | βαβαὶ πτερόν με τὸν πτερωτὸν ὀλλύει.* S bájkou touto, velmi starou a dávno známou, je zajisté v úzkém spojení často užívaný příslovný obrat *τοῖς σαυτοῦ πτεροῖς ἥλως.* M. VIII, 57; MP. III, 7, jehož, dle posledního místa, užíváno *ἐπὶ τῶν τοῖς οἰκείοις ἐλεγχομένων λόγοις.* Jest však samozřejmo, že užívání tohoto výrazu mohlo míti a zajisté mělo rozsah mnohem širší. Také brzo vešlo v obecnou oblibu. I Aischylos bájky té užil a poznamenává o ní, že je původu libyckého: *ὃ δ' ἔστι μύθων τῶν Λιβυστικῶν λόγος | πληγέντ' ἀτράκτῳ τοξικῷ τὸν αἰετὸν | εἰπεῖν, ἰδόντα μηχάνην πτερώματος, | τάδ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὑτῶν πτεροῖς | ἁλισκόμεσθα* (frg. 123 Dindorf). A těchto slov Aischylových dovolává se Aristofanes (Orn. 808), pravě ústy Peisthetairovými: *ταυτὶ μὲν ᾐκάσμεσθα κατὰ τὸν Αἰσχύλον | τάδ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὑτῶν πτεροῖς.* S významem obratu srovnati jest scholia k tomuto místu (také u Suidy s. v. *ταυτὶ μὲν εἰκάσμεσθα*): *τοῖς αὑτῶν πτεροῖς· ἀντὶ τοῦ· ἑαυτοῖς ταῦτα πεποιήκαμεν.* Další doklady užití toho přísloví podávají Leutsch-Schneidewin. Sosibios (u Athenaia XI, 494 b) také výslovně dotýká se Aischyla jako původce výroku: *καὶ »ταῦτ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὑτοῦ πτεροῖς« κατὰ τὸν θαυμάσιον Αἰσχύλον ἁλίσκῃ, ἀπροσδιονύσους λύσεις πραγματευόμενος.**) Z Aristeida sluší sem slova: *εἶτα θαυμάζειν ἔπεισί μοι, πῶς οἴει, ὅτι σοι ταῦτ' ἔπεισι λέγειν, οὐ μόνον ὅτι τοῖς οἰκείοις πτεροῖς καὶ λόγοις ἁλίσκῃ, ὃ δεινότατόν ἐστι πάντων καὶ συμφορὰ τοῖς*

---

*) Také u Suidy s. v. *πάγας* činí se zmínka o Aischylovi: *καὶ τοῦτο δήπου τὸ τοῦ Αἰσχύλου, τοῖς ἑαυτοῦ κτλ.*

χρωμένοις. Z Galena uvádí se: *καὶ τάχ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν πτεροῖς ἁλισκόμεθα κτλ.* Dalšími doklady jsou: scholia k Lukianovu Hermotimu (§ 53: *καὶ οὕτως τοῖς οἰκείοις ἁλώσῃ πτεροῖς*), Heliodoros (Aithiop. II, 23: *ἀλλὰ τὸ χαλεπώτατον, τοῖς ἐμοῖς, τὸ τοῦ λόγου, κατ' ἐμοῦ κέχρηται πτεροῖς*) a Prokopios Gaz. Epist. 62: *ἃ γὰρ ἐμέμψω δράσας, οἴκοθεν ἔχεις τὸν ἔλεγχον καὶ τοῖς ἑαυτοῦ πτεροῖς ἑάλως, τὴν παροιμίαν παθών*, kteréžto poslední místo blíží se znění přísloví, udanému u Makaria. Ke konci budiž podotčeno, že Stromateus metrických přísloví u Schotta 1161 obsahuje také ještě výraz: *αἰετὸς φεύγων λύκον*, k němuž bližších dat nenalézáme.

Ἀηδών. Ailianos (*ποικ. ἱστορ.* XII, 20) zaznamenává zprávu Hesiodovu o slavíku a vlaštovce: slavík prý jediný z ptáků není účasten spaní a vůbec vždycky bdí, a vlaštovka ztratila prý polovici spaní. Jest prý to pro ně trest za činy spáchané v Thrakii. Jinak však bezesnost slavíkova vyložena jest u Apostolia, Suidy a Arsenia: *ἡ ἀηδὼν ἀγρυπνεῖ διὰ τὸν Ἴτυν· μᾶλλον δὲ διὰ δειλίαν.* Ba vznikla též domněnka, že i pojídání masa slavíčího působí bezesnost, jak vypravuje Ailianos *περὶ ζῴων* I, 43. Bdění tohoto nočního pěvce dalo podnět ke dvěma příslovným výrazům, kterých užíváno o lidech bezesných (*ἐπὶ τῶν ἀγρυπνούντων*) aneb dle Makaria o těch, kdož rádi bdí (*πρὸς τοὺς φιλαγρύπνους*). Říkáno totiž: *οὐδ' ὅσον ἀηδόνες ὑπνοῖ* AP. IV, 41; (*ὑπνώσσουσιν*) Ap. III, 52; Ar. XL, 85 a *οὐδ' ἀηδόνιον κατέδαρθον* M. VI, 69. Suidas (s. v. *ἀηδών*) uvádí slova *οὐδ' ὅσον ἀηδόνες ὑπνώουσιν* a přičítá je Sofokleovi. Odkud by pocházela, neznáme. Vykládá pak smysl přísloví spůsobem prvním. Se zněním Makariovým co do smyslu souvisí glossa Hesychiova *ἀηδόνειος* (*ἀηδόνιος*)· *ἐπὶ μὲν ὕπνου τὸ ἐλάχιστον, ἐπὶ δὲ λύπης τὸ σφοδρότατον* — v prvním významu užil slova toho komický básník Nikochares, v druhém Aischylos.*)

Zpěvnost, síla a hudebnost hlasu slavíkova byla obecně uznávána (srv. Ailianos *περὶ ζῴων* I, 43). Avšak slavík pokládán zároveň za ptáka chvály chtivého, ctižádostivého — byl nejen *φιλόμουσος*, nýbrž i *φιλόδοξος*. Ailianos (l. c. V, 38) sděluje mínění Charmida Massilského o slavíku: Zpívá-li na místě osamělém, kde není posluchačů, jest prý zpěv jeho jednoduchý, neúpravný; pakli však je lapen a má před sebou posluchače, zpívá prý velmi rozmanitě a hlas měkce ohýbá, a to zvláště v době jarní (l. c.

---

*) Bekker Anekd. 349. 8: *ἀηδόνειος ὕπνος. Νικόχαρις.* Dotyčný zlomek plněji u Kocka, Comicorum Atticorum fragmenta I. Nikochares. 16: *εἰ πεύθομαι τὸν ἀηδόνειον . . . ὕπνον ἀποδαρθόντ', αὐτὸς αὑτὸν αἰτιῶ* dle návrhu Meinekova Com. Gr. Frg. II, 2, 846. Srv. poznamenání Kockovo k tomuto zlomku. S významem druhým shledáváme se u Aischyla frg. 283.

XII, 28). Záliba ve zpěvu přinesla slavíkovi příjmí šveholného *λάλος*, a štěbetavého, *(πολυ)κώτιλος*, jak bývá zván zvláště u básníků bukolských. Odtud pak nebylo daleko do přenesení slova *ἀηδών* na lidi mnohomluvné, chvastavé, a tak vešlo v obyčej o lidech žvatlavých (*ἐπὶ τῶν ἀδολεσχούντων*) užívati příslovného výrazu *ἀηδόνες λέσχαις**) *ἐγκαθήμεναι* D. II, 48; M. I, 45; Ap. I, 52; Ar. I, 90 a (poněkud porušeně) GM. II, 29. O původu a prameni výrazu není bližších zpráv, avšak jakousi stopu, po níž jíti jest při hledání původu, shledávati lze v té okolnosti, že slova ta s lehkou jen změnou činí iambický trimetr: *ἀηδόνες λέσχαισιν ἐγκαθήμεναι* (srv. Stromateus 430). Ku přenesenému užívání slova *ἀηδών* ukazuje také Dion Chrysostomos: *καλῶς μέ τις ἀηδόνα ἔφη τῶν σοφιστῶν λοιδορῆσαι βουλόμενος. διὰ τοῦτο, ἐμοὶ δοκεῖν, ὅτι καὶ τὴν ἀηδόνα γλώσσαργόν φασιν οἱ ποιηταί. ἴσως δ' ἂν ὅμοιος εἴην τοῖς τέττιξιν.* Konečně dokládáme ještě, že snad také slova *ἀηδόνων μουσεῖα*, zmíněná u Eustathia ve výkladech k Homerově Odysseii, nabyla rázu příslovného, jako jejich protiva *χελιδόνων μουσεῖα*, o kterémž výraze zmínka stane se níže s. v. *χελιδών*. U téhož naskýtá se též obrat *ἀηδόνων λόχμη*, spojovaný s *νῆσος Σειρήνων*.

Ἀλεκτρυών. Kohout vždy byl považován za ptáka svárlivého, bojovného. Zvláště kohouti z města Tanagry požívali pověsti statných bojovníků (srv. Suidas s. v. *ἀλεκτρυόνα ἀθλητὴν Ταναγραῖον* a Ailianos frg. 186). Kohoutí zápasy byly také v Athenách známy, a Ailianos (*ποικ. ἱστορ.* II, 28) vykládá příčinu, proč po přemožení Peršanů Atheňané zákonem stanovili, aby každého roku v určitý den kohouti veřejně v divadle zápasili. Zmínku o takových kohoutích zápasech činí též Lukianos XLIX, 37: *καίτοι τί ἂν πάθοις, εἰ θεάσαιο καὶ ὀρτύγων καὶ ἀλεκτρυόνων ἀγῶνας παρ' ἡμῖν καὶ σπουδὴν ἐπὶ τούτοις οὐ μικράν; ἢ γελάσῃ δῆλον ὅτι, καὶ μάλιστα ἢν μάθῃς, ὡς ὑπὸ νόμῳ αὐτὸ δρῶμεν καὶ προστέτακται πᾶσι τοῖς ἐν ἡλικίᾳ παρεῖναι καὶ ὁρᾶν τὰ ὄρνεα διαπυκτεύοντα μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀπαγορεύσεως*; srv. též u Platona Nom. VII, 789 B. a Lys. 211 E. Ailianos na jiném místě (*περὶ ζῴων* IV, 29) připomíná, jak různě vede si kohout, byl-li v půtce překonán aneb zůstal-li vítězem. Svárlivost kohoutů stala se pořekadlem, a odtud vysvětliti jest *φιλονεικότερος τῶν ἀλεκτρυόνων* Ar. LII, 38, založené snad na Lukianovi (XV, 34): *οἱ δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐπὶ μισθῷ διδάσκουσι καὶ τοὺς πλουσίους τεθήπασι καὶ πρὸς τὸ ἀργύριον κεχήνασιν, ὀργιλώτεροι μὲν τῶν κυνιδίων ὄντες, δειλότεροι δὲ τῶν λαγῶν, κολακευτικώτεροι δὲ τῶν πιθήκων, ἀσελγέστεροι δὲ τῶν ὄνων, ἁρπακτι-*

*) Erasmus překládal »nugis insidentes« a navrhoval spíše *λόχμαις*. Na zbytečnost a neoprávněnost změny ukázal již Schott a po něm mimo jiné Schneidewin. *Λέσχαι* znamená tu »hovorny, kratochvilny, besedy«. U Schotta »loci garruli«, a jinde (Stromateus 430) přeloženo *λέσχαις* výrazem »loco publico«.

κώτεροι δὲ τῶν γαλῶν, φιλονεικότεροι δὲ τῶν ἀλεκτρυόνων. Literární doklady ukazují tedy k dobám pozdějším; avšak jest k víře podobno, že příslovný ten výraz byl znám a v užívání již mnohem dříve.

Při kohoutích zápasech bylo prý obyčejno a přirozeno, že přemožení šli za vítězi.*) Na tom spočívá příslovné rčení *ἡττήθης τινὸς ἀλεκτρυόνος* Ap. VIII, 70; Ar. XXIX, 5, užívané (dle Suidy a jiných) *ἐπὶ δούλων ἢ θεραπόντων ἑπομένων τοῖς δεσπόταις* a vzaté z Aristofana Orn. 70 n., kdež slovy těmi Euelpides obrací se s otázkou na Trochila po jeho přiznání: *ὄρνις ἔγωγε δοῦλος.* K zápasení kohoutů odnáší se ještě příslovné *ἀλεκτρυὼν ἐπιπηδᾷ* Ap. II, 13; Ar. II, 75, což dle připojeného výkladu bývalo užíváno *ἐπὶ τῶν ἀγεννῶς ἀναμαχομένων τὴν ἧτταν.* Rčení *ἀναμάχεσθαι τὴν ἧτταν* = porážku vyrovnávati, napravovati opětným bojem, je dosti časté Bližších dat o užívání a rozšíření toho příslovného výrazu nemáme.

Kohout požíval nechvalné pověsti i s jiné stránky: pokládán byl za ptáka vilného, rozkošnického (srv. Ailianos *περὶ ζῴων* IV, 16), a tak stalo se jeho břicho (= *κοιλία*) pořekadlem. Se vzhledem k lidem útratným, rozkochaným a života bujného (*ἐπὶ τῶν περὶ τὸν βίον πολυτελῶν καὶ ἁβροδιαίτων*) říkáno již záhy *ἀλεκτρυόνων μέμφεσθαι κοιλίαν* Z. I, 68; dle Schotta: gallorum incusare ventrem. Narážka na dobře trávící a zažívající žaludek kohoutí čte se již u Aristofana (Sfekes 794 n.): *ἀλεκτρυόνος μ' ἔφασκε κοιλίαν ἔχειν· ταχὺ γοῦν καθέψεις τἀργύριον, ἦ δ' ὃς γελῶν,* čímž vtipně se míří na »ztrávení« peněz. K místu tomuto hledí poznámka Suidova s. v. *ἀλεκτρυόνα ἀθλητὴν Ταναγραῖον.* Jest úplně k víře podobno, že také slova *ἀλεκτρυόνειος κοιλία* (Strommateus 963) byla běžným výrazem příslovným.

Konečně chceme zmíniti se ještě o jedné zvláštnosti kohouta. Dle Ailiana (*περὶ ζῴων* XV, 20) bylo v sousedství makedonské Thessaloniky místo jménem Nibas. Tam prý byli kohouti bez hlasu, němí**); a odtud prý vzešel příslovný výraz ((*λόγος παροιμιώδης*): *τότε ἂν ἔχοιτε τόδε τι, ὅταν Νίβας κοκκύσῃ* (= »tunc illud habebitis, cum Nibas cucuriverit«), jehož užíváno o věcech nemožných, nesplnitelných.

(Pokračování.)

---

*) Srv. u Theokrita Eidyll. XXII, 71 n. slova před zápasem. Amykos: *Σὸς μὲν ἐγώ, σὺ δ' ἐμὸς κεκλήσεαι, αἴ κε κρατήσω.* Polydeukes: *Ὀρνίχων φοινικολόφων τοιοίδε κυδοιμοί.* O témž obyčeji zmiňuje se také Suidas s. v. *ἡττήθης τῆς ἀληθείας.*

**) Ailianos *περὶ ζῴων* III, 38: *ἐν τοῖς ὑγροῖς χωρίοις καὶ ἔνθα νοτιώτατος ὁ ἀὴρ ὑπεράγαν, οἱ ἀλεκτρυόνες οὐκ ᾄδουσι, φησὶ Θεόφραστος.*

O hrdelných a podnebných hláskách indoevropských.

Referuje **Josef Zubatý**.

Otázka o původním stavu a pozdějších osudech hlásek t. zv. hrdelných a podnebných v jazycích indoevropských patří k nejzajímavějším částem hláskosloví indoevropského, a theorie, otázky této se týkající, během času měnily a mění se způsobem rozličným, aniž dospěly posud plné ustálenosti: v nejednom bodě i dnes — a dnes skoro více než před lety — rozcházejí se zde mínění rozličných vynikajících učenců, na důkaz, jak daleko ještě jsme od konečného rozřešení otázky. Předpokládajíc ovšem, že definitivní rozřešení otázky této (a jiných otázek podobných) vůbec jest možno: jako tak často, má jazykozpyt srovnavací před sebou vlastně výsledky vývoje, který sám přímému pozorování se úplně vymyká a o němž možno tvořiti si jen na základě jeho výsledků a obecných zkušeností jazykozpytných soud jakýsi, více méně nejistý, jako všecky soudy podobné, nezaložené na pevných praemissách skutečných fakt.

Jest známo, že v příčině hlásek hrdelných a podnebných rozdělují se jazyky indoevropské ve dvě veliké skupiny, které dnes nejčastěji jmenují se (podle znění číslovky 100 v jednom z jazyků každé z nich) skupinou jednak *centum*-ovou (lat. *centum*), jednak *satem*-ovou (avest. *satem*). Pojmenování není docela šťastno, jednak pro libovolnost svého základu, ještě více proto, že právě charakteristická hláska *c* v lat. *centum* u rozličných moderních národů evropských se vyslovuje nestejně, a tuším nikde správně (t. j. *kentum*): zdá se mi, že by stačilo mluviti o skupině západní a východní jazykův indoevropských. Ale to jsou ovšem věci vedlejší. Ke skupině centumové čili západní patří jazyky řecký, italské, keltské a germanské, ke skupině satemové čili východní ostatní jazyky indoevropské, t. j. árijské (indické a íránské), jazyk armenský, jazyky baltské a slovanské, jazyk albanský. Z vymřelých jazykův indoevropských ke skupině východní, satemové, patřily asi kmeny illyrské (zbytkem jejich jsou dle všeho právě Albanci), na jisto fryžský (jehož dědice někteří hledají v armenštině); o jazycích thráckých málo víme, ale je-li správna theorie, mající Frygy a Thráky za příslušníky téhož kmene, patřily i jazyky thrácké ke skupině východní. K téže skupině na jisto patřily i jazyky skythské; o jazyce makedonském málo víme, zejména ne nic jistého o slovích, která by v této otázce rozhodovala: byli-li Makedonové úzce příbuzni s Řeky, což z nejedné příčiny se dosti podobá (ač příbuznost ta sotva byla taková, aby měl pravdu Hatzidakis, neshledávaje mezi

Makedony a Řeky podstatného rozdílu národního), byli by ovšem s Řeky patřili k skupině západní, centumové.

Hlásky t. zv. podnebné a hrdelné v těchto dvou skupinách jsou zastoupeny střídnicemi, podstatně od sebe se lišícími. V každé z nich nalezáme v podstatě dvě různé řady střídnic, které však jen z části se kryjí úplně na vzájem, z části se rozcházejí. V jazycích skupiny západní nalezáme jednak hrdelné explosivy s pazvukem labialným, jednak hrdelné explosivy bez tohoto pazvuku; v jazycích skupiny východní jednak hrdelné explosivy bez pazvuku retného, jednak hlásky v podstatě sykavé. Základním stavem pro obě skupiny jazykové byly by tedy asi řady tyto:

záp.	1.	*q*	(*qh*)	g^u	gh^u*)
		k	(*kh*)	*g*	*gh*,
vých.	1.	*k*	(*kh*)	*g*	*gh*
	2.	*ś*	(*śh*)	*ź*	*źh*.

V jednotlivých jazycích obou skupin ovšem tento základní stav, předpokládaný pro každou z nich, zatemňován bývá změnami hláskoslovnými, řídícími se zákony toho kterého jazyka: nalezáme v nich za předpokládané tuto hlásky střídnice větším dílem jiné, buď všude, nebo za jistých hláskoslovných podmínek, o kterých zde ovšem nemůžeme se šířiti. Tak na př. labializace i v jazycích západní skupiny za jistých podmínek hláskoslovných zaniká, a tak — za jistých podmínek hláskoslovných — splývají obě řady, řada labializovaných a prostých hrdelnic, v řadu jedinou, v řadu hrdelnic prostých.

Obyčejný vzájemný poměr v příčině uvedených tuto hlásek bývá, že v slovích stejného původu za labializované *q* atd. jazyků skupiny západní v jazycích skupiny východní se objevuje prosté *k* atd., za prosté *k* atd. jazyků západních pak v týchž jazycích východních hlásky sykavé. Tak na př.:

1. Záp. *q* = vých. *k*. Lat. střídnice jest ob. *qu*, někdy (před souhláskami a před *u*) *c*; umbro-oská střídnice *p*; řecké střídnice *π*, *τ* (před úzkými samohláskami), za podmínek posud ne ve všem vysvětlených i *κ*. Na př. koř. *seq*-: lat. *sequor* (*secūtus*, *secta*, *sectō*), ř. *ἕπομαι*; zájmenný kořen *qo*-: lat. *quī*, ř. *ποῖ*; odvozenina téhož na př. *qoteros* (v. *qotoros*, i *qotros*): umbro-osk. **potro*- (umb. *podro*-, osk., s podružným vokálem, řídícím se samohláskou následující slabiky, na př. lok. *potereí*, gen. pl. *potorom*), ř. *πότερος***); táz. a relat. zájmeno *qis*, lat. *quis*, umb.-osk. *pis*,

*) Užíváme znaku g^u gh^u z příčin typografických místo zvláštního typu, diakritizovaného z *g*, kterého obyčejně se užívá pro označení labializovaného *g*. Není v označování těchto předpokládaných hlásek beztoho plné ustálenosti.

**) Lat. *uter* povstalo tuším z **cuter*: srv. Věstn. Kr. Č. Spol. N. 1892, 1.

ř. *τίς*; spojka *qe*, lat. *que*, umb.-osk. *pe*, ř. *τε*; atd. — V jaz. stind. nalézáme beze vší labializace *k*, před pův. úzkými samohláskami *č*, v slovanštině *k*, po případě *č c*, v litevštině *k*: na př. stind. *sáčatē* »sequitur«, slov. *sokъ* (pův. »stihatel«), lit. *pėd-sekis* »slídicí pes« (lat. *pedisequus*); stind. *kás* »kdo«, sl. *kъto*, lit. *kás*; stind. *katarás* »který z obou«, slv. *koterъjь*, lit. *katràs*; stind. spojka *čid* (pův. »quid«), sl. *čьto*; stind. *ča* »que«.

2.*) Záp. *g*^{u}, vých. *g*. V lat. střídnice dle rozličných okolností rozličné: *v*, *gu* (za *n*), *g* po př. *c* (před souhláskami), v umb.-osk. jazycích *b*, v řečt. *β* (i *γ*), před úzkými samohl. *δ*. Na př. koř. *g*^{u}*er-* *g*^{u}*or-*, lat. *vorō*, ř. *βορά*; *ag*^{u}*-* v lat. *agnus avilla*, umb. *(h)abina* »ovce« (v. Planta, Gramm. d. osk.-umb. Dial. I. 335/6), ř. *ἀμνός* (známou assimilací z **ἀβνός*); *əng*^{u}*-* v lat. *inguen*, ř. *ἀδήν*.**) — V jaz. stind. bez labializace *g*, před úzkými samohláskami *ğ*, v slov. *g* (*ž*, *z* před úzkými samohláskami), v lit. *g*: na př. *gírati* »hltá«, slv. *žerą*, *žьrati*, lit. *prãgaras* »propast« = lot. *pragars* »nenasyta« (vl. »hltoun, žrout«); k lat. *agnus* atd. slv. *agnę* »jehně« atd.

3. Záp. *gh*^{u}, vých. *gh*. V lat. na začátku slova *f*, v slově střídnice tytéž jako za *g*^{u} (*v* mezi samohláskami *gu* za *n*, před souhláskami***) *g* (*c*); v umb.-osk. snad i v středu slova *f* (v. Planta l. c. 450); v řečtině *φ*, před úzkými samohláskami *ϑ*. Na př. koř. *gh*^{u}*er-* *gh*^{u}*or-* v lat. *formus*, ř. *ϑερμός*; koř. *snigh*^{u}*-* *sneigh*^{u}*-* *snoigh*^{u}: lat. *nix niv-is ninguit*, ř. *νίφει νίφα* atd. — V jaz. stind. *gh*, před úzkými samohláskami *h* (asi z *ğh*); v slov. a lit. aspirace se ztratila, a jsou tudíž stejné střídnice jako při *g*^{u} (s. 2). Na př. stind. *ghármas* »horko«.

4. Záp. *k*, vých. *ś*. Ital. i ř. střídnicí jest *k* (*c*, *k*), které jen za zvláštních okolností a poměrně později podléhá jistým změnám (na př. v řečtině před *j*, na půdě italské, nejrázněji a nejdříve v umberštině, před úzkými samohláskami). Na př. v lat. *decem* (umb. *deśen-*), ř. *δέκα*; lat. *clueō*, ř. *κλῦϑι κλέος* atd. V jazycích východní skupiny jsou zde sykavky: v jaz. stind. *ś*, v jazycích slov. a lotyšském *s* (resp. *š* z *sj*), v litevštině *sz* (= *š*): na př. stind. *dáśa*, slov. *desętь*, lit. *dẽszimt*, lot. *desmit*; stind. *śrutás* »auditus« (= ř. *κλυτός*), slov. *slovą*, *slyšati* atd., lit. *szlóvė* »sláva«, lot. *sludinát* »hlásati« (vl. »dávati slyšet«), **slūt* »slynouti« (srv. O alliteraci, Věst. Král. Č. Spol. N. 1894 III 27[2]) atd.

5. Záp. *g*, vých. *ź*. Na př. *g* v lat. *gnōscō*, ř. *γιγνώσκω*. Jazyk stind. tenkráte se zpronevěřuje zásadě své skupiny: nemá hlásky sykavé za toto lat.-ř. *g*, nýbrž affrikátu *ğ* (*dž*), jejíž starší

---

*) O temných aspiratách zde i v násl. raději pomlčíme: dokladů bezpečných pro ně skoro není.

**) Příbuzno s av. *ageni* ?

***) Zdali přede všemi souhláskami (tedy i před *r*, *l*) nechceme rozhodovati, jakož zde, kde nám běží o stručný přehled, vůbec podrobnějších otázek pomíjíme.

vývoj není dosti jasný. Ale všechny ostatní jazyky východní mají sykavky (i íránština: *z*); tak slov. a lot. *z*, lit. *ž*. Proti lat. *gnōscō* atd. má jaz. stind. *ǧñātum* »znáti«, slov. *znati*, lot. *znāt*, lit. *žinóti*.

6. Záp. *gh*, vých. *źh*. V lat. i ostatních jazycích it. *h*, v řečtině *χ* je střídnicí tohoto *gh*. Na př. v lat. *vehō*, ř. *ὄχος*. Jazyk stind. má *h* (které dle svědectví jistých hláskových úkazů se vyvinulo v jazyce ind. samém ze starší aspirované sykavky *źh*; jazyky iránské, které aspiraci původní u medií naskrze ztratily, mají zde sykavku ovšem neaspirovanou *z*), jazyky slov., lotyšský i litevský, které pozbyly aspirace vůbec, mají střídnici totožnou jako v případech předešlých, totiž *z*, *ž*: tak lat. *vehō* = stind. *váhāmi* (av. *vazāmi*), slov. *vezą*, lit. *vežù*.

Kdyby věci měly se jen tak, jak (v krátkosti) zde jsme je naznačili, byla by věc ne sice úplně jasná, ale málo složitá. Šlo by o to jen, spůsobem jakž takž pravdě podobným vyložiti, jak asi se stalo, že hlásky původně asi stejné v jedněch jazycích indoevropských jeví se s pazvukem labiálným, v druhých bez něho (1—3), že jiné hlásky, původně zase patrně stejné, v jazycích západních jsou explosivami, v jazycích východních sykavkami (4—6). Ale bohužel tento stav, dosti průzračný, jest křižován některými úkazy jinými.

Nejprve nalézáme dosti značnou řadu slov, v nichž jazyky skupiny západní mají explosivy hrdelné bez pazvuku retného, v jazycích skupiny východní pak těmto hláskám odpovídají nikoli sykavky, které bychom čekali dle analogie pravidelného střídání, jehož doklady 4—6 byly uvedeny, nýbrž zase jen hlásky hrdelné, tytéž, které střídají se sice s labializovanými hrdelnicemi jazyků západních (1—3). Tak na př. proti lat. *cruor*, ř. *κρέας* máme i ve východních jazycích tvary s *k*, ne se sykavkami, v stind. *kravís* n. »syrové maso«, *kravjás*, *krūrás* »krvavý, syrový, krutý a p.«, slv. *krъvь*, lit. *kraũjas* »krev;« v ř. *στέγω*, *τέγος*, lat. *tegō* a lit. *stègti* »krýti došky«, slov. *stogъ*; v lat. *hostis*, *honōs* a v slov. *gostь*, č. *honositi se*. Proč jazyky východní i zde nemají hlásek sykavých?

Dále však komplikuje se celá věc tím, že v jazycích východních v slovech najisto mezi sebou příbuzných, v nichž jazyky západní mají hrdelnice nelabializované (3—6), objevují se brzy hrdelnice (1—3), brzy hlásky sykavé (4—6); někdy obojí hlásky se střídají v jazyce témže. Tak na př. proti ř. *ἑκυρός*, lat. *socerus socrus* nalézáme se správnou sykavkou stind. *śváśuras* (assimilací m. *sváśuras* »tchán«) *śvaśrūs* »tchyně«, lit. *szẽszuras* (zase assimilací z *seszuras*), ale slov. *svekrъ svekry*; proti lat. *(h)anser* (strany *h* ztraceného srv. LF XIX, 132), ř. *χήν* se správnými střídnicemi stind. *hąsas* »labuť«, lit. *žąsìs* »husa«, ale s nesprávným *g* slov. *gąsь*. Proti lat. *clueō*, ř. *κλυ-* vedle tvarů správných, uvedených nahoře s. 4, objevují se v baltských jazycích i tvary nesprávné, s *k*: tak lit. *klausýti* »býti poslušen« (koř. *klau-* rozšířen sykavkou,

jako slov. *sly-ch- slъch- slu-ch*), *klùsti* »poslechnouti«, lot. *klausít* »slyšeti, poslouchati«, prus. *klau-sīton* atd.

Ano někteří jazykozpytci připouštějí i ještě větší zmatení správných střídnic. Připouštějí někdy nedostatek labializace v jazycích skupiny západní ve slovích, ve kterých labilizace by měla býti: tak na př. v lat. *socius*, příbuzném prý *) se *sequor*; v novoiónském *κότερος* v. *πότερος* atd. nedostatek labializace je přímo makavý. Někteří připouštějí i, že v jazycích skupiny východní objevuje se labializace, která v nich by vůbec měla býti bez dokladu, srovnávajíce na př. lat. *aqua* s stind. *ap āp-* »voda« (plur. t.), lat. *loquor* s stind. *lapati* »žvatlá, povídá«; v pruštině objevuje se dokonce *qu*, zdánlivě nebo opravdu totožné s lat. *qu*, v *quai* »quae« (nom. sg. fem., též »qui« plur., v této funkci dle obyč. výkladu původně neutrum = lat. *quae*), *quei* »kde;« i v jiných slovích má pruština *qu*, podobně záhadné (na př. *quoitīt* »chtíti«, *quāits* »vůle«). A připouštějí i, že sykavky jazyků východních, které měly by se v jazycích západních jeviti hrdelnicemi prostými, objevují se v nich labializovanými: tak na př. kořen *gen-*, se sykavkou v avest. *zan-* (stind *ǧan-*) »ploditi« a pod., má správnou střídnici v ř. *γένος*, *γίγνω*, lat. *genus* atd., ale nesprávnou prý v boiót. *βανά* (*γυνή*): i v slovanštině vedlé správného *zętь* bylo by s nesprávným *ž* příbuzné prý *žena* (got. *qinō* atd.).

Jedním slovem, zmatku (skutečného i domnělého) na první pohled je více než dosti. A rozličné výklady těchto nesrovnalostí jsou tak zajímavy i poučny, že i čtenáře, jazykozpytem srovnavacím vlastním méně se obírajícího, zajisté dovedou upoutati.

(Dokončení.)

Hankovy Ohlasy písní ruských.

Příspěvek k dějinám provenience RK.

Napsal **J. Máchal.**

Vedle známého a právem velebeného Ohlasu písní ruských od F. L. Čelakovského, jehož poměr k národním písním ruským při jiné příležitosti hodlám objasniti, nalézáme v literatuře české ohlasy písní ruských poněkud starší, jež jsou také v mnohém ohledu pozoruhodny a zasluhují zvláštní úvahy. Skladatelem jich byl Václav Hanka, jak v následujících řádcích vyložím.

---

*) Spíše ovšem *socius* patří jinam, k stind. *sákhā* »přítel« (kmen *sákhi*.)

I.

Rusové již před vydáním známého díla Herderova »Stimmen der Völker in Liedern« (1778) začali si všímati prostonárodní poesie. První tištěnou sbírku ruských písní vydal M. D. Čulkov († 1798) s názvem Собранie разныхъ пѣсенъ v letech 1770—1774 v Petrohradě. Druhé vydání vyšlo r. 1780 v Moskvě se změněným titulem a bez jména Čulkova v 6 částech (Новое и полное собранie Россiйскихъ пѣсенъ); nový otisk prvního vydání pořízen byl v Moskvě 1788. Sborník Čulkova obsahuje dvě řady písní: předně písně umělé, v duchu tehdejší selankové a sentimentální poesie od rozličných autorů složené, za druhé písně čistě prostonárodní, které tu byly po prvé četně a věrně otištěny.*) Později byl vydán sborník národních písní s melodiemi od Iv. Prače (po prvé r. 1790), načež následovala celá řada zpěvníků (pěsenníků), z nichž nás zajímati bude zvláště »Новѣйшiй и полный россiйскiй общенародный Пѣсенникъ« vydaný v Moskvě r. 1810. Také v tomto zpěvníku vytištěny jsou vedle písní prostonárodních četné písně umělé, v duchu sentimentálně selankovém od Dmitrijeva, Karamzina a jiných méně známých autorů složené. Mnohé písně umělé i lidové u Čulkova vytištěné znova se tu opakují.

V literatuře české první určitější zmínku o národních písních ruských nalézáme v Hromádkových Prvotinách (ze dne 22. srpna 1814, č. 16), kdež vzhledem k sbírce ruské od Prače a zároveň k sbírce srbské od Vuka Stefanoviće Karadžiće (r. 1814 ve Vídni vydané) vyzývána byla také veřejnost česká, aby národní písně české sbírala. »Žádoucí by bylo,« praví se tam, »kdyby se některý vlastenec vynasnažil, aby nám naše líbezné národní písně sebral, tak aby Čechové opět ku slovanskému zpěvu přivedeni byli, od kterého se, Bohu žel! aspoň v městech tvrdými zvuky a následováním německých písní velmi vzdálili, a naše staré písně toho zajisté zasluhují, aby za vzor nynějším novým skladatelům vystaveny byly.«

V této době studoval ve Vídni také Václav Hanka, který dle slov biografa svého Legis-Glückseliga při Hromádkových Prvotinách téměř »literárně nádenničil«. Zpráva ona pochází přímo od redakce Prvotin, jak z obsahu jejího jest patrno; dost možná, že napsal ji sám Hanka, který prostřednictvím Kopitara, nadšeného velebitele prostonárodní poesie, jemuž jej Dobrovský vřele doporučil, o těchto sbírkách národních písní se dověděl. Od té doby Hanka začal si také bedlivěji všímati prostonárodní poesie. Sbírka jeho písní r. 1815 vydaných ukazuje zřejmě, že národní písně české dovedl dosti obratně napodobiti, ale zároveň prozrazuje se

*) Пыпинъ, Исторiя рус. этнографiи I, 65—6.

tu již nechvalný rys jeho povahy, že hleděl klamati veřejnost a honosil se cizím peřím. Píseň jeho »Vyprovázení« jest prostým opakováním kramářské písně, která s titulem »Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle« r. 1798 od France Jasenského v Pardubicích byla vydána.*)

Hanka opatřil si také záhy sbírku ruských písní od Čulkova a Pěsennik Moskevský. Obě tyto knížky chovají se v knihovně čes. Musea a jsou opatřeny vtištěným jménem Hankovým. V sbírce Čulkova jsou kromě toho tlumočena některá méně běžná slova ruská po česku, a písmo shoduje se úplně s rukopisem Hankovým. Moskevský Pěsennik byl původně majetkem nějakého vojína (praporečníka) ruského (21. mysliveckého pluku), jak možno z přípisků na desce usuzovati. R. 1813 a 1814 táhli myslivci ruští Prahou, a Hanka mohl si již tehdy zpěvník ten opatřiti.**)

»Dvanáctero písní« Hankových z r. 1816 ukazuje již vliv písní ruských, ale pokud z tištěných písní jeho souditi lze, působily naň zatím jen písně pastýřské (пастушескія) a milostné (нѣжныя, любовныя), v obou sbornících četně zastoupené. Selanka »Pastýř« (složená již r. 1815) zobrazuje podobným spůsobem stesk pastýře po milé jako píseň ruská u Čulkova č. 72 (= Moskev. Pěs. č. 91); báseň »Pastýřka« vyjadřuje zase podobné tužby milostné jako četné písně ruské (u Čulkova č. 14, 31, 61). V milostné písni »Dívka neznámá« spatřovati můžeme ohlas písně ruské u Čulkova č. 10, což se potvrzuje i shodou některých slovních výrazů v obou písních. Vůbec možno tvrditi, že Hanka onen »jímavý cit«, jenž současníkům jeho obzvláště lahodil,***) osvojil si pilným čítáním něžných a selankových písní ruských, jež ve sbírkách jmenovaných hojně jsou obsaženy.

R. 1816 Hanka začal překládati národní písně srbské a ruské, a malou ukázku této své práce vydal tiskem na počátku r. 1817 v knížce »Prostonárodní Srbská Muza do Čech převedená«, kdež vedle osmi písní srbských nalézá se překlad dvou písní ruských. Obě tyto písně přeloženy jsou z Mosk. Pěsenniku; první z nich »Loučení milých« odpovídá písni ruské »Прощаніе любовниковъ« (str. 159, č. 140) z oddílu písní

---

*) J. Truhlář, Athenaeum VIII, 49.

**) Exemplár »Собраніе разныхъ пѣсенъ« v knihovně Musejní chovaný (I. část) a Hankovým jménem opatřený jest sice bez titulního listu, ale z názvu »Собраніе разныхъ пѣсенъ«, kterým jest označen tak jako dle Pypina a jiných sbírka Čulkova, usuzuji, že jest to táž sbírka. Hanka písně v obou sbírkách velmi pečlivě srovnával; na rejstříku písní u Čulkova poznamenáno vzadu rukou patrně Hankovou: »22 пѣснь подторгнутыхъ въ пѣсеннику Московскомъ«.

***) V Praž. Nov. 20. ledna 1819 ohlašováno bylo, že v několika dnech vyjdou na světlo Hankovy písně »v známém již jímavém Hankovém (!) citu vytvořené.«

prostonárodních, druhá »Petrburgská píseň« zase ruské písni z oddílu písní veselých či cikánských »Санктпетербургская пѣсня« (str. 174, č. 155). Z uvedených dokladů jest tedy zcela patrno, že Hanka před r. 1817 s písněmi ruskými dostatečně byl obeznámen a že se jimi pilně zabýval; hodlal také další překlady písní slovanských tiskem vydávati, jak svědčí poznámka na titulním listě »Srbské Muzy«: »Zalíbí-li se tato maličká zkouška prostonárodních srbských písní, vynasnažím se vydávati krajanům svým celou sbírku prostonárodních písní všech slovanských pronárodů.«

V obmýšleném vydávání překladů národních písní slovanských Hanka sice nepokračoval, ale jak horlivě v letech 1816 až 1818 zejména písněmi ruskými se zabýval, o tom svědectví podávají »Hankovy Písně«, které r. 1818 k tisku upravil a v lednu r. 1819 vydal.

Diviti se třeba, jak Jos. Jireček mohl jistiti a tvrditi (ČČM. 1879, 358), že v této sbírce objevují se skrovné stopy toho, že Hanka se seznámil s písněmi ruskými; každý, kdo jen poněkud bedlivěji písně Hankovy nově tu vydané s písněmi ruskými srovná, najde v nich ohlasů písní ruských až dost. K písni »Tajná láska« Hanka sám poznamenal, že je složena »dle Ruského«. Ježto se z ní o zvláštním způsobu techniky Hankovy při spracování látek odjinud převzatých můžeme poučiti, všimneme si jí bedlivěji. Srovnáme-li ji s ruským originálem, který se nalézá v známém nám již Mosk. Pěsenniku (str. 118, č. 100), seznáme na první pohled, že to není prostý překlad, nýbrž zvláštní spracování písně ruské. V první části Hanka počínal si zcela samostatně, podávaje toliko vzdálený ohlas elegické nálady v písni ruské zobrazené; ani v obsahu, ani v obrazech básnických, ani ve výrazech neváže se tu na originál ruský. Píseň ruská na př. začíná se apostrofou:

»Ty rěka, rěka glubokaja!
Unesla ty po volnam svoim
Ot menja ty dobra molodca,
Ot menja ty druga milago
I ot serdca vsju otradušku.«

Hanka užil sice také apostrofy, ale docela jiného rázu:

»Ej, luno tichá,
hvězdy jasné,
proč ta záře
smutně hasne?

Může-li záře
jasna býti,
když chce hrom svět
mračny krýti.«

Podrobnějším srovnáním obou skladeb může se každý přesvědčiti, jak Hanka dovedl, když chtěl, samostatně, téměř až k nepoznání písně ruské napodobiti. Za to v druhé části básně váže se úplně na ruský originál, překládá jej skoro do slova, mění slova toliko tam, kde toho k rýmu potřeboval; na př.

»Bylo vremja pozdno večerom,
Tuskly zvězdy ne světilisja,
Blědnyj měsjacь čut proljadyval
Skvozь zavěsy syrych oblakov«.

»Bylo to časem,
nočním pozdě,
(nikde hlásku
v pustém hvozdě).
Nesvětily se
hvězdy jasné,
luna za mrak
kvapně hasne.«

Hanka při této básni aspoň poctivě přiznal, že jest složena dle ruského originálu. Při jiných skladbách však toho opomenul; stejným právem, ne-li větším měl poznamenati též při básni »Žalost« (str. 41), že jest »dle ruského«. Báseň Hankova odpovídá místy do slova písni ruské u Čulkova (str. 211, č. 178), jak již začátek ukazuje:

»Zatmělo se krásné
sluněčko, zatmělo.«

»Tumanno krasno
solnyško, tumanno.«

Dívka pronáší v ní svůj žalný stesk po milém naříkajíc:

»Ztrápené mé duši
bolest neuleví,
bolest, o níž žádný
v hlučném světě neví:
Neví o ní otec,
ani dobrá máti,
bratru ani sestrám
nedám o ní znáti.

»Nikto jeje kručinuški ne znaet,
Ni batjuška, ni matuška rodnye,
Ni bělaja golubuška sestrica.

Znamenáme, že to jest jen rozplizlé opakování téže myšlenky, která stručně je vyslovena v originálu ruském. Také zakončení jest stejné; věrné srdce dívčino prý pro miláčka »bije, dokud ho zem chladná nezakryje«. Tak se končí i píseň ruská; dívka zapomene milého druha jen tehdy, až »zakrojutsja běly grudi doskami«. Žalost jest tedy téměř doslovné vzdělání písně ruské, jež Hanka vydal za svou původní práci.

Hankova »Holubinka« (str. 11) jest dosti zdařilým ohlasem dvou písní ruských: u Čulkova str. 191, č. 155, a v Pěsenniku Mosk. str. 114, č. 125. Z písně u Čulkova vyskytuje se tu holubinka naříkající nad smrtí svého holoubka a těšení její, z Pěs. Mosk. pak ta okolnost, že holoubka ubila panská střela (v rus. bojarský sluha). Ohlas tento jest dosti samostatný a svědčí o dokonalé obratnosti Hankově při napodobování předloh cizích.

Báseň »Sen« (str. 40) jest zase prostou parafrasí čtvrté strofy milostné básně u Čulkova (str. 8, č. 7). Rovněž básně »Loučení«, »Žalost«, »Měj se dobře«, »Tužba«, »Pomsta«, »Nářek« povstaly jen vlivem milostných písní ruských, jež Hanka v obou sbornících četl; kromě základního motivu jejich svědčí o tom počátky některých, jako »Ach hory, hrozné hory« (Ach, vy gory, gory krutyja), »Ach lesy, lesy černé«, dále výrazy »dujte, bujní větři«, »blahověří«, »po širém poli žito vlaje se, teplými větry zakvětaje se« a j.

Z básně Hankovy »Košíček« (str. 15) poznáváme zejména pěkně poměr mnohých jeho ohlasů k originálům ruským. Předlohou Hankovou byla zajisté svatební píseň ruská (Mosk. Pěs. 219, č. 210), která zní:

»*Etu korzinku**), *vsju polnu cvětov,*
Ja prinesla vam iz našich sadov,
Rozy, fialky, lilei tut estь,
Možno prekrasnoj věnok sebě splestь.
Chotь lice vaše kak roza cvětet,
No v lestnom cvětě sem pročnosti nět;
Kak roza něžna ot stuži padet,
Tak krasa vaša uvjanet, projdet.«

Abychom se o způsobu Hankova vzdělání přesvědčili, třeba uvésti do slova jeho píseň dle této předlohy složenou:

»*Hle ten košíček*
plný je kvítí,
z toho si budeš
věneček víti.
Já ti jej nesu
z zahrady naší,
kdo mi je v světě
nad tebe dražší?
Pohleď jen na ty
spanilé růže,
řekni, co nad ně
krašší být může?
Nad konvalinky
co se víc stkvěje,
nad fialky co
vůně víc věje?
Potočník jak by
s oblohou sočil,
mák jakby v červci
desetkrát smočil.
Nad tyto růže
z zahrady naší,
tvářinky tvoje
mnohem jsou krašší.
A kdyby mák byl
desetkrát hladší,
přec jen tvá ústa
mnohem jsou sladší.
Čemu těm kvítkům
pochvaly delší,
čelíčko tvé když
mnohem je bělší.
A přirovnám-li
těm kvítkům tebe,
oči tvé jsou již
na světě nebe.
Hle ten košíček
sám k tobě mluví:
hochu též svému
věneček uví.«

Znamenáme především stejný rhytmus; Hanka jen desetislabičný verš ruský rozvedl ve dva verše pětislabičné. Tato zvláštnost patří vůbec k charakteristickým znakům veršovnické techniky Hankovy; poznali jsme to již při nápodobách ruských písní v skladbách Tajná láska a Žalost, a vyskytuje se i v básních Hankových, o nichž bude ještě zmínka. Začátek jest doslovným překladem písně ruské, ale v dalším opakují se verše ruské písně v pořádku úplně změněném, ale tak, že možno zcela jasně ruskou předlohu stopovati. Za to druhá polovice básně Hankovy má obrat zcela samostatný, který nijak nepřiléhá k smyslu písně ruské. Technika Hankova jeví se tedy při této nápodobě takto: několik veršů z počátku převzal do slova z písně ruské, jiné poněkud změnil a k tomu přidělal několik veršů vlastních a — ohlas byl hotov.

---

*) Košíček.

Ale tím nejsou ještě ohlasy písní ruských ve sbírce Hankově z r. 1819 vyčerpány úplně; o jedné písni v této sbírce třeba však podrobněji uvažovati. Jest to známá píseň Hankova »Na sebe«, o které bylo již mnoho psáno, ale také mnoho nesprávného. Hanka obetkal ji sám jakýmsi tajemným kouzlem, poznamenal k ní, že je složena »duchem staročeským«, biografu svému Legis-Glückseligovi namluvil, že povstala »in einer dem Dichter nicht mehr erinnerlichen poetischen Anwandlung«, a dal si k ní udělati také titulní obrázek. Tajemnou mlhu, která dosud původ její zahalovala, můžeme nyní lehce rozehnati a provenienci její zcela bezpečně určiti. Jest totiž slátána ze dvou národních písní, jedné ruské a druhé srbské. Základní motiv vypůjčil si Hanka zase z písně ruské u Čulkova (str. 185, č. 184), který mu byl spolu s Mosk. Pěsennikem hlavním zdrojem, z něhož své poetické nadšení v l. 1816—1818 vážil. Srovnejme počátky obou písní:

»*Porodila mne* *moje matička,*	»*Porodila da menja matuška,*
porodila mne v krásný Vesny den, v krásný jarní den	*Porodila da* gosudarynja,
v zeleném sadě, *v zeleném sadě,* mezi růžemi, mezi růžemi plnokvětými.«	*V zelenom ta sadu* guljajuči, Čto pod grušeju pod zelenoju, Čto pod jablonьju pod kudrjavoju, Čto na travuškě, na muravuškě, *Na cvětočkach na lazorevych.*«

Shoda v myšlence, situaci, výrazech a rhytmu jest tak evidentní, že o odvislosti písně Hankovy na ruské písni nemůže býti ani nejmenší pochybnosti. Sledujme jen jednotlivé verše! Verše 1—3 jsou s ruským textem souhlasné; delší verš ruský rozveden je pouze dle obvyklé techniky Hankovy ve dva kratší. Výraz »gosudarynja« se Hankovi nehodil, proto tam přidal verše »v krásný Vesny den, v krásný jarní den«, vykládaje tím vlastně, že Vesna se rovná jaru. Potom následuje zase shodný výraz »v zeleném sadě«, ale místo dalších určení položeno prostě »mezi růžemi plnokvětými«.

Jak Hanka pečlivě ruskou píseň studoval, svědčí poznámky, které k ní připsal; k ruskému slovu »kamčatyja« poznamenal si český překlad »damaškový«, chybu tisku »prytostь« opravil v »prytkostь« (hned vedle toho stojí osudné slovo »bodrostь«).

V písni ruské se dále praví:

»Pelenala da menja matuška
Vo pelenočki vo kamčatyja,
Vo svivalьniki vo šelkovyja.«

Hanka užil sice ve své písni také této myšlenky, ale rozvedl ji dle srbské písně »Tkanice a dívka«, kterou r. 1817 v Muze srbské přeložil. Bylo to už nesčíslněkrát konstatováno, a

uznal odvislost tuto mimo jiné i přední obránce RK. Josef Jireček (ČČM. 1879, 359). Odporuje tomu jediné dr. V. Flajšhans (ČČM. 1896, 276), domnívaje se mylně, že píseň »Na sebe« jest tvořena dle Kytice v RK; ku podivu souhlasí s ním také M. Murko (Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhm. Romantik, str. 364), ale neprávem, jak prosté srovnání obou skladeb ukazuje.

Hanka:

„*Kdybych věděla,*
moje robátko,
že z tebe bude
věrný, zdárný Čech;
ovinula bych
tebe růžemi
libovonnými. —
(Zahřmělo nebe.)

Kdybych věděla,
malé robátko,
že z tebe bude
lichý, zrádný Čech;
opletla bych tě
krutou rohoží,
s krutou rohoží
v trní hodila.«

Tkanice a dívka:

„*Kdybych znala, má tkanice,*
že tě mladík bude nosit,
svilou *bych opletala,*
zlatem bych tě uvíjela
i perlami ozdobila;

kdybych znala, má tkanice,
že tě starý bude nosit,
lýkem *bych tě opletala*
a rohožem opletala,
kopřivami ozdobila.«

Shoda v myšlence i v některých výrazech jest zase patrna; hlavní rozdíl jest toliko v rhytmu, ale ten Hanka musil upraviti dle rhytmu přejatého z ruské písně, kterým první část básně jest složena, což se zcela přirozeně vysvětluje. Z téhož důvodu výraz »kdybych znala« musil býti opraven v synonymní »kdybych věděla«, jak toho rhytmus vyžadoval. Tím jest původ Hankovy písně »Na sebe« docela přesně vyložen, a písní ruskou také důrazně vyvrácena lichá domněnka obránců RK., že píseň Hankova je složena dle »Kytice«.

V dosavadních sporech o pravost RK. Hankova píseň »Na sebe« měla, jak každému povědomo, důležitý význam, a všeobecně se uznávalo od pochybovatelův i od obhájců, že je s »Kyticí« pevně a nerozlučně svázána, že jedna skladba na druhé závisí, což jest konečně z obsahu i formy jejich zcela evidentní. Ale shoda mezi nimi vykládána byla jinak od obhájců, jinak od pochybovatelů. Tito znamenajíce zřejmou shodu mezi oběma, tvrdili, že »Kytice« složena byla dle Hankovy písně »Na sebe«, v čemž je právem utvrzovalo svědectví inspirovaného biografa Hankova Legis-Glückseliga (str. 8), že to byla první báseň Hankova a že tedy byla složena před r. 1817. Obhájci pravosti, zejména dr. V. Flajšhans (ČČM. 1896, 275 d.), odkazovali zase k tomu, že svědectví Legis-Glückseliga není spolehlivé; ježto pak nemůže se přesně dokázati, že píseň Hankova před r. 1817 byla už známa,

tvrdili, že povstala teprve dle »Kytice«. Prof. Gebauer při své úctyhodné objektivnosti uznal, že ani ta ani ona možnost není vyloučena, a proto od své námitky upustil (O nové obraně padělaného rukopisu Královédvorského str. 92). Po té dr. Flajšhans vítězoslavně ohlašoval (ČČM. 1896, 349), že prof. Gebauer nejzávažnější koincidence s Hankou, napodobení totiž písně »Na sebe« v »Kytici«, nyní se vzdává.

Dokud nebyl původ Hankovy písně »Na sebe« náležitě vysvětlen, bylo toto zajisté benevolentní stanovisko Gebauerovo zcela správné, ale nyní, když bezpečně dokázáno, že Hanka píseň »Na sebe« neskládal dle »Kytice«, nýbrž dle ruské a srbské písně, tato dle samého dr. Flajšhansa nejzávažnější koincidence s Hankou trvá v plné své platnosti.

Kterého roku ten který z uvedených ohlasů písní ruských byl složen, nemůže se sice říci určitě, zejména jest také zcela nejisté tvrzení, že píseň »Na sebe« byla složena teprve po r. 1817, ale tolik jest přece jisto, že povstaly nejposléze v l. 1816—1818. Toto datum nám úplně postačuje. Ohlasy písní ruských tvoří v básních Hankových r. 1819 po prvé vydaných valnou většinu, což zřejmé a výmluvné podává svědectví, že Hanka v letech 1816—1818 důkladně a zevrubně se zabýval ruskými písněmi, a že je bedlivě studoval v sbírce od Čulkova a v Pěsenniku Moskevském, které byly jeho majetkem, a odkudž látku k svým ohlasům si vybíral. Třeba to tím důrazněji konstatovati, ježto dosud nebylo na to jak náleží ukázáno, ač v otázce rukopisové nesmírnou to má důležitost.

II.

Zabývali jsme se dosud ohlasy písní ruských, k nimž Hanka, ač je za takové nevydával, veřejně se přihlásil a vlastním jménem je jako své plody podepsal. V téže době objevily se však v literatuře naší ještě skladby, které po obsahu i formě také za ohlasy písní ruských právem možno pokládati, a o těch třeba dále uvažovati.

R. 1816 objevena byla »Píseň pod Vyšehradem« od J. Lindy, který tehdy s Hankou bydlil u Fr. Mádla, faktora c. k. knihoskladu; vydána byla po prvé ve Starobylých Skládáních od Hanky r. 1817 (str. 200). Nyní se obecně pokládá za podvrženou, a to právem, neboť je to zase novodobý ohlas písní ruských. Počátek její složen byl dle ruské písně (Čulkov, str. 221, č. 187 = Mosk. Pěs. str. 146, č. 127). Srovnejme oba začátky:

Ha ty náše slunce, Vyšegrade tvrd! Ty směle i hrdě na příkřie stojieš,	Ach ty naš batjuška Jaroslavlь gorod, ty choroš, prigož, na gorě stoišь,

na skále stojieši,	na gorě stoišь,
všěm cuziem postrach;	na vsej krasotě,
pod tobú řeka	promeždu dvuch rěk,
bystrá valie sě atd.	promež bystryich atd.*)

Situace, výrazy, rhytmus jsou zcela podobné, tak že o vzájemnosti jejich sotva bude někdo pochybovati. Ostatní část české básně, v níž se líčí toužení milého po milence, provedena jest samostatně, ale v duchu nasládle selankových písní ruských. V Petrburgské písni, kterou Hanka r. 1816 přeložil, ozývá se týž milostný stesk jako tuto. Že ji složil Hanka, není pochyby, neboť je pevně svázána s Hankovou písní »Tužba«, která též napodobením ruských písní povstala, a vzájemnou závislost obou nejpřirozeněji si vyložíme, když je budeme pokládati za práci téhož autora. Srovnejme příslušné verše obou skladeb:

»Po kraju řeky	»Aj ty Labe tiché,
Vltavy čisty	kam tak rychle spěješ?
stojie siela *chvrastia*,	ach *slavíčku* něžný,
pochladeček mil.	komu libě pěješ?
Tu *slaviečec* malý	Komu libě pěješ
veselo pěje etc.	*v chladnostinné chrasti.*« etc.

Obé skládal jeden autor, a to v duchu ruských písní národních. Ostatně je »Píseň pod Vyšehradem« padělek dosti nedokonalý, jest z něho viditelno, že se Hanka teprve »duchem staročeským« básniti učil.

R. 1817 šel Hanka do Králové Dvora a nalezl tam 16. září RK. A ku podivu z písní lyrických ozývá se zase mocně ohlas písní ruských. Na shodu tuto bylo již dávno ukázáno, novou a překvapující jest však ta okolnost, že všecky parallely mohou se doložiti z Čulkova a Mosk. Pěsenniku, tedy z knížek, které byly jistě od r. 1816 majetkem Hankovým, z nichž Hanka ruské písně překládal a z nichž přejímal mnohdy i do slova látku k písním, jež pak za své vlastní plody vydával.

F. L. Čelakovský, otiskuje v Slovanských národních písních r. 1822 píseň ruskou »Nehezký sen«, poznamenal k ní: »Srovnejme tyto řádky s naším staročeským (v. Růže a žežhulička v Kral. Rukop.) a tak se více mnoho stejných míst nalézá, o čemž jindy více« (str. 123). Čelakovský vybral si tuto báseň ze sbírky Čulkova (str. 181, č. 143.**) Verše ruské, na něž Čelakovský naráží, uvádíme tu dle Čulkova a vedle toho parallelné verše z »Růže«:

---

*) Pro lepší přehled užil jsem veršovnické techniky Hankovy a rozložil jsem také jeden ruský verš ve dva díly.

**) Čelakovský vybíral pro ruský oddíl Slovanských národních písní doklady hlavně z Čulkova a Pěsenniku Moskevského, jichž mu asi Hanka zapůjčil.

»Kak večer to mně molodešinkě,
Mně malo spalosь, mnogo vidělosь;
Ne choroš ta mně son prividělsja,
Už kaby u menja u mladešinki,
Na pravoj rukě na mizinčikě,
Razpajalsja moj zolot persten,
Vykatalsja dorogoj kamenь« etc.

»Usnuch, snieše mi sě ve sně,
jako by mně nebožce
na pravej ruce s prsta
svlekl sě zlatý prstének,
smekl sě drahý kamének.«

Verše uvedené přicházejí také v písni ruské, dle níž, jak svrchu podotčeno, složena byla »Píseň pod Vyšehradem«.

V třetím svazku Slov. nár. písní (1827) Čelakovský otisknul ruskou píseň »Dotaz zamilované«, kterou přejal z Čulkova str. 182, č. 145. Podoba její s Růží tak ho překvapovala, že ve vysvětlujícím poznamenání (str. 228) zvolal: »Jest to pouhá náhoda? či příčina takové podobnosti hlouběji, a sice v pradávných časech hledána býti musí? — Kdo to rozhodne? Divná věc jistě.« — Divná věc zajisté pro každého, kdo obě skladby srovná:

»Ach ty sad li ty moj sadočik,
Sad da zelenoe vinogradьe,
K čemu ty rano sad rozcvětaešь,
Razcvětavši sad zasychaešь,
Zemlju listьem sad ustilaešь?«

»Ja večer, večer molodenьka
Dolgo večera prosiděla,
A do samova do razsvětu,
Vsju lučinušku pripalila,
Vsěch podruženek utomila,
Vse tebja, moj drug, dožidalasь.«

»Ach ty róže, krásná róže,
čemus raně*) rozkvetla?
rozkvetavši pomrzla?
Pomrzavši usvědla?
Usvědevši opadla?«

»Večer sěděch, dluho sěděch
do kuropěnie sěděch;
nic doždati nemožech
vsě dřezhy, lúčky sežech.«

Jako Čelakovského musí překvapiti každého, jak domnělá píseň staročeská může se pouhým téměř sestavením složiti ze dvou písní ruských, sebraných r. 1770. Ale kdežto v obou písních ruských uvedené verše jsou v organickém spojení s ostatními a tvoří ladný celek, nelze to tvrditi o české písni, kdež jsou mnohé mezery a nesrovnalosti, jež případně vytkl Erben (ČČM. 1870, 95) a Masaryk (Athen. III, 278).

Na zvláštní shodu písně »Jahody« s písní ruskou ve sbírce Pračově ukázal nejdříve prof. Masaryk (Athenaeum III, 346). Není to zajisté bez významu, že ji můžeme doložiti zase ze sbírky Čulkova str. 205, č. 172. Začátek obou písní jest téměř stejný:

»Chodila mladešinьka po boročku,
Brala, brala jagodku zemljaničku,
Nakolola noženьku na trjasočku.
Bolit, bolit nožinьka, da ne bolьno,
Ljubil menja serdečnoj drug, da ne ložno.«

»Jde má milá na jahody
na zelená borka:
zadřieše si ostré trnie
v bělitkú nožicu;
nemože moje zmilitka
na nožicu vstúpit.«

---

*) Z důvodů závažných cituji RK. dle vydání Hankova; třeba by jiná vydání »dle originálů kriticky« byla upravena, neposkytují přece textu tak spolehlivého.

V dalším líčení obě písně se poněkud rozcházejí, ale přece ne tak značně, aby závislost jejich nebyla znatelná. Dívka ruská vzpomíná pak otce a matky, jak jich žádala za dovolení, aby směla v boru sbírat jahody. Po té dívka usnula a neslyšela, jak její milý přijel na vraném koni. Milý ji budí ze sna a vyzývá ji do svého domku, kde dva hudci budou jim hráti, dívka bude tancovat a on pozpěvovat. V české písni jest situace podobná, jen postup je poněkud jiný. Hned se tu zjeví milenec a vyzývá milou, aby naň v chládku čekala; sám běží na palouček pro bílého koníčka. Zatím dívka vzpomíná své matky, která ji před jinochy varovala. Potom přijel milý na koni, s dívkou se miloval a konečně s ní domů odjel.*) Prof. Masaryk neznaje ještě parallelné písně ruské, právem vytkl písni české zvláštní změtení situace, kdežto ruská jest v postupu děje zcela bezvadná.

Také k »Zbyhoni« prof. Masaryk uvedl parallelu ze sbírky Pračovy (Athen. III, 346). Nalézáme ji zase v Mosk. Pěsenniku (str. 144, č. 125). Oslovuje se tu nejdříve holub, proč nevesel a neradosten sedí; ten odpovídá, že nemůže býti vesel a radosten, ježto mu zastřelil holubici panský sluha z panského dvora. V druhé části písně oslovuje se týmž spůsobem molodčik, jenž odpovídá, že měl milenku, s níž se bavíval, a která mu slíbila podati svou ruku, ale nyní dívku onu provdávají za jiného. V Zbyhoni však parallela mezi holoubkem a jinochem není provedena v celistvém obrazu, nýbrž velmi nepěkně po částech, a obsah jest též značně změněn, ale základní motiv, jakož i situace jsou v obou písních velice podobné, tak že vzájemnost jejich nemůže býti popřena. Zbyhoň má kromě toho též některé společné črty s písní ruskou u Čulkova (str. 191, č. 155), kdež se líčí smutek holubice, jejíhož holoubka roztrhal jasný sokol (srv. v Zbyhoni krahujec). Verše:

»i letieše sěmo, i letieše tamo,
se dřeva na dřevo, se svojím holúbcem,
s holúbcem spáváše na jednej větvici«

připomínají poněkud začátek této písně ruské:

»Kak na dubčikě dva golubčika
Cělovalisja, milovalisja,
Sizymi krylьjami obnimalisja.«

Zároveň není bez významu, že obě tyto ruské písně byly Hankovi zdrojem při skládání básně »Holubinka«, jak bylo už podotčeno.**)

»Opuštěná« hlásí se již svou apostrofou »Ach vy lesi, tmaví lesi« k ohlasu písní ruských, kdež takové počátky velice

*) K části Jahod, která v ruské písni není obsažena, uvedl zase J. Truhlář parallelu z Gallašovy Muzy moravské z r. 1813 (Athen. IV, 18).

**) K názvu Zbyhoň, jakož i k příběhu o uloupené a vysvobozené milence nalézá se zase parallela v Klicperově Blaníku (z r. 1813).

jsou oblíbeny. Po obsahu poskytuje nám zřejmou parallelu ruská píseň u Čulkova (str. 180, č. 142), která má tento počátek:

»Ne bušujte vy větry bujnye,
Ne šumite *vy lěsa temnye.*«

Po této apostrofě se napomíná dívka, aby neplakala a neslzela, načež dívka teprve odpovídá:

»*Už ja rada by neplakala,*
Sami plačut oči jasnyja,
Vozrydaet retivo serdce.«

Jediná její radost, milý druh, ji musil opustiti a zanechati;

»I tomu li služba skazana,
I dorožinьka širokaja pokazana.«

V české písni hned po apostrofě tmavých lesů Miletínských následuje odpověď dívčina, téměř do slova stejná jako v písni ruské:

»***Ráda*** *bych jáz neplakala,*
nemútila srdce;«

vyzvání dívky, aby neplakala, jest vynecháno, čímž postup myšlenek jest přerušen a nabývá teprve uvedenou písní ruskou náležitého smyslu.

Na nedostatek spojitosti v písni české upozornil K. J. Erben (ČČM. 1870, 95), který správně usuzuje: »V písni »Ach vy lesy« po slovech: »čemu vy se zelenáte v zimě létě rovně!« znamenati skok asi tohoto smyslu: »Ale vám dobře jest se zelenati, dobře se veseliti, neb nemáte žádného zármutku tak jako já!« Tutéž vadu vytknul písni české prof. Masaryk (Athen. III, 182): »Toto básnické pomlčení je poněkud neobyčejným; zajisté zvláštní jest spůsob, jakým se tu navazuje druhá část písně líčící žal osiřelé, opuštěné dívčiny.« Česká píseň nevyrovná se tedy cenou aesthetickou zmíněné písni ruské, bez níž zůstává vlastně nejasnou.

Nářek dívčin, že nemá otce ani matky, bratra ani sestry, čehož není v písni ruské, jest oblíbeným motivem národních písní, ozývá se v národní písni české, jak Feifalik (Über die K. H. str. 18) ukázal, přichází i v sirotčí písni ruské*):

Nět ni batjuški, ni matuški,
Nět ni bratca, ni rodnoj sestry.

Není bez významu, že v téže písni ruské vyskytuje se i výraz »ljudi dobrye« jako v české »dobří lidé«, což jest tuto méně vhodné (srv. Masaryk, Athen. III, 282).

---

*) Píseň ta nalézá se v sbírce »Молодчикъ съ молодкою на гуляньѣ съ пѣсельниками« (S. Ptbg., 1790, str. 45); v Moskev. Pěsenniku jest připsán odkaz také na tuto sbírku, která se dosud v Mus. bibl. chová.

Dvojí živel prokmituje tedy zřejmě v písni české; jednak nářek dívky na sirobu, tak jako v druhé písni ruské, která má i formálně podobný počátek:

»Ach! ty nočinька, nočka temnaja,
Ty temnaja nočka osenьjaja«,

jinak stesk milenky po milém, jako v první písni ruské; avšak spojení obou těchto motivů v písni české není zdařilé.

Stesk milenčin po milém jest zobrazen také v »Skřivánku«. Dívka vykládá skřivánku příčinu svého žalu; odvedli jí totiž milence do kamenného hrádku, načež dívka praví:

»Kdybych pérce iměla
písala bych lístek;
ty, *malitký skřivánče*,
ty by s ním tam leťal.«

V parallelní písni ruské (Mosk. Pěs. 131, č. 113) dívka toužíc po milém, slyší zpívati ptáčky různými hlasy, a praví:

»*Jab spisala* golos, golosočik na tonkoj *listočik*,
Čto na tonenькoj listočik, na bělu bumažku,
Ja poslalab golosočik k ljubeznomu drugu,
Čto k ljubeznomu drugu, so *milinькoj ptaškoj*.«

V jiné písni ruské (Mosk. Pěs. 258, č. 256 = Čulkov str. 174, č. 136) prosí dobrý moloděc sedící u vězení skřivánka, aby donesl psaní jeho milence. V sbírce Čulkova připsány jsou k této písni rukou Hankovou některé glossy.

K »Jélenu« můžeme spatřovati aspoň po osnovné ideji zřejmou parallelu v písni ruské u Čulkova, str. 184, č. 146. Báseň počíná se obrazem. V čistém poli vyrůstá keř rokytový, na něm sedí mladý orel, drží v drápech černého havrana a prolévá krev jeho na syrou zemi. Po té následuje věc sama. Pod keřem leží ubit dobrý moloděc, zraněn a probodán všecek. Pláče proň matka, sestra a mladá žena. — V písni české se líčí, jak lstivě od vraha ubit byl junoše; syrá země vřelou krev jeho pije. Oplakávají ho všecky děvy; na jeho hrobě vyrůstá dubec, na nějž tlupy krahujců se sletují.

Ruská píseň jest ladně uspořádána a postup jednotlivých částí jest bezvadný; v české skladbě jest však postup zmaten. Strom s ptákem, což jest v ruské písni obrazem, položen je až na konec; za to užito v české písni nepřípadného obrazu: jelen — junoše. Nevhodný jest zajisté také výraz: »I by v každéj děvě po žalným srdečce« nebo »junoše plakáchu vše děvy«; místo těchto všeobecných vět v písni ruské líčí se zevrubně nářek matky, sestry a ženy:

»Uvivaetsja tut rodnaja matuška,
Ona plačet, kak rěka lьetsja,
A rodna sestra plačet, kak ručej tečet,
Moloda žena plačet, čto rosa padet.«

Kytice se podobá v základní myšlence nejvíce písni české »Rozmarina«, kterou Čelakovský r. 1822 pojal do své sbírky Slovanských národních písní (Athen. III, 204). Ale také z oboru písní ruských můžeme k ní uvésti parallelu, která má ovšem situaci poněkud změněnou. V Mosk. Pěsenniku (362, č. 347) čteme píseň, v níž se líčí, jak dívky po sadu těkajíce kvítí trhaly, věnce vily a v řeku Něvu je házely. Jedna z nich pravila:

»Kto věnok pojmaet,
za tovo za mužъ pojdu.«

Objevil se molodčik a svleknuv se skočil do vody. Vínek plul dále, a moloděc tonul; vínek se otočil, a moloděc utonul.

V podrobnostech líčení Kytice zase souhlasí se srbskou písní »Tkanice a dívka«, která Hankovi poskytla látky k písni »Na sebe«. Kromě toho stýká se i s písní srbskou (Vuk Stefanović 1815, 67), kdež dívka slibuje také tři dary:

Tko by meni snoplьe povezao,
Dala by mu moe bělo lice;
Tko li by mi vodice doneo,
Dala by mu moe čarne oči;
A tko by mi ladak načinio,
Ja by mlada s nьime prenoćila.«

Metrickou formou jakož i obsahem jest pak Kytice tak pevně sepjata s Hankovou písní »Na sebe«, která, jak výše bylo vyloženo, dle Kytice složena nebyla, že jich bez násilí nelze rozloučiti. Odvislost jejich se také všeobecné uznává, a když Na sebe nepovstala dle Kytice, pak vznikla Kytice dle Na sebe, čili lépe řečeno, kdo složil jednu »duchem staročeským«, ten složil zajisté i druhou, staročeským duchem i staročeskou formou.

K drobnému popěvku »Žežhulice« nelze sice uvésti určitou parallelu z ruských písní, ale idea její, že těžko dívce žíti samotné, často se v nich opakuje, na př. v Mosk. Pěs. 120, č. 101:

»Ne rasti v pustyně chmělju bez podpory,
Ne cvěsti cvětam pod solnyškom osennim,
Mně ne možno žitь bez milago atd.«;

nebo č. 103, kdež dívka oslovuje květy:

»Kak bez solnyška ne možno vam probytь,
Tak bez druga mně ne možno bolьše žitь.«

Nevymyká se tedy ani Žežhulice rázem svým nijak z těsného rámce tklivých a naivních popěvků ruských. Jos. a Herm. Jireček (Die Echtheit d. K. H. str. 44) uvedli sice výraznější parallelu z písně maloruské, ale zatím nelze dokázati, že by byla před r. 1817 známa. Možné jest to dosti.

Parallely ruské k lyrickým a lyricko-epickým písním v RK., z nichž tři (k Růži, Jahodám a Zbyhoni) byly již dříve známy,

mohli jsme takto rozšířiti několika novými (k Opuštěné, Skřivánku, Jelenu a ke Kytici), tak že ve všech téměř lyrických a lyricko-epických písních ozývají se více méně zřetelné, místy až doslovné ohlasy písní ruských. Ostatně byla tato shoda tak do očí bijící, že i tehdy, dokud nebylo známo tolik překvapujících parallel, nikdo neodvážil se shody té popírati. Dály se pouze pokusy vzájemnou shodu omluviti a bez pohromy pro RK. vysvětliti.

Hned jak Čelakovský vyslovil své podivení nad shodou Růže s dvěma písněmi ruskými, ozval se Svoboda-Hanka v úvodě k 2. vydání RK. (Praha 1829, str. 66), a přiznávaje vzájemnou odvislost těchto písní, podal o ní tento zvláštní výklad: »Znamenitá píseň jest Růže, poněvadž ukazuje, že i tyto menší písně do velmi dávných věků dosahají, že ještě ze starých sídel Slovanů v nový domov zavznívají, aneb že písně jednoho kmene jako družní holoubkové k jiným zbratřeným zaletěly. Anebby snad skutečně tak podivná stejnost v témže obraze se setkati měla?« Po vytčení podob a růzností v obou písních se ještě podotýká: »Může býti, že snad nešťastný Sviatopolk, u výhostu až k českým pomezím dojda okolo r. 1019, ty písně sebou přinesl.«

Důkladný znatel poesie slovanské K. J. Erben nalézaje v písních Růže, Kytice a Opuštěná s písněmi ruskými později u Sacharova a Ž. Pauli vydanými nápadné shody a uznávaje vším právem, že písně české povstaly z ruských, nemohl si tuto přímou odvislost vyložiti jinak než domněnkou, že písně ruské ku konci první polovice XII. věku, za výprav českého lidu válečného na Rus, od bojovníků českých byly přineseny do Čech. Ale tato domněnka má stejnou průkaznou cenu, jako výklad Svobody-Hanky, že písně ruské přinesl do Čech nešťastný Sviatopolk.

Nejrozšířenější a také nejpohodlnější výklad bývá ten, že vzájemné shody mezi písněmi českými a ruskými mají původ ve společné básnické tradici národů slovanských. Domněnka ta byla by zajisté vážná, kdyby se mohla podepříti podstatnými důvody. Tu nestačí pouhý odkaz na slova L. Štúra (O nár písních a pověstech plemen slovanských, Praha 1853, 133), který o stejnosti slovanských písní pronáší toto mínění: »Slovanské písně po všech našich plemenech a kmenech, jakož každý po jejich sestavení a přehlednutí úplně se přesvědčí, jsou výrůstek, ač přerozmanitý, nicméně stejného původu. Společný ten peň, na kterém všecky naše písně vyrostly, jsou jeden a týž hlavní světa názor, jedna mysl a jedny city, a zevnitřní roucho, ve které ty názory a city jsou oděny, jest třeba v rozličných nářečích jedna a táž řeč.« Avšak Štúr znal národní poesii slovanskou jen povrchně, a proto nesmíme výroky jeho hned za neomylnou pravdu přijímati. Novější studie národní poesie slovanské ukazují spíše, že o společné tradici poetické národů slo-

vanských vážně mluviti nelze. Jsou sice některé látky poetické, jmenovitě rázu balladického, všem národům slovanským známy, ale látky takové jsou větším dílem světoběžné a vyskytují se též v národní poesii jiných národův evropských. K látkám těmto, které ve formálním ohledu nikdy nejsou přece tak shodny jako písně v RK. a uvedené písně ruské, rozhodně nepatří však nasladlé milostné vzdechy, které se ozývají v lyrických písních RK.

Ale kdybychom i společnou tradici poetickou slovanských národů připustili, pak by zůstalo přec nevysvětlitelno, proč písně RK. se shodují tak nápadně právě s ruskými a jen s ruskými, proč ne s polskými, ježto národní poesie polská jest rozhodně lidovým písním našim daleko bližší než poesie ruská, zvláště velkoruská. A dále kdybychom i připustili zvláštní společnou tradici česko-ruskou, což asi nikdo vážně tvrditi nebude, jak uvěřiti té náhodě, že neznámý český sběratel v XIV. stol. zrovna jen takové písně, lyrické a lyricko-epické, ve svou sbírku pojal, které by souhlasily s písněmi ruskými v sbírce Čulkova a Mosk. Pěsenniku? Proč v žádném jiném starším sborníku ruských národních písní nenajdeme tolik zřejmých parallel k písním RK. jako v těchto dvou? Proč jsou zrovna v těchto sbírkách také písně, jež Hanka téměř do slova napodobil a za své vlastní plody vydával?

Není nezajímavo srovnati aspoň následující čísla písní v sbírce Čulkova: č. 142 jest dokladem k Opuštěné, č. 143 obsahuje doslovný doklad k Růži, č. 145 další doslovné doklady k Růži, č. 146 parallelu k Jelenu, č. 148 k písni Hankově Na sebe, č. 155 látku k Zbyhoni a Hankově Holubince, č. 172 parallelu k Jahodám, č. 178 k Hankově písni Žalost, č. 187 k Písni pod Vyšehradem. Tato podivuhodná vzájemnost, kterou bez násilí zdravému rozumu nikdo přirozeně nedovede vyložiti, pokládá-li písně v RK. za staročeské, již sama sebou ukazuje na společný původ písní Hankových a písní v RK. Každý normálně myslící člověk pouhým nahlednutím v sborník Čulkova musí to uznati, nechce-li vědomé pravdě úmyslně odpírati.

Uvážíme-li dále, že poměr písní v RK. k písním ruským jest zrovna takový jako poměr písní Hankových k originálům ruským, což bylo dříve dostatečně vyloženo, nebudeme se zajisté ostýchati a prohlásíme písně v RK. tak za Hankovy novodobé ohlasy písní ruských, jako dotčené písně Hankovy. Hanka označiv svou píseň »Na sebe«, k níž vážil v první části látku z písně ruské, jako skladbu v duchu staročeském, ukázal tím zřejmě, že duch staročeský a duch písní ruských, pokud jej ze sbírky Čulkova a Mosk. Pěsenniku poznal, jest mu totožný.

K závěru, že lyrické a lyricko-epické písně v RK. jsou Hankovým ohlasem písní ruských, dospěli jsme takto se sta-

noviska čistě literárně historického bez ohledu na závažné okolnosti jiné; uvážíme-li však, že prof. Gebauer po stránce jazykové zase bezpečně dokázal shodu mezi jazykovými zvláštnostmi RK a staršími chybami neb odchylkami Hankovými, pak můžeme s určitostí a jistotou tím větší ukázati zrovna prstem na Hanku jako skladatele písní v RK.*)

Zdali Hanka také ostatní básně v RK. složil, nemůžeme sice zatím s takovou diplomatickou jistotou tvrditi, jako o písních lyrických a lyricko-epických, možná, že měl při tom pomocníka neb pomocníky, ale tolik jest přece jisto, že v padělání jich měl přímé účastenství. Dokazují to především jazykové koincidence s Hankou, jež zcela přesvědčivě prof. Gebauer vytkl a objasnil, a jichž ani nejnovější obránce RK., dr. V. Flajšhans, nepopírá, nýbrž snaží se je toliko omluviti. Dále hojné rusismy v básních RK. ukazují na skladatele s ruskými písněmi náležitě obeznalého; a takovým byl v této době právě Hanka. Celá řada slov a jazykových zvláštností v RK. v staré češtině neobvyklých neb dostatečně nedoložených může se doložiti příklady ze sbírky Čulkova a Mosk. Pěsenniku. Nalézáme tu na př. slova: batta (baťa), bodrost, hoj, tuča, vskorě, dalná, drahá, mutný, podnebesie, slovesa (= slova) a j. Z téhož pramene možno vysvětlovati neobyčejně hojné užívání adverbií v *-o* (na př. ravno, rovno, pozdno, ščedro, slezno, dobrenьko, malenьko, chudo, bolьno a j.), užívání adjektiv jmenných v přívlastku (na př. iz vysoka nova terema, ko milu drugu, do běla světu, do černa morja, po čistu polju, dobra molodca, so ticha Dona, zolot perstenь mila brata a p.), chybné skloňování zájmena *veš*, složená adjektiva a p. K počátku básně »Beneš Hermanov«: »Aj ty slunce, aj slunečko! ty-li jsi žalostivo?« možno uvésti doklad z písně ruské (Čulkov 229, č. 192): »Ach ty solnce, ty solnce krasnoe, ty k čemu rano za lěs katišsja?« Také počátek »Lib. soudu« tu doložen (Čulkov 167, č. 129):

»Oj! ty naš batjuško tichoj Don,
Oj, čto že ty tichoj Don mutnechonek tečešь?
Ach, kak mně tichu Donu ne mutnomu teči,
So dna menja ticha Dona, studeny ključi bьjut,
Posered menja ticha Dona běla rybica mutit« atd.

Tyto doklady zřejmé podávají svědectví, že Hanka měl při padělání ostatních básní RK. a RZ. přímé účastenství; v jaké míře byl při tom činný, nelze dosud bezpečně udati, ale snad se to podaří zjistiti zkoumáním dalším.

---

*) Dosud bylo často také namítáno, že nelze nijak určiti osobnost, která by byla schopna r. 1817 RK. složiti. Pro písně v RK. jest tato osobnost tedy bezpečně zjištěna, a schopnost její náležitě prokázána.

Úvahy.

Thucydidis Historiae ad optimos codices denuo ab ipso collatos recensuit Dr. *Carolus Hude.* Tomus prior: Libri I.—IV. Lipsiae, in aedibus Teubneri 1898, XVI. a 352 str. Cena 10 mk.

Hlavní předností tohoto kritického vydání jest, že spočívá na novém, jednotném srovnání všech rukopisů, které pro kritiku textu Thukydidova jsou důležity. Zejména *codex Britannicus* (M), jenž dosud znám byl jen nedostatečně, vyžadoval nového srovnání. Při úpravě textu vzal si vydavatel za základ nejstarší a poměrně nejlepší *codex Laurentianus* (C), jenž zasluhuje přednosti již proto, že shoduje se s rukopisem, jehož užíval Dionysios Halikarnasský. Přes to však není Hude pro tento rukopis zaujat tak, aby neviděl jeho chyb. Pro část knihy IV. (kap. 36—41) užil též nově objeveného papyru z aigyptského Oxyrhynchu, jenž sice podává lepší text než naše rukopisy (připomínám jen *διέδοσαν* místo nesprávného *διεδίδοσαν* IV. 38, 4), ale též není prost rozličných omylů. Vší chvály zasluhuje hojná sbírka starověkých citátů, jež leckdy poskytly možnost rukopisný text opraviti. Ze scholií bylo lze jen velmi zřídka něco vytěžiti; za to však pro pravopis a tvarosloví získáno mnoho z nápisů attických. Zásady kritické, kterými se Hude řídil (srv. str. VIII. n.), dojdou v theorii zajisté souhlasu všech, v praxi ovšem může se úsudek o úpravě jednotlivých míst různiti. Při autoru tak nesnadném není to nic divného. Že vydavatel svým návrhům dal přednost před domněnkami jiných, nelze mu vytýkati, poněvadž každá práce podobná bude míti vždy ráz subjektivní. Ostatně již proto, že se Hude postaral o to, aby čtenář rychle a spolehlivě se poučil jak o čtení rukopisném, tak o všech důležitějších konjekturách, bude vydání jeho pro vědecké účely nezbytné. *Frant. Groh.*

Latinská mluvnice, kterou ku potřebě žáků zvláště nižších a středních tříd gymnasijních sepsal *Josef Kořínek.* K šestému vydání upravil *Josef Kořínek*, syn. Díl II. Skladba. Cena váz. 1 zl. 45 kr. V Praze. I. L. Kober. 1898.

Po dvou letech za tvaroslovím podává se gymnasijní mládeži také Kořínkova skladba v novém spracování. Bylo-li svrchovaně na čase, aby byl první díl této dosud oblíbené mluvnice řádně přepracován na základě vědeckého pokroku na poli latinského hláskosloví a tvarosloví, bylo toho tím více třeba při díle druhém; neboť jednak i studium skladby logičtějším pochopováním zjevů syntaktických pokročilo tou měrou, že na př. na složení větné, na poměr vět hlavních a vedlejších nyní

zcela jinak pohlížíme než dříve — a přece náležitým pochopením věty lze teprve vniknouti v ústrojí jazyka —, jednak užito již výsledků novějších v české mluvnici Gebauerově a řecké Niederlově-Steinmannově (i latinské Hrbkově). A právě v tom se vhodně liší nová úprava Kořínkovy skladby od úpravy tvarosloví, že hleděl spisovatel, jakož nutno bylo, zachovati v ní shodu s oběma vzpomenutými mluvnicemi domácími, zachovávaje, pokud toho různost jazyků dovoluje, týž postup v jednotlivých partiích, podržuje totéž názvosloví, ano i pravidla týmiž slovy uváděje. I byl ovšem nucen odhodlati se nikoli snad k drobným opravám v jednotlivostech, nýbrž k změnám v celém postupu a uspořádání, tak že máme před sebou skladbu vlastně novou.

Vědeckého pokroku proti vydáním předešlým dbá spisovatel ve všech směrech, v příčině didaktické jeví i v tomto vydání snahu, zachovati praktické stránky knihy, a možno-li, ještě je rozmnožiti. Znaje z vlastní praxe školní, co působí žákům obtíže a v čem rádi chybují, upozorňuje na podobné neb opačné vazby v češtině, vhodným překladem latinských příkladů, kde třeba. vazbu osvětluje a naopak jinde pro překlad do latiny pokyn dává neb před překladem nesprávným varuje, a při tom má hojné zření ke stránce fraseologické, hlavně při pádosloví.

O skrácení učiva syntaktického lze mluviti jen potud, pokud vynechány některé základní, z češtiny známé definice a syntaktické zjevy s češtinou úplně shodné, pokud přehlednějším uspořádáním jednotlivé partie kratšími se staly, aneb pokud vazby básnické odkázány pod čáru a některé řídké vazby vypuštěny. Spisovatel nepojal sice do knihy nic, co by se žáku na gymnasiu nemohlo při latinské četbě vyskytnouti; ale vedle pravidel klassické latiny, tiskem zřejmě vytknutých, a vedle nejčastějších úchylek v poznámkách nad čarou přijal pod čáru nejobyčejnější zjevy z mluvy básnické a pozdějších historiků, uváděje na jich vysvětlení i hojně doklady řecké. Úmysl měl Kořínek jistě dobrý, aby žák na vyšším gymnasiu při přípravě neb samostatné práci (na př. při soukromém čtení) nalezl ve své knize spolehlivého rádce; referent také okolnosti té z příčiny, vyslovené při recensi prvního dílu, nekárá, ale přece se mu zdá, že se mohly některé věci s dobrým svědomím vypustiti, jako § 206, pozn., § 226, pozn. 2, § 238 slov. obtrecto a supplico s dat., § 239, pozn. 2, § 241 supplex s dat., § 251, pozn. 2, § 322, pozn. 3 posl. dva odstavce, § 327, pozn. 1, 2, 3, § 425, 8, § 447, 2, pozn. 1 a j. — Příklady pravidel klassické syntaxe jsou přehlédnuty, z velké části novými nahrazeny, při čemž právem brán zřetel hlavně k Nepotovi a Caesarovi, ježto se právě tito spisovatelé čtou v III. a IV. současně při probírání syntaxe; chváliti jest, že jsou v příkladech tiskem označena slova neb vazby, pro něž příklady uvedeny. Jednotlivých změn, jež Kořínek učinil, tu nevytýkáme, ač některé z nich vybízejí k různým poznámkám.

Před přídavek metrický vsunut po způsobu Hrbkově přídavek stilistický, jehož potřeba byla nepopíratelná. Uspořádání jeho jest však Kořínkovo vlastní. Vyloučeny z něho náměstky a sloveso a ponechány na původním místě předešlých vydání, což ref. neschvaluje; spíše by sem připojil i úvahu o spojkách a záporech. Za to chválí, že sem spisovatel přibral i odstavec o slovosledu a větosledu; část tato mohla býti ještě doplněna stručnou naukou o užívání tropů a nejobyčejnějších figur, jakož i o vazbách pleonastických a elliptických, tak že by kniha i v tomto směru zcela vyhovovala a směle mohla nésti v čele určení pro celé gymnasium, nejen pro nižší a střední třídy.

Dodavek metrický zakusil změny jednak tím, že vynechána z tvarosloví známá pravidla o délce a krátkosti slabik, jednak že spisovatel ponechanou část úplně změnil dle novějších rhythmických a metrických výzkumů; upozornil na pravý význam arse a these, pojednal o kolu, periodě, metru, o verši a strofě, vytkl pravou podstatu caesury a složení pentametru. O metrech Horatiových jedná přehledněji, uváděje napřed metra prostá, pak složená a konečně smíšená. V dodavku o kalendáři mohl býti ponechán praktický návod pro převádění dát z latiny do češtiny a naopak.

Na konec přidaný seznam slov a vazeb jest velmi pečlivě sestaven, tak že skýtá bezpečnou orientaci v celé knize. Neopravených chyb tiskových vedle několika míst při odkazování k předešlým §§ jest pořídku.

Máme-li podati úhrnný úsudek o novém spracování Kořínkovy syntaxe, musíme dáti průchod pravdě, že jest velice svědomitě provedeno, že ve směru vědeckém i po stránce praktické nynější době dobře vyhovuje a že svědčí, že vyšlo z ruky zkušeného učitele latiny; o uspořádání v některých kusech možno býti arci jiného mínění. Budiž i na to upozorněno, že spisovatel v předmluvě loyálně vyznává, že má v tomto spracování za mnoho děkovati mluvnici Hrbkově. *Jos. Němec.*

Herodot: Auswahl für den Schulgebrauch. Herausgegeben von *August Scheindler.* Wien und Prag, Verlag von F. Tempský 1895.

Vydání to skládá se ze dvou dílů, textu a kommentáře.

I. Theil. Text. Mit einem Titelbilde und 5 Karten. Preis geheftet 70 kr., gebunden 90 kr. (262 stran.) V prvním díle je úvod, text, zeměpisný ukazatel a seznam mapek.

V úvodě jest stručná zmínka o logografech, zejmena o Hekataiovi, o životě Herodotově a jeho díle, o jeho cestách, nářečí a pravdymilovnosti — všecko dohromady na necelých třech stránkách. Stručnost v úvodech jest vlastností odporučení hodnou, avšak nesmí se díti na ujmu obsahu. I kdyby se nežádalo vy-

jmenování a ocenění logografů všech a jejich spisů všech, jest vytčení jediného Hekataia přece nedostatečné: vždyť instrukce samy vyžadují některé zprávy o dějepiscích předcházejících a současných. Také vůdčí idea Herodotova o vládě božské moci nad osudy národů, která trestá každý přepych, a episodická forma jeho vypravování měly býti vytknuty a vylíčeny důrazněji, tím spíše, když v textu nepodány byly knihy celé, nýbrž výběr. Že vydavatel neodbyl cest Herodotových pouhou frasí, »že procestoval Herodotos celý tehdy známý svět«, nýbrž vyjmenoval alespoň krajiny, v nichž cestoval, jest správné.

V textu podán výběr ze všech knih, vyjma z knihy čtvrté, v níž jedná se také o Slovanech. Hojnost, v jaké zastoupeny jsou knihy jednotlivé, naznačuje řada: VII, IX, VIII, I, VI, V, III, II.

Ukazatel zeměpisný jest při díle prvním, seznam vlastních jmen a věcí při díle druhém. Důvod toho rozdělení jest nejasný.

Připojeny jsou mapky pochodu Xerxova, bitev u Marathona, u Thermopyl, u Salaminy a Plataj. Neradi postrádáme mapky, která by vyznačovala obor zemí, Herodotovi známých.

II. Theil: Commentar, Anhang, Namenverzeichnis. Mit 9 Abbildungen. Preis geheftet 40 kr., gebunden 60 kr. Wien und Prag 1896. (110 stran.)

Kommentář obsahuje na stránce třetí opakování jazykových zvláštností Herodotových, pak zvláštností tak zv. novoionského nářečí a zvláštnosti slohu Herodotova; následuje druhé a třetí opakování jazykových zvláštností. Kommentator měl při tomto opakování dobrou vůli tu, aby žák porozuměl nejprve tvarům jednotlivým poznenáhla a pak aby přirovnáním jich sám mohl abstrahovati nejdůležitější zákony nářečí Herodotova; avšak dobrá vůle ta stala by se skutkem jen tehdy, kdyby každý učitel ve škole začal čísti zcela dle direktivy vydavatelovy a kommentatorovy nejprve předmluvu, pak první knihu atd., a to ve vydání jeho. To však, pokud nám známo, se neděje, a pak dobrá vůle ona minula se cílem. Některé poznámky opakují se zbytečně; na př. *διατίθεσθαι* = Infinitiv des Imperfects (totéž viz čl. 2, c. 1, týž čl. c. 1 *εἶναι*, čl. 4, c. 24 *ἐπιβουλεύειν*, č. 7, c. 122 *ἐπίστασθαι*, čl. 22, c. 117 *λέγειν*); *κατὰ* = *καθ' ἃ* (totéž viz čl. 7, c. 121, čl. 8, c. 208, čl. 20, c. 13). Dodatek, k němuž v poznámkách hojně se poukazuje, obsahuje syntaktické zvláštnosti Herodotovy, jeho zvláštnosti stilistické, blížení k řeči obecné, z čehož zvláště časté užívání sloves *ποιεῖν* a *ποιεῖσθαι*. Řečených 9 vyobrazení jest: Dareios, perský král, Zeus Stratios, obětní dar Řeků po bitvě u Plataj, bojiště marathonské, soutěska thermopylská, zříceniny Delf, akropolis v nynějším stavu, ostrov Salamis a bojiště platajské.

Celkem lze říci, že vydání v první části jeví proti dřívějším vydáním pokrok a v části druhé, poznámkové, že hledí celkem držeti pravý střed mezi »mnoho« a »málo.« *Ant. Krecar.*

Herodot: Výbor k potřebě školní. Vydal *August Scheindler*. Pro gymnasia česká upravil Dr. *Emanuel Tůma*. V Praze a ve Vídni. Nákladem F. Tempského 1897.

Část I. Text. S titulním obrazem a 5 mapkami. Cena sešitého výtisku 75 kr. (dražší než původní německé), váz. 1 zl. (dražší než původní německé). (262 stran.)

Úvod Tůmův jest volný překlad úvodu Scheindlerova. Liší se vespolek pouze tím, že úvod německý zaujímá 3 stránky necelé, český překlad 3 stránky celé. Text jest opis a doslovný překlad textu německého, podobně zeměpisný ukazatel a mapky. Liší se vespolek pouze tím, že v textu českém znamenal jsem tiskových chyb více než v původním německém.

II. díl: Kommentář, dodatek, seznam jmen. S 9 vyobrazeními. Cena seš. 40 kr., váz. 60 kr. Ve Vídni a v Praze 1898. (98 stran.)

Proč první díl překladu nazván částí I. a druhý díl dílem II., zůstává logickým tajemstvím. Tento druhý díl celý pan upravovatel rovněž neupravil, nýbrž prostě z němčiny doslovně přeložil. Při tom nezbývalo mu času, přihlížeti k tomu, že zbytečno jest vykládati některé věci žáku českému, které vykládá německý jeho vzor žáku německému, a naopak, že by českému žáku bylo potřebno vysvětliti (zvláště vzhledem k různosti češtiny i němčiny) leccos, co německému vysvětlovati netřeba; také mnohé vysvětlení a poznamenání lépe podalo by se na základě mateřštiny než překladem. Zbytečno jest vysvětlovati českému žáku, že na př. *πεποιήκασι* = učinili (str. 34, c. 8), *οὗτος* = ten (str. 8, c. 32), *ἀπολιπεῖν* = zanechati (str. 69, c. 53). Kdyby pan upravovatel nebyl překládal doslova, nechtěje ničím ani více ani méně uchýliti se od originálu svého, byl by zajisté podotkl, že Herodotos slova *σοφισταί*, jež překládá »mudráci« (str. 6, c. 29), neužívá ve významu potupném.

Poznámky, vyznačené otázkou: »vlastně?«, které rovněž z originálu jsou přeloženy, jsou zbytečné a předpokládají mylně, že otázka ona dovede povzbuditi žáka ku přemýšlení. S větším prospěchem jest vysvětlení samo. Kterou mluvnici a které vydání její cituje, pan upravovatel žákům neudal; cituje pouze na př. ml. § 229 A, 2, a (str. 2), na jednom místě také Gr. (?) § 267 (str. 5, c. 23). Jednu poznámku dokonce pan upravovatel zapomněl z originálu svého přeložiti a ponechal v českém překladě svém pouhý řecký text bez poznámky. Jest to německá poznámka *φερόμενοι* = im Sturmschritte (Scheindler Comm. str. 81, c. 101, kde má správně ovšem býti 102), kterou podal českému žáku takto: *φερόμενοι* (str. 73, c. 101). Český dodatek líší se od německého tím, že vynecháním lit. A jako naznačení nového odstavce (stránka česká 77, něm. 85) citování v českém překladu jest zatemněno, a že pan upravovatel, upraviv německý citát II B

6 f β (str. 35, c. 1) na II C 6 f β (str. 32, c. 1) nutí čtenáře hledati na str. 79 oddíl C, jehož v německém vydání není. Seznam vlastních jmen jest doslovně vzat z němčiny, vyobrazení táž. Celkem jest české toto upravení doslovný, zběžný a pohodlný překlad originálu německého, má i v textu i v poznámkách více chyb tiskových, poznámky jsou na některých místech nesprávnější, za to však celek pro české žáky dražší. Právem můžeme se tázati, jak možno překlad ten nazvati upravením nebo snad dokonce zvelebením české literatury školní? (Listy fil. roč. XVII, str. 309.) *Ant. Krecar.*

Výbor z Herodota: Války řeckoperské. Upravil prof. *Gabriel Šuran.* S mapkou. V Praze. Tiskem a nákladem J. Otty 1898. Cena 75 kr., váz. 1 zl. (Stran 265.)

Vydání to obsahuje úvod, text a mapku. Úvod (obsahující 14 stránek) jedná o logografech, životě a cestách Herodotových, o díle Herodotově a obsahu díla Herodotova. Jest obšírnější, než by si bylo přáti, někdy i mnohomluvný (na př. str. XVIII »[Herodotos] poskytuje tolik zábavy a poučení, že nelze než vřele doporučiti zvláště vědychtivé mládeži dílo spisovatele tak vzácného k horlivé četbě a pečlivému studiu«). Text uspořádán jest tak, že podán jest napřed výběr knihy V—VIII, pak přídavkem vybrané partie z knihy I—V. Dle hojnosti vybraného textu zastoupeny jsou jednotlivé knihy dle řady: VII, IX, VIII, VI, V. Výběr jest celkem bohatší než ve vydání Scheindlerově (nescházejí ani kapitoly knihy IV, jednající o Neurech» a Budinech); výběr z knihy I—V položil bych raději napřed. Mapky, znázorňující athenskou akropoli, okolí marathonské, thermopylské, salaminské a platajské nevyznačují postavení vojska ani řeckého ani perského. Mapa světa Herodotova, pak index nominum a rerum schází i ve vydání tomto. Celkem sluší mu však jako vydání samostatnějšímu dáti přednost před vydáním předcházejícím. *Ant. Krecar.*

O obou posledních vydáních Herodota, Tůmově a Šuranově, obdržela redakce ještě recensi jinou, kterouž pokládá za vhodno rovněž uveřejniti:

Prof. *Gabriel Šuran:* **Výbor z Herodota, Války řeckoperské.** V Praze u Otty 1898. Cena váz. 1 zl. — *Aug. Scheindler:* **Herodot, Výbor k potřebě školní.** Pro gymnasia česká upravil Dr. *Emanuel Tůma.* U F. Tempského 1897. Cena váz. 1 zl. 60 kr.

Letos měli jsme při navrhování řecké četby pro sextu na vybranou. Pro který z těch dvou na staré autory neobyčejně pěk-

ných svazků se rozhodnouti? Oba mají stejně elegantní a vkusné desky v šedivém moderním obalu, veliký a zřetelný tisk. Text rozdělen v množství jednotlivých kratších článků, opatřených nadpisy. In margine i nahoře nad každou stránkou udáván stručný obsah. Vydavatelé neopominuli ničeho, aby již zevnějškem naše sextány ke studiu starého Herodota navnadili. Uspořádáním látky se knihy poněkud liší. Výbor Scheindlerův začíná od knihy první, Šuran podává napřed války řeckoperské a potom přídavkem vybrané kusy z knihy I—V (str. 218—265), což je arci věc vedlejší a lhostejná. Šuran podává zeměpisné vysvětlivky na jednom přehledném listě barevném, Scheindler má čtyři listy tištěné. Úvod Scheindlerův činí tři a čtvrt stránky, Šuranův čtrnáct a půl. Tím by byl popis obou svazků hotov.

Proč pokládám za potřebné mluviti o vydáních těchto na tomto místě? Při navrhování pokládal jsem za svou povinnost rozhodnouti se pro vydání Šuranovo, protože máme v něm první pokus školního vydání se samostatným, původním úvodem, a protože myšlenku Šuranovu, emancipovati se od »upravených« německých vydání, pokládám za docela správnou. Myslím, že jest nás docela nedůstojno, že nevydali jsme si dosud všech školních textů se svými vlastními úvody, a že bychom měli pokládati pod svou odbornickou ctí »upravovati« německé úvody Tempského, jak dosud většinou se dálo.

Poněvadž myslím, že za prací Šuranovou budou brzy nyní následovati jiné, dovoluji si ve vší skromnosti a docela loyálně přičiniti několik poznámek, které mi připadly, když jsem obě knihy srovnával.

Zevnějškem, jak řečeno, jsou si obě knihy velice podobny; ale přihlédneme-li k vlastní práci obou vydavatelů — úvodním slovům o Herodotovi —, tu jakožto vydání školní beze všeho zasluhuje přednost kniha Scheindlerova. O předchůdcích Herodotových v dějepisectví, o jeho životě a cestách, o věcné i formální stránce díla jeho, o jeho názorech ethických, vadách i přednostech spisovatelských, o jeho významu pověděno u Scheindlera na třech stranách způsobem tak úplným, správným a snadným, že sotva lze učiniti to lépe. Tomu úvodu docela snadno lze sextánu naučiti se do slova. Z prostého náčrtku toho mluví výborný znatel antické literatury a dobrý psycholog, který ví, že mistrovství záleží ve vystižení pravé míry a v nehledaném, upřímném slově.

Úvod Šuranův, založený na přednáškách prof. Kvíčaly, je zbytečně rozsáhlý, formou těžký a zbytečně učený. Učitel musil by při něm mnoho vykládati, aby student porozuměl. Z takového úvodu nevidím žádného užitku. Připadá mi, jakoby spisovatel, píše úvod ten, byl docela pustil se zřetele, ke komu mluví. Bylo by lze uvésti celou řadu formulací, pro sextány nevhodných. Tak celá první stránka, která líčí prvopočátky řeckého dějepisectví,

není nejvhodnější. Srovnej jen na př. výklad o κτίσεις v obou úvodech. Hodí-li se výraz »městský archiv« pro řecké poměry v osmém a sedmém století? Sloh logografů charakterisován takto: »Vypravování bylo prosté, četnými obraty řeči epické zdobené, ne bez půvabu.« Tomu se žák třeba i naučí, ale jaký z toho užitek? Tuším, že užitečné by bylo ukázati, proč psali prostě, a proč je ta jejich prostota půvabná, ukázati na povahu té doby, kdy logografové psali, literatura že byla tehdy v plenkách, a logografové že psali prostě, protože jinak nemohli; tak že psali kronikáři všech národů a tak že píše i prostý vesničan, který nečte novin. Myslím, že by se tehdejší poměry měly takto přiblížiti našim. Poznámka o učené Pamfyle je tuším docela zbytečná, jakož i důkladný výčet 8 cest Herodotových. I nad čtyřřádkovým řeckým nápisem na náhrobku Herodotově v Thuriích zůstane sextán docela chladným.

Nedosti promyšlena jsou slova na str. XIV o účelu díla Herodotova, jež podávají se jako poučka. »Účelem Herodotovým nebylo jako Thukydidovým a dějepisců pozdějších poučovati čtenáře, nýbrž po způsobu básníků *a*) zabrániti, aby to, co se na světě stalo, nevešlo v zapomenutí a *b*) způsobiti, aby slavné skutky hellenské a barbarské nepozbyly slávy.« Vždyť je to nejpodařenější kontradikce! Výklad, který by se musil dotýkati Thukydida I, 22, teprve by mohl objasniti žáku podmíněnou a obmezenou platnost slov těch. To vše ostatně mohlo dobře odpadnouti, protože Herodotos nikde nemluví o tom, že chce nebo nechce poučovati. Výklad o komposici díla, o dvojím »pásmě«, podle prof. Kvíčaly je opět těžký. Scheindler mluví o tom srozumitelněji.

Konec sem kladu celý: »Tato láska Herodotova k pravdě, jeho láska k vlasti a svobodě, mravní ušlechtilost, vřelý tón a milá prostota vypravování dodávají jeho dějinám tolik půvabu, bohatost obsahu tak pestrého a při vší odlehlosti tak zajímavého poskytuje tolik zábavy a poučení, že nelze než vřele doporučiti zvláště vědychtivé mládeži dílo spisovatele tak vzácného k horlivé četbě a pečlivému studiu.« Ta poslední věta se mi nelíbí; zní hodně po professorsku, ale málo upřímně, a myslím, že vyzní docela na prázdno. Dobré zboží samo se chválí, pomyslí si student, a právem. Vzbuditi úctu a zálibu v Herodotu, vpraviti porozumění pro něj žákům, toť úkolem celého půl roku a nesnadným.

Scheindler končí takto: »Čtenáře mile se dotýká jeho vroucí, upřímné vypravování, vřelá láska k vlasti, ale hlavně nade všecko jeho vznešené názory o světovém řádu mravním a odplatě božské.« To jest suggestivní, účinné a budí zvědavost žákovu.

Chtěl jsem svými poznámkami říci toto: Má-li úvod ve školním vydání učiniti něco dobrého, musí vykládati věci podstatné spůsobem snadným a prostým. A k tomu třeba u spisovatele všestranného rozhledu po světě starém i novém.

Jinak je mi kniha Šuranova sympatická. *E. Peroutka.*

Dějiny české literatury. Napsal Jaroslav Vlček. Prvního dílu část prvá: od nejstarších dob až po »věk zlatý«. V Praze 1897. Nákladem Jednoty českých filologův. (428 str., 8^{0}, cena po sešitech*) 4 zl. 5 kr.)

Jednotlivé sešity tohoto díla byly oznamovány a posuzovány v časopisech všech literárních stran a směrův, a přijaty s hojnou pochvalou a uznáním, kterého nemohly odepříti ani hlasy literárních odpůrců spisovatelových. Je to zajisté dílo tak zdařilé a pro náš literární rozvoj tak významné, že jest slušno i tuto podati o něm obšírnější zprávu a úvahu. Ale chvalořečiti nemíníme; nebo po všech chválách, kterými byl pan spisovatel podle zásluhy téměř zasypáván, našel se letos chvalořečník, na jehož celkovém úsudku můžeme již popřestati. Praví v Osvětě 1898 str. 264 a násl.: »Literatura česká (od nejstarších dob až po Štítného) zpracována na základech zcela nových moderní methodou a krásným, plným slohem.« — »Kdo chce se zahloubati do děl naší literatury podrobněji a chce něco zvěděti o duchu jejich autorů a jejich doby, může s plnou důvěrou sáhnouti k literatuře Vlčkově. Vlček píše krásně a poutavě;« — »jeho dílo je nejlepší ze všeho, co o české literatuře souborně až po něj bylo psáno; Sabina je proti němu příliš mluvný, Šembera příliš suchopárný, Pypin příliš stručný. I čeština je velice pěkná, celé dílo je pracováno dosti důkladně, každá kapitola je jako ulita z kovu nebo vytesána z mramoru; látku spisovatel všude ovládá, a všude a nade vším je rozložen klidně spisovatelův úsudek. Jest jediné dílo v naší literatuře, jež má podobnou strukturu a podobný ráz: je to Tomkův Dějepis Prahy.« — »Obě jiná veliká díla soudobá: Historická mluvnice Gebauerova a Sedláčkovy Hrady a zámky podávají v mistrné formě nesmírnou látku a řídí se dle ní, tvoříce ovšem budovy věkovité ze žulových balvanů; ale Tomek ovládaje suverenně látku, podává nám své již hotové názory a údaje, materiál sám nechávaje stranou; podobně činí Vlček: i on ovládá mistrně látku (t. j. dosavadní práce o české literatuře) a formou uměleckou staví před nás světlo nynějších výzpytů, prošlé hranolem jeho vlastního uvažování a přemýšlení.« Slova ta mají tím větší váhu, že je napsal po všech výtkách a výčitkách Vlčkův literární odpůrce a konkurrent (sit venia verbo) Dr. V. Flajšhans. Tedy svědek klassický. Souhlasíme plně. A s druhé strany nemíníme také opakovati vědomě oprávněné výtky nebo věcné opravy jinde již učiněné, pokud nás k nim nepovede příčina zvláštní.

---

*) Vyšly v šesti sešitech, a to první (str. 1—64, obsahuje dějiny literatury staročeské) v pros. 1892, druhý (65—112, o Husovi) v červnu 1893, třetí (113—208, husitství) v dubnu 1894, čtvrtý (209—288, reakce římská) v září 1894, pátý (289—352, humanismus a bratrství) v lednu 1896, a šestý (353—428, luterství, noví humanisté, stilisté prostonárodní) v únoru 1897, tedy celkem v pěti letech.

Arciť na kritiku díla tak velikého a obsažného síly naše nestačují. Nestačují ani jiným, i když své úvahy tohoto druhu nazývají kritikami. Každý probere kriticky jen tu a tam některou částku, s kterou je sám zevrubněji obeznámen, v ostatku pak přestává na zprávě a úvahách obecných. K tomu tedy nyní i my přistupujeme.

Sešit první vypisuje přehledně celou *literaturu staročeskou.* Pojednává v hlavě I. o počátcích české literatury pod panstvím latiny, kde jsou připomenuta bohemica nejstarších latinských textů; v hlavě II. pak o rytířské romantice a reakci didaktickosatirické. Tu jsou především legendy a duchovní romány, pak rytířský epos i román, potom básnictví didaktické, satirické, allegorické, a konečně předchůdcové Štítného a Štítný sám. Za každým oddílem jest podrobný a přehledný soupis příslušné literatury; »na ní«, jak oznamuje na obálce sešitu prvního sám spisovatel, »období starší jsou založena výhradně, kdežto v době nové namnoze bylo podnikati přímé a podrobné zkoumání vlastní.«

Přes to přinesl již tento první sešit »širšímu obecenstvu«, pro které prvotně dílo bylo určeno za »knihu příruční«, mnoho nového a posud nezvyklého. Výklad o padělaných rukopisích Královédvorském a Zelenohorském odkázán do doby nové, počátky literatury české vylíčeny podle nového poznání, památkám pravým věnována pozornost větší než posud bývalo, působení Tómy ze Štítného pak vylíčeno s takovou plností a vřelostí, že tento obrázek zvláště vzbudil zálibu a čtenářstvo upoutal. Všecky drobné zprávy o jednotlivých památkách a skladatelích staročeských proniká světlo idejí a směrů literárních, v kterém se jeví jako jednotný, pragmaticky zdůvodněný proud dějin osvětových. Obsah památek důležitějších všude věcně a úsečně podán, spisovatelé pak charakterisují se případně často vlastními slovy. A správně kniha vykládá »spisovatele z jeho doby, snažíc se vystihnouti snahy jeho z něho samého, měříc jej vlastním jeho ideálem.«

Měli jsme již obraz staročeské literatury podrobnější v přednáškách prof. Gebauera, zvláště také obsáhlé vylíčení o době, životě a spisích Tómy ze Štítného. A počátky písemnictví těšily se vůbec vždy větší pozornosti jako přirozené východiště studia všech literárních historiků, než doby pozdější. Proto po stránce věcné jeví se práce Vlčkova v této části jako pravý přehled pro knihu příruční, přehled při vší stručnosti velmi obsažně a poutavě a celkem šťastně pořízený.

A tak se mělo podle prvotního záměru postupovati i dále. Během roku 1893 mělo vyjíti celé dílo a nemělo přesahovati 30 tiskových archů, z tohoto rozsahu pak dvě třetiny určeny pro dobu novou. Že bude tento rozměr dodržen, tomu nasvědčovaly úvahy, které spisovatele k němu vedly: že se stal trojí

pokus vypsati dějiny pragmaticky; Sabina 1866 »dospěl pouze století šestnáctého«, Jireček 1875 a násl. vydal jen část životopisnou a bibliografickou, Bačkovský 1886—87 »podal jen asi třetinu zamýšleného celku«. »Příčiny toho,« píše Jar. Vlček ve svém prvním oznámení, »byly různé; hlavní však jistě osnova a rozloha příliš obsáhlá. Jakkoliv už od časův Dobrovského, tvůrce naší literární historie, řada pilných i věci znalých pracovníků snáší stavivo k dějinám českého písemnictví a české vzdělanosti, přece, zejména o době nové, látka ještě zdaleka není vyčerpána tou měrou monograficky, aby podle jednotlivých těch kusův jednotlivci bylo lze zmoci předmět způsobem tak široce založeným.«

A přece se spisovatel již při 2. sešitě do této obrovské práce dal upustiv od prvotního záměru, tak že mu rozsah mezi prací další stále vzrůstá a lhůty ohlašované jím nebo vydavatelstvem stále se prodlužují. I jest dálejšek nikoli knihou příruční, nýbrž novým vědeckým dílem, které se řadí rázem svým k Dějinám Palackého a Tomkovým. Obavu, že zůstane nedokončeno, může zažehnati jenom mladý věk a neúmorná píle a bystrost spisovatelova. Příčinu této změny blíže neuvedl; jen při seš. 2. čteme ve vyhlášce jeho oznámení, že se průběhem práce rozhodl »(proti původnímu stručnému zpracování) rozšířiti líčení literárního rozvoje doby husitské.«

Spravedlivé a ku předešlým částem úměrné vypsání literárního významu Husova a přeobsáhlé o něm literatury donutilo arci samo k rozšíření původního rozpočtu. Ale schvalujeme postup spisovatelův i z toho důvodu, že pokládáme za těžké a snad i nemožné sestaviti bez takovéhoto širšího podkladu správný text stručné knihy příruční, nechce-li býti kusá a pohybovati se v zastaralých legendách.*) Tolik bylo třeba o historii díla Vlčkova poznamenati, aby se podle toho rozumělo částem dalším.

Hlava třetí, nadepsaná husitství, humanismus, bratrství (o 10 kapitolách), obsahuje především všestranné vylíčení literárního rozvoje *doby husitské.* Spisovatel seznamuje nás tu v první části s církevními poměry, z jakých vyrostlo husitství: kterak církev koncem třináctého století dospěla vrcholu vnější moci, jíž v patách následoval úpadek vnitřní; ten vzbudil opravnou reakci v celé západní Evropě jednak v lidových sektách, jednak na universitách. Ukazuje nejprve, k jakým zásadám dospěli učenci sloužící světovládě papežské, jako Augustinus Triumphus, Alvaro Pelayo. Potom probírá vzniklé sekty a zejména

---

*) Takto se žádoucí příručné knihy s řádným vypsáním liter. dějin novodobých tak brzo nedočkáme; ale za to se můžeme těšiti, až bude tento základ hotov, že vyroste, jak to bývá, v krátkém čase takových knih několik: nakladatelé budou závoditi v úpravě vnější, spisovatelé v parafrasování; nu, a to dovede středoškolní abiturient.

učení Valdenských, jich vznik a rozšíření. Pak vyličuje protipapežský odpor učených theologův university pařížské, z nichž nejčelnější byli Marsiglio z Padovy, Vilém Occam a Petr Alliacký (z jich školy i náš Matěj z Janova), později zdviženou polemiku university oxfordské Janem Viclifem a konečně i opposici university pražské, již vedli Jeronym a Hus.

Druhá část věnována jest celá samému *Husovi*. Vypsán tu stručně a důkladně jeho život a působení, jeho snahy, učení, obsah jednotlivých spisův latinských i českých, jeho poměr k Viclifovi a jeho význam v literatuře české. Při tom stopováno ještě současné hnutí opravné na západě, zejména pak věnována zmínka Janu Gersonovi, Mikuláši de Clémanges, Ondřeji z Randufu a Dětřichovi z Nieheimu.

Jako každý, kdo otázku Husovu blíže a podrobněji studuje, vzdává spisovatel slavnému mistrovi plnou a zaslouženou chválu: »Hus zemřel s vědomím úplné neviny. — Podlehl spíše moci než důkazům. — Stál na stanovisku mravním, kdežto koncil na stanovisku historickoprávním. — Z celé obžaloby na něho zbylo po jeho obranách jen učení o církvi, přejaté od Viclifa. Ale to hlásal už také sv. Augustin, sv. Bernard a j., a obecně závazného učení o církvi tehdy ještě nebylo.«

Za každou částí zase důkladně sepsána příslušná literatura domácí i cizojazyčná.

Prvý sešit Vlčkových Dějin přijat byl téměř jednomyslně s uznáním; stanovisku jeho odporovali hlavně jen publicističtí obhájci myšlenky cyrillo-methodějské v Čechách. Druhý sešit jest nad něj tím ještě záslužnější, že tu spisovateli podniknouti bylo vlastní studium přeobsáhlé cizí literatury a že nám první vyložil methodou srovnávací pragmaticky význam Husův literárně historický.

Při vší důkladnosti obšírné látky jest pak zpracování stručné, čemuž napomáhá zejména Vlčkův úsečný a jadrný sloh, který se tak mile čte.

Plného uznání zasluhuje také jeho přímost, s jakou píše v otázce posud bohužel tak choulostivé. V posavadních pracích podobných bývala tato partie odbývána příliš zkrátka, jednak z opatrnosti, jednak že posud nebyla tou měrou propracována: ve Vlčkových Dějinách dostalo se Husovi teprve místa náležitého, a celkový obraz literárního rozvoje našeho tím získal daleko více, než podle domnění některých ztratil nutným přemístěním podvržených rukopisův. Hus je náš jazykový klassik a se Štítným tvoří nejlesklejší dobu starší literatury naší. Bez náležitého výkladu o něm byl by i sebe stručnější obrázek české literatury nesprávný.

V třetí části vyličují se počátky hnutí *husitského*, vznik a učení jednotlivých stran, hlavní představitelé a jich osudy,

literatura k tomu se družící, a konečně zeměpisné rozšíření hnutí husitského v Čechách, v Polsku, na Slovensku, v Němcích.

Tím, že přibráno sem větší měrou z politických a kulturních dějin českých podle Palackého i podle spisů novějších, aby se doba tehdejší náležitě osvětlila, došla literatura této periody, dosud ledabylo odbývaná, patřičného ocenění a zjevila se téměř v původní životnosti, tak že není ani nynějšímu čtenáři nezajímavá. Arciť v úsudku o tom, zdali se pan spisovatel omezil všude na nejnutnější, mohou býti mínění rozdílná.

O pramenech a pomůckách k této části připojuje drobným tiskem obsáhlé poznamenání (jinde nadpisováno l i t.) na 12 stranách s hojnými a obšírnými výpisky. Také tu opravuje a vyvrací nesprávné cenění literatury této doby u spisovatelův starších (Palackého a Vocela).

Částka č t v r t á věnována je celá *Petru Chelčickému* a jeho reakci protihusitské; ale ke konci protkává se toto vypravování výkladem o R o k y c a n o v i a připojuje se poučení o vzniku J e d n o t y Č e s k ý c h B r a t ř í. Obšírně je vyloženo učení Petra Chelčického: byl jednak »přímým pokračovatelem Husovým v opravném hnutí českém«, drže se po většině nauk Viclifových; ale shodně s Tábory liší se od obou těch mistrův hlavně v otázce sociální, horle na »nerovenstvie« jednotlivých stavův a zastávaje se utištěných sedlákův; od obojích konečně (Viclifa-Husa i od Táborův) liší se tím, že z a v r h u j e (ve shodě s učením valdenským) všeliké násilí a zejména válku. Povahou svou pak ostře odráží se od nedůsledného a proměnlivého Rokycany. V závěrku této kapitoly jest úhrnná úvaha spisovatelova o snahách a povaze Petra Chelčického i o další historii jeho idejí, úvaha věcná a z nejpěknějších. V připojeném záznamu literatury je zase řada zajímavých poznámek a podrobností, jmenovitě vymezení stanoviska spisovatelova proti výkladům posavadním.

Po té obrací se (v kapitole p á t é) *k reakci římské.* Vylíčiv politické poměry za vlády Jiříka Poděbradského vytýká nastalý zápas mezi státním kališnictvím a reakcí římskou, a uvádí literární zástupce obou těchto proudů. Vyniká tu kališnický přítel Jiříkův C t i b o r T o v a č o v s k ý z C i m b u r k a, jehož »Hádání Pravdy a Lži« vykládá se a oceňuje jako traktát politicko-náboženský, provedený formou allegorickou. Spisovatel rozebíraje podrobně obsah i formu a poukázav k jeho zajímavosti po stránce kulturně historické, ukazuje, kterak se jeví v něm autorova povaha a jeho sloh, a dospívá k úsudku, že je Ctibor »typickým zástupcem husitské šlechty, která náboženské hnutí veškerého národa na konec vykořistila jen pro své zájmy stavovské«. Probírá i »Knihu Tovačovskou« a projevené v ní názory politické, sociální i náboženské. S druhé strany zajímati bude čtenáře vypsání pestrého života a rozumů Žídkových i jeho povahy. Pak následuje přehledný soupis a poučení o b i b l í c h ve stol. XV. a po té obrací

se spisovatel k obnovené literatuře naukové: astronomii, mathematice, lékařství, kronikářství (charakterisuje obšírně staré letopisce zajímavými výňatky), ku právnictví a drobným spisům jiným, z nichž připomínáme zvláště válečnický spis V. Vlčka »Naučení ke králi Vladislavovi . . .« Odtud postupuje k cestopisům, jichž tu jest slušná řada: Million, Jaroslav (panoše Kostkův), Šašek z Mezihoří, Martin Bakalář, Martin Kabátník a Jan Hasištejnský z Lobkovic. Všude připojena obšírná charakteristika díla a hojné a zajímavé z něho ukázky. Rovněž důkladně vypsán obsah Lobkovicova spisu »Zpráva a naučení synu Jaroslavovi«, ve kterém se zrcadlí rozšafná autorova povaha. Ostatek této kapitoly připadl obnovené staré romantice, allegoriím, veršům historickým a zbytkům drobné lyriky umělé i lidové. Jako příznak doby jsou tu pověstné skladby Hynka z Poděbrad, cenou pak vyniká a šíře se vykládá Rada zvířat.

V poznámkách jsou mimo literaturu zase četné a poučné výpisky, z nichž pro svou dobu význačný z přípisu ke kronice Dalimilově (»Krátké sebránie z kronik českých k výstraze věrných Čechův«), složeného při volbě Jiříka Poděbradského. Proti I. J. Hanušovi provádí tu dále spisovatel důkaz, že »Veršové o milovníku« a »Májový sen« jsou od Hynka z Poděbrad.

Druhá polovice XV. stol. vedle hasnoucího husitství vykazuje již počátky vůdčích směrů nových: *humanismu a bratrství*, jejichž vypsání věnována jest kapitola šestá. Ze spisovatelů českých tam uvedených překvapuje na svou dobu svým moderním a humánním smýšlením Jan z Rabštejna; vyniká jako plný typ humanistických idejí Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a jako typ prvotního bratrství jeho zakladatel Br. Řehoř. Všude pěkné povahopisy; v úvaze závěrečné klassické srovnání obou směrův a pozoruhodné výpisky z Bohuslava Lobkovice. V poznámkách mimo jiné vytýkají se s uznáním odborné studie Jos. Truhláře o humanismu a Jar. Golla, jenž také již Chelčického pojal na základech zcela nových, o počátcích Jednoty bratrské.

V sedmé části přichází spisovatel *k humanismu českému* a jeho zakladateli Viktorinu Kornelovi ze Všehrd, stejně vřelému obhájci práv jazyka mateřského jakož i práv lidu městského a venkovského proti stavům vyšším, které se tehdy umlouvaly na jeho úkor. Přízně čtenářův dobude si i šlechetný Řehoř Hrubý z Jelení, následovník Všehrdův, i nadaný Václav Písecký, i učený syn Řehořův Zikmund, »první filolog moderní«. Zajímati budou i ostatní drobné zprávy o humanistech domácích i cizích; z těchto zvláště Konrád Celtes, »první pangerman na úsvitě nového věku«, a Erasmus Rotterodamský. Na konec obšírně vyloženo jest rozsáhlé působení Konáčovo, zejména pak obsah jeho »Hořekování Spravedlnosti« a hry »Judyth«, kterýmž se tu dostává většího uznání než posud.

Osmá kapitola připadla *luterství*, jeho přívržencům i odpůrcům. Z oněch vyniká bratr Matěj Paustenník a Bartoš Písař, z těchto bosák Jan Vodňanský a bratr Lukáš. Úpadek starého kališnictví pěkně dolíčen při Bílejovském a Kuthenovi. Poutavě vypsán i život ctižádostivého Augusty a jeho spolutrpitele prostomyslného bratra Jakuba Bílka. V poznámkách jest bližší poučení o Velenském, Bydžovském, Krasonickém, Kalencovi a br. Janu Paustenníkovi.

Další část (kapitola devátá) pojednává *o nové škole humanistické*, zejména o Janu Hodějovském a jeho společnosti, o Sixtovi z Ottersdorfa, Zikmundovi z Puchova, Pavlu Vorličném, Brikcím z Licka, o br. Janu Černém a Tadeáši Hájkovi a o jich pracích odborných, které sám Ferdinand I. podněcoval a podporoval za tím účelem, aby od hádek náboženských odváděl mysl národa k zájmům humanisticky kosmopolitickým.

V oddílu posledním konečně jedná se o skladatelích *prostonárodních* a o počátcích katolické literární *reakce předjesuitské*. Podrobně je tu probrán cestopis Prefátův a podána z něho delší význačná ukázka (líčení bouře mořské). Stručně líčí se pak životoběh Václava Hájka z Libočan a historie i ocenění jeho kroniky. Četnými výňatky charakterisuje se dále Postilla Tomáše Bavorovského. Na závěr knihy uveden jest protestantský mravokárce Rvačovský a jeho »Masopust.«

Celkem tudíž dospěl pan spisovatel v prvé části dílu prvního něco přes polovici století šestnáctého, a ponechává bratry Blahoslava a Červenku již do »věku zlatého«.

Způsob vypravování Vlčkova a jeho knihy vnitřně i vně ukazuje k Dějinám Palackého a k některým pojednáním Jirečkovým. Všude mu jde především o vylíčení doby a jejích vůdčích idejí, z nichž vyplynuly jednotlivé zjevy literární; tyto stojí tudíž v řadě druhé. Nepředkládá jen prosté popisy, nýbrž i pronikavé reflexe. Nadpisy jednotlivých kapitol oznamují vždy obšírně jejich obsah, ale bez bližšího určení stránky; tu pak by bylo s výhodou, kdyby i nad textem každé strany táž hesla, shrnující obsah její, byla vytištěna, jak to vidíme u Palackého. Prameny a pomůcky s příslušnou literaturou vůbec uvádějí se v přehledu a pohromadě vždy až za celou kapitolou, nikoli jako u Palackého na jednotlivých stranách textu.

Někteří recensenti mluvili při této příležitosti s pohrdlivostí o starší methodě, prý »škatulkovací«, i tenkrát, když jí dávali přednost. Snad by se dalo tohoto obrazného názvu stejným právem užiti i o methodě Vlčkově: neškatulkoval-li v první řadě podle oborů, škatulkoval podle směrů — bez rozumného třídění vědecké dílo není. Mají pak obě methody své výhody i nevýhody. Ačkoliv rozhodně schvalujeme způsob Vlčkův jako vrchol toho, co se dá při pragmatickém vypsání dějepisu literárního učiniti, pozorujeme nicméně i při něm některé nedostatky a obtíže, poně-

vadž jde v lecčem do krajností, a doporučovali bychom přece o něco větší kompromis s methodou starší, než se u něho vidí.

Za nedostatky takové pokládáme jednak přílišné rozkouskování látky poučující o některých spisovatelích, a jednak zase násilné vpravování do textu nebo připojování poznámek a pouček cizorodých. Pravidlem jest ovšem poučení o každém spisovateli, pokud možno, celistvé; ale míníme, že by se bez ublížení také zejména Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic mohl sjednotiti; neboť na místě, kde se jeho literární činnost nazývá »vrcholem« a »květem«, čekali bychom o ní více; o jeho změně náboženství, o tom, že se znepřátelil a jaké byly jeho zásady, jsou tu leda jen narážky; teprve na str. 307 je dokončení i zodpovědění těch otázek, a ještě dále na stranách 314, 316, 328 (a násl.), 330 jsou doplňky k tomu podstatné a zajímavé. Rokycana propleten do Chelčického a ještě za Tovačovského, po čtvrté pak na str. 303. Dvojí výklad o Matěji z Janova měl by se soustřediti více na místo druhé. Na str. 425 přesunuta charakteristická poznámka o Bavorovském do životopisu Rvačovského. — Násilně (dodatečně nebo vůbec nemístně) vpraveny jsou podle našeho zdání poučky o Janu Hájkovi na str. 138, o Ezopovi 340—1, o Vilémovi z Pernštejna 412. Píseň »O Pravdě«, uvedená jako mimochodem při Husovi, spíše by snad náležela na str. 118, kde je zmínka o verších na Zbyňka. Dosti pozdě přichází úvaha o allegorii na str. 262 a násl., a vztah k uvedené husitské písni (O Pravdě) slabě naznačen (263). Co je v poznámkách na str. 409 o povaze Tadeáše Hájka, hlásí se do textu. Píseň Závišova položena na str. 271, a v poznámkách k tomu na str. 287 a násl. se správně připomíná, že vznikla už ve XIV. stol.; patří tedy na str. 26, kam pan spisovatel na str. 288 doleji jaksi sám odkazuje. Na str. 384 podává rovněž sám opravu ke str. 240. A podobně v poznámce na str. 279 čte se: »Dle str. 230—1 textu ‚Dějin' doplň str. 89«; vzhledem k bibli Litoměřické mělo by tu vedle »doplň« státi i »oprav«, a v celku je patrno, že se zmínka o biblích na str. 89 mohla vynechati. (Tetínská bible z r. 1462, pozoruhodná pravopisem, jest asi táž, která je tuto uvedena pode jménem musejní.) V poznámkách na str. 81 jest doplnění a odkaz k poznámkám na str. 61 o Waldhauserovi a Milíčovi.

K těmto nesrovnalostem přistupuje dále něco málo věcných nepřesností. Na str. 84 o pravopise Husově za slovy »měkké souhlásky« třeba dodati: »a tvrdé l«; 87 velmi ruší smysl slova nejspíše při tisku vypadlá ve větě: » . . . žákovstvo nečeské při universitě, rozdělené po vzoru . . .«; 92 m. »z Prahy byli vypověděni« má býti přesněji »ze země«, jakož bylo na str. 89 správně pověděno; ke str. 112 o doplňcích k českým spisům Husovým pověděli jsme již svoje mínění jinde;

kancionál Jistebnický (120) slove takto podle svého naleziště, jako z pravidla všecky kancionály a rukopisy jiné, a také bylo jeho označení v Museu kdysi v ten smysl opraveno; prof. Kolář mohl jej nazvati Táborským leda podle toho, že obsahuje písně husitské (táborské); a jenom jej popsal, nikoli, jak se na str. 151 poznamenává, »objevil«; objevil jej Leop. Katz na faře Jistebnické.

Slýchali jsme v universitních přednáškách, že br. Lukáš vydal 1527 nejdůležitější svůj spis »Zprávy kněžské« (tak jest i v Grimově Výboru), ale v D. č. l. poučení o tom nenacházíme; toho se nám zde také ještě nedostalo o mistru Mikuláši z Rakovic (Sb. hist. 1886, str. 335).

V »Literatuře« zprávy o rukopisích někde sice se uvádějí (na př. sborníky Štítenské), ale z pravidla děje se o nich zmínka jen jakoby mimochodem (na př. 152 o Jakúbkově Postille), takže bližší o nich výklady třeba hledati ve spisích odborných a v knihopisných dílech starších.

Tisky a překlady bývají sem již pravidlem pojaty (j. u Husa), ale ke konci jsme znamenali odchylku při kronice Hájkově.

Všude pak je bedlivě sepsána literatura novější, pojednávající o jednotlivých dílech, a nejen sepsána, nýbrž i stručně charakterisována, takže tato část bude vítanou pomůckou zase pro studium specialní.

Litujeme jenom, že tisk těchto poznámek i textu samého (zajisté z příčin úsporných) příliš jest hustý a drobný, a že v textu jména spisovatelův i názvy spisův tištěny jsou písmem stejným, z velikých písmen sice, ale málo výrazným. V této poslední věci v novém sešitě, sedmém, stala se již náprava.

Také ukazatel, který bude asi připojen na konci celého dílu, tedy až za částí jeho druhou, nyní citelně se pohřešuje.

Z připomenutých právě záznamů literárních lehko se uhodne, že mezi »pracovníky«, kteří k tomuto dílu poskytli »stavivo« (srovn. slova spisovatelova z jeho vyhlášky první!) jsou hlavně Gebauer, Palacký, Tomek, Jos. Truhlář, Goll, Gindely, I. J. Hanuš, Jos. Jireček a j.; ale četné a význačné výňatky z popisovaných děl samých ukazují, že se spisovatel nespoléhal na ně slepě, nýbrž příslušné skladby sám četl a studoval. To snad znamená poznámka na konci spisu připojená: »První dvě hlavy knihy v podstatných kusech, hlava třetí valnou většinou jsou z pramenův původních.« Jinak by odporovala doznání páně spisovatelovu na obálce sešitu prvního svrchu uvedenému, a to podle našeho zdání neprávem. —

Stilista jest Jaroslav Vlček obratný a vůbec znamenitý. Velmi dovedně řeší úkol mnohým nepřekonatelný: poučovati zábavně. Vypravování jeho je poutavé a čte se místy spíše jako román, nežli jako spis naukový. Nejoblíbenější prostředky jeho slohové jsou antitheta, srovnávání, výčty, brachylogie, asyndeta, vazby praegnantní . . ., obraty a výrazy jako: Konáč mravo-

károe — Konáč stilista, zesvětšťování, zkonsistorštělý, . . . a užívá jich důsledně a neunavně, někdy však až bravurně. Chvalitebná snaha jeho užiti nepopíratelného svého umění k oživení naučné látky jde podle našeho mínění tu a tam do krajnosti. Pan spisovatel, veden svými ideami jak ve věci, tak ve formě, na čtenáře se příliš neohlíží; tak mluví místy o věcech ne zcela všedních pouhými narážkami, předpokládaje, jak se zdá, že jsou na př. z Palackého známy. Ale nezná-li čtenář již odtud na př. osudy Biskupcovy a jeho učení, kterak se může očekávati na str. 116, kde jest výklad o chiliasmu v Čechách, že ví, co je chiliasmus vůbec? Na str. 140 se správně vypravuje, že byl Martínek v Roudnici upálen; ale hned za tím (141) se píše, bez starosti, jak tomu bude čtenář rozuměti a jak si to srovná, takto: »Žižka, jenž i Martínkovi v Praze strojil hranici, . . .« Třeba nahlédnouti do Palackého, abychom srozuměli, že »strojil« znamená tu asi: »zamýšlel ustrojiti.« Na str. 102 v nepřímém výroku Husově je nejasně pověděno »kněze Jana«, ježto by se i na Husa mohlo vztahovati; Hus praví »Jana papeže«. Nelíbí se nám stilisace odst. 2. na str. 270 o písních nehistorických a historických, a na str. 394 odst. poslední o Sixtovi z Ottersdorfu, kde pěkný stilistický obrat vycpán jest obšírnými poučkami i delším výňatkem. Věta (str. 297 dole): » . . . Silviova škola humanistická v Čechách za života *Eneášova* neodchovala žáka, důstojného mistrova umění« zněla by snad zřetelněji a nestrojeněji takto: Silviova škola humanistická v Čechách za života mistrova neodchovala žáka, důstojného jeho umění«; a hned na str. následující v řádce 3. s hora mohlo by se slovo »Silvius« dobře vynechati. Při slově »pověstný« uvykli jsme rozuměti, co má pověst nepěknou; u Vlčka znamená: kdysi známý, znamenitý nebo slavný — a opakuje se velmi často. Konečně bychom raději četli některé moderní výrazy cizí, možná-li, po česku. — Schvalujeme, že infinitivu čím dále tím pravidelněji nechává se tvar spisovný.

Nedostatky prve vytčené vyplynuly z věci samé, z látky, z methody i z okolností vnějších, a dílem i z úzkostlivé snahy vyhnouti se poznámkám při textu, do něhož je spisovatel raději vetkává (obyčejně v obsáhlých větách vedlejších a obraty podobnými), i když to jsou zřejmé opravy textu dřívějšího.

Na obálkách jednotlivých sešitů vytištěny jsou »Opravy omylův tiskových«, a to až pranepatrné a každému čtenáři zřejmé, svědčící o korrektuře velmi svědomité. Doufáme tedy, že se zavděčíme panu spisovateli, jestliže — podle známé zkušenosti o čtyřech očích — uvedeme tuto jako doplnění i takové opravy a poznámky, které sice jsou také samozřejmé, ale při korrektuře byly přehlédnuty.

Na str. 36 (m. »střežících«) střehoucích; 94 mrhají-*li* . . . vidíme, *a*ni; 102 česk*ej*; 117 hol*i*; 133 *d*obou; 148 v 1. ř.

jeho (se ujímali); 156 ř. 3 z dola: *téj*; 163 nadšen*ě*; 166 v 1. odst.: byl*o* nadarmo; 185 konec 1. odst.: při tom; 186 v 1. odst. (a podobně 334) přepisovali bychom: v Bazil*í*; 203 a 302 řeč*e*ch; 206 předposl. ř.: kteří (sú) spravedlivé činí; 214 h*á*nce; 258 v prostřed 2. odst.: v jeho *r*adách; 265 v 3. odst.: *z*pupně . . . prov*é*sti; 267 s hora 3. ř.: ze mne; 289 a dále psali bychom raději »*b*ratrství«, jako jest na str. 304 a j.; 308 snad: skvost*n*ém; 309 ř. 1.: týkají se; 315 oboj*í*m; 316 dole: vydaným; 318 členův rodinných; 321 v prostřed: o*d*kazují; 333 dohoduj*e*; 334 snad raději: rozjím*á*ní . . . bláznov*á*, 335 odpír*á*ním; 336 kl*á*šternickým; 337 v 3. odst.: zřídi*l*i; 338 s hora 4. ř.: *t*ak; 339 s hora ř. 10. vynechati první »posléze«; 345 snad: generál »*ra*dí«; 350 v prostředním odst. z dola ř. 4. m. »Jak vidno však« stůjž raději jenom: Avšak; 374 dole: vylučov*á*no; 379 dole: jednodušným; 390 dole: m*l*adíkův; 402 s hora 7. ř.: sv*é* knihy; 416 vynechati čárku ve větě: »kterými v navi stromové nataženi jsou«; 417 přist*a*ti. Čárka se pohřešuje na str. 81 v odst. 1. za slovy: »vydati vše tiskem,« a za sl. »i Milíčových,« — str. 94 dole: »ale jáť poviem,« a »Pakliť koho čijí,« — 105 »neplaguje,« — 155 »považíme-li,« — 162 v posl. odst.: »města i země,« — 175 v 2. odst.: »na přímluvu svatých,« — 303 konec 1. odst.: »vynikla, až když . . .« — 347 v prostředku: »pojmeš-li chudou.« —

Tím byly by vyčerpány všecky poznámky, které jsme si učinili pročítajíce spis Vlčkův. Jsou vesměs rázu podřízeného a úsudek náš celkový nikterak neomezují. Viděli jsme, kterak před našima očima vznikají, rodí se a rostou obtížné počátky díla velikého. A jestliže jsme zpozorovali a vytkli některé obtíže a nesrovnalosti s tím spojené a spisovateli samému, tušíme, nejlépe známé, nechceme tím nikterak vzbuditi zdání, že bychom sami v případě podobném uměli se jich vystříci lépe nebo že by býval před sebou měl v této příčině vzory již lepší. Ledaco podáváme vlastně jen na uváženou, poněvadž nevíme, nemá-li pro své stanovisko důvody vážnější. Ale aby se nám nemohla učiniti výtka »kamarádství« nebo »chvalořečnění«, zaznamenali jsme všecko, čím by se podle naší úvahy výborná práce Vlčkova dala snad ještě zdokonaliti a přibrousiti někdy při vydání druhém. Kniha tak prospěšná a milá měla by se ho dočkati. *K. Novák.*

Evangelium Dobromiri. Ein altmacedonisches Denkmal der kirchenslavischen Sprache des XII Jahrhunderts. Von *V. Jagić.* II. Hälfte. Lexicalisch-kritischer Theil. Wien, 1898. Zvl. otisk ze zasedacích zpráv cís. akademie Vídenské. 8⁰. 122 str.

O první části této studie, v níž obsažen rozbor evangelia Dobromirova hláskoslovný a tvaroslovný, podal jsem v těchto Listech 1898, XXV, 409—410 zprávu. Tento druhý díl je vě-

nován stránce leksikalní a kritické, poněkud též syntaktické. Výklady prof. Jagiće ve všech těchto směrech zasluhují bedlivého povšimnutí.

Jest známo, že P. J. Šafařík byl první, který na leksikalní stránku památek staroslověnských obrátil pozornost. Učinil tak v znamenitém spise »Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus« (Prag 1858). V tomto spise Šafařík na základě pozorování grammatického, hlavně ale leksikalního dokázal, že v památkách staroslověnských lze rozeznávati dvojí skupinu, starší hlaholskou a pozdější kyrillskou. Výsledky Šafaříkovy se osvědčily. Je to jedna z největších zásluh Jagićových, že tímto směrem podnikal rozbory nejstarších tekstů církevněslovanských a takto důkazy pro thesi Šafaříkovu rozšířil, doplnil a opravil. Řadu těchto leksikalněkritických studií, kterou tvoří hlavně rozbory evang. Assemannova, ev. Marianského a žaltáře Sinajského, rozmnožil nyní výklady o ev. Dobromirově, uloženými v této rozpravě.

Nelze mi zde, pro nedostatek místa, jednotlivých dokladů uváděti. Odkazuji v této příčině na rozpravu samu, která může sloužiti za rukovět a zároveň za vzor. Chci jen uvésti »výsledky« celé studie, které prof. Jagić shrnuje takto: »Tímto rozborem evangelia Dobromirova, věnovaným mluvnici, slovníku a kritice tekstové, podává se důkaz, že tato památka ve všech tří směrech zaujímá vynikající postavení v starém písemnictví církevně-slovanském. Spočívá na nejstarších základech a jeví zřetelnou souvislost s nejpřednějšími teksty evangelskými. Ačkoliv jest památkou kyrillskou — bezpečného důvodu, že by byla bezprostředně plynula z předlohy hlaholské, nenalézám nikde — ukazuje přece nejužší styky s nejstaršími teksty hlaholskými. Pramen její, nechť byl kyrillský nebo hlaholský, stojí nejblíže takovým tekstům, jako evangelium Assemanianum, Zographense a Marianum, byl tudíž jinaký, než jihoslovanská předloha evangelia Ostromirova. Dualismus, jenž v dalším vývoji ještě ostřeji se projevoval, padá svými počátky nejméně do první bulharsko-makedonské epochy starého církevního písemnictví slovanského. Označení »bulharský« (východní) a »makedonský« (západní) zdá se býti dosti případným.

První skupina (východní) sloužila za pramen pro Rusko, druhá (západní) pro Srbsko a Chrvatsko. Jak daleko v oboru posledních územích působil bezprostřední vliv přechodu z Pannonie, není snadno říci. Není pochybnosti, že celá západní skupina měla bližší styky s pravými pannonskými předlohami, než východní, avšak nelze dosud s určitostí říci, jestli v době rozptýlení moravsko-pannonského církevního slavismu platila ještě plná jednotnost aspoň v památkách téhož druhu, tedy ku př. v tekstech evangelských. Kloním se s dr. Vondrákem k jinému mínění. Tolik aspoň je jisto, že v první době, která po moravsko-

5*

pannonské následovala a v zemích balkanských jeviště měla, různosti ještě přibývalo.

Náš rukopis (Dobromirův) i s bezprostřední svou předlohou náleží do západní, makedonské skupiny. Jakožto znaky její mohou snad považovány býti: častá náhrada є za ь a о za ъ, pročež máme též tvary тоıı, сєıı, dále snad přispůsobení koncových ъ a ь před následujícím začátečným ıı na ꙑ, ıı; nejspíše též měkká výslovnost palatalních skupin чѣ = чꙗ, жѣ = жꙗ, шѣ = шꙗ. Méně jisté jest mínění, že skupina ст za щ, slabé rozeznávání mezi л a л҄ н a н҄, р a р҄ může platiti jako známka pouze jedné a to západní polovice. Vyhýbání se л҄ epentheticum musí beze sporu býti připočteno k znakům všeobecným (obou skupin, západní i východní). Mezi jevy tvaroslovnými podobá se, že rozlišování 2. os. dualis та a 3. os. dualis тє aspoň delší dobu platilo ve skupině západní. Docela jistě označovaly ji v časování tvary kondicionální бимь — бѫ, dále *s*-ové tvary aoristu; naproti tomu bude větší počet dokladů pro koncovku 1. os. pluralis - мъı, zánik koncovky 3. os. sing - ть náležeti k povaze všeobecné, tak jako hojnější počet dokladů pro nom. plur. na -овє a stažených tvarů ꙗє v ꙗꙗ, ꙗ ve skloňování a v časování. V odchýlném tvoření imperfekta a častějším užívání dativu adnominalného (místo genitivu) třeba spatřovati též znaky všeobecné.«

Z leksikalního rozboru evang. Dobromirova pak poznáváme, že tato památka zaujímá střední postavení mezi nejstaršími teksty hlaholskými (Zogr., Mar., Assem.) a ev. Trnovským (kyr. tekstem z XIII. stol.), jehož důkladnou analysi podal M. Valjavec (v XX. a XXI. sv. »Starin« jihoslov. akademie Záhřebské). *Fr. Pastrnek.*

Hlídka programů středních škol r. 1898.

Dr. František Doubrava: *Konstantin Veliký (přípravná doba).* Studie z římských dějin od r. 305—311. Jedenáctá výroční zpráva c. k. gymnasia v Žitné ulici v Praze 1898.

Líčení vnějších událostí v říši římské z počátku čtvrtého století po Kr., poněkud obšírnější než bývá ve školských kompendiích, plynné, často jadrné, hlavně podle Seecka. Spisovatel chce, aby práce jeho byla posuzována jako práce vědecká. Svědčí o tom odkazy k literatuře, jíž použito v předmluvě, latinské citáty při textu a i název sám: Studie. Poněvadž p. spisovatel slibuje články další, myslím, že nebude od místa těchto několik poznámek, sice samozřejmých ale vůči přítomné práci ne zbytečných.

Genese každé monografie historické má patrně býti taková. Člověk musí především zmoci všecken materiál: znáti prameny původní, a to nejen literární, ale i mince, nápisy a ostatní památky monumentální, a potom znáti také všecka čelná zpracování novodobá (nevyžaduje se arci, aby člověk znal každou monografii, dvě stě až tři sta let starou). Poněvadž každý přistupuje ke studiu takovému s jinou přípravou speciální i povšechnou, plyne z toho nutně, že u každého složí se ze studia pramenů starých a děl novodobých obraz jiný, nový, lišící se byť ne v podstatě, přece v dosti četných a důležitých rysech od každého obrazu jiného. A v tom tkví, tuším, oprávněnost a význam nových zpracování týchž látek. Přibývá materiálu, celkové nazírání na věci se tříbí, kritika se prohlubuje a zjemňuje.

Vědecká práce nesmí přestávati ani výhradně na starých pramenech a nevšímati si literatury novodobé, ani naopak. Odtud pak snadno nahlédneme nutnost a podstatu citátů. Každé nové zpracování má býti připjato ke všem důležitým pracem předešlým, má býti krokem v před. Citáty ze starých pramenů musí býti tudíž všude tam, kde nanáším na obraz svůj nějaký rys nový, lišící se od prací dřívějších, a k vůli orientaci mají citáty býti při každém novém odstavci. Odkazy k literatuře nové dějí se pak všude tam, kde přijímáme mínění některého spisovatele nebo, kde se s ním nesrovnáváme. A odlišných rysů v každé vědecké práci jest nutně mnoho. Srovnejme na př. v této otázce Tillemonta s Gibbonem, Schillera nebo Seecka s Burckhardtem!

Z těchto obecných poznámek vycházeje, činil bych práci tyto výtky. Pan spisovatel nezaložil práce své náležitou měrou na pramenech starých. Obsah jeho v podstatě opírá se o knihu Seeckovu, ale není z daleka tak kritický; z celku vyzírá zcela zřejmě tendence panegyrická. Co se týče literatury nové, uvádějí se zbytečně zastaralá pojednání až i z r. 1684 a 1758. Uvádíme-li monografie, mají se především uváděti nejnovější: Keim, Brieger, Flach, Monod. Že by Burckhardtova kniha proto, že nelze s ní někde se srovnati, mohla býti naprosto ignorována, nikterak nemyslím. Z Tillemonta postačilo citovati jen příslušný díl, titul Duruyova díla zní správně: Histoire des Romains, VII.

Pan spisovatel nikde pramenů svých ani starých ani nových nekritisuje, leda v předmluvě poznámkou docela všeobecnou a povrchní, a na str. 6 v poznámce o Eusebiovi, po mém mínění nepřípadně. Ta chvála Konstantina není proti jiným místům Eusebiovým nijak upřílišena.

Také se spůsobem citování nejsem srozuměn. Tak stejně bedlivě, jako je citováno na str. 1, mělo se citovati všude, ač není ovšem třeba otiskovati celé odstavce citovaného autora. Postačí správný odkaz k místu. Takto však je patrno, že citáty nejsou organickou částí práce, nýbrž že jsou tu jen proto, aby práci

dodaly rázu zdánlivě vědeckého. V příčině formální pak podotýkám, že nebylo snad třeba citovati Eusebia a Zosima v latinském překladě.

Na str. 1 v odst. 4 a 5 praví pan spisovatel toto: »Pokud se týče poměru Konstantinova ke křesťanství, odporují si autorové větším dílem. Zde není třeba žádného zvláštního namáhání. Konstantin byl nástrojem v rukou božích, aby křesťanský chrám otevřel národům světa. Chyby i ctnosti se vyskytují na povaze jeho větším počtem nežli u jiných mužů současných. Není divu; čím větší strom, tím více květů má a tím hojněji hmyz na ně usedá. Avšak upříti se mu nedá, že položil základní kámen k svobodě a veřejnému právu církve Kristovy.«

S tímto stanoviskem p. spisovatelovým, myslím, nelze se srovnati. Metaforu, že K. byl nástrojem v rukou božích, podepíše jistě každý z autorů, které p. spisovatel měl na mysli, a nikdo nepopíral dosud, že K. nepoložil základní kámen ke svobodě církve Kristovy. Ale tím není a n i v n e j m e n š í m vysvětlen o s o b n í poměr Konstantinův ke křesťanství, a o to je spor.

E. Peroutka.

Dr. Jar. C h a r v á t: *Dějiny římské za císaře Valenta.* Výroční zpráva c. k. gymnasia v Litomyšli, 1898. Str. 28.

Práce je vážnou studií z dějin východní polovice říše římské. Viděti jest všude dobrou historickou školu, znalost i dobré využití pramenů starých a hojné doklady samostatného uvažování. Ovšem kodexu Theodosiova mělo býti použito vydatněji, a mince i nápisový materiál zůstaly nepovšimnuty.

Ve věcech náboženských, myslím, obraz Valentův, jak pan spisovatel jej kreslí, je příliš světlý; tady působil, tuším, příklad Schillerův na p. spisovatele nejvíce. V příčině patristické literatury zbývá kritice nejvíce práce. Dosud buď se přeceňuje nebo nedoceňuje. Arianismus na západě byl vyjímkou, a proto nelze, tuším, dobře srovnávati počínání Valentovo a Valentinianovo v příčině obsazování uprázdněných biskupství.

Také v této práci nesrovnávám se se spůsobem citování. V příčině věcné mělo se citovati daleko více, a formálně měly býti citáty správny a přesny. Srovnával jsem na př. fragmenty Eunapiovy (podle Dindorfova vydání v Historici graeci minores vol. I) a kromě frg. 33 nehodí se žádný k textu. Někde uvádí p. spisovatel jen jméno autorovo, jinde udává také knihu a jinde konečně správně knihu, kapitolu a paragraf. Na str. 3 jsou oba citáty z Ammiana Marcellina důkladně chybami tiskovými znešvařeny. Proč píše pan spisovatel veskrz Sozomen*es*, když církevní historik se jmenuje Sozomen*os*? Na str. 9 čtenář by mohl mysliti, že slova v uvozovkách jsou citát ze Sozomena, kdežto jest to jen stručný obsah jedné části kap. 37 ze 6. knihy. Sozomenos nepraví tam, že Ulfilas přidal se k Arianům »buď

z nouze nebo císařem samým pohnut«, nýbrž: »buď že ho poměry k tomu nutily, buď že došel sám přesvědčení, že jest tak lépe.« *E. Peroutka.*

Leander Čech: *Palackého poetika.* Programm zemské vyšší realky v Novém městě na Moravě 1898.

Z příslušných rozprav Palackého sestaveny jsou jeho myšlenky o poetice. Báseň dokonalá jest krásná v obsahu i ve formě vnější, ale přece základ její spočívá hlavně na obsahu (básnických myšlenkách). Vlastním předmětem poesie jest člověk ve svém usilování k božnosti, v boji s přírodou, ve svých strázních a radostech, svých nadějích a dokonalostech. Takového života vyššího, oslavného, jak jej nazývá Palacký, ve skutečnosti není, jest pouze idealní. Řídí se vlastními poetickými zákony: poetickou pravdou, logikou, spravedlností. Známkou pravého idealu jest povšechnost a určitost (individualnost). Básník má patřiti na život okem básnickým; proto jest báseň plod mysli poetické, zvláštní tvorné božské síly, která jest založena na citu čistě lidském a na spojené s ním jemnosti moci obrazotvorné. Takový duch jest genius či důvtip pokrásný. Živý obor poetických forem jest přerozmanitý. Každá báseň má míti ideu, která jest jádrem; proto mluví Palacký o organické nutnosti, čehož vynalezení a uspořádání jest věcí básníkovou. Psychologické motivování jest nutné. Nejvyšším dílem uměleckým jest tragoedie.

Robert Parma: *O členu v němčině.* Programm českého gymnasia v Opavě 1898.

Práce jest určena pro učitele na středních školách, jimž často vyskytnou se případy, kdy těžko se rozhodnouti pro člen. Jádrem jest, kdy se užívá substantiva bez členu. Spisovatel rozeznává dva případy: 1. kdy ani pojem ani tvar členu nevymáhají; 2. kde tak káže starodávný zvyk. Podává jen ukázky, a to z prvního druhu: *a)* Věc, vlastnost, které teprv nabýváme, stav, do něhož vstupujeme, tedy věc, vlastnost, stav dosud neexistující. Ku př.: Zähne bekommen, Athem holen, in Schlaf verfallen. Jinak jest člen: den Athem anhalten. *b)* Věc, vlastnost, stav existující nahodile: bei Verstande sein, in Gefahr sein, Geduld haben. *c)* Intensivnější slovesa vyžadují členu určitého: ich liebe die Ruhe proti ich habe gern Ruhe.

Členu ode dávna není u jmen svátků, dní, měsíců a j., ale jest tu také člen. V jistých spojeních předložkových, zvláště předložkou *zu* členu obyčejně nebývá: zu Ende, zu Land und zu Wasser. Moderní němčina přeje tu členu. Jisté skupiny jsou beze členu: synonyma: an Ort und Stelle kommen; assonance: mit Sack und Pack; alliterace: bei Nacht und Nebel; opakování téhož slova: Schritt für Schritt. Jest to dobrá pomůcka pro učitele, která však v některých případech selhává. Myslím totiž ty, kde se užívá také členu. Zde rozhoduje zajisté také zvyk krajů.

Josef Londzin: *Kilka druków śląsko-polskich z zeszłego i pierwszej połowy bieżącega stulecia z szczególniejszem uwzględnieniem innych książek polskich używanych przez ludność polską w Księstwie Cieszyńskiem.* Programm polského gymnasia v Těšíně 1898.

Nejprve vypisují se dějiny jazyka polského v Těšínsku, kde byla čeština úřední řečí až do r. 1851. Že se tam zachovala polština, toho jsou různé příčiny: číselná převaha lidu polského; vzdálenost Těšínska; bylo dovoleno knížetem Václavem Adamem r. 1592 před zemským soudem užívati »tylko języka czeskiego albo języka do tego języka podobnego« (t. j. polštiny); duchovenstvo katolické i evangelické dbalo o znalost polštiny, ač v kostelích většinou užíváno češtiny. V Těšínsku již na poč. 18. stol. vycházely polské knížky (proti Spasovičovi, který praví, že se to stalo v pol. 19. stol.). První vyšla r. 1716 od Muthmána (pravděpodobno Slováka), přeložená většinou z češtiny a němčiny. Muthmán uvádí při písních nejprve píseň a melodii české písně a pak teprve tutéž přeloženou do polštiny. Nejrozšířenější na Těšínsku byl český kancionál Jiř. Třanovského. Celkem z XVIII. stol. uvedeno jest 5 knížek vydaných v Těšínsku, ovšem obsahu náboženského. V 19. stol. vyšla první r. 1809. Pozoruhodné jest, že katolický lid polský užíval až do r. 1857 (kdy byl vydán polský kancionál) více českých knížek, kdežto u evangelíků bylo tomu naopak.

Adolf Hausenblas: *Die Brüxer Mundart* (1. Theil: Vocalismus). Programm c. k. gymnasia ve Vídni, II. okres.

Dialekt Mostecký patří k nářečí hornosaskému, které má v Čechách šest podřečí. Mluví se jím v Mostu a 44 okolních obcích. Most prý byl ode dávna německý, poněvadž krajina tamější byla nehostinná (bažinatá) a Čechové se usazovali jenom tam, kde mohli provozovati orbu. Založeno bylo od saských obchodníků a řemeslníků, poněvadž Čechové v těch dobách (10. stol.) neprovozovali většího obchodu. V latinských listinách mosteckých jmenuje se jen německy Pruckes, Pruck, Brux, Brüx, nebo latinsky Pons, nikdy česky Most. Toť ovšem všecko jest jen domněnka spisovatelova, která doplňuje jenom smyšlénky Hallvichovy o praněmecké půdě tamější. Pak následuje vokalismus. Samohlásky jsou spíše temného rázu. Zvláštní jest také hláska ə, která v jistých případech odpovídá střhn. *a*, *i*, *î*, *o*, *ie*, a pak složené *âo̯*, *âe̯*. Ke konci jest přidána malá ukázka nářečí.

Rudolf Scheich: *Über Grillparzers Dichtungen als Schullectüre.* Programm c. k. gymnasia v Hranicích 1898.

Nejdříve zodpověděna jest otázka, proč Grillparzer jest na středních školách málo čten: jest prý (tak tvrdí odpůrci) příliš básník místní (rakouský), že hrdinové jeho nemají heroického

charakteru. Zvláště ostře posoudil Scherer kus: »König Ottokars Glück und Ende«. Ale není tomu tak. Grillparzer vytvořil pravé hrdiny, jako Jaromíra v Ahnfrau, krále Ottakara. Postavy Grillparzerovy jsou rozmanitější než Schillerovy. Jest předností jeho, že uchýlil se od vládnoucí formy tragických charakterů (Shakespeara, Schillera) a že z malého, zvláštního tvoří tragické. Také mravní stanovisko nutí nás, abychom jej čtli. Mistrná charakteristika a skvělá forma a technika dramatická se ostatně všeobecně uznává. Poněvadž jest Grillparzer dosti těžký, doporučuje se čísti ve vyšších třídách. Zvláště jest míti zřetel ke kusu König Ottokars atd. se stanoviska patriotického. Máť pro Rakousko týž význam jako Kleistův Prinz von Homburg pro Prusko. »Es ist die gländzendste Verherrlichung des österreichischen Kaiserhauses, der habsburgischen Dynastie; aber es ist zugleich ein im besten Sinne deutsches Drama. Es behandelt eine wichtige Epoche deutscher Geschichte, in der ein deutscher Herrscher das Ansehen der gesunkenen und missachteten Kaisermacht gegenüber einem fremden Usurpator wiederherstellt« (str. 5). Tedy nevadí na německých ústavech mládeži vštěpovati příslušnost k velikému kmeni německému. — K četbě doporučuje se ještě Sappho, das goldene Fliess, Weh dem, der lügt. V tabulkách ku konci jest ukázáno, že četba Grillparzera se množí.

Dr. Fr. Jelinek: *Die Sprache der Wenzelsbibel I.* Programm c. k. realky německé v Gorici 1898.

Pro nás Čechy se stavoviska kulturního jest zajímavý a důležitý šestisvazkový rukopis ve foliu v dvorní knihovně ve Vídni, zvaný bible Václavova (Wenzelsbibel). Jest psána německy různými písaři a různými dialekty, a ozdobena pěknými obrázky, mezi nimiž shledáváme známou vybásněnou událost mezi králem Václavem IV. a lazebnicí. Bible byla psána pro Václava IV., jak veršovaný prolog sám udává: wer nu dieser Schrifte hort | wil lesen und ir süzen wort, | der schol nu dancken den vrumen, | von den diez gestift ist kumen, | dem hochgebornen kunig Wenczlab vein | und der durchûchtigisten kuniginne sein. Náklad vedl Martin Rotlew, pražský boháč a dobrý přítel králův. Smrt Rotlewova také učinila konec dalším illustracím, ale bible dokončena pomalu a teprve až skrze císaře Fridricha III. Vznikla v Praze v letech 1378—1400, a také jeden illustrator, jménem Frana, byl Pražan. — Pak následuje hláskosloví a sklonění substantiv srovnané s jinými německými památkami z Čech. (Srv. Horčička: Die Sage von Susanna und König Wenzel in den »Mittheilungen des Instituts f. öst. Geschichtsforsch.« I. str. 105—120.)

Max Regal: *K. A. Vinařický.* I. Mládí a činnost jeho. Programm obecní realky v Lounech 1898.

Vypisuje se život Vinařického od nejútlejšího mládí až do r. 1833, kdy se stal farářem v Kováni. Vyčítají se jednotlivé

události, také zajímavé podrobnosti a anekdoty a plody duševní v pořádku jak vznikly. Do hlubších výkladů p. spisovatel se nepouští, spokojuje se pouhým konstatováním fakt. Jsou to ovšem jen úryvky, jak sám auktor praví. Tím sloh utrpěl velice, a přáli bychom si tu i jinak větší zaokrouhlenosti a scelenosti. Více by byl spisovatel prospěl, kdyby byl podal důkladně vylíčenou nějakou partii ze života Vinařického.

Ilija Kokorudz: *Vzacmini miž staroruskimi zakonodatnimi pamjatnikami.* I. Programm ruského gymnasia ve Lvově 1898.

Píše se o rozvoji zákonodárství ruského od nejstarších dob, zvláště o Pravdě ruské, která měla vliv i na zákonodárství řecké. Byla rozšířena po celé Rusi a z ní vyšly jiné zákony. Ruské právo jest povahou demokratické proti polskému, které bylo zase aristokratické. Pak se hovoří o rozvoji a charakteristice práva litevského a o charakteristice Litvy v 16. stol. Na konec jedná se o vraždě.

J. Tauber: *Über die grundverschiedene dramatische Verwertung des Iphigenienstoffes durch Euripides und Goethe.* Programm c. k. něm. gymnasia v Praze na Příkopech 1898.

Dokončení práce lonské a předlonské. Ukazuje se, že komposice Euripidova měla vliv na Goetha. Mimo to Goethe napodoboval tu postavy Aischyllovy, tu Euripidovy, tu Sofoklovy. Odpory tím vzniklé dovedl Goethe uvésti v harmonii; toho dokázal symmetričností. Tím se nám vysvětlují také mnohé záhady, jako ku př. že Orestes jest uzdraven, aniž to bylo dosud básnicky motivováno. Ve shodě se symmetričností je slavnostní postup děje. Naposled spisovatel dokazuje, že forma básně nedá se nazvati antická.

Fr. Wollmann: *Zur Quellenfrage von Gotters „Erbschleichern“.* Programm c. k. realky ve Vídni v I. okr. 1898.

Drama Die Erbschleicher vzniklo spracováním dvou francouzských komedií, které jsou zase přepracované anglické kusy Ben Jonsona: Volpone a Epicoene. Tak udává Tieck v předml. XI. sv. str. XVIII. svých spisů. Ale toto tvrzení nutno jest zúžiti. Předlohou byla francouzská komedie Regnarda: La Légataire universal, jen něco málo (konec) jest prací samostatnou.

Dr. B. Bauer: *Über den Einfluss Laurence Sternes auf Chr. M. Wieland.* Programm realného gymnasia v Karlových Varech 1898.

Wieland byl 27 roků stár, když se s ním stala proměna, když se stal frivolníkem, eudaimonistou. Obrat spůsobila také četba anglických románů humoristických faráře L. Sterna, jak spisy Wielandovy dosti jasně prozrazují.

Dr. Al. Kostlivy: *Die Anfä‹ge der deutschen antikisierenden Elegie mit besonderer Berücksichtigung der Entwicklungsgeschichte des elegischen Versmasses.* Programm c. k. gymnasia v Chebu 1898.

Antická elegie v Německu vyskytuje se již v 16. stol., ale hlavně od 18. stol. Z počátku byla rýmovaná, ale od Gottscheda počínají se verše nerýmované. Zvláště obšírně jest pojednáno o Klopstockovi, který jest otcem nové antické elegie v Německu. — Práce vznikla popudem Minorovým, daným v Neuhochdeutsche Metrik str. 302.

S. Heller: *Eichendorffs Einfluss auf Heines Lyrik.* (Pokrač.) Programm c. k. něm. gymnasia ve Lvově 1898.

Ukazuje se dále vliv Eichendorffův v romantických motivech: ve zbožnosti, zvláště v úctě k Panně Marii, v líčení německého středověku a v jiných kusech.

Dr. Ad. Zauner: *Zur Lautgeschichte des Aquitanischen.* Programm I. c. k. něm. realky v Praze 1898.

Akvitanština, jejíž charakteristické rysy se udávají, skládá se z elementů latinských, baskických, francouzských, španělských, provencských a katalonských. Dialektů jest šest, z nichž hlavní jest Bearnský. Pak se pojednává o vokalismu a konsonantismu.

P. Rheden: *Etymologische Beiträge zum italienischen Wörterbuch.* Programm soukr. gymnasia v Brixenu 1898.

Vykládá se původ některých italských slov z němčiny. Také slovo *brenna* jest prý původu německého, a to ze sthn. wrenno. Pravdu však má zajisté Zambaldi, Vocabolario etimologico italiano, kde se odvozuje ze slovanštiny, ze srbského barna, brnja. Jest to zkrátka slovanský vran, vraník čes.

Ondřej Procyk: *Die Correspondenz Lessings mit Nicolai und Mendelssohn und ihre Bedeutung für Lessing.* Programm realky v Tarnopolu 1898.

Obsahem jest diskusse o účelu tragoedie a kritický rozbor mínění Lessingova, Nicolaiho a Mendelssohna. — Jiný příspěvek k Lessingovi jest Eg. Wernbergera: Über das Verhältniss des dramatischen Dichters zur historischen Überlieferung. Programm realky ve Lvově 1898. — Třetí pak jest článek V. Voborníka: O popisech předmětů tělesných v dílech básnických. Programm české realky v Lipníku 1898. Spisovatel souhlasí s Lessingem, že popisy těles nemají býti podrobné, nýbrž jen provedené v některých význačných tazích. *F. Černý.*

Drobné zprávy.

Kritické vydání tragoedií Euripidových, jež začal r. 1878 vydávati nákladem Teubnerovým Rudolf Prinz, a jež od r. 1883 pro smrt vydavatelovu zůstávalo nedokončeno, vychází od r. 1898 dále. Obstarává je známý kritik básníků tragických, vydavatel dramat Aischylových a Sofokleových, N. Wecklein. Prinz sám vydal, jak známo, pouze Medeii, Alkestidu a Hekabu. Wecklein vydal až dosud, a to rychle za sebou, Elektru, Iona, Helenu, Kyklopa, Ifigenii Taurskou, Hiketidy, Bakchy a Herakleovice. Vydání toto, jež bude vítanou náhradou za zastaralé již kritické vydání Kirchhoffovo, chová se k textu konservativně; vydavatel opravuje jen zcela makavé chyby změnami do textu přijatými, jiné návrhy na změnu textu dílem umisťuje vedle ostatního apparátu kritického pod textem, dílem ve zvláštním oddílu na konci knihy, v němž shrnuty jsou konjektury, dle mínění vydavatelova méně pravděpodobné (bohužel důsledně bez naznačení děl, z nichž jsou vyňaty). Přihlíží se i ke konjekturám, jež uveřejněny byly v »Listech Fil.« Je samozřejmo, že při správném konservativním stanovisku vydavatelovu do textu a pod text dostaly se konjektury hlavně starší, jimiž emendovaly se nejnápadnější chyby. Daleko větší počet konjektur je arci v dodatku. Čtenář, vida tu spoustu konjektur (a zajisté nejsou uvedeny na prosto všecky), poznává, že vskutku vědecká práce při kritice textové končí se odůvodněným rozhodnutím, je-li místo zkaženo či není, a že vlastní divinace (t. j. dělání konjektur) skoro vždycky vede k výsledkům nejistým. Každý »hojí« zkažené místo v textu jiným způsobem. Při subjektivnosti každé divinace nemůže býti ani v největší části případů jinak. Evidentních konjektur bude vždy poskrovnu. Konjektury své (připomínám, že jsou zpravidla pozoruhodné) vydavatel z dodatku konjektur méně pravděpodobných většinou vyloučil.

Jakožto třetí svazek sbírky »Codices Graeci et Latini photographice depicti«, ve kteréž věrně a úplně reprodukovány budou vzácné rukopisy, vyšla první část nejdůležitějšího rukopisu Platonova »Codex Oxoniensis Clarkianus 39« s předmluvou od T. G. Allena (Lugduni Batavorum 1898, Sijthoff, XI a 402 str. fol. Cena skvostně vázaného výtisku 200 marek). Kritika Platonova textu je tím značně usnadněna.

Dittenberger uspořádal druhé vydání své »Sylloge inscriptionum Graecarum«; dosud vydán díl I. (Lipsiae 1898, Hirzel, str. X a 644, cena 14 marek), obsahující nápisy historické, od dob Kroisových až do časů Juliana Apostaty. Proti prvnímu vydání počet nápisů značně rozmnožen (dříve bylo čísel 293, nyní 424), ač některé nebyly znova ve sbírku pojaty. Kommentář, latinsky psaný, vyhovuje všem požadavkům. Díl druhý slibuje autor vydati ještě roku tohoto.

Z Müllerovy encyklopaedie »Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft« vyšla tato nová vydání: Díl V, 3. Stengel, Die griechischen Kultusaltertümer, 2 vyd. (VIII a 228 str,; cena 5 mk., váz. 6 mk. 50). Pozměněno hlavně v první části vlivem Rohdovy Psyche. — Díl VII. Christ, Geschichte der griechischen Litteratur bis auf die Zeit Justinians, 3. vyd. (XIII a 945 str., cena 16 mk. 50, váz. 18 mk. 50). Dílo rozšířeno statí o Aristotelově Politeii, básních Herondových a Bakchylidových; literatura od r. 1890 svědomitě doplněna. K obrázkům připojeno poprsí ze sbírky Jacobsenovy, kteréž dle výkladu Studniczkova představuje Menandra. Díl VIII, 1: Schanz,

Geschichte der römischen Litteratur, Erster Teil: Die röm. Lit. in der Zeit der Republik, 2. vyd. (XVIII a 421 str.; cena 7 mk. 50, váz. 9 mk.). Nová literatura doplněna, některé stati přepracovány. Ke všem těmto dílům přidány jsou rejstříky.

J. Oeri vydal posmrtné dílo J. Burckhardta, Griechische Kulturgeschichte (dosud 2 svazky, IX a 370 str. a 443 str., Berlín 1898, Spemann; cena 14 mk.). Jsou to akademická čtení z l. 1872—1886, kteréž autor jen na prosby přátel svých dovolil uveřejniti. Burckhardtova znalost starověku antického opírala se o rozsáhlé čtení klassických autorů, méně však o zkoumání novější. Dílo nestojí tedy na výši vědy, ale zajímavé jest přece tím, jak B. pohlížel na život antický. Svazky vydané obsahují tyto kapitoly: Řekové a jejich mythos, stát a národ, náboženství a kult, zvídání budoucnosti a »k celkové bilanci života řeckého«. V chystaných ještě dvou svazcích pojednávati se bude o řeckém umění, o poesii, o filosofii a vědě; spis zakončen bude statí »řecký člověk ve svém vývoji historickém«.

Aug. Mommsen spracoval nově svou Heortologii pod názvem Feste der Stadt Athen im Altertum, geordnet nach attischem Kalender (v Lipsku u Teubnera 1898, VII a 548 str.; cena 16 mk.). Vší chvály zasluhuje, že autor užil veškerého materiálu nápisného; po té stránce vyniká dílo jeho nad Hermannovy starožitnosti bohoslužebné. Ač symbolické výklady jednotlivých obřadů jsou velmi pochybné, poskytuje kniha dobrého poučení o slavnostech athenských. Sloh jest často nezáživný.

Druhé vydání Blassova díla Die attische Beredsamkeit ukončeno nedávno vydanou 2. částkou III. oddílu: Demosthenes' Genossen und Gegner (v Lipsku, u Teubnera 1898, VI a 422 str.; cena 12 mk.). Svazek tento rozmnožen zejména úvahou o nově objevených dvou řečech Hypereidových. V dodatcích zmínky zasluhuje příznivá kritika Lutoslavského theorie o chronologii dialogů Platonových.

První svazek papyrů z Oxyrhynchu (The Oxyrhynchus papyri ed. by P. B. Grenfell and A. S. Hunt) přináší mezi jinými kusy klassickými novou ódu Sapfinu, ve kteréž básnířka dojemným způsobem vyjadřuje touhu svou po bratru Charaxovi, jenž tou dobou vrací se z Aigypta od hetéry Rhodopis. Podáváme text prvních čtyř slok s některými návrhy Dielsovými a Wilamowitzovými; strofu pátou nelze ze zachovaných písmen restituovati. Povšimnutí zasluhuje, s jakou šetrností mluví Sapfo o poklesku bratrově.

[Πότνια]ι Νηρήιδες, ἀβλάβη[ν μοι
τὸν κασί]γνητον δ[ό]τε τυῖδ᾽ ἴκεσθα[ι,
κὤσσα ϝ]ῷ θύμῳ κε θέλῃ γένεσθαι,
[ταῦτα τε]λέσθην,

[ὄσσα δὲ] πρόσθ᾽ ἄμβροτε, πάντα λῦσαι
[καὶ φίλοισ[ι ϝοῖσι χάραν γένεσθαι,
[κὠνίαν ἔ]χθροισι· γένοιτο δ᾽ ἄμμι
[μήποτα] μήδεις·

[τὰν κασιγ]νήταν δὲ [θ]έλοι πόησθαι
[ἔμμορον] τίμας, [ὀν]ίαν δὲ λύγραν
[ἐκλάθοιτ᾽,] ὄτοισι [πάρ]οιθ᾽ ἀχεύων
[κᾶμον ἐδά]μνα

[κῆρ, ὀνείδισ]μ᾽ εἰσαίω[ν], τό κ᾽ ἐγ χρῷ
[κέρρον ἦλ]λ᾽ ἐπ᾽ ἀγ[λαί]α πολίταν,
[καὶ βράχυ ζ]αλεῖπ[ον ἀ]νῆκε δαὖτ᾽ οὔ
[κεν διὰ μά]κρω.

V druhém svazku téže publikace, jenž vyjde co nevidět, bude nejzajímavější novinkou značná část Menandrovy komoedie *Περικειρομένη*. Dále budou tu zlomky z jiné komoedie, ze ztraceného nějakého eposu, z neznámého dějepisného spisu, řečí, metrického traktátu a pod. Z Homera uveřejněno bude as 300 veršů z V. zpěvu Iliady; krom toho zastoupeni budou Euripides, Thukydides, Xenofon, Platon a Demosthenes.

Dne 24. ledna t. r. zemřel František Hrbek (nar. r. 1852 v Žirovnici, professor českého gymnasia na Král. Vinohradech, spisovatel několika výborných učebných knih pro školy střední. Vystoupil poprvé literárně r. 1887 v »Paedagogium« s článkem, v němž upozorňoval, že latina přestala býti cílem všeho vzdělání a stala se jen prostředkem vzdělávacím. S cílem že mění se i methoda: učitel nesmí si vésti pouze mechanicky, nýbrž musí rationálněji vštěpovati žákům již i první počátky latiny a opírati se při tom o skutečné výsledky vědecké, pokud tyto mohou jej rychleji a jistěji přivésti k cíli. Zásady tyto prakticky prováděl ve svých cvičebnicích. Vydal r. 1889 Cvičebnou knihu jazyka latinského pro I. tř. gymn. (2. vyd. vyšlo r. 1893, 3. vyd. r. 1898), podobnou knihu pro II. tř. gymn. (1892; 2. vyd. r. 1895, 3. vyd. r. 1898), Slovníček latinskočeský a českolatinský, jenž jest pomůckou k oběma uvedeným knihám cvičebným (1892; 2. vyd. r. 1898), Latinskou mluvnici pro školy střední I. II. (1891; 2. vyd. I. dílu r. 1898) a spolu s prof. Petrem Hrubým Cvičebnou knihu jazyka latinského pro III. třídu gymnasialní (1896) a pro IV. třídu gymnasialní (1897). Přispěl i několika recensemi do »Listů Fil.« (jedna v roč. XXIV, str. 132 n. je anonymní). Hrbek všecek svůj prázdný čas, jenž mu vybýval po svědomitém vykonávání povinností učitelských, věnoval zaměstnání literárnímu. Jeho upřímná snaha, prospěti středoškolskému vyučování latiny sepsáním lepších a rationálnějších pomůcek učebných, pojistí mu čestné místo mezi našimi pěstiteli středoškolské literatury filologické. Hrbek byl muž přímé a poctivé povahy, jenž všelijaké ty nepěkné zjevy našeho veřejného, a zvláště literárního života těžce nesl a s úsudkem svým o nich nikdy se netajil.

V »Nár. Listech« dne 30. prosince m. r. nějaký anonymus v článku »Různé směry na školách středních« vykládá mezi jiným i toto:

»Předním vzdělávacím předmětem na školách středních vůbec jest řeč mateřská a studium literatury domácí. Předmět ten zveleben hlavně v letech osmdesátých na českých středních školách s uznání hodnou láskou dotyčných úřadů školských, ale narazil v brzku na neblahý spor o rukopisy. Záležitost ta, při níž přečetní učitelé škol středních počínali si jako v soudním sporu nejlepšího přítele, nevzdavše se, dokud pře trvala, naděje na šťastný výsledek, měla nepříjemný paedagogický vliv na naši mládež studující. Přicházeli na ústavy jakožto učitelé chovanci nové doby české university, bořili mnohdy sarkastickými poznámkami, co kollegové jejich ve snahách ideálních byli vystavěli; ničili autoritu učitelskou a stírali tak s duší mladých to, co nejvíce je šlechtí, skromnost. Následovaly další pokusy po zastření zásluh našich buditelů národních, jejichž duševní práce určená pro národ mladý nejlépe se přece hodí pro mysl studující mládeže; vůbec každý, kdo si chtěl ovinouti kol hlavy gloriolu vědce, pochyboval, kritisoval a ponižoval směr starý, nemohl však z doby nové nalézti dosti vhodné látky pro pravé zušlechtění ducha mladého. Poněvadž pak směrem tímto zanedbávala se nejvhodnější látka pro výchovu naší studující mládeže, chtěli nahraditi nedostatky tyto až do nechutnosti rozšiřující se massou učiva, zakládajícího se spíše na liché vědatorské reklamě, než na pravých paedagogických snahách.«

Pisatel tohoto článku, který patrně dříve v rukopisy věřil, ale nyní po ukončení pře, jak ze slov jeho vyplývá, »vzdal se naděje na šťastný (pro RK a RZ) výsledek«, činí tu odchovancům »nové doby české university« výtku, že »sarkastickými« poznámkami stírali s mladých duší »skromnost«. Dály-li se takové »sarkastické« poznámky na středních školách v době sporu, není to, hledíme-li ke spůsobu, jak si mnozí

obhájcové RZ a RK vedli a dosud vedou, divno. Škoda však, že anonymus neřekl, co s mladých duší stírali ti, kteří v tomto sporu nebojovali věcnými důvody, nýbrž tupením protivníků, posměchem, ne právě vybranými epithety a jinými podobnými »idealními« prostředky. Kdo by byl zásluhy našich buditelů »zastíral« a směr starý »ponižoval«, nevíme. Nejspíše je anonymovi, milujícímu vábné mythy místo nemilé skutečnosti, každá i sebe oprávněnější kritika »ponižováním«.

O něco dále čteme v témž článku:

»Ovšem první náprava by učiněna býti musela na universitách, na nichž, bohužel, do nedávné doby studium klassické filologie i dějepisu, kteréžto předměty ve směrech těchto stejné mají požadavky, stály na stupni velice nízkém.«

Kdo takto kritisuje universitu — patrně je to poklona naší universitě, a ne ojedinělá (srv. nejnovější posuzování naší university v »Radikálních Listech«) — měl by pro takové tvrzení uvésti aspoň nějaké důvody. Kritisovati naše buditele je »ponižováním« těchto buditelů — nynější naši pracovníci mohou se dle anonyma kritisovati nepříznivě bez uvedení důvodů, a tedy vskutku ponižovati, a to i před nejširší veřejností. »Věstník českých professorů«, jenž pro stav professorský již mnoho dobrého vykonal, měl by si takových článků všímati a uváděti je na pravou míru. Strpělo by takové posuzování učitelstvo?

V ČČM. 1898, str. 559 n. odpovídá redaktor tohoto časopisu prof. A. Truhlář na naše posouzení článku p. dr. Flajšhanse »Příspěvky k poznání literární činnosti Husovy«, jenž byl uveřejněn v ČČM. 1898, str. 229 n. Nazývá klidnou, ale vůči neoprávněným výtkám p. F. arci rozhodnou naši odpověď »rozhorlenou kritikou«, vytýká redakci »Listů fil.«, že propustila v ní i místa »nechutná«, uváděje pro toto své tvrzení jeden doklad (p. F. »tyto tři otázky na chvat podělal«), při čemž arci sám podkládá onomu slovu vskutku velmi nechutný význam, jakého spisovatel té části odpovědi K. Novák neměl na mysli. Věcného v odpovědi p. Truhlářově je velmi málo. Je mu nemilé, že tomu, čeho prý se dotkl p. F. jen stručně a takřka mimochodem na čtyřech necelých stranách, totiž výkladu jeho o skutečných a domnělých verších Husových, věnováno jest v naší odpovědi celých 20 stran, a co probíral zevrubně, to v Listech vyřízeno na necelých pěti stranách. K čemu to uvádí, když hned na to tvrdí, že »na počtu (stran) nezáleží«, jest patrno: p. prof. Truhlář má nějaké tušení, že výklady p. F. o pěti- a sedmistopých šestiměrech Husových nejsou zvláštní ozdobou vědeckého listu, a proto je nyní vyhlašuje za »vedlejší«, ačkoli v článku p. F. nikterak nejsou takto označeny, nýbrž vydávají se za nové, nikým dříve netušené objevy. Že vyvrácení těchto objevů p. F. věnováno bylo tolik stran, stalo se proto, že p. F. na čtyřech stranách nahrnul beze všeho odůvodnění tolik nesprávností, že je nebylo lze stručněji vyvrátiti, měl-li výklad o takových subtilních otázkách metrických p. F. i slavné redakci ČČM. býti jasný. Míní-li p. prof. A. Truhlář, že otázka, jak Hus tyto verše měřil, je »podružná« a mimo to i »nemálo sporná«, a že se vůbec těmito výklady p. F. dosavadní zkoumání »tříbí«, dokazuje, že výtka, jemu jako redaktoru ČČM. učiněná, byla úplně oprávněna. Nebo kdo se v metrice, zvláště v tak zv. »rhythmické« metrice jen poněkud zná, ví, že metrické výklady p. F-ovy o verších Husových jsou naprosto špatné, že míra skutečných veršů Husových jenom neznalcům metriky může býti sporná, a že z našich výkladů nezvrátí ani slovíčka p. F-ova »rázná« obrana, kterou p. F. »téměř obratem« p. prof. Truhlářovi poslal, ale kterou p. prof. Truhlář nepokládal za vhodno uveřejniti hned, nýbrž ji odložil »až se příležitost nahodí« k jejímu uveřejnění. Podobně se nevyvrátí soud K. Novákův o gram-

matických výkladech p. F-ových. To pozná také ihned každý, kdo se zná v grammatice. Pan prof. Truhlář činí nám dále výtku, že jsme se v posuzování p. F. změnili. Chválou jeho schopností překypovala prý nejedna »věhlasná« ústa; přátelé i nepřátelé viděli prý v něm neobyčejný zjev, kdežto nyní se poměry změnily, ač se vědomosti p. F-ovy nezměnily. Pan prof. Truhlář má v tom pravdu. Nevíme sice, zda jsme vůči p. F. chválou překypovali a pokládali ho za nějaký zjev zrovna zázračný, ale jisto je, že jsme od jeho vědomostí mnoho čekali a jej, pokud mohli, uveřejňováním jeho prací podporovali. Nyní jsme se vskutku změnili. Stalo se nám však patrně totéž, co jiným pánům, kteří dříve, dokud p. F. stál při nás, vytýkali mu, že není badatel, nýbrž jen spisovatel, že není oprávněn k posuzování jiných, poněvadž nedokázal svou legitimaci samostatným bádáním, že odbývá své učitele »neslušnou ironií«, ač sám ve vědě nic nedokázal (srv. ČMF. 1895, str. 241), kdežto titíž pánové, jakmile p. F. přimknul se k nim, mluvili o něm s velikou uznalostí, chválili jeho »mužnost a statečnost«, s kterou proti jinému učiteli svému vystoupil, obdivovali se jeho »bystrým« a »důkladným« výkladům atd. (srv. ČMF. 1896, str. 227 n.). Nejsme tedy v této změně smýšlení o p. F. osamoceni, a p. prof. Truhlář by touž výtku mohl činiti také vlastní své straně. Jde jen o to, kdo měl k této změně smýšlení více práva. My jsme již před náhlým obratem p. F-ovým poznali, že p. F. přes své nadání a své vědomosti pracuje čím dále tím nedůkladněji a povrchněji, a ještě před jeho obratem vraceli jsme mu některé články, jež předkládal redakci »Listů fil.«, k přepracování. Když začal svých vědomostí užívati nesprávně, když z nenadání »postavil se na stanovisko pravosti RK« a začal ho »hájiti« dávno vyvrácenými a nicotnými důvody, nenaleznuv sám zhola nic, co by k obraně onoho padělaného rukopisu platně přispívalo, musili jsme dojíti přesvědčení, že jsme se v p. F. mýlili. Tento náš nynější soud potvrzuje všecka další činnost p. F. Strana p. prof. Truhláře přijala však p. F. právě v tom okamžiku, kdy jeho nedůkladnost obranou padělaného RK spěla ke svému vrcholu, přijala ho, ačkoli jeho obrana padělaných památek není ani pravou obranou: neboť p. F. v RZ dosud nevěří a o RK, v němž jsou obsaženy »nejkrásnější básně staročeské« a jenž prý bývá pokládán »za nejskvělejší plod básnictví« v době mezi r. 1306—1346 (v. jeho Písemnictví, I, str. 37), dospívá k úsudku, když byl vyložil, jak málo se do staré doby hodí, že je »památkou spornou« (Písemnictví I, str. 44), jinými slovy řečeno, o přesnosti jeho také není přesvědčen. Mezi námi a druhou stranou jest tedy pouze ten rozdíl: my jsme ve vědeckých svých požadavcích přísnější, strana p. prof. Truhláře, k níž nyní p. F. náleží, velmi skromná. *Redakce »Listů fil.«*

Nové knihy. Illustrované dějiny světové. Českému lidu vypravuje Dr. Jaroslav Kosina. Díl I. Dějiny starověké. V Praze 1898. J. R. Vilímek. Str. XVII a 463. Cena zl. 3·75. — Dějiny řecké literatury doby klassické. Vzdělal Vácslav Sládek. V Praze 1898. Nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Str. 436. Cena 4 zl. — Hippokratovy Aforismy. Vydal Dr. Ondřej Schrutz. Str. XLI a 96. V Praze 1899. Nákladem vlastním. Cena zl. 1·35. — Prof. Jos. Laciny Obecná kronika čili vypravování o dějinách vzdělaných národů od dob nejstarších až po naše časy. Díl I. Starý věk. S několika sty vyobrazeními. V Praze 1899. Nakladatel E. Beaufort. Str. 1087. Cena zl. 8·50, váz. zl. 10·—. — Chvalně známý slavista anglický W. R. Morfill, vydal pěknou mluvnici českou: A Grammar of the Bohemian or Čech language, Oxford, 1899. 8°, 170 str. Cena 6 sh.

ΕΙ ΔΕ, ΕΙ Δ' ΑΓΕ, ΕΙΑ.

Napsal **Josef Zubatý**.

Jest známo, že u Homera objevuje se dosti často *εἰ δ' ἄγε* (*εἰ δ' ἄγετε*), dvakrát samo *εἰ δέ* s významem asi »nuže« ve větách rozkazovacích a vybízecích, s imperativem nebo konjunktivem a pod. Sloveso může při tom býti ne jen v 2. os. sg., nýbrž i v množném čísle, i v osobě 1. Na př.:

εἰ δ' ἄγε μοι δμωαὶ νημερτέα μυθήσασθε. Z 376
Ἀντίλοχ', εἰ δ' ἄγε δεῦρο. P 685, Ψ 581
εἰ δ' ἄγετ' ἀμφὶ πόλιν σὺν τεύχεσι πειρηθῶμεν. X 381
εἰ δ' ἄγε τοι κεφαλῇ κατανεύσομαι. A 524
εἰ δὲ σοὶ αὐτῷ θυμὸς ἐπέσσυται ὥστε νέεσθαι,
ἔρχεο· πάρ τοι ὁδός, νῆες δέ τοι ἄγχι θαλάσσης·
ἀλλ' ἄλλοι μενέουσι κάρη κομόωντες Ἀχαιοί,
εἰς ὅ κέ περ Τροίην διαπέρσομεν· εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ
φευγόντων σὺν νηυσὶ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν·
νῶι δ', ἐγὼ Σθένελός τε, μαχησόμεθ' κτλ. I 48
εἰ δὲ σύ μέν μευ ἄκουσον, ἐγὼ δέ κέ τοι καταλέξω. I 262

Mimo básně Homerovy toto rčení je doloženo u vědomých napodobitelů Homera (Kallimacha, Apollonia Rhodského a j.): dokladů, které by svědčily, že i v pohomerské mluvě skutečné bylo by žilo, nenalezám v slovnících.

Výkladu, který by stačil toto rčení vyložiti ze spůsobů, jakými se užívalo spojky *εἰ*, není. Často se vykládávalo, jako by bylo vzniklo ellipsí; *εἰ δέ* prý je doplniti asi v *εἰ δὲ βούλει* (resp. *βούλομαι, βούλεσθε* atd.): na př. *εἰ δὲ* [*βούλονται*], *καὶ αὐτοὶ φευγόντων I*, 46. Výklad nehrubě podobný. Daly by se pro něj uváděti doklady některé z pozdější literatury, kde *εἰ δέ* v druhé části dilemmatického souvětí podmínkového zastupuje celou větu (anebo aspoň častější rčení *εἰ δὲ μή*), jako *εἰ μὲν βούλει, ἐρωτῶν με ὥσπερ ἐγὼ σέ, εἰ δέ, καὶ αὐτὸς ἐπὶ σεαυτοῦ λόγῳ διέξελθε* Pl. Alk. I, 114 B, *εἰ μὲν βούλεται, ἑψέτω, εἰ δ', ὅτι βούλεται, τοῦτο ποιείτω* Euthyd. 285 C (srv. na př. Pape s. v.). Doklady tyto

a podobné mají *εἰ δέ* asi u významě »anebo« (který vyvinul se z plnějších souvětí): podobny jsou jim doklady zvláště v povédském sanskrtě časté, kde spojky *jadi vā*, doslova »anebo (= *vā*, enklit. a proto postposit.) jestliže« (*jadi*) užívá se spůsobem stejným*). Jenom že doklady homerské neobsahují nikterak protiv tak ostře pointovaných, jako uvedené doklady pozdější. Někde dá se jakési dilemma po dobrém nebo po zlém zbudovati — tak zvl. ve verších *I* 43 nn., nahoře položených, nebo i *Δ* 302, *Θ* 18, *Ψ* 579. Větším dílem však nic podobného ani násilím není možno: tak *Δ* 524, *I* 167, *X* 381, *Ψ* 581, *α* 271, *φ* 217, *ω* 336; ba nezřídka jest *εἰ δ' ἄγε* i samým počátkem řeči (*Z* 376, *Π* 667, *P* 685, *β* 178, *δ* 831, *μ* 112, *χ* 391, *ψ* 35). *Εἰ δ' ἄγε* jest dokonce možno i jakožto začátek apodose prostého, nikterak dilemmatického souvětí:

> *εἰ μὲν δὴ θεός ἐσσι θεοῖό τε ἔκλυες αὐδῆς,*
> *εἰ δ' ἄγε μοι καὶ κεῖνον οἰζυρὸν κατάλεξον.* δ 831

A jiným spůsobem, tuším, z povahy *εἰ*, jakožto spojky, exhortativné *εἰ δέ*, *εἰ δ' ἄγε* sotva by se dalo vyložiti. Praví-li se na př. »das *εἰ* dieser Formel, dasselbe Wort, wie die in Bedingungssätzen und Wunschsätzen gebräuchliche Konjunktion *εἰ*, bereitet als Ermunterungspartikel das auffordernde *ἄγε* vor« (Ameis k *α* 271), konstatuje se pouze faktum, avšak nevykládá. Výklad by byl jasný, kdyby se dala dokázati these Langeovy rozpravy »Der homerische Gebrauch der Partikel *εἰ*« v Abhandlungen der kön. Sächs. Ges. d. Wiss., Phil.-hist. Kl. VI, že totiž *εἰ* jest »eine interjectionsartige Partikel, gleich geeignet zur Einleitung von Wünschen und Fallsetzungen«: užívání *εἰ* (*εἴθε*) s optativem u významě »kéž« jest však dle mého mínění právě tak málo spolehlivým důkazem její oprávněnosti, jako nedá se z podobných vět dokazovati interjekcionální povaha č. *kdyby*, něm. *wenn*, *wenn doch!*

Řečtina má, jak známo, i jiná slova, podobným spůsobem zahajující věty imperativné a adhortativné, jako u Homera *εἰ δέ*, *εἰ δ' ἄγε*. Zejména jsou to jisté imperativy, které užíváním ztrnuly v podobné částice vybízecí. U Homera stává tak při imperativě nebo vybízecím konjunktivě i *ἄγε*, *ἄγετε* bez *εἰ δέ* (*δέ* ve formuli *εἰ δέ*, *εἰ δ' ἄγε* je právě tak bezbarvou výplní, jako *ἀλλά* v častém *ἀλλ' ἄγε* a pod.), *ἄγετε*, *ἴθι*; v pozdější době též *φέρε*. Jako *εἰ δ' ἄγε*, i tyto imperativy stávají v nesouhlase s osobou hlavního slovesa; stávají nejčastěji před tímto, někdy i za ním. Srv. na př. u Homera: *ἀλλ' ἄγε νῦν ἴομεν*, *βάσκ' ἴθι*, *ἀλλ' ἴθι οἱ νέκταρ στάξον ἐνὶ στήθεσσιν* a pod.; *ἴθι δὴ ἀναλογισώμεθα τὰ ὡμολογημένα ἡμῖν*, *ἴθι εἰπέ* u Platona a j.; srv. na př. Krüger I 54, 2, 1; 4, 1;

*) Ano i mimo souvětí podmínková jako spojky distributivní, ve spojeních jako »z nevědomí (vědomky) anebo (*jadi vā*) z vědomí« a pod. V. petrohradský slovník VI 58 s. v.

II 54, 2, 2; 4, 3. Známy jsou též analogické zjevy v řečtině i v jiných jazycích; tak v částice ztrnuly i imperativy *ἰδέ* (*ἤν-ἴδε*), *ἰδού*, *εἰπέ μοι* (*ἦ βούλεσθε εἰπέ μοι περιιόντες αὐτῶν πυνθάνεσθαι· λέγεταί τι καινόν;* Dem. 4, 10), lat. *age* (které snad aspoň do jisté míry svou hojnost v lat. textech má děkovati ř. *ἄγε*), č. *vedi veď viď tověz* a pod. (srv. Gebauer LF. VII, 293 nn.). Sama sebou naskýtá se otázka, nebylo-li snad i toto *εἰ παρακελευστικόν* původně něčím podobným?

Jsou četné zbytky svědčící, že v prajazyce indoevropském imperativ nemusel míti koncovky osobné, totiž oné části slovné, která jistý tvar verbi finiti liší od jiného dle osoby (co přípony osobné původem vlastně jsou, nevíme). Tak hned lat. *lege*, ř. *λέγε* přípony osobné nemá: jazykozpyt starší sice, který podobných věcí pochopiti nedovedl, usoudil, že přípona osobná původně i zde byla, ale ztratila se, jazykozpyt dnešní dovede již býti méně předpojat. Tvar *lege* je to, čemu říkáme praesentní kmen. Podobné kmeny bez koncovek jsou *δείκνυ*, *ἵστη*, *δίδω* u grammatiků, *πίμπρη*, dor. *ἐγκίκρᾱ*, lesb. *δάμνᾱ*, att. *κρίμνη* atd. (Brugmann Grundriss II, 1316). Slovesa, která nemají mimo kořen nijakého jiného kmenového znaku, tvořívají podobné imperativy, které pak přirozeně jsou kořeny slovesnými, prostými jakéhokoli živlu příponového (věc, které jazykozpyt starší představiti si nedovedl: »nakte wurzeln erscheinen im indogermanischen nicht als worte«, Schleicher Compendium[4] 329). Takové kořenné imperativy jsou na př. ř. *πῶ* »pij« nebo »napij se« v Alkaiově zlomku *χαῖρε καὶ πῶ τάνδε* (54 Bergk*), v nápisech na dně dodonských votivních nádob *ΕΥΠΟ* a *ΣΥΠΟ*, t. j. = *εὖ πῶ* a *σύμπω* (Sammlung č. 1376 a 1377), lat. *hiā*, *nā*, *stā*, *dā*, *nē* a pod. (v Carm. Arv. pochybný ovšem imperativ *fu*, Pauli Altital. Stud. IV 29: *satur fu*, *fere Mars*), *fer*, *es*, *vel* (Brugmann l. l. 1317 vykládá *fer*, *vel* z injunktivů **fers *vels*, ale ne právem dle Skutsche BB. XXI 87.**)

O tvarech těch a podobných jest dosti podobno, že neměly původně vztahu stálého k osobě druhé jednotného počtu, ve kterém v době historické se jich užívá. V imperativě jest i jiný tvar, s koncovkou pův. *-tōd*, při kterém ještě se dá sledovati jeho neurčitost v příčině osoby, zvl. v jazyce staroindickém (lat. *estōd* je 2. a 3. sg., stind. **stād* se objevuje ve všech osobách sg., i v 2. os. plur.; ř. *ἔστω*, lit. *te sto* IF. IV 473 nn. je ome-

*) Tak zní zlomek ve Vetus Etym. M. (258 Miller); Etym. M. 698 51 má jenom *χαῖρε καὶ πῶ*. Srv. Hoffmann Gr. Dial. II, 180.

**) Ono *πῶ* bylo by z plného kořene *pōi* (bohužel o zákonech, dle kterých se měnily či neměnily dlouhé dvojhlásky, stále ještě nevíme nic určitého), k němuž náležitý slabý stupeň *pī* je v impt. *πῖθι* (jako **εἶ*: *ἴθι*, v. d.). Aiolské *πῶθι* (v zlomku *δεῦρο σύμπωθι* na témže místě Vet. Et. M., Hoffmann l. l.) je novotvar, vzniklý ze starého *πῶ* přidáním *-θι* z jiných imperativů: staré imperativy na *-θι* mají kmen slabý.

zeno na 3. sg.). Na tomto tvaru lze sledovati cesty, jakými jazyk dovede se bráti k žádoucí větší určitosti; tvar podléhal flexi, vznikající napodobením jiných hotových tvarů: v latině na př. vznikly tak tvary *estote sunto*, v ř. vedle λεγέτω pro 3. pl. λεγόντω λεγόντων a λεγέτωσαν, napodobením mediálných koncovek s σϑ i λεγέσϑω λεγέσϑων λεγέσϑωσαν (podobný je ojedinělý tvar stind. *vārajadhvāt* Whitney § 570), vzniklo pro 2. os. sg. i ojedinělé ἐλϑέτως. Srv. Brugmann l. l. II, 1318. I staré ony imperativy bez přípony z části jistě podobným spůsobem nabývaly (mimo 2. os. sg., v níž se ustálily významem) tvarové a významové určitosti: jen že nedovedeme zde vývoj do podrobna sledovati. Lze se domnívati na př., že hom. φέρτε vzniklo z *φερ (lat. *fer*), tvaru původně ne výhradně pro 2. os. sing. určeného, přidáním koncovky -τε, ale dokázati ani přibližně toho nelze. Jsou to však též otázky, ležící mimo úlohu, které tato stať jest věnována.*)

Abychom k úloze vlastní se vrátili, zdá se nám, že εἰ v hom. vybízecím εἰ δέ I 46, 262 je dle původu svého imperativem kořene *ei- i-* »jíti«. Imperativný tvar *ei* zaručen je lat. *ei* (ve kterém mylně hledá Stolz Handb. der klass. Altertumsw. II[2] 362 nesprávný difthong *ei*), později *ī*, lit. *ei-* v rozšířeném imperativě *eī-k*, i v ř. ἔξει »vyjdi«. Srv. Brugmann l. l., 1316. Snad odvozeninou jeho, podobného rázu jako lat. *estōte* k *estōd*, je védské *ē-tana* »jděte«: 2. pl. impt., i jiné tvary imperativné, ku podivu rády objevují se s kmenem silným (*é-tana* za očekávané *itá*, *itána*), proti slabému sice rázu těch kterých tvarů; *é-tana* a pod. tvary (Ludwig Inf. im Veda 133 n.) zdají se zaručovati tvary *ē* a pod. imperativné pro dobu poměrně dosti pozdní s významem neurčitým, které teprv koncovkou přidanou nabývaly významu, dle osoby určitého. Vedle imperativu **ei*, ř. *εἶ ode dávna byl běžný druhý tvar **idhí*, ř. ἴϑι, stind. *ihí***), který v jazyce stind. potlačil úplně, v řeckém skoro úplně kořenný

*) I imperativů na *-e* (lat. *lege*, ř. λέγε) bývalo asi užíváno i mimo 2. os. sing. Možno, že zbytek této neurčitosti hledati jest ve védských slovesných tvarech na *-a -ā*, kterých rozhodně užívá se i mimo 2. sg. impt. Srv. Ludwig Rigveda VI 263 n. Ale tvary tyto jsou příliš ještě záhadny (zdá se, že nejsou ani všechny stejného původu), abychom se jich směli dovolávati. I slova, která nejsou snad původu slovesného, druhdy se tak flektují. Tak δεῦρο pluralizováno v δεῦτε, lot. *še* (»tu máš«, vl. »zde«, lit. *czia*) v *šejt*, *šejat* (Mühlenbach, Teikums 27), č. *na* v *nate* (srv. i *tu-máš*, *tu-máte* s nesprávně přitvořeným »onkajícím« *tu-mal* m. *tu-měl*).

**) V řecké konjugaci bezpříznaké jsou imperativy 2. sg. act. obojího spůsobu, tvořené pouhým kmenem (silným) i tvary s koncovkou *-dhi* -ϑι (z kmene slabého). V jazycích arijských opanovaly skoro naskrze tvary s *-dhi*, vyjímaje t. zv. 5. a 8. konjugaci staroindickou, kde obojí tvary jsou vedle sebe: ovšem v tvaru prostém opanoval analogií jiných tvarů kmen slabý (na př. stind. *kurú*, *krnú* v. *krnuhí*; srv. Brugmann II, 1316, 1321, Bartholomae, Grundr. der ir. Philol. I, 59.)

imperativný tvar **εἶ*. Tvaru *ἴϑι* u Homera i v pozdějších památkách řeckých užívá se jako částice vybízecí; domnívám se, že se tak užívalo i tvaru *εἶ*. Když imperativ *εἶ* sám z užívání skoro vyšel, jest přirozeno, že ztratilo se i vědomí původu onoho *εἶ*, kterého jako *ἴϑι* se užívalo k zdůraznění rozkazu nebo vyzvání: ve vědomí mluvících toto *εἶ* splynulo v jedno se spojkou *εἰ*. To vše mělo následky další: toto původně imperativné *εἶ* stalo se slovcem proklitickým, jakým je spojka *εἰ* (ovšem, jak se kde vyslovovalo vlastně v příčině přízvuku *ΕΙ* v době starořecké, nevíme), a stalo se možným, důrazné *εἰ* (*δέ*) zdůrazniti znova přidáním synonymického *ἄγε*. Připomínáme zvláště, že za vlastní spojku *εἰ* mívá Homer též *αἰ* (i za *εἰ εὐκτικόν*), tvar vlastně aiolský (a dorský), nikoli za vyzývající *εἰ*, dle naší domněnky původně *εἶ*, kde tvar *αἰ* byl etymologicky nemožný.

Později v témže významě, jako u Homera *εἰ δέ*, *εἰ δ' ἄγε*, objevuje se *εἶα*. Doklady nalézáme zvláště právě v textech, z nichž možno si učiniti jakýs takýs obraz dialogického způsobu mluvení řeckého: u dramatiků, u Platona a pod. Tohoto *εἶα* užívá se zase skoro výhradně ve větách imperativných a konjunktivných: na př. *εἶα λέγε*, *ἀλλ' εἶα δὴ* (*νῦν*) *σκεψώμεϑα* a p.; volnějším způsobem na př. v tázacích větách významu rozkazovacího, jako *οὐκ εἶ' ὁ μέν τις ἀρεῖται δόρυ;* Eur. Obdobnost obojího rčení jeví se i v tom, že jako u Homera m. pouhého *εἰ δ' ἄγε* se říká i *εἰ δ' ἄγε δή* (*μ* 112, *φ* 217, *ψ* 35), tak i *εἶα δή* rádo se pojívá. A jako za pouhé *ἄγε* atd. často u Homera i po Homerovi stává *ἀλλ' ἄγε* (*δή*), *ἀλλ' ἴϑι* a p., tak za pouhé *εἶα* i *ἀλλ' εἶα* (v. lexx. s. v.). Tato podobnost již starým filologům bila v oči. Stephanus s. v. cituje na př. schol. k *Α* 46: *φασὶ δὲ καὶ ὅτι τοῦτο τὸ εἰ* (t. j. *εἰ παρακελευστικόν*) *προσλήψει τοῦ α γίγνεται εἶα, ὃ δηλοῖ τὸ »ἄγε, φέρε«*. Že by *εἶα* bylo vzniklo z *εἰ »προσλήψει τοῦ α«*, nevěříme, ale způsob, jak si vykládám vznik částice *εἶα*, není příliš daleký onoho výkladu starého: ovšem mutatis mutandis.

Ať náš výklad homerského *εἰ* v *εἰ δ' ἄγε* je správný či nic, tolik jest jisto, že vedle *εἰ δ' ἄγε* mohlo se říkati i *εἰ ἄγε*, resp. *εἶ ἄγε*. Možná, že by se shledaly pro *εἶ ἄγε* i doklady. Na př. Theokr. 2, 95:

εἶ ἄγε Θεστυλί μοι χαλεπᾶς νόσω εὑρέ τι μᾶχος:

vydavatelé píší *εἶ' ἄγε* (t. j. *εἶα ἄγε*), ale nevíme, měl-li Theokrit, když psal *ΕΙΑΓΕ* (nebo leda *ΕΙ · ΑΓΕ*) na mysli *εἶα* či *εἰ*, *εἶ* (nenapsal-li dokonce jakožto napodobitel Homerovy dikce *εἰ δ' ἄγε*). A *εἶ ἄγε*, bez *δέ*, jest i přirozenější než *εἰ δ' ἄγε*, ztrnulé u Homera nejspíše proto, že není v něm hiatu. S druhé strany hiat v předpokládaném od nás *εἶ ἄγε* nebyl by na závadu celé domněnce. Právě u slovcí interjekcionálných a pod. bývá hiat na př. i u dramatiků (*ὦ ἄνα*, *παῖ ἠμὶ παῖ* a p. Krüger II 11, 3, 4)

a koncové -*ει* před samohláskami jen výminkou podlehá změnám (vždy v ztrnulém *ἐάν* z *εἰ ἄν*; srv. o *ἐπεὶ οὐ* l. l. 13, 6, 8, o jiných případech 14, 9, 10). Tak na př. spojka *εἰ* před samohláskami není sice obzvláště oblíbena, ale obstává u básníků: na př. *εἰ ἐτέον E* 104, *εἰ εἰς* Soph. OK. 978. Partikuli *εἶα* pak, která významem i jinak, zejména i zvukem má tolik podobnosti s hom. *εἰ δ' ἄγε*, mám za zkomoleninu z předpokládaného zde *εἶ ἄγε*.

Již častěji bylo ukázáno k tomu, kterak slova, nabývajíce rázu partikulí, adverbií a p., podlehávají mocným změnám hláskovým. Tak v sthn. z **hiu tagu*, **hiu jāru* vzniklo *hiutu*, *hiuru* (heute, heuer); v lit. z *szian dēną* vzniklo *sziandēn* »dnes«; podobně *sudēv* z *su dėvu* »dnes«, *tegu* »ať« z *te gul*, *te guli* do slova »ať leží«; v lot. *klau*, *dzi*, *re*, *lai*, *paga pag*, *kas zi*, *pask* a m. j. z *klausi* »slyš«, *dzirdi* t., *redzi* »hleď«, *laidi* (ještě v nejst. textech) »ať« (vl. »pusť, nechej«), *pagaidi* »počkej«, *kas zin* »kdo ví«, *paskati* »pohleď«; u nás *hle* z *hleď* (srv. i slova rozličná, v uvedené nahoře stati Gebauerově vyložená) atd. atd. Dalo by se mysliti, že z *εἶ ἄγε* před samohláskami nejprve vzniklo *εἶ ἄγ'*, z toho pak, přeneseného i před souhlásky, *εἶ ἄ'*, *εἶα* (jako z *κατά* a pod. *κατ'*, z *κατ'* před souhláskami druhdy i *κα*).

Nejsou ovšem doklady podobného komolení v řečtině tak hojně zastoupeny, jako na př. v lotyštině. Možná, že hojnější komolení v jazycích jiných jest v souvislosti s exspiratorním přízvukováním těchto jazyků (srv. Schmidt KZ XXXII 399): řecký přízvuk, nebyl-li snad čistě melodický, jistě nebyl čistě ani převahou exspiratorní. Ale právě při *εἶ ἄγε* — *εἶα* jest moment, který jazyku mohl pomáhati ke zkomolení znění původního.

Formulovité *εἶ ἄγε* patrně splývalo v jediný celek, jehož části u vědomí mluvícího pozbývaly původního svého významu: zejména když zapomněl se původ počátečného *εἶ*. V takových případech vždy jest možno a často se stává v rozličných jazycích, že jazyk (anebo i jednotlivec) nesprávně analysuje celek jemu nesrozumitelný. Ve Věstníku Kr. Č. Spol. Nauk 1892 str. 1 nn. pokusil jsem se tak vyložiti lat. *uter ubi* atd., kteréž tvary stojí místo očekávaného **cuter *cubi* atd. (se zachovaným *c-* ještě *nē-cubi nun-cubi si-cubi ubi-cubi nescio-cube nē-cunde ali-cunde* a j.; také *sīcuti* snad etymologicky děliti jest v *sī*, sice zachované jen v rozšířeném *sī-ce sic*, a v **cuti *cut*, jež patří k osk. *puz* t. j. *put* s častým rozšířením částic nesklonných o *-s*), nesprávným etymologicky rozkládáním tvarů *ne-cuter* atd., v nichž hledáno *nec* místo *ne*, jako negace prosté (mimo *nesciō* a p.) vyšlého z obyčeje. V slov. jazycích zvláště často nesprávným rozkládáním složenin s *ob-* vznikají tvary znění po etymologii nesprávného. Tak č. *bahniti se*, bulh. *bagnit se* (3. sg.) v. správného *agnit se* z *ob-agniti sę* (odv. od *agnę* »jehně, agnus«); slk. *byskať* »hledati« z *obъ-iskati obyskať* (též srb. *biskati* »vískati« sem patří: strany významu srv. lot. *ëskát*, č. *vískati*, které má *v* z lidové

etymologie, pojící slovo s *veš*); pod. již csl. *bręšta* »nález« z *ob-ręšta*; mr. бертати ся »obraceti se« z **ob(v)ertati*, br. бладаць z *ob(v)ladati*; č. *badati*, *boukati se*, *blízati* z *ob-adati*, *ob-oukati*, *ob-lízati* atd. atd. Srv. na př. Malinowski Prace fil. III 756, Štrekelj Let. Mat. Slov. V 5, Matzenauer LF. XI 338, Gebauer Hist. Mluv. I 424. Jiné podobné výklady (mimo uvedenou již stať z r. 1892) BB. XVIII 159 n., Zupitza t. VIII 168, Wackernagel KZ. XXVIII 109 n., a j. Ze správného осока »sítí« (= lit. *aszakà* »rybí kost«) v ruštině vzniklo dialekt. сока: jazyk hledal v slově složeninu s *o-*; staré cizí slovo csl. *ovoštьje* (»ovoce«, Obst, Miklosich Etym. Wört. 228) podobným spůsobem se jeví v staré ruštině i ve formě *voščije* (srb. *voće*, slvin. *voče*); z *orěškati* »louskati ořechy« podobnou nesprávnou analysí utvořeno imperfectivum slvin. *rīškat* (Štrekelj l. l.). Atd.

A tak se mi zdá, že i v předpokládaném *εἶ ἄγε* (lépe *εἰαγε* jako jediné slovo) Řek, jemuž části obě nebyly již vědomy, mohl vycítiti enklitické *γε*, částici zdůrazňující slovo, k němuž byla připojena (s částicemi na př. *ἆρά γε*, *πάνυ γε*, *σφόδρα γε* a j.): a jest přirozeno, že kde nebylo potřebí zvláštního důrazu, vynechal ono domněle přivěšené *γε*. A tak vzniklo *εἶα*.*)

Nejvěrnější analogon ke spůsobu, jakým dle našeho domnění vzniklo *εἶα*, byla by částice *ἠνί* »hle«, kdyby lépe byla zaručena. Cituje ji Suidas (*ἠνί· ἀντί τοῦ ἰδού· Δωρικῶς*) a stávala u Aristofana Plut. 75 (*ἠνὶ μεθίεμεν;* nyní čtou *μέθεσθέ νύν μου πρῶτον*. — *ἤν, μεθίεμεν*). Toto *ἠνί* bylo by totiž vzniklo z *ἠνιδε* (t. j. původně *ἤν*, *ἰδέ*, srv. *ἠνιδού*) tak, že v *δε* by se byla cítila částice *δέ*. Jen že za *ἠνί* skoro všude následuje *δέ* (t. j. nesprávnou analysi, kterou bychom rádi imputovali jazyku, provedli vykladači a opisovači), a čísti jest asi právě *ἠνίδε*.

Ptactvo v příslovích a pořekadlech řeckých.

Napsal **Frant. Krsek.**

(Pokračování.)

Ἀλκυών. O ledňáčku staří mnoho vypravovali. Keyx a Alkyone byli z báje dobře známi, a vzájemná věrnost a láska ledňáčků, jmenovitě samiček (*ἀλκυών*) k samečkům (*κηρύλος*), a péče jich o ně, když sestárli, stala se pověstnou. Ailianos (*περὶ*

*) Tomuto výkladu zajisté nevadí, že k tomuto *εἶα* druhdy se pojívá znova exhortativní *ἄγε*: srv. snad nahoře *εἶ' ἄγε* u Theokrita, anebo *ἄγ' εἶα νῦν καὶ τὸν ὡραῖον θεὸν παρακαλεῖτε δεῦρο* Arist. Batr. 394. Dittologie, která dle našeho výkladu částice *εἶα* v spojení takovémto vězí, jest jen etymologická, není jí u vědomí mluvícího.

ζῴων VII, 17) o něžné té péči dí: καὶ γήρᾳ γε παρειμένους αὐτοὺς ἐπιτιθέμεναι αἱ ἀλκυόνες περιάγουσιν ἐπὶ τῶν καλουμένων μεσοπτερυγίων. Týž spisovatel (l. c. I, 36) vypravuje: κυούσης δὲ ἀλκυόνος ἵσταται μὲν τὰ πελάγη, εἰρήνην δὲ καὶ φιλίαν ἄγουσιν ἄνεμοι. Κύει δ' ἄρα χειμῶνος μεσοῦντος, καὶ ὅμως ἡ τοῦ ἀέρος γαλήνη δίδωσι εὐημερίαν καὶ ἀλκυονίας τηνικάδε τῆς ὥρας ἄγομεν ἡμέρας. Bezvětří a ticha po těch několik zimních dní dopřává prý ledňáčkům bůh větrův, Aiolos, ježto Alkyone byla jeho dcera.*) Tyto dni zimní, klidné, jasné a větru prosté, zvány pořekadlem ἀλκυονίδες ἡμέραι (u Aristotela περὶ ζῴων ἱστορ. V, 8**), ἀλκυόνειαι ἡμέραι (= αἱ εὐδιειναί) a dle Suidy s. v. ἀλκυονίδες ἡμέραι říkáno také singulárem ἀλκυόνειος ἡμέρα. Výraz ten pak záhy byl přenášen i na jasné, nijakou zlobou nehrozící chvíle v životě lidském. Odtud přísloví ἀλκυονίτιδας ἡμέρας ἄγεις Ap. II, 20; Ar. II, 82, jehož dle přičiněného výkladu užíváno ἐπὶ τῶν ἀταράχων καὶ ἀνεπηρεάστων. Leutsch-Schneidewin vyslovili domněnku, že původ slov těch možno shledávati u Aristofana Orn. 1594: ἀλκυονίδας τ' ἂν ἤγεθ' ἡμέρας ἀεί. Není však k víře nepodobno, že výraz ten byl data ještě staršího. Simonides Kejský také již znal zimní periodu ledňáčkových dní, jak dosvědčuje jeden jeho zlomek (12 Bergk), zachovaný u Aristotela l. c., kde tento vykládá, že doba ta jest περὶ τροπὰς τὰς χειμερίνας, a sice prý sedm dní před obratem a sedm po obratu. Také Simonides Kejský udává čtrnáct dní. Jiní (srv. Suidas l. c.) udávají jinak: Demagoras sedm dní, Filochoros devět, Eudokia a Eustathios pět.***) Hesychios udává číslo prvé: ἀλκυονίδες· ἡμέραι τινὲς τὸν ἀριθμὸν ιδ', ἐν αἷς νοσσεύει ἡ ἀλκυών.

Ἀτταγᾶς. Tímto jménem (také ἀτταγήν) označovali Řekové jistý druh divokých slípek nebo snad ptáka jeřábka. Dle Suidy s. v. drží se pták tento okolo vod a bažin (τὰ λιμνώδη καὶ ἕλεια χωρία) a, jak Aristofanes (Orn. 245 n.) svědčí, zvláště obliboval si vlhké luhy marathonské.†) Jiní naproti tomu nečítají ptáka toho k bahenním. O podobě jeho Suidas dále dí: ἔστι δὲ ὁ ἀτταγᾶς κατάστικτος ποικίλοις πτεροῖς.††) Pro pestrost svého peří pták tento často býval zván ποικίλος. Ježto pak toto adjektivum mimo význam »pestrý, strakatý« přeneseně znamená též »ošemetný, úskočný, šibalský, zlodějský«, bylo obrazné užití slova

*) Jinak vypravuje o původu ledňáčků Hegesandros u Suidy s. v. ἀλκυονίδες ἡμέραι a Pausanias u Eustathia k Homerově Iliadě 9, 563.

**) Schneider, Aristotelis de animalibus historiae l. X. Lipsiae 1811.

***) Lexikon Bekkeri An. I, 377, 27 s. v. Ἀλκυονίδες ἡμέραι píše jedenáct (bezpochyby omylem). Schott srovnává také dotyčná udání Ovidiovo a Pliniovo.

†) Srv. též Aristofanovy Sfekes 257: τὸν πηλὸν ὥσπερ ἀτταγᾶς τυρβάσεις βαδίζων.

††) Srv. u Aristofana Orn. 247 n.: ὄρνις τε πτεροποίκιλος | ἀτταγᾶς ἀτταγᾶς.

ἀτταγᾶς v tomto posledním významu dosti na snadě. Právě tak a z týchž příčin nakládáno také se jménem jiného ptáka, zvaného *νουμήνιος* (snad koliha?).*) Obě slova spojena v příslovném *συνῆλθον ἀτταγᾶς καὶ νουμήνιος* D. VIII, 18; *συνῆλθεν ἀτταγᾶς νουμηνίῳ* GP. III, 64, čili, jak bývá též psáno, *Ἀτταγᾶς Νουμηνίῳ***) *συνῆλθε* DV. I, 96; *συνῆλθον Ἀτταγᾶς τε καὶ Νουμήνιος* M. VII, 90; *συνῆλθον Ἀτταβὰς καὶ Νουμήνιος* Ap. XV, 78; Ar. XLVII, 7. Dle souhlasného výkladu užíváno slov těch o setkání a sdružení dvou lidí stejně špatných, dvou šibalů, zlodějů. Obě slova pokládána často také již za hotová vlastní jména, a ve výkladu DV. I, 96 dočítáme se, že Thessal Attagas a Korinťan Numenios, oba pro špatnost svou rozkřičení, uzavřeli vespolné přátelství. Makarios zase k výkladu přičiňuje poznámku: *φασὶ δὲ γραῦν τοῦτο εἰπεῖν Ἐπιδαύρῳ ἐπὶ δύο κλεπτῶν.* S příslovným tím výrazem setkáváme se u Diogena Laertského IX, 114, kde užívá ho Timon, a sice ve znění asi původním: *συνῆλθον ἀτταγᾶς τε καὶ νουμήνιος* — tedy opět proverbium iambicum***) a nejspíše vtipný nápad některého komického básníka.

Doklad užití přísloví toho z doby pozdější podává Symeon Metaphrastes v životě svatého Stefana mladšího, jak Leutsch cituje z Bakhuizena van den Brink. Tam oni příslovní dva ptáčci jsou Konstantinos Kopronymos a Anastasios, patriarcha cařihradský: *οὕτως οὖν συνδραμούσης τῆς ῥυπαρᾶς ταύτης δυάδος καὶ τοῦτο δὴ τὸ ᾀδόμενον, συνελθόντος Ἀτταγᾶ Νουμηνίῳ, γράμματα κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐφοίτα* . . . Ještě další doklad Leutsch uvádí z Eustathia: *καὶ εἰσὶν ἀληθῶς καθὰ συνελεύσεις ἀπευκταῖαι καὶ φευκταῖαι, ὁποία καὶ ἡ τῶν πονηρευομένων συναγωγή, ὡς ψάλλει Δαβίδ, καὶ καθ' ἣν συνελθεῖν Ἀτταγᾶς Νουμηνίῳ πεπαροιμίασται, οὕτω καὶ συμφωνίαι δαιμονιώδεις.*

Podobá se také, že i samotné *ἀτταγᾶς* nabylo rázu příslovného, při čemž ovšem ona zmíněná již *ποικιλία* hrála přední úlohu. Suidas l. c. připomíná, že také o znamenaných otrocích slova toho bylo užíváno: *λέγεται δὲ ἐπὶ δούλων κατεστιγμένων, ἐπειδὴ καὶ τὸ ὄρνεον κατάστικτον.* Vhodný toho doklad dává již Aristofanes pravě: *εἰ δὲ τυγχάνει τις ὑμῶν δραπέτης ἐστιγμένος, | ἀτταγᾶς οὗτος παρ' ἡμῖν ποικίλος κεκλήσεται* (Orn. 760 n.).

Γέρανος. Na jeřábech Řekové pozorovali několik zvláštností. Jsou prý to ptáci velice opatrní. Letíce vznášejí se ve veliké výši a tu prý s sebou nosí kameny, jež, když již letem umdlévají a směrem dolů jasně nevidí, pouštějí, aby seznali,

*) Hesychios: *νουμήνιος· ὄρνεον, ὅμοιον ἀτταγᾷ ὄν· ὁ καὶ τρόχιλος.*

**) Též *Ἀτταβᾶς* psáno dříve, avšak obé již dávno opraveno v *ἀτταγᾶς* a oprava tato skoro obecně přijata.

***) Stromateus proverb. metr. 841 má, skoro jako Makarios, *συνῆλθον Ἀτταγᾶς τε καὶ Νουμηνίας.*

jsou-li nad mořem či nad zemí. Je-li pod nimi moře, letí dále; pakliže země, odpočívají. Odtud prý o lidech, opatrně si při něčem počínajících, říkáváno příslovím *γέρανοι λίθους φέρουσιν* AP. I, 70. Jiný příklad jejich opatrnosti podává Ailianos *περὶ ζῴων* II, 1. Majíce odletěti z Thrakie směrem k Nilu, jeřábi sletí se u řeky Hebru a každý z nich pozře kámen: *ὡς ἔχειν καὶ δεῖπνον καὶ πρὸς τὰς ἐμβολὰς τῶν ἀνέμων ἕρμα*, t. j. jakýsi druh přítěže, aby vítr jimi při letu tak nezmítal.*) Maximos Tyrios vysvětluje ten úkaz tím, že prý pro jakousi nesouměrnost těla a jednotlivých jeho končetin (*ὁ γέρανος*) *κλυδωνίζεται τὴν πτῆσιν ὥσπερ ναῦς χειμαζομένη;* proto prý béře do zobce ten kámen. Domněnka ta byla rozšířena již velmi dávno. Aristofanes narazil na ni slovy: *ἐκ μέν γε Λιβύης ἧκον ὡς τρισμύριαι γέρανοι, θεμελίους καταπεπωκυῖαι λίθους* (Orn. 1136 n.). Kameny pozřené jeřábové ihned zase vyvrhnou, jakmile doletí, jako do přístavu, na místo, kam chtěli, a kameny ty mají prý vlastnost kamene průbířského (Ailianos l. c. III, 13). Také slova *γέρανοι λίθους καταπεπωκυῖαι* byla dle všeho rázu příslovného, užívaná *ἐπὶ τῶν προνοητικῶς τι ποιούντων*, jak také Suidas s. v. vzhledem k uvedenému místu Aristofanovu z dotyčných scholií poznamenává.**) Jinak však, tuším, může se míti věc s výrazem *γέρανοι, λίθον καταπεπτωκότος* Ap. V. 35; Ar. XIV, 72. Při něm shledává se výklad úplně stejný jako shora: *ἐπὶ τῶν προνοητικῶς τι ποιούντων· αἱ γὰρ γέρανοι πετόμεναι λίθους φέρουσιν*, načež obšírněji citují se Ailianos (*περὶ ζῴων* III, 13 a 14) a Maximos Tyrios (Dial. I, 12 p. 214 R.). Avšak z dotyčného místa Ailianova necitováno tu právě to, co zvláště zdá se býti ve vztahu k výrazu uvedenému, jsouc zároveň i dalším příkladem ostražité pozornosti jeřábů. V odlehlé krajině odpočívají prý v noci tím způsobem, že když všichni ostatní spí, tři neb čtyři jsou na stráži a, aby neusnuli, stojí prý na jedné noze, kdežto v drápech nohy druhé, zdvižené, drží prý pevně a pozorně kámen: *ἵνα, ἐάν ποτε λάθωσιν ἑαυτὰς εἰς ὕπνον ὑπολισθάνουσαι, πεσὼν καὶ ὑποκτυπήσας ὁ λίθος ἀποδαρθάνειν καταναγκάσῃ.*

Γλαῦξ. Sova byla zasvěcena bohyni Atheně. Ježto pak Athena byla předním božstvem athenským, požívala sova v Athenách zvláštní přízně. Šetřeno jí z příčin náboženských, měla význam ptáka věštebného, obraz její byl ve znaku městském a ražen na rubu mincí obecních.***) Nebyla tedy sova v Athenách žádnou

---

*) Srv. u Ailiana *περὶ ζῴων* III, 13 vypravování o tom, kterak i jinak jeřábové jsou obezřetni při přeletování.

**) Dříve, zajisté omylem, místo *καταπεπωκυῖαι* psáváno též *λίθους καταπεπτωκυῖαι* a *λίθους καταπεπτωκότες* (byloť *γέρανος* dle Suidy *ἐπίκοινον τῷ γένει*).

***) Srv. *γλαῦκες Λαυριωτικαί = οἱ ἀργυροστατῆρες· ἐν Λαυρίῳ γὰρ τὰ μέταλλα τὰ ἀργυρεῖα. γλαῦξ δὲ τὸ ἐπιχάραγμα τοῦ στατῆρος.* Věci dotýká se také Suidas s. v. *γλαῦξ ἵπταται.*

vzácností, a nositi sovy do Athen byla hotová pošetilost. To také označováno hojně užívanými příslovnými obraty: *γλαῦκα εἰς Ἀθήνας* GP. II, 11; GM. II, 64; Ap. V, 55; Ar. XV, 5; *γλαῦκα Ἀθήναζε* Ap. II, 33; Ap. V, 46; Ar. XIV, 95; *γλαῦκα Ἀθηναίοις* Ap. V, 46; *γλαῦξ εἰς Ἀθήνας* Z III, 6; D. III, 81; DV. II, 13 a plným *γλαῦκας εἰς Ἀθήνας ἄγεις* D. III, 57. Zenobios, Diogenianos, Apostolios a Suidas vykládají slova ta *ἐπὶ τῶν ἀχρήστους ἐμπορίας ἀγόντων*, Gregorios Kyprios a Apostolios také *ἐπὶ τῶν ἐπιδεικνυμένων πρὸς τοὺς εἰδότας, ἅπερ ἄμεινον αὐτῶν ἴσασιν*, Diogenianos také *πρὸς τοὺς ταῦτα παρέχοντας, ὧν οὐ χρῄζουσιν οἱ λαμβάνοντες*, a Hesychios povšechně o jednání pošetilém: *ἐπὶ τῶν μάτην τι πραττόντων.**) Z některých zmínek u Aristofana lze se domnívati, že přísloví to bylo v oběhu již hodně dávno. Také u pozdějších spisovatelů shledáváme se s ním často. U Aristofana sluší sem na př. Orn. 301, kde na slova Peisthetairova *χαὐτηί γε γλαῦξ* táže se Euelpides: *τί φῄς; τίς γλαῦκ' Ἀθήναζ' ἤγαγε*; z pozdějších uvádívá se z Lukiana počátek listu *πρὸς Νιγρῖνον* (III): *ἡ μὲν παροιμία φησί, Γλαῦκα εἰς Ἀθήνας, ὡς γελοῖον ὄν, εἴτις ἐκεῖ κομίζει γλαῦκας, ὅτι πολλαὶ παρ' αὐτοῖς εἰσιν.* Tu však třeba ještě připomenouti, že dle některých výkladů nepomýšleno při *γλαῦκες* vždycky jenom na sovy skutečné, nýbrž i na peníze se sovami na nich raženými. Dle Suidy s. v. *γλαῦξ ἵπταται* také slova *γλαῦκες Λαυριωτικαί* byla rázu příslovného (*ἑτέρα παροιμία . . . ἐπὶ τῶν πολλὰ χρήματα ἐχόντων*), s čímž shoduje se též scholiasta k Aristofanovi Hipp. 1093 a Demon u téhož scholiasty Orn. 301.

Na tomto místě připojujeme také slova *γλαῦξ ἐν πόλει* AP. I, 76, jež Hesychios s. v. nazývá *παροιμία.* Podle obou výkladů nejde tu však o sovu skutečnou, nýbrž o dílo umělecké, vystavené na akropoli athenské. Znění jména původcova kolísá: v rukopise Vatikánském a Bodleianském čte se *ὑπὸ Φαίδου*, u Hesychia *ὑπὸ Φαίδρου.***) Schott četl: *ὑπ' ἄλλοις ἀνετέθη, Γλαῦξ ἐν ἀκροπόλει* a vykládal: effertur ab aliis: Noctua in arce, jakoby slova poslední byla jenom obměnou příslovného obratu.

Svrchu dotčeno, že sova byla pokládána za ptáka věštebného. V letu jejím spatřovali Atheňané znamení příznivé (dle Zenobia, Gregoria Kypria, Apostolia, Diogeniana: *νίκης σύμβολον*). K pověře této odnášejí se příslovné výrazy *γλαῦξ ἵπταται* (*διΐπταται*) Z. II, 89; GL. I, 85; GM. II, 75; Ap. V, 54; Ar. XV, 4; D. III, 72; *γλαῦξ διέπτατο* D. III, 93, kterých dle Apostolia a Diogeniana užíváno také povšechně *ἐπὶ τῶν αἰσίῳ χρωμένων οἰωνῷ.* Prvé znění s týmž výkladem shledává se také

*) Podobné celkem výklady dávají též scholiasta k Aristofanovi Orn. 301 a Eustathios k Homerově Iliadě I, 206 První z nich však také přidává, že dle Demona není mysliti jen na sovy skutečné, nýbrž i na množství peněz se sovami.

**) Meursius navrhl: *Φειδίου.*

u Suidy s. v. a u scholiasty k uvedenému místu Aristofanovu (Hipp. 1093). Druhé znění má Hesychios, jenž zároveň uvádí ze scholií k Aristofanovi dokladem zprávu: *πρὸ τῆς μάχης ἐν Σαλαμῖνι γλαῦκά φασι διαπτῆναι τὴν νίκην προσημαίνουσαν.* Že takovéto mínění o sově bylo původu značně starého, lze viděti právě z dotyčného místa, k němuž zmíněné scholion náleží (Sfekes 1085 n.): *ἀλλ' ὅμως ἀπωσάμεσθα ξὺν θεοῖς πρὸς ἑσπέρα· | γλαῦξ γὰρ ἡμῶν πρὶν μάχεσθαι τὸν στρατὸν διέπτατο.**) Táž scholia na jiném místě poznamenávají: *φασὶ κατὰ τὸ ἀληθὲς γλαῦκα διαπτᾶσθαι τὴν νίκην τοῖς Ἀθηναίοις ἀπαγγέλλουσαν.*

Bylo však o sově mínění také opačné. Věřeno též (a jak se zdá, platilo to zvláště o sově sejčkovi), že je znamením zlověstným před nebezpečenstvím a neštěstím. Ailianos (*περὶ ζῴων* X, 37), věci se dotýkaje, dí: *ἡ γλαῦξ ἐπί τινα σπουδὴν ὡρμημένῳ ἀνδρὶ συνοῦσα καὶ ἐπιστᾶσα οὐκ ἀγαθὸν σύμβολον, φασί* a dále podává dva toho doklady: Pyrrha Epeirského, jemuž sova, na kopí usednuvši, věštila neslavnou smrt, a z Homera Diomeda, jemuž Athena neseslala za znamení sovu (*οὐδαμῶς εὐσύμβολον*), nýbrž volavku (*ἐρωδιόν*). S tím lze srovnati, co týž spisovatel vypravuje o Kretě, která prý sov nemá (l. c. V, 2), a o omylu Euripidově, dle něhož zjevil prý se ten pták Polyeidovi, jenž z toho usoudil, že Glaukos je mrtev. Z římské literatury lze tuto připomenouti známá místa u Vergilia: Aen. IV, 462 n. předzvěst smrti Didoniny (bubo) a XII, 862 n. předzvěst smrti Turnovy (noctua).

Jiné přísloví dotýká se hlasu sovího, srovnávajíc jej s hlasem dvou ptáků jiných: vrány (*κορώνη*) a chocholouše čili lindušky (*κόρυδος*), a ukazujíc ovšem zároveň na jich různost. Odtud vzešla příslovná rčení *ἄλλο γλαῦξ, ἄλλο κορώνη φθέγγεται.* Z. I, 69; D. II, 16; GP. I, 39; DV. I, 31; GM. I, 36; M. I, 80; Ap. II, 32; Ar. II, 97 a *ἄλλο γλαῦξ, ἄλλο κόρυδος φθέγγεται* GM. II, 26. Prvé znění má také Suidas. Výklad je ve všech sbírkách skoro souhlasný. Příslovím tím prý mířeno na ty, kdož vespolek nesouhlasí a s mocnějšími se prou. Zenobios: *ἐπὶ τῶν τοῖς κρείττοσιν ἐριζόντων· ἤτοι ἐπὶ τῶν ἀλλήλοις οὐ συμφωνούντων.* Obyčejně bývají uváděny oba výklady najednou, řídčeji buď jeden nebo druhý sám. Slovo *κόρυδος* dostalo se snad jen omylem do onoho obratu; neboť právě o vráně a sově domníváno se, že žijí v urputném nepřátelství, hubíce sobě navzájem vejce: sova vráně v noci, vrána sově ve dne (Ailianos *περὶ ζῴων* III, 9). Hlasem svým sova stávala se i prorokyní povětrnosti, jak viděti ze slov Ailianových: *εἰ δὲ εἴη χειμερία, ᾄσασα γλαῦξ εὐδίαν μαντεύεται καὶ ἡμέραν φαιδράν· ἐὰν δὲ εὐδία μὲν ᾖ, ἡ δὲ ὑποφθέγγεται, χειμῶνα δεῖ προσδέχεσθαι* (l. c. VII, 7). Se vztahem

*) Druhý verš uvedeného tuto místa neprávem dostal se také do sbírek paroimiografických: Ap. V, 44 b; Ar. XIV, 93.

k povětrnosti řečeno také — jinak ovšem pochybné — *ἔξω γλαῦκες* AP. II, 72, což prý jest *παροιμία ἐπὶ ἐαρινοῦ καιροῦ*. Na vysvětlenou paroimiograf dokládá: *οἱ γὰρ γλαῦκες χειμῶνα σημαίνουσι θαλάττιοι*. Výklad tento již Schneidewin uznával za nesprávný míně, že *χειμών* neznamená tu počasí roční, nýbrž bouři (srv. svrchu slova Ailianova), a že místo *γλαῦκες* (dle Hesychia s. v. *ἔξω γλαῦκε*) psáti jest *γλαῦκοι*, kteréž slovo značí prý nejspíše velrybu.*) Za úplností budiž ještě dotčeno, že u Suidy, vzhledem k známému bohu mořskému je čtení *ἔξω Γλαῦκε*. S Hesychiem shoduje se *ἔξω γλαῦκε* Ap. VII, 58; Ar. XXIV, 19, k jejichž výkladu (*χειμῶνα γὰρ προσημαίνει*) připojeno vypravování Ailianovo (*περὶ ζῴων* I, 16) o rybě *γλαῦκος* zvané.

Při sově zbývá konečně dotknouti se ještě jedné okolnosti. Skrovnost a chatrnost její výživy — dotyčné výklady praví: *ἡ γλαῦξ μικρὰ (καὶ γλίσχρα) θηρᾷ* — vedla k tomu, že příslovně srovnáváni s ní lidé, vyhledávající něčeho chatrného, bezcenného. K tomu ukazují slova *ἅπερ τὴν γλαῦκα θηρᾶν* AP. I, 36; DV. I, 58, o jichž příslovném užívání dokladů bližších nemáme.

Γύψ. Žravost supů je obecně známa a nabyla již za starověku rázu příslovného. Případně zajisté zváni jsou supové u Hesychia *ὄρνεα σαρκοφάγα καὶ νεκροφάγα*. Také o lidech slova *γύψ* a vultur u Řeků a Římanů hojně užíváno (srv. Otto v uvedeném spise s. v. vulturius**). Pověstným stal se též bystrý jejich zrak a zvláště dobře vyvinutý čich, jakož i nedočkavost, která vede je všude tam, kde čenichají brzkou kořist.***) Obraz hltavého supa, sedícího u zdechliny aneb často již čekajícího poblíž na smrt své kořisti, dobře se hodil na nedočkavé, lakotné dědice, a tak o těchto příslovím zcela běžným říkáno, že činí *ἅπερ οἱ γῦπες* D. II, 88; Ap. III, 46; Ar. 10, 84, k jehož doplnění Apostolios také připojuje: *λείπει τὸ ποιεῖς*. Dle výkladu paroimiografů slov těch užíváno nejen o těch, kdož, při někom dlíce, čekali na dědictví (*διὰ κληρονομίαν*), nýbrž v širším smyslu o všech, kdož

---

*) Srovnává slova Nausikratova u Athenaia (VII, 296 a): <*θεοῦ*> *τοῦ ναυτίλοισι πολλάκις | ἤδη φανέντος πελαγίοις ἐν ἀγκάλαις, | ὃν καὶ τὰ θνητῶν φασιν ἀγγέλλειν πάθη. | Β. Γλαῦκον λέγεις. Α. ἔγνωκας* s Eustathiem (k Homer. Il. 369, 20): *λέγεται δὲ καὶ ἰχθὺς γλαῦκος λόγου ἄξιος*. O rybě *γλαῦκος* řečené srv. dále Athen. VII, 295 b až 297 c a Ailian. *περὶ ζῴων* I, 16.

**) Názory o supovi nebyly ovšem všude stejny. Bakkajové, kmen hesperský, pokládali supy za posvátné a předhazovali jim těla mužů, padlých v boji hrdinném (Ailianos *περὶ ζῴων* X, 22). Dle téhož spisovatele také Aigypťanům sup platil za ptáka posvátného, Isidě zasvěceného. Že měl význam věštebný, také jest známo.

***) Ailianos *περὶ ζῴων* II, 46: *γὺψ νεκρῷ πολέμιος· ἐσθίει γοῦν ἐμπεσὼν ὡς ἐχθρὸν καὶ φυλάσσει τεθνηξόμενον. καὶ μέντοι καὶ ταῖς ἐκδήμοις στρατιαῖς ἕπονται γῦπες, καὶ μάλα γε μαντικῶς ὅτι εἰς πόλεμον χωροῦσιν εἰδότες, καὶ ὅτι μάχη πᾶσα ἐργάζεται νεκρούς, καὶ τοῦτο ἐγνωκότες*. Srv. též slova Aristofanova u Ailiana l. c. XII, 4. Na odporný zápach supův naráží Alkifron (Epist. III, 59, 4) slovy: *γῦπα δὲ πικρὸν ὀδωδότα*.

vůbec na nějaký zisk chtivě čekají (ὅλως διὰ κέρδος οἱονοῦν.*) Užití obrazného tohoto rčení bylo velmi na snadě, a Řekové i Římané s oblibou ho užívali. Leutsch-Schneidewin srovnávají Stob. Flor. 1, 18, 22: μηδὲ βορῇ κεκακωμένον ἠΰτε γῦπα | ἧσθαι πλημμύροντα, λελασμένον εὐφροσυνάων a z římských spisovatelů Catull. LXVIII, 123 n. impia derisi gentilis gaudia tollens | suscitat a cano volturium capiti a Sen. Epist. 95 med.: amico aegro aliquis assidet: probamus; at hoc si hereditatis causa facit, vultur est, caput exspectat. Z římské literatury více podává Otto l. c.

S významem hltavosti a žravosti při supovi zcela přirozeně spojován byl též význam zloby, špatnosti. A názor tento obráží se v jiném příslovném rčení: γὺψ κόρακα ἐγγυᾶται AP. I, 90; DV. II. 26. Smysl je patrný**) a připomíná obraty zmíněné svrchu s. v. ἀτταγᾶς. Užíváno slov těch, jak výklad dí, ἐπὶ τῶν ὁμονοούντων (ἐπὶ) κακίᾳ. O krkavci a významu jeho v nazírání lidovém stane se zmínka níže.

Se supem setkáváme se ještě v jednom obratě příslovném. O věcech daremných, pražádné ceny nemajících (ἐπὶ τῶν μηδενὸς λόγου***) ἀξίων) říkáno příslovně γυπὸς σκιά D. III, 100; M. III, 10; Ap. V, 74; Ar. XV, 46. Slova ta s týmž výkladem má také Suidas s. v. U Hesychia psáno dříve místo nich vadné γυποσκιά†) a také výklad je poněkud jiný: ἐπὶ τῶν μηδὲν ἄξιον ὑπὸ φθόνου πραττόντων. Příslovný ráz slov těch Hesychios dosvědčuje dodatkem παροιμία.

Κίχλη. Slovo toto dle Suidy s. v. značí εἶδος ὀρνέου. U Hesychia čte se také jen κίχλη††)· ἰχθὺς θαλάσσιος· καὶ ὄρνις. Stanoviti přesně, která species ptačí od Řeků tak zvána, je nesnadno; každým však způsobem byl to pták náležející k drozdovitým. Výraz ten naskýtá se v příslovném κωφότερος κίχλης Z. IV, 66; GL. II, 49; GM. IV, 6; M. V, 45; Ap. X, 33; Ar. XXXII, 81; Stromateus ἐμμέτρ. παροιμ. 301 a ἀφωνότερος κίχλης M. V, 45. U Zenobia ve výkladu se podotýká: ταύτης Εὔβουλος ἐν Διονυσίῳ†††) μέμνηται. Suidas a Fotios dí určitěji:

*) U Suidy čtou se slova ἄπειροι γῦπες = »infiniti vultures« s výkladem úplně stejným, jako jest výklad Diogenianův a Apostoliův. Sotva lze pochybovati, že ἄπειροι je vadné. Již Erasmus místo toho navrhl ἅπερ γῦπες, Bernhardy ἀπερεί a Schott dle Diogeniana ἅπερ οἱ γῦπες: »vulturum ritu. Nam ita solent heredipetae, senibus ipsis ceu cadaveribus vulturum ritu insidentes insidiantesque.«

**) Schott: »vultur corvum sibi despondet] de mali societatem ineuntibus«.

***) Místo vadného λόγων již u Schotta.

†) Za chybné uznával již Schott, u něhož slova γυπὸς σκιά má také Stromateus 975.

††) Jiné tvary toho slova jsou: κίχλα, κιχήλα, κιχήλη a dle Suidy a Hesychia s. v. také ἴχλα = (ἡ) κίχλα. Srv. Athenaios II, 64 f a násl.

†††) Napsal Schneidewin místo Διονύσῳ, dovolávaje se Meineka, Quaest. scen. III, 20. Srv. však také Meineke, Com. Gr. frg. III, 220.

παρ' Εὐβούλῳ ἐν Διονυσίῳ λέγεται ἀφωνότερος κίχλης (s. v. *κωφότερος κίχλης*). Z toho jest patrno, že u komika Eubula užito jest vlastně jen znění druhého. Ve sbírce Makariově obé je spojeno: *κωφότερος καὶ ἀφωνότερος κίχλης*. Výraz prvý bývá překládán »surdior turdo«, poněvadž prý pták ten byl pokládán za hluchého (Zenobios: *φασὶ γὰρ κωφεύειν τὸ ζῷον*); druhý »magis mutus quam surdus«, ježto *ἄφωνος* znamená »bezhlasý, němý«. Schott za pravdě podobnější pokládá znění druhé.*) Zdá se však, že *κωφότερος κίχλης* bylo přece užívanější, ač nemusilo právě býti bráno ve významu řečeném. Neznačiť *κωφός* vlastně a jen hluchého, spojujíc v sobě významy: hebes, mutus, surdus.**) Že oba výrazy mohly se co do významu střídati, viděti i z toho, že u Gregoria a Apostolia čte se ve výkladu *παρόσον ἄφωνον τὸ ζῷον;* tedy *ἄφωνος* vedle Zenobiova *κωφεύειν*. Nejstarším dokladem či snad původem příslovného toho rčení je zmíněné místo z komika Eubula (žil kolem 376 př. Kr.). Na čem však by se zakládalo toto zvláštní mínění o řečených vlastnostech ptáka drozda, není patrno ani z Ailiana aniž odkud jinud. Či snad není nutno, proti dosavadnímu zvyku, mysliti tu na ptáka drozda, nýbrž na rybu *κίχλη* zvanou, na niž řečené vlastnosti lépe by se hodily? Nápadno aspoň zdá se, že ve výkladu paroimiografů souhlasně užívá se jen slova *ζῷον*, nikoliv určitého *ὄρνεον* nebo *πτηνὸν ζῷον*. A je-li mysliti jen na drozda, pak by význam *κωφότερος* ozřejměl jen, kdybychom znali plné znění místa Eubulova, a nemusilo by po případě býti pomýšleno ani na hluchost ani na němost, nýbrž na jinou vlastnost toho ptáka.

Κόκκυξ. Kukačka byla pokládána za ptáka velmi chytrého a obmyslného. Ailianos (*περὶ ζῴων* III, 30) praví o ní: *σοφώτατος ὁ κόκκυξ καὶ πλέκειν εὐπόρους ἐξ ἀπόρων μηχανὰς δεινότατος*, načež obšírně vypravuje, jak chytře si vede, kladouc svá vajíčka do hnízd ptáků jiných, aby je tito vyseděli. Obmyslnost její stala se příslovnou a došla výrazu ve slovech *μηχανικώτερος κόκκυγος****) Ap. XI, 39, jichž smysl je zřejmý. O nevalném však rozšíření obratu toho svědčí ta okolnost, že se naskýtá ve sbírce jediného Apostolia, a na mladší původ ukazuje mimo to také slovo *κόκκυξ* samo: užívánoť ho teprve v době pozdější. Původ slova vysvětluje Curtius l. c. 152. Srv. i Suidas: *κόκκυξ· εἶδος ὀρνέου, ὁ παρ' ἡμῖν κοῦκκος.*

(Dokončení.)

---

*) »Suidas ex hoc ipso Eubulo legit *ἀφωνότερος κίχλης*, quod verius putem, etsi garrula est avis et palato in deliciis.«

**) Srv. dále též glossy Hesychiovy a Suidovu: *κωφός· οὔτε λαλῶν οὔτε ἀκούων· ἐννεός· ἀσθενής. κωφόν· ἀναίσθητον, μωρόν· τὸν ῥοῖζον μὴ ποιοῦν(τα). κωφεῦσαι· ἀναισθητῆσαι· ἡσυχάσαι· σιωπῆσαι.* Suidas: *κωφόν· ἄηχον· ἀσθενές· ἀμβλύ.*

***) Opravou místo vadného *Κόκκυκος*.

O hrdelných a podnebných hláskách indoevropských.

Referuje **Josef Zubatý.**

(Dokončení.)

Hlavní a nejzřetelnější jest rozdíl mezi hláskami t. zv. podnebnými (záp. *k g gh*, vých. *ś ź źh*) a hrdelnými (záp. *q*, g^u, gh^u, vých. *k*, *g*, *gh*): také přirozeně nejdříve vzbudil pozornost jazykozpytců a nejdříve byl vykládán. Jazykozpyt dřívější měl výklad snadný. Pro t. zv. prajazyk indoevropský předpokládal jedinou řadu souhlásek, *k g gh*, ze kterých odvozoval rozmanité ony střídnice, jaké nalézáme v rozličných jazycích indoevropských. Tak na př. učil, že za prajazykové *k* jazyk staroindický má brzy *k č* (časem i s nepůvodní aspirací prý *kh čh*), brzy *ś*, slovanština brzy *k č c*, brzy *s*, latina brzy *qu*, brzy *c*. Proč toto střídání, jakými zákony se řídí, říci nedovedl (ač zejména Schleicher patrně byl si vědom nedostatku tohoto). Leda že Bopp učinil — na rozdíl od Schleichera a jiných — nepopíratelně správný závěrek a z toho, že jazyky, které jmenujeme východními (satemovými), v příčině těchto střídnic celkem jdou stejnou cestou, majíce skoro vždy v týchže kořenech a slovech střídnice sykavé, v jiných nesykavé, usoudil, že mezi nimi jest jistá větší historická příbuznost na rozdíl od jazyků, které jmenujeme západními (centumovými). Není toto jediný případ, ve kterém jazykozpyt starší připouštěl rozvoj jediné hlásky v střídnice rozmanité, aniž rozmanitost tuto dovedl vyložiti a odůvodniti; abychom pomlčeli o jiných, také samohlásky *e a o* vykládal »rozštěpením« původního jediného *a* ve tři hlásky různé, rovněž souhlásky *r l* z původního jediného *r*. Jazykozpyt starší prostě se domníval, že z původních hrdelných hlásek *k g gh* v jistých jazycích indoevropských vyvinuly se hlásky sykavé, kterých v jiných jazycích zde není. A mutatis mutandis totéž platí i o labializujících pazvucích v západních jazycích indoevropských: labializovaná hrdelnice staršímu jazykozpytu byla obměnou původní nelabializované. Totéž původní *k* na př. jevilo se v jazycích slovanských jako *k* v *kъto*, *vьlkъ* (k tomu za okolností zvláštních, dávno poznaných, jako *č,* na př. ve vok. *vьlče*, jako *c* v nom. pl. *vьlci*), jako *s* v *desętь*, v latině jako *qu* v *qui*, jako *c* (*k*) v *decem*. Shoda v sykavce, jak se jeví v sl. *desętь*, lit. *dẽszimt*, stind. *dáśa*, v labialismu, jak se jeví v lat. *qui*, ř. *ποῖ* atd., got. *hvas,* byla více méně nahodilá.

Bylo by velmi poučno, podrobně sledovati, jak nenáhle vyvíjely se názory dnešní o povaze těchto úkazů. V počátky tohoto

vývoje sahají na př. Ed. Novotného Rozhledy v oboru jazykozpytu, z hojné míry i jemu věnované, v I. ročníku těchto Listů. Podrobně jej vypisuje F. Bechtel v poučném spise Die Hauptprobleme der indogermanischen Lautlehre seit Schleicher, Göttingen 1892, 291 nn. Vývoj tento není posud ukončen, jak jsme naznačili již v úvodě tohoto článku. Hlavní význam mělo v něm poznání, s plnou důsledností se šířící v posledních desítiletích, že změny hláskové nedějí se s takovou libovůlí, aby táž hláska beze vší příčiny v témž jazyce se mohla jeviti brzy tak, brzy onak, a patřičné přihlížení k tomu faktu, že jisté jazyky indoevropské v jistých kořenech a slovích mají střídnice celkem stejné (jazyky západní v jistých slovích labialismus, jazyky východní v jistých slovích hlásky sykavé). Dospělo se k mínění, dnes skoro jednomyslně uznávanému, že hláska, která v slov. *desętь* je sykavkou, v sl. *kъto* hrdelnou explosivou atd., nemůže býti hláskou původně totožnou. Byly dvě různé řady souhlásek (ne-li tři, v. d.), jichž původní růzností vysvětluje se různost jejich střídnic, sice nepochopitelná. Sl. *sъto*, lit. *szimtas*, stind. *śatám*, lat. *centum*, ř. *ἑ-κατόν*, got. **hund* se strany jedné, sl. *kъto*, lit. *kàs*, stind. *kás*, lat. *qui*, ř. *ποῖ*, got. *hvas* se strany druhé počínalo se dvěma rozličnými souhláskami.

Jak se vyslovovaly, nikdo ovšem podrobně neví. Jak tak lze si představiti ony hlásky, které v západních jazycích jeví se s pazvukem labialním, v jazycích východních bez něho: byly to hlásky velarné, s jistou modifikací, podmíněnou určitou součinností rtů při jich vyslovování: Brugmann Grundriss I² 506 myslí, že při nich rty tvořily otvor zakulacený. Asi jak vyslovujeme slabiku *ku*: zakulacení otvoru rtového ustupovalo z části, následovala-li za takovouto velarnou (labiovelarnou) souhláskou samohláska jiná než *u*, ale tak, že mezi *k* a touto samohláskou vyvíjel se pazvuk *u*-ový (na př. $k^{u}a$). Tak pochopiti lehko, proč v jazycích západních pazvuk retný schází před *u* (lat. *sequor*, ale *secutus*); lehko si i vyložiti, že jisté jazyky za lat. atd. *qu* mají jen *k* (jazyky východní): jako dostavuje se v různých jazycích tolik jiných rozličných změn artikulace, lehko v některých jazycích zaniknouti mohla labiovelarní artikulace hlásky *k* před jinými samohláskami než *u*. Takovéto hlásky labiovelarné v rozličných jazycích existují: lat. *qu* bylo hláskou takovou, hlásky podobné na př. i v jazycích slovanských se objevují za původní čisté hlásky velarné (na př. kašub. k^{u}*ölano* »koleno«, P. Polanski, Die Labialisation und Palatalisation im Neuslav., Berlin 1898, 15 nn.).

Hůře jest představiti si, jak původně zněla hláska, která na př. v latině zní *k*, v slov. *s* (na př. lat. *cord-*, sl. *sьrdь-ce*). Že z explosiv velarných vznikají hlásky sykavé, je úkaz velice častý (na př. v jazycích romanských: lat. *cantare*, *centum* t. j.

kentum, frc. *chanter*, *cent*): mohlo by i z pův. *k* (čistě velarného, ne labio-velarného) vzniknouti slov. *s*, lit. *sz*, stind. *ś* atd. Ale sykavky vznikají z velarných explosiv všude dle určitých zákonů: v jazycích východních indoevropských však sykavky za velarné hlásky jazyků západních objevují se v nejrozmanitějších posicích, před nejrůznějšími samohláskami i před souhláskami (na př. stind. *śvā*: ř. *κύων*, sl. *sly-šati*, stind. koř. *śru-*: ř. *κλυ-* atd.). A kterak, kdyby hlásky sykavé snad byly původnější, byly by se z nich v západních jazycích vyvinuly velarné explosivy? Pro tyto obtíže dovede odpovídati dnešní jazykozpyt na otázku po původním znění hlásek, o které jde, jen domněnkami, které jsou nestejny. Někteří jazykozpytci v slov. *s*, lat. *c* slov jako *cor*, *sьrdьce* hledají střídnice původních spirant (hlásek podobných *ch*) nebo i přímo sykavek (tak na př. Fick, Bartholomae), jiní střídnice původních explosiv, podobných hláskám velárným *k g gh*. Upříti nelze, že mínění toto druhé, celkem rozšířenější, spíše shoduje se s celkovým rázem indoevropského konsonantismu. Řada hlásek těchto, zvaných obyčejně palatalnými, jak ji lze poznati z rozličných střídnic (v. str. 28 nn.), jest úplně obdobna s řadami souhlásek nepochybně explosivných: *k' (kh') g' gh'* jako *p (ph) b bh, t th d dh* atd. Zejména jasná aspirata, v hojných dokladech zaručená *(gh')*, příčila by se rázu indoevropského konsonantismu, kdybychom v ní hledali původní spirantu nebo sykavku: aspirovaných sykavek ani spirant sice v jazycích indoevropských dokázati nelze (mimo některé zvláštní případy, kde dle učení Bartholomaeova sykavka *z* za určitých okolností dostávala nepůvodní aspiraci). Srv. Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der Griech. Sprache 105 nn., kde m. j. se i ukazuje, že ř. *πέλεκυς*, stind. *paraśúḥ* (pův. **pelek'us*) jakožto slovo v prastaré době ze semitštiny vypůjčené (babyl.-assyr. *pilakku*, sumer. *balag*) nasvědčuje, že hláska *k'* zněla pův. podobně *k*.

Mínění jaksi prostředkující mezi oběma, o kterých právě byla řeč, jest následující. Již v t. zv. prajazykové době byla snad dvojí výslovnost hlásek t. zv. palatalných vedle sebe: na jedné části pravlasti indoevropské vyslovovaly se souhlásky explosivné, asi velarné (na př. *kərd-* »srdce«), na druhé snad hlásky spirantové či sykavé, anebo affrikaty (na př. *χərd-* nebo *śərd-* nebo *k'χərd-*, *t'śərd*). Snad starší hlásky explosivné nejprve dostaly pazvuk palatalný a pak se měnily dále. Rozdíly dialektické jistě byly již od nejstarších dob, tím spíše, že prakmen indoevropský jistě záhy šířil se i assimilováním kmenů jiných, jazykem a snad i rasou cizích. Srv. Brugmann Grundr. I², 26, 543.

Podle názoru, jakého v příčině prajazykové povahy hlásek, o nichž je řeč, jest ten neb onen jazykozpytec (z části i podle osobní chuti), různí se grafické označování jich pro prajazyk. Labio-

velarná temná explosiva (lat. *qu*) obyčejně naznačuje se písmenou *q* (zbytečně složitým se mi zdá Brugmannovo q^u; o jasném g^u srv. str. 27, pozn. 1.); t. zv. palataly prajazykové označují se všelijak: temná palat. hláska k^1, $\hat{k}$ nebo *k'* (pod. g^1 atd.), nebo χ (Bartholomae, Foy a j.), *ç* (Fick).

Na str. 29 jsme se zmínili o tom, že jest řada slov i kořenů, v nichž jazyky západní větve indoevropské mají souhlásky velarné bez pazvuku labialného, jazyky východní však nikoli obyčejné v takovém případě střídnice sykavé, nýbrž souhlásky zase velarné: ř. *στέγω*, sl. *stogъ*, nikoli **stozъ*. Také tento zjev vysvětluje se nestejně. Z počátku, když vůbec počalo se k němu přihlížeti, dály se pokusy, vyložiti jej zvláštními zákony toho kterého jazyka: vyslovována domněnka, že prajazykové *q* atd. v tom kterém jazyce západní větve za jistých podmínek mohlo pozbýti labialní affekce (jako koř. *seq-* jí pozbývá v lat. *secutus*, *secta*); po případě znění prosté labialní affekce působením analogie mohlo býti přenášeno i jinam, kde podmínek hláskoslovných pro ztrátu její vlastně není. Na př. v *socius* m. **soquius* (jiní vykládají *c* m. *qu* z původní souhláskové povahy následujícího *i*, nám se zdá, že slovo *socius* nepatří ke kořeni *seq-*: str. 30 pozn.). Ale záhy poznal Bezzenberger BB. XVI, 234 nn. a asi současně Osthoff Morph. Unters. V, 64, že kořeny, v nichž labialní affekce schází, ku podivu ve všech jazycích větve západní se opakují s pravidelností, která nemůže se lehko zakládati na holé náhodě; zvláště Bezzenberger ukázal, že kořenů takových je řada dosti hojná. I učiněna konkluse podobná oné, dle níž v prajazyce již dříve byly rozpoznány dvě řady souhlásek palato-velarných: usouzeno, že takové souhlásky, kterým v jazycích východních odpovídají explosivy velarné, nikoli sykavky, zase nebyly původně povahy stejné: některé mají v jazycích západních pazvuk labialní, jiné nikoli. A tak řada původně jediná ustoupila řadám třem: místo jediného *k (kh g gh)* Boppova, Schleicherova a j. přisouzeny prajazyku souhlásky trojího spůsobu: *q* (v záp. labialismus, ve vých. čisté velary), *k'* (v záp. čisté velary, ve vých. sykavky) a *k**) (v obou větvích čisté velary). Mínění toto velmi rychle se šířilo, a dohadováno se, že v prajazyce třetí řadě této, řadě čistých velar *(k kh g gh)* odpovídaly asi hlásky podobné, různé od labializovaných *(q)* nedostatkem labialismu, od palatalných *(k')* asi místem, na kterém se artikulovaly. Tyto původní tři řady byly by v obou větvích indoevropských nestejným spůsobem se zredukovaly na dvě: na př. pův. *q* i *k* v jazycích východních splynulo v hlásku jedinou, *k* (rázně odlišené od pův. *k'* = *ś*), v jazycích západních naproti tomu splynulo pův. *k* i *k'* v jedinou hlásku *k*, nedostatkem labialismu rozlišenou od pův. *q*.

*) Brugmannovo *q*.

Ale obecné mínění toto přece není uznáváno. Vyslovil se proti němu Bartholomae IF. II, 264, Grundriss der Iran. Phil. I, str. 22. Ale dobře bude, než vyložíme mínění Bartholomaeovo, všimnouti si dříve záhad jiných.

Řekli jsme již na str. 29 n., že v jazycích skupiny východní za očekávané hlásky sykavé objevují se druhdy i hrdelnice: na př. sl. *gąsь* »husa« m. **ząsь*, které očekáváme zejména dle lit. *žąsìs*. Dokladů tohoto způsobu, i když odečteme pochybné, je dosti hojně (Brugmann I², 544 nn.). Méně v jazycích arijských (na př. stind. *kaśīkā́* »kolčava«, dle lit. *szẽszkas*, lot. *sesks* »tchoř« za očekávané **śaśīkā*), více v jazycích baltsko-slovanských. Zvláštní povahy a lehko vyložiti jsou některé z nich. Slov. *z* na př. někdy je z prajazykového *g'* (na př. v *znati*, ř. *γιγνώσκω*, lit. *žinóti*), jinde vzniklo i ze staršího *g* za jistých okolností (na př. *bogъ*, nom. pl. *bozi*; *vьrgą* »házím«, imperat. *vьrzi*, *vьrzěte*). Lehko mohlo se státi působením analogie, že při tvoření slov objevuje se *g* nebo *z*, i kde etymologií oprávněno není: na př. v srb. a bulh. od kořene *lěz-* (*lězą* »lezu«) nápodobením případů, kde *z* a *g* střídá se právem, vznikají i odvozeniny s *lěg-*. Podobné případy jsou i v jazyce staroindickém, ale nejde nám zde o ně, nýbrž o případy, kde hláskoslovná nepravidelnost takovýmto způsobem vyložiti se nedá, jako v uvedeném právě slov. *gąsь* : lit. *žąsìs*, lit. *klausýti* : slov. *slyšati* (str. 29).

Jakož podobných nepravidelností přirozeným vývojem vyložiti nelze, zbývá jediný výklad, že vznikly míšením jazykovým. Míšením pocházejícím snad z dob i míst velmi rozmanitých. Příslušníci obou větví indoevropských, větve západní i východní, stýkali se hojně v době předhistorické, kdy ještě žili celkem pohromadě, stýkali se a stýkají zvláště v Evropě často i potom, když prakmen indoevropský stěhováním, výboji, assimilováním jiných národů a jinak se byl rozšířil a rozštěpil tak, jak jej známe z dob historických. Zajisté nebyly ani vzácny případy, že jistý úlomek na př. větve západní vlivem okolností zanikl assimilací ve větvi východní: jazykové odnárodňování bylo a jest zjevem všedním u vývoji národů. Takovéto stýkání a míšení nebývá bez následků pro jazyk sám: mívá nepochybné následky i v dobách, kdy osvětový vývoj (zvláště písemnictví) činí jazyk konservativnějším než býval, a míval je tím spíše i v dobách dřívějších. Ani nezmiňujeme se o tom, že s předmětem od národa k národu přecházívá i slovo, příčící se snad vlastně zákonům jazyka, v nějž bylo přejato. A takovýmto míšením jazykovým vykládají se i tvary s odchylnými hrdelnicemi místo sykavek v jazycích východní větve. Jest přirozeno, že podrobnosti tohoto míšení vymykají se našemu poznání: říká-li Slovan *gąsь* m. **ząsь*, *mogą* m. **mozą* (prus. *massi*, t. j. *mazi*), *svekrъ* m. **svesrъ*, Litvan *klausýti* m. **szlausýti* atd., jest možno a pravdě podobno, že nesprávné znění

s hrdelnicemi mají vlivem germanským, ale dokázati toho nelze. Jsou doklady podobné, které by vlivem germanským byly vnikly v jazyky baltskoslovanské v době před »posunováním souhlásek« (Lautverschiebung), jsou jiné, které mají již jeho následky: prvního způsobu bylo by na př. lit. *pekus* »dobytče« (m. **peszus*, stind. *paśus*, slov. *pьsъ*; pragermanské znění bylo **fe*χ*u* neutr. »Vieh«, předgerm. **peku*), druhého způsobu slov. **melko* »mléko«, za očekávané **melzo* (pragerm. **milk*, předgerm. **melgom*). Nediv se nikdo, že i pojmenování pojmů často tak blízkých bylo by podléhalo vlivu cizímu: ukázal jsem při jiné příležitosti, že na př. Lotyši vlivem ruštiny říkají i *četri* m. očekávaného **ceturi* »čtyři« (a vedle toho správně *ceturtais* »čtvrtý«). Doklady nesprávných hrdelnic v jazycích arijských musí ovšem pocházeti z doby prastaré: hrdelnice mohly v jazyky východní skupiny vnikati jenom z jazyků skupiny západní, a proto doklady arijské vzniknouti mohly — nehledíme-li k možnosti prostředí baltskoslovanského a skythského — jen v době, kdy předkové asijských Arjů ještě žili v Evropě.

A podobným míšením jazykovým vykládá Bartholomae ony případy, kde proti východnímu *k* atd. jazyky západní mají nelabialisované *k* za očekávané *q*. Lat. *tegō*, ř. *στέγω* vůči stind. *sthágāmi*, sl. *stogъ*, lat. *collis* (z **kol-nis*), ř. *κολωνός* vůči lit. *kálnas* mají *g*, *k* prosté labialismu nikoli proto, že by to byly hlásky původním zněním různé od pův. g^u, *q*, nýbrž vlivem jazyků větve východní, které labialného pazvuku vůbec nemají, ať slovo, o které jde, vůbec z některého jazyka východního bylo přejato, ať vlivem cizím jen znění jeho bylo modifikováno. Názor Bartholomaeův přímo dokázati se nedá (také na př. Foy KZ. XXXIV, 245[2] se přímo proti němu vyslovuje). Nedá se ani přímo vyvrátiti. Jedna věc zdá se mi svědčiti v jeho neprospěch: doklady nesprávných hrdelnic v jazycích skupiny východní jsou naskrze takového rázu, že nesprávná hrdelnice jest omezena jen na část východního území, majíc po boku v jazycích příbuzných, druhdy v jazyce témž i tvary se správnou sykavkou, kdežto čisté, nelabializované hrdelnice (nehledíc k některým ojedinělým, z části pochybným dokladům) v jazycích západních pravidlem prostírají se po všem území jejich. V jednotlivých případech ovšem theorie Bartholomaeova může býti správna. Tak na př. myslím, že v dobách poměrně dosti pozdních v t. zv. nové iónštině se ujalo podobným spůsobem znění *κότερος κοῖος κόσος κοῦ* atd. m. *πότερος* atd.; znění s *κ* nedá se dle mého mínění vyložiti z řečtiny samé, ale vlivem blízké poměrně Mysie a Frygie. Fryžština jakožto jazyk větve východní neměla *q* (ani jeho obměny *p*) a měla tedy asi zájmeno podobného znění jako *κότερος*, které z části mohlo vniknouti na řecké území: střídání *πότερος* s *κότερος* stačilo, rozšířiti *κ* na celou řadu slov příbuzných. Nápisy ionské těchto zájmenných tvarů s *κ* vůbec nemají (a v li-

teratuře, mimo Herodota, kolísá *κ* s *π*): což zdá se svědčiti tomu, že nebyly uznávány za »úředně« správné (o tom, že byl rozdíl mezi mluvou lidu, která druhdy podléhala i cizímu vlivu, a mezi úředním spůsobem psaní, známém z nápisů, srv. Hoffmann Griech. Dial. III, 213 nn.).

Míšení jazykové dovede vyložiti i rozličné jiné nepravidelnosti, jak vůbec, tak v příčině střídnic původních hlásek hrdelných a podnebných. Tak na př. prus. *kv qu* (str. 30), které všelijak se vykládá, mohlo by pocházeti i z nějakého jazyka větve západní. Bezpečné jeho doklady jsou na začátku slova, což mimoděk uvádí na mysl, že právě na začátku slova germanština dosti věrně a dlouho zachovala původní *q (hv)*. Snad i záhada, která dávno zabývá germanisty (proč totiž v jistých případech germanština má za pův. *q* střídnici *f* místo obvyklého *hv*, *h* *): *f* z předgerm. *p*, *hv h* z předgerm. *kv*), podobným spůsobem by se vyložila: slova s odchylným měněním původního *q* mohla by pocházeti od nějakého kmene, v jehož jazyce *q* se měnilo jinak než v germanštině (snad od některého kmene keltského?).

Jiné nepravidelnosti v střídnicích původních hrdelných a podnebných hlásek v jazycích indoevropských jsou vesměs ojedinělého rázu a zakládají se asi spíše na nedorozumění než na pravdě. Tak na př. Hillebrandt ještě BB. XIX, 244 nn. hledá doklady labialismu v stind. pl. t. *āpas*, jež pojí s lat. *aqua* **), v stind. *lápati* »křičí«, prý příbuzném s lat. *loquor*: jistě neprávem; srv. Uhlenbeck v Paulových a Brauneových Beitr. XX, 323 nn. Někdy pojí se etymologicky i slova, která byla by doklady střídání původního *k'* atd. s původním *q*: tak na př. koř. *ĝen-* »ploditi« (av. *zan-*, ř. *γένος* atd.) pojívají někteří s koř. *g^uen-* v got. *qinō*, boi. *βανά*, sl. *žena* atd. Ale »man muss beachten, dass ähnlich lautende und bedeutungsähnliche und doch nicht lautgesetzlich irgendwie zu vereinigende Wurzeln auch sonst vorkommen«, právem připomíná Brugmann I², 547 pozn.

---

*) Posléze jednal o ní Zupitza, Die germ. Gutturale (Schriften z. germ. Phil., hsg. von M. Roediger, VIII, 1896), který, jako někteří již před ním, faktum popírá a jinak vysvětluje. Srv. m. j. zvl. recensi Bezzenbergerovu Götting. Gel. Anz 1898, 547 nn.

**) Novou záhadu přidělal F. S. Kovář, který (v Českém Museu Filol. IV, 110 nn.) slovo *aqua* objevil v ř. *Ἀχαιός* a *Ἀχελῷος*. Ale vedlo by nás daleko, kdybychom měli i takovými »záhadami« se obírati, jakými se hemží etymologické články p. Kovářovy. Největší záhadou jest, že věci, prozrazující tak úžasnou nedokonalost vzdělání jazykozpytného, ještě vůbec mohou se dnes objevovati.

O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského.

Přednáška **Fr. Bílého,**
konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899.

František Ladislav Čelakovský počal filologický talent osvědčovati teprve, když přišel do Prahy na filosofii a tam vešel ve styk s některými spisovateli, zejména Josefem Jungmannem a Josefem Dobrovským. Do té doby byla to spíše mladická záliba pro některé jazyky a jejich poesii, především ovšem pro řeč a literaturu českou, která ho vyznačovala. A i tato vyklíčila teprve pod jarním dechem učitelské působnosti professora Uhla v Písku Na gymnasiu v Budějovicích sklesl na špatného filologa; řecký jazyk mu tam působil takové potíže, že jich vůbec nepřekonal, a kdyby nebyla bývala řečtina na gymnasiích tehdejších předmětem té povahy, jako jest na nynějších středních školách v Čechách druhý jazyk zemský, že totiž neprospěch z ní nezamezoval postupu do vyšší třídy, byla by při nemajetnosti jeho učinila asi konec jeho studiím hned ve třídě třetí a čtvrté. Takto ho jen vypudila z Budějovic, odkud pak šťastná hvězda zařídila kroky jeho do Písku.

V Písku nastal u Čelakovského úplný obrat. Řečtina vešla mu v oblibu, z latiny zdokonalil se tou měrou, že měl odtud výbornou přípravu pro pozdější překlad Města božího od sv. Augustina, a jazyk rodný, doposud saiský obraz proň, objevil se mu v plné kráse a bohatosti své. Teď teprve stal se synem svého národa v pravém slova smyslu; vedle prof. Uhla přispěla k tomu nejvíce známost s truhlářským mistrem strakonickým, Josefem Plánkem, mužem josefinisticky osvíceným a liberálným, velkým ctitelem mistra Jana Husi a horlivým odběratelem a šiřitelem českých knih i časopisů, jakýmsi otcem studentů a buditelem města. Plánek totiž bohatou knihovnou svou sytil i spolu dále dráždil Čelakovskému chuť čtenářskou; a kdežto ve škole u prof. Uhla jenom vnímal, zde s Plánkem mohl sám hovořiti, doptávati i hádati se, knihy a časopisy sám si vybírati a o jich obsah hned se sdíleti.

Čelakovský počal tedy náruživě čísti české spisy, a jazyk český stal se mu věcí posvátnou, jako všem tehdejším Čechům. Kde pak trvá kult jazyka, tam je úrodná půda i pro filologii. Jazykomilství a jazykozpyt sdružují se pobratimsky. Proto celé ovzduší prvních desítiletí tohoto věku dýše filologií, ba zkoumání jazyka vévodí veškeré činnosti duševní. Básník jako přírodovědec, filosof, historik jako theolog podléhali tomu ovzduší a filologisovali. A týž úkaz nastoupil také u Čelakovského, zvláště

když přišel do Prahy do I., pak zase do III. roku filosofie a tam vešel ve styk s Hankou, Dobrovským a zvláště s Jungmannem, jenž byl náčelníkem českého ruchu a první osobností české společnosti v letech desátých a prvních dvacátých, a jehož přízeň mysli zanícených mladíků naplňovala blažeností. Tyto styky daly náklonnosti Čelakovského určitější směr, any se zajisté neobmezovaly na holé návštěvy zdvořilostní, nýbrž zejména Jungmann přátelsky se sdílel s ním o všecky starosti a literární práce své a assimiloval si takto duši horujícího studenta.

Od Hanky i Jungmanna zajisté slýchal též o sporu, jejž oba tito mužové měli od nedávna s Janem Nejedlým, a zájem o tento pravopisný a jazykový spor přinutil Čelakovského obírati se podrobněji otázkami o bratrském jazyce a pravopise, o oprávněnosti každé řeči rozvíjeti se dále dle potřeb časových, o bohatství staročeského písemnictva atd. Za prvního pobytu Čelakovského v Praze právě také Dobrovský vydal po druhé své Dějiny českého jazyka a písemnictva, Hanka pak I. svazek Starobylých skládání. Aby zvláště spis Dobrovského byl zůstal Čelakovským nepovšimnut, je věc při čilé, všímavé a vnímavé povaze jeho nemyslitelná, naopak jistě naň měla veliký účin. Nemáme sice o tom určitých zpráv, ale vidíme záhy Čelakovského na nejlepší pro každého filologa cestě — totiž studovati staré památky písemnictva našeho. A toto studium či raději přílišná horlivost v něm stala se mu, jak známo, v Budějovicích, kde poslouchal II. roč. filosofie, osudnou. V Linci, kam se Čelakovský z Budějovic vyloučený odebral, krajanství české seznámilo a spřátelilo jej s Fr. Klicperou, lékařem tamějším, jenž měl bohatou knihovnu a v ní také četné spisy ruské, jsa vůbec zanícený rusofil. Tu měl tedy Čelakovský příležitost přiučiti se důkladněji jazyku ruskému. V listech jeho proskakují napřed vzdechy: Kéž bych jen rusky uměl!, ale za krátko objevují se již také vyňatky z ruských básní, po roce potom už výzvy ke Kamarýtovi, aby se také učil rusky a »mluvník« Puchmírův si opatřil, a posléz následují listy ruským písmem psané.

Ale v Linci i jiná ještě příležitost rozšířiti svou znalost jazyků se nahodila Čelakovskému: seznámiv se totiž s několika Slovinci z Korutan, počal se učiti i jejich jazyku. Ovšem nedálo se ani jedno ani druhé za účelem vlastně filologickým, nýbrž více pro poznání lidové poesie, jejímž byl Čelakovský nadšeným ctitelem, ba také již sběratelem; ale poznání to utužovalo a bystřilo filologický smysl jeho co nejvydatněji. Brzy slyšíme, že se zase již učí frančtině. Kamarýt při té zprávě vyslovil obavu, že z Francouzů nedostane charakter; anglicky, toť prý něco jiného, stálého, pevného, zamračeného. Skutečně pak se Čelakovský také pustil do angličtiny. Ale dříve ještě se zanášel italštinou. Polštině se učil soudobně s ruštinou. Když pak o životní dráze se rozhodoval a obávaje se professury i nemaje chuti do theologie,

zvolil jíti na Rus, tu způsobil úmysl ten, že se počal vážně obírati filologií. Zprvu ovšem nevěděl, co vlastně bude dělati na Rusi, a byl i odhodlán, kdyby nebylo nic jiného, vstoupiti do ruského vojska, pak zas by byl třebas zůstal doma a nejraději se stal professorem. Proto žádal i za povolení ke zkouškám professorským, ale byl odmrštěn. I těšil se posléz, že se jako literát nějak tam uchytne. Studoval za tou příčinou srovnávací slovník všech lidských jazykův a nářečí v Petrohradě vydaný r. 1790 a 91 a podnícený Kateřinou II. (Sravnitelnyj slovar vsěch jazykov i narečij.) O filologickém směru studia jeho svědčí také tužba vyslovená ke Kamarýtovi dne 2. prosince r. 1821, že by hned udělal z bratrské biblí, kterou právě s velikou chutí v knihovně četl, fraseologický výtah. Ale maje prý času ve vlasti už jen na mále, radí příteli, aby on jej udělal, budou prý ho potřebovati oba, a jiní také, a nebude prý penězi k zaplacení. Zaujal tedy též Čelakovského půvab srovnávacího jazykozpytu jako snad každého mladého filologa. Oddával pak se tomuto studiu gramatickému tak celou myslí, že se r. 1822 i světa stranil, vycházek do přírody opomíjel a dokonce také už o básnickou svěžest svou se obával.

Filologický cit ozýval se rovněž v tom, jak nazíral na soudobý jazyk spisovný. Nijak se mu nepodobal. Zvláště odsuzoval prósu »z Krameriovy fabryky«, nebo Lindovu. Proto prý raději četl, co vydáváno veršem, a když už chtěl čísti prósu, volil prý rozmilého Komenského nebo Letopisy trojanské. Řeč předků našich vůbec vřele oceňoval. »Naši stařečkové měli hlavu na svém místě, ta jádrnost a stručnost v jejich slohu!« napsal r. 1823 Kamarýtovi, čta sv. Pavla, a dodává, co by ti byli mohli učiniti z našeho jazyka, kdyby byli s takovou obratností a vytrvalostí jako sv. Písmo, překládali na př. Homéra, Platona, Demosthena. Při jeho přátelství k Hankovi a Jungmannovi, při nichž stál také ve sporu pravopisném (při Jungmannovi z počátku též ve sporu prosodickém), tím více váží nestranný jeho soud o Janu Nejedlém, zapřisáhlém odpůrci jejich: přímo uznával, že největší zásluhu o prosaickou mluvu novočeskou má Nejedlý, jen kdyby prý byl povolnějším a dovolil tedy jazyku dál se rozvíjeti. Přítele Hanku kladl v té příčině značně níž.

Že vedle filologie při studiích svých Čelakovský nezanedbával poznávání též literatur, u ducha tak básnicky nadaného rozumí se samo sebou. Ani tu pak neobmezoval se na literaturu jednu, nýbrž zabíhal do všech; západní: německá, francouzská a italská jej stejně zajímaly jako slovanské; k nim se přidružilo posléz i písemnictvo anglické, španělské a litevské.

Tato znalost jazyků a literatur vyšinula Čelakovského v pražské společnosti záhy do popředí, zvláště když také společenské postavení jeho jaksi se upevnilo tím, že se stal vychovatelem v domě rytíře Ledvinky z Adlerfelsu, tak že kdykoliv zavítala

do Prahy některá vynikající osobnost jinoslovanská (uvádíme jen Vuka Stef. Karadžiće, Kucharského, Brodzińského a Malevského), on vždy také s ní uveden ve styk. Jiní pak zase písemně naň se obraceli. Též Kopitar jej dlouho měl v lásce a v listech svých k pražským přátelům vždy jej vzkazoval pozdravovati. Ba suchý Dobrovský, tehdejší velmistr slavistiky, kmet 71letý, 24letému Čelakovskému napsal na památní list tyto významné latinské verše Horáciovy a české Dalimilovy:

Saepe stylum vertas, iterum, quae digna legi sint,
scripturus: neque te ut miretur turba, labores,
contentus paucis lectoribus.

Dobrý svůj jazyk plodí,
Nevěrný o svém jazyku nerodí.

Země jest máti každého,
Kdož jí nepřeje, nemám ho za šlechetného.

O vážnosti, kterou navzájem zase Čelakovský tehdy choval k Dobrovskému, an tak říkajíc (přes oddanost svou k Jungmannovi) stál pod vlivem jeho, svědčí též vyznání jeho z r. 1821, za sporu o pravost Rukopisu Zelenohorského učiněné, že by mu sám odepřel starobylost, a klidná jeho zpráva, kterak Dobrovský patero důkazů Jungmannovi namítl o pravosti jeho. Ani později, kdy se od Dobrovského dále odchýlil, přece jenom v tomto sporu stanoviska Dobrovského nevyvracel, lituje nejvíc »rvaček a hádek«, hrozících z příkrého vystupování Dobrovského proti Jungmannovi (»überspannter Patriot») a proti tomu, »kdo tu báseň dělal« (jejž nazval »Betrüger« a »Schurke«).

Nabyv zmíněného místa vychovatelského, Čelakovský jaksi byl zbaven posavadních rozpaků a starostí o budoucnost. Nepustil sice z mysli Rus, ale uvažoval také již o tom, nemohl-li by se úplně věnovati spisovatelství. Toto uvědomění dalšího cíle životního lze pokládati za jakýsi mezník mezi dobou více bezděčných, libůstkových příprav a mezi údobím soustavné práce. Už roku 1823 oznamuje Kamarýtovi: Práce má nyní slovoproizvodný slovar ($^{14}/_{11}$).

Jest pak pozoruhodno, jak se odtud u něho studium filologické prohlubovalo a v pravých kolejích ociťovalo. Mocný vliv tu vykonala zvláště Dobrovského mluvnice staroslovanská: Institutiones. Brzy po jejím vydání vidíme Čelakovského ponořena do knihy té, a svědectvím zdravého nazírání na věc jest jadrný výrok jeho, že »dobrá známost jazyka staroslovanského či církevního jest tolik jazykozpytateli slovanskému, jako dobrému hudebníku známost generálního basu«.

Teď teprve oceňoval ducha Dobrovského v plné velikosti a podivoval se mu jako nedostižnému vzoru. »Tohoto stupně kdyby mi bylo dostihnouti!« volal roztouženě v dopise ke Ka-

marýtovi dne 8. února r. 1824. A málem 20 let později v autografickém album professorů vratislavské university vzpomenul vděčně Dobrovského, nazývaje ho svým blahovolným učitelem a rádcem. I při úmrtí jeho, nastalém v době prudkých potyček a sporů o pravost Rukopisu Zelenohorského, kdy stál zřejmě proti Dobrovskému, přenesl se přes osobní sympathie a antipathie a ve zprávě úmrtní Kamarýtovi poslané vyznává, že »v něm mnohou v literních pracích podporu nalézal«.

Po staré slovanštině Čelakovský zabral se dále do staré gotštiny, aby mohl čísti Ulfilův překlad bible, srovnati jej s překlady staroslovanskými a vyšetřiti takto, jsou-li mezi nimi jaké vzájemné vztahy. Tu tedy zřejmě již se jeví srovnávacím filologem, jenž směle vstoupil v šlepěje mistrovy. Nezabýval pak se ani gotštinou samou jen tak ledabylo, nýbrž jal se vypisovati kořeny gotských slov a stopovati příbuzenství jejich s kořeny slovanskými. Srovnávací činnost jazykozpytná stala se vůbec oblíbeným zaměstnáním Čelakovského, a nacházíme toho stopy i v listech ke Kamarýtovi.

Ze slovanských jazyků nebyl se posud dotkl řeči vyhynulých Slovanů polabských, ač nešťastný osud jejich i jeho srdce bolestí naplňoval. I jal se tedy obírati zevrubněji také jazykem jejich. Shledal si tištěné a rukopisné slovníky nářečí jejich a opsal si je bedlivě do knížky, kterou si nadepsal: Vocabularia linguae Polabicae, quae exstant omnia collegit F. L. Čelakovský. Pragae 1827. On ovšem bystřeji pronikl než němečtí vydavatelé (zejména Henning, Mithof, Domeier, Pfeffinger) význam jednotlivých slov a očistil je od nešvarů vzniklých z neporozumění a neznalosti řečí slovanských.

Z této práce pak vyrostly i filologické prvotiny jeho: slovník polabské slovanštiny a tož nářečí drevanského, uspořádaný dle kořenů, objasňovaných jinými slovanskými řečmi. Jím chtěl si proklestiti opět cestu na Rus. I uvědomil presidenta carské akademie petrohradské admirála Šiškova o své práci. Tento projevil pro ni zájem, slíbil ji vytisknouti a s povděkem vítal i další návrhy Čelakovského, aby byl vydán etymologický slovník slovanských nářečí, kteráž myšlenka jeho tuto ponejprv jako jasný cíl práce jeho vystupuje. I poslal mu tedy dílko své dle jeho přání, jak se podobá, počátkem r. 1830, opsav je načisto a ve zdokonalené úpravě: opatřené totiž grammatickým úvodem. Dříve již pak byl ho požádal, aby k němu napsal předmluvu a některá místa z něho dal přeložiti do ruštiny. Než slovník ten zůstal u akademie ležeti a nebyl Čelakovskému již vrácen, ale také ne vydán. Jak si autor cenil práci tu, vidno i z toho, že později ve Vratislavi znovu sestavil podobný slovníček, ale již bez mluvnice.

Roku 1827 navázal s Čelakovským písemné styky anglický učenec John Bowring, žádaje ho za výklad a pomoc při překladě Rukopisu Královdvorského, jakož i za data o novějších básnících

českých. Tím podníceno znovu studium angličtiny; ale tentokrát šel hloub. Při tom opět jal se srovnávati slova anglická a slovanská a poslal jich celou sbírku r. 1828 do Londýna. Z ní pohříchu nezachovalo se nám nic, tak že nemůžeme posouditi, jakým směrem se ubírala práce ta a jak byla uspořádána. Bowring o ní píše nejednou, nazývaje ji Anglico-Slavonian-Researches. —

Nadešel rok 1830 a s ním samo od sebe to, čeho Čelakovský doposud stále, ač marně, v různých periodách uplynulého desítiletí byl se domáhal, nabídka totiž na Rus, kdež měl s Hankou a Šafaříkem založiti a říditi všeslovanskou knihovnu a pracovati o slovníku všech slovanských jazyků. I jal se teď chvatně shledávati po knihovnách potřebné pomůcky, dělati z nich výpisky a výtahy a chystati si různý materiál, o němž myslil, že na Rusi by se k němu již nedostal. Při tom pojal i úmysl vypracovati ještě před odjezdem aspoň zhruba všeslovanskou chrestomatii, kterou odhadoval na 60—70 archů.

Než nebylo mu souzeno opustiti vlast, na níž, jak se právě při té příležitosti opět ukázalo, lpěl celou bytostí svou, ač mu byla spíše macechou než matkou. Povolání na Rus totiž nejspíše povstáním polským se zhatilo, a Čelakovský zvolen redaktorem úředních novin pražských. Tento úřad stal se mu pak stupínkem k jinému, jehož trvalé dosažení bylo by uspokojilo nejvroucnější tužby duše: k universitní stolici jazyka českého úmrtím Jana Nejedlého uprázdněné. Zprvu ji suppleval (r. 1835), přednášeje při tom dle »katalogu přednášek« »českou řeč a literaturu dle Nejedlého mluvnice v německém jazyce«.

Klid duševní vzpružil i svěžest tvůrčí: zejména referátů a kritik uveřejnil hojně. Uvádíme z nich na př. referát o časopisech českých na r. 1834, kritiku Nový spis o novém jazyku, čl. o nejnovější literatuře ruské a o Walteru Scottovi, ostré posudky Lesní rohy a Vzdělanost čili uzdoba, a Literární zprávy o různých nových knihách. V recensích těch vždy neuprosně hájil svobody rozvoje a správnosti spisovného jazyka našeho, a rány jeho znali dobře už z dřívějška mimo jiné Jan Nejedlý, Jaroslav Langer a Václav Hanka.

Bylť r. 1830 v Časopise Českého Musea — poprvé vystupuje jako kritik — zevrubnému rozboru podrobil původní Selanky Langerovy a překlad Gessnerových Idyll obou druhých a v této kritice už jako celý filolog vyložil mnohé zásady své, jež choval vzhledem k jazyku a pravopisu našemu. Byly to zásady, jaké po celý život zastával také František Palacký, a jež dnes obecně se uznávají za platné, jimž však v letech dvacátých až čtyřicátých bylo třeba vybojovati uznání.

Snaha po dalším pokroku jazyka totiž vybočovala tehdy v nezřízené novotění nepodobné Rosovu, Pohlovu a Šimkovu, jemuž teprve Dobrovský byl učinil konec. Vyskytovaly se neústrojné tvary a slova nikdy neslýchaná jako na př. u Langera

kručiti, kurčon, píseň vučí, paště, větvo, krásost, hrůzotný, zpěvalka a p., u Nejedlého přepotěšení, horličivost (= žárlivost), zpěvánky ptáků, stavitel návržek celého veškerenstva přemejšlí, pospěš jaroušku (= jaro), pokvětiniž pastviny a polistiž les, pohrdatelná tráva, nejveličejší nádoby atd.

Vedle toho rozbujela se nezřízená záliba pro kallilogii jazyka, zvláště Kollárem podněcovaná, která podle chuti tu souhlásky ze slov vymyťovala a tu zase samohlásky vkládala.

Nestačila již slza, mysl, paprsk, dcera, vždyť, radostný, sedm — to vše zdálo se pojednou nevyslovitelným, nelibozvukým; místo těchto forem Langer zaváděl: selzu neb sluzu, mysel, paprysk, ceru nebo doc, dyť, radosný, sedum atd.

Právem tu Čelakovský nazval toto jednání hlavničkou, která uškodila sluchu některých lidí tou měrou, že pomalu už ani hlahol trub a bubnů ani slavné hraní varhan slyšeti nemohou, nýbrž jen pískání na píšťalky vrbové, a při tomto lahodném zvuku si poskakují. Protestoval proti blahozvučnosti, která by jazyku měla činiti násilí a rušiti jeho původní typus, a žádal, aby páni reformatoři se napřed zevrubně a do hloubky seznámili s jazykem a potom se obhledli v druhých nářečích slovanských; pak že jim ubude chuti libovolně přeměňovati jazyk, který dědům tak dlouho dobře zněl a dobré služby konal. Zjemněním několika slov nic se nevyzíská. Jiní evropští národové mají mnohem drsnější mluvu, ale přes to dosáhli nejvyššího stupně v Evropě bohatostí literatury své.

Ovšem tím Čelakovský nebral v ochranu skutečných zlozvuků a tvrdosti jazykové, naopak je v tomtéž posudku Nejedlému bez obalu vytkl (na př. k kvílení, s střechou, pišťče, paprslcích, žáby křehocící, zvzdálí a p.), jako sám vděčně přijal svého času (roku 1824) od Kamarýta upozornění na kakofonie ve vlastních básních. Rovněž horle proti upřílišenému novotaření, nestavěl se na odpor novým dobrým slovům, zvláště z jiných slovanských řečí vzatým. »Dobírání slov z ruštiny a polštiny i odkudkoli, jsou li jen dobrá, nám se hodící a potřebná, nikomu nezamezujme, ale přejme; lépeť odtud jich vyhledávati, nežli na zdařbůh nová slova, bez potřeby, nemotorně a proti duchu jazyka našeho tvořiti a v nich si libovati. Dobré a potřebné slovo jest jako dobrý peníz, ať jest kdekoli bitý, jenom má-li dobré zrno neb jádro, na to se tážeme; z plechu pak nebo cejnu peníz, byť i doma bit byl, v obchod nevejde«. Ale nečeské rusismy odsuzoval i u přítele Kamarýta, když v překladě Karamzinových básní jich užil, a to již r. 1824.

Do prvního roku redaktorské činnosti Čelakovského spadá jiná kritika, doplňující tak říkajíc filologické kredo jeho, která svého času ještě více pozornosti a řečí vzbudila nežli kritika

první, Čelakovskému Hanku na dobro znepřátelila a jaksi se přirovnati může ke známé kritice Havlíčkově o Tylově Posledním Čechu. Proto o ní se též zmíníme šíře. Nabyla tím větší váhy, že vytištěna byla v Časopise Českého Musea, do něhož tehdejší redaktor Palacký nic nezměněno nepropustil, neshodoval-li se s tím aspoň z části, byť to byl i článek na př. Jungmannův. Posudek Čelakovského si vzal na mušku Hankovy Krakoviáky aneb písně národní polské s připojeným původním textem v Praze r. 1835 (1834) vydané. Ostří jeho bodá ještě dnes, neřkuli v době, kdy proslavený objevitel Rukopisu Královédvorského požíval vzácného věhlasu v národě. Nás tam opět se týká pouze filologická stránka kritiky té, a tu v ní máme obranu netoliko správné a poctivé, řekl bych české češtiny, nýbrž i rozvojnosti jazykové vůbec. Kritika vytýká překladu nedostatek všech vlastností (tedy dobrého výběru, nenucenosti, srozumitelnosti atd.), jichž dobrý překlad nezbytně vymáhá; češtině Hankově nejen v překladě Krakoviáků, nýbrž i v jiných spisech, snáze porozumí Rus než Čech. Hanka prý vezme slovo třeba docela cizí a nechá formu jeho tak, jak ji našel v jazyce, z něhož překládá, nedbaje, zdali český čtenář je pochopí. Na porozumění Krakoviákům potřebuje obyčejný člověk slovníku. Čelakovský užil tu však i jiné, nejnebezpečnější zbraně: činí překlad směšným, sestaviv z něho některé ukrutné výňatky, na př. tyto: Jak jsem tě spatřil, přeladná Kačko, chtělo se mi skočiti do tebe; i ploul jsem po kolena v nebe, až jsem v hospodě faječku i čepičušku zapomněl. Srdce mé po tobě mdleje . . . Kdybys ty mnou vzhrdlila, jsem nešťastlivý, budu ječel a žil v rozpači. Třeba ty neměla posahu, předce kochání se ve mne tak vlepilo, a tvá ochudožnost tak se mi líbí, že osměluju se již pytat se tebe, chceš-li býti za mnou paní. Ach jaká z nás bude pára! . . . A tak dále až k podpisu: Tvůj chlapčina.

Ať prý se Hanka neodvolává na to, že mnohá z těchto slov jsou dobrá, přesná slova polská, ani na to, že se některá vyskytují ve Zbírce nejdávnějších slovníků. Do polských slov prý je nám kozla, a co do Zbírky není prý posaváde s jistotou vyjednáno, kterakým způsobem mnohá slova do těchto slovníků se dostala. — Tu byl raněn Hanka na nejcitlivějším místě; neméně palčivé byly výtky, že Hanka sice vydal slovníky, mluvnice a pravopisy, ale sám jimi se nespravuje, jakož i několikeré upozornění na to, že jest žákem Dobrovského, ale pranic se neohlíží na učení svého mistra, nýbrž se od dobré spisovné mluvy stále uchyluje, užívaje tvarů: ňákou, zpievnú, žitié, móže, on se zmíše a p. Ježto Hanka prý ví, že to není spisovná mluva, dopouští se nešetrnosti k mateřské mluvě a nešetrnosti též ke čtenářstvu, která zasluhuje důtky. Takové spisy a knižičušky jsou prý více ke zkáze nežli k prospěchu naší literatury.

Vůbec charakterisuje Čelakovského názory znamenitě, co napsal krátce před smrtí v Myšlenkách o vzdělávání mateřského jazyka, kde obhajoval právo každého národa k vlastní literatuře a ostře odsuzoval bezpráví, které mu vtírá cizí jazyk. Ale stejně má pak »každý dobře zvedený člověk« povinnost, jazykem svým mluviti »čistě a pravidelně, ano co možná dokonale a výborně«. »Národ, jehožto jazyk na zmatek přichází anebo v surovosti se udržuje, i sám zmatečným a surovým se stává.« A v »Kvítí, trhaném na rozličných cestách«, stejně se prohlásil proti kažení jazyka: »Psáti jazykem nenárodním, jazykem cizím a nepřirozeným, byla móda předešlých století, která za našich dnů poněkud ztratila se jako puch ze všech již zemí evropských; — než kdesi táž móda ještě jako strašidlo se vyskytuje.«

Než Čelakovský neuměl jen v kritikách persiflovati a bíti, nýbrž také ctíti. Obé mu velely jednak jeho odpor proti všeliké vychloubavé prostřednosti, jednak jeho žádost pokroku a snaha, aby národ spěl výš. Za jeho redaktorských let počal právě Jungmann vydávati svůj velký Slovník českoněmecký, a brzy potom zase Šafařík své Starožitnosti, nové Slovanstvo oživující. K oběma pracím choval jen úctu a obdiv, a cenu jejich vystihl jak trefnými epigramy, tak i zvláštními referáty.

S Hankou utkal se ještě jednou, tentokrát na jiném poli, a to když r. 1835 rozepsán byl konkurs na definitivní obsazení české stolice. I tehdáž Čelakovský zvítězil, ale ne toliko nad Hankou, nýbrž i nad ostatními 4 kandidáty, jimiž byli Jos. Franta, P. Frant. Havránek, P. Jos. Kořen a Jan Vávra. Zrovna zářně vysvitla tu jeho schopnost pro ten úřad, bohaté vědomosti a duchaplná methoda. Člen zkušební komise prof. Presl se vyslovil, že za 9 minut Čelakovský při ústní dissertaci pověděl více, než všichni ostatní kandidáti za čas mnohem delší, a že jeho zkouška poskytla požitek při takových příležitostech řídký. Thematem bylo: O idiotismech a idiotistickém způsobu psaní, a Čelakovský postavil se na stanovisko, že idiotistický způsob psaní má býti vyloučen z vědeckých přednášek a spisů, dovolávaje se při tom i Herdera. Čelakovský jednomyslně postaven do návrhu na místo první; Hanku Presl zařadil na místo poslední, šesté.

Podobně písemnou zkoušku provedl s úspěchem vynikajícím. Maje otázky: 1. Čím se hlavně liší slovanské sloveso od slovesa Němců a Latiníků. 2. Jak Slovan vyznačuje reflexivní pojem, má-li Slovan člen, a jak si pomáhá při nedostatku tom, a 3. Čím to je, že Slované nemají jako Němci, Vlaši i Francouzové jednotného jazyka spisovného, — na každou odpověděl tak bystře a důvtipně, že to byl kabinetní kousek filologického mistrovství.

Ale skvělý výsledek konkursu nic nepomohl Čelakovskému: místa nedostal. Příčinou byla ona nešťastná poznámka o ruském caru v Pražských novinách.

Vydávání Jungmannova Slovníku poskytlo mu příležitost, aby oblíbeným svým studiím etymologickým mohl plněji popustiti uzdu. I jal se jednotlivé díly jeho jednak dle kmenů, jednak dle koncovek vypisovati na lístky. Tím přicházel vstříc četným přáním; litovánoť i při Jungmannově Slovníku, že není etymologickým. Proto práce Čelakovského měla býti vydána jako VI. díl k němu. Vedle toho pak sestavoval slovník kořenů všech nářečí slovanských. Pověst o tom se záhy roznesla, a dílo to očekáváno a sledováno s neobyčejným zájmem. Šafařík v listech k přátelům často o práci té se zmiňoval, a Purkyně poukazem na ni zesiloval u pruské vlády důvody pro povolání Čelakovského na universitu vratislavskou.

Ale dílo nevyšlo ani jedno ani druhé. Každé přece jen žádalo delší usilovné a bedlivé práce (I. díl českého slovníku etymologického byl na př. teprve v srpnu r. 1837 dokončen), kdežto životní okolnosti Čelakovského, jenž po vzdálení z redakce a sesazení se stolice české těžce zápasil o chléb a lopotil se v knihovně knížete Kinského sestavováním nového katalogu knihovního, neposkytovaly dostatečné prázdně ani klidu mysli k ní potřebného.

V sklíčenosti tehdejší Čelakovský hledal útěchy tu v poesii, tu v milých příslovích, která se mu utěšeně hromadila a o nichž napsal r. 1837 do Musejníka dvě rozpravy: jednu o slovanských vůbec, druhou o srbských zvláště, jednak v studiu vědeckém. Zvláštně mohutně naň působilo Šafaříkovo veledílo tehdy právě vydané; nazval je nejpřednější vědeckou prací posavadní literatury naší.

Pod dojmem jeho vznikl článek: Jazykozpytné rozmlouvání o jménu Slovan (v Časopise Českého Musea hned r. 1837 uveřejněný), kdež Kollárovy oblíbené formy Slávové a slávský byly odsouzeny a proti všem posavadním výkladům jména Slovan — tedy také proti Šafaříkovu — kladl se nový, vlastní: Čelakovský totiž s velikým apparátem vědeckým ukazuje srodnost souhlásek *č* a *s*, pak samohlásek *a* a *ě* a na základě těchto praemiss pronáší sotva přesvědčivé mínění, že slova člověk a Slovák vyplynula z téhož pramene, z formy S l o v á k pak že se vyvinul tvar S l o v a n a S l o v ě n í n, a Slovan tedy že znamená tolik co člověk, jak to i Kollár ve známém distichu — prý věštím duchem — napověděl.

Roku 1842 konečně zbaven byl Čelakovský posavadních nekonečných starostí o existenci tím, že povolán za professora slavistiky do Vratislavě. Z Prahy ho neradi ztráceli. I Palacký litoval odchodu jeho z vlasti. Cenilť jej tak vysoce, že mu chtěl dávati k opravě — on, mistr českého slohu — své Dějiny národa českého.

Čelakovský sám se těšil na tamější působení a odjížděl pln naděje. Než Vratislav mu byla exilium corporis i animae.

První sklamání zažil hned při první přednášce. Připravil si pro ni pěknou řeč o důležitosti filologie a řečí slovanských vůbec a ve Vratislavi zvláště, ale vida před sebou na přivítanou jen patero hlav, nechal úvodní řeči býti a jal se hned čísti přednášku vlastní. Ač se později přihlásilo více posluchačů, přece celkem zůstal zájem jejich pro předmět Čelakovského nepatrným, tak že někdy ani vůbec se nemohly konati ohlášené přednášky. K tomu se přidružovaly těžké nemoci rodinné, a i jiné ještě okolnosti mu pobyt tamější ztrpčovaly. Přes to pracoval do úpadu, aby měl látku k přednáškám. Nedostávalo se mu při tom knih, pramenů i prostředků vše si opatřiti. Přátelé (Bodjanský, Malewski, Přibil, Palacký, Staněk atd.) však ochotně posílali žádané.

Přednášky týkaly se hlavně polské mluvnice, starožitností i literatur slovanských a Rukopisu Královédvorského. Ve všech oborech těch nashromáždil bohaté zásoby látky, ale k samostatnému dílu tiskem vydanému tam nedospěl. Byla to spíše léta příprav. Jenom básnické spisy tu vydal sebrány a doplněny v jeden svazek (Spisův básnických knihy šestery), při čemž málem by se byl rozestal se sborem Musea českého, nechtěje dovoliti, aby jinak byly tištěny nežli novým sice pravopisem synthetickým, na návrh Šafaříkův Maticí přijatým, ale bez *au*, jež nová oprava ponechala. Teprve na domluvu Palackého, že Matice nemůže krátce po stanovené reformě sama od ní odstoupiti, podrobil se, uznav tento důvod. Jinak sám se proti zbytečným reformám pravopisným vyslovil už r. 1832 v Musejníku, posuzuje tam krajinskou Včelku.

Revoluční rok 1848 vysvobodil jej posléze z nechutné výhosti. Přivodilť několik příznivých změn pro národ český, a mezi nimi bylo také konečné zřízení slovanské stolice při universitě pražské. Příznivý mu ministr hrabě Lev Thun způsobil, že byl Čelakovský jako první řádný professor oné stolice vrácen té Praze, o které z Vratislavě hned první rok napsal dru. Přibilovi do Berlína: Extra Pragam non est vita, et si est vita, non est ita.

V Praze se Čelakovský vrhl ihned v plný proud práce; jakoby byl tušil krátkou už jen výměru života svého, o překot jal se vydávati knihy. Vedle vědy hlásila se při tom i škola o podíl. Bylť po r. 1848 do organisace českého života národního přibyl nový, závažný člen: střední školství. Čelakovský tedy novým i pozdějším gymnasiím a reálkám přichystal vzorné tři České čítací knihy (1851 a 1852) a Malý výbor z veškeré literatury české (1851), jako byl pro venkovské a normální školy vydal již r. 1840 Krátkou mluvničku německého jazyka a Českou dobropísebnost, která došla pro svou stručnost a praktičnost takové obliby, že ve dvou letech nastala potřeba nového vydání.

Studentstvu středních škol i širšímu obecenstvu vydal dvoje Všeslovanské počáteční čtení, a to z písemnictví pol-

ského (1850) a ruského (1851), na první pohled zkušenou rukou uspořádané, ano se tu postupuje od prostých vět, přísloví a pořekadel, nikoliv samostatně utvořených, nýbrž z ruského písemnictví shledaných, pomalým postupem v před ke článkům a básním samostatným. Z prací slovníkářských uveřejnil jenom Dodatky k slovníku Jungmannovu (1851). Konečně pak podal u veřejnost práci málem celého života: Mudrosloví národa slovanského v příslovích (1852), dílo stejně důležité folkloristicky jako filologicky, kde každé přísloví a pořekadlo české doloženo jest příbuznými příslovími a pořekadly jinoslovanskými.

Zajímavé překvapení Čelakovský uchystal učené veřejnosti, ohlásiv v Král. české společnosti nauk na den 3. ledna 1850 přednášku: Odkud berou počátek početní jména slovanská. Bylo to poprvé po dlouhých letech, co opět vstoupil v toto shromáždění. Zase pak byla to ukázka jeho milého studia etymologického, již tu předvedl. Zájem pro ni byl tím větší, že nedávno před tím byl o témže předmětě vykládal Šafařík v téže společnosti.

Čelakovský hned v úvodě se prohlásil proti výkladu Šafaříkovu a vůbec všem posavadním. On viděl ve jménech početních nejstarší listinu národa slovanského a snad převeliké částky pokolení lidského, v níž zvěčněn jest prvověký stav náboženství arciotcův našich. — V kořenech číslovek, které si upravil na 5 dvojic, mínil, že jest zachováno »čtvero božstev živelních«.

Jméno jeden, rusky odin, viděl v jménu živlu voda; ke zlé stránce, t. j. k černobožství živlu vody neboli k číslu dva vztahovato se mu germánské slovo boha Tîv neb Zio, čísla tri, četyry odnášela se mu k živlu ohni, označovanému též slovem vatra (v tri prý se náslovní slabika va otřela a ztratila), v pęt a šest hledal vějící živel vzduch, v sedm a osm zemi (semi), devęt mu bylo slovo složené z dvě pęt a desęt z dvě šest. — Výklad ten vztahoval pak na všecky indoevropské jazyky. Nešťastné toto směždění bájesloví s filologií nedošlo ovšem ani víry ani souhlasu a sklamalo všeliké očekávání. Nepoznávali onoho střízlivého a vážného Čelakovského, jejž znali doposud a jenž tak obratně odsuzoval fantastické etymologisování Vinařického. Ale na konec básníkovi prominuli toto nedopatření vědecké.

Přednášky universitní týkaly se týchž themat, která Čelakovský byl probíral už ve Vratislavi, jen že zde přednášel česky. Vykládal pak srovnávací mluvnici hlavních nářečí slovanských a o Rukopise Královédvorském, k němuž také složil Slovník (rukopisně zachovaný) r. 1851, historii literatury slovanské r. 1852 a vedle toho konal praktická cvičení v jazycích slovanských.

Přednášky tyto měly býti základem samostatných velkých děl: víme bezpečně, že chtěl napsati dějiny literatury české, a nepochybujeme, že by byl vydal i dějiny literatur slovanských,

o nichž přednášel. Rovněž víme, že hodlal vydati mluvnice jednotlivých nářečí slovanských, a zajisté by je byl doplnil také srovnávací mluvnicí všeslovanskou. Ani etymologický slovník český a slovanský by nebyl nechal nedokončen odpočívati ve stolku. Říkávalť, že učenec má do 50. roku seti a sbírati, po 50. roce žnouti. Ale právě na začátku těchto žní uprostřed nejpilnější činnosti odvolán byl o prázdninách r. 1852 k věčnému odpočinku. Osud nedopřál mu vedle věnce slávy básnické nesmrtelnosti také učenecké.

Co vydáno po jeho smrti: Čtení o srovnávací mluvnici jazyků slovanských a Čtení o počátcích dějin vzdělanosti národů slovanských, jsou díla, o nichž si výslovně přál, aby nebyla vydána po jeho smrti, ježto nestačil jich připraviti pro tisk tak, aby mohl z nich býti odpověděn i před veškerou veřejností slovanskou. Stalo-li se tak přece při Srovnávací mluvnici péčí Šafaříkovou a při Počátcích dějin vzdělanosti péčí Jirečkovou, svědčí to jen o cennosti i těchto zlomků veškeré činnosti Čelakovského. Oba spisy byly první české knihy toho druhu a vždy proto již tím si zachovají pamět, třebas by zvláště první nebyl prost těžkých vad a druhý v mnohých částech novým badáním už je překonán. Čelakovský zvláště v hláskosloví zůstal pozadu i za dobou svou, a zejmena jeden z nejpronikavějších činitelů jeho: přehlasování zůstalo mu v podstatě své utajeno, podobně i zesilování a stupňování samohlásek. Mnohdy byl apodiktický, kde by byl měl se vysloviti jen opatrně anebo s pochybností. Za to zase sloveso slovanské pronikl a objasnil virtuosně; sám Šafařík vyznal, že stať ta »nese pečeť tvůrčího genia zřejmě na sobě«.

Moderním Čelakovský byl v tom, že používal srovnávací methody; škoda jen, že srovnával pouze slovanské jazyky mezi sebou a neohledl se dál i po ostatních indoevropských bratřích jejich, zejmena po sanskritu. Byl-li ve filologii žákem Dobrovského a Šafaříkovým, jenž samostatně pracoval dále a neváhal se odchýliti od toho neb onoho mistra a učitele svého: ve starožitnostech postavil se úplně na půdu Šafaříkem vzdělanou a byl tu namnoze i tlumočníkem jeho práce. Uznával právem, že ze všech předchůdců i současníků v tom oboru badání Šafařík byl zpytatelem nejšťastnějším, nejvážnějším i nejspolehlivějším. Neuzavíral se ovšem ani tu výsledkům dalšího a novějšího zkoumání a sám se do něho ponořoval: celkem však nebylo lze se daleko odchýliti od toho, co bystrozrak a píle geniálního Šafaříka již byly postavily na jisto.

Máme-li na konec stručně si shrnouti filologický význam Čelakovského, tedy ovšem dlužno říci nepokrytě, že zásluha jeho vědecká nedostihuje básnické. Síla jeho tkvěla v praktické znalosti jazyků slovanských. Znatelem češtiny byl nad jiné vynikajícím. Nových objevů té síly, aby byly posunuly v před stav

vědy slavistické ve Slovanstvě neb u nás, neučinil. Tu Šafařík zůstává ve své době jediným. Ale přednáškami a spisy svými udržoval a šířil vědění, budil snahy badatelské, pojal v sebe výsledky výzkumů jiných a šťastně je zužitkoval. K plodům vlastního ducha nedospěl; ale kdyby mu bylo bývalo přáno aspoň 10 let ještě žíti a pracovati, zajisté by takové byl zůstavil. Díla, k nimž se chystal, zůstala nevyvedena i po něm. Podnes nemáme etymologického slovníku českého, podnes ne slovníku polabského; staroslovanský slovník složil Miklosić, ale po latinsku. Čelakovského Srovnávací mluvnice jazyků slovanských zůstala podnes osamělá, a soustavného díla o vzdělanosti a literatuře slovanských národů rovněž nepodal našemu písemnictvu doposud nikdo. Historii literatury české teprve léta po něm podnikl Šembera a Sabina. Úmysly a plány Čelakovského byly tedy veliké — veliké nejen s malého stanoviska českého, nýbrž i se slovanského vůbec, a pravdu-li měl starý Říman, když řekl: In magnis voluisse sat est, tedy i Čelakovský byl velký tím, co chtěl a chystal, ale čeho dokonati mu nepříznivý osud nedopřál. Dějiny slavistiky přejdou přes četná jména současníků mlčky dále, ale Čelakovského jména nikdy nepominou.

K etymologii komparativního kmene мьнjьs-.

Napsal **J. Horák**.

Miklosich ve svém etymologickém slovníku při komparativním kmeni мьнjьs- spokojuje se tím, že po výčtu slov, z tohoto kmene v rozličných slovanských jazycích odvozených, prostě vedle něho staví got. mins sthn. min řec. μινύς lat. minor a vybízí i ke srovnání s lit. menkas ‚skrovný‘. Jinak se o etymologii tohoto kmene ani slovem nepronáší. Z uvedených tu slovanskému мьнjьs- příbuzných slov mins μινύς minor nemůžeme než souditi, že Miklosich domníval se, že za kořen těchto slov sluší pokládati v prajazyce min-. Že však min- není prvotným tvarem kořenným, nýbrž již druhotným, o tom poučuje nás řec. acc. μείω ‚menšího‘ z μει-jo(σ)α, v němž objevuje se nám kořenem μει-, od něhož nízký stupeň μι- nalézáme v praesentní tvorbě μινύθω ‚menším‘, vzniklé příponou -θο/ε- z původní tvorby *μι-νευ-μι *μι-νυ-μεν. Řecké μι- v μινύθω pak úplně odpovídá indickému kořeni mī- s praesentními tvorbami mi-nā́-mi mi-nṓ-mi. S odkazem k indickému kořeni tohoto znění setkáváme se ve zmíněném slovníku Miklosichově na jiném místě, a to při minąti. Kořen tohoto slovesa mi- spojován je tu s ind.

»mī- ‚gehen'«. Než Whitney ve svém díle »Kořeny, slovesné tvary a prvotné kmeny v sanskritu« kořene mī- s významem ‚jíti' nezná, uvádí jen mī- ‚poškozovati, menšiti', na kterémžto kořeni spočívají uvedené komparativy mьnij mins minor. V Böthlingkově slovníku setkáváme se sice s kořenem maj- ‚jíti' (gatāu), ale znamenán je tu hvězdičkou na označenou, že kořen ten nikde není doložen. Proto prof. Zubatý nakloněn je kořen slov. minąti stotožňovati s indoevropským kořenem mĭ- v lotyšském slovese 1. sg. míju inf. mít ‚měniti' a v ind. praesent. kmeni maja- (3. pl. majantē RV.), passivním mīja-, kterýžto kořen základem je odvozeným z něho tvorbám lit. mainas, mainýti = slov. měna, měniti.

Že kořenem prajazyčným slovan. kmene mьnjьs- je mī-, o tom přesvědčili jsme se snadno pouhým pohledem do jazyků příbuzných; jiná však je otázka, jak se mьnjьs z mī- vyvinulo, na které tvorbě spočívá, odkud vzala se hláska *n*, jíž jeví se kořen rozšířen?

Kořeny, jak známo, postupem času rozšiřovaly se živly samohláskovými i souhláskovými, determinovaly se. Rozšiřování kořenů souhláskami vzalo po mém zdání vznik svůj v deklinaci; jazyk, skloňuje kořen samohláskový, snadno byl sváděn k tomu, aby v těch pádech, kde přistupovala přípona samohlásková, oddělil tuto od vokálu kořenného, a toho dosáhl tím, že příponu zavěsil na nějakou souhlásku. Souhláska tato pak odtud v mnohých případech šířila se po celé sklonbě. Stopovati můžeme zjev tento pěkně v indičtině. Zde totiž kořeny na *i*, *u*, *ṛ* připínaly přípony pádové pomocí souhlásky *t*, která tu ovšem záhy pronikla i do nominativu a do pádů s příponou souhláskovou: od kořene jadž- ‚obětovati' zní acc. ve složení se su: sujádžam (agnim) ‚krásně obětující (oheň)', ale od kořene ri- ‚téci' acc. fem. pl. rí-t-as (apas) ‚tekoucí (vody)', od kořene dži- ‚vítěziti, poraziti' dativ (ve složenině) nṛ-dži-tē (indrāja) ‚nad muži vítězícímu (Jndrovi)'; proti kořennému substantivu vid- (vidā inst. ‚s vědomím') znějí tu od kořenů mi- ‚v půdu zapouštěti, postavovati', stu- ‚chváliti', hru- ‚křivý býti, křiviti, škoditi' kořenná substantiva: mit ‚sloup', stut ‚chvalozpěv', hrut ‚nepřítel'. Hláska *t* tím přirážela se ke kořeni; v příponě ablativní tas jeví se naopak spojena s příponou as v jeden útvar.

Jelikož pak kmen nominální státi se mohl i kmenem slovesným, přecházelo kořen rozšiřující *t* neb jiná souhláska i do forem slovesných a srůstalo tím s kořenem v nový útvar kořenný, zvaný kořenem druhotným. Pěkně lze pochod tento sledovati v indičtině při kořeni či- ‚pozorovati, viděti', jenž ve skloněných tvarech rozšířen byv hláskou *t*, v tomto novém útvaru objevuje se nám základem kořenných (bezsponových) tvoreb slovesných v aoristových formách: 3. sg. pass. a-čēt-i part. pass. čit-āna- a snad i v 3. sg. ačait (ačet?), odkudž přešel i do o/e- tvorby

praesentní: 3. sg. praes. četa-ti. Touž cestou bral se i vývoj praesentního kmene djota-, jehož druhotný kořen djut- ‚svítiti‘ je zajímavým příkladem rostu kořene, je-li správné naše mínění, že djut- odvozeno je od dǐ- ‚svítiti‘. V tom případě byl by kořen dǐ- nejprve sesílil se vokalem *u*: div- neb dju- v nominalních tvarech ve významě ‚nebe, den‘ a snad i ve slovesném kmeni dīvja- (dīvja-ti ‚září‘ dle Böhtlingka); z dju- potom odvodilo se subst. djut- ‚lesk‘, jež pak přešlo i do tvoreb slovesných: particip. kmeny aoristu kořenného djutant- djutāna-, praes. o/e-kmen djota- v djota-tē ‚svítí‘.

Skrze nominalní tvorbu dī-pa-s ‚svítilna‘ vzatou za základ slovesného kmene dīpja-: 3. sg. dīpja-tē ‚svítí, září, hoří‘ vznikl jiný druhotvar kořene tohoto: dīp-. Kořen stu- ‚chváliti‘ v nominalní tvorbě vedle souhlásky *t* přibral si i konsonant *bh*: stubh- ‚chvalozpěv‘ a v tomto tvaru stal se tolikéž kmenem slovesným, od něhož zprvu tvořily se formy bezsponové: 3. sg. stobdhi ‚velebí‘ part. med. -stubhāná- a pak sponové: 3. sg. stóbh-a-ti. Jako souhláskami rozšířené kořeny přecházely ze sklonby do konjugace, tak dělo se i s kmeny nominalními na příponu -xo-, vzniklými z části z nominalního typu předešlého přechodem v *o*-flexi: také jmenné kmeny tohoto typu měnily se připětím přípon osobních ve kmeny slovesné. Známoť, že o-kmenná tvorba v konjugaci došla takové obliby a takového rozšíření, že zaměnila původně sobě přidělený význam konjunktivní za význam indikativu systemu praesentního a s příponami tvarovými o/e + přípony osobní zůstal spojen původní konjunktivní význam jen v těch formách, jež tvořily se od praesentních slovesných kmenů kořenných neb od kmenů na nā/nə-, neu/nu-, kdežto pro novou indikativní o/e-flexi utvořeny byly nové tvarové přípony konjunktivní ō/ē + příp. osobní. Pochod tento opakoval se v řeckých *s*- příznakových tvorbách: z bývalého konjunktivního kmene *παιδευσο/ε*- stal se futurní kmen indikativní, načež k němu přidělal se nový kmen konjunktivní *παιδευσω/η*-. Následují zde některé příklady na přechod jmenných kmenů typu kořen + xo- ve kmeny slovesné: ind. dī-pa-s ‚lampa‘ — 3. sg. dī-pja-tē ‚svítí‘, gō-pa-s ‚pastýř, ochránce‘ z gō-pā = gō ‚hovězí dobytek‘ + pā ‚chrániti, stříci‘ — 3. sg. fut. gōpsja-ti ‚bude chrániti‘ 3. sg. pass. gupja-tē ‚jest chráněn‘, z toho abstrakcí vznikl nový kořen gup-; řec. *θερ-μό-ς* ‚teplý‘ — *θέρ-μω* ‚hřeji‘, *ὅπ-λο-ν* ‚nástroj‘ — *ὅπ-λο-μαι* v *ὅπ-λε-σθαι* ‚strojiti si‘, *πλῆ-θο-ς* ‚plnost‘ — *πλή-θω* ‚plný jsem‘.

Převzetím takovýchto nominalních kmenů typů: kořen + x- a kořen + xo- do tvoreb slovesných vyvinula se řada jmenných a slovesných forem o společném kmeni, utvořeném ze základního tvaru kořenného příponou souhláskovou *x* nebo příponou slabičnou *xo*. Z této řady pak odvodil si jazyk princip tvořiti přímo z kořene různými souhláskami, sledovanými obyčejně vokalem

-o/e-, kmeny slovesné. Jako totiž od kořene příponou *x* nebo *xo* odvozoval nové kmeny jmenné, tak tvořil pak přímo, nezávisle na tvorbách jmenných, od základního tvaru kořenného příponami *x*, obyčejně *xo/e* neb *xjo/e* nové kmeny slovesné, které ovšem zase do nominalních tvoreb byly přejímány. Vystavěla-li se na tomto novém kmeni slovesném celá soustava konjugační, srůstala, jak již nahoře podotčeno bylo, souhláska příponová s kořenem v nový útvar kořenný. Podobně jako na př. od kořene ind. ç u ṣ- ‚sušiti' odvodil jazyk příponou ind. *ka* jmenný kmen ç u ṣ k a- ‚suchý', od kořene slov. *ry*- (indoevr. *ru*-) subst. čes. ryk, tak utvořil od kořene indoevr. *mu*- v lot. m a u j u ‚řvu' řec. kmen slovesný *μυ-κο-* v aor. *μῦκε*, v němž *k* stalo se součástí kořene. A týmž způsobem stalo se *k* živlem kořenným v řec. *τήκω* (proti slov. ta-ja-ti), *ἐρύκω* z *ἐρύω*, *διώκω* od *δί-ω*; v lit. m a u k i u vedle m a u j u ‚natahuji na něco, stahuji s něčeho', p l a u k i u ‚plovu' vedle p l a u j u ‚omývám', t u n k u aor. t u k a u ‚tyji', od něhož máme ve slovanštině subst. tvořené tolikéž příponou *ko*: t u k ъ, ve t v e n k i u ‚vodu nadržuji', transitivním to slovese k intransitivnímu t v į s t u ze t v i n-s t-u aor. t v i n a u vedle t v i n k s t u aor. t v i n k a u, v a i k a u vedle v a j - o j u, iter. k v e j - u ‚honím', r ė k i u vedle r ė j u ‚řvu'; ve slovanských zvukodobných slovesích č. bučeti, fičeti podle ryčeti od ryk atd. V řec. *ὀλέκω* máme příponou *ko/e* utvořený druhotvar praesentní k aor. a fut. *ὤλεσα ὀλέσω*.

Jako poznali jsme, že determinativy $\bar{a}$ $\bar{e}$ $\bar{o}$ prostoupily celou konjugaci některých sloves a odtud že pak šířily se do jiných sloves, zachycujíce se a usazujíce se tu v některých jen jejich tvorbách, v řečtině, jak známo, hlavně v perfektě: *μν-ά-ο-μαι μιμν-ή-σκω ἔ-μν-η-σα μν-ή-σω μέμν-η-μαι* atd., ale od kořenů na př. řec. *καμ-*, *τεμ-* jen v perfektě: part. *κεκμ-η-ώς*, *τέτμ-η-μαι* proti praesent., futurním a aoristovým tvorbám *κάμ-νω τάμ-νω τέμ-νω*, *καμ-οῦμαι τέμ-ω*, *ἔ-καμ-ον ἔ-ταμ-ον ἔ-τεμ-ον*: tak s podobným úkazem setkáváme se v řečtině při determinativě *κ*. Ve slovích shora uvedených prošlo *κ* celou konjugací. Vedle vzniklých tím druhotvarů slovesných existovaly, jak z *ἐρύω* a *ἐρύκω* vysvítá, vždy aspoň po nějakou dobu v jazyku starší formy bez *κ*, tak také na př. *τήκω* ‚taji' mělo nějaký čas vedle sebe prvotvary bez determinativního *κ*. Následkem toho neslučovalo se v druhotvarech *κ* hned s kořenem, nýbrž pojímalo se první dobu více za živel příponový, jehož úkolem bylo sprostředkovati spojení s příponou samohláskovou a s kořenem na samohlásku vyzvukujícím a přenášelo se odtud v téže funkci k jiným slovesům do těch forem, kde podobně jazyk chtěl zameziti styk samohláskové přípony se samohláskou kořennou, a to bylo v perfektě akt.: *-βέβα-μαι*, ale *βέβη-κ-α* proti *εἴληφ-α*, *τέτμη-μαι* ale *-τέτμ-η-κ-α*, *πε-φῦ-κ-ασι* vedle staršího *πεφύ-ᾶσι*; tak i v aor. *ἔ-δω-κ-α*, *ἔ-θη-κ-α*, *ἕ-η-κ-ε*. Konsonant *κ* usadivší se v této tvorbě srostl tu s příponou, kdežto v *τήκω . . . τέτηκα* srostl s kořenem. Jen tak mimochodem uvádím tu aor. *ἐμ-πνύ-ν-θη*

od *ἐμπνέω*, *ἱδρύ-ν-θησαν* od *ἱδρύω* svědčící tolikéž, jak často přenášejí se k jednotlivým tvorbám živly náležející kmeni jinému.

Některé další příklady na jiné determinativy souhláskové ve tvorbách slovesných: řec. *σμήχω* ‚drhnu' vedle *σμάω*, *ψήχω* vedle *ψάω* ‚tru', *τρύχω* vedle *τρύω* od kořene ter- ‚tru', při dalším druhotvaru tohoto kořene: *τρῑβ-* nelze určiti, vznikl-li ve tvorbě slovesné *τρίβω* ‚tru' či nominální *τρίβος* ‚otřené, ujetá, ušlapaná cesta', *τμή-γω* ‚říznu, seknu' odvozené příponou *γο* od druhotvaru *τμη-* abstrahovaného z perfekta *-τέτμη-κα* a z pass. aor. *ἐτμή-θην* (kořen *τεμ-*), lat. m ē - t - i o r, stsas. f l i o - t - a n = fliessen od kořene indoevr. p l u - atd. A podobným vývojem brala se v prajazyku a i v jazycích jednotlivých celá řada kořenů, jež dnes zdají se nám nerozložitelny, srov. na př. ind. kořeny ç u č -, ç u b h -, ç v i t - s významem ‚svítiti, stkvíti se' a ç ō n a - s ‚ohnivé barvy (jsoucí)'; ç v i t - utvořeno bylo by od předpokládaného ç u - jako d i v i t - ‚lesk' od d i v - ‚nebe den'.

Vedle těchto souhláskovou příponou tvořených kmenů slovesných, celou konjugací procházejících, vznikaly v jazyce také tvorby, jejichž souhláskovou příponou tvořený kmen nestal se základem celé konjugace, nýbrž toliko jednoho jejího systemu, jsa tu přičlánkován k ostatním jejím kmenům a pověřen jsa zvláštním úkonem významovým. Byly to tak zvané kmeny praesentní na n ā/ə, n e u/u, n o/e, t o/e. Pokud tyto kmeny zůstávaly na vykázaných sobě místech, nebylo příčiny ke splývání konsonantu příponového s kořenem. Když však postupem času tento konsonant z kmene praesentního do ostatních kmenů konjugačních se šířil, srůstal i zde s kořenem ve druhotvar kořenný. Tak na př. v lat. p l e c t o proti p l i c o řec. *πλέκω* je *t* živlem příponovým, ve slov. p l e t ą však živlem kořenným. V řečtině v konjugaci kořenů *πλυ-*, *κρι-*, *κλι-*, zastihujeme příponové *ν* na jeho postupu z praesentních forem *πλῡ-νω*, *κρῑ-νω*, *κλῑ-νω* do tvarů jiných: fut. part. *πλυνέουσα*, part. aor. pass. *κρινθέντες*, aor. *ἔκλῑνα* aor. pass. *ἐκλίνθη*, kterýžto postup jeví se u sthn. h l i n ē n = lehnen dokonán.

Po této exkursi, v níž ukázali jsme, že souhláskové determinanty kořenné, to jest živly souhláskové, jimiž kořeny rozšiřovaly se, měníce se v druhotvary kořenné, nabyly této své povahy, podstaty ve kmenech slovesných celou konjugací prostupujících, jsouce dříve ve tvorbách nominálních, v nichž původ svůj vzaly, živly příponovými, vraťme se opět ke komparativnímu kmeni m ь n j ь s -. Přistupujeme-li k řešení shora dané otázky, ze které tvorby je m ь n j ь s - utvořeno, napadne nás zajisté nejdříve myšlénka, nebyla-li tu základem nějaká adjektivní tvorba, jež by byla k m ь n i j v takovém poměru jako positiv k příslušnému komparativu. Sváděni jsme k tomu tím, že nynější naše vědomí jazykové pojímá komparativy za tvorby odvozené od příslušných positivů. Řídíce se v prvním okamžiku tímto pojímáním jazykovým zkoušíme, nebylo-li by možno odvoditi

mьnjьs- od adjektivní, vlastně participialní tvorby na no-, zastupující tu indické participium na příponu to-: mi-ta. Ale tvořené touto příponou formy plъnъ, črъnъ komparativními svými kmeny plъnějьs-, črъnějьs-, podle nichž očekávali bychom tolikéž mьnějьs-, poučují nás, že pro mьnjьs- nelze předpokládati tvorbu adjektivní na no-, a že proto třeba přihlédnouti až k samým základům tvorby komparativní. Tyto pak nás poučují o tom, že prvotné tvary komparativní na příponu jes tvořily se přímo od kořene, obyčejně stupňovaného, a znamenaly podle významu kořene buď stupňovanou činnost přisuzovanou někomu jako vlastnost, anebo pouze jen vlastnost, na př. od kořene ind. jadž- ‚obětovati' komp. jadžījas- superl. jadžiṣṭha- značí ‚lépe-, nejlépe obětující', od kořene džū- ‚rychlý' komp. džavījas- znamená ‚rychlejší'. Význam činnosti v komparativech druhu jadžījas- přecházel záhy v mnohých případech ve význam vlastnosti, tak na př. kšēpījas- od kořene kšip- ‚házeti, rychle se pohybovati' zaměnilo původní význam ‚rychle se pohybující' za význam ‚rychlejší' a vztahováno bylo pak k adjektivu kšipra- ‚rychlý', podobně tak varījas- od kořene var- ‚obsáhati, zavírati v sobě' připojeno bylo v mysli mluvícího k adjektivu uru- ‚široký, prostranný, obsáhlý' jako náležitý mu komparativ ve významě ‚prostrannější, obsáhlejší'. Podle kšipra- kšēpījas, uru- varījas atd. tvořil pak jazyk od sthūra- ‚silný', kṛdhu- ‚zkomolený' komparativy sthavījas-, kradhījas-, ačkoliv abstrahované tu z positivů těchto kořeny nikde jinde v indičtině se nevyskýtají.

Nahoře ukázali jsme stručně, kterak z kořenů prostých živly determinativními odvozují se druhotvary kořenné. Takovými živly byly také vokaly *ā ē ō* v těch slovesích, kde pronikly v celé konjugaci, kdežto tam, kde omezeny byly v konjugaci jen na jednu tvorbu, praesentní neb aoristní, na př. ind. dam-ā-ja-ti z *dam-ā-ti, řec. *ἐ-δάμ-η-ν*, stb. mьn-ě-ti, zůstaly živly příponovými. V prvém případě kořen před *ā ē ō* vlivem forem s kořenem reduplikovaným stával se neslabičným, a tak vznikly druhotvary kořenné typu xrā-, kterýžto typus mohl potom u jiných sloves nastoupiti v perfektních a *s*-ových tvorbách, i když praesentní kmen byl jinak tvořen. Že i v takovýchto tvorbách *ā ē ō* přibíraly se ke kořeni, svědčí na př. *τμή-γω*, *θνή-σκω* vzniklé tím, že z perfekt *τέτμη-κα* (praes. *τάμνω* fut. *τεμῶ* aor. *ἔταμον*) *τέθνη-κα* (aor. *ἔθανον* fut. *-θανοῦμαι*) abstrahovaly se kořenné druhotvary *τμη-*, *θνη-* a z nich příponami *γο*, *σκο* utvořily se nové kmeny praesentní. A probíráme-li se dále tvorbami z druhotvarů kořenných odvozenými, nalezneme, že z nich jazyk tvořil i komparativy. Jsou to komparativy ind. džjājas- ‚mocnější', řec. *πλείων* lat. plūs z *plē-jos-; spočívají na druhotvarech kořenných džjā- ze dži-, plē- z pel-, na nichž ve jmenovaných jazycích nová konjugace se vybudovala.

Z toho poznáváme, že komparativy tvořily se nejen z kořenů prvotných, ale i z kořenů druhotných, když tyto v jazyce zaujaly místa oněch. A z toho poznání vyplývá i řešení naší otázky, odkud pochodí *n* v kompar. kmeni mьnjьs-. Kdežto řecké *με(ι)-ίων* je utvořeno ze základního tvaru kořenného *μῑ-*, jsou komparativní kmeny mьnjьs- stlat. minis- v superl. minerimus got. minniz- obdobně jako ind. džjā-jas-, řec. **πλη-ιον-* lat. *plē-jos- novotvary odvozené od druhotvaru kořenného, vyšlého tu z kmene praesentního a vytlačivšího z jazyka kořen holý. Jak z ind. mi-nā-mi mi-nō-mi (1. sg. praes.) řec. *μι-νύ-θω* z **μι-νευ-μι* lat. mi-nu-o vysvítá, tvořil kořen *mī-* již v prajazyku praesentní kmen příponou neu/nu a snad i příponou nā/nə a podržel s obvyklou pozdější obměnou i po rozštěpení prajazyka tuto praesentní flexi, jejíž příponové živly kmenotvorné pak v latině, germanštině a ve slovanštině po celé konjugaci se šířily a tím ve vědomí jazykovém ke kořeni se přirážely, součástí jeho se stávajíce.

Jelikož v těchto jazycích kmeny na nā/ə, neu/u převáděny byly ve flexi o-kmennou, k čemuž počátky již v indičtině nalézáme: mina-ti minat amina-nta již v ṛgvēdě od našeho kořene *mī-*, inva-ti z inō-ti ‚posílá‘, musíme předpokládati, že tu téže obměně podlehla i praesentní flexe kořene *mī-*, jak to i lat. minuo potvrzuje. Při převodu tom musil ve slovanštině z obou předpokládaných kmenů minā/ə, mineu/u vzniknouti kmenový tvar mino/e, poněvadž v tomto jazyce jako v indičtině za *ā/ə* nastupovalo *o/e* a i z neu/u + *o/e* vyvinuvší se přípona nuo/e přechodem *u* ve *v* a vysutím jeho dala do slovanštiny no/e: *mi-nu-o/e slov. *mь-nvo/e- *mь-no/e-; v germanštině pak z *mi-nu-o/e vzniklo *minno/e, ježto tu podle Kluge *nu* v případech podobných dává *nn*. Když pak na těchto kmenech zosnovala se celá konjugace a tvary slovesné s holým kořenem *mī-* následkem toho vyšly z užívání, sňal si jazyk s nové konjugace i nový útvar kořenný, od něhož potom příponou jes utvořeny byly komparativní kmeny slov. mьn-jьs-, lat. min-is- ve stlat. superl. minerimus z *min-is-imo-s a v subst. min-is-ter osk. minstreis, germ. minn-iz- v got. minniza sthn. minniro středohn. minre minner nhn. minder v superl. got. minnists sthn. minnist nhn. mindest, v adverb. komp. got. mins sth. min = méně. Naproti tomu nepodařilo se dosud lat. minus minōr vyložiti za náležité tvorby komparativní, tyto měly by zníti minius miniōr, z nichž minus a minor hláskovými, v latině obvyklými změnami povstati nemohly. Proto Brugmann pokládá minus za tvorbu substantivnou s významem ‚menšina‘, která jako vetus později užívala se adjektivně a stala se tak protikladem komparativního tvaru māius, podle jehož příslušného maskulina māiōr utvořen k minus tolikéž tvar minōr.

Ve slovanštině a germanštině kmenům mьnjьs- a minniz- za základ sloužící tvorba slovesa vyšla tolikéž, jako před ní slovesné tvorby s holým kořenem *mī-*, z užívání a nahrazena byla tvorbami od komparativního kmene odvozenými: stb. mьniti č. menšiti, středohn. minnern nhn. mindern got. minznan ‚menšiti se‘; podobně v češtině máme od kompar. tvořené výšiti za stb. vysiti. Že příponové živly kmenotvorné z praesentního kmene celou konjugaci prostupovaly a tím s kořenem v nový útvar kořenný srůstaly, bylo již na svém místě ukázáno a mohlo by se doložiti množstvím příkladů, z nichž nejčetnější jsou ty, kde kořen vyzvukoval na samohlásku. Tato snaha, zevšeobecniti příponový konsonant praesentní zvláště v konjugaci sloves s kořenem samohláskovým, ukazuje se pěkně i ve vzoru minąti, jehož příponové *n* na rozdíl od vzoru tisknąti celou konjugaci prostoupilo a jehož praesentního kmene může se užiti za kmen nominalní jako praesentního *o/e*-kmene od holého kořene: prů-van od pro-van-u (vanouti od váti), vý-vin od vy-vin-u atd. proti substantivu zámrz utvořenému ke slovesu zamrznouti.

Pravili jsme, že Kluge germ. minniz- odvozuje od celého praesentního kmene (slabého) mi-nu-. To lze si vysvětliti tím, že po převedení tohoto kmene v o-flexi dělily se ve vědomí jazykovém nové praesentní formy mi-n($^{u}_{n}$)-*o/e* + přípony osobní na část kořennou a na část obsahující příponu tvarovou — podle vzoru praesentních *o/e*-forem vedených od kořene prostého. Jako si jazyk rozkládal na př. 1. sg. *nemō v nem + ō, tak rovněž činil i s tvarem *min($^{u}_{n}$)ō, rozděluje si jej v min($^{u}_{n}$) + ō a přirážeje tak celou příponu *nu* ke kořeni. Podobně tak již v nejstarší indičtině přešla přípona *nu* z praesentních kmenů džinō/u- ‚spěšně se pohybovati, poháněti‘, pinva- z *pinu + a ‚tučným činiti‘ do všech tvoreb konjugačních a splynula tak s kořeny dži-, pĭ- v samostatný útvar kořenný: praes. 2. sg. džinō-ši fut. 3. sg. džinv-išja-ti aor. 3. sg. a-džinv-īt perf. 2. dual. džidžinv-athus part. džinv-ita-, praes. 3. sg. pinva-ti perf. 2. dual. pipinv-athus part. pinv-ita- kaus. 3. sg. pinv-aja-ti. V part. -in-ita nalézáme přechod ten omezen jen na konsonant příponový, praes. kmen zní inō/u- ‚posílati‘. A rovněž i u Homera setkáváme se s tímto vývojem kmene praesentního na neu/u: *τανύ-ω* aor. *τάνυ-σε* aor. pass. *τάνυ-σθεν* perf. *τετάνυ-σται*, *γάνυ-μαι* fut. *γανύ-σσεται*. Ke kmeni mьnjьs- řadí se po té stránce, že nemá vedle sebe stejnokmenného positivu, komparativní kmeny boljьs- (ind. bálījas-) a vętjьs-, jehož kořen mohl by snad tolikéž pokládán býti za rozšířený buď praesentním *t* nebo *n*- (cf. sęk- proti ind. koř. sič- lot. sik-, ind. komp. máṅhījas- od praes. kmene maṅha- utvořeného od kořene mah-).

Úvahy.

Bacchylidis carmina cum fragmentis. Edidit *Fridericus Blass.* Lipsiae, in aedibus Teubneri 1898. LXV a 200 stran. Cena 2 mk. 40 pf.

Die neugefundenen Lieder des Bakchylides. Text, Übersetzung und Commentar von Dr. *Hugo Jurenka.* Wien 1898, A. Hölder. XX a 162 str. velké osmerky. Cena 4 zl.

Vydání Kenyonovo dalo, jak přirozeno, podnět též k vydáním jiným. Nikdo však nebyl k tomu spíše povolán než Blass, jenž pomáhal již Kenyonovi při čtení papyru. A vskutku jeho bystrosti a neunavnosti podařilo se ze 40 zlomků, pro něž Kenyon místa nevěděl, umístiti 27 s jistotou téměř úplnou. Tak rozšířena báseň I. na počátku o celé dva sloupce, a mezery v mnohých básních šťastně vyplněny. Pro četná, neúplně dochovaná místa podal Blass velmi pravděpodobné doplňky, jinde zase lepším čtením odstranil závady textu, tak že značí vydání jeho rozhodný krok v před. Úpravou podobá se Blassovo vydání Kenyonovu: na levé straně jest diplomaticky věrný přepis rukopisu (ale písmem minuskulním), na pravé text upravený, pod čarou hojné poznámky kritické. Bylo-li potřebí nového přepisu, o to může býti spor; mně aspoň se zdá, že by postačilo uvésti prostě odchylky od Kenyona v apparatu kritickém. Odstraněním této přítěže by básně rozhodně získaly, nehledě ani k tomu, že by pak též cena mohla býti menší. Nesouhlasím však nikterak s tím, že Blass zavedl nové číslování básní, počínaje epinikiem VIII. I kdyby totiž byla správná jeho domněnka, že báseň VII. a VIII. tvoří vlastně jediný celek, doporučovalo by se již z ohledů praktických nic neměniti v číslování ostatních, ale ponechati oné básni číslo dvojité. Avšak přihlédneme-li blíže, shledáme, že se Blass mýlí. Báseň VII. věnována jest Lachonovi Kejskému, jenž zvítězil ve hrách olympijských. To naznačil básník jasně hned na počátku. Naproti tomu v epinikiu VIII., z něhož máme pouze konec, mluví Bakchylides o Pytho, Nemei a Isthmu a končí zvoláním k Diovi. Text není zde sice úplný, avšak myšlenka, že Zeus d o p ř á l oslavenci t a k é vítězství v Olympii, zde obsažena býti nemohla; neboť to řečeno mnohem výrazněji na počátku básně VII. Z toho patrno, že báseň VIII. týče se někoho jiného než Lachona Kejského, někoho, jemuž básník přeje, aby ke svým vítězstvím pythijským, nemejským a isthmickým získal si pomocí Diovou též olivovou ratolest olympijskou. Rovněž zbytečně měněno číslování veršů v básni XIII. Blass soudí totiž, že tu schází hned ze začátku ne 10 veršů, jak domnívá se Kenyon, nýbrž 43; avšak citování Bakchylida tím nemálo znesnadněno.

V obšírném úvodě promlouvá Blass nejprve o novém nálezu. Soudí, že máme zachovány vlastně svitky dva: epinikie a dithyramby. O epinikiích poznamenává, že doba alexandrijská neznala jich více než nyní objeveno, poněvadž citáty z nich nalézají se vesměs v rukopise našem. Případné jest upozornění, že dithyramby seřaděny jsou abecedně. Co se stáří papyru týče, odchyluje se Blass od Kenyona, soudě, že pochází z 1. stol. po Kr. Při ocenění Bakchylida důrazně odmítá nepříznivý úsudek Wilamowitzův; právem dí, že třebas nebyl Bakchylides tak veliký básník jako Pindaros, přece básníkem opravdovým zůstává. Obšírně pojednáno v úvodě o metrech, načež podán obsah básní a seznam dosud vyšlé literatury. Dodám-li, že ke konci přidán zevrubný seznam veškerých slov, u Bakchylida se vyskytujících, v němž *ἅπαξ λεγόμενα* označena hvězdičkou, pověděl jsem asi vše, čeho třeba k první orientaci. Nelze pochybovati, že vydání toto zjedná nově objevenému básníku hojné čtenáře.

Rovněž záslužné jest vydání Jurenkovo, jehož hlavní přednost spočívá ve stránce exegetické. Aby jasně naznačil, jak rozumí Bakchylidovi, postavil Jurenka proti textu svému německý překlad, jenž se čte velmi pěkně. Pod čáru umístěny obsažné poznámky kritické a exegetické. Snahou vydavatelovou bylo podati čitelný text; proto mezery téměř všude z domyslu doplněny. Že při značném porušení papyru jsou konjektury jeho i jiných většinou rázu jen pokusného, rozumí se samo sebou. Dobře podařilo se J. umístiti Kenyonův zlomek 17. v básni XIX.; doplnění to jest mnohem pravděpodobnější než Blassovo. Velmi cenné jsou poznámky, v nichž ukázal J. velikou znalost řeckých básníků lyrických, zejména Pindara. V leckterých věcech liší se J. od Blassa. Báseň 7. a 8. na př. nespojuje v jediný celek; v druhém svitku (bás. 15.—20.) nevidí dithyramby, nýbrž básně smíšené. Tak báseň 16. jest dle něho *προοίμιον*, 17. paian, 18. lyrické drama, v němž vystupuje vedle Aigea chor starců athenských, 19. dithyrambos, 20. epithalamion. Úvod jest krásnou apologií Bakchylida proti snižování Wilamowitzovu. Nechválím, že J. zavádí zase nové číslování veršů, ač s kolometrií papyru souhlasí. Mohl zcela dobře ponechati čísla Kenyonova, která též uvádí, třebas by si jednotlivá kola jinak sestavil. Taktéž by se doporučovalo odděliti zřetelněji poznámky kritické od exegetických a zejména vypustiti z oněch všechno, co spíše patří do druhých. Celkem lze říci, že i tato velmi svědomitá a zdařilá práce získá Bakchylidovi nové přátele. *Frant. Groh.*

Нагуевскій Д.: **Новое изданіе Буколикъ и Георгикъ Виргилія О. Риббека.** Критическія замѣтки. Казань. 1896. Str. 25.

O Vergiliovi a jeho spisích Nagujevskij pracuje již značnou řadu let. Od r. 1880 vydával části Aeneidy vždy o třech

knihách. O plném vydání Aeneidy (1891) promluveno v těchto Listech v ročn. XVII., o prvé části Eklog (1895) dána zpráva v ročn. XXII. Příležitostně ukázáno tam, kterak Nagujevskij pečlivě sleduje všechnu odbornou literaturu o Vergiliovi. Přirozeno tudíž, že také uvedené Ribbeckovo vydání Bukolik a Georgik (Teubner, 1894, VIII + 208 pp., 8⁰) neušlo jeho pozornosti. Pojednal o vydání tomto se stránky kritické v Učených zápiscích kazaňské university, a pojednání to vydal též ve zvláštním otisku.

V prvé části spisku (3—8) stručně a přehledně oceňují se vydání Vergiliova po stránce správnosti textové. Od prvního vydání (1469) skoro po dvě století k textu valně nepřihlíženo, a hlavní péče obracena na spracování a rozšiřování kommentáře. Teprve Niklaas Heinsius vydáním svým (Amsterodam 1664) stal se základním upravitelem textu Vergiliova. První toto kritické spracování básní Vergiliových přijato četnými vydavateli ve Francii, Německu, Anglii a Italii, a doplněno Burmanem. Neskonale více pro vytříbení textu Vergiliova učinil Heyne svým vydáním (1767—1775), kteréž v pěti dílech po čtvrté vydal Wagner (1830—1841). Další důležitý krok učinil Otto Ribbeck pojednáním o pěti hlavních rukopisích Vergiliových (1857), spisem Lectiones Vergilianae (1857) a především znamenitým svým dílem Prolegomena critica (1866). Na pracích těch založeno čtyřdílné vydání, jež vyšlo v letech 1859—1868 a stalo se pro další badatele dílem základným. Vydání Ribbeckovo již před desíti asi lety stalo se vzácností. I došlo nyní u firmy Teubnerovy na vydání druhé a počato, jak svrchu označeno, vydáním Bukolik a Georgik.

Nové vydání, jak již z předmluvy je patrno, jest co do objemu značně zkráceno. Z vědeckého kritického apparatu vypuštěny zjevné librariorum errores, orthografické quisquiliae a vše, co o charakteristice rukopisů pojato bylo v Prolegomena. Tím nové vydání nabylo formy přístupnější, jasnější a konkretnější. Z rukopisů nověji objevených pro nové vydání nejvíce poskytl Pragensis. V uvádění dokladů, v přihlédání ke scholiím a v seskupení látky vydání druhé jeví se valně protříbeno, avšak recense textová zůstala celkem bez podstatnějších změn. Slabých stránek a vad, jež prvnímu vydání byly na ujmu, není ani druhé vydání zcela prosto.

Druhá část pojednání Nagujevského (8—25) obírá se některými místy textu, a to z největší části Bukolik, k nimž Nagujevskij připojuje svá pozorování a své kritické poznámky.

Z nedopatření (zvláště tiskových) postřehli jsme: Schriftsteller Lexikon (4), доврія (9), in aethere místo in aequore (9), 114 místo 104 (12), накл (14), употребленіемъ (18), эклогомъ (18), Георгинъ (20), tibia versus (20), müs, sen (23), sublimis (24). *F. Krsek.*

Die Staatsverträge des Altertums. Von *Rudolf v. Scala.* Erster Teil. Leipzig, 1898, Teubner. XV a 226 str. Cena 8 mk.

Myšlenka sebrati smlouvy, za starého věku mezi jednotlivými státy uzavřené, již sama sebou záslužná, jest zde velmi šťastně provedena. Vydavatel, sebrav veškeré zprávy starých spisovatelů a uživ vydatně materiálu nápisného, seřadil smlouvy chronologicky a opatřil je jak příslušnou literaturou, tak stručnými, ale obsažnými poznámkami věcnými. Smlouvy, které zachovány nápisně, neb které aspoň spisovatelům starověkým známy byly z originálu, označeny zvláště, aby jasně se jevil poměr našich pramenů literárních a archiválních. Do dílu prvého pojaty jsou pouze smlouvy, jichž datum lze buď zcela jistě neb aspoň pravděpodobně určiti; smlouvy data sporného, smlouvy pochybné a pouhé zlomky smluv podány budou ke konci dílu druhého. Co se rozdělení časového týče, obsahuje díl vydaný smlouvy od dob nejstarších až po rok 338 př. Kr.; pro díl druhý vytkl si Scala za konečný mezník r. 476 po Kr.

Prvních 17 čísel věnováno smlouvám národů orientálních, uzavřeným v XV.—IX. stol. př. Kr.; text, pokud dal se zjistiti, podán v německém překladě. Číslem 18. vstupujeme na půdu řeckou. Jako nejstarší, historicky zjištěnou smlouvu uvádí Scala mír mezi Athenami a Eleusinou, jejž právem klade do polovice VII. stol. př. Kr.; nejstarší nápisně zachovaná smlouva (č. 28.) týče se spolku mezi Elejskými a Herajskými, jenž uzavřen byl, jak se podobá, mezi lety 588—572 př. Kr. Nejstarší, Říma se týkající smlouva (č. 41.), pochází z r. 508/7 př. Kr. a jedná o úmluvě mezi Římany a Karthagiňany. Smlouvám historicky významným věnována zvláštní péče. U nich podán pěkný rozbor a hojné poznámky kritické i exegetické. Poukazuji v té příčině k č. 79, 83, 87, 88, 92 a 107. Povšimnutí zasluhuje pokus, restituovati listinu míru Antalkidova (č. 121.). I při smlouvách, o kterých máme zprávy sobě navzájem odporující, postaral se vydavatel o jasný přehled; srv. na př. mír Filokratův pod č. 204.

Nejen historikovi, nýbrž každému, kdo se starověkem antickým obírá, poskytne kniha Scalova rychlého a spolehlivého poučení. *Frant. Groh.*

Prameny dějin řeckých v českých překladech. Pro české střední školy, zvláště reálky a četbu soukromou upravil *Timothej Hrubý,* professor českého gymnasia v Opavě. V Praze. Tiskem a nákladem knihtiskárny Dra. Ed. Grégra 1897. Cena 1 zl. 20 kr.

Překladatel určil svůj spis »za pomocnou knihu a doplněk dějepisných učebnic středních škol mimo gymnasia. Doufá však,

že i na gymnasiích bude vhodnou učební pomůckou a doplňkem četby gymnasijní.« (Předmluvy str. 3.) Podává ve své knize překlady výňatků z řeckých spisovatelů, hlavně historiků, z nichž možno zvěděti nejdůležitější věci o dějinách a částečně i o životě Řekův. Avšak i některé části z básníků řeckých pojal do své knihy, pokud ovšem hověly účelu jeho spisu, a to většinou v překladě přízvučném, jak sám podotýká na str. 2. své předmluvy. A k vůli těmto jeho překladům přízvučným chci napsati tuto úvahu.*)

Že odhodlal se přeložiti básnické ty vložky přízvučně, jest věc potěšitelná a dobrá. Tím dal na jevo, že uznává oprávněnost nynějšího směru, zjednati totiž přízvuku plnou platnost v jazyce českém i tam, kde mu dosud byla odpírána.

Recensent podal v Naší Době r. 1896 »Návrh pravidel přízvučného hexametru«, která sestavil hlavně dle veliké mluvnice Gebauerovy a na základě své praxe. Hrubý připomíná na

*) Spis p. Hrubého s velmi nevhodným titulem »Prameny (!) dějin řeckých« sotva prospěje školám našim. Vzdělán jest dle spisu Herbstova a Baumeisterova »Historisches Quellenbuch zur alten Geschichte für obere Gymnasialklassen« (v Lipsku, 3. vyd. 1880 a 1882), v němž prameny k dějinám podány jsou v původním znění řeckém. Knihy té se ostatně v Německu již dávno neužívá. Dovolává li se p. Hrubý instrukcí pro rakouská gymnasia, jež prý podobnou knihu doporučují, cituje neúplně, poněvadž tam výslovně stojí, že gymnasium usnadňuje svým žákům porozumění dějinám řeckým a římským tím, že se na něm klassikové řečtí a římští čítají. Ani Oskar Jäger ve své didaktice a methodice dějepisu nemá podobného spisu na mysli, jak patrno z citátu, jejž p. Hrubý sám z něho uvádí; pomýšlí na »dobrou knihu o řeckých a římských dějinách«, nikoliv na takové »Prameny«. Ani pro reálky neslibujeme si od této knihy mnoho; než se realista propracuje literárními úvody, dávno ztratí chuť k další četbě. Populární dějepisy na př. Lacinovy nebo Kosinovy vykonají v té příčině lepší službu. — Pan Hrubý překládá řecká jména vlastní: Plutarchos na př. je dle něho česky asi Bohata, Boháč (str. 5), Pausanias Bolemír (str. 18), Herodotos Bohdan (str. 54), Thukydides Bohuslav (str. 37), Aristeides Dobroslav (str. 130), Themistokles Pravoslav (str. 134), Kimon Zima (str. 146), Perikles Veleslav (str. 150), Alkibiades Silorád (182), Xenofon Dalimil aneb Vněslav (str. 203). Velmi pěkné! Úryvky překladů pocházejí částečně i od jiných. Co je od p. Hrubého, je takové jako to, co dříve překládal, a nestane se lepším sebe častějšími pochvalami jeho přátel. Pro to se tu spůsobem jeho překládání dále neobíráme, jako jsme se neobírali již jeho překlady Sofokleova Oidipa na Koloně a některých děl Ciceronových. Překladatele nové posoudíme, až vydají něco celého. Kdo udělá časoměrný pentametr:

Anthemion, Difilův ‖ syn, věnoval toto, když (str. 51),

neměl by se pouštěti do překládání veršů. Původcem tohoto pentametru jest Josef Pražák. O vkusnosti slohu p. Timotheje Hrubého, o níž se tak často dočítáme, svědčí mimo jiné tento výrok o prof. Kvíčalovi (str. 290): »Již jako jinoch 25letý upozornil na sebe svými vědeckými pracemi, německy psanými filology za hranicemi«. Atd. Atd. *J. K.*

str. 2 své předmluvy, že těmito pravidly se řídil. Já však, prohlížeje překlady jeho, shledal jsem nejen odchylky od pravidel, která jsem navrhl, nýbrž mnohdy i zjevy, které se jim naprosto příčí. Slovy Hrubého, že se mými pravidly řídil, čtenář snadno mohl by uveden býti v omyl a domnívati se, že jsem oním článkem k takovémuto překládání radil. Proto chci stručně vytknouti hlavní zásady a ukázati, v čem Hrubý od nich se odchýlil. Učiním tak hlavně z té příčiny, abych přispěl k docílení shody.

Obšírně svých zásad vykládati nemohu, poněvadž jsem tak učinil jednak v Naší Době na místě uvedeném, jednak v gymnasijním programě vysokomýtském r. 1898.

Přízvučný hexametr byl po dlouhé přestávce teprv nedávno obnoven, tak že jej lze pokládati za věc novou. Netřeba doličovati, že by nynější pokus, zavésti do češtiny přízvuk i v překladech děl staroklassických, musil potkati se s nezdarem, kdyby každý překladatel řídil se zásadami jinými, které by navzájem si odpíraly. Čtenář byl by neustále uváděn do rozpaků, vida, že u jednoho překladatele platí zásady zcela jiné než u druhého. Výsledek toho byla by anarchie a chaos, který by udusil — ba udusiti musil — všecku dobrou snahu jednotlivců. Hexametr není metrum české, původní, nýbrž napodobení metrického útvaru antického. Právě z té příčiny, že jest napodobeninou, musíme hleděti k tomu, aby co nejtěsněji přiléhal k metru původnímu, t. j. musíme zachovati všecky jeho podstatné vlastnosti, které vlastně hexametr dělají hexametrem.

Takovou podstatnou vlastností starého hexametru je caesura. Caesura jest nutna, a hexametr bez caesury není hexametrem. A v této příčině neshoduji se leckde se způsobem překladu Hrubého. Některé verše jeho jsou prosodicky bezvadné, avšak ve mnohých caesuru jednak zcela opomíjí, jednak jí užívá nesprávně. Z podstaty caesury plyne, že slovo, za nímž má caesura nastati, nesmí stopu vyplniti, nýbrž zabírá jen část stopy. Tam, kde slovo vyplňuje zároveň stopu, vzniká diairese. A takových diairesí Hrubý často užívá za caesury. Viz na str. 21:

Těm, kdož v Ithómě kolem | oltáře Diova nejdřív
postaví trojnožky počtem | patero desítek dvakrát.

Oba tyto verše jsou bez caesury a tedy chybné; neboť všecka slova (mimo v 1. stopě 1. verše) vyplňují zároveň stopy. V 1. verši však ještě slovo »kolem« těsně náleží k slovu »oltáře«, jsouc jeho předložkou.

A takových veršů bez caesury T. Hrubý má hojně.

Uvedu pro ušetření místa jen jich počátečná slova. Čísla znamenají stranu. Str. 23: z nutnosti . . .; 25: světem . . .; An

muž . . .; Odvahu . . .; 26: Znáte . . .; 27: Hlazené . . .; nechť si je . . .; statečně . . .; obdržev . . .; 28: Pakliže . . .; 29: Leželi . . .; 31: Až se kdys . . .; 40: Především . . .; 45: Každý . . .; 46: Je-li vám . . .; 47: Kořist . . .; A ta ač z ticha je . . .; A tak . . .; 66: Národy . . .; ztlumí-li . . .; 76: chrám náš . . .; 89: dokavád . . .; 91: Zde kdysi . . .; 142: Vojvoda . . .

Jinde T. Hrubý caesury užívá, avšak nesprávně. Jak jsem vyložil ve jmenovaném programě na str. 8—11, a jak se ostatně samo sebou rozumí, caesura mužská může se tvořiti jen slovem jednoslabičným, které není příklonkou slova předcházejícího, ani není v těsném spojení se slovem příštím, nýbrž má silný přízvuk větný. Hrubý mívá po této stránce některé verše bezvadné. Zvláště tu vytýkám distichon ze začátku básně Tyrtaiovy na str. 25:

Jesti to krásná smrt, když ve přední vojínů řadě
udatný poklesne jun,*) bojuje za drahou vlast.

Na str. 26 z básně II. v. 19:

Hanebno také je to, když mrtvola ve prachu kleslá . . .

Na str. 27, ř. 1:

K noze mu nohou svou vstup, svůj štít pak opři mu o štít,

ib. ř. 3:

přiblíže ke hrudi hruď, pak s odpůrcem statně se utkej,
za jílec uchop svůj meč, dlouhým neb oštěpem hoď! Atd.

Ale nalezl jsem verše, kde jednoslabičné slovo, za nímž má nastati caesura, je v těsném spojení s jednoslabičným slovem příštím. Na str. 91:

Zde kdysi naproti třem stům myriad chiliad pouze.

Slov třem stům nelze od sebe odděliti; i jest verš bez caesury. Nevím, jak čísti verš na str. 46:

Vždyť jste přec povznesli moc těch sami jim ochranu davše.

Vztahuje-li překladatel slovo »sami« k předcházejícímu ve smysle: »Vždyť jste přec sami povznesli moc těch, davše jim ochranu«, pak jest caesura ženská za slovem sami. Čísti by pak bylo:

Vždyť jste přec povznesli moc těch sami, jim ochranu davše.

Anebo vztahuje slovo sami k následujícímu ve smysle:

Vždyť jste přec povznesli moc těch, sami jim ochranu davše.

Ale pak jest verš bez caesury; neboť slov moc těch nelze odděliti.

J. K.

---

*) Jun (= John) není nic českého.

Bez caesury jest v. na str. 26:

V pravici svojí si meč svůj obrovský statečně třímej;

neboť slov meč svůj nelze odděliti — ač nechtěl-li spisovatel učiniti ženskou caesuru za slovem svojí.

Ve v. na str. 25:

Starců letitých, jimž tak neslouží nohy kdys křepké,

nelze učiniti caesury za jimž: patříť toto slovo zcela své větě, a přestávka za ním není možna, t. j. nelze přestávkou odtrhnouti toto slovo od věty relativné a přičiniti je k předešlé, asi takto:

Starců letitých, jimž || tak neslouží nohy kdys křepké.

Ve verši na str. 193 pod čarou

dle rodu otcova jmenuj tam každého z achajských synů,

nelze dle rodu měřiti — ◡ ◡, nýbrž jen ◡ — ◡; neboť předložka dle nepřejímá přízvuku slova následujícího.

Lépe dařila se Hrubému caesura ženská. Veliká většina jeho hexametrů jest po této stránce správná. Leckdy však jednoslabičné slovo, které jde za dvojslabičným slovem, za nímž má nastati caesura, jest příklonné, a caesura není možna. Verše ty jsem již většinou vytkl nahoře na str. 130. Přidávám v. na str. 91:

Poutníče, laskavě vyřiď to Lakedajmonským, že tuhle...

Jakkoli těžko jest mnohdy překladateli vytvořiti dokonalou caesuru ve verši přízvučném, přece musí verš uspořádati aspoň tak, aby nějaká caesura byla patrna. Avšak Hrubý má některé verše, ve kterých jen těžko nebo i nemožno jest caesuru umístiti. Srv. v. na str. 47:

Vždyť přece nad námi dcera bdíc vznešená velkého otce...

Kam umístiti caesuru?

Ib.: Kořist kde kyne jim, hned se tam na loupež se všech stran hrnou,

Ib.: A ta ač z ticha je, dobře ví, co se kde děje a dělo,

Ib.: Protož poučit ještě v čas krajany srdce mi káže.

Mimo to slovo »v čas« je špatně přízvukováno.

Leckde je příčinou toho vynechaná interpunkce, jako na str. 39:

Často je údělem dobrých nouze a blahobyt špatných.

Čárka za slovem nouze by nesnázi odstranila, pak by byla caesura ženská ve 4 stopě.

Verš na str. 47:

Neboť ti bídníci vlast všem předrahou vrhají v zkázu

snad by lépe bylo psáti: Neboť ti bídníci vlast, všem předrahou, vrhají v zkázu, atd.

Málo znatelna je caesura ve v. na str. 27:

Důtklivě sousední muže pak vyzývá k statnosti mužné.

Rovněž na str. 76:

Přemnohým vlasáčům budou tvé manželky omývat nohy, atd.

Obě polovice pentametru musí býti zakončeny jednoslabičným slovem důrazným, které není ani příklonkou předcházejícího slova ani na něm závislé. Jednoslabičné pak slovo, kterým končí se prvá polovice pentametru, nesmí býti v těsném spojení s příštím slovem, jímž počíná polovice druhá. Ježto po prvé polovici jest pausa, dopadne verš nejlépe, když lze vhodnou interpunkcí rozděliti pentametr na dvě polovice; neboť ve větě souvislé (t. j. bez interpunkce) jen zřídka lze slova sestaviti tak, aby pausa v prostředku nastala.

U Hrubého shledal jsem hojně poklésků proti zásadě právě vyložené.

1. Někdy slovo jednoslabičné, které má míti plný důraz, a za nímž má nastati pausa, jest předklonkou slova příštího nebo s ním těsně souvisí.

Na str. 25:

vypustil hrdinnou svou duši a zkácel se v prach.

Pan překladatel měřil asi — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ‖ — ◡ ◡ — ◡ ◡ —. Avšak svou jest předklonkou substantiva duši a podléhá mu přízvukem. Měřiti jest takto: — ◡ ◡ — ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ —. Přestávky (pausy) zde vůbec není, nebo nanejvýš za slovem duši. Nejlépe se o tom přesvědčíme, čteme-li verš tak, jako by byl psán prósou. Na str. 26:

mládci, až zbytečně jste pěstili obojí druh.

Verš tento nelze měřiti jinak než: — ◡, ◡ — ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ —. Takových veršů je několik.

Na str. 23 jsem našel dokonce »pentametr«:

zrovna jak oslové, *když* břemenem zmoženi jsou.

Slovo když patří zcela své větě, a nelze ho naprosto od ní odděliti přestávkou a přiděliti předešlé větě.

Přirozeně lze verš ten měřiti jenom:

— ◡ ◡ —″ ◡ —′, ◡ — ◡ ◡ —″ ◡ —′ ◡
(—″ ◡ ◡ —′),

naprosto však ne:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ‖ — ◡ ◡ — ◡ ◡ —.

Verš tento jest úplně chybný.

Srv. na str. 26:

jichžto je terčem ten, kdož hanebně opustil seč.

Měřiti jest: — ∪ ∪ — ∪ —, ‖ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —.

Verš na str. 27:

ve přední řady-li muž vstoupne a vytrvá tam

lze měřiti — ∪ ∪ – ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —. Slovo muž nelze odděliti od vstoupne, jemuž podléhá přízvukem. V tomto verši není vůbec přestávky; nanejvýše za vstoupne lze počkati, ale tím pentametru nepomůžeme.

Ib. ve v.

prospěšným členem je muž takový ve šiku svém.

Slov muž takový nelze odděliti. Na str. 28:

za to však vítězný lesk slávy mu údělem dán

slov lesk slávy nelze odděliti — přízvuk má slovo slávy. Měřiti jest:

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —

Rovněž ve v. na str. 47:

každého, třeba se skryl do kouta komnaty své.

slov skryl do kouta nelze odloučiti; přízvuk má do kouta . . . atd.

2. Slovo jednoslabičné, které má míti plný důraz větný, bývá u překladatele příklonkou slova předcházejícího, aneb s ním těsně souvisí, podléhajíc mu přízvukem. Obšírněji jednal jsem o takových případech v progr. vysokomýtském na str. 9—11. Zde podotýkám jen toto. Příklonka nemůže tvořiti caesuru mužskou ani zakončovati kteroukoli polovici přízvučného pentametru, poněvadž nemá silného přízvuku větného, nýbrž, splývajíc s předcházejícím slovem, bývá s ním čtena dohromady jako celek.

Jest pak rozeznávati příklonky vlastní od jednoslabičných tvarů slovesa býti. Vlastní jednoslabičné příklonky, jako na př. že, li, se, tě, mi, ti, si, a j., splývají s předcházejícím slovem vždy a nemohou tedy samy sebou nikdy nabýti přízvuku větného, kdežto jednoslabičné tvary slovesa býti, jako jsou: jsem, jsi, jest, jsme, jste, jsou, byl, jsa, jsouc, majíce v sobě živel slovesný, přízvuku větného nabýti mohou. Avšak to se děje jen tenkráte, když je úmyslně vyznačujeme a přízvuk větný jim tak sami dáváme; na př. »chycen byl« proti »chycen nebyl«. Jindy tyto jednoslabičné tvary slovesa býti nenabývají přízvuku větného. Přecházíť vždy, kdykoli jsou spojena se slovem doplňovacím, veškera váha a tedy i přízvuk na slovo doplňovací, kdežto jednoslabičný tvar slovesa býti váhy i přízvuku pozbývá. Ve slovech »byl chycen« i »chycen byl« má hlavní váhu i přízvuk doplňo-

vací slovo »chycen« (neboť obsahuje v sobě významovou část celého výrazu), kdežto »byl« stalo se pouhou »sponou«, ať již je před svým doplňkem nebo za ním. Stává se ovšem, že před tečkou neb jinou silnou interpunkcí oživne poněkud přízvuk těchto jednoslabičných tvarů slovesa býti, zvláště po slovech trojslabičných, ale ani tu nehodí se k tvoření caesury mužské, dokud nenabudou přízvuku větného; neboť k tvoření caesury mužské lze použiti *jen slova se silným přízvukem větným*, ježto v tomto slově vrcholí jaksi myšlénka prvé části verše. Totéž platí i o zakončení kterékoli polovice pentametru.

Požadavek ten vyplývá sám sebou z *povahy hexametru přízvučného* — a musíme na něm pevně státi. Jako v básních časoměrných, kde jest hlavní věcí délka a krátkost slabik, caesury mužské jsou tvořeny vesměs koncovou slabikou dlouhou, a to z pravidla slova důrazného, tak v básních přízvučných, kde základem je přízvuk, může caesuru mužskou tvořiti jen slabika se silným přízvukem větným. A jako v básních časoměrných caesura mužská tvořena jest někdy, ač velmi zřídka, i slabikou krátkou, ale *jen výjimkou a licencí*, j. ve v.: Omnia vincit *amor*; et nos cedamus amori,*) tak i v básních přízvučných *jest jen výjimka a licence, když jednoslabičné slovo bez silného přízvuku větného neb dokonce příklonka tvoří caesuru mužskou.* Je-li taková licence přípustna, či ne, jest jiná otázka, které nechci rozhodovati.

Uvažme ještě i toto. Ať stojí jednoslabičná spona před svým slovem doplňovacím nebo za ním, vždy s ním tvoří *smyslový i grammatický celek*, v němž ona sama jest částí *podřízenou*. I když pak někdy svým postavením (t. j. stojí-li za svým doplňkem, zejména trojslabičným) nabude v rychlé mluvě přízvuku, může tento přízvuk býti *jen vedlejší* — který však nehodí se k tvoření caesury mužské ani k zakončení kterékoli části pentametru. Ve skupině na př. »polapen jest« může sice »jest« v rychlé mluvě nabýti před interpunkcí přízvuku, ale jen vedlejšího, t. j. čísti jest nanejvýš –″ ◡ ◡ –′.

Že vůbec přízvuku nabýti může, pochodí odtud, že celek, který skládá doplněk a spona, skládá se ze *dvou slov*, jež přece jen nesplynula tak úzce, aby tvořila také *jedno slovo*. Avšak i v jednom jediném slově přesune se někdy přízvuk na slabiku čtvrtou. Srv. slovo »několikrát«, které lze čísti:

–″ ◡ –′ ◡ i –″ ◡ ◡ –′.

A přece bych se neodvážil tvořiti koncovou slabikou toho slova mužskou caesuru neb jím zakončovati některou část pentametru.

*) Ale zde vysvětliti si jest licenci důležitostí slova amor, silnou interpunkcí a pausou.

Na tomto výkladě zakládám tyto výtky.

V hexametru na str. 47: V nevolnost prodána jsouc a tak spoutána v okovech bídných — slovo jsouc nemá plného větného přízvuku.

Verš na str. 27:

bez níž nemožno jest hrdinou v boji se stát

lze měřiti jen — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —.

Rovněž i v. (ib.):

srdnatě odhodlán jsa duši svou za oběť dát

lze měřiti jen — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —.

Na str. 91:

čtvero až z Pelopa niv zápasem utkalo se.

utkalo se nelze měřiti ″— ∪ ∪ ″—.

Dokonce chybný jest verš na str. 26:

ostrým raněna jest oštěpu hrotem do zad.

Měřiti jest jen: — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ — ∪; zvláště »do zad« nelze měřiti ∪ —, nýbrž jen — ∪; o tři řádky výše jsou táž slova (do zad) měřena — ∪!

Na str. 25:

poklesne letitý muž, za nímžto jinoši jsou.

Hlavní důraz jest na slově jinoši, nikoli na jsou.*)

Zvláště zvratných náměstek svůj svá své p. překladatel užívá rád na konci pentametru, dávaje jim silný přízvuk, kterého nemají. Že jsou bezpřízvuká, jest patrno z toho, že i bez nich by myšlénka obstála.

Ve verši na str. 27:

v blízkých nepřátel řad vztahovat pravici svou.

jest náměstka svou zcela zbytečna — je tu jen pro vyplnění verše.

---

*) Leckdy lze již ze souvislosti poznati, má-li jednoslabičný tvar slovesa »býti« přízvuk větný; jsou však případy, kdy toho poznati nelze. Tu pak čtenář snadno může čísti jinak, než autor zamýšlel, i jest potřeba takový jednoslabičný tvar tiskem vyznačiti. Sem patří verš na str. 25:

Věru to potupou jest, když ve přední vojínů řadě

a na str. 60:

Čeřen už potopen jest, síť rybářská prostřena rovněž.

Má tu jest přízvuk či nemá? Jak to čtenář pozná? Nemá-li, čísti jest v obou případech ″— ∪ ′— ∪, má li, pak by lépe bylo bývalo slovo jest proložiti.

Srv. na str. 25:

hanebný útěk i strach zapuďte z myšlének svých.

Ib.:

v seči pak s odpůrcem svým nelpěte na žití svém!

Na str. 41:

zaměniv přednášku svou v nápěvem zdobený zpěv.

Na str. 27:

obrátí, chrabrostí svou utlumí válečný vír.

I jiným slovům jednoslabičným spisovatel dává silný přízvuk větný, kterého nemají.

Ve v. na str. 47: ... k střídmé
rozkoši strojený kvas k zábavě nestačí jim

slovo jim nemá přízvuku větného, nýbrž slovo nestačí; i nelze čísti —'' ◡ ◡ —''.

Ib.: tak že ni peřením vrat nedá se odvrátit už.

Slov odvrátit už naprosto nelze měřiti: —'' ◡ ◡ —''.

Srv. v. na str. 39:

přes to však nevolím já nikdy si vyměnit snad

a hexametr na str. 25:

Hlavu má šedivou již, ba i na bradě šedivé vousy.

Jen násilně lze tu slovo již plně akcentovati. Nevím, že by lid někdy vyslovil důrazně: hlavu má šedivou *už*. Nejlépe se to pozná, když čteme verš beze zření k tomu, že má býti hexametrem.

3. Slovo jednoslabičné, které octne se mezi dvěma slovy víceslabičnými, zvláště jsou-li důrazná, klesá svým přízvukem tak značně, že lze je pokládati pro hexametr a pentametr za nepřízvučné. Jen tenkrát, má-li velmi důrazný přízvuk větný, uhájí svou přízvukovou platnost. Více o tom v progr. na str. 15.

Tak ve v. na str. 47:

která pak nadějný květ mládeže zahubí nám

slovo květ jest pro verš nepřízvučné, a měřiti jest

— ◡ ◡ — ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ —
(— ◡)

Verš ten není pentametrem.

Spisovatel dává často nedůrazným slovům však, pak, ať, též, snad přízvuk i tenkrát, když se octla mezi dvěma slovy víceslabičnými.

Srv. verše na str. 28:

Na vrchol ctnosti té dojít se úsilně zasaďte všichni
v srdci svém; lhostejně *ať* nikdo se nespouští v seč!

Z řádku druhého nikdo nevyčte pentametru, poněvadž to není možno. Hlavní přízvuk má tu slovo »nikdo«, jemuž podléhá »ať«, které patří k následujícímu slovesu se nepouští.

Měřiti lze jen: — ∪ ⊻; — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —, naprosto však ne: — ∪ ∪; — ∪ ∪ — ‖ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —.

Podobné verše jsou:

Str. 26: u mužů zbabělých však statečnost všecka ta tam.
Ib.: mávej hrozným též chocholem přilbice své.
Str. 27: mladším vojínům pak obzvláště příhodna jest.
Str. 39: zlata a přemnohý též pšenicí bohatý lán.
Str. 46: proto vy nechtějte snad bohům svůj jeviti hněv.
Str. 66: jakožto desátek pak Palladě dali tu spřež.
Str. 26: klenutým štítem svým pak zakrýti sobě se snaž!

Verš tento lze měřiti jen:

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —

Str. 27: nechť si je v pochodu snad silen a v zápase též.

Měřiti jest: — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —.

Str. 39: poklady na světě však hned ten a onen hned dá.

Měřiti jest: — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ —, atd. atd.

Posud jsem vytýkal jen ty věci, které pokládám za poklesky proti nutným požadavkům přízvučného hexametru a pentametru. Avšak v překladech Hrubého jsou ještě jiné zjevy, kterých nelze pominouti. Někdy octne se slovo jednoslabičné v takovém spojení, že čtenář v tištěném textu nemůže poznati, má-li přízvuk nebo nemá — osoba mluvící ovšem náležitý přízvuk sama vyznačí. Takovýchto případů jest se pilně střici, nebo tiskem vyznačiti, které slovo má přízvuk.

Má-li slovo jednoslabičné, které stojí před víceslabičným, silný přízvuk, mohou nastati dva případy: *a*) toto důrazové slovo jednoslabičné potlačí přízvuk prvé slabiky slova následujícího, nebo *b*) následující slovo má také přízvuk, a pak jest nutna mezi nimi krátká pausa. Prvý případ do pentametru se nehodí, druhý se hodí. Více v progr. vysokomýtském na str. 15—16.

Ve verši na str. 47:

zločince bídné hned uvrhne do těžkých pout

překladatel chtěl patrně slovu hned dáti důrazný přízvuk a ukončiti jím prvou polovici pentametru. Ježto však v tomto verši není vůbec přestávky, slovo hned pohltí prvou slabiku slova uvrhne, a měřiti jest takto:

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ —

Nemá-li slovo hned přízvuku, čísti jest:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —

Jak patrno, verš tento není pentametr.

Podobný případ, nemýlím-li se, je na str. 25:

hanba a neštěstí vždy v zápětí kráčejí s ním.

Snad i na str. 40: ... jestliže nikdo

nepohne jím, pak klid jeho je největší z všech.

Nelze měřiti jinak než

— ∪ ∪ —, ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ —

(″— ∪ ′— ∪)

Jak z této rozpravy patrno, překlad Hrubého nevyhovuje hlavním požadavkům přízvučného hexametru a pentametru. Takovéto překlady by k vítězství přízvuku nepřispěly, naopak mu jen uškodily. Úkolem překladatelovým jest, aby svůj překlad tak uspořádal, by čtenář byl jím veden a takřka donucen k tomu, aby v něm příslušný vzorec metra ihned vycítil, poznal a beze všech znalostí a přípravy správně četl, zachovávaje toliko přirozený přízvuk český. Avšak překladatel, jak se zdá, do schematu napřed stanoveného své verše násilně vnucoval, nehledě k tomu, je-li to možno či ne, a hřeše mnohdy velmi těžce proti nejdůležitějším a základním pravidlům přízvučného hexametru a pentametru. Verše Štolovského každý ihned správně přečte, kdo jen umí česky čísti, k veršům Hrubého musí čtenář napřed znáti dotyčné schema, a i pak leckdy nedovede jich přečísti. Ovšem řádný přízvučný hexametr i pentametr vyžaduje práce, veliké práce a neobyčejné trpělivosti, ale těmito vlastnostmi musí se vyznamenávati překladatel každé složitější básně.

Nemohu při této příležitosti opominouti, abych nezmínil se o kritice pana Karla Buriana (v lonské Vlasti [1897—1898] na str. 372), jenž, zmíniv se krátce o mém překladě Hermanna a Dorothey, učinil několik poznámek o přízvučném hexametru vůbec a pronesl některé myšlénky, s kterými se neshoduji.

Praví-li p. Burian, že hexametr vůbec pro nás se nehodí, a že sluší nazvati spíše hříčkou básnickou, jestliže i v nejnovější době přední naši poeti (Sv. Čech a J. Vrchlický) ho někdy užili, nenalezne nikde odporu. Je to pravda! Hexametr skutečně se nám nehodí. Avšak vždyť se dosud nikdo o to nenamáhal, aby zavedl hexametr do nynější české poesie jakožto metrum panující neb aspoň běžné. Král ve svém článku nikde o to neusiloval, a z ostatních přívrženců přízvuku rovněž nikdo. Král snažil se toliko dokázati, že časomíra není v jazyce českém přípustna, a usiloval o to, aby řecké a římské básně časoměrné nebyly překládány časoměrně, nýbrž přízvučně z toho důvodu, že časomíra ubíjí správný přízvuk český.

Dále p. Burian poznamenává, že »nelíbí se mu v hexametru přízvučném poklésky proti užívání diairesí a caesur, jež patří

k podstatě tohoto metra, činíce je plynným, lahodným, rythmickým a zpěvným.« Nepopíratelná je pravda, že caesury patří k podstatě hexametru, ba lze říci, že hexametr bez caesury není hexametrem. Avšak ze slov p. Burianových čtenář jistě bude souditi, buďto že v hexametru přízvučném není možná caesury zachovávati, čímž ovšem by hexametr přízvučný nebyl ani plynný, ani lahodný, ani rythmický, ani zpěvný, aneb že já ve svém překladě Hermanna a Dorothey jsem se dopustil bůh ví jakých chyb proti užívání caesury. Že však caesuru v hexametru přízvučném zachovávati lze, a to zcela přesně, jednak jsem ukázal ve svém článku v Naší Době (1896) a v programu gymnasia vysokomýtského (1898), kdež jsem o caesuře pojednal obšírně a vytkl pravidla dosti úplná, jednak byla věc ta dokázána prakticky, hlavně mistrným překladem Ed. Štolovského Horatiovy básně »De arte poetica«.

Bylo by mi mnohem milejší bývalo, kdyby mi p. Burian byl skutečné chyby vytkl, ba přál bych si z celého srdce nestranné kritiky a vytčení chyb, kterých snad jsem se proti caesuře dopustil — ale takovéto všeobecné tvrzení dotklo se mne velmi nemile. Snad p. recensent, jak soudím z klidného a věcného tónu jeho posudku, mi ublížiti nemínil, ale čtenář, neznaje překladu mého, snadno by se mohl ze slov p. Buriana domýšleti, že buďto vůbec nelze v hexametru přízvučném caesury zachovávati, nebo že já jich neumím užívati.

Rovněž není mi jasno, které našel p. recensent poklésky proti užívání diairesí — »jimž nelze se vyhnouti«. Myslí-li snad, že »p o k l é s k y« proti užívání diairesí vyplývají z p o v a h y přízvučného h e x a m e t r u (t. j. kdo skládá hexametr přízvučný, že m u s í dělati c h y b y proti užívání diairesí), či snad se domnívá, že j á ve svém překladě dopustil jsem se těch »poklésků« ? Aneb snad p. recensent má za to, že vzniká v českém verši přízvučném diairese všude tam, kde se slovem končí se zároveň stopa? V theorii by měl ovšem pravdu. Avšak chce-li tímto měřítkem posuzovati t. zv. diairese v češtině, pak m u s í k á r a t i v š e c k y b á s n ě č e s k é, n e j e n d a k t y l s k é, n ý b r ž i t r o c h e j s k é a j a m b i c k é, a to nejen v překladech, nýbrž i v moderních básních původních.

Jest viděti, že p. Burian posuzoval povahu jazyka českého dle povahy básní časoměrných. V řeckých a latinských verších časoměrných ovšem jest diairese řídká, tam málokdy stopa končí se zároveň se slovem. Jediný pohled do kterékoli básně řecké neb latinské dostatečně nás o tom poučí. Avšak můžeme s touto antickou diairesí srovnávati tak zvanou »diairesi« českou? Přihlédněme blíže a pozorujme maličko na př. verše trochejské (a jambické)!

Každé české slovo dvojslabičné má přízvuk na slabice prvé, kdežto druhá jest bez přízvuku. Stojí-li pak slovo dvoj-

slabičné před přízvučnou slabikou slova příštího (t. j. nemá-li za sebou příklonku svou neb předklonku příštího slova), končí se vždy stopa zároveň se slovem, t. j. vzniká za ním vždy tak zvaná diairese. Srovnejme i jen několik veršů českých!

J. Vrchlický, Bar-Kochba str. 5:

Zde opět ‖ vidíš ‖ celý ‖ úděl náš,
jen věčný ‖ nářek ‖, věčné ‖ kvílení.
O chrámu ‖ zdivo ‖ tlukou ‖ hlavy své
a přec jim za to žehnat ‖ musíme atd. . . .

Svat. Čech, Dagmar init.:

Slunka ‖ jarní ‖ lesky ‖ širých ‖ oken ‖ řadou
na podlahy ‖ mramor ‖ pestré ‖ záře ‖ kladou,
mihotavé ‖ stíny ‖ tabul ‖ umně ‖ tkaných
ze skel ‖ různé ‖ barvy ‖, drobných ‖, šestibranných atd.

J. V. Sládek, Konrad Wallenrod, vstup v. 7 nn.:

Od vrahův ‖ Němen ‖ dělí ‖ Litevčany:
po straně ‖ jedné ‖ svatyň ‖ září ‖ štíty
a šumí ‖ lesy ‖, bohův ‖ svaté ‖ stany . . . atd.

Nechť p. Burian srovná tyto verše s časoměrnými jamby neb trocheji řeckými neb latinskými — neb i německými — a uvidí, že tyto české verše mají proti řeckým a latinským mnohem, mnohem více diairesí, ba někdy v několika verších za sebou jsou samé diairese.

Napadlo však někoho těmto českým veršům vytýkati množství diairesí? A přec mohl by tak činiti stejným právem.

A tak je to i ve verších daktylských. I tam slovo trojslabičné, je-li před přízvučnou slabikou slova příštího, tvoří daktyl a nutně ovšem vzniká za ním t. zv. diairese. Naproti tomu v časoměrných verších řeckých a římských, jichž je základem časové trvání slabik, stopy netvoří vždy slovo, nýbrž stopa přesahuje ze slova do slova, čímž tato splývají, a diairesí je počet daleko menší. Diairese v časoměrných verších řeckých a latinských je zjev řídký, nezvyklý, a časté vyskýtání se jich jest chyba.

Avšak »diairese« české nejsou chybou. Proč? Poněvadž vyplývají z povahy českého přízvuku, a tím i z povahy jazyka českého. Máť české slovo přízvuk na slabice prvé (vedlejší pak přízvuk na některé střední u slov více než trojslabičných), poslední pak slabika — nemá-li za sebou enklitika neb silné interpunkce — nemá přízvuku nikdy. Nemůže tedy poslední slabika českého slova nikdy přecházeti do stopy příští, t. j. poslední slabikou českého slova končí se (nehledě k případům právě vytčeným) vždy stopa. Jinými slovy, t. zv. diairese je v češtině

nutna; neboť vyplývá z povahy českého přízvuku, a tím jazyka. Ať volí básník metrum to neb ono, nikde se jim nevyhne a vyhnouti nemůže. Ve všech druzích básní přízvučných jsou stejnou měrou, jsou i v próse i v řeči mluvené. Tyto »diairese« v češtině nejsou tedy chybou, nýbrž jsou nutny, jsou přirozenou vlastností českého přízvuku, a tedy i jazyka. Z toho vysvítá, jak nespravedlivo jest vytýkati diairese jakožto chyby a poklésky v hexametru přízvučném, jako by jen v něm se vyskýtaly a nikde jinde. Všude v češtině se vyskýtají a vyskýtati se musí.

Avšak, přihlédneme-li blíže, ani to diairese vlastně nejsou. Když mluvíme neb české verše čteme, nikde za takovou »diairesí« nečekáme, nikde přestávek nečiníme.*) Proto nás neurážejí a urážeti nemohou; vždyť žádný Čech jinak ani nemluví nežli skoro v samých diairesích.

Jest věru čas, aby aspoň tato výtka naprosto již vymizela.

Praví-li tedy p. recensent, že »mnoho diairesí velmi nehezky hexametru sluší«, pak tytéž diairese stejně nesluší ani veršům trochejským a jambickým, ba ani češtině vůbec — aneb všem stejně sluší. Těchto diairesí obyčejný Čech nevidí a jich si ani nevšimne, poněvadž mu nepřekážejí, vidí je jen ten, kdo je zvyklý veršům časoměrným, zvláště řeckým a římským, věda, že tam jsou počítány za vadu.

Velmi jsem se podivil těmto slovům p. recensenta: »které z těchto dvou druhů hexametru**) jest pro jazyk náš přiměřenější, nechci rozhodovati — De gustibus non est disputandum.« Což myslí p. Burian, že tato předůležitá otázka jest věcí nějakého gusta? Přívrženci přízvuku jali se usilovati o zavedení hexametru přízvučného z vážných důvodů a z přesvědčení, nikoli však, že by se jim časoměrný hexametr jen tak beze všeho důvodu znelíbil, a oni z jakési libůstky, jakéhosi gusta, počali usilovati o hexametr přízvučný. Jest to otázka nad míru důležitá, zásadní, na jejímž rozřešení velmi mnoho záleží. Hlavní důvod, ba rozhodující je ten, že časomíra přirozený přízvuk český ubíjí a nutí čtenáře mluviti, jak žádný Čech nemluví. Časomíra je proto Čechovi nepřirozena, nevyrostlá z potřeby, nýbrž uměle vštípena. Proto objevila se snaha zavésti hexametr přízvučný — když již ho ovšem někdy užiti nutno v překladech. Hovíť povaze českého přízvuku a tím i přirozenosti jazyka, a té musíme hleděti v první řadě.

Tvary »hospodyň« a »nebezpeč« nejsou grammatické poklésky, nýbrž tvary v češtině žijící, onen v lidu, tento u básníků.

Zdá se však, že p. recensent se domnívá, jako by hexametr přízvučný překladatele nutil k užívání slov neobyčejných. Tomu

*) Věci ty ve svém pojednání několikrát prof. Král již probral.
**) Pan recensent míní hexametr časoměrný a přízvučný.

však není tak. Stalo-li by se, že by překladatel nemírně a nemístně užíval podobných slov, jest to vina jeho, nikoliv přízvučného hexametru.

Splní-li se věštba p. Buriana, že »přízvučný hexametr bude marně ucházeti se o palmu v jazyku našem, protože přízvuk přesně na prvou slabiku jest omezen«, nevím. O to, aby se stal v moderní české poesii panujícím neb aspoň obyčejným, hexametr přízvučný nikdy neusiloval a nikdy usilovati nebude, pokud se však týká překladů ze staroklassických (a po případě i moderních) básní hexametrem psaných, doufám pevně, že hexametr přízvučný palmy si dobude, budou-li všickni tak překládati, jako na př. Edvard Štolovský přeložil Horatiovu báseň »De arte poetica«. Hexametr přízvučný zvítězí a zvítěziti musí, poněvadž přirozenému přízvuku jazyka českého neodporuje, nýbrž pilně ho šetří, zachovávaje celkem ráz staroklassického hexametru časoměrného. *Otmar Vaňorný.*

Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13.—14. Jahrhunderts. Von *V. Jagić.* Wien, 1898. Zvl. otisk ze zased. zpráv cís. akad. Vídeňské. 8⁰. 72 str.

Je to zpráva o starobulharském rukopise, který zároveň s evangeliem Dobromirovým z východu (z kláštera Sinajského) přinesen byl do Vídně a prozatím jest též majetkem prof. Jagiće. Rkpis má 250 listů formátu osmerkového, pochází podle řeči a pravopisu ze XIII.—XIV. stol., náleží do skupiny památek t. zv. středobulharských a neobsahuje než »slova« (řeči) sv. Jana Zlatoústého (29), celkem podle pořádku roku církevního, a dva teksty apokryfické.

Tento obsah rozebírá prof. Jagić poněkud podrobněji, dodávaje při každém jednotlivém »slově«, v kterých rukopisích, po případě vydáních, se vyskytuje. Těmito bibliografickými doklady jsou další studia v této příčině podstatně usnadněna.

Jedno z těchto »slov« je zajímavo tím, že se čte zároveň v Glag. Clozově, v rkp. Supraslském a též v homil. Mihanovićově. K vůli porovnání jazykovému otiskl V. Jagić tekst této velmi populární homilie, která obyčejně sv. Epifaniu připisována byla, úplně, a to nejen podle nového (sinajského) rukopisu, nýbrž i podle homil. Mihanovićova, připojiv různočtení Cloz. a Suprasl. Ze srovnání těchto čtyr textů vychází na jevo, že všechny mají společný pramen, totiž překlad slovanský, pořízený nejspíše v X. století. Vysvítá to jmenovitě z jednotného znění takových míst, kde řecká předloha vyniká slohem těžkým, jenž doslovnému překladu činil velké nesnáze. Z hojných dokladů, které prof. Jagić sestavil, uvedu zde jen dva, tři: Ed. Dindorf, p. 14, v. 28: *ἵνα τοῦ ποθουμένου σκοποῦ ἐντὸς γένηται* да вьзлюбленыѧ мысли не погрѣшитъ. Tento volný a přece správný překlad vrací se ve všech tekstech.

Podobně 23, 1: *ὀφειλούσας ὁμοῦ καὶ φιλούσας* **по дльгоу и по усти**, a naopak zase: 23, 8: *δρόμοις ὁμοῦ τε καὶ σύνδρομοι* **текѫште вькоупѣ и послѣдоуѭште**. Jednotnost původního překladu je tedy nepochybna. Z tohoto poznání vyplývají některá pozoruhodná fakta. Tak možno nyní dokázati, že v rkp. Suprasl-ském jsou místa vynechána, na př. 339, ř. 2, 340, ř. 19, 343, ř. 5, 8 a j.; jinde zase souhlas slovanských tekstů svědčí, že i nynější řecký nezachoval se úplně.

Po stránce mluvnické přiléhá tekst sinajský více k rkp. Supraslskému, na př. v aoristech **привръгошѫ**, **разыдошѫ сѧ**, **вьзнесошѫ** atd. (-**шѫ** všude místo -**шѧ**). Ve skladbě zasluhuje povšimnutí časté užívání dativu adnomin. na místo obvyklého genitivu anebo adjektiva. Tak čteme v sin. hned v nápise: **погребение тѣлоу гоу боу**, kdežto Cloz., Supr., Mih. mají zde ještě genitiv. Podobně v sin.: **врата адоу**, ale v ostatních třech rukopisech: **врата адова**. Takových dokladů je mnoho. Podobně lze pozorovati, že vazbě genitivní ubývalo půdy též vůči akkusativu. Tak čteme v sin.: **не ѡстави прѣстоль ѡтечь**, kdežto v Supr. a Mih. je náležitý gen.; podobně sin. **каꙗ бо пособиꙗ трѣбоуеть**, kdežto **трѣбовати** z pravidla se spojuje s genitivem a tak je též v Supr. atd. Akkusativ (s předložkou **вь**) dosti často stojí též za lokal.: **вь гробь** m. **вь гробѣ** (Supr.), **вь чрѣво адьскоѥ** m. **вь чрѣвѣ адьстѣѣмь** (Supr.) a j. Prof. Jagić domnívá se, že tyto syntaktické změny stojí v souvislosti s oněmi pronikavými změnami, které měly v zápětí ztrátu řádné deklinace v jazyce bulharském.

И. В. Ягичъ, **Критическія замѣтки къ славянскому переводу двухъ апокрифическихъ сказаній.** С. Петербургъ, 1898. Zvl. otisk z Извѣстій Отдѣл. русск. яз. и слов. Импер. Акад. Наук, III. sv. 8°. 54 stran.

V zpomenutém právě středobulharském rukopise Zlatousta nacházejí se též dva apokryfy, a to Prvoevangelie (Protoevangelium sv. Jakuba) a List Pilatův do Říma. Oba tyto apokryfy otiskuje prof. Jagić, dodávaje ovšem kritický rozbor podle předloh řeckých a srovnání s jinými teksty slovanskými. Na základě těchto podrobných studií dospěl prof. Jagić k výsledkům, kterými dosavadní mínění o vzniku těchto slovanských překladů se opravují. O Prvoevangeliu ještě prof. M. N. Speranskij (Славянскія апокрифическія евангелія, Москва 1895) držel se mínění vyloženého od A. Popova, že samostatných překladů staroslovanských bylo pořízeno více. Takový názor se poněkud vysvětluje tím, že dosud nebyly známy jiné teksty tohoto apokryfu nežli ruské (nejstarší čudovský je z XIV. stol.) a jeden srbský (z XV. stol.), jejichž tekst se dosti značně odchyluje. Objevením staršího, bulharského tekstu, který je obsažen v rukopise sinajském, názor A. Popova a M. Speranského dlužno

pozměniti v ten rozum, že všechny slovanské teksty mají společný původ v jednom překladě, jenž nejpozději v XII. stol. na území bulharském byl pořízen. Tekst srbský představuje pozdější přepracování, jež učiněno pomocí ne toliko slovanských, nýbrž i řeckých pramenů.

List Pilátův císaři Tiberiovi do Říma náleží do kruhu evangelia Nikodimova, o němž pojednal prof. Polívka v ČČM 1891. Jsou dvě redakce toho listu Pilátova. Redakce kratší bývá připojena jakožto pokračování ev. Nikodimova, po kap. XVI. Řecký tekst této redakce dosud znám není, ač ovšem nikdo nepochybuje, že pramen byl řecký. Prof. Jagić podává k tomu řadu dokladů a otiskuje též poslední hlavy VII—X této kratší redakce z rukopisu jihoslovanské akademie Záhřebské (je z poč. XVI. stol., a srbský). V středobulharském Zlatoustě však je obsažena redakce obšírnější, která má dvě části: poslání čili vznesení (*Ἀναφορά*) a zprávu (*Παράδοσις Πιλάτου*). I zde přináší tento nově objevený rukopis nejstarší tekst slovanský a usnadňuje kritické srovnání, které v rozpravě Jagićově podrobně jest provedeno.

Primorski lekcionari XV. vijeka. Napisao Dr. Milan *Rešetar*. U Zagrebu, 1898, str. 200. Zvl. otisk ze 134. a 136. sv. »Rada« jihoslov. akademie pro vědy a umění.

Osvědčený badatel v oboru jazyka a písemnictví srbsko-chrvatského, prof. Rešetar, podává v této studii důkladný a všestranný jazykový rozbor tří objemných památek, které v XV. stol. před Marulićem a Menčetićem na různých místech dalmatských vznikly. Jsou to tři »lekcionáře« čili evangelistáře (nedělní a sváteční čtení evangelská): I. lekc. Zaderský, dříve majetek kláštera františkánského v Zadru, nyní ve dvorní knihovně ve Vídni, II. lekcionář, jejž kněz Bernardin ze Spljetu r. 1495 tiskl v Benátkách, III. lekc. Rańinin, jejž r. 1508 v Dubrovníku přepsal mladý Dubrovnický šlechtic Nikša Rańina. První a třetí je vydán od prof. Rešetara v XIII. svazku spisů jihoslovanské akademie pod názvem: Zadarski i Rańinin lekcionar (1894, 8°, LIII + 330 str.), druhý otiskl r. 1885 prof. Maretić v V. sv. spisů téže akademie, pod názvem: Lekcionarij Bernardina Splječanina. V těchto památkách zachoval se dosti věrně srbsko-chrvatský jazyk v oné podobě, jak v XV. stol. platil v třech významných střediskách dalmatských, v Zadru (lekc. Zaderský vznikl též v Zadře nebo v nejbližším okolí), v Spljetu a v Dubrovníku. Prof. Rešetar rozšířil mimo to pozorování svá na nejstarší spisovatele, kteří v těchto městech se byli zrodili, srovnávaje takto jazyk jednotlivých lekcionářů s jazykem Zoranićovým (nar. 1508 v Zadru), Marulićovým (nar. 1450, † 1524 ve Spljetu) a obou prvních básníků dubrovnických Š. Menčetiće

(nar. 1457) a vrstevníka jeho Gj. Držiće. Nemálo posloužily prof. Rešetarovi jeho vlastní studie, uložené v Archivu für slav. Philologie, jmenovitě rozbor jazyka dubrovnických listin XIII.—XV. století (»Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts«. Archiv XVI a XVII sv., 1894. Zvl. otisk, 94 str.). Na základě takového obsáhlého a spolehlivého srovnání a při stálém zřeteli na nynější řeč lidovou, podal prof. Rešetar rozpravu, kterou dějiny jazyka srbsko-chrvatského velmi podstatně se objasňují, a položil zároveň pevné základy k budoucí historické mluvnici toho jazyka.

Nedostatek místa nedopouští, abych všem jednotlivým hláskám a tvarům věnoval zde bližší pozornost. Chci se jen dotknouti hlásek a tvarů, které v rozvoji nářečí srbsko-chrv. mají zvláštní důležitost. Všimněme si předně střídnice za stsl. ѣ. Žádná z památek, které tu prof. R. analysuje, nejeví jednotného stavu. V lekc. Zaderském a Spljetském panuje z pravidla *i*, ale vedle toho dosti často vyskytuje se *e*, a to předně v slovích cesar, cesarovati, celov, celovati, celivati, zled, obećati, v nichž všude od nejstarších dob až po dnes, jak u čakavců tak u štokavců, tato výslovnost platí; dále v sestisedem, v kořeni pě-: peti, peteh atd., ve kmenu ljuběz-: ljubezan subst. fem., ljubeznivo; v slově vera a odvozených; v kmeni těles-: telesa, teles atd.; dále v slovích pogibel, obitel, susede, nevesta a odvozených. Řada jiných slov ukazuje obě střídnice: delo a dilo, koleno a kolino, leto a lito, mesto a misto aj. v lekc. Zaderském. Naproti tomu je Dubrovnický lekcionář psán nářečím *je*-kavským, ale má opět značný počet tvarů *e*-kavských a *i*-kavských. Podobnou nestejnost v střídnici za stslov. ѣ lze pozorovati též u nejstarších domácích spisovatelů. Jak vysvětliti tuto nestálost střídnic za stsl. ѣ, která pro XV. a XVI. stol. tak přesně je doložena? Prof. Rešetar předně vyjímá několik slov, jako jmenovitě obećati a zled, která v žádném nářečí s.-chrv. jinak nezní. Zde třeba připustiti starý přechod do řady *e*-ové. Ale to jest jen několik málo případů; vůči nim stojí veliký počet tvarů *e*-kavských, které dnes v severní Dalmacii vesměs zaměněny tvary *i*-kavskými. A tento úkaz, jak prof. Rešetar otevřeně přiznává, není dosud jasně vysvětlen. Nemenší obtíže působí tvary *i*-kavské v nářečí Dubrovnickém. Některé z nich jsou zachovány dosud. Tak na př. platí dnes v Dubrovníku výslovnost pri- a prid všeobecně; nejen v Dubrovníku, nýbrž i ve všech *je*-kavských nářečích změněno dále původní ѣ v *i* před koncovým *o*, jež vzniklo z *l*: partic. vidio (viděl), letio (letěl), subst. dio (díl) a j. Nynější hercegovské tvary viđeo, lećeo, trpl'eo, jeo, zreo a pod. vznikly později, podle ženských tvarů vidjela — viđela, letjela — lećela atd. Podobně trvá dosud změna ѣ v *i* před *j*: smijati se, sijati, grijati a pod. Dále platí

všeobecně výslovnost -vidjeti, -sidjeti od kmenů vědě-, sědě-. Všechny tyto *i*-kavské odchylky trvají dosud a proto nepřekvapují v starších památkách jazykových. Ale jsou i doklady výslovnosti *i*-kavské, které ani v dnešním nářečí Dubrovnickém ani v ostatních nářečích *je*-kavských se neobjevují. Takové doklady jsou nejen v lekcionáři Raňinově, nýbrž i v listinách Dubrovnických a též hercegovských ze stol. XIV. a XV. a též u starých spisovatelů jako na př. u B. Gradiće. Vůči těmto spolehlivým dokladům nezbývá než připustiti, že v oněch dobách i v živé řeči lidové vedle pravidelných tvarů *je*-kavských držely se tvary *i*-kavské a vysvětlovati tuto nedůslednost jakýmsi dočasným kolísáním nově vzniklých střídnic. Co pak se Dubrovníka samého týče, tu trvá prof. Rešetar dosud na svém přesvědčení, které již byl v XIII. sv. Archivu für slav. Phil. (»Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«) odůvodnil, že *i*-kavské tvary básníků XV. a XVI století z větší části jsou napodobením vzoru Marulićova, jenž v druhé polovici XV. stol. chrvatskou řeč (čakavštinu) svého rodného města Spljeta do básnictví uvedl.

Důležitou úlohu v nářečích srbsko-chrvatských má dále střídnice za praslov. *dj*. Naproti jednotnému *ć* za praslov. *tj*, vyskytují se za praslov. *dj* střídnice dvě: đ a *j*, ona z pravidla v nářečích štokavských, tato v nářečích čakavských. Lekcionáře, kterým prof. Rešetar věnoval pozornost, jeví i zde mnoho zajímavého. V lekc. Zaderském nacházíme důsledně đ, kdežto *j* jest jen výjimkou, a to v meju (štok. među mezi) a v příponě *-je* (štok. -đe): tolikoje, takoje a pod. Lekcionář Zaderský jest jedinou čakavskou památkou před XVI. stol., v níž nalézáme pravidlem »štokavské« đ. V té příčině různí se tato památka od Zoranića, jenž důsledně užívá střídnice »čakavské« *j*. Různost vysvětluje se tím, že lekcionář byl psán někde v okolí Zaderském, kde v XV. stol. vyslovováno đ, jako na př. dosud na ostrovech Rabu a Debelém, které též náležejí do chotáru Zaderského. Lekc. Bernardinův má vždy *j*, v úplné shodě s dosavadním jazykem Spljetským a též s nejstaršími spisovateli Spljetskými, jmenovitě s Marulićem. V lekc. Raňinově máme naproti tomu bez výjimky đ, opět v dokonalé shodě s řečí Dubrovnickou od nejstarších dob, ačkoliv v listinách ze stol. XIV. a XV., dále u Š. Menčetiće a Gj. Držiće, též u B. Gradiće se objevuje několikrát »čakavské« *j*.

Konečně chci ještě vzpomenouti střídnic za skupiny žd a št. Lekc. Zaderský má zde žđ a šć, Bernardinův (Spljetský) žj a šć, Raňinův (Dubrovnický) žd a št. Zvláštní pozornost vzbuzují tvary na -ušti: živušti, gorušti, lězušti, letušti, které v památkách Dubrovnických a částečně též v lekc. Raňinově, jakož i v nynější řeči se vyskytují. Není pochybnosti, že tvary takové vnikly do řeči lidové z církevního jazyka slovanského jako hotové celky, při čemž i původní partic. význam

změněn na význam jmen přídavných: živušti (lekc. Raň.) není »vivens«, nýbrž »vivus«, letušte (ib.) není »volans«, nýbrž »volatile«, ljezušte (ib.) není »repens«, nýbrž »reptile« atd.

Z tvaroslovné části uvádím, že starobylý (čakavský) instr. sing. fem. *-u* je zachován jen jednou ve zl. Korčulanském (z XV. stol. a z téže předlohy jako lekc. Zaderský): krstiti vodu (= krstiti vodom v Zad.), po jednom případě též v zájmeně a v přídavném: svoju moćju Zad. a Korč., milošću bratsku Bernard.

Důležité jsou výsledky o tvoření imperfekta. V nejstarších památkách převládá kratší přípona *-ě-*, kdežto delší *-ija-* teprve od konce XV. stol. se vyskytuje. Rozdíl od staroslověnštiny jeví se i v souhláskách: tucěch (stslov. tlъčaachъ), strzěch (stslov. strъžaachъ).

Výraz budoucího času má opět zvláštní význam pro nářečí srbsko-chrvatská, jelikož platnost praesentu sloves dokonavých ve větách hlavních se považuje za příznak nářečí čakavských. Doklady, které v lekc. Zaderském a Bernardinově pro tento význam praesentu sloves dokonavých se vyskytují, jsou tudíž přirozeny; v Dubrovnickém lekc. Raninově však vzbuzují podivení. Prof. Rešetar vysvětluje si věc takto, že tato prostá futura zachovala se z předloh čakavských.

Климентъ епископъ словѣнски и слоужбата му по старъ словѣнски прѣводъ съ една часть грьцки параллеленъ текстъ и едно факсимиле отъ Г Баласчевъ. Собственно издание. София, 1898. Lex.-okt, str. LXXVII a 46.

»Služba« (officium) sv. Klimenta, redakce srbsko-slovanské, z doby pozdější, kterou p. Balasčev zde spolu s řeckými originály vydal, má důležitost pro dějiny kultu Klimentova v Ochridě; ale pro životopis tohoto bezprostředního žáka našich apoštolů slovanských nepřináší nových zpráv. V té příčině jsme pořáde odkázáni na nejstarší pramen, obšírnou řeckou legendu Klimentovu, jejímž spisovatelem se jmenuje Ochridský metropolit Theophylakt, jenž od r. 1084 až do své smrti r. 1107 církev makedonsko-bulharskou spravoval. Z tohoto pramene vycházejí též výklady p. Balasčeva, vydání »služby« předeslané. Životopisná data zvláště důkladně se tu objasňují místopisnými zprávami západo-makedonskými, kteréžto p. B-vu, jako rodáku ochridskému, ovšem dokonale známy býti mohou. Hojnou příležitost k těmto výkladům historicko-topografickým zavdává hned biskupský titul sv. Klimenta. Nazývá se, jak známo, »biskupem velickým«, **єпископъ вєлиѣскыи** (ev. Assem.), čili jak v řecké leg. úplněji psáno: *ἐπίσκοπος Δρεμβίτζας ἤτοι Βελίτζας*. Šafařík hledal místo v přední Makedonii, »v krajině Dragovičův, tam kde nyní říčka Velica od hory Velice vedle soujmenné vsi do Strumice teče«, předpokládaje,

že biskupství Velické »místo starodávného biskupství Tiberiopolského zaujalo«. V této kombinaci Šafaříkově zračí se vliv druhého pramene řeckého, totiž seznamu arcibiskupů bulharských, »Ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας«, v němž čteme: *Κλήμης γενόμενος ἐπίσκοπος Τιμεριουπόλεως ἤτοι Βελίκας*. P. Balasčev dokazuje, že biskupství Klimentovo mělo název od říčky »Veliké« a od doliny »Debъrce« čili »Deberce«. »Velika« jest jméno středního toku řeky, která vzniká z tří potoků (Kopačka, Studeništica, Zajažka ř.) a počínaje ode vsi Brodu se nazývá Trěska. U města Skopje vtéká do Vardaru. »Horní« a »dolní Debrca« jsou doliny na sever od Ochridy, při potoku Soteska (na mapě též Sutjeska), jenž vtéká do jezera Ochridského. Do této krajiny »Velicko-Debrcké« klade tedy p. Balasčev biskupství Klimentovo. Je to táž krajina, kde později, v XII.—XIV. stol., kvetla bohomilská sekta zvaná Dragoviči; tam je též pohoří a řeka Babuna, s dolinou »bogomilsko pole«. Nelze upříti, že jest příčin dosti, abychom sídlo »slověnského« biskupa Klimenta hledali v blízkosti Ochridy, kde kult jeho horlivě pěstován byl a posud se udržel. Avšak celý výklad visí ve vzduchu, osnován jsa na rovnicích: *Βελίτζα* čili *Βελίκα* = řeka Velika a *Δρεμβίτζα* = Debъrca, které nemohou nazvány býti jasnými. Název »veličьskyj« zůstává i nadále temným. P. Balasčev zastává se dále mínění, že Kliment je původcem kyrillice. Avšak nových přesvědčivých dokladů neuvádí. Jediným pramenem tohoto učení zůstává pozdější řecká legenda, kterou známe již z Šafaříkových Památek hlah. písemnictví a na které Šafařík svůj názor osnoval. I zde zůstává v platnosti odmítavé stanovisko, které zaujali Leskien (Arch. f. slav. Phil. III, str. 80) a Jagić (ib. IV, str. 115).

Stanisław Dobrzycki, **O mowie ludowej we wsi Krzęcinie.** (Powiat Podgórski.) Rozprawy Akad. umiej. Wydział filol. Ser. II. Tom XI. W Krakowie 1898. 332—408.

Spisovatel podává vzorně provedený popis a výklad lidové mluvy polské ve vsi Krzęcině, která leží asi 20 kilom. jihozáp. od Krakova a asi 4 kilom. jižně od pravého břehu Visly. Po krátkém historickém úvodu, z něhož vysvítá, že ves Krzęcin založena byla zajisté před XIII. stol., následuje výklad hláskoslovný, pak důležitá kapitola o tvoření se kmenů, dále část tvaroslovná (skloň. a časování), stručné vytčení odchylek syntaktických, načež podán přehled rozdílů mezi jazykem písemným a mluvou Krzęcinskou. K tomu připojen dosti obšírný slovník (370—401) a konečně »dodatkem« krátké ukázky popsaného nářečí jak poetické tak prosaické, názvy osobní a místní.

Lidová mluva Krzęcinská jest knižnému jazyku polskému velmi blízka. Je to věc zcela přirozená, protože, jak známo, právě nářečí malopolské, s Krakovem jakožto politickým a též osvětovým

středem, stalo se základem nynější spisovné řeči polské. Rozdíl, který nejvíce do očí bije, jest tak zvané »mazurowanie«, totiž výslovnost podnebných *č*, *š*, *ž* a *dž* »po mazursku« jako *c*, *s*, *z*, ovšem nikoliv bez výjimek, na př. cudák (čudák), svarny (švarný, hezký), zyd (žid). Spis. sám nachází největší různost v části kmenotvorné, ve velkém počtu výrazů, které mají jiné předpony a přípony, nežli v jazyce obecném. Mně pak podobá se, že právě v této části vězí mnoho shod s naší východní, jmenovitě slezskou, řečí. A z té příčiny právě tato západní polská nářečí mají pro nás největší důležitost. Za příkladem polským měli bychom i my postupovati a podávati celkové popisy živé naší lidové řeči v jedné každé vesnici. *Fr. Pastrnek.*

I. A. Миккола: **Нѣсколько замѣтокъ по кашубскимъ говорамъ въ сѣверо-восточной Помераніи.** (Извѣстія Отдѣленія русск. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ. 1897 г. II, 400—428.)

Gwara Kaszubska. Napisał *Jan Karłowicz.* Odbitka z tomu XII Wisły. Warszawa 1898. Str. 26.

Prof. Mikkola prozkoumal kašubský dialekt ve dvou osadách, pošinutých nejdále na západ, ve vesnici Klaken nad jezerem Lebským a ve vesnici Velká Gar(d)nija nad jezerem Gardenským v severových. Pomořanech, ve kterýchžto osadách kašubština již vymírá, ozývajíc se již jen v ústech starého pokolení, také již ovšem dvoujazyčného. Nejdříve probrána důkladně akcentuace toho dialektu a srovnává se jmenovitě přízvuk ruský, poukazuje se na shodné jaksi jevy v srbštině, t. j. co do místa přízvuku proti ruštině a praslovanskému přízvuku. V rozboru fonetiky poukazuje spis. stále k parallelnímu vývoji v polštině, poukazuje také na dialekty polské, jmenovitě na dialekt Miejskiej Górki v jihozápadním Poznaňsku. Škoda, že nejsou prozkoumány důkladněji severnější dialekty poznaňské, snad by se našlo mnohem více jevů shodných s kašubštinou. Pozoruhodno, že v tomto nejzápadnějším dialektě kašubském se dosud zachovalo starobylé kry ve formě krā̊. Polské młokos (rus. молокососъ), jehož polskost byla podezřívána, nalézá v tomto dialektě obdobu v obecně rozšířeném mlṓu̯kȯ. Velice důležité jest, že v tomto dialektě jsou také zastoupeny vedle sebe obě formy tart i trot: sārka, vārna, vȯbā̊rcec (obraceti), bā̊́rna, bā̊́rzda, pā̊́rsą, (prośę), pā̊rk (próg) a j. vedle rovněž hojných forem: grüȯ̯x, krüȯ̯va, srüȯ̯mȯta, mrṓus, srṓu̯mā̊ praes. 3. sg. (stydí se) a j. Existence obou těchto forem na tomto nejzápadnějším koutě kašubském, kam sotva pronikal polský vliv, jest nejpádnějším argumentem proti mínění Baudouina de Courtenay, že formy grod, krova a pod. jsou do kašubštiny převzaty z polštiny. Za r̥ jest pak

též v tomto dialektě shodně s ruštinou měkká střídnice, kde v nynější polštině jest tvrdá: vůmjårtī, zamjårzlī, a vedle toho též tvrdá jako v polštině: čvå'rtī. — O poměru kašubštiny k polštině a jiným sev.-záp. jazykům spis. se nevyslovil šířeji.

V brošurce pod č. 2. uvedené obrací se dr. J. Karłowicz energicky a ostře proti názorům, které vyslovil nedávno prof. Baudouin de Courtenay (V. L. Fil. XXV, str. 309). Opírá se vývodům, které činí tento učenec ze *z* proti pol. *dz* z *dj*, bývá v kašub. vedle toho též *dz*, a v polských dialektech nalézá se nezřídka *z* m. *dz*: cuzy a p. A všude téměř ukazuje spis., že jisté jevy kašubštině prý zvláštní, odlišující ji od polštiny, naskytují se porůznu v dialektech polských: *e* za *u*, *é* za *i*, *y*, *ö* za *o* a j. Opírá se tomu, že by přípona -išče proti isko mohla býti důležitým dělidlem, že by jména s příponou isko měla býti z polštiny převzata do kašubštiny, neboť jednak obě přípony vedle sebe se naskytují ve slov. jazycích, mohli bychom dodati, že některá nářečí dávají přednost jedné příponě; na př. v moravských dial. obyčejně -isko: hřisko, žitnisko, bičisko a podobně, kde my užíváme slov na -iště Bartoš D. I, 145; ukazuje dále, že stpol. jazyk měl jména na -išče, že jsou i nyní místní jména polská takto utvořená. Parallelism forem tart i ćart v kašub. a též v pol. vykládá dr. Karłowicz v kašub. právě tak, jak Baudouin de Courtenay v polštině, t. j. umiarty, carty, dzarty analogií dle umierać, cierać, dzierać, jako pol. prześmiardły dle śmierdzieć. Stran forem tart vedle trot, gard vedle grod opírá se spis. rovněž právem mínění B. de C., že tvary grod pronikly do kašub. z polštiny. Uvádí dosti značnou řadu jmen polských, jmenovitě místních, kde taktéž se nalézá gard m. grod: Garczyn, Gar(d)nowo a p., ukazuje mimo jiné, že jméno to proniklo ve formě hard ještě do maloruštiny. To by nasvědčovalo asi tomu, že slovo to proniklo do záp. slov. z němčiny; srovnávací jazykozpytcové také v grod, grad shledávali by rádi slovo původně germánské pro *g* z indoevrop. $\hat{g}$ lit. *ž*, za které ve slov. máme pravidelně *z*.

A ještě řadu jiných jmen uvádí spis., ale ne zcela právem: ve jmenech jako S*ar*bsko a p. třeba spíše spatřovati *ar* za *r̥*, pod. ve smardz, č. smrž (srv. Rad jugoslav. ak. 44, 130); taktéž v místních jmenech Sarbsko a p., Smardów, Smardy a p. srv. česká m. jména Smrdov dosti hojné (Kotyška, Místopisný slovník 1327); Smardzewic, Smardzewo souvisí snad se smardz, srv. čes. m. jm. Smržov, -ice, -ka. Staré volání na poplach starža! starža! nemůže býti m. stroža, než souvisí nejspíše se stslov. strъgą, srb.-chrv. praes. 3. sg. strže, aor. 1. sg. strgoh (Daničić Hist. 277, 329). A tak asi v daleké většině slov, jež uvádí spis., bude třeba spatřovati náležité pol. *ar*

za $\mathring{r}$, a nikoliv *ar* proti kašub. *or* v cons + or + cons. Zvláště důležité jsou dvě poznámky: právem odkazuje dr. Karłowicz na velký vliv němčiny, jmenovitě dolnoněmeckého dialektu na fonetiku kašubskou, a žádá, aby s této stránky byla kašub. důkladněji prozkoumána. A druhá, která nepřímo silně podrývá argumentaci B. de C. o polonismech v kašub., že totiž spisovný jazyk polský měl velmi nepatrný vliv na dialekty polské.

Владиміровъ П.: **Научное изученіе бѣлорусскаго нарѣчія за послѣднія десять лѣтъ 1886—1896.** Otisk z Университ. Извѣст. Kijevských 1898. Str. 27.

Jest to kritický rozbor spisů professora Varšavské university E. Th. Karského, který si za životní úkol svůj vybral historii běloruského nářečí, zevrubné jeho prozkoumání, zvláště historický jeho vývoj, a mimo to také studium západoruské činnosti literární v XVI—XVIII stol. Spis. vytýká, že se Karskij neobíral hlouběji přímým studiem nářečí běloruských. Patrně chtěl se věnovati zprvu zkoumání starých textů, rukopisných a tištěných, a skutečně se pak obrátil k živým dnešním dialektům běloruským, jak vidíme v novějších Извѣст. отдѣл. русс. яз. и словесн. (sv. II). — Podrobně obírá se prof. Vladimirov posledním velkým spisem Karského o západoruských překladech žaltáře v XV až XVII stol., a odůvodňuje šíře odchylné své mínění o předlohách západoruských žaltářů, Karským prozkoumaných. Jest to otázka také literárně-historicky důležitá, neboť dle toho možno oceniti, pokud a jak hluboko různé myšlenkové, náboženské proudy z Polska pronikly k Bělorusům. Též pro českou liter. historii nalézá se tu nemálo zajímavého, neboť ukazuje se, jak hluboce a daleko až na východ působil český jazyk, české zpracování knih biblických. *J. Polívka.*

Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. Nová sbírka. Vydal Dr. *Jan Kvačala*, univ. prof. v Jurjevě. Nákladem České akademie (ve Spisech Jana Amosa Komenského). 1897. 196 str.

Publikace, jejíž titul uvádíme, řadí se ke sbírce komenologického materiálu listového, vydaného — bez kritického apparátu — r. 1892 Ad. Paterou, a jest asi třetinou velké práce, jíž prof. Kvačala, známý spisovatel nejlepšího posud životopisu Komenského, hodlá poříditi kritické vydání vší korrespondence Komenského kdekoli krom u Patery posud otištěné i — a to jest ještě důležitější — všech listů Komenského, Komenskému a o Komenském, které sám na svých cestách po všech důležitějších sbírkách střední a severní Evropy z rukopisů nasbíral

První díl, dosud vyšlý,*) obsahuje celkem 151 důležitých listů z doby mezi 4. zářím 1628 a dubnem 1655, psaných různými jazyky (lat., česky, něm., franc., angl. a maďarsky). Z nich 15 jsou dopisy Komenského, 19 dopisy adressované Komenskému, 13 týká se záležitostí Jednoty, 94 pak obsahuje dílem úsudky současníkův o Komenském, dílem narážky na jeho spisy. Listy otištěné již jinde nejsou uvozovány znovu v plném znění, nýbrž jen registrovány, a podáván z nich regest. Vydání je velmi pečlivé a stálo jistě mnoho času i píle. Nejsou totiž u většiny listů zachovány originály, nýbrž jen přepisy, časem velmi chatrné, takže čtení a restituce textu působily nemalé obtíže. Dobrým znalcům latiny Komenského podaří se jistě tu a tam některé drobnosti ještě poopraviti (na př. v. Archiv f. slav. Phil. 20, str. 416, 417 a Monatshefte der Comenius-Gesellschaft 1898, str. 229, 230). Každý list opatřen jest napřed regestem, na konci pak z pravidla poznámkami, vykládajícími původ a význam jeho neb odkazujícími k literatuře předmětu, a kromě toho jménem toho, kdo list kollacionoval. Úvod a rejstřík budou přidány na konci díla.

Literatuře komeniologické dostává se vydáním Kvačalovým příspěvku velmi cenného. Rozmnožujíť se jím nejen zprávy o životě Komenského a o osudech jeho spisů, nýbrž získává se jím ponenáhlu pro obraz Komenského i propracované historické podmalování, a připravuje se možnost dalšího studia o tom, jak Komenský rostl ze své doby a čím byl nejen nám, ale už jí.

Emil Smetánka.

Hlídka programů středních škol r. 1898.

Dr. František Krsek: *Ethnika a geografika v příslovích a pořekadlech řeckých.* Část II. Zpráva c. k. gymnasia v Kolíně 1897. — Část III. Tamtéž 1898.

Pan spisovatel pokračuje v zajímavých studiích, jejichž I. část byla mnou posouzena v ročn. XXIV. Listů fil. Část II. obsahuje 21 heslo (*Ἑλλήσποντος — Καῦνος*), část III. 11 (*Κέρκυρα — Κύθνος*). Také tyto části psány jsou řečí klidnou, jasnou a nezřídka i jemným humorem provanutou. Všude je patrna střízlivost úsudku; p. sp. k domněnkám zřídka přičiňuje nové, a kde řeší některou záhadu, činí to způsobem přesvědčivým. Srv. na př. II, str. 11 výklad o užívání slova *κολοφῶν*.

*) Mezi tiskem tohoto referátu vyšel díl druhý. O něm v sešitě příštím.

Omyly, které se při vší přesnosti vloudily do tisku, tuto poznamenávám: II, str. 11 dole za slovy ‚a také‘ jest vložiti jméno auktora spisu de officiis, Cicerona. III, str. 20 pozměnil bych zprávu o výkladu rčení *κρητίζειν πρὸς Κρῆτας* (»rčením tímto mířilo se na ty, kdož sami jsouce lháři jiným lhali«) takto: »kdož lhali lhářům«, čili, jak hned následující slova krátce a jasně praví: »trefí-li lhář na lháře«. Tvar Kret*en*ští m. Kretští, Kreťané (III, str. 21) má patrně příčinu v doslovném citování. III, str. 7 má býti *καρπός* (m. *κάρπος*) a III, 8 (s. v. *Κνίδος*) má býti ‚jádro ovocné z jablka granátového‘ (m. jazyka). Hledě k cenným příspěvkům, které v těchto studiích obsaženy jsou, vyslovuji opět přání, aby zbývající ještě části byly uveřejněny.

T. Snětivý.

Euripidovy Prosebnice. Část I. Přeložil professor Josef Lukeš. (Výroční zpráva c. k. gymnasia v Písku za školní rok 1898.)

Překladatel vydal již r. 1885 ukázku z překladu Prosebnic Euripidových (viz úvahu o ní v List. fil. XIV, 1887, str. 57 n.). Tuto podává první část Prosebnic až do v. 633 nezkrácenu, překládaje dialog i partie lyrické vesměs přízvučně. Starý překlad, pokud byl uveřejněn, podroben byl důkladné revisi, a zvláště vyloučeny z něho všecky chyby přízvukové. Překlad nynější jest velmi plynný, jasný, správný a prosodicky bezvadný. Málo co třeba vytknouti, co by se malou změnou mohlo státi ještě lepším. Překladatel velmi rád klade na konec trimetru jambického slova jednoslabičná, někdy nedost důrazná, ač malou změnou mohl dosíci trimetru libozvučnějšího; srv. v. 7: dal za choť Aigeovi, Apollon jak děl (líp: jak děl Apollon), v. 200: neb jinak žíti nemožno by bylo nám (líp: bylo by nám nemožno), v. 570: Po vůli ti stane se (m. Stane se ti po vůli); srv. i v. 142, 351, 409, 513 aj. Aržský, Aržan je nejasné a nehezké; proč ne Argejský? *Ἄργος* není ostatně ani *o*-kmen. Lépe mohly býti přeloženy tyto verše: 51, 77 (nehezké je bělavý m. bílý), 89, 92 (Aj, aj! = *ἔα* m. co to?), 110 (v jemná roucha = *χλανιδίοις*), 124 (šťastně je zbytečné), 153 (*χρημάτων*), 160 (*θόρυβος*), 346, 355 (prosadím-li to), 409, 418 (stát m. obec), 420 (službě státní), 451, 458 (bez pláče m. bez trestu), 480 (rozvadila = smířila!), 495 (v zemi skrýti = pochovati), 496, 536 (matička země), 627 a j. Překladatel, vydá-li kdy tento překlad celý, zajisté snadno místa tato přeloží vhodněji. Metrum zpěvů sborových překladatel bohužel někdy měnil; na př. dva první páry strof parody psány jsou v ionicích, přízvučně arci těžko napodobitelných; překladatel překládá tu koly anapaestickými, jež ovšem nečiní dojem ionika. Jambické (nebo jambo-trochejské) strofy v. 365—372 přeloženy tak zv. logaoedy. K čemu to? Tu

bylo zajisté možno překládati metricky věrněji. Na str. 8 nahoře čísti jest Theseus m. Adrastos. Jinak však řadí se překlad tento k nejlepším překladům českým. *Josef Král.*

Ukázka přízvučného překladu Ovidiových Fast IV, 393—620 a Trist. I, 3. Podává Otmar Vaňorný. (XIX. výroční zpráva c. k. státního vyššího gymnasia ve Vysokém Mýtě za školní rok 1897—98.)

Překladu předeslán jest úvod, v němž spis. ve shodě s mými výklady jedná stručně o nepřípustnosti časomíry v češtině, potom o skladbě přízvučného hexametru a pentametru českého. Správně tvrdí, že v hexametru caesura je nutna, že hexametr bez caesur, jež jsou jeho význačnou vlastností, není hexametr. S pravidly, která stanoví vzhledem k správnému zachovávání caesur, úplně se snáším. Kdo snad hrozí se mého dlouhého pojednání o prosodii, najde v tomto článku Vaňorného velmi jasná a spolehlivá pravidla pro skladbu českého hexametru a pentametru přízvučného. Bylo by si přáti, aby ti filologové, kteří chtí překládati hexametrem a pentametrem přízvučným, aspoň tento článek si přečetli; nebo nic nemůže poškoditi zásadu přízvučného napodobení starověkých meter více, než napodobují-li se tato metra přízvučně špatně, skládají-li se na př. hexametry ledabylé bez caesur, jak činil Timothej Hrubý.

V pojednání svém »O prosodii české« tvrdil jsem, že tak zv. mužská caesura v hexametru pro nedostatek důrazových slov jednoslabičných není dosti často možna, a že ji třeba leckdy nahražovati tak zv. caesurou ženskou. Vaňorný tvrdí, že má čeština hojnost důrazových slov jednoslabičných, a že lze i mužských caesur užívati téměř napořád. Přeložil proto přes tři sta veršů z Ovidia hexametrem a pentametrem přízvučným, jasně, nenuceně a plynně, v nichž vskutku podal přesvědčivý důkaz svého tvrzení. Vaňorný jest si toho vědom (str. 17), že hexametry takto skládané ve velikém množství jsou jednotvárné (užíval právě caesur po výtce mužských jen k provedení svého důkazu), a že tedy v jiných případech, aby se docílilo větší rozmanitosti hexametru, musily by se caesury mužské s ženskými střídati, jako je tomu v hexametrech řeckých a latinských. Mohlo by se k tomu dodati, že zvláště při překládání distich, jichž pentametr musí v češtině v první i druhé části končiti se slovem jednoslabičným, bude třeba toho hleděti, aby v předcházejícím hexametru bylo velmi hojně caesur ženských. Hexametry s mužskými caesurami, tvořenými jednoslabičným slovem, vedle pentametrů, jichž obě půle musí se rovněž v češtině končiti jednoslabičnými slovy, působí vskutku, následuje-li distich mnoho za sebou, »nesnesitelně«. Také bude dobře, zmírňovati rychlý proud hexametrů četnějšími trocheji, místo daktylů kladenými.

Na str. 20 ve v. 504 vynechati třeba ještě; z všech (str. 23) a podobné tvrdosti jsou nelibé (z všech m. ze všech není ani dle známého Havlíkova pravidla správné).

Josef Král.

August Sedláček, *Ondřej z Dubé na Zlenicích, nejvyšší sudí království Českého*; týž, *Sedm studentských psaníček z 17. stol.* V progr. c. k. vyšš. gymnasia v Táboře za šk. r. 1898.

Palacký, vydávaje v 2. svazku Archivu českého Výklad na právo zemské, předeslal životopisný nástin Ondřeje z Dubé (str. 481, 482). Nástinu toho drželi se pak literární historikové vesměs (srov. na př. Jirečkovu Rukověť str. 175, 176 a Vlčkovy Dějiny české lit. I. 1, str. 45). Poněkud jinak vyslovil se v Ottově Slovníku naučném VIII. str 76 a 77 Aug. Sedláček. Náš programm vykládá odchylky ty s odůvodněním a zevrubněji. Zejména dokazuje autor genealogií velmi pravděpodobně, že Ondřej z Dubé, jmenovaný jako cudař r. 1343, je týž jako autor Výkladu, uváděný obecně jako cudař r. 1361 a zemřelý v zimě 1412—13, a že se narodil podle všeho kolem r. 1320. Mimo to podává o životě Ondřejově řadu zpráv, kterých u Palackého není. Práce velmi záslužná.

Sedm studentských psaníček (z let 1638, 1665 a 1667) vydáno je patrně pro kulturní zajímavost studentům. Filolog najde tu jen potvrzení toho, co odjinud dobře známo, že se v 17. stol. jazyk český vulgarismy velmi rychle a nadmíru smutně porušoval.

František Nekola, *Příspěvek k místopisu král. města Klatov a nejbližšího okolí 1627—1727.* V progr. c. k. real. a vyšš. gymnasia v Klatovech za šk. r. 1897—98.

Po stručném úvodě o tom, jaký význam mohou míti jména místní pro názvosloví zeměpisné, pro linguistu, historika, archaeologa a mythologa — o mythologickém významu topik českých pochybujeme — vyčítají se s poznámkami histor. a topografickými jména gruntů klatovských, částí, dvorův a chalup na předměstí Loubském, Klášterském a Špitálském a domy i kostely města Klatov ze stol. 17. Práce, podstatou topografická, je jakýmsi pokračováním spisovatelovy rozpravy Topica v Boleslavště (progr. gymn. mladoboleslavského 1892) a skýtá i linguistovi zajímavý materiál, a to jak jmen místních tak i osobních, od nichž mnoho topik jest odvozeno. Je žádoucno, aby se názvy polí, lesů, rybníkův atd. z doby naší i z minulosti sbíraly také po jiných končinách území československého. *Emil Smetánka.*

Drobné zprávy.

V Grenfellově a Huntově knize »The Oxyrhynchus papyri«, o níž zmínka se stala v předešlém sešitě »Listů fil.« (str. 77), uveřejněny jsou pod č. IX (str. 14 n.) také velmi zajímavé a důležité zlomky z Aristoxenových Στοιχεῖα ῥυθμικά, pocházející dle písma z první polovice III. stol. po Kr. Přístupnější jich otisk vydán od Blassa v čl. »Neuestes aus Oxyrhynchos« v »Neue Jahrbücher für das klassische Altertum« II (1899), str. 32 n., kdež podán jest také v podstatě správný a velmi důmyslný výklad těchto zlomků, v poslední své části, kde týká se sloupců IV. a V., jež mají hojné mezery a proto poskytují výkladu velikých obtíží, arci leckde nedost zaručený. Zlomky ty pocházejí patrně z té části rhythmických stoicheií Aristoxenových, kde jednalo se o rhythmopoiii, t. j. o λῆψις, χρῆσις a μῖξις taktů. Ze sloupce prvého zachováno jest jen několik písmen, ale, jak lze souditi ze sloupce druhého, jednalo se v něm o ditrocheji — ⏑ — ⏑ a jeho zastupování tvarem — ⏑ └─. Ve sloupci II. vykládá Aristoxenos o δάκτυλος κατὰ ἴαμβον, t. j. o dijambu ⏑ — ⏑ —, a jeho zastupování tvarem └─ ⏑ —. Osvětluje se užívání tohoto tvaru taktu příkladem, vzatým z nějakého dithyrambu. Ve sloupci III. mluví se o choriambu (dle Aristoxenovy terminologie bakcheiu) — ⏑ ⏑ —, za nějž rovněž prý často může státi tvar └─ ⏑ —. I k tomu uvádí Aristoxenos doklady. Dále se tu tvrdí, že v řadách čistě jambických může býti jamb ⏑ — zastoupen tvarem └─; na př. verše βᾶτε, βᾶτε κεῖθεν, αἱ δ' | εἰς τὸ πρόσθεν ὀρόμεναι Aristoxenos měří jambicky, ač se na prvý pohled zdají čistě trochejské; měří je tedy takto: └─ ⏑ — ⏑ — ⏑ — | └─ ⏑ — ⏑ ⏕ ⏑ —. Je tuto nové a nevyvratitelné potvrzení staré domněnky Bergkovy, také Králem v novější době zastávané (Rhythmika, str. 77), že potlačené arse třeba i v taktech vzestupných nahražovati na thesi téhož taktu, ne na thesi taktu předchozího, jak činil i sám Westphal a jak činí dosud i jiní metrikové. Že tak třeba měřiti, o tom neklamný důkaz podala nedávno píseň Seikilova (v. Listy fil. 1896, str. 184 n.); nyní je to zřejmě dosvědčeno i svědkem tak závažným, jaký jest Aristoxenos. Ve sloupci IV. a V., ačkoli se tu pro kusost textu obtíže výkladu znamenitě množí, jedná se, jak se zdá, o tom, že lze místo anapaestu ⏑ ⏑ — užívati i tvaru taktu — ⏑ └─, t. j. ditrocheje, jenž by se co do trvání musil anapaestu vyrovnati dle dříve již známé nauky Aristoxenovy tempem (ἀγωγή). Snad tu byla i řeč o podobném zastupování daktylu — ⏑ ⏑ taktem ⏑ — ⏑ — nebo └─ ⏑ — (srv. Aisch. Ag. 109; Sof. El. 1058). Ale oba sloupce poslední nejsou ještě dosti určitě vyloženy, ač podaří-li se to kdy zúplna. Tyto zlomky rhythmické, jejichž charakteristický aristoxenovský sloh je sám o sobě neklamným důkazem, že jsou vskutku Aristoxenovy, osvětlují neočekávaným spůsobem leckteré dosud sporné míry lyrických písní řeckých. Nyní na př. nemůže býti pochyby o tom, že zdánlivě trochejská kola v jambické strofě Sof. O. T. v. 190 n. jsou vskutku také jambická, že na př. verše Ἀρεά τε τὸν μαλερόν, ὃς | νῦν ἄχαλκος ἀσπίδων oba jsou jambické a musí se měřiti takto: ⏑ ⏑́ ⏑ ⏑ —́ ∧ ⏑́ ⏑ ⏑ —́ | —́ ⏑ —́ ⏑ —́ ⏑ —́. Jak mnohem lépe rozuměli bychom skladbě mnohých řeckých písní lyrických, kdyby se nám byla zachovala rhythmická stoicheia Aristoxenova celá! Srovnati jest o těchto zlomcích i nejnovější výklad jich, podaný Th. Reinachem v »Revue des études grecques« VI (1898), str. 389 n.

Začala vycházeti publikace »Byzantinisches Archiv als Ergänzung der Byzantinischen Zeitschrift in zwanglosen Heften, herausgegeben von Karl Krumbacher«, jejíž první sešit obsahuje »Untersuchungen zur

Geschichte der griechischen Sprache von der hellenistischen Zeit bis zum 10. Jahrh. n. Chr.« von Karl Dieterich. Leipzig 1898 (cena 10 M.). V knize ukazuje se vznik novořečtiny hlavně na základě papyrů a nápisů, vedle toho i na základě památek literárních; spisovatel přestává pouze na výkladech hláskoslovných a tvaroslovných. — Vyšlo také posmrtné, obšírné dílo Christiana Kirchhoffa »Dramatische Orchestik der Hellenen«, Leipzig 1898 (cena 20 M.), známého svou monografií »Die orchestische Eurhythmie der Griechen« (Altona 1873). Podává se tu nejen theorie, nýbrž osvětluje se provádění tanců sborových i na konkretním příkladě příslušných partií Euripidova Hippolyta. Díla třeba ovšem užívati s kritikou a velikou opatrností.

A. Hettler v Lipsku založil a vlastním nákladem vydává nový časopis »Zeitschrift für alte Geschichte«. Ročně má vyjíti 6 až 8 sešitů, celkem as 30 archů za 20 marek. První, právě vydaný sešit má kromě předmluvy vydavatelovy tento obsah: Rud. v. Scala vykládá (str. 3—4), jakou důležitost má pěstování dějin starověku, Jul. Jung (str. 5—10) vzpomíná toho, jak v tomto století »staré dějiny« znenáhla ustavily se jako samostatná věda. Nejdůležitějším článkem jest pojednání A. Wiedemanna (str. 11—42), v němž podává se pěkný, i pro neodborníka zajímavý přehled toho, co za posledních tří let vykonáno ve zkoumání dějin staroaigyptských. Konečně referuje V. Soltau (str. 43 až 50) o bádáních, jež mají za účel zjistiti prameny dějepisců starověkých; má na zřeteli především Livia. — Přejeme novému časopisu plného zdaru, ač první, reklamní sešit nás neuspokojil; postrádáme v něm článků, ve kterých by se řešily některé problémy dějin starověkých. Také kritika a bibliografie zde schází, ač ji vydavatel slibuje. Rozšíření nového časopisu bude asi na závadu velká cena; žádati za 30 archů — právě tolik jako mají Listy filol. — 20 marek, je i na poměry v Německu příliš mnoho.

Haighovo zdařilé dílo o attickém divadle vyšlo v druhém, rozšířeném a částečně přepracovaném vydání (The attic theatre. A description of the stage and theatre of the Athenians, and of the dramatic performances at Athens. By A. E. Haigh. Oxford, Clarendon press 1898. XVI a 420 str. s 35 obr., cena 12 sh. 6 d.). Autor užil všeho, co za posledního desítiletí bylo vyzkoumáno, přihlížel velmi často k názorům Dörpfeldovým, avšak podržel, zajisté právem, stanovisko své o jevišti řeckém. Ke knize této se ještě vrátíme.

Wilamowitz-Moellendorff hodlá za pomoci četných spolupracovníků vydati veškeré zlomky básníků řeckých. Tato rozsáhlá, již r. 1895 ohlášená sbírka počala teprve letos vycházeti, a sice vydán právě první sešit dílu VI., určeného básníkům komickým (Comicorum Graecorum fragmenta. Ed. G. Kaibel. Vol. I. fasc. prior: Doriensium comoedia, mimi, phlyaces. Berolini, apud Weidmannos 1899, VIII a 256 str., cena 10 mk.). Prací Kaibelovou zahájen nový podnik velmi šťastně. Nejprve podává Kaibel traktáty starověké o komoedii; sbírka jeho jest hojnější než Dübnerova (v pařížském vydání scholií Aristofanových), kteréž se dosud všeobecně užívalo. Také text leckde opraven. Vydáním zlomků komoedie dorské, mimů a flyaků velice se K. všem zavděčil; neboť zlomky Epicharmovy, Sofronovy, Rinthonovy a j., jež ani Meineke ani Kock do svých sbírek nepojali, byly dosud těžko přístupny. Pěkným přídavkem jest sbírka řeckých slov, obvyklých pouze v jižní Italii neb na Sicilii. Svazek zakončen čtyřmi rejstříky, z nichž poučný jest zejména index autorů, u kterých zachovány zlomky řeckých básníků komických. Vydání Kaiblovo jest v každé příčině vzorné.

R. S. Conway, autor díla The Italic dialects (srv. Listy fil. 1897, str. 289 nn.), vydal pro praktickou potřebu výbor dialektických nápisů

staré Italie pod názvem: Dialectorum Italicarum exempla selecta in usum academicum latine reddita (Cantabrigiae 1899. IV a 32 str. Cena 2 sh. 6 d.). Jsou tu nápisy oskické (tabula Bantina, nápisy z Pompej a Herkulana, cippus Abellanus a j.), několik sabellských a konečně výňatky z umberských tabulae Iguvinae. Na pravé straně jest latinský překlad, pod čarou stručné poznámky věcné. — Při této příležitosti upozorňujeme na pěknou knížku Lindsayovu Handbook of Latin inscriptions illustrating the history of the language (London, Putnam's Sons 1897, 134 str. 16°. Cena 5 sh.), jež znázorňuje na 86 typických, většinou nápisných příkladech vývoj řeči latinské od VI. stol. př. Kr. až do 8. stol. po Kr. Nápisy z doby před Ciceronem opatřeny jsou překladem latinským; u všech pak podány výklady grammatické, dle potřeby též věcné. Každá ze čtyř autorem stanovených period (doba nejstarší a počátky literatury — literatura republiky — věk Ciceronův a prvních císařů — císařská a pozdní latina) případně charakterisována; zajímavý jest pokus nastíniti na několika stránkách archaickou deklinaci a konjugaci.

V posledních dnech měsíce září 1897 přeneseny byly, jak známo, kosti dvou velikých spisovatelů jihoslovanských z Vídně do rodných zemí, Bart. Kopitara do krajinské Ljubljany a Vuka St. Karadžiće do srbského Bělehradu. Srbská král. akademie vydala nyní o průběhu celé slavnosti, red. prof. A. Gavriloviće, zvláštní pamětní knihu: Споменица о преносу праха Вука Стеф. Караџића из Беча у Београд 1897, str. 381, v níž snesena všechna data a všechny projevy, při této příležitosti ve Vídni, v Ljubljaně a v Bělehradě konané.

Letopis Matice srpske uveřejňuje řadu rozprav o dějinách literatur slovanských. O literatuře české předložena byla, jak vysvítá ze 4. sv. Letopisu 1898, rozprava velmi chatrná. Referent Radivoj Vrhovac ukázal o ní, že nestojí na hledisku, na jakém by literární historik měl státi, že není než výtahem z Pypina, a že je v ní mnoho chyb vzniklých většinou z toho, že autor neumí dobře rusky (Václ. Hájek nazýván prý apoštolem místo apostatou, Spol. nauk byla prý na počátku slavným učeným družstvem m. soukromým (частный), mluví se o dřevěných památkách m. o dřevních, o Muse m. o museu atd.). Rozprava byla zamítnuta. Nebylo by dobře, kdyby novou napsal někdo z Čechův?

Kritické vydání »Slovinských národních písní«, které pořádá Dr. Karel Štrekelj, prof. slov. filol. v Štyrském Hradci (srv. referát prof. Polívky o 1. seš. v těchto Listech XXIV, 35—36), dospělo 4. sešitem (1898) do konce I. svazku (str. 820), jenž obsahuje 1006 písní a popěvků výpravných. Z připojené ke 4. sešitu předmluvy poznáváme též celý plán vydavatelův. První, právě dokončený díl, podává písně výpravné; v druhém díle budou písně milostné, v třetím příležitostné, ve čtvrtém pobožné, v pátém stavovské, a šestý díl má podati písně žertovné. Celkem vyjdou ještě dva svazky, nemenší nežli je první. Vydání je v každé příčině vzorné. Přejeme prof. Štrekljovi, aby se mu podařilo celý plán uskutečniti. Bude to pevný a spolehlivý základ pro všechna další studia o lidové písni slovinské.

Dějin slovinského písemnictví: Zgodovina slovenskega slovstva, které sepsal prof. Dr. Kar. Glaser, vyšel IV. sv. (v Ljubljani, nákl. Slov. Matice, 1898, 8°, 151 str.), v němž vyložena nejnovější »Stritarjeva« doba od r. 1870—1895.

V »Naší době« VI (1899), str. 324 v článku »Naši sousedé Prusové« tvrdí pan *M. V.*, že v novější době sotva kdo víc učinil pro poznání řeckého starověku než Schliemann — kupec, jenž »neprotloukal se« žádným gymnasiem a přece je největším řečtinářem naší doby.

To jsou úsudky naprosto neznalecké. Schliemann byl dilettant v archaeologii, jenž řečtině se učil soukromě v pokročilejším věku; jeho neobyčejná vytrvalost, hojnost peněžitých prostředků, jimiž vládl, a také neobyčejné štěstí, jež ho při výkopech jeho provázelo, zjednalo vědě mnoho velmi cenného materiálu a jemu právem jméno velmi čestné. Proto však Schliemann nestal se přece řečtinářem, dokonce ne za naší doby největším. Proto také jeho úsudek o methodě, kterou se učí na gymnasiích latině a řečtině, nemá naprosto váhy. Tuto methodu zavrhuje ostře také pan M. V. bez důvodů svých, jen na základě úsudků cizích; nevíme, co se panu M. V. na této methodě nelíbí, a proto nelze s ním polemisovati.

V »Nár. listech« dne 28. února t. r. pan Dr. V. Kurz v článku »Moderní české gymnasium« domáhá se úplné přeměny gymnasií, rozumí se samo sebou, s vyloučením řečtiny a obmezením latiny, jíž by se učilo skrovnou měrou ve vyšších třídách na základě frančtiny; domáhá se tedy moderního »gymnasia«, které vlastně — nehledíme-li k té troše latiny, jíž si p. Dr. Kurz z příčin praktických přeje podržeti — již máme v reálkách. Výklady p. Dr. Kurze překvapují svou prostotou ve věci tak vážné. Jak může kdo na př. napsati, že latina a řečtina poskytují studujícím nejméně moderních myšlenek (byli snad staří Řekové a Římané vůbec moderních myšlenek schopni?), že tvary živých jazyků nejsou hotové a ustálené, kdežto prý ve staré řečtině a latině je tomu naopak (jakoby řečtina a latina byly měly nějaký jiný vývoj než kterákoli řeč jiná, i moderní), že znalost obou starých jazyků u samých filologů v posledních desítiletích velice se změnila (udělali nejspíše z nich nějaký nový jazyk), ježto prý se původně ani v řečtině nepsala délková a přízvuková znaménka, kdežto dnes i v latině toto značení zavedeno jest (v kterých pak textech?), že latina a řečtina zamezuje moderní názor světový a že u maturantů léta trvá, než se dovedou zbaviti názorů starověkých a navrátiti do poměrů moderní přítomnosti (pokládají se patrně dlouho ještě za Sparťany nebo Římany, než si uvědomí, že jsou Češi), že gymnasium odcizuje a odnárodňuje atd.? Zkrátka, čteme v tom článku p. Dr. Kurze věci, že žasneme a nevěříme svým očím. Pan Dr. Kurz má však sám velmi starověké mínění o výchovné moci klassických jazyků: cvičení v jejich grammatice nepokládá se již nyní obecně za zvláštní »duševní gymnastiku«, poněvadž týchž výsledků lze dojíti také cvičením v grammatice kteréhokoli jazyka jiného; starověká díla nepůsobí také dle nynějšího mínění více na vychování ethické než podobná dobrá díla moderní. První humanista Luder a leckteří jeho pozdější následovníci, ukazují, myslíme, dosti světle, že i humanistická studia (jako jiná) po případě nemusí míti takové účinky. Ale to nejsou příčiny, proč i u národů s velmi bohatými literaturami a velmi praktického smyslu studium latiny i řečtiny dosud se drží. O těch však p. Dr. Kurz, jak se zdá, vůbec neví. Jedna z nich jest, že naše moderní kultura tkví ještě pořád prostřednictvím středověku v kultuře latinské i řecké, a že naší kultuře nemůžeme ani náležitě rozuměti bez znalosti kultury staré. Také literatura římská a zvlášť řecká a vůbec celý život antický má jisté přednosti, pro které se staré ony literatury pěstují. Učení jim nemá arci tak zv. výsledků »praktických«; kdo touží jen po těch, má jiných škol dost, kde se o takové »nepraktické« předměty ani nezavadí. Ale ta vychvalovaná »praktičnost« není, nebyla a nebude nikdy všem lidem platiti za samospasitelnou. Jaký je ten článek, o tom svědčí nejlépe jedna z posledních vět: »Nejpovolanějšími žadateli za takové změny jsou rodičové, neboť o jejich děti se jedná. A ti se jednomyslně zasadí o zmodernisování gymnasia.« Tedy ne na základě důvodů odborníků, ale plebiscitem rodičů, z nichž mnozí

ani snad nebudou náležitě věděti, oč jde, budou se měniti plány našich škol. Ti jsou nejpovolanějším žadatelem v té příčině. K čemu se na př. Komenský spisováním tolika didaktických spisů nalopotil? Proč nezařídil vyučování dle přání nejpovolanějších žadatelů, rodičů? Jestliže Švédové a Maďaři řečtinu z gymnasií vyloučili, je to jejich věc. Snad mají k tomu své příčiny, ale my bychom si jich právě v tom neměli bráti za vzor. Ví pan Dr. Kurz, která literatura moderní zaujala by pak u nás místo vyloučené latiny a řečtiny?

Články z oboru klassické filologie v listech slovanských.

Věstník českých professorů. Ročník VI (1898–9), č. 1. Tomáš Šílený: Po římských stopách v Rakousku. (Stručné upozornění na zříceniny Carnunta, archaeologické sbírky ve Vídni a Terstu). — Č. 3. Jos. Jícha: Šestiměr a pětiměr přízvučný u Jar. Vrchlického. (Rozbor těchto veršů v překladu básní Carducciho.) Článek týká se věcí, o nichž v poslední době psal Král. Výkladů těch spisovatel patrně nezná. Jinak by věděl, ze hexametr bez caesur není naprosto antický hexametr, nýbrž verš jiný.

Журналъ министерства народнаго просвѣщенія. Část CCCXXI, leden a únor. A. Papadopulos-Kerameus: Alexios Makrembolites. — S. Žebelev: K athenskému nápisu Ath. Mitth. XXIII, 26.

Ученыя записки императорскаго Казанскаго университета. Год LXVI. I. Книга. Leden. S. Šestakov: O původu básní Homerových. (Pokračování z předešlého ročníku.) Jedná se tu o zpěvu VIII—X.

Филологическое обозрѣніе. Том XV. Книга 1. Moskva 1898. J. V. Netušil: Census první třídy podle ústavy Serviovy. — J. J. Ždanov: Prosodické i kritické poznámky (k Aisch. Perš. 358 n., Hept. 42 a j.). — Th. E. Korš: Základní doba v rhythmice (*χρόνος πρῶτος*, mora). — V. L. K: [Theokr. id.] XXVII, 49. — S. A. Žebelev: Nápis z doby ustavení demokratie v Athenách (401/0). — B. V. Varneke: Ke Katonovu spisu De agri cultura. Zprávy, kritika a bibliografie.

Гимназія. Журналъ филологій и педагогій. Revel. Ročník XI (1898-9). Č. 1. M. Kraševinnikov: Ethika v řecké literatuře. (Pokračování v dalších číslech.) — Č. 2. M. Grinčak: Životopis Herodotův. — Č. 3. P. Čerňajev: K Tacitu. (O dvou místech Historií, upomínajících na některá místa Vergiliova). V přílohách jsou překlady Diogena Laertského, Platonových Zákonů, v časopise samém také prosaický překlad Euripidovy Andromachy a jedné básně Horatiovy vedle článků, týkajících se vyučování klassickým řečem na gymnasiích.

Úvahy o českých spisech z oboru klassické filologie.

Hrubý Timothej: Prameny dějin řeckých v českých překladech. V Praze 1897. Čas. Mat. Mor. 23, 92 od R. (Překlady jsou stilisticky i obsahově v celku prý dobré. Rec. zamlouvaly by se raději — zcela správně — překlady celých děl.) — V. Kubelka, Římské reálie. V Uh. Hradišti 1898. Věstník českých professorů VI, 102 n. Posuzuje se přes mnoho výtek celkem příznivě. (P. Krippner.)

Nové knihy.

F. Petračić, Historija grčke literature. Dio drugi. Grčka proza u petom i četvrtom stoljeću. Zagreb 1898. — Fr. Ruth, Bájesloví řecké a římské. Díl třetí. Sešit 2. (Česká knihovna zábavy a poučení č. IX.) 1898.

Ptactvo v příslovích a pořekadlech řeckých.

Napsal **Frant. Krsek.**

(Dokončení.)

Κολοιός. Pták tento podle pozorování starých Řeků nebyl samotářem. Měl zvláště silný smysl pro pospolitost a rád se viděl ve společnosti svých. *Οἱ κολοιοὶ δεινῶς φιλοῦσι τὸ ὁμόφυλον*, praví Ailianos (*περὶ ζῴων* IV, 30) a vypravuje dále, kterak tato láska kavce bývá někdy k záhubě, ježto dá se oklamati i vlastním stínem a tak často upadne do nachystaných jí léček.*) Také jiné zmínky Ailianovy jsou pro tuto vlastnost kavek význačny; držívají se v celých hejnech: *ἀθροιζομένους κατ' ἀγέλας* ibd.; *τῶν κολοιῶν νέφη* a *ἔρχονται κατὰ νέφη* l. c. XVII, 16.**) Totéž asi o kavkách stručněji vypravuje Zenobios, jenž nazývá ptáka toho *ζῷον φιλάλληλον καὶ συνδυαστικὸν καὶ ἀγεληδὸν πετόμενον*, scholiasta (A) Homerův, Diogenianos a Plutarchos. Jinak prý si vedou v této věci krkavci: v krajině úrodné a živné žijí *κατὰ ἀγέλας καὶ πλήθη*, v neúrodné však po páru (Ailianos *περὶ ζῴων* II, 49.***) Na této družné pospolitosti kavek založeno jedno z nejčastějších a spolu nejstarších řeckých přísloví: *ἀεὶ κολοιὸς ποτὶ κολοιὸν ἱζάνει* Z. II, 47; (*πρός* místo *ποτί*) D. I, 61; (*πάρ* místo *ποτί*)

*) Tak prý chytávány kavky do pánvic naplněných olejem (Ailianos *περὶ ζῴων* IV, 30; Athenaios dle Klearcha IX, 393 b) nebo vodou (Zenobios).

**) Srv. z poznámky Schottovy: »Varro etiam lib. III. de re rust. graculos quasi gregaculos, quod gregatim volent dictos autumat. Festus a gerendo: a sono autem vocis Quinctilianus. Varronis etymo favet Plutarchi illud *περὶ πολυφιλίας : οὐκ ἀγελαῖόν ἐστι οὐδὲ κολοιῶδες.* Non armentareum neque graculeum est«.

***) Srv. Aristoteles *περὶ ζῴων ἱστορίας* IX, 21, 3: *οἱ δὲ κόρακες ἐν τοῖς μικροῖς χωρίοις, καὶ ὅπου μὴ ἱκανὴ τροφὴ πλείοσι, δύο μόνοι γίγνονται· καὶ τοὺς ἑαυτῶν νεοττούς, ὅταν οἷοί τ' ὦσιν ἤδη πέτεσθαι, τὸ μὲν πρῶτον ἐκβάλλουσιν, ὕστερον δὲ καὶ ἐκ τοῦ τόπου ἐκδιώκουσι. τίκτει δὲ ὁ κόραξ καὶ τέτταρα καὶ πέντε· περὶ δὲ τὸν χρόνον, ἐν ᾧ ἀπώλοντο οἱ Μηδίου ξένοι ἐν Φαρσάλῳ, ἐρημία ἐν τοῖς τόποις τοῖς περὶ Ἀθήνας καὶ Πελοπόννησον ἐγένετο κοράκων, ὡς ἐχόντων αἴσθησίν τινα τῆς παρ' ἀλλήλων δηλώσεως.*

P. I, 66; (*παρά* místo *ποτί*) M. I, 35; Ap. I, 38; Ar. I, 76; *ἀεὶ* (*αἰεὶ*) *κολοιὸς πρὸς κολοιόν* GP. I, 15; GL. I, 7; GM. I, 15. Smysl přísloví je samozřejmý. Užíváno ho *ἐπὶ τῶν τοῖς ὁμοίοις προσομιλούντων* (*συνεδριαζόντων*) — vykládá se souhlasně ve všech sbírkách, a táž myšlenka vyslovena i v známém Homerovu verši: *ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον* (Odyss. XVII, 218), kterýžto verš u Gregoria a Diogeniana také jako příslovný jest uveden zároveň s obratem svrchu řečeným. Přísloví tohoto ve znění kratším častěji dotýká se na př. Aristoteles: *καὶ κολοιὸς ποτὶ κολοιόν* (Eth. Nik. VIII, 1); *καὶ κολοιὸς ποτὶ κολοιόν, ἔγνω δὲ φὼρ τε φῶρα καὶ λύκος λύκον* (Eth. Eudem. II, 3); (mluvě o přirozené sourodosti) *ὅθεν καὶ αἱ παροιμίαι εἴρηνται, ὡς ἧλιξ ἥλικα τέρπει καὶ ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον καὶ ἔγνω δὲ θὴρ θῆρα καὶ ἀεὶ κολοιὸς παρὰ κολοιὸν καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα* (Rhet. I, 11); *πότερον ἔστιν ἡ φιλία ἐν τοῖς ὁμοίοις, ὥσπερ δοκεῖ καὶ λέγεται; καὶ γὰρ κολοιός φασι παρὰ κολοιὸν ἱζάνει κτλ.* (Eth. M. II, 11). Z pozdějších spisovatelův uvádějí z Gregoria Naz. Schott: *κολοιὸς δὲ ποτὶ κολοιὸν ἱζάνει καὶ τῆς παροιμίας ἀκούεις* a Leutsch-Schneidewin: *τίσιν ἵπποι μάλιστα χαίρουσι; δῆλον, ὡς ἵπποις. ἀετοὶ δὲ τίσιν; οὐκ ἄλλοις ἢ ἀετοῖς. κολοιὸν δὲ ποτὶ κολοιὸν ἱζάνειν, καὶ τὸ παροιμίας ἀκούεις.* O stáří a původu příslovného tohoto obratu nelze stanoviti nic určitého. Ve znění přísloví plnějším pozorovati lze rhythmus iambický a Schottův Stromateus má je také pod číslem 429. Dle toho pošlo snad z nějaké veselohry. Každým však spůsobem vešlo v obecné užívání již záhy, čemuž nasvědčují také hojnější variace jeho znění.

Zbývá ještě věta *τότ' ᾄσονται κύκνοι, ὅταν κολοιοὶ σιωπήσωσι* Ap. XVI, 84, o které stane se bližší zmínka níže při labuti. Jinak je smysl její samozřejmý.

Κόραξ. Také krkavec nebyl v příslovích řeckých příliš vzácným hostem. Jedno z obyčejných příslovných rčení o něm jest: *κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν* Z. IV, 82; GP. II, 75; GL. II, 34; GM. III, 81; M. IV, 88; Ap. IX, 20; Ar. XXXII, 5 a (s doplněným *ἔφυ*) D. V, 39. Původ přísloví bývá vykládán různě. Zenobios a Suidas s. v. uvádějí výklady dva. Dle jedněch hledati jest jeho původ v tom, že ani maso krkavčí není jedlé ani vejce. Druzí myslí (srv. i Suidas s. v. *κόραξ*) na známou zprávu o rhetorovi Korakovi Syrakusském a jeho žáku Tisiovi, jenž se zdráhal zaplatiti mu mzdu za učení. Když prý totiž Tisias před soudem dokazoval, že Korax ani výhrou ani prohrou žádané mzdy od něho se nedomůže, zvolali prý soudcové, užasnuvše nad lstivým nápadem jinochovým: *κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν.**) Ailianos pak (*περὶ ζῴων* III, 43) vypravuje toto. Krkavec se-

*) Na soud ten naráží Lukianos LX, 30 slovy: *πλὴν εἴ γέ τι καὶ ἐπαινέσαι μοι δώσεις, πάνυ ἀστείως ὑπὸ σοῦ πεπραγμένον, ὁπότε τοῦ Τισίου τὴν τέχνην οἶσθα, ὡς τὸ δισκόρακος ἔργον αὐτὸς ἐποίησας ἐξαρπάσας*

stárlý, nemoha mláďat živiti, dává se jim sám sežrati. Mladí pak skutečně otce svého sežerou. *Καὶ τὴν παροιμίαν ἐντεῦθέν φασι τὴν γένεσιν λαβεῖν, τὴν λέγουσαν κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν.* Apostolios konečně zaznamenává všechny tři výklady, při čemž základem vypravování o při Korakově jest mu Maximus Planudes. Stářím svým přísloví zmíněné sáhá jistě hezky daleko, jak již samo jeho spojení s pří Tisiovou a Korakovou může nasvědčovati. Ovšem lze se také domnívati, že bylo ještě dříve v oběhu a ve zmíněné věci jen vtipně užito. Jaký smysl do těch slov vkládán, a kdy jich bylo užíváno, je zřejmo. Dle Makaria: *ἐπὶ τῶν κακῶν καὶ ἐκ γονέων κακωτέρων* a dle Diogeniana: *ἐπὶ τῶν ἐκ κακῶν γονέων ὄντων.* In codice Coisliniano čte se: *ἐπὶ τῶν κακῶν γεννημάτων ἢ μαθημάτων* a u Zenobia zcela povšechně: *ἐπὶ τῶν πονηρῶν πονηρὰ ποιούντων.* Jemnou narážku na přítomné přísloví Schott shledává v počátku jednoho listu Aristainetova (II, 14) ve slovech *καλοῦ παιδὸς καλὴ μήτηρ.*

Velmi často dále při zažehnávání a od sebe odpuzování, při proklínání a přání vší záhuby užíváno pořekadlem elliptických slov *εἰς κόρακας* Z. III, 87; D. V, 49; Ap. VI, 65; VII, 96; IX, 61; Ar. XXII, 26; XXIV, 64 a plněji s doplněním vhodného slovesa *ἄπαγ' ἐς κόρακας* M. II, 24; *βάλλ' ἐς κόρακας* DV. II, 4; M. II, 72; Z. II, 77. Stran doplnění codex Coislinianus připojuje: *λείπει τὸ ἄπιθι.* Smysl pořekadla namnoze dobře vystihují výrazy: *βάλλ' (ἄπιθι) εἰς ὄλεθρον, εἰς φθόρον, εἰς φθοράν, εἰς ἀπώλειαν*, které se s ním střídají, po případě spojují.*) Bývá však i původ i význam jeho vykládán různě, a mezi výklady vypravuje se leccos, co není k významu pořekadla v náležitém vztahu. Srovnáme dotyčné výklady v přehledu. 1. U Zenobia spojuje se vznik pořekadla s thessalským místem Korakes,**) kamž vrhávali zlosyny, a vypravuje se, kterak věštbou o bílých havranech, danou Boiotům, a dalším sběhem událostí k založení místa *Κόρακες* a ke zvyku tomu došlo. K tomu původu ukazují asi také slova Makariova (*ἄπαγ' ἐς κόρακας*)· *ἀρὰ Βοιώτειος.* Vypravování toto v leccems uchyluje se od zprávy Pausaniovy u Eustathia. 2. Diogenianovi a Apostoliovi (IX, 61) jest *ἐς κόρακας* smyslem podobno příslovnému výrazu *κατ' αἶγας ἀγρίας*, čímž se stýká s výkladem druhým u Eustathia: *ἀντὶ τοῦ ἐς κακὰ ὄρνεα, ὅμοιόν φασι τῷ εἰς αἶγας ἀγρίας.* 3. Apostolios (VI, 65) připojuje

---

τοῦ ἀνοήτου ἐκείνου πρεσβύτου χρυσοῦς τριάκοντα, ὁ δὲ διὰ τὸν Τισίαν ἀντὶ τοῦ βιβλίου πεντήκοντα καὶ ἑπτακοσίας ἐξέτισε καταδοφισθείς. Podobný byl případ Euathlův a Protagorův (srv. mimo jiné Diogenes Laert. IX, 56).

*) Formou a do jisté míry někdy i významem podobna jsou i jiná pořekadla: *εἰς Κυνόσαργες, εἰς λατομίας, εἰς Ἅιδου, εἰς Ἅιδην, εἰς Μασσαλίαν πλεύσειας, ἄπαγ' εἰς μακαρίαν* (*ἐκποδών* Aristof. Hipp. 1151), *βάλλ' ἐς ὕδωρ, ἐς ὀλβίαν* (u Fotia).

**) Podobné názvy místné nebyly neobyčejny; srv. Grasberger, Griech. Ortsnamen 110.

výklad: *εἰς σκότος, εἰς ὄλεθρον* (též M. II, 72), *εἰς ἀνηλίους πύλας* (též D. IV, 86). Prvé dva výrazy má také Hesychios s. v. *εἰς* a *ἐς κόρακας*. 4. Na místě posledním Hesychios také má výklad: *εἰς ἔρημον*, s čímž bylo by lze srovnati zprávu Aristeidovu u Eustathia: *διὰ τὸ ἐν τραχέσι τόποις καὶ κρημνώδεσι τοὺς κόρακα νεοσσοποιεῖσθαι λέγειν ἡμᾶς φεῦγ' εἰς κόρακας, ὅ ἐστιν εἰς ἀποκρήμνους τόπους καὶ εἰς φθοράν*. Podobně vykládá cod. Coislin. 5. Dle Apostolia (VII, 96) říká prý se tak, *ὡς τοῦ ζῴου ἀναιδοῦς καὶ δυσοιωνιστικοῦ ὄντος*, kteráž slova shledáváme také u Suidy. 6. Dle zprávy Aristotelovy (u Eustathia a u Suidy s. v.) v době morové rány posílán prý mor mezi krkavce se slovy *φεῦγ' ἐς κόρακας* — býval ť ve zvyku podobnými způsoby a zaříkáním *ἀποτροπιάζεσθαι τὰ κακά*. Týmiž pak slovy vyháněly prý, jak Aisopos vypravuje (u obou právě zmíněných spisovatelů), kavky od sebe družku, která chtěla si hráti na krkavce. 8. Dle Zenobia (II, 77) slov *βάλλ' ἐς κόρακας* užíváno *ἐπὶ τῶν ὀλέθρου ἀξίων*. 9. Konečně připomínáme ještě Eustathia, jenž při zmínce o *Κόρακος πέτρα* dotýká se i kilického *Κορακήσιον* a pokračuje: *ἐξ αὐτοῦ δὲ τὸ ἐς κόρακας, καθά φασιν οἱ παλαιοί, ὡς ἀπὸ τῶν οἰκούντων τὸ τοιοῦτον Κιλίκιον Κορακήσιον πονηρῶν ὡς εἰκὸς ὄντων*. Leccos z uvedených výkladů, z nichž šest čte se také u Suidy s. v., nezamlouvá se příliš svou strojenou nuceností. Nejpřirozeněji asi by bylo mysliti na to, že krkavec také, jako sup, honí se za nepohřbenými těly a tím se stává zřejmým znamením a průvodcem záhuby a smrti.*) Odtud posíláno »ke krkavcům« jako v záhubu a na smrt aneb aspoň způsobem zaříkání odpuzováno z dohledu kamsi daleko do pustin. Mimo verba svrchu označená objevují se při výraze *εἰς κόρακας* i jiná slovesa vhodného významu, zvláště pak často verbum *ἔρρειν*. Uvádějí se příkladem: Aristofanes Eiren. 500 *οὐκ ἐς κόρακας ἐρρήσετε*; Sfek. 51 *ἀρθεὶς ἀφ' ἡμῶν ἐς κόρακας οἰχήσεται*; Nefel. 133 *βάλλ' ἐς κόρακας*; Ameipsias u Athenaia I, 8e *ἔρρ' ἐς κόρακας;* Aristainetos Epist. II, 12 *τὴν βάρβαρον ἐς κόρακας ἐκπέμψασθαι τῆς οἰκίας*; Theofylaktos Simokat. 50 *τὴν δίκελλαν ἀφείς, καλαμῖδα καὶ χάρτας ἀράμενος ἐς κόρακας χώρει, γερόντιον*. Ferekrates u Athenaia X, 430e *ἔρρ' ἐς κόρακας· βατράχοισιν οἰνοχοεῖν σε δεῖ*. Tímto způsobem vzniklo také *ἀντὶ τοῦ εἰς κόρακας πέμπειν, ἐκφαυλίζειν* docela nové sloveso *σκορακίζειν* Z. V, 90, jež také lexikografové Hesychios, Suidas a Fotios zaznamenávají**) a jehož užito na př. u Alkifrona Epist. I, 38: *τί δέ; τὸν Αἰγύπτιον ἔμπορον ὡς ἀπεσκοράκισεν ὅσον ἀργύριον προτείνοντα*.

---

*) Srv. Aristof. Thesmofor. 1027: *ἔμ' ἐκρέμασε κόραξι δεῖπνον*.

**) Hesychios: *σκορακίζει· εἰς ἔρημον πέμπει, καὶ ἀρᾶται, ἀπὸ τοῦ εἰς κόρακας πέμπειν, τὸ ἐκφαυλίζειν*. Suidas: *σκορακίζειν· οἷον ἐς κόρακας ἀποπέμπειν· ἀπὸ τούτου γὰρ εἴρηται*... Odtud i *σκορακισμός* (srv. Hesychios s. v.), *ἀποσκορακίζειν* (srv. Hesychios a Suidas s. v.). Podobně Fotios s. v.

Pták krkavec měl však v podání lidovém také jiný význam. Jeho hlas byl pokládán za věštný*) a býval bedlivě pozorován od těch, kdož znamení věštebných očekávali. Byl zasvěcen pták ten bohu Apollonovi, a tento leckdy jako sluhovi svému ukládal mu vyřizování některých úkolů.**) O jednom takovém poslání vypravuje Ailianos *περὶ ζῴων* I, 47. Apollon poslal krkavce pro vodu. Tento, přišed ke krásnému osení ještě zelenému, chtěl si na suchých zrnech obilních pochutnati. Čekal tedy, až osení uzraje, a tak zanedbal rozkazu pánova. Za to stihl ho trest. Právě v létě, v době největšího sucha a horka, krkavec trápen je žízní. K vypravování tomu víže se příslovné rčení *κόραξ ὑδρεύει* Z. IV, 56, kteréhož dle Zenobia užíváno *ἐπὶ τῶν δυσχερῶς τινος τυγχανόντων* (»de iis, qui aegre aliquid consequuntur«). Slova ta s týmž výkladem (až na *τινῶν* místo *τινός*) čtou se také u Suidy s. v. Hesychios má jiné čtení: *κόραξ ὑδρεύσει· παροιμία.* Zdá se, že znění *κόραξ ὑδρεύσει* je celkem obyčejnější, a také Schott čtení toho se přidržel, dokládaje, že pro význam obratu na této různosti čtení mnoho nezáleží. Týž připomíná, že mimo Ailiana báji o žízni krkavcově má také Hyginus a Ovidius (ve druhé knize Fastorum), odkudž prý Erasmus odvozuje původ přísloví.

Co se pak týče hlasu krkavcova, praví Ailianos *περὶ ζῴων* II, 51: *ἦν δὲ ἄρα ὀρνίθων πολυκλαγγότατός τε καὶ πολυφωνότατος· μαθὼν γὰρ καὶ ἀνθρωπίνην προΐησι φωνήν· φθέγμα δὲ αὐτοῦ παίζοντος μὲν ἄλλο, σπουδάζοντος δὲ ἕτερον . . .* A na jiném místě (l. c. VII, 7) podotýká, že krkavec zvláštním hlasem věštívá počasí, jindy pak že jím nápodobí zvuk padajících dešťových kapek (VI, 19), a konečně, že hlas krkavcův děsí zajíce (XIII, 11). K hlasu krkavcovu odnáší se příslovné rčení *φωνήσας ὁ κόραξ πονήσεται* Ar. XXXVI, 6, jehož původ právem shledává se ve známé bájce Aisopově. Slova ta, zároveň s některými jinými obraty podobnými, čtou se také v Cram. Anecd. Oxon. III, 223. Otto (l. c. při slovu corvus) srovnává latinské: corvum deludere hiantem. Užívání obratu nebylo asi hrubě rozšířeno a omezovalo se pravděpodobně až teprve na dobu pozdní, jako bezpochyby též výraz *κόρακες ἀηδόνων αἰδεσιμώτεροι* Ap. IX, 90. Krkavec a slavík, ptáci i hlasem i jinak úplně různí, vzati zde jako přiměření představitelé *ἐπὶ τῶν ἀνομοίων*, jak dí Apostoliův výklad. Již samo slovo *αἰδέσιμος* (= ctihodný, venerabilis) prozrazuje původ z doby mladší. Leutsch-Schneidewin připomínají k tomu z Gregoria Naz. Epist. 155 (12) slova: *νῦν γὰρ ἔγνων, ὅτι ψυχὴ μετρεῖται καὶ ἀρετὴ ταλαντεύεται καὶ τιμιώτεραι τῶν μαργάρων αἱ πέτραι καὶ κόρακες ἀηδόνων αἰδεσιμώτεροι.*

---

*) Ailianos *περὶ ζῴων* II, 51: *εἰ δὲ ὑποκρίνοιτο τὰ ἐκ τῶν θεῶν, ἱερὸν ἐνταῦθα καὶ μαντικὸν φθέγγεται;* srv. ibd. I, 48.

**) Ailianos l. c. I, 47: *ὁ Ἀπόλλων αὐτὸν θεράποντα ὄντα ὑδρευόμενον ἀποπέμπει*; ibd. I, 48: *ὁ κόραξ, ὄρνιν αὐτόν φασιν ἱερόν, καὶ Ἀπόλλωνος ἀκόλουθον εἶναι λέγουσι . . .*; srv. ibd. VII, 18.

Že konečně také výraz *λευκὸς κόραξ* zajisté ode dávna nabyl významu příslovného, dotčeno bude níže s. v. *κορώνη*.

Κορυδός. Jiné tvary téhož jména, označujícího ptáka chocholouše čili lindušku, jsou též *κόρυδος, κορυδαλή, κορυδάλλη, κορυδαλλίς, κορυδαλλός.* O ptáku tomto dějí se zmínky dosti často. Svrchu s. v. *γλαῦξ* uvedena již a objasněna věta *ἄλλο γλαῦξ, ἄλλο κόρυδος φθέγγεται* GM. II, 26, i vyslovena domněnka, že slovo *κόρυδος* psáno tu snad omylem místo daleko běžnějšího v té větě *κορώνη.* Mezi zlomky melického básníka Simonida Kejského čte se (u Bergka pod číslem 68) zlomek: *ἐπεὶ | πάσαις κορυδαλλίσι χρὴ λόφον ἐγγενέσθαι,* který zachoval se u Plutarcha (*πῶς ἄν τις ὑπ᾽ ἐχθρῶν ὠφελοῖτο* 10): *ἐπεὶ δὲ πάσαισι κορυδαλῇσι χρὴ λόφον ἐγγενέσθαι κατὰ τὸν Σιμωνίδην καὶ πᾶσα φύσις ἀνθρώπων φέρει φιλονεικίαν καὶ ζηλοτυπίαν καὶ φθόνον κτλ.* a ve spise *πολιτικὰ παραγγέλματα* 14: *ἐπεὶ δὲ πάσαις κορυδαλίσι κατὰ Σιμωνίδην χρὴ λόφον ἐγγενέσθαι καὶ πᾶσα πολιτεία φέρει τινὰς ἐχθρὰς καὶ διαφοράς, οὐχ ἥκιστα προσήκει καὶ περὶ τούτων ἐσκέφθαι τὸν πολιτικόν.* Tento verš Simonidův stal se příslovným a uvádí se ve znění *πάσῃσι κορυδαλῇσι χρὴ λόφον ἐγγενέσθαι* Ap. XIII, 94. Stromateus *ἐμμέτρ. παροιμ.* 796 má znění: *πάσῃσι κορυδαλοῖσ᾽ ἐνεῖναι χρὴ λόφον.* Také Apostolios ve výkladu zřejmě označuje původ obratu slovy: *τοῦ Σιμωνίδου ἐστίν.* Slov těch bylo užíváno o lidech žárlivých a hašteřivých (*ἐπὶ τῶν ζηλοτυπούντων καὶ φιλονεικούντων*). Chocholka (*λόφος*) ptačí má zde tedy poněkud jiný obrazný význam nežli u Římanů crista = hřebínek v Juvenalově: et tamen illi surgebant cristae (srv. Otto l. c. pod slovem crista). Stáří rčení a užití jeho literární jest dáno již jmény Simonida Kejského a Plutarcha, který ostatně ještě na jiném místě se ho dotýká: *ἐπεὶ δὲ χρῆν, ὡς ἔοικεν, οὐ μόνον πᾶσι κορυδαλλοῖς λόφον ἐγγίγνεσθαι κατὰ Σιμωνίδην* (Timol. 37). Z pozdější doby uvádějí Leutsch-Schneidewin z Eunapia jako doklad a zároveň obměnu slov původních: *ἀλλ᾽ οὔτε κορυδαλλίς, ἡ παροιμία φησί, ἄνευ λόφου, οὔτε Ὀριβάσιος ἦν ἄνευ φθόνου.*

Se jménem tohoto ptáka setkáváme se ještě ve dvou výrazích příslovných. Říkáno *ἐν ἀμούσοις*) καὶ κόρυδος φθέγγεται* DV. 56; GM. III, 44; Ar. XXIII, 79, a užíváno slov těch dle výkladu Suidova *ἐπὶ τῶν μὴ ἠκριβωμένως ἐν ἀπαιδεύτοις διαλεγομένων.* V tomto znění čte se výraz také u Suidy (na dvou místech) a in cod. Bodleiano. Schneidewin výraz ten, založený snad na verších básníka Dioskorida (Anthol. Palat. XI, 195), doplnil z tohoto: *ἐν γὰρ ἀμούσοις | καὶ κορυδὸς [κύκνου] φθέγγετ᾽ [ἀοιδότερος]* Z. III, 77, při němž Zenobios podobně vykládá: *ἐπὶ τῶν εὐτελῶν τῶν διὰ περιπέτειάν τινα τιμῆς ἀξιου-*

---

*) Napsal Gaisford místo vulg. *ἀμουσίαις.* Místo *κόρυδος* bylo dříve psáno též *Κόρυδος.*

*μένων.**) Samo sebou se rozumí, že příslovnému užívání svědčí prvé, kratší znění daleko více nežli druhé. S myšlenkou Schneidewin srovnává slova Euripidova: *οἱ γὰρ ἐν σοφοῖς φαῦλοι παρ' ὄχλῳ μουσικώτεροι λέγειν* (Hippol. 988).

Konečně pak říkáno příslovně také *μετὰ Μουσῶν κόρυδος* D. VI, 50; Ap. XI, 28; Ar. XXXV, 50, jestliže mísil se kde nevzdělanec mezi lidi vzdělané: *ἐπὶ τῶν ἀπαιδεύτων πεπαιδευμένοις συνόντων*. Codices Vaticanus II, 70 a Bodleianus 652 uvádějí jen slova *μετὰ Μουσῶν* s výkladem *ἐπὶ τοῦ πεπαιδευμένου.***) Suidas s. v. má totéž, avšak praví dále, že slov těch také *κοινῇ* užíváno o nevzdělanci mezi lidmi vzdělanými, a dokládá, že výraz ten dlužno pronášeti s přiměřeným posuňkem (*καθ' ὑπόκρισιν δὲ ἀναγνωστέον*). Týž výklad, avšak se slovem *Κόρυδος*, shledává se také u Apostolia a Arsenia. Schneidewin se domnívá, že při slovech *μετὰ Μουσῶν* snad je něco vynecháno.***) Stran slov *καθ' ὑπόκρισιν* připomíná Leutsch »ut per ironiam efferatur«: Erasmus III, 6, 89, což je zajisté správnější i pravděpodobnější nežli Schottovo »cum gestu«, ačkoliv obé také lze spojiti. Domněnka, že snad dotčená slova *μετὰ Μουσῶν* obsahují mezeru, arci trvá.

Κορώνη. Byli-li v příslovných obratech řeckých zastoupeni kavka a krkavec, nemohla ovšem scházeti ani vrána. Nejčastěji naskýtalo se elliptické přísloví *κορώνη τὸν σκορπίον* Z. IV, 60; D. V, 59; I, 52; GP. II, 79; GM. III, 85; M. V, 19; Ap. IX, 99, k němuž u Zenobia a Makaria doplňuje se *ἥρπασε*. Stromateus *ἐμμ. παρ.* 174 doplňuje podobně: *τὸν σκορπίον εἷλε κορώνη*. Vrána uchvátila štíra, avšak dopadla zle: připravila škodu sama sobě. Odtud také výklady Zenobiův: *παροιμία ἐπὶ τῶν δυσχερέσι καὶ βλαβεροῖς ἐπιχειρούντων*†) a Makariův: *ἐπὶ τῶν κακὰ σφίσιν αὐτοῖς ἐπαγομένων* platí o lidech, kteří se dávají do něčeho, co jim samým přináší škodu a záhubu. U Apostolia ve výkladu zvláště se vytýká, že připravují si škodu nevědouce: *ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς λανθανόντως κακόν τι ἐπισπωμένων*. Přísloví uvádějí s týmž výkladem také lexikografové Suidas a Hesychios s. v. Schott připomíná myšlenkou příbuzné epigramma básníka Archia (Antholog. Pal. IX, 339). Básník Archias je znám z obhajování Ciceronova a žil tudíž v I. století př. Kr. Každým však spůsobem třeba se domnívati, že přísloví bylo původu staršího a že epigramma Archiovo je pouhým sbásněním myšlenky známé. Sotva je k víře podobno, že by byl zmíněný obrat vznikl teprve z veršův Archiových.

Svrchu při krkavci stala se zmínka o bílých havranech. Boiotům, usedlým v Arně, bylo věštěno, že vypuzeni budou ze

---

*) Schott: »in homines viles ac tenues, qui temeritate quadam ad dignitatem perveniunt.«

**) Schott: »de eruditis dictum«.

***) »Suidas et Arsenius verborum plurium defectu laborant«.

†) Místo toho též *ἐγχειρούντων* codd. Vaticanus a Bodleianus.

země po objevení se bílých havranů. Toho prý užili někteří mladíci ku provedení zvláštní lsti: schytali krkavce, natřeli je sádrou a pustili je zase na svobodu, čímž prý Boiotové nemálo byli znepokojeni. Jiného ovšem rázu nežli tito obarvení havrani jest od starodávna známá příslovná »bílá vrána«, »bílý havran« jakožto zjev naprosto nepřirozený, přímo nemožný. Proto také *ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων* ukazováno pořekadlem na λευκὰς κορώνας M. V, 52, vedle něhož zajisté také *λευκὸς κόραξ* byl obratem příslovně běžným. Viděti to z uvedeného u Leutsche literárního dokladu z Galena: *ὥσθ' ὁ Λύκος ... οὐδ' ἀληθῆ λέγων φαίνεται ..., πολὺ δὲ μᾶλλον οὐθ' Ἱπποκράτεια λευκῷ τοίνυν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἔοικε κόρακι, μήτ' αὐτοῖς τοῖς κόραξιν ἀναμιχθῆναι δυναμένῳ διὰ τὴν χρόαν, μήτε ταῖς περιστεραῖς διὰ τὸ μέγεθος.* Konec místa opírá se asi o nějakou známou bájku. Uvedený doklad jest ovšem z doby pozdní; avšak jest úplně k víře podobno, že »bílý havran«, »bílá vrána« byli u Řeků příslovní již dávno. Také Římanům byla dobře známa »alba avis« = rara avis, a Juvenalis přímo dí »corvus albus« (srv. Otto, Sprichwörter s. v. albus). Řekové mluvívali o »bílém ptáku« vůbec: *λευκὸς ὄρνις ἵπτατο* (Stromateus 1323), přikládajíce snad, jako též Římané, zjevu takovému příznivý význam věštebný.

Ailianos (*περὶ ζῴων* VI, 7) vypravuje, že v Aigyptě při jezeře Moiridském ukazují náhrobek vrány. Dal prý jej tam postaviti aigyptský*) král, zvaný Mares, ochočené své vráně, která donášívala jako poselkyně listy jeho velmi rozumně a rychleji nežli kterýkoli jiný posel. Odtud říkáno příslovně *κορώνη γράμμα κομίζει* Ap. IX, 87, a sice *ἐπὶ τῶν ἀγγελίας ταχείας φερόντων.* Výraz sám jest asi pozdní a nenabyl valného rozšíření. Apostolios uvádí ve výkladu ještě jiné zprávy z Ailiana o vranách: o jich cudnosti, věrnosti a lásce, o svatebním zvyku *μετὰ τὸν ὑμέναιον τὴν κορώνην καλεῖν* a končí zmínkou o nepřátelství mezi vranou a sovou. O tom, jakož i o přísloví *ἄλλο γλαῦξ, ἄλλο κορώνη φθέγγεται* promluveno již svrchu s. v. *γλαῦξ.*

Κύκνος. O labuti věřeno (Ailianos l. c. V, 34), že v mnohém vyniká nad člověka: zná, kdy se blíží konec jejího života, a podstupuje smrt úplně klidně, dobře vědouc, že jí tato nepřináší nic zlého ani bolestného. *Τοσοῦτον δὲ ἄρα* (pokračuje Ailianos) *τῷ κύκνῳ περίεστιν εὐθυμίας, ὡς καὶ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τοῦ βίου τοῦ σφετέρου ᾄδειν καὶ ἀνακρούεσθαι οἷον ἐπικήδειόν τι ἑαυτῷ μέλος.* Pěje prý si jakýsi zpěv pohřební, buď bohy velebíc nebo sebe chválíc.**) A pěje, jak sám Sokrates svědčí, spíše z radosti nežli z žalosti: nezpívá zajisté, kdo na duchu je zarmoucen a protivenství trpí. Tento předsmrtní zpěv labutí stal se ode dávna užívaným po-

---

*) U Apostolia *τῷ γὰρ βασιλεῖ τῶν Ἰνδῶν* místo *τῶν Αἰγυπτίων.*
**) Podobně Ailianos *περὶ ζῴων* II, 32; srv. ibd. X, 36.

řekadlem o těch, kdož blízcí jsou smrti a *ἐπὶ τῶν τὰς τελευταίας φωνὰς ἀφιέντων* (Makarios), *τὰ τελευταῖα φθεγγομένων* (Diogenianos). Říkáno *κύκνειον ᾆσμα* D. V, 37; GP. II, 78; GM. III, 84; Ap. X, 18; Ar. XXXII, 74; Stromateus 1068 a *κύκνειον μέλος* M. V, 40 a vykládáno uvedeným právě zjevem, že prý labuti umírajíce zpívají, ano právě před smrtí nejzpěvnějšími se stávají, jak dí codd. Vaticanus a Bodleianus. Výrazu toho užíváno asi již dosti záhy. Z dokladův užití uvedl Walz Plutarcha: *ἐξᾷσαι δὲ καὶ τῷ βίῳ τελευτῶν καὶ μὴ γενέσθαι κατὰ τοῦτο τῶν κύκνων ἀγεννέστερος* a Synesia: *καὶ γὰρ εἰ μὴ τεθήπαμεν καὶ ἀκούοντες τῆς ᾠδῆς· καὶ ἐμοῦ γε ἕνεκα μηδείς ποτε κύκνος τὸ ἔσχατον ᾄσειεν*, a Leutsch přidává k nim dva doklady z Polybia, z nichž bylo by lze souditi, že také výraz *τὸ κύκνειον ἐξᾴδειν* (*ἐξηχεῖν*) byl pořekadlem: *ὅτε δὴ κατὰ τὴν παροιμίαν τὸ κύκνειον ἐξηχήσαντες ἔλαβον ἀποκρίσεις τοιαύτας* (XXX, 4, 7); *ἐξᾄσας τὸ κύκνειον* (XXX, 20, 1). S významem slova srv. Suidas s. v. *κύκνειον· τὸ τοῦ κύκνου μέλος.*

Líbezný hlas a zpěvnost*) přivedly labuť v protivu s kavkou, jak již svrchu s. v. *κολοιός* bylo dotčeno. Této různosti dán projev větou *τότ' ᾄσονται κύκνοι, ὅταν κολοιοὶ σιωπήσωσι* Ap. XVI, 84, k níž bližšího výkladu Apostolios sám nepřičiňuje. Původ její jest snad hledati v nějaké bájce. Na doklad, kterak labuť a kavka proti sobě kladeny a jak která oceňována, uvádí se u Leutsche Libanios Epist. 40: *εὗρον, ὅτι τότε μὲν ὑπὸ τῆς νεότητος ἐξηπατῶ καὶ κύκνον ἡγοῦ τὸν κολοιόν· τὸ γῆρας γάρ σε ἐπαίδευσε τὸν κολοιόν, ὅπερ ἐστίν, ἡγεῖσθαι κολοιόν· ἀλλ' ἡμεῖς γε σὲ καὶ τότε καὶ νῦν κύκνον.*

Λάρος. Jménem tímto označovali Řekové jakéhosi velmi žravého mořského ptáka,**) snad nějaký zvláštní druh racka, na nějž jméno ono později přeneseno. Žravost a loupežnost tohoto ptáka stala se pořekadlem, a jméno jeho přenášeno často na lidi hrabivé, loupeživé a zisku chtivé. Odtud *ἐπὶ τῶν ἁρπακτικῶν καὶ κλεπτῶν*, jak Apostolios a Suidas s. v. vykládají, užíváno slov *λάρος κεχηνώς* Ap. X, 46; Ar. XXXIII, 58; Stromateus 1077. Původ obratu hledati jest asi u Aristofana ve slovech: *λάρος κεχηνὼς ἐπὶ πέτρας δημηγορῶν* (Hipp. 956), jenž také jinde slova *λάρος* užívá o lidech hrabivých, zlodějských, na př. vztahem ke Kleonovi: *Κλέωνα τὸν λάρον δώρων ἑλόντες καὶ κλοπῆς* (Nefel. 591). Leutsch uvádí jako další doklady: z paroda Matrona *σχεδόθεν δέ οἱ ἦν παράσιτος | Χαιρεφόων, πεινῶντι λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς, | νήστης, ἀλλοτρίων εὖ εἰδὼς δειπνοσυνάων* (u Athenaia IV, 134 e f); z ko-

---

*) Suidas: *κύκνος· ὄρνεον φιλῳδόν.*

**) Suidas (s v. *λάρος κεχηνώς*): . . . *ἐπεὶ καὶ ὁ λάρος ὄρνεόν ἐστιν ἁρπακτικὸν καὶ ἀδηφάγον.* Ailianos (l. c. III, 20) dle Eudema vypravuje, kterak tito ptáci (*οἱ λάροι*) dobývají lasturovců z jich skořepin: házejí prý jimi z velké výše prudce na skály.

mika Timoklea: *τοὺς ἰχθυοπώλας οὗτος ἡμῶν πλουτιεῖ· | ὀψοφάγος γάρ, ὥστε τοὺς λάρους εἶναι Σύρους* (u Athenaia VIII, 342 a); z Lukiana (XVII, 3): *σεαυτὸν δὲ παρακαλέσας θαρρεῖν ἐπιχείρει τῇ ἄγρᾳ, εἰ θέλεις, καθάπερ ὁ λάρος ὅλον περιχανὼν τὸ δέλεαρ*; z Ailiana (Agroik. Epistol. XVIII): (*Λάχης*)... *πελάγη μετρεῖ καὶ ἐπικυματίζει καὶ λάρου βίον ζῇ καὶ ἀνέμοις μάχεται διαφόροις· ἄκρα τε αὐτὸν ἐξ ἄκρας διαλαμβάνει, καὶ περιβλέπων ἁδρὸν κέρδος καὶ περινοῶν πλοῦτον ἀθρόον μακρὰ εἶπε χαίρειν αἰγιδίοις ἐκείνοις καὶ νομευτικῷ τῷ προτέρῳ βίῳ.*

Jest však také ještě jiný výklad o obrazném užívání slova *λάρος*. Eustathios (k Homer. Odyss. V, 51) poznamenává: *ἰστέον δέ, ὅτι τὸν λάρον, τῇ εὐηθείᾳ ἡ ὕστερον προσοχὴ παροιμιακῶς ἀποκληροῖ. ὅθεν καὶ λάρους τοὺς εὐήθεις φαμέν.* Dle toho užíváno, a sice dle výslovného výroku Eustathiova *παροιμιακῶς*, slova *λάρος* (také Stromateus 1076 slovo to uvádí) o lidech zpozdilých, blbých. V tomto smyslu čte se *λάρος* u Lukiana (V, 12), kde Plutos praví: *οὗτοι δὲ οἱ λάροι* (= »hi vero fatui«) *τῇ πενίᾳ ξυνέστωσαν, ἣν προτιμῶσιν ἡμῶν.*

Konečně uvádí se jako obrat příslovný také *λάρος ἐν ἕλεσιν* Ap. X, 48; Ar. XXXIII, 59; Stromateus 1305 a sice *ἐπὶ τῶν ταχὺ ἀποδιδόντων.**) Týž obrat a výklad má také Suidas s. v., kdežto Fotios (asi vadně) čte *λάρος ἐν Νεμέσει· παροιμία ἐπὶ τῶν ταχὺ ἀποδιδόντων.* Bližšího ani o původu ani o významu obratu není nic známo. Pozoru hodno jest, že mimo Apostolia a Arsenia v jiných sbírkách paroimiografických o rackovi zmínka se neděje.

Νουμήνιος. Jménem tímto označován snad pták koliha, jenž dle obyčejného výkladu jméno to obdržel proto, že má zobák srpovitě (*νουμηνία* = *νεομηνία* = novoluní) zahnutý. Hesychios praví pouze: *νουμήνιος· ὄρνεον ὅμοιον ἀτταγᾷ ὄν· ὁ καὶ τρόχιλος.* O příslovném užívání tohoto slova promluveno již svrchu s. v. *ἀτταγᾶς* ve výraze: *συνῆλθον ἀτταγᾶς καὶ νουμήνιος* D. VIII, 18; *συνῆλθεν ἀτταγᾶς νουμηνίῳ* GP. III, 64; *Ἀτταγᾶς Νουμηνίῳ συνῆλθε* DV. I, 96; *συνῆλθον Ἀτταγᾶς τε καὶ Νουμήνιος* M. VII, 90; *συνῆλθον Ἀτταβὰς καὶ Νουμήνιος* Ap. XV, 78; Ar. XLVII, 7.

Πελαργός. O čápech vypravovala báje velmi rozšířená, že vynikají zvláštní něžností vzhledem k životu rodinnému: mláďat svých hledí si s láskou neobyčejnou a sestaralé své roditele pečlivě vyživují, odměňujíce se jim za vychování vlastní. Podobně vypravuje Ailianos (*περὶ ζῴων* III, 23): *τρέφειν μὲν τοὺς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι καὶ ἐμελέτησαν· κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ἀνθρωπικὸς οὐδὲ εἷς τοῦτο, ἀλλὰ αἰτία τούτων φύσις. οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ τὰ ἑαυτῶν ἔκγονα φιλοῦσιν . . .* Proto také prý Aigypťané čápy obzvláště ctili: *Αἰγύπτιοι γοῦν τοὺς πελαργοὺς καὶ προσ-*

---

*) Schott: »Larus in paludibus] de iis, qui cito dant.«

κυνοῦσιν, ἐπεὶ τοὺς πατέρας γηροκομοῦσιν καὶ ἄγουσι διὰ τιμῆς (ibd. X, 16; srv. též XI, 30). A čápové nejen prý živí sestárlé své roditele, nýbrž (dle poznámky Zenobiovy) věřeno též, že je nosí, nemohou-li létati.*) Tato vděčnost čápů k rodičům a odsluhování se jim za výchovu dala vznik některým výrazům pořekadlovým. Utvořeno sloveso ἀντιπελαργεῖν**) Z. I, 94; D. I, 84; DV. I, 48; GL. I, 49; GM. II, 11; GV. I, 31; M. II, 12; Ap. II, 100; Ar. IV, 29, a užíváno ho dle souhlasného výkladu ἐπὶ τῶν τὰς χάριτας ἀποδιδόντων. Suidas s. v. má týž výklad. U Hesychia vysvětleno slovesem ἀντιτρέφειν s. v. ἀντιπελαργεῖν (dosazeného tam místo vadného ἀντιπεραλαχεῖν). K témuž vzniku hledí také ἀντιπελάργωσις Ap. XIV, 15; Ar. XLIII, 40 (také u Suidy s. v. ἀντιπελαργεῖν) a πελαργικοὶ νόμοι M. VII, 10; Ap. XIV, 15; Ar. XLIII, 40 (také u Suidy s. v.) s výklady ἡ διὰ τὸ τρέφειν τοὺς γονεῖς a u Makaria: ἐπὶ τῶν τὰς εὐεργεσίας ἀμειβομένων. U Hesychia čte se (jako s. v. ἀντιπελαργεῖν): πελαργικοὶ νόμοι· τὸ ἀντιτρέφειν τοὺς γονεῖς. Suidas má s. v. διὰ τὸ ἀντεκτρέφειν τοὺς γονεῖς· οὕτως Ἀριστοφάνης. Podobně zaznamenal Fotios s. v. Takovéto mínění o čápech bylo asi ode dávna rozšířeno. Ve veselohrách Aristofanových jest lze předpokládati je již jako známé, třeba že výrazy uvedené, jak je pravděpodobno, ukazují k Aristofanovi jako původci. O slovese ἀντιπελαργεῖν již Fritzsche vyslovil domněnku, že pochází z Aristofanových Pelargoi. Výraz pak πελαργικοὶ νόμοι patrně ukazuje, jak již dávno shledáno, k Aristofanovým Ornith. 1353, kde Peisthetairos poučuje člověka otcovraha: ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν τοῖσιν ὄρνισιν νόμος | παλαιὸς ἐν τοῖς τῶν πελαργῶν κύρβεσιν· | ἐπὴν ὁ πατὴρ ὁ πελαργὸς ἐκπετησίμους | πάντας ποιήσῃ τοὺς πελαργιδῆς τρέφων, | δεῖ τοὺς νεοττοὺς τὸν πατέρα πάλιν τρέφειν. Schott snesl mnohá místa, kde se o této vlastnosti čápů mluví. Mimo některé doklady již uvedené (Aristofanes, Ailianos) citují se Aristoteles, z římských spisovatelů Petronius a Plinius, z otců církevních Origenes, Basilius a Filon. K místům těmto u Schneidewina přidává se ještě Libanios a Krates. Slovo ἀντιπελάργωσις vykládá Anon. in Crameri Anecd. Oxon. IV, 402 καὶ λέγεται ἡ παρ' αὐτῶν (scil. πελαργῶν) ἀμοιβὴ καὶ ἀπόδοσις ἀντιπελάργωσις.

Hotovým opakem čápů v této příčině byli dle názoru starých hrochové. Jako čáp stal se symbolem spravedlnosti a práva milovnosti, tak hroch pokládán za násilného a všeho smyslu pro právo prázdného. Odtud také vešlo do zvyku na žezlech spodobovati nahoře čápa a dole hrocha na označenou, že spravedlnosti podříditi se musí násilnost. Také na žezlech bohů vyobrazován čáp sedě. Věci mimo jiné také dotýká se Plutarchos (πότερα τῶν ζῴων

*) Filon vypravuje, jak starostlivě mladí shánějí potravu pro sestaralé rodiče, když tito nemohou již více opustiti hnízda.

**) Schott: »ciconias imitari«.

φρονιμώτερα 4, 906, E.) slovy: *ὃ δὴ καὶ δῆλόν ἐστι παραβαλλομένων πελαργοῖς ἵππων ποταμίων· οἱ μὲν γὰρ τρέφουσι τοὺς πατέρας, οἱ δ' ἀποκτιννύουσιν, ἵνα τὰς μητέρας ὀχεύωσι.* Dále uvádí se i Fot. Bibl. 242 p. 342: *ὁ ἱπποπόταμος ἄδικον ζῷον, ὅθεν καὶ ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς γράμμασιν ἀδικίαν δηλοῖ. τὸν γὰρ πατέρα ἀποκτείνας βιάζεται τὴν μητέρα.* Také Ailianos (*περὶ ζῴων* VII, 19) pokládá hrocha za tvora bezbožného: *ἀσεβέστατον δὲ ὁ ποτάμιος ἵππος· γεύεται γὰρ καὶ τοῦ πατρός.*

Πελειάς. Slovy *πελειάς* a *πέλεια**) Řekové obyčejně označovali holuba divokého, doupnáka, slovem *περιστερά* holuba vůbec. Jako u koroptví a některých jiných ptáků, pozorována také při holubech zvláštní vlastnost: krotcí a ochočení holubové volají a lákají jiné, a tak byli čižbářům vítaným prostředkem pro chytání jako »volaví«. Ailianos (*περὶ ζῴων* IV, 16), mluvě o koroptvích, praví: *παλεύουσι τοὺς ἀφέτους καὶ ἀγρίους, κατὰ τὰς περιστερὰς δρῶντες καὶ οὗτοι* (scil. *πέρδικες*) *τοῦτο.* Týž na jiném místě (l. c. XIII, 17) vypravuje, kterak rybářům podobné služby prokazuje jistá krotká ryba, *αὐλωπίας* zvaná, a poznamenává, že jsou tedy ty ryby podobny *ταῖς παλευτρίαις πελειάσιν.* Sloveso *παλεύειν* dle Schotta = *θηρεύειν*,**) *προκαλεῖσθαι*, a odtud volaví ti holubi zváni také *παλεύτριαι.****) Suidovi a Fotiovi s. v. jest *παλεῦσαι* = *ἐξαπατῆσαι, ὑπαγαγέσθαι* a slovo *παλεύτρια* = *περιστερὰ πλάνος.* Hesychios vykládá podobně s. v. *παλεύεται* (= *θηρεύεται, ἀγρεύεται*), *παλεύσας* (*τὰ αὐτά· καὶ ὑπαγαγόμενος*), k němuž připojuje: *μετῆκται δὲ ἀπὸ τῶν περιστερῶν. λέγονται γὰρ παλεύτριαι αὗται αἱ ἐξαπατῶσαι καὶ ὑπάγουσαι πρὸς ἑαυτὰ ἤγουν ἐνεδρεύουσαι.* Z míst Fotiových s. v. *παλεύετε* a *παλευτά* jest viděti, že vedle slova *παλεύτριαι* byl v obyčeji také tvar *παλευτρίδες.* K tomuto účelu užíváno prý také holubův oslepených. Tak lze souditi ze slov Aristotelových (*περὶ ζῴων ἱστορ.* IX, 7: *καὶ αἱ τρυγόνες δὲ καὶ αἱ περιστεραὶ ζῶσι καὶ ὀκτὼ ἔτη αἱ τετυφλωμέναι ὑπὸ τῶν παλευτρίας τρεφόντων αὐτάς*), ze scholií k Aristofanovým Ornith. 1087 a z poznámky u Suidy s. v. *παλεῦσαι* (*εἰώθασι γὰρ ἐκτυφλοῦν τινὰ τῶν ὀρνέων καὶ ἱστᾶν ἐν δικτύῳ*).

K užívání holubů volavých hledí pořekadlo *ἡμένη πελειάς* AP. III, 11; (s vadným *ἡμένι* místo *ἡμένη*) Ap. VIII, 54; Ar. XXVIII, 68; Stromateus 1289, kteréhož *κατὰ ἀντεξέτασιν* (*ἀντιπαρεξέτασιν* †) naproti klamavým a zavádějícím holubům volavým užíváno *ἐπὶ τῶν ἁπλουστάτων.* Schott, jak se zdá, při výkladu tohoto výrazu příslovného měl na mysli jen užívání holubův oslepených, po-

---

*) Dle mínění Helmova *πέλεια, πελειάς* (palumbes): holub šedé barvy.

**) Srv. u Hesychia *παλευταί· οἱ τὰ λίνα ἱστῶντες, οἷς τὰ θηρία παλεύεται.* Srv. u Fotia *παλευτά.*

***) Schottova domněnka »unde forte et palumbes dictae« ovšem sotva je správna (srv. pozn. *).

†) Schott: »facta comparatione ad illicem columbam.«

stavených v síti. Schneidewin naproti tomu vyslovil mínění, že užíváno také holubů volavých, volně létajících, kteří dovedli divoké holuby vábiti do nástrah, čižbářem nastrojených. Mínění své opírá o slovo *ἐξιπτάμεναι* ve výkladu výrazu toho (*αἳ ἐξιπτάμεναι καὶ ἄλλας ἀπατῆσαι προάγονται**), o Hesychia s. v. *παλεύσας*, o Ailiana (*περὶ ζῴων* XIII, 17) a konečně i o Fotiovo a Suidovo *παλεύτρια · περιστερὰ πλάνος* (s. v. *παλεῦσαι*). Jestliže *ἡμένη πελειάς* říkáno *ἐπὶ τῶν ἁπλουστάτων* naproti *παλεύτριαι πελειάδες*, hledati jest při slovese *παλεύειν* v přední řadě význam klamání, svádění, a odtud teprve dochází na významy, Schottem uvedené: *θηρεύειν*, *προκαλεῖσθαι*. Mimo uvedené lze ještě připomenouti Fotia s. v. *παλεῦσαι · ὑπαγαγέσθαι. ἀπὸ τῆς πάλης ἢ τοῦ παλαίειν. οὕτως δὲ ἔλεγον τὸν εὐεξαπάτητον*. Sloveso *παλεύειν* naskýtá se teprve u spisovatelů pozdějších, a výraz příslovný sám, jak se zdá, je původu mladšího. Bližších dokladů literárních k němu neznáme. O holubu srv. i níže s. v. *περιστερά*.

Πέρδιξ. Dle Ailiana (l. c. IV, 1) koroptve pokládány za ptáky chlipné a prudkou láskou k samičkám zanícené.**) *Ταῦτά τοι καὶ τῶν θηλειῶν ἐρῶσι δριμύτατα, καὶ τῆς λαγνείας ἡττώμενοι συνεχέστατά εἰσιν οἵδε.* Proto prý (vypravuje týž dále) ti, kdož odchovávají koroptve pro zápasy, poblíž samečků, připravených k zápasu, staví každému jeho samičku, aby zvýšili jeho bojovnost. Nesneseť prý sameček toho, aby vrátil se k ní z půtky přemožen; spíše prý dá se do smrti uzobati v zápase. K této prudké pohlavní lásce koroptví hledí příslovné *πέρδικος ἐρᾷ σοῦ δριμύτερον* MP. II, 57, v němž výraz *δριμύτερον* zřejmě zdá se ukazovati k citovanému svrchu Ailianovu *δριμύτατα*. Proto již Leutsch vyslovil domněnku, že příslovný ten výraz pochází vlastně z uvedeného místa Ailianova. Dle toho bylo by také posuzovati stáří výrazu. Není zajisté bez významu, že řečená slova připsána teprve druhou rukou in margine codicis D (*u*, XIV, 15), jenž obsahuje paroimiografickou sbírku Apostoliovu.***) Dle připojeného výkladu užíváno bylo slov těch *ἐπὶ τῶν ἄγαν ἐρώντων* — o těch, kdo prudkou a nezřízenou láskou jsou zapáleni.

S místem, z Ailiana uvedeným, souvisí i další výraz. Říkáno per *ἔλλειψιν* též *οὐδ' αἰδοῦς σοι πέρδικος* Ap. XIII, 48; Ar. XL, 82 (Apostolios doplňuje: *δηλονότι »ἔνεστιν«*), a užíváno slov těch o lidech zbabělých a nestydících se: *ἐπὶ τῶν ἀνάνδρων καὶ μὴ αἰδουμένων ἐν τοῖς πολέμοις*. K výkladu Apostolios připojuje svrchu dotčené místo Ailianovo (l. c. IV, 1) v plném znění, z něhož lze souditi, že snad i tento příslovný výraz má

---

*) Schott sám dí: »quae subvolans alias decipiendo adducit.«

**) Srv. ibd. III, 5: *πέρδικες δὲ ἀκράτορές εἰσιν ἀφροδίτης . . .*; III, 16: *λαγνὸς γὰρ ὢν* (scil. *ὁ πέρδιξ*) *οὐκ ἐᾷ τῇ παιδοτροφίᾳ σχολάζειν τὴν μητέρα*; IV, 16; VII, 19: *λαγνίστατον δὲ καὶ ὁ πέρδιξ καὶ μοιχικόν.*

***) Srv. Corpus paroem. Graec. II., praefatio, p. X—XI, § 8.

svůj původ u Ailiana ve slovech *πέρδικι δὲ μετεῖναι αἰδοῦς* (*ὑπέρσεμνον τοῦτο ἐκ τῆς φύσεως τὸ δῶρον*). Naproti takovým bojovným a statečným koroptvím vytýkají se příklady lidí zbabělců: Kleonymos *ὁ ῥίψασπις*, Peisandros *ὁ δειλός*, Aristodemos *ὁ τρέσας*, kteří prý *οὔτε τὰς πατρίδας ᾐδοῦντο, οὔτε τὰς γαμετάς, οὔτε τὰ παιδία*. Dle toho byl by i tento příslovný výraz původu pozdního.

Při koroptvích povšimnuto si také jejich hlasu. Ailianos (l. c. III, 35) dokládá, že nemají všechny všude stejný hlas, nýbrž různí prý se v tom značně, na př. koroptve v athenském demu korydallském od koroptví v jeho okolí, kdežto prý koroptve boiotské a eubojské jsou *ὁμόφωνοι* a jaksi *ὁμόγλωττοι*. Týž na jiném místě (l. c. IV, 13) mluví o koroptvích kirrských, nebojovných i nezpěvných, a o koroptvích vůbec poznamenává, že jsou z nich některé hlasu a zpěvu silného (*τῶν περδίκων οἱ τοροί τε καὶ ᾠδικοὶ τῇ σφετέρᾳ θαρροῦσιν εὐγλωττίᾳ*). Celkem pokládána koroptev za ptáka švitorného, jenž rád se dává slyšeti a hlasu svého rád užívá.*) I přenášena pak vlastnost tato na lidi mnohomluvné, a na tom asi založeno je pořekadlo *ἀφωνότερος πέρδικος* Ar. VI, 59. Co do smyslu Leutsch srovnává: *ἀφωνότερος* (u Zenobia *κωφότερος*) *κίχλης*, o čemž jednáno svrchu s. v. *κίχλη*, a z Lukiana *ἀφωνότερος σοφιστῶν* (XLIV, 14 *εὖ γε, ἀφωνότεροι γεγένηνταί σοι τῶν σοφιστῶν*), avšak právem odlišuje příslovné *ἀφωνότερος ἰχθύων*, v němž, jak samozřejmo, kryje se smysl zcela různý. Z uvedených příslovných výrazů nebyl asi žádný valně běžný a původu jsou asi všechny pozdního.

Zbývá dotknouti se ještě jedné vlastnosti, kterou Řekové u koroptví shledávali. Jest to zchytralost a obratnost, s jakou dovedou unikati lovcům: *πανοῦργον τὸ ζῷον καὶ διαδιδράσκον τοὺς θηρῶντας* praví se in cod. Bodleiano, a do jisté míry možno srovnati též to, co Ailianos (l. c. III, 16; IV, 13) o koroptvích vypravuje. K té zchytralosti hledí pořekadlo *ἐκπερδικῆσαι***) in cod. Bodl. 392, kteréž vykládá se *ἀντὶ τοῦ διολισθῆσαι καὶ διαδρᾶναι, ἀπὸ τῶν περδίκων*. U Hesychia a Suidy místo *ἐκπερδικῆσαι* čte se nyní tvar *ἐκπερδικίσαι* s výkladem podobným: *τὸ διολισθῆναι καὶ διαδρᾶναι, ἀπὸ τῶν περδίκων μεταφορικῶς* (Hes.); *τὸ διαδρᾶναι, ἐκ μεταφορᾶς τῶν περδίκων* (Suid.), a sice vztahem k Aristofanovi Ornith. 768: *ὡς παρ' ἡμῖν οὐδὲν αἰσχρόν ἐστιν ἐκπερδικίσαι* (srv. i scholia k místu tomuto).

Περιστερά. O holubu mluveno již také svrchu s. v. *πελειάς*. Mírnost a krotkost povahy holubí neušla pozornosti Řeků a stala se také u nich záhy pořekadlem. Mírnost povahy holubí vysvětlovali si již tehdy domněnkou, že holub nemá vůbec žádné

*) Srv. Plutarchos Sympos. problem. VIII, 7, 2: *ψιθυρισμοῦ μὲν γὰρ ἥκιστα χελιδόνι μέτεστι, λαλιᾶς δὲ καὶ πολυφωνίας οὐ μᾶλλον ἢ κίτταις καὶ πέρδιξι καὶ ἀλεκτορίσιν.*

**) »Perdicum more aufugere.«

žluči. Ailianos (*περὶ ζῴων* III, 15) dotýká se této vlastnosti domácích holubů slovy: *περιστεραὶ δὲ ἐν μὲν ταῖς πόλεσι τοῖς ἀνθρώποις συναγελάζονται καί εἰσι πρᾳόταται, καὶ εἰλοῦνται παρὰ τοῖς ποσίν* . . . Téhož slova užito o holubech také v příslovném *πρᾳότερος περιστερᾶς* D. VII, 64; M. VII, 37; Ap. XIV, 97, jež dle výkladu platilo *ἐπὶ τῶν (πάνυ) ἐπιεικῶν.**) Hledíc k mírnosti a krotkosti povahy byl ovšem mezi holubem domácím a divochem doupnákem veliký rozdíl, a tak dostaly se obě species v jakousi protivu ve rčení *φάτταν ἀντὶ περιστερᾶς, ἑταίραν ἀντὶ νύμφης* Ar. LII, 23. Slova tato, jak je Arsenios uvádí, jsou z Ailiana, z listu *Μορμίας Χρέμητι* (Agroik. Epist. XIX). Dotyčná věta plně zní: *ὁ δὲ παῖς κατήγαγε μὲν τὸ ζεῦγος ἐκ τῶν ἀγρῶν ὡς τὴν νύμφην ἐξ ἄστεος εἰς τὸ πατρῷον χωρίον ἐπάξων. αὐλητρίδα δὲ λυσάμενος, ἧς ἔτυχεν ἐρῶν, νύμφης στολὴν αὐτῇ περιβαλὼν ἐπήγαγέ μοι φάτταν ἀντὶ περιστερᾶς, φασίν, ἑταίραν ἀντὶ νύμφης.* Vloženým *φασίν* (= quod aiunt) dosvědčen příslovný ráz rčení, kteréž zajisté ode dávna bylo známo, jak lze viděti z Platonovy narážky: *ὅτε ἄρα τὰ ἕνδεκα δώδεκα ᾠήθη εἶναι, τὴν τῶν ἕνδεκα ἐπιστήμην ἀντὶ τῆς τῶν δώδεκα λαβών, τὴν ἐν ἑαυτῷ οἷον φάτταν ἀντὶ περιστερᾶς* (Theait. 199 B).

Τροχίλος. U Řeků byl *τροχίλος* jakýsi velmi rychlý**) ptáček bahní,***) dle některých jezdík rudonohý (Himantopus rufus), dle jiných kulík černohlavý (Charadrius melanocephalus). Později však slovo to přeneseno jednak na kolibříka, tak že nynější terminus Trochilidae utkvěl pro kolibříky, jednak také na střízlíka čili plotníčka. Řekové sami lišili dle Ailiana (l. c. XII, 15) mnoho druhů ptáků trochilů, avšak zvláště známým stal se aigyptský trochilos, tak zvaný *κλαδαρόρυγχος*, svým přátelským poměrem ke krokodilovi, jemuž prý vybírá pijavice z tlamy a jehož budí křikem ze spaní, blíží-li se jeho úhlavní škůdce ichneumon (Ailianos l. c. VIII, 25). Dotyčná zpráva známa jest již z Herodota. Ailianos (l. c. III, 11) vypravuje o tom a mezi jiným dí: *ὁ γοῦν κροκόδειλος νήχεταί τε ἅμα καὶ κέχηνεν· ἐμπίπτουσιν οὖν αἱ βδέλλαι ἐς αὐτὸν καὶ λυποῦσιν· ὅπερ εἰδὼς ἰατροῦ δεῖται τοῦ τροχίλου.* I rozevře prý při břehu proti slunci tlamu, a trochilos vybírá mu z ní a pojídá pijavice. Krokodilos zase odplácí trochilovi za jeho dobré služby tím, že mu neublíží. Tento vzájemný poměr mezi oběma živočichy dal podnět příslovnému výrazu *τροχίλος θεραπεύει κροκόδειλον* Ap. XVII, 24, kterýž dle připojeného výkladu platil *ἐπὶ τῶν φόβῳ*

---

*) Schott: »de valde mansuetis dictum«.

**) Stran etymologie srv: *τρέχω, τρόχος* = běh, *τροχός* = kolo, *τρόχις* = běhoun. Suidas s. v. *τροχίλος· ἔστι δὲ καὶ ὄρνεον τροχίλος, καὶ λέγεται εἶναι δριμύ.*

***) Ailianos (l. c. VIII, 25): *ὁ μὲν τροχίλος ὄρνις ἐστὶ τῶν ἑλείων εἰς καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν ἀλᾶται . . .*

τοῖς κρείττοσι δουλευόντων, ὅμως καὶ αὐτῶν ὑπ' ἐκείνων ὠφελουμένων. K objasnění výkladu užito u Apostolia obšírněji dvou dotčených míst z Ailiana (l. c. III, 11; VIII, 25). Bližších dokladův užití slov těch neznáme.

Τρυγών. Při známé své vrkavosti hrdlička snadno mohla dojíti jména ptáka švitorného, štěbetného. Již její název a jeho souvislost se slovesem *τρύζειν* (onomatop. vrkati; srv. i *τρίζειν* onomatop. cvrčeti) jsou pro tuto její vlastnost význačny.*) Přenesení na lidi mnohomluvné, žvátorné bylo úplně na snadě tím spíše, že u hrdličky mimo známé její, skoro nepřetržité vrkání domníváno se pozorovati ještě jinou zvláštní vlastnost. Ailianos (l. c. XII, 10) o věci dí: *ἡ γάρ τοι τρυγὼν καὶ διὰ τοῦ στόματος μὲν ἀπαύστως φθέγγεται, ἤδη δὲ καὶ ἐκ τῶν κατόπιν μερῶν, ὥς φασι, πάμπλειστα. μέμνηται δὲ καὶ ταύτης τῆς παροιμίας ἐν τῷ Πλοκίῳ ὁ αὐτός* (scil. *Μένανδρος*). *καὶ Δημήτριος ἐν τῇ Σικελίᾳ* (*τῷ δράματι*) *μέμνηται, ὅτι καὶ τῇ πυγῇ λαλοῦσιν αἱ τρυγόνες.* Není tudíž divno, že o nemírné povídavosti a prázdné tlachavosti záhy vešlo v užívání příslovné *τρυγόνος λαλίστερος* Z. VI, 8; D. VIII, 34; M. V, 49; VIII, 59; GL. III, 12; Ap. XVII, 31; Ar. L. 23; Stromateus 1095. Stran významu u Zenobia se dokládá: *τάττεται δὲ ἐπὶ τῶν πολλὰ λαλούντων.* Také Eustathios ve výkladech k Homerově Iliadě o věci dí: *ἐστὶ δὲ τρύζειν τὸ πολυλογεῖν ἢ πολυφωνεῖν · ἐξ οὗ καὶ τρυγών, ἣν ἡ παροιμία ἐπὶ σκώμματι τῶν πολυλογούντων παραλαμβάνει, λαλιστέρους τρυγόνων καλοῦσα.* I samotné *τρυγών* přenášeno pořekadlem na lidi mnohomluvné.**) Slov *τρυγόνος λαλίστερος* užil, jak z uvedeného právě místa Ailianova je patrno, komický básník Menandros ve veselohře Plokion, a slova ta tvoří zlomek právě u Ailiana zachovaný. Také dotyčné výklady paroimiografův o zmíněných vlastnostech hrdliččiných pocházejí po výtce z Ailiana. Totéž, skoro týmiž slovy i s uvedeným rčením příslovným, čte se také u Suidy s. v. *τρυγόνος.* Avšak Menandrem není zároveň dáno stáří příslovného toho obratu. Ten byl v oběhu již dříve. Před Menandrem, nejznamenitějším básníkem nové komoedie, užil slov těch již Alexis, básník komoedie doby střední, jehož dotyčný zlomek, zachovaný u Athenaia (IV, 133 c), zní: *σοῦ δ' ἐγὼ λαλιστέραν | οὐπώποτ' εἶδον οὔτε κερκώπην, γύναι, | οὐ κίτταν, οὐκ ἀηδόν', <οὐ χελιδόνα>, | οὐ τρυγόν', οὐ τέττιγα.* Z dokladů pozdějších Leutsch uvádí: Kle-

*) Srv. Suidas a Fotios: *τρύζει · ψιθυρίζει, γογγύζει, ἀσήμως λαλεῖ, παρ' ὃ καὶ ἡ τρυγών, ἐπεὶ ἀσήμως φθέγγεται καὶ γογγυστικῶς* a Hesychios s. v. *τρύζει.* Také latinské její jméno turtur jest onomatopoetické.

**) O ženách hovorných a klepavých Theokritos Eidyl. XV, 87 n.: *παύσασθ', ὦ δύστανοι, ἀνάνυτα κωτίλλοισαι · | τρυγόνες, ἐκκναισεῦντι πλατειάσδοισαι ἅπαντα.* U Schotta D. VIII, 34 přeloženo (zajisté omylem): »turdo« loquacior naproti správnému »turture« (u téhož Z. VI, 8; Suidas XIII, 95).

menta Alexandrijského Strom. I, 3, 22: *ἀμφὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων . . . τὸν πάντα πονούμενοι βίον, τρυγόνων ἀναφαίνονται λαλίστεροι*, a Alkifrona Epist. III, 29: *μακάριε τῆς γλώσσης καὶ λαλίστερε τρυγόνος.* Schott připomíná také z Libania o ženě povídavé: *τρυγόνος λαλιστέρα, κίττης, ἀηδόνος· τὸ Δωδωναῖον ὑπερβαίνει χαλκεῖον.*

U Suidy (s. v. *τρυγόνος*) dočítáme se o hrdličce ještě jiných dvou příslovných rčení. O těch, již byli v tísni (*ἐπὶ τῶν φαύλως πραττόντων*), říkáno prý pořekadlem *τρυγόνα ψάλλειν*, stran jehož původu Suidas dokládá: *ἴσως παρὰ τὸ τρύζειν· ὡς μή μοι τρύζητε* — kterýmiž slovy, jak známo, odbývá v Homerově Iliadě Achilleus posly Agamemnonovy (IX, 311): »aby (prý) mu nevrkali = neskuhrali, neškemrali«. Totéž čte se také u Fotia a Hesychia s. v. *τρυγόνα ψάλλειν.**) Sám však Suidas, uváděje na jiném místě přísloví *πονηρὰ κατὰ τρυγόνα ψάλλεις* D. VII, 71; GM. IV, 84; GL. III, 2; Ap. XIV, 63; Ar. XLIII, 79, užívané prý *ἐπὶ τῶν μοχθηρῶς καὶ ἐπιπόνως ζώντων*, připojuje výkladem: *καὶ γὰρ ἡ τρυγὼν ἐπειδὰν πεινᾷ, τότε μάλιστα ψάλλει* Schott překládá: turturis instar laboriose cantas a na druhém místě (tuším méně vhodně): improbe turturis instar cantillas.

Χαραδριός. Takto zván byl u starých Řeků zvláštní žlutý pták, snad kulík říční,**) jehož pohled platil za prostředek proti nemoci žloutence. Ailianos (*περὶ ζῴων* XVII, 13) o věci vypravuje takto. Dívá-li se žloutenkou nemocný upřeně na tohoto ptáka a tento podobně zase na nemocného, tu tím vzájemným zraků na sebe upíráním nemocný z neduhu svého se vyléčí.***) Byl tedy tento pták vítaným prostředkem léčebným a objevoval se občas na trhu určen k prodeji. Avšak, jak u Suidy s. v. *χαραδριός*, u některých paroimiografův a ve scholiích k Platonovi se připomíná, prodávači ho ukrývali, aby snad nemocným pohled jeho nepřišel k dobrému ještě před koupí. Odtud užíváno *ἐπὶ τῶν ἀποκρυπτομένων*†) pořekadlem slov *χαραδριὸς ἕτερος* AP. V, 23; Ap. XVIII, 12; Ar. LIII, 88. Vznik pořekadla klásti jest do doby značně staré; neboť zmíněného zvyku prodávačů dotkl již iambograf Hipponax slovy: *καί μιν καλύπτεις· μῶν χαραδριὸν περνᾷς*

---

*) Schottův překlad »de inepte quid agentibus« pro řecké *ἐπὶ τῶν φαύλως πραττόντων* nepokládáme za správný, a za zbytečný pokus máme změnu Hadriana Iunia *τρυγὼν ψάλλει* a *ψαλλόντων* místo *πραττόντων*. Se slovesem *τρύζειν* v tomto smyslu dobře lze srovnati u Římanů slova »gemere« a »gemitus«, o hrdličce užívana: nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo (Vergil. Ecl. I. 58).

**) Aristofanes Orn. 1142 *οἱ χαραδριοὶ καὶ τἄλλα ποτάμι' ὄρνεα.* Srv. také zmínku svrchu s v. *Τροχίλος.*

***) Dle mínění jiných bylo však nutno ptáka pro uzdravení pojísti. Suidas léčení toho dotýká s. v. *χαραδριός* a *ἴκτερος.*

†) Opravou místo vadného *ἀποκρυπτόντων*; podobně slovo *ἕτερος* v AP. přidáno dle souhlasných zpráv jiných.

(čtení Bergkovo frg. 52). Dle udání Suidova bylo prý týmž spůsobem užíváno ještě jiného obratu příslovného: (*καὶ παροιμία ἐντεῦθεν*) · *χαραδριὸν μιμούμενος*, a sice podobně: *ἀντὶ τοῦ ἀποκρυπτόμενος*. Slova tato vzata jsou z Aristofana (Ornith. 265 n.), kde Peisthetairos dí: *ἄλλως ἄρ' οὔποψ, ὡς ἔοικ', ἐς τὴν λόχμην | ἐμβὰς ἐπῳζε, χαραδριὸν μιμούμενος*. Ostatně bylo by snad lze mysliti i na to, že se pták tento rád zdržoval v místech, kde byl dobře ukryt: v roklinách, slujích a dutých výmolech půdy, odkudž pochází i jeho název.*) Ptáka toho pokládali také za velmi žravého, a tato jeho vlastnost dala vznik novému rčení: *χαραδριοῦ βίον ζῆν*, jehož užíváno o lidech jedlících a s nímž shledáváme se již u Platona (Gorg. 494, B.) ve slovech Sokratových: *χαραδριοῦ τινα αὖ σὺ βίον λέγεις, ἀλλ' οὐ νεκροῦ οὐδὲ λίθου*. Na tomto místě vytýká se zvláště jeho snadná zažívavost a rychlé trávení.

Χελιδών. Nebylo u Řeků ptáka známějšího a přítulnějšího nad vlaštovku.**) Ustavičný její štěbot a šveholení neušly ovšem také obecné pozornosti, a pokládána-li, jak svrchu bylo dotčeno, hrdlička za švitornou, platilo to o vlaštovce měrou ještě daleko větší. Ailianos (*περὶ ζῴων* VI, 19), mluvě o hlasech ptákův a jiných živočichů, jmenuje vlaštovku na prvním místě: *τῶν ἐν ᾠδαῖς τε καὶ μούσαις ὀρνίθων οὐδεὶς διαλέληθεν, ἀλλ' ἴσμεν χελιδόνας καὶ κοσσύφους καὶ τὸ τεττίγων φῦλον καὶ κίτταν λάλον κτλ.* Právě toto adjektivum *λάλος*, jakož také hrdličce přikládáno ve rčení *τρυγόνος λαλίστερος*, objevuje se týmž spůsobem spojeno s vlaštovkou ve velmi běžném obratu *λαλίστερος χελιδόνος* M. V, 49. Ano vlaštovka stala se přímo symbolem lidí mnohomluvných, povídavých. Odtud asi vysvětliti dlužno předpis, dle kterého přívržencům vážného učení Pythagorova nařízeno vlaštovek v domě nemíti a nebýti s nimi pod jednou střechou. Ovšem ve škole, kde mlčení mělo takovou důležitost, nemohla míti místa mnohomluvnost a vlaštovčí štěbetavost.***) Že zákaz ten směřoval proti

---

*) Hesychios s. v. *χαράδραι · οἱ χαράξεις τοῦ ἐδάφους · καὶ οἱ κοῖλοι τόποι ἀπὸ τῶν καταφερομένων ὀμβρίων ὑδάτων.* Podobně Suidas s. v. *χαράδραι*. Aristoteles *περὶ ζῴων ἱστορ.* IX, 12, 1: *τὰς δ' οἰκήσεις οἱ μὲν περὶ τὰς χαράδρας καὶ χηραμοὺς ποιοῦνται καὶ πέτρας, οἷον ὁ καλούμενος χαραδριός. ἔστι δὲ ὁ χαραδριὸς καὶ τὴν χρόαν καὶ τὴν φωνὴν φαῦλος · φαίνεται δὲ νύκτωρ, ἡμέρας δ' ἀποδιδράσκει.*

**) Ailianos *περὶ ζῴων* I, 52: *καὶ ἔστι φιλάνθρωπος καὶ χαίρει τῷδε τῷ ζῴῳ ὁμορόφιος οὖσα καὶ ἄκλητος ἀφικνεῖται, καὶ ὅτε οἱ φίλον καὶ ἔχει καλῶς, ἀπαλλάττεται.* Lidé prý ji rádi k sobě přijímají dle řádu pohostinství Homerova, jenž předpisuje *φιλεῖν τὸν παρόντα καὶ ἰέναι βουλόμενον ἀποπέμπειν*. Ani včelaři prý jí neubližují z šetrnosti k jejímu zpěvu (*αἰδοῖ τῆς μουσικῆς*), ačkoliv je pták ten nepřítelem včel (ibd. I, 58). Vlaštovka pokládána i za ptáka věštného (ibd. X, 34).

*** O zákaze tomto mimo jiné zprávu dává Diogenes Laertský. Jinak však vysvětluje se věc u Plutarcha Sympos. problem. VIII, 7, kde vlaštovka líčí se jako *παράδειγμα τοῦ ἀβεβαίου καὶ ἀχαρίστου* (»exemplar inconstantiae et animi ingrati«); proto prý Pythagoras radil pod střechu jí nepřijímati.

lidem příliš hovorným, svědčí na př. Klemens Alexandrijský Strom. V, 5, 27, vykládaje *χελιδόνα* slovy: *τουτέστι λάλον καὶ ψιθυρὸν καὶ πρόγλωσσον ἄνθρωπον μὴ δυνάμενον στέγειν ὧν ἂν μετάσχῃ*, a podobně zaznamenává Joannes z Damaška ve spise *Τὰ ἱερὰ παράλληλα* zvaném: *μὴ χελιδόνας εἰς οἰκίας δέχεσθε, τουτέστι λάλους ἀνθρώπους καὶ τοὺς περὶ γλῶσσαν ἀκρατεῖς ὁμορόφους μὴ ποιεῖσθε*. Z míst takovýchto lze souditi, že také slovo *χελιδών* samo bylo běžným pořekadlem o lidech mnohomluvných. Z míst u Leutsche uvedených přímo sem hledí Theofrastos Ethik. Charakt. VII, 5 *καὶ ὡς οὐκ ἂν σιωπήσειεν, οὐδ' εἰ τῶν χελιδόνων δόξειεν ἂν εἶναι λαλίστερος*.

Štěbetavost vlaštovek bylo by možno doložiti místy velmi četnými. U Leutsche samotného jest jich celá snůška. Z míst těchto jde na jevo, že, jakož mnohomluvnost lidská nebývá vždy příjemna, tak také o štěbotu vlaštovčině byla mínění různá. Některým byl zpěv vlaštovčin příjemný a krásný;*) jiných — a těch bylo asi mnohem více — nedotýkal se příjemně. Odtud štěbetavost vlaštovčina uváděna a obrazně přenášena velmi často s vedlejším významem příhany.**) Štěbot její byl od mnohých pokládán za nepříjemný, nesrozumitelný,***) a vlaštovka byla jim, vzhledem k známé báji o jejím původu, *βαρβαρόφωνος*. Eustathios ve výkladech k Homerově Odysseii věci dotýká se slovy: *ὁποῖος δή τις καὶ ὁ τῆς χελιδόνος βατταρισμός*,†) *ὅτε πρὸς μνήμην Τηρέως κατὰ τὸν μῦθον ῥοιζήσει, οὐ γλυκὺ ᾄδουσα, λαλαγοῦσα δὲ ἀκαλλὲς ὡς οἷα Θρᾷσσα*††) *κατὰ τὸν μῦθον. διὸ καὶ ὁ κωμικός, οὓς ἐκεῖνος ψέγει ὡς τὰς Μούσας ἀφανίζοντας, χελιδόνων μουσεῖα καλεῖ, ὅ ἐστι ὑποβαρβάρους χελιδόνων δίκην, οὐ μὴν ἐμμούσους, ὡσεὶ καὶ Σειρήνων ἀηδόνων μουσεῖα, ὅπου γε αὐτὸ τὸ κατὰ Σειρῆνας ᾄδειν, εἰ μὴ τὰ τοῦ μύθου νοεῖ τις, ἀλλὰ τὰς τῆς ζωϊκῆς ἱστορίας, οὐ λαλεῖται πρὸς ἔπαινον*. Tak stalo se, že užíváno také slova *χελιδών* pořekadlem místo *βάρβαρος*, a sloveso *χελιδονίζειν* kladeno místo *βαρβαρίζειν* o řeči barbarské, nezřetelné, cizí. Dle scholií k Aristofanovi (Orn. 1680) již Aischylos *χελιδονίζειν* užil

---

*) Anakreon (67 Bergk): *ἀδυμελές, χαρίεσσα χελιδοῖ*. Moschos Eidyl. III, 45 n.: *ἄρχετε Σικελικαὶ τῶ πένθεος ἄρχετε Μοῖσαι,* | *ἀδονίδες πᾶσαί τε χελιδόνες, ἅς ποκ' ἔτερπεν, ἃς λαλέειν ἐδίδασκε* a j. v.

**) Stobaios Floril. XXXVI, 8: *εἰ τὸ συνεχῶς καὶ πολλὰ καὶ ταχέως λαλεῖν* | *ἦν τοῦ φρονεῖν παράσημον, αἱ χελιδόνες* | *ἐλέγοντ' ἂν ἡμῶν σωφρονέστεραι πολύ*. Scholia k Aristofanovi Batr. 92 n.: *τοιοῦτον γὰρ τὸ τῶν χελιδόνων γένος, πλέον διὰ τὸ πολὺ τῆς ᾠδῆς ἀνιῶν τοὺς ἀκούοντας ἢ διὰ τὸ μέλος εὐφραῖνον*. Demofilos Gnom. Homoiomata 11: *οἱ ἀδολέσχαι, ὥσπερ αἱ χελιδόνες, τῷ συνεχεῖ τῆς λαλιᾶς τὴν ἡδονὴν τῆς ὁμιλίας ἀποβάλλουσιν* a j. v.

***) Aischylos Agam. 1050 n.: *ἀλλ' εἴπερ ἐστὶ μὴ χελιδόνος δίκην* | *ἀγνῶτα φωνὴν βάρβαρον κεκτημένη,* | *ἔσω φρενῶν λέγουσα πείθω νιν λόγῳ*. Filemon frg. 208 u Kocka, Com. Attic. frg. II, 532 s pozn.

†) Diogenianos III, 68: *βατταρίζειν· ἀντὶ τοῦ τραυλίζειν*.

††) Aristofanes Batr. 678 n.: *ἐφ' οὗ* (scil. *Κλεοφῶντος*) *δὴ χείλεσιν ἀμφιλάλοις* | *δεινὸν ἐπιβρέμεται* | *Θρῃκία χελιδών,* | *ἐπὶ βάρβαρον ἑζομένη πέταλον* . . .

ve smyslu uvedeném a Ion (ve své Omfale) barbary pojmenoval χελιδόνας. Sem náleží dále výraz Aischylův (Agam. 1050) χελιδόνος δίκην, jejž Hesychios s. v. vykládá: τοὺς βαρβάρους χελιδόσιν ἀπεικάζουσι διὰ τὴν ἀσύνθετον λαλιάν. Tento způsob užívání slova χελιδών dosvědčuje i Suidas (καὶ γὰρ ἡ χελιδὼν ἐπὶ τῶν βαρβάρων), a z poznámky scholií k Aristof. Batr. 681 jest patrno, že χελιδών bráváno někdy přímo ve smyslu ἀπαιδευσία.

Svrchu v citátu z Eustathia dotčeno výrazu χελιδόνων μουσεῖα. Slova tato pocházejí z Aristofanových Žab, kde na otázku Herakleovu po mladíčcích, píšících tisíce tragedií a žvátornějších o celý hon nad Euripida, odpovídá Dionysos: ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστι καὶ στωμύλματα, | χελιδόνων μουσεῖα, λωβηταὶ τέχνης (Batrach. 92 n.). Oba tyto verše Aristofanovy pojali do svých paroimiografických sbírek Apostolios (VII, 66) a Arsenios (XXIV, 42), ježto právě slova χελιδόνων μουσεῖα nabyla rázu příslovného, jak patrno z poznámky scholiastovy k uvedenému místu: τὸ χελιδόνων μουσεῖα παροιμία ἐπὶ τῶν πολυλόγων καὶ ἐπαχθῶν ταττομένη. Výklad Apostoliův zní však jinak: ἐπὶ τῶν εἰρωνευομένων ἐπὶ σμικροῖς. Také zde nedochází tedy vlaštovka chvály, není ἔμμουσος, a její štěbetnost přenáší se s příhanou na obtížnou mnohomluvnost hovorných lidí. K výrazu tomuto činilo asi protivu Eustathiovo ἀηδόνων μουσεῖα (ἀηδόνων λόχμη), které snad také bylo rázu příslovného (srv. svrchu zmínku s. v. ἀηδών). Vznik rčení χελιδόνων μουσεῖα uvádí se ve spojení se slovy z Alkmeny Euripidovy: πολὺς δ' ἀνεῖρπε κισσός, εὐφυὴς κλάδος, | χελιδόνων μουσεῖον. Slova ta mají též Stromateus (1181) a Hesychios i Suidas s. v., dle nichž obou užíváno toho výrazu o básnících nelepých a špatných (ἐπὶ τῶν βάρβαρα καὶ ἀσύνετα ποιούντων). Narážku na zmíněný výraz lze shledávati u Platona (Faidr. 267, C) ve slovech: τὰ δὲ Πώλου πῶς φράσομεν αὖ μουσεῖα λόγων . . . Zřejmě pak dotýká se ho a jeho hanlivého významu Eustathios: ἀλλ' ἐπίπεμψον ἡμῖν ἑτέραν χελιδόνα καὶ αὖθις ἄλλην. καὶ ποίησον ἡμῖν τὸν οἰκίσκον — οὐ λέγω χελιδόνων μουσεῖα, μαινοίμην γὰρ ἄν, ἀλλὰ μουσείων ἄντικρυς, καὶ ἀηδόνων λόχμην ἢ νῆσον Σειρήνων ἢ καταγώγιον ὀρφανικόν. Nebude zde od místa připomenouti, že Wolf upozornil ještě na jiný zvláštní způsob užívání slova χελιδών: ono přenášeno nejen na lidi, nýbrž jménem χελιδόνες označovány prý od Libania, Iuliana a jiných také mnohomluvné a příliš dlouhé listy.

Objevení se vlaštovky spojováno s počasím. Ailianos (περὶ ζῴων I, 52) praví: χελιδὼν δὲ ἄρα τῆς ὥρας τῆς ἀρίστης ὑποσημαίνει τὴν ἐπιδημίαν. Byla tedy již Řekům vlaštovka zvěstovatelkou doby jarní a jako taková velmi ráda viděna.*) Avšak

*) Když se prý objeví vlaštovka, praví Aristofanes (Orn. 714 n.), tuť prý na čase již prodati podšívaný svrchník a koupiti si letní nějaký pláštík. Srv. i téhož Thesmofor. 1. a scholiastovu poznámku k Orn. 1417:

již starým Řekům jedna vlaštovka jara nedělala: *μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ* Z. V, 12; M. VI, 1; Ap. XI, 63; Ar. XXXV, 81, jako prý také jedna včela nedělá medu: *μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ (μία) μέλισσα μέλι* GP. III, 11; GL. II, 71; GM. IV, 43.*) Stromateus 701 má znění: *μία χελιδὼν οὐκ ἔαρ μονὴ ποιεῖ.* Podle obyčejného, skoro souhlasného výkladu sbírek paroimiografických, jakož i lexikografů Hesychia, Suidy a Fotia s. v. *μία χελιδών*, vztahováno přísloví to k moudrosti a vzdělání: jeden den prý tu ještě nic neznamená, nečině sám nikoho ani vzdělaným ani nevzdělaným. Toliko codex Coislinianus (340) má výklad poněkud úchylný a stručný: *ἐπὶ τῶν σπανίως φαινομένων*, ač netají-li se ještě část výkladu v čísle následujícím (341), samostatně uvedeném: *μία ἡμέρα σοφὸν οὐ ποιεῖ.***) Patrnou narážku na přísloví to a způsob jeho užívání obsahují již u Aristofana slova Peisthetairova (Orn. 1416 n.): *ἐς θοἰμάτιον τὸ σκόλιον ᾄδειν μοι δοκεῖ, | δεῖσθαι δ' ἔοικεν οὐκ ὀλίγων χελιδόνων*, ke kterémuž místu scholiasta poznamenává . . . *ἔαρος χρήζει . . . μετείληφε δὲ τὸν νοῦν τῆς παροιμίας, μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ.* Z dalších dokladův uvádějí se: Aristoteles Eth. Nikom. I, 6 *μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ οὐδὲ μία ἡμέρα*, kteráž slova Arsenios (XLIX, 94) převzal také do své sbírky;***) Gregorios Naz. Orat. XXXIX, 14 *ἀλλ' οὐ νόμος Ἐκκλησίας, τὸ σπάνιον· εἴπερ μηδὲ μία χελιδὼν ἔαρ ποιεῖ μηδὲ γραμμὴ μία τὸν γεωμέτρην ἢ πλοῦς εἷς τὸν θαλάττιον;* Carm. VIII, 242: *μίαν δέ φασιν οὐ φέρειν χελιδόνα | ἔαρ τὸ καλόν*, Stobaios Floril. XCVII, 31: *γέγονεν ἐλεύθερος, δοῦλον εὐθὺς ἐπιθυμεῖ κτήσασθαι. γέγονε τοῦτ' αὐτῷ, ἕτερον προσσπεύδει κτήσασθαι· μία γάρ, φησί, χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ.* U Libania čte se: *δέομαι δέ σου καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὰ αὐτὰ προτρέπειν, ὡς ἂν μή τις ἡμᾶς τῇ ἀπὸ τῆς μιᾶς χελιδόνος παροιμίᾳ βάλλῃ.* Z tohoto místa, jakož i z té okolnosti, že také všichni tři lexikografové Hesychios, Suidas a Fotios právě s. v. *μία χελιδών* o zmíněném přísloví mluví, bylo by lze souditi, že také jen slov *μία χελιδών* stručněji užíváno ve smyslu příslovném vedle svrchu uvedeného výrazu širšího.

S objevováním se vlaštovky ojedinělé, která sama ještě jara nedělá, souvisí další příslovný výraz, jehož dle souhlasného

---

ἔαρος χρήζει· παλαιὸν γὰρ χιτῶνα ἔχει. U Suidy *ἔαρος χρήζει, ἐπειδὴ παλαιὸν χιτῶνα ἔχει . . .* U Římanů známa jest Ovidiova »veris praenuntia hirundo«.

*) Cod. Bodleianus podává oba výrazy samostatně. Také u Makaria jsou to dvě zvláštní čísla: V, 100 *μία μέλισσα μέλι οὐ ποιεῖ*; VI, 1 *μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ.* Proto vyslovil též Leutsch mínění, že jsou tu vlastně dvě přísloví v jedno spojena.

**) Táž věta jako samostatný výraz příslovný také AP. III, 96.

***) V těchto slovech užito skutečného výrazu příslovného; avšak rázu příslovného zajisté postrádá Demonaktův výrok: *αἱ μὲν χελιδόνες εὐδίαν ἡμῖν προσημαίνουσιν, οἱ δὲ ἐκ φιλοσοφίας λόγοι ἀλυπίαν*, jejž Arsenios ve své sbírce (II, 5) také uvádí.

výkladu užíváno *ἐπὶ τῶν ἐξαπατώντων τινάς*. Taková ranní, klamavá vlaštovka zvána pořekadlem *νέα χελιδών* AP. IV, 4; Ap. XV, 14; Ar. XXXVI, 97 a Stromateus 1095. S výrazem tím souvisí slova Aristofanova (Hipp. 418 n.): *ἐξηπάτων γὰρ τοὺς μαγείρους ἐπιλέγων τοιαυτί· | σκέψασθε, παῖδες· οὐχ ὁρᾶθ'; ὥρα νέα, χελιδών.**) | *οἱ δ' ἔβλεπον, κἀγὼ 'ν τοσούτῳ τῶν κρεῶν ἔκλεπτον*, ke kterémuž místu scholia dokládají: *παροιμιῶδες· ὁλόκληρος δὲ ἐστι παροιμία τὸ λεγόμενον, ἔστιν ἔαρος ἀρχή. δοκεῖ γάρ πως ἅμα τῷ ἔαρι φαίνεσθαι χελιδών.* Dle toho mohl by ovšem význam výrazu *νέα χελιδών* poněkud jinak býti pojímán. Výraz s týmž výkladem (*ἐπὶ τῶν ἐξαπατώντων*) má také Suidas s. v.

S vlaštovkou a jarem bývá dále, ačkoli ne všeobecně, spojováno přísloví *πύθον***) *χελιδόνος* AP. IV, 63; (*Χελιδόνος*) Ap. XV, 14; Ar. XLIV, 13, dle jedněch *διότι ὀδυρτικὸν* (*θρηνητικὸν*) *τὸ ζῷον*, dle jiných *ὅτι τὸ ἔαρ προσημαίνει*. Výklady tyto podávají i sbírky paroimiografické i lexikografové Suidas a Fotios s. v., avšak obyčejně teprve na místě druhém. Přednost, jak se zdá, dostává se výkladu, dle něhož výraz ten vzal původ od jakéhosi Chelidona, muže věštbomluvného, vynikajícího hadače a vykladače slavností. Původcem zprávy této udává se Mnaseas Paterský.***) Hesychios s. v. vytýká výslovně příslovný ráz obratu (*παροιμιῶδες*), vysvětluje původ ze zmíněné vlastnosti ptáka vlaštovky, avšak dokládá také: *τὸ δὲ ἀληθὲς ἀπὸ Χελιδόνος τινὸς θεολόγου ἢ τερατοσκόπου*. Apostolios píše *Χελιδόνος* a smysl výrazu vysvětluje slovy *ἀντὶ τοῦ ἐγκαίρως ποίει τὰ σαυτοῦ*. Při tomto způsobu psaní podává se ovšem zmíněný výklad sám sebou, kdežto při čtení *χελιδόνος* vlastní smysl výrazu a pravý způsob jeho užívání není dosti na jevu. Jistého objasnění může ovšem nabýti spojením se slovy Aristofanovými: *πυθοῦ χελιδὼν πηνίκ' ἄττα φαίνεται* (frg. inc. fab. XIII†). Osobnosti chresmologa Chelidona dotýká se Suidas ještě také s. v. *χελιδόνας* a mimo něho též Herodianos: *χελιδὼν . . . εἴτε τὸ ὄρνεον εἴτε ὁ περὶ τελετῶν γράψας*. Ve slovech těchto je *τελετῶν* oprava Lobeckova místo vadného *τελευτῶντος*. Týž učenec vyslovil také domněnku, že »věštec« Chelidon vznikl mylným výkladem přísloví, kteréžto mínění zajisté je velice pravděpodobno.

Vlaštovky dotýká se ještě přísloví *πρόσω καὶ χελιδὼν ὁλοσχοίνους παρεῖται* P. I, 85, kteréž Plutarchos uvádí bez jakéhokoli výkladu a jehož smysl zůstává proto nejasný. K významu slova *ὁλόσχοινος* možno uvésti toto. Prosté *σχοῖνος* značí

---

*) U Suidy (s. v.) se změnou interpunkce: *ὥρα· νέα χελιδών*, vzhledem k výrazu příslovnému zajisté vhodněji.

**) Tak skoro vesměs psáno místo *πυθοῦ*

***) *ὁ Πατρεύς*; u Suidy bylo dříve psáno *ὁ Παταρεύς*.

†) Zlomek v tomto znění zachován u scholiasty Platonova, Harpokrationa a Eustathia. Porušeně píše Etymol. M.: *πύθου χελιδὼν τηνίκ' ἄττα γίνεται.*

1. síť, sítina, sítiště; 2. pletenina ze sítí, provaz (vůbec); 3. provaz k vyměřování polí; 4. u Herodota míra = 60 stadií (asi 1½ míle)*). Složené *ὁλόσχοινος* čte se dle Suidy s. v. u Aischina a Theofrasta, jenž uvádí *τρία εἴδη σχοίνου, ὧν ὁ τρίτος μεγέθει καὶ εὐσαρκίᾳ διαφέρων ὁλόσχοινος καλεῖται.* Totéž čte se u Fotia s. v. *ὁλοσχοίνων.* Hesychios má pouze *ὁλόσχοινος· ὀξύσχοινος.* Tato silnější a tlustší species, *ὁλόσχοινος* zvaná, jest asi Iuncus mariscus a naskýtá se v příslovném *ἀποῤῥάπτειν τὸ στόμα ὁλοσχοίνῳ ἀβρόχῳ.* Každým způsobem lze se domnívati, že slova ta bráti je ve vztahu k letu vlaštovčímu. Tomu nasvědčuje ťaké již způsob psaní u Erasma *τις χελιδών,* dále též *ὅλους σχοίνους* a podaný jím překlad: »hirundo quaepiam totos schoenos praeteribit«, k čemuž dokládá: »suspicor hoc loco Chelidonem pro viro accipiendum, qui haud scio an cursu celeritateque praecelluerit«.**) Tedy jako svrchu Chelidon chresmolog, tak zde nějaký Chelidon běžec béře se na pomoc k usnadnění výkladu. Že by rychloběžec přezdívkou jména Chelidon nabýti mohl, nebylo by ovšem přímo k víře nepodobno; přece však myslíme, že k němu vzato útočiště jenom z nouze. Dle našeho mínění pro smysl a užívání přísloví toho rozhoduje asi značnou měrou slovo *πρόσω.*

Dále připojen budiž výraz *χελιδόνων φάρμακον,* u Hesychia s. v. beze všeho výkladu, u Suidy s. v. s dodatkem: *παρὰ Ἱππώνακτι τὸ φίλτρον τὸ διαγινόμενον, ἐπειδὰν χελιδόνα πρῶτόν τις ἴδῃ,****) kterýž snad byl také rázu příslovného. Slova ta jsou u Bergka uvedena jako zlomek 138. Podobně asi bylo i s výrazem *χελιδόνιον (χελιδόνειον) μέλος,* u Suidy s. v. uvedeným, ačkoliv bližších dokladův užívání příslovného také není. Ke konci k vůli úplnosti přidáváme ještě některé výrazy, při nichž ovšem povahy příslovné shledávati nelze, aspoň ne u všech. Slavnost *Χελιδόνια* světili Rhoďané od doby Kleobula Lindského v měsíci boedromionu: chlapci obcházeli, zpívajíce píseň ku chvále vlaštovky a dostávajíce dárkem rozmanité věci k jídlu. Zpívati takovou píseň slulo *χελιδονίζειν,*†) vlaštovčí píseň sama byla *χελιδόνισμα,* a koledníci sluli *χελιδονισταί* (srv. Hesychios s. v. a Athenaios VIII, 360 b—d). *Χελιδονίας* jmenován 1. jarní vítr, s nímž vlaštovky přicházely, a 2. zvláštní druh ryby bahníka. Zajíci obecnému říkáno také *χελιδόνειος δασύπους.*††) Druh fíků, zvláštním způsobem zbarvených, označován slovy *χελιδόνεια, χελιδόνεως*†††) i *χε-*

*) Dle jiných 30 stadií. Byla to míra aigyptská a perská. Odtud vzešlo příslovné: *μηδὲ μετρεῖν σχοίνῳ Περσίδι τὴν σοφίην.*

**) Leutsch-Schneidewin I, 334 annot. crit.

***) Schott: »hirundinum medicamentum: apud Hipponactem philtrum perseverans, cum hirundinem unam primum quis viderit.«

†) V jiném významu naskytlo se sloveso to svrchu.

††) Athenaios (IX, 401 a): *καλοῦνται δέ τινες καὶ χελιδονίαι λαγωοί. μνημονεύει Δίφιλος ἢ Καλλιάδης ἐν Ἀγνοίᾳ οὕτως· Τί τοῦτο; ποδαπὸς οὗτος; B. χελιδόνειος ὁ δασύπους, γλυκεῖα δ' ἡ μίμαρκυς.*

†††) U Athenaia častěji: III, 75 c—d *χελιδονείων σύκων … φυτεύειν χρὴ χελιδόνεων …* XIV, 652 d.: *ταῖς χελιδονείοις ἰσχάσιν.*

λιδών, kteréž slovo mimo to znamenalo i jistou mořskou létavou rybu.

Ψιττακός. O vlasti papouškův Ailianos (*περὶ ζῴων* XV, 2) praví: *ἐν Ἰνδοῖς μανθάνω σιττακοὺς ὄρνεις γίνεσθαι*, dotýká se (jako již dříve XIII, 18) jich spůsobilosti nápodobiti řeč lidskou a připomíná, že jsou jich tři druhy. Také na jiných místech vytýká jich hlas (VI, 19), chválí jejich přirozené nadání (XVI, 15) a učelivost (XIII, 18). V královských zahradách chová prý se papoušků veliké množství, a vůbec prý od Indů velmi jsou ctěni a za posvátné pokládáni (XIII, 18).*) Pausanias (II, 281) výslovně podotýká, že právě od Indů Řekové papouška poznali: *παρὰ δὲ Ἰνδῶν μόνων ἄλλα τε κομίζεται καὶ ὄρνιθες οἱ ψιττακοί.* Proto také v krajích západních po přednosti byl zván ptákem indickým, na př. u Aristotela: *τὸ Ἰνδικὸν ὄρνεον, ἡ ψιττάκη, τὸ λεγόμενον ἀνθρωπόγλωττον.* Od nápodobení hlasu lidského vešel papoušek v pořekadlo. Říkáno *ψιττακὸς Ἰνδέστιος* DV. III, 95 a užíváno toho výrazu *ἐπὶ τῶν μιμουμένων τινάς*. Slovo *Ἰνδέστιος* je patrně porušeno. Dle domněnky Leutschovy slovo *Ἰνδικός* aneb *Ἰνδιστί* smíšeno tu k nepoznání s nějakým slovem jiným. Jméno *ψιττακός* naskýtá se ve sbírkách paroimiografických ještě jednou. Arsenios (LV, 16) uvádí větu: *Ψιττακὸς τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ἀνθρώπων θεοῦ τι μέρος ἔλεγεν ἔχειν.* Hned na první pohled je patrno, že věta mezi přísloví nenáleží, a že slovo *ψιττακός* je beze vší pochyby porušeno. Správně asi Leutsch navrhl psáti *Πιττακός*. Porušenost slova jest viděti i z kolísání čtení: *Ἱττάχου φιλοσόφου* — *Ἱττάκου φιλοσόφου*.

O poměru caesury k slovům úzce souvislým a o souvislosti její s oddechem v řeči.

Napsal **Ant. Málek.**

§ 1. Jako celá starověká theorie rhythmická a metrická, tak i nauka o caesuře dochovala se nám troskovitě, a novodobé vědě nastal úkol, doplniti její značné mezery. Není to úkol snadný, ježto podání starověké, tento základ, na němž nutno dále budovati, jest skrovné, ba v některých částech svých i chybné. Tím jednak otevřeno volné pole subjektivnímu dohadu, jednak stále, i při úvaze nejstřízlivější, jsme vydáni nebezpečenství, že vycházíme od zásad, starověkému cítění rhythmickému cizích. Odtud si vysvětlíme onu neshodu, již shledáváme mezi badateli ve všech

*) U Římanů Plinius (Nat. hist. X, 42, 117) zmiňuje se zejména o indském papoušku zelenavém. Jinak známa jsou slova: psittacus, Eois imitatrix ales ab Indis z Ovidiovy básně na smrt papouška Korinnina (Amor. II, 6).

skoro otázkách, týkajících se caesury, ale zároveň poznáváme, mají-li vývody naše na tomto poli míti žádoucí průkaznost a jistotu, že se musí opírati také o důvody, od onoho nejistého základu starověkého nezávislé. A takové důkazy podává nám rozbor starověkých textů básnických, v nichž jsou metrické názory starověké vtěleny čisté a neznešvařené nepochopením pozdějších kompilatorů. Rozbor textů starověkých jest tedy zkouškou správnosti těch názorů, k nimž jsme došli úvahou theoretickou na základě dochovaných zbytků starověké theorie. Z důvodů výše uvedených jest zkouška taková nutná, chceme-li míti záruku, že nejdeme cestou nesprávnou. Nejlepší tudíž postup při řešení otázek rhythmických i metrických jest: řešiti otázku nejprve theoreticky, užiti při tom dochované nauky starověké, a správnost poznatků takto získaných dotvrditi rozborem vhodného textu starověkého.

Tím způsobem chceme se pokusiti o rozřešení dvou otázek, které jsme v titulu stručně naznačili.*) Otázka prvá jest dosud

*) Použili jsme při tom těchto spisů a pojednání: G. Hermann: Orphica, Lipsiae 1805; Elementa doctrinae metricae, Lipsiae 1816; Epitome doctrinae metricae, Lipsiae 1818. — Ed. Gerhard: Lectiones Apollonianae, Lipsiae 1816. — Spitzner: De versu Graecorum heroico, maxime Homerico, Lipsiae 1816. — J. Ch. F. Stadelmann: De heroici versus caesura, Lipsiae (Dessaviae) 1819—1826. — Ern. von Leutsch: Grundriss zu Vorlesungen über die griechische Metrik, Göttingen 1841; Die Entstehung des epischen Hexameters, Philologus 12 (1857), str. 12 nn. — C. A. J. Hoffmann: Quaestiones Homericae I., Clausthaliae 1842. — B. Giseke: Ueber Unterschiede des Versbaus in einzelnen Büchern der Ilias, Philologus 8 (1853), str. 193 nn. — K. Lehrs: Einige Bemerkungen zur Caesur des Hexameters, Jahrb. f. cl. Phil. 81 (1860), str. 513 nn. = ‚Die sogenannte Caesura hephthemimeres' ve spisu »De Aristarchi studiis Homericis«, str. [3]387 nn. — J. La Roche: Über den Hiatus und die Elision in der Cäsur des dritten Fusses und der bukolischen Diairese bei Homer, Zeitschrift für österr. Gymnasien XI (1860), str. 749 nn.; Die Trithemimeres im Homerischen Hexameter, tamtéž XXII (1871), str. 497 nn.; Metrische Excurse zu Homer, I. Wiener Studien XVII (1895), str. 165 nn., II. tamtéž XVIII (1896), str. 25 nn.; Die Stellung des attributiven und appositiven Adjektivs bei Homer, Wiener Studien XIX (1897), p. 162 nn.; Zahlenverhältnisse im homerischen Vers, tamtéž XX (1898), str. 1 nn. — J. Bekker: Homerische Blätter I., Bonn 1863. — W. Hartel: Homerische Studien. Beiträge zur homer. Prosodie und Metrik I., Wien [2]1873. — Allen: Über den Ursprung des Homerischen Versmaasses, Zeitschr. für vergl. Sprachforschung auf dem Gebiete der indogerm. Sprachen XXIV (1879), str. 556 nn. — W. Christ: Metrik der Griechen und Römer, Leipzig [2]1879. — L. Müller: Metrik der Griechen und Römer, Leipzig 1880. — W. Meyer: Zur Geschichte des griechischen und des lateinischen Hexameters, Sitzungsberichte der königl. bayer. Akademie der Wissensch. zu München 1884, str. 979 nn. — J. Walser: Über die Tragweite der caesura post quartum trochaeum im antiken und im deutschen Hexameter, Zeitschrift für österr. Gymnasien XXXV (1884), str. 885 nn. — A. Ludwich: Aristarchs Homerische Textkritik, Leipzig 1885. — H. Usener: Altgriechischer Versbau, Bonn 1887. — Westphal-Gleditsch: Allgemeine Theorie der griechischen Metrik, Leipzig [3]1887. — Rossbach-Westphal: Griechische Metrik, Leipzig [3]1889. — Straeh-

sporná, a jde při ní o to, je-li správný názor těch, kteří uznávají caesuru i tam, kde se jí dělí slova úzce souvislá, či těch, kteří tvrdí, že na takovém místě slova těsně souvislá caesury nepřipouštějí. Otázka druhá, pokud caesura souvisí s oddechem v řeči, není ani tak sporná, jako spíše dosud podrobně neprozkoumaná. Obyčejně se celá ta věc odbývá větou, že se interpunkce často shoduje s caesurou, a uvede se pak počet takových shod; ale tím není otázka ta vyčerpána, jak později poznáme.

Vývody své, podané v I. části svého pojednání, potvrdíme a novými důkazy podepřeme v II. části na základě rozboru prvních šesti zpěvů Homerovy Iliady.

I.

§ 2. Již předem dalo by se předpokládati, kdyby to nebylo ani dosvědčeno zprávami starověkými (srv. různé anekdoty

ler: De caesuris versus Homerici cap. I., Diss. Vratislaviae 1889. — H. Gleditsch: Metrik der Griechen und Römer, Handb. der klass. Alterthumswiss. II., München² 1890. — J. Král: Řecká a římská rhythmika a metrika, Praha 1890. — J. van Leeuwen: Homerica IV: De caesura quae est post quartum trochaeum, Mnemos N. S. 18 (1890), str. 265 nn. — J. Oertner: Über die Definition der Cäsur, Jahrb. f. cl. Phil. 142 (1890), str. 121 nn. — Aug. Engelbrecht: Die Cäsuren des homerischen Hexameters. Randglossen zu den Lehren der antiken und modernen Metriker, Serta Hartleiana, Wien 1896, str. 293 nn. — J. Zahradník: O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei, Rozpravy České Akademie, Praha 1897. — Při rozboru Iliady používáme 3. vyd. La Roche-ova, Leipzig I. 1883, II. 1886.

Nepřístupné jsou nám tyto spisy, ač se našich otázek týkají nebo mohou týkati: Gräffe: Die Messung der griechischen heroischen Verse, Göttingen 1812. — Wratscho: Ein Beitrag zur homerischen Metrik, Progr. Warasdin 1858. — Suhle: Über die epische Zerdehnung, die Cäsur und die ursprüngliche Composition des homerischen Verses, Leipzig 1875. — Birt: Ad historiam hexametri symbola, Diss. Bonn. 1877. — Naumann: Die Cäsuren im Trimeter der Sophokleischen Elektra, Progr. Belgrad 1877. — Humphreys: On the nature of caesura, Extr. f. Transactions of American philol. association 1879. — Tyrrell: The bucolic caesura, Hermathena XIII (1882), str. 340 nn. — Rauscher: De scholiis Homericis ad rem metricam pertinentibus, Strassburg 1886. — Costa: Der Dialekt der homerischen Gedichte, deutsch von Mehler, Leipzig 1886. — Ludwich: Homeri Iliadis et Odysseae periochae metricae, Königsberg 1887. — Nettleship: The bucolic caesura, American Journal of Philol. IV (1888), str. 75 n. — Spiro: Versabtheilungen, Festschrift für C. Robert 1890, str. 186 nn. — Seymour: On the Homeric caesura and the close of the verse as related to the expression of thought, Harward Studies 1892, str. 91 nn. — Evans: Latin and Greek verse composition, with a memoir by Waite 1893 — Coupe: Note on the Homeric diaeresis, Classical Review 1894, str. 311. — Wilamowitz-Möllendorff: Commentariolum metricum I. et II. (Index lectionum), Göttingen 1895. — Cole: Greek hexameters, Oxford 1896. — Cavallin: De caesuris quarti et quinti trochaeorum hexametri apud latinos poetas coniunctis, Comment. acad. Lund. 1896. — Soubornых spisů rhythmických a metrických, nám neznámých, v nichž se jistě děje zmínka o našich otázkách, tu vůbec nepřipomínáme.

o špatném přednesu), že recitace plodů básnických těšila se nemenší pozornosti u Řeků, než jiná umění produktivní. A musili jí Řekové dbáti tím více, že recitace vlastně byla jediný prostředek, kterým básníci plody své mohli uvésti v známost nejširších kruhů obecenstva, jak se ku př. dálo při závodech musických. Že tu na dobrém přednesu mnoho záleželo, netřeba ani připomínati. Jaký však ten přednes byl, o tom nemáme bohužel při kusých zprávách starověkých jasného názoru, a jen na základě některých zákonů veršové techniky můžeme tušiti zbytky té jistě ucelené theorie přednesu. A mezi tyto zákony patří také pravidlo o caesuře, které souhlasně čteme ve všech metrických i rhythmických zbytcích starověkých. Budí hned naši pozornost, že se caesury dbá vedle hexametru také na př. v trimetru iambickém, vůbec ve verších vesměs delších. Čili můžeme říci: Verše delší bývaly rozdělovány caesurami. Máme-li pak na mysli, co vlastně caesura jest, vnucuje se nám ihned takovýto soud: Patrně proto dbá se tu caesury, že tyto delší verše nemohly býti proneseny jedním dechem, nýbrž recitator byl nucen nabrati dechu také uprostřed verše, nejen na jeho konci. Básníci, snad chtíce usnadniti recitatorům tuto práci, aby za to tím spíše mohli učiniti zadost jiným četným požadavkům přednesu, snad nechtíce to svěřiti jejich libovůli, sami naznačovali takové místo vhodné k nabrání dechu, k o d d e c h u, a naznačovali to pausami caesurovými. (Srv. Christ, str. [2]167 n., Rossbach-Gleditsch, str. 136 a Král, str. 136 nn.)

Chtěli jsme touto úvahou ukázati, jak se nám již předem souvislost caesury a přednesu přímo vtírá. Výklad svůj tím vlastně předbíháme, ale za to podává se nám tu hledisko, s něhož nutno na caesuru hleděti. Než o tom bude nám později mluviti obšírněji. Nyní obraťme se k vlastnímu výkladu o caesuře, pokud ho pro svůj účel potřebujeme.

§ 3. Význačnou známkou caesury (ať již ji pojímáme v širším smyslu, zahrnujíce jí po způsobě latinských metriků i t. zv. diairesi, nebo v užším smyslu) jest konec slova. Na určitých místech verše nastupuje totiž s koncem slova pausa, kterou se plynulý tok jeho na okamžik zadržuje. Metrikové starověcí mluví jen o pause, o konci slova vůbec se ani nezmiňujíce, jakožto o věci, která se rozumí sama sebou, a mezi metriky nové doby jediný Lehrs (str. 526 n.) odvážil se tvrditi, že bývá caesura i tam, kde nekončí slovo. Jeho mínění však nenalezlo vůbec ohlasu, a kdo se o něm zmiňuje, činí tak jen proto, aby je vyvrátil (srv. Christ, str. [2]169 a Engelbrecht, str. 301). Je to také zcela přirozeno: má-li býti pausa, může se tak státi jen po konci slova, pausa uprostřed slova, zvláště v poesii recitované, je věc naprosto nemyslitelná. Pausa tato, ať byla sebe kratší, přece jen verš dělila, a tak jest na snadě

myšlenka, že řečtí básníci se svým jemným smyslem pro harmonii dbali při caesuře toho, aby tím rozpadáváním verše v části netrpěl také smysl věty, aby se posluchači podávala v každé caesurou vzniklé části myšlenka, pokud možno, celá aneb aspoň celý pojem, vyjádřený samostatným členem větným. Nemohli tedy klásti pausy té do prostřed slova, ba ani ne mezi slova, jejichž spojení vyžadoval smysl. Aby toto naše tvrzení nezdálo se býti docela bezdůvodným a lichým, uvedeme pro ně některé důvody, ale spokojíme se tu většinou těmi, které již jiní (třebas po různu) podali; důkazy nové na základě Homerovy Iliady podáme v II. části. (Srv. zvláště Christ, str. [2]170 n. a Engelbrecht, str. 298.)

1. Že s caesurou souvisí rozhodně i pausa smyslová, uznávají již metrikové starověcí (srv. Straehlera, jenž sebral všecky zprávy starověké, týkající se caesury, a Engelbrechta n. u. m.). Tak kommentář Anonyma Ambrosiana (Studemund, Anecdota varia I, 215 a Straehler, str. 20) praví toto: *τομὴ δὲ τῶν στίχων ἐστὶν ὁ τόπος ὁ δεικνὺς ἐν μέσῳ τοῦ ἔπους διάνοιαν στιγμὴν ἐπιτηδείως λαμβάνουσαν.* — Aristeides (str. 51 n.) praví, že *τομή* (t. j. část verše, sahající až k caesuře) jest *μόριον μέτρου τὸ πρῶτον ἐν αὑτῷ μέρος λόγου ἀπαρτίζον.* — Pseudo-Drakon (str. 126 H.) a s ním shodně tractatus Harleianus (u Studemunda, Index lect. Vrat. 1887—8, str. 10 a u Straehlera, str. 29 n.) tvrdí zase: *τομὴ δὲ μέτρου ἐστὶν εὐπρεπὴς ἀπαρτισμὸς λέξεων ἐν μέσῳ στίχων ἀνανεούμενος.*

2. Již Gerhard (str. 207 nn.) a Hoffmann (str. 27 nn.) a po nich Hartel (str. [2]93 nn.), Christ (n. u. m.) a Engelbrecht (str. 309 n.) ukázali, že interpunkce — pausa smyslová — ráda se spojuje s caesurou. U Maria Victorina dokonce (II. 2. 20) čteme, že verš beze vší interpunkce jest vadný.*) Srv. Christ n. u. m. Že básníci rádi uváděli caesuru ve shodu s interpunkcí (tedy smyslem), vysvítá i z jiných zjevů. Bukolská caesura byla nejvíce oblíbena u básníků bukolských, a u těch jest také po 4. stopě nepoměrně častěji interpunkce než u básníků poesie heroické a didaktické. U Homera v obou posledních stopách, tedy ve stopách, kde není caesury, nebývá také, až na vzácné výjimky, interpunkce.

O tyto důvody se opírajíce, moderní metrikové většinou kladou na to důraz, aby se při stanovení caesury ve verši vždy dbalo smyslu. Toho mínění jsou tito badatelé (uvádíme tu jen ty, kteří tak výslovně tvrdí): Gerhard (str. 208), G. Hermann (Epit. str. 21 a Elem. str. 32 n.), Stadelmann (str. 18), Leutsch (str. 23), Christ (n. u. m.), Allen (str. 568), Král (str. 138) a Oertner (n. u. m.). Ostatní, o nichž z jiných jejich tvrzení musíme souditi, že jsou téhož mínění, uvedeme později (viz § 4).

---

*) Snad si tu Marius Victorinus spletl interpunkci s caesurou, ale v každém případě jest to tvrzení zajímavé.

§ 4. Po tom, co bylo řečeno, nelze pochybovati o tom, že caesura souvisí se smyslem: caesura nemůže býti, kde toho nedovoluje smysl. Tudíž slova těsně spolu souvislá caesurou děliti se nemohou. To je závěr, k němuž nás vede přirozeně celá tato úvaha, avšak přece nedošel souhlasu všeobecného. L. Müller (str. 6) praví doslovně: »Es hindert nichts, dass am Ende des Verses oder in der Cäsur ein Wort steht, das eng mit den Folgenden zu verbinden ist« a za příklad takového slova uvádí (str. 7) spojky: et, aut, vel a jednoslabičné předložky. Podobného názoru jest, pokud můžeme souditi ze zprávy v Burs. Jahresb. 1878, III, str. 167 n., i Naumann. Proti těmto skoro ojedinělým míněním stojí však celá řada badatelů, kteří výslovně varují před takovým názorem aneb mlčky provádějí v praxi zásadu, ke které jsme dospěli; jsou to: Hoffmann (str. 4 nn.), Ludwich (II, str. 326), Stadelmann (str. 10, 11 atd.), Spitzner (str. 11), G. Hermann (Epit., str. 125 a Orphica, str. 692), Meyer (str. 980, pozn. 1), La Roche (vyd. ³XXVIII), Leeuwen (str. 267 nn.), Král (n. u. m.) a Engelbrecht (str. 302 nn.).

Nicméně přece, máme-li se dopátrati jistoty, jest třeba, ba z důvodů uvedených v § 1. nezbytno, vyšetřiti, jak si básníci starověcí sami v té věci vedli. Řekli jsme již, že šetření to provedeme na prvních šesti zpěvech Homerovy Iliady. Dříve však, než k němu přikročíme, musíme si stanoviti některé věci, které nám budou při tom vodítkem.

§ 5. První otázka, která se nám tu naskytuje, jest: Co míníme těmi ‚slovy těsně souvislými'? Nejde nám tu tak o definici jejich — ta je dána již jejich jménem: jsou to slova smyslově nebo přízvukově nesamostatná, která se proto vždy opírají o slovo buď předcházející nebo následující — jako spíše o jejich výčet. Přispěje nám tu leccíms také konec verše; neboť pausa, která vzniká uprostřed verše caesurou, jest obdobná pause, jež nastupuje na konci verše, třebas nebyla v recitaci tak důrazná jako tato. Tudíž mezi slovy, která nemohou býti od sebe oddělena koncem verše, nemůže býti ani caesury (srv. Hoffmann, str. 4 a Engelbrecht, str. 302 n.).

Na základě toho můžeme si sestaviti následující přehled slov úzce souvislých (srv. Hoffmann, str. 4 nn., který již na začátku našeho století této věci věnoval pozornost, třebas na základě nedostatečného materiálu nedospěl vždy k závěrům správným; jej hledí opraviti Engelbrecht, str. 303 nn.; srv. i Leeuwen n. u. m.)*):

---

*) Předbíháme tu vlastně; neboť podávajíce tento přehled, činíme to vzhledem k prvním zpěvům Iliady a užíváme tak již materiálu, získaného rozborem jmenované básně. Ale bylo nutno tak jednati, neměli-li jsme tu mluviti o neurčitých všeobecnostech.

I. Jsou slova některá, která s předcházejícími těsně jsou spojena; slova ta možno podle příklonek, jež sem také náležejí, nazvati slovy příklonnými. Jsou to:

1. příklonky. Již z přízvukových pravidel o příklonkách jest patrno, že příklonka splývá se slovem předcházejícím v slovo vlastně jediné a nemůže tudíž býti od něho odlučována. Také skutečně nikdy není příklonka na začátku verše. Přestane-li býti někdy slovo takové příklonkou, t. j. má-li svůj vlastní přízvuk (jako to bývá někdy u slovesa *εἰμὶ* a zájmena osobního), pak arci vystupuje bývalá příklonka jako každé jiné slovo samostatné. Výčet příklonek, vyskytujících se v pozorovaných zpěvech Iliady, podán bude v našich tabulkách.

2. částice a spojky některé, které mají vše s příklonkami společné až na pravidlo přízvukové; ba *ἄρα* má vedle tvaru nepříklonného také příklonný (*ῥὰ*). Jsou to: *μέν*, *μήν* (*μάν*), *δέ*, *δή*, *γάρ*, *οὖν*, *ἄρα*. Částice *δή* jest někdy na začátku verše (srv. V. 114, 136 a j.); z toho důvodu byla také částice tato v našich tabulkách oddělena od příbuzných částic: *μέν*, *μήν* a *δέ*.*)

II. Jiná slova zase žádají těsného spojení se slovy následujícími, avšak spojení to, jak hned ukážeme, není nikdy tak pevné, jako jsme shledali u skupiny první. Podle předklonek můžeme tato slova zase zváti slovy předklonnými. Patří sem:

1. *καί* a s ním příbuzné spojky slučovací: *ἠμέν*, *ἠδέ*, *ἰδέ*, *οὔτε*, *οὐδέ*, *μήτε*, *μηδέ*. Postavení své zachovávají spojky tyto přesně.

2. spojky odporovací: *ἀλλά*, *αὐτάρ*, výsledné *τοιγάρ* a jisticí *ἦ*; částice posléz jmenovaná ne vždy jest na prvním místě (srv. V. 724, 809 a j.), a pak k ní nehleděno.

3. zájmeno, příslovce a slovce tázací a vztažná; nestojí-li však na začátku své věty, může býti caesura po nich uznána (srv. III. 101).

4. spojky podřadné: *a*) časové a příčinné, *b*) účelné, *c*) podmiňovací (někdy i vybízecí**), *d*) úsudkové, *e*) přací. I tyto nezaujímají vždy prvního místa ve své větě a dovolují tak, stanoviti po nich caesuru. U vět časových bývá leckdy spojce předražen podmět nebo předmět, vyjádřený ukazovacím zájmenem *ὁ*, *ἡ*, *τό* (srv. VI. 426, I. 432 a j.); zamezování caesury v takových případech uznáváme, ježto je to jakýs anakoluth, t. j. náběh k vazbě, při které by byl ve větě hlavní i vedlejší stejný podmět nebo předmět, jenž se pak staví v čelo celého souvětí.

---

*) Částici *τοὶ* připočetli jsme, hledíce k jejímu původu, k příklonným tvarům zájmena osobního.

**) Srv. nyní Listy filol. XXVI, str. 81 nn.

5. předložky. Ty nehájí vždy dosti důrazně postavení, které již dle jejich jména jest pro ně význačné. Někdy jest předložka značně daleko od svého jména podstatného. Srv. Il. IV. 97: *τοῦ κεν δὴ πάμπρωτα παρ' ἀγλαὰ δῶρα φέροιο*; III. 162: *δεῦρο πάροιθ' ἐλθοῦσα, φίλον τέκος, ἵζευ ἐμεῖο*; V. 256: *ἀντίον εἶμ' αὐτῶν*; IV. 138: *διὰ πρὸ δὲ εἴσατο καὶ τῆς*; V. 416: *ἀπ' ἰχῶ χειρὸς ὀμόργνυ*; srv. i V. 694 a VI. 399. Cestu k výkladu těch několika případů ukazují nám nevlastní předložky: *πάροιθε*, *ἀντίον*. Předložka je tu patrně na přechodu od adverbia k vlastní předložce, a odtud to volné spojení se substantivem nebo jeho zástupcem. Nezbývá tu ovšem než připustiti, je-li to nezbytno, že se substantivum a předložka dostává někdy caesurou do různých částí verše.

Nehledíme-li k těmto případům, nalézáme, že se u Homera přece jen spojení předložky se substantivem řídí jistými pravidly, a o těch jest nám tu promluviti:

a) Předložka jest hned před svým jménem podstatným nebo hned před jeho přívlastkem. Předložka nesmí tu přirozeně oddělena býti caesurou od svého jména nebo jeho zástupce. Je-li předložka hned *za* podstatným jménem, stává se vlastně slovem příklonným a řídí se také pravidly o těchto (srv. II. 616).

b) Mezi jménem podstatným a předložkou jest nějaká částice, j. *μέν*, *δέ*, *ἄρα*, *δ' ἄρ'* a j.; ku př. III. 334 (= II. 45 = V. 738): *ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν*. Než o tomto tvaru budeme jinde jednati obšírněji.

c) Dále nalézáme u Homera velmi často tyto tvary:

α) III. 352: *ἐμῆς ὑπὸ χερσὶ*
V. 791: *κοίλης ἐπὶ νηυσὶ*
III. 356: *Πριαμίδαο κατ' ἀσπίδα*

Při tomto postavení, u Homera velmi oblíbeném, jest předložka mezi přívlastkem (souřadným nebo podřadným) a substantivem. Předložky tu nelze odděliti od substantiva, čili *ὑπὸ* ve v. III. 352:

— ∪ ∪ | — — | —, ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪,
ἐμῆς *ὑπὸ* *χερσὶν*

brání bukolské caesuře. Ale zároveň, hledíme-li k smyslu, nesmíme ani přívlastku odtrhnouti od tohoto výrazu předložkového, tak že v našem příkladě přívlastek *ἐμῆς* brání *ἑφθημιμερής*.*) Připomínáme hned zde, že nalezneme verše, ve kterých, budeme-li se říditi tímto pravidlem, nedostaneme žádné caesury, leč o těch verších, celkem nehojných, bude nám promluviti později (srv. § 11). Na tomto místě nutno jen ještě připomenouti, že ne vždy jest u Homera zachováno toto typické postavení před-

*) Toto zamezování caesury zařaďujeme v tabulkách do rubriky: ‚Přívlastek u výrazu předložkového'.

ložky mezi substantivem a jeho přívlastkem, ku př. IV. 135: *διὰ μὲν ἂρ ζωστῆρος ἐλήλατο δαιδαλέοιο.* Tu není pochyby, že básnik sám připouštěl z nějakých důvodů (nejspíše metrických) odloučení přívlastku a substantiva, jako to nalézáme i jinde, nejen ve výrazu předložkovém, ku př. III. 386: *γρηὶ δέ μιν εἰκυῖα παλαιγενέι προσέειπεν*, nebo IV. 139: *ἀκρότατον δ' ἄρ' ὀιστὸς ἐπέγραψε χρόα φωτός.*

β) V. 400: *ὤμῳ ἔνι στιβαρῷ* (začátek verše)
V. 504: *οὐρανὸν ἐς πολύχαλκον*,

t. j. předložka jest mezi substantivem a přívlastkem, ale substantivum předchází čili předložka jest položena postpositivně. Opět tu nesmíme odloučiti předložky od jména podstatného a přívlastku od celého výrazu předložkového: předložka brání tím spůsobem ve v. V. 400 caesuře po 1. trocheji, přívlastek *τριθημιμερής.* I u této skupiny setkáme se s verši, v nichž dle tohoto pravidla nebude caesury, a s verši, v nichž není tento typický tvar dodržen (srv. VI. 39 a j.).

U Homera druží se předložka velmi často také k slovesu, a té věci chceme se tu ještě několika slovy dotknouti. Nemáme tu ovšem na mysli takových případů, kdy předložka jest skutečným adverbiem (ku př. III. 262: *πὰρ δέ οἱ Ἀντήνωρ περικαλλέα βήσετο δίφρον*, V. 365, 740 a j. v.), nýbrž takové případy, kde předložka není sice u slovesa, ale přece význam jeho zevrubněji a přesněji určuje, tak že předložka a sloveso tvoří smyslový celek. I tu můžeme pozorovati, že si básník oblibuje, určitým spůsobem spojovati předložku se slovesem, a nalézáme tu celkem tyto tvary:

a) Předložka jest hned za slovesem, ku př. II. 699 a j.

b) Předložka jest hned před slovesem, ale mezi nimi nalézáme ještě nějakou částici (*ἄρα*, *γάρ*, *δέ* a j.), ku př. I. 68, VI. 471 a j. v.

c) Mezi předložkou a slovesem jest buď podmět nebo předmět, někdy holý, někdy rozvitý; o předložku opírá se tu zase často nějaká částice. Ku př. VI. 357 a j. v.

Bylo by tedy na snadě souditi, že i tu nutno uznávati na mnohých místech zamezování caesury. Avšak od těch typických postavení předložky u slovesa, jež jsme uvedli, jsou hojné odchylky, a básník sám často klade předložku do verše jednoho a sloveso k ní příslušné do verše následujícího. Patrno, že tu přece jen předložka cítí se ještě jako příslovce. Proto v našich datech nehleděno k předložkám u sloves, za to však brán byl k nim zřetel při stanovení caesury; neboť již předem jsme pravili, že předložka a sloveso tvoří celek smyslový. Nutno tudíž hleděti k tomu, aby se předložka a sloveso k ní příslušné nedostaly, pokud ovšem možná, do různých částí caesurových.

6. záporky: οὐ, μή; není-li však záporka hned před slovesem nebo vůbec před slovem, k němuž náleží, netřeba k ní přihlížeti.

7. částice ἤ (ἠέ). Sem připočítali jsme vůbec otázky dvojčlenné, z nichž některé bývají uvozovány touto částicí. Otázky jednočlenné (uvozené buď zájmenem nebo příslovcem nebo jiným slovcem tázacím) hledati třeba pod č. 3.

8. člen. Sem počítáme u Homera ovšem jen ty případy, kde ὁ, ἡ, τό jest již tím pozdějším členem, ne kde má ještě význam ukazovací; ku př. V. 54: τὸ πρίν a j. v.

9. příslovce ὥς ve výrazu stále se opakujícím: ὣς φάτο, ἔφατ᾽...

10. srovnávací částice: ὡς, ἠύτε, φή.

11. příslovce πολύ (πολλόν), ὄχα, μέγα, ὅττι u komparativu a superlativu.

12. ὦ u vokativu.

Ještě o jedné věci musíme se na tomto místě zmíniti: o elisi. Ježto totiž při styku dvou samohlásek (jedné záslovné, druhé náslovné) obě samohlásky ve výslovnosti splývají v jednu, dalo by se souditi, že obě samohlásky následovaly bezprostředně za sebou, že byly spolu úžeji spjaty, že je to tedy také jakýsi druh slov těsně souvislých. Poněvadž pak při caesuře, jak známo, jest hiát dovolen — a jej odstraniti, bylo účelem elise — není divu, že někteří badatelé soudili, kde je elise, že není caesury (srv. G. Hermann dle Hoffmanna, str. 11*) a Usener, str. 15), nebo aspoň, že se caesura seslabuje (srv. Christ, str. ²122). Naproti tomu tvrdí již Hoffmann (str. 10 n.), že caesura překoná toto spojení. Podobně se pronáší Engelbrecht (str. 303), pravě, že elise jest beze všeho u caesury dovolena, a uvádí pro to důvod skutečně velice pádný, že totiž elise objevuje se i při silné interpunkci, tedy při pause smyslové, ku př. I. 52: βάλλ᾽· αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί; pod. I. 335, VI. 399 a j. Pak ovšem nemohla býti elise na závadu ani pause rhythmické. Elisi nutno zkrátka při slovech úzce souvislých pustiti se zřetele.**)

Mohl by nám někdo dále namítnouti, že náš výčet slov těsně souvislých není úplný, že ku př. často přívlastek jest velmi těsně spjat se svým substantivem nebo že zájmeno přivlastňovací a ukazovací často úzce souvisí se slovem následujícím, zkrátka

*) Nemohli jsme nalézti nikde tohoto tvrzení u Hermanna, proto nuceni jsme spokojiti se citátem z druhé ruky.

**) Také v iambických trimetrech, jež mají zdánlivou nesprávnou diairesi po třetím taktu, elise, je-li v takovém trimetru na konci třetího taktu, připouští tak zv. »latentní« caesuru; srv. Arist. Hipp. 75: ἐφορᾷ γὰρ οὗτος πάντ᾽(α) · ἔχει γὰρ τὸ σκέλος. I v tom je potvrzení, že elise caesury neruší. Zároveň z toho viděti, že »pausa« po caesuře je přestávka velmi krátkého trvání, kterou ani s pravou pausou srovnávati nelze.

že máme pohlížeti na slova úzce souvislá tak, jak na ně hledí Zahradník (str. 123 nn.). Avšak všecko to souvisí vlastně se smyslem, na nějž jsme při stanovení caesury položili veliký důraz (srv. str. 187 n.). Slova tato nemají totiž žádného pravidelného postavení grammatického ve větě a jen smysl věty stanoví, mohou-li či nemohou býti caesurou od ostatní věty odděleny. Kdyby nám někdo naopak vytkl, že uznáváme slov těsně souvislých velmi mnoho a zařaďujeme mezi ně i slova, jejichž postavení jest kolísavé (*ἤ*, *δή*), odpověděli bychom, že činíme tak zúmyslně, abychom ukázali, že i tak (uznávajíce takové množství slov těsně souvislých) nalezneme verše homerské rhythmicky přesnými (srv. § 11.).

§ 6. Dále musíme promluviti o tom, jak slova těsně souvislá brání caesuře. Mnohému se bude zdáti zbytečné, vůbec o tom mluviti, ježto již z přehledu těchto slov jest zřejmo, že slova příklonná nesmí býti caesurou oddělena od slova předchozího, slova pak skupiny druhé nedopouštějí zase, aby nastoupila caesura mezi nimi a slovem následujícím. Ovšem kde nalézáme jedno slovo úzce souvislé nebo kde se druží k sobě více takových slov skupiny téže, tam s pravidlem tím vystačíme. Než věc nebývá vždy tak jednoduchá, nýbrž obě skupiny slov se křižují, a k tomu nutno tu blíže přihlédnouti.

Slova příklonná ráda se totiž opírají o předklonná; ku př.:

IV. 58: *καὶ γὰρ ἐγὼ θεός εἰμι* . . . (počátek verše)
I. 430: (*γυναικός*,) *τήν ῥα βίῃ ἀέκοντος ἀπηύρων.*
II. 509: . . . *ἐν δὲ ἑκάστῃ* t. *νηί*
IV. 1: *οἱ δὲ θεοὶ* . . .
V. 136: *ὥς τε λέοντα,*
I. 428: *ὣς ἄρα φωνήσασ' ἀπεβήσετο,*
IV. 66: *πειρᾶν δ' ὥς κε Τρῶες* . . .
VI. 489: *οὐδὲ μὲν ἐσθλόν* . . .

Vystačíme i tu s dosavádním pravidlem, dle něhož by pak caesuře na témž místě dvakrát bylo zabráněno (ve verši na prvém místě uvedeném caesuře po 2. době i spojkou *καί* i spojkou *γάρ*)? Že si tu nutno jinak počínati, k tomu vede nás následující úvaha.

Slova příklonná tvoří se slovem předcházejícím nerozlučný celek, jak v některých aspoň případech (u příklonek) zřejmě ukazuje přízvuk. Přistoupí-li slovo takové k slovu předklonnému, pak síla, jež víže toto slovo se slovem nebo slovy následujícími, přenáší se přirozeně na tento celek, a ten se nesmí od následujícího odtrhnouti, čili v našem příkladě (IV. 58): *γάρ* brání caesuře po 2. době, *καὶ γάρ* (celek) po 3. době.

Majíce toto na zřeteli, neocitneme se na rozpacích ani v takových případech, kde se o slovo předklonné opírá více slov příklonných, tedy ve verších, jako jsou:

IV. 160: *εἴ περ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος . . .*
IV. 18: *ἤ τοι μὲν οἰκέοιτο πόλις . . .*
I. 382: *οἱ δέ νυ λαοί* a j. v.

Každé ze slov příklonných činí tu nemožnou caesuru mezi ním a slovem předchozím, ale všecka tvoří se slovem předklonným celek, jenž, maje v sobě sílu slova předklonného, nedovoluje, aby nastoupila caesura mezi ním a slovem následujícím, čili ukázáno na IV. 160 (viz výše): *πὲρ* brání caesuře po 2. době, *γάρ* po 4. době, *τὲ* po 6. době a celek *εἴ περ γάρ τε* caesuře po 7. době.

Ale ke slovům předklonným, jejichž síla nese se k celé větě (tedy obzvláště ke spojkám), druží se často i slova příklonná, která jsou samostatnými členy větnými, tak samostatnými, jako ostatní členy větné, ale přízvukem jsou připoutána k slovu předcházejícímu. Jsou to příklonné tvary slov, *εἰμὶ* a *φημὶ*, osobního a neurčitého zájmena (a příslovce), ku př.:

I. 83: . . . *εἴ με σαώσεις* (konec verše);
I. 72: . . . *μαντοσύνην, τήν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων*;
I. 201: *καί μιν φωνήσας* . . . atd. atd.

Jest otázka*), budeme-li se i tu říditi zásadou, kterou jsme právě před tím stanovili? Uvažme však: Když v čele věty stojí takové slovo předklonné samo, nedovolujeme pouze, aby bylo odříznuto od prvého samostatného členu větného. Je tedy jen důsledné, když se řídíme tou zásadou i v našich případech čili v příkladě na prvním místě uvedeném soudíme, že *εἰ* brání caesuře po 18. době, kteréžto caesuře brání arci také příklonka *μὲ*. A tento náš názor dochází potvrzení zřejmého i na některých místech Homerových. Čteme totiž *na konci* verše V. 103: *οὐδέ ἕ φημι*, I. 542: *οὐδέ τί πώ μοι* (srv. i I. 394 a j. v.). Básník odlučuje tu koncem verše od ostatní věty skupinu slov příklonných, opřených o slovo předklonné, ježto slova příklonná jsou samostatní členové větní (ve v. V. 103 předmět *ἑ* a přísudek *φημὶ*). Neméně závažné jest, že mezi předložkou a jménem podstatným nikdy nenalézáme slov vytknutých, nýbrž vždy jen *částice*.

Získáváme tedy toto nové pravidlo stran caesury při slovech úzce souvislých: Opírá-li se o slovo předklonné nějaká částice**), která jest slovem příklonným, nebo i více podobných částic, sahá moc slova předklonného i přes tyto částice a nedopouští, aby mezi částicí (po případě poslední částicí) a slovem následujícím stanovena byla caesura***).

*) Kde se slovo předklonné vztahuje jen k slovu příklonnému, nemůžeme býti ani okamžik na rozpacích; ku př. V. 394: *βεβλήκει· τότε καί μιν ἀνήκεστον λάβεν ἄλγος* (= také ji, Heru; je tu caesura *κατὰ τρίτον τροχαῖον*).

**) Mimo částice jediné *τὶς* (neurč.) ve spojení *ὅς τις* tvoří celek.

***) V tabulkách počítáno ovšem toto zamezování caesury na účet slova předklonného.

Řídíce se stanovenými zásadami, dovedeme určiti zamezování caesury i v případech smíšených, t. j. takových, v nichž se opírají o slova předklonná jednak částice (příkl.), jednak slova příklonná (větně) samostatná, ku př. V. 802: *καί ῥ' ὅτε πέρ μιν ἐγὼ πολεμίζειν οὐκ εἴασκον*: *πὲρ* brání tu caesuře po 4. době, *ὅτε* (tvořic s *πὲρ* celek) caesuře po 6. době, kterou zamezuje také příklonka *μὶν*. Podobně IV. 229, V. 650, 812 a j. v.

§ 7. Konečně nutno zmíniti se několika slovy také o způsobu, jakým chceme na základě Iliady dokázati správnost nebo nesprávnost svého tvrzení, že slova těsně souvislá nesmí býti caesurou odříznuta od slova předchozího (I. skup.) nebo následujícího (II. skup.). Cílem naším přirozeně bude, dokázati, že tento náš názor byl také názorem básníkovým. Bylo-li tomu tak, pak básník, řídě se jím, musil tvořiti verše rhythmicky přesné, t. j. každý jeho verš, i když uznáme zamezování caesur, způsobená slovy úzce souvislými, musí míti náležitou a rhythmicky správnou caesuru. Vyjdeme tedy z předpokladu, že názor náš jest správný, a provádějíce jeho zásady na verších homerských, budeme je pozorovati vzhledem k caesuře. Pak bude trojí možnost: 1. Ve všech verších bude vedle jedné caesury nebo několika caesur zamezených možná caesura jiná, v hexametru obvyklá a smyslu úplně vyhovující — náš názor bude správný. 2. Ve značném počtu veršů nebudeme moci stanoviti podobné caesury; jestliže pak po důkladné úvaze, jíž místa ta podrobíme, nenalezneme pro ně žádného ospravedlnění, nezbude nám, než své mínění prohlásiti za nesprávné. 3. Podobných míst, o jakých jsme právě mluvili, bude počet jen malý, proti počtu veršů pozorovaných skoro mizící, anebo z míst uvedených pod 2. zůstane nám po rozboru jen několik, jež nebudou míti vysvětlení; pak verše tyto prohlásíme za metricky chybné, mínění své však za správné.

§ 8. S touto otázkou spojíme hned úvahu o druhé věci, o níž chceme jednati, pokud totiž jest caesura spojena s oddechem v řeči. Obě otázky souvisí, a výsledek první bude pevným bodem pro rozřešení druhé. Souvislost tuto ukazuje následující úvaha.

Jisto jest, že veršů delších, jako hexametru a trimetru iambického, nemohl recitator pronášeti, aniž vedle konce verše nabral dechu či oddechl si také někde uprostřed verše. Ne že by to byla naprostá nemožnost, ale nemohl tak činiti stále při recitaci poněkud jen delší. Nelze dále pochybovati o tom, že recitator hledal oddechu tam, kde mu to dovoloval smysl; dokázali-li jsme právě zcela zřejmě, že caesura souvisí se smyslem (a to důkazem, že slova těsně souvislá nemohou býti caesurou od sebe dělena), pak v přední řadě nutno bráti v úvahu caesuru jakožto místo oddechu (srv. o tom § 1.).

Avšak k caesuře jakožto místu oddechu dojdeme také ještě jinou cestou. Je totiž přirozeno, že odpočíval recitator tam, kde se mu podávala sama sebou ve verši pausa. Nemáme pro to důkazu, avšak nelze si něco jiného ani mysliti. Ve verši však mohly býti pausy dvě. V každém verši (aspoň umělecky přesném) jest pausa vzniklá caesurou — pausa rhythmická, avšak vedle toho může tu býti ještě pausa smyslová, jejíž známkou vnější jest interpunkce. Měl-li verš pausu jedinou, rhythmickou, nemůže býti pochyby, že recitator odpočíval na tomto místě. Velmi často setkáme se však ve verši s interpunkcí, a tu buď interpunkce tato spadne v jedno s caesurou (že se tak děje často, zmínili jsme se již dříve a podáme později o tom podrobná data), a bude to nový důkaz pro souvislost caesury se smyslem, anebo caesura a interpunkce se neshodne, a bude pak záležeti na počtu těchto případů. Jest snad již jasno, že vlastně otázka o tom, jak souvisí caesura s oddechem, jest totožná s otázkou o poměru caesury a interpunkce.

Další úvahy o té celé věci odkládáme, až podáme materiál, získaný rozborem Homerovy Iliady.

§ 9. Netýká se nás přímo věc, o níž v následujícím chceme promluviti, nicméně má z praktických důvodů pro nás tolik důležitosti, že jí nemůžeme pominouti mlčením. Je to totiž otázka o caesurách hexametru. V té věci jest mezi badateli stále ještě spor. Někteří uznávají caesuru všude, kdekoliv končí slovo (srv. Hoffmann, str. 13 nn., G. Hermann Ep., str. 120, Giseke n. u. m., Meyer n. u. m., Rossbach-Westphal, str. [3]26 nn.), tak že ku př. Hermann zná 16 caesur hexametru; naproti tomu Engelbrecht připouští caesury jen v třetí stopě, výjimečně, ale jen výjimečně, také caesuru *ἑφθημιμερής*. Jiní zase zaujímají střed. La Roche (ve svých uvedených pojednáních), částečně Christ (ač uznává vedlejší caesury) a Král. Není však na tomto rozdílu dosti. Soudí-li Rossbach-Westphal ([3]26 nn.), že normalní hexametr má vždy dvě caesury, Engelbrecht zase (také jiní, on však jest v tom nejdůslednější) pokládá každou, ať jakoukoliv, třídílnou stavbu hexametru za nerhythmickou a tudíž za nepřípustnou. Nutno tedy i v té věci zaujmouti určité stanovisko.

Nejlépe jest tu vyjíti od učení starověkých metriků. Ti uvádějí (srv. ku př. Aristeid. p. 51 n.) čtyři, po případě pět caesur; jsou to: *τομὴ πενθημιμερής*, *τ. κατὰ τρίτον τροχαῖον*. *τ. ἑφθημιμερής* a *τ. βουκολική* nebo *κατὰ τέταρτον τροχαῖον*. Z těchto caesur prvních tří nikdo hexametru neupírá, třebas *τ. ἑφθημιμερής* jest mnohem řidší než první dvě. Avšak již u následujících dvou vznikají některé pochybnosti. Aristeides, jak z jeho stilisace patrno (*τετάρτη κατ' ἐνίους τέσσαρες δάκτυλοι ἤ, ὅπερ ἄμεινον, τέταρτος τροχαῖος*), uznával vedle jmenovaných spíše caesuru po čtvrtém trocheji než t. zv. bukolskou. Avšak již G. Hermann (Orph., str. 692)

poznal, že se básníci této caesuře, od starověkých metriků tak houževnatě připomínané, vyhýbali, a bylo to tím nápadnější, jak ukázal Hoffmann (str. 30 nn.), Hartel (str. 97) a Gerhard (str. 222), že i interpunkce na tomto místě jest velmi vzácná. Obšírněji se to snažili dokázati Walser (str. 889 nn., ač důvody jeho jsou velmi strojené) a zvláště Leeuwen (n. u. m.), jenž ukázal, že skoro veskrz, kde by se mohlo na tuto caesuru pomýšleti, stojí na místě rozhodném slovo, které jest s následujícím nebo předcházejícím tak úzce spojeno, že po něm nebo před ním nemůže nastoupiti pausa. Vývody jeho, skutečně přesvědčivé, schválil Engelbrecht (str. 304). O caesuře *κατὰ τέταρτον τροχαῖον* nemůžeme tedy v hexametru mluviti.

Mnohem většího uznání došla druhá, třebas od Aristeida méně doporučovaná caesura, totiž *τομή* čili vlastně *διαίρεσις βουκολική*; neboť všickni metrikové novodobí až na řídké výjimky učí této caesuře hexametru. Těmi výjimkami jsou Lehrs (dle Engelbrechta, str. 309) a Engelbrecht (str. 309 nn.). Lehrsových důvodů neznáme, za to však nemůžeme se nezmíniti o mínění Engelbrechtově, které vůbec pro úvahy o caesuře není bez důležitosti.

Caesura jest Engelbrechtovi (str. 298 a 311 n.) veršový oddíl (nikoliv řez), který jest k tomu určen, aby pausou, vzniklou koncem slova, verš dělil ve dvě části, avšak zároveň části ty spojoval svazkem modulace; proto je při caesuře dovolena elise, která právě vhodně sprostředkuje takové spojení. Vycházeje od toho názoru, který získal na základě zpráv starověkých a nalezl potvrzen u Homera, vyvozuje z toho další výsledky, které vesměs svědčí proti caesuře bukolské a také proti *τομὴ τριθημιμερής*. Dělí-li caesura verš ve dvě části, pak může býti, jak soudí Engelbrecht, jen ve stopě třetí; poměr iktů — a ten je tu jistě rozhodující — odpovídá pak zcela *γένει*, k němuž daktyl náleží, ježto poměr ten jest $3:3=1$ (*γένος ἴσον*). Proto může býti v hexametru jen *τομὴ πενθημιμερής* a *κατὰ τρίτον τροχαῖον* a jen výjimečně (ale jen v krajní nutnosti) také *τομὴ ἑφθημιμερής*. Je sice *τομὴ βουκολική* a *τριθημιμερής* podporována skoro tak často interpunkcí, jako ony tři caesury, avšak nesmí se zapomínati, že se ve verši musí hleděti k stavbě veršové a stavbě větné. Oběma stavbám jest společnou pausa, a obě pausy, smyslová i rhythmická, bývají často spojovány. Ale to bylo by bývalo jednotvárné, a proto básnictví doby homerské dávalo nastoupiti pausám smyslovým také na jiných místech než na místech caesur a konců veršových, při čemž některá místa těšila se v té příčině přízni, jiná byla opomíjena. A takovými místy, těšícími se přízni, jsou právě místa t. zv. caesur *βουκολική* a *τριθημιμερής*; jsou to tedy vlastně caesury větné (Satzcaesur), nikoliv veršové (Verscaesur). Jako není-li na konci verše interpunkce, nýbrž až ve verši následujícím, nikomu nenapadne, klásti konec verše až

na toto místo, podobně nesmíme se dáti svésti, nalezneme-li ve verši interpunkci po 4. stopě, nikoliv po 3. thesi n. trocheji, abychom uznali t. zv. caesuru bukolskou. Neboť mimo to, co již uvedeno, schází této (srv. str. 309) jeden z podstatných znaků caesury, jak jsme je dříve poznali, totiž schopnost spojovati obě části verše; proto již Aristeides zavrhl tuto caesuru. Proč přece starověcí metrikové učí této caesuře, vysvětlíme si snadno. Jest totiž mezi 100 verši v 60 konec slova po 4. stopě, a také interpunkce se tu velmi často objevuje. Že pak tu tak rád nastupoval konec slova, nedovedeme si vysvětliti, leda bychom soudili, že se tak dálo, ježto se pak objevoval na konci prastarý refrainní verš (adonius: — ∪ ∪ — ⏑̲), který řeckému uchu byl zvláště příjemný.

Ač ve mnohém s Engelbrechtem souhlasíme, zejména co se týče poměru stavby veršové a větné (důkazy podáme později), přece myslíme, že lze uhájiti caesur *βουκολική* a *τριθημιμερής* jako caesur hexametru. Předem nutno připomenouti, že starověké prameny, o něž se tu Engelbrecht opírá (jsou to tytéž, z nichž úryvky jsme uvedli na str. 188), nemají takové váhy, abychom se jediné jimi řídili, zvláště když autorita nejlepšího našeho, jak praví Engelbrecht, pramene starověkého, Aristeida, valně jest otřesena zamítnutím caesury *κατὰ τέταρτον τροχαῖον*. Proto také novější metrikové uznávají *τριθημιμερής*, ač o ní v tradici starověké vůbec nečteme. Klade-li Engelbrecht důraz na poměr iktů, třeba vzpomenouti si, že i při *ἑφθημιμερής*, kterou Engelbrecht připouští, jest poměr iktů 4 : 3, stejně jako při *βουκολική*. Mimo to nesmíme zapomínati, že i *ἑφθημιμερής* i *βουκολική* jest často spojena s *τριθημιμερής*, a pak se hexametr rozpadá ve tři části, při čemž — a to je, myslíme, důležité — poměr iktů jest: 2 : 2 : 2. Tvrdíce toto, jsme si dobře toho vědomi, že *τριθημιμερής* daleko není tak hojná, aby přistupovala ke každé *ἑφθημιμερής* a *βουκολική*; ale není důvodu, proč bychom nesoudili, že tato trojdílná stavba (se stejným počtem iktů) byla přechodem od dvojdílné stavby verše s počtem iktů stejným k stavbě dvojdílné s nestejným počtem iktů. K tomu přistupuje, že se na místech těchto obou caesur (*βουκολική* i *τριθημιμερής*) dovoluje krátká místo dlouhé, s čímž se setkáváme jen při caesurách (srv. La Roche, WS. XVIII. str. 25 nn.; ZÖG. XXII. str. 498 nn. a vyd. ³XXX.). Dodáme-li, že s oběma caesurama velmi často spojena jest interpunkce, což sám Engelbrecht musí uznati, vypočetli jsme dostatečný, tušíme, počet důvodu pro obě caesury. Z vývodů Engelbrechtových proti nim zbývá jediný, že totiž caesuře bukolské nedostává se síly, slučující obě části verše, vzniklé caesurou. Je skutečně pravda, že diairesis mnohem ostřeji řeže rhythmus a méně spojitosti do sebe má než caesura, avšak jest rozhodující, že s touto caesurou jest skoro vždy spojena interpunkce, která stejně rhythmus ruší, takže se tu pause nevyhneme. A konečně, když jest tato caesura tak nemetrická, jak

míní Engelbrecht, proč těšila se takové oblibě u básníků bukolských? Při tom nechceme ničeho měniti na zásadě, již pronesl Engelbrecht o shodě interpunkce a caesury. Neboť i pak, když připustíme oněch pět caesur pro hexametr, nenalezneme shody mezi oběma naprosté. Obě stavby, větná a veršová, jdou zkrátka vedle sebe parallelně, často se spolu shodnou, často také neshodnou. Leč někdo nám namítne, že, držíce se této zásady, přicházíme v rozpor se svým tvrzením, že při stanovení caesury nutno bráti zřetel ke smyslu, a že snad uznáním ještě t. zv. vedlejších caesur (caesurae minores, Nebencäsuren) uvedeme caesuru s interpunkcí ve shodu úplnou. Avšak jak rozumíme smyslu u caesury, ukázali jsme dříve (srv. str. 188), a zbývá zmíniti se ještě o t. zv. menších neboli vedlejších caesurách, t. j. takových, které přistupují k oněm pěti caesurám hlavním (Hauptcäsuren). Kdo chceš zhroziti se množství a jakosti pravidel o těchto caesurách, nahlédni do Meyera (n. u. m.). Proti těmto menším caesurám lze uvésti jediný, ale rozhodující důvod. Proud řeči jak v próse tak ve verši jest nepřetržitý, a nějakých zastávek za jednotlivými slovy vůbec není; chce-li se taková přestávka učiniti, musí se to státi z ú m y s l n ě. Již tím jest vyvráceno pravidlo, které ještě u Christa nalézáme (srv. str. [2]183), že caesura menší před hlavní stojící tuto seslabuje. V caesuře je tedy něco úmyslného a tím i umělého, a básníci, jsouce si vědomi této umělosti, zajisté hleděli jí i umělecky využiti a rozdělovali ji v příslušném poměru po verši. Zkrátka chceme při svém rozboru Iliady vystačiti s pěti caesurami, všeobecně uznávanými. Možná, že také ve slovech těsně souvislých nalezneme potvrzení tohoto svého názoru (srv. § 12. pozn.).

(Dokončení.)

F. L. Čelakovského Ohlas písní ruských.

Kritický rozbor vzhledem k národní poesii ruské.

Napsal **J. Máchal.**

Ohlas písní ruských založil, jak známo, přede vším básnickou slávu F. L. Čelakovského. Ohlas jeho velebili vrstevníci, obdivovala se mu generace pozdější, a nyní po 70 letech pronesl o něm současný básník tento pozoruhodný soud: »Ta kniha je tak živá, má takové svěží barvy, jako by to byla novinka posledního týdne« (Machar).

Tyto aesthetické soudy, jimiž se připisuje básnickému dílu Čelakovského svrchovaná cena umělecká, vykonány byly větším dílem na základě mocného dojmu, jejž četba Ohlasu toho bez-

prostředně vzbuzuje. Kritikové a recensenti dosavadní dovolávají se vesměs slov básníkových, jimiž sám vyložil vztah svých produktů k lidové poesii ruské v úvodě takto: »Samo pak vymyšlení následujících písní v kroji ruském, jakož snad sám spozoruješ, odnikud vzato není, vyjmeš-li užití rozměru, některých tak nazvaných stálých básnických forem, po mnohých písních rozprostřených a stále se opětujících, užití též několika grammatických zvláštností a jiných některých drobností, což vše k lepšímu vytknutí národní známky přičiniti se musilo«.

Po tomto zcela určitém a zajisté upřímném výkladu básníkově zdálo by se naprosto zbytečno Ohlas jeho analysovati vzhledem k ruské poesii lidové, a také dosud takového rozboru nemáme. Přece však není bez zajímavosti nahlédnouti v duševní dílnu básníkovu, určiti podrobněji poměr jeho skladeb k vzorům ruským a stanoviti prvky a náměty, z nichž básnické dílo jeho se rodilo. Myslím, že se tím i k platnému posouzení básnického umění jeho přispěje a vlastní jeho výklad dílem doplní, dílem i objasní.

Přede vším běží zajisté o to zjistiti, které sbírky národních písní ruských Čelakovský asi četl a studoval, z jakých pramenů vůbec s duchem a rázem lidové poesie ruské se seznámil, neboť jen na tomto podkladě pevném a spolehlivém možno poměr jeho skladeb k ruským písním náležitě vyšetřiti. Rozumí se, že nelze přihlížeti ke všem možným sbírkám, jichž byl už za doby Čelakovského počet ohromný. Sacharov na př. napočetl od r. 1770 do r. 1838 v Rusku 126 vydání písní. Proto třeba přestati pouze na těch pramenech, které Čelakovskému mohly býti známy.

Klíče k určení těchto pramenů poskytují nám hlavně jeho překlady národních písní ruských. R. 1822 vydal Čelakovský ve svých Slovanských nár. písních překlady 26 písní ruských i s originály. Mohu dosti bezpečně jmenovati prameny, z nichž si příklady ty vybíral; jsou to tyto: Собраніе разныхъ пѣсенъ od Čulkova (I. č.), Новѣйшій и полный россійскій общенародный Пѣсенникъ (Moskva 1810) a Новый избранный Пѣсенникъ (S. Peterb. 1819). Z Čulkova jest 13 písní, z Moskevského Pěsenniku 12 a z Petrohradského pouze 1. V druhém svazku Slov. nár. písní (r. 1825) přichází 12 ruských písní; 6 jest z Čulkova, 3 z Mosk. Pěsenniku, 1 bezpochyby ze zpěvníku Новѣйшій всеобщій и полный Пѣсенникъ (S. Peterb. 1819), toliko pramen dvou písní nemohl jsem dosud bezpečně určiti. V třetím svazku (1827) nalézá se 16 ukázek; z nich je 6 ze spisu A. Šiškova Разговоры о словесности (S. Peterb. 1811), 6 ze sbírky Čulkova, 2 z Mosk. Pěsenniku, 1 ze sbírky Молодчикъ съ молодкою на гуляньѣ съ пѣсельниками (S. Peterb. 1790) a původ 1 písně jest mi dosud neznámý.

Jednu z písní, která r. 1822 censurou nebyla připuštěna (Čel. Sebr. Listy str. 98), uveřejnil potom s názvem »Klášterník« v Čechoslavu (1823, str. 278); vybral ji z Mosk. Pěsenniku. Písně »Potok Michajlo Ivanovič« (při Litevských nár. písních r. 1827) a »Chlouba — zhouba« (Čes. Včela 1834, str. 64) jsou ze sbírky Древнія россійскія стихотворенія vydané Kiršou Danilovým (Moskva 1818). V pozůstalosti Čelakovského zachoval se kromě toho Новѣйшій полный всеобщій Пѣсенникъ (Moskva 1822), jejž Čelakovský pilně pročítal, jak svědčí poznámky k písním připojené.

Mohou se tedy až na malé výjimky zjistiti prameny, z nichž Čelakovský čerpal svou znalost ruské poesie; jiné ještě pěsenníky, které snad znal, neposkytly mu asi mnoho nových vzorů, které by nebyly zastoupeny v sbírkách uvedených, neboť se v takových zpěvnících větším dílem tytéž písně opakovaly. Abych však přece nic důležitějšího neopomenul, přihlížel jsem pro větší jistotu také k pozdější sbírce J. Sacharova Пѣсни русскаго народа (S. Peterb. 1838), kdež jsou otištěny téměř všecky národní písně ruské ze starších sborníků známé. Možno tedy právem na základě tohoto zajisté spolehlivého materiálu pokusiti se o bližší určení poměru Ohlasu k národní poesii ruské.

I.

Zvláštní a téměř výlučné místo v Ohlasu písní ruských zaujímá skladba »Odplata«. Předlohou její nebyla žádná píseň, žádná bylina, nýbrž, jak Čelakovský výslovně k ní poznamenal, skutečná událost. »Příběh tento v skutku se přihodil za panování Cara Borisa Godunova, na samém začátku sedmnáctého století, jakož se o tom v dějinách ruských čísti může.«

Domnívám se, že jest to spíše anekdota než zjištěný fakt historický, ale na tom právě nezáleží; úkolem mým jest pouze zjistiti poměr skladby Čelakovského k předloze vlastní.

Kazatel Martin Bär z Narvy, který dlel za panování cara Godunova v Moskvě, vypravuje tento žertovný příběh. »Car Boris Godunov trpěl pakostnicí a dal v městě rozhlásiti, že kdo by ho dovedl uzdraviti, bude bohatě odměněn. Žena jednoho šlechtice užila této příležitosti, aby se na svém muži, který s ní hrubě zacházel, pomstila. Vybrala se na dvůr carův a pověděla, že její muž má v moci neklamný prostředek, kterým lze cara uzdraviti, ale že ho nechce vyzraditi. Muž její byl povolán a vyslýchán. Přísahal, že v umění lékařském naprosto se nezná. Ale nevěří se mu a vyhrožuje vězením ano i smrtí. Vida tedy, že věci nelze změniti, prosí o krátkou lhůtu a vyšle své lidi, aby mu přivezli náklad plný zelinek a trav. Z toho připraví teplé obklady, a nemoc uleví, — bez pochyby sama sebou. Car, jsa přesvědčen o obratnosti tohoto Pseudoaeskulapa, nejdříve ho potrestá, že se

zdráhal ho vyléčiti, potom obdaří ho sobolovým kožichem, 200 rubly a 18 selskými dvory, ale s tou výminkou, k níž bylo se mu písemně zavázati, že se nebude mstíti za to své ženě, že vyzradila jeho tajemství. Jak se povídá, žili prý manželé od té doby zcela spokojeně a svorně.« *)

Na tomto prostém příběhu Čelakovský založil svou skladbu. Děj předlohy své v jádře podržel, ale případně jej změnil a individualisoval. Počátek proveden zcela samostatně. Jak živě zobrazil tu Čelakovský žárlivost bojařína Maksima, jenž mladou a krásnou ženu svou úzkostlivě hlídá a střeže, nepouštěje jí ani na krok z domu! Také v ostatních částech děje dovedl básník suché vypravování anekdoty přeměniti v rozkošný obraz, okouzlující barvitostí a dýšící rozmarnou náladou. Forma pak nejlépe ukazuje, jak Čelakovský dokonale si osvojil formální zvláštnosti ruských písní a jak mistrně jich dovedl užívati.

A zdali byl Čelakovský práv, vydávati tuto skladbu za ohlas písní ruských? Myslím, že ano, neboť ve sbírce Kirše Danilova č. 2 nalézá se píseň »Gostь Terentьišče«, která, ač obsahem naprosto různá, dýše podobnou náladou rozmarnou. Kupec Terentišče z Novgorodu měl mladou ženu, Avdotiji Ivanovnu, které stále něco scházelo . . . Starý muž, maje ji rád, šel hledat lékařů. Cestou potkal veselé šumaře a vypravoval jim o příčině své cesty. Veselí braši na sebe pohlédli a usmáli se. V Novgorodě koupili hedvábný měch, červený prut a důtky. Posadili kupce do měchu a nesli ho do jeho domu, oznamujíce mladé jeho ženě, že umřel. Žena zvala je hned do vnitř, žádajíc, aby jí vesele zazpívali, že se již starý její muž domů nevrátí. Hudci zahráli a zazpívali; ale potom pustili Terentišče z měchu, a ten vyhnal prutem a důtkami neduh z těla své ženy . . .

Znamenáme v písni ruské podobnou veselou a čtveračivou náladu, kterou vyniká také píseň Čelakovského; můžeme ji tedy právem v určitou skupinu národních písní ruských zařaditi.

II.

Největší obdiv budily vždy v Ohlase delší básně výpravné' složené po způsobu bylin čili bohatýrských písní ruských. Jsou to skladby »Bohatýr Muromec«, »Čurila Plenkovič« a »Ilja Volžanín«. Byliny patří vůbec k nejvýznamnějším plodům národní poesie ruské, a Čelakovský pochopil básnickou cenu jejich mnohem pronikavěji než kterýkoliv jiný jeho vrstevník, na př. Goetze (Stimmen des russ. Volkes in Liedern, Stuttgart 1828, str. 55). Váží to tím více, že Čelakovskému známa byla toliko stručná sbírka jejich v sborníku

*) Čelakovský četl tento příběh v Richterových Russische Miszellen (Leipzig 1804, N. VIII, str. 57).

Kirše Danilova. Což kdyby se byl mohl obírati bohatými sbírkami bylin, jež teprve později od Kirějevského, Rybnikova, Gilferdinga a j. byly vydány!

Bohatýr Muromec. Název této skladby připomíná nám nejoblíbenějšího reka bylin a národních skazek ruských, Ilju Muromce nebo prostě Muromce, o němž kromě prosaických povídek sebráno bylo přes sto bylin, které slavné činy jeho v rozmanitých variantech opěvují.*) Nikde však se nevzpomíná o něm události, která jest předmětem básně Čelakovského. Děj její si tedy básník náš sám zosnoval; v bylinách našel k němu pouhý podnět, jenž v něm tvůrčí sílu rozkřesal.

Myslím totiž, že básníka povzbudila k složení této písně toliko episoda z byliny »Michajlo Kazarinov« (K. Danilov č. 21), v níž se vypravuje, jak bohatýr Kazarinov vysvobodil z moci tří Tatarů (tri sobaki naězdniki) zajatou dívku, v níž poznal svou sestru rodnou. Ovšem jest tu podobnost děje jen vzdálená, že shodu možno spatřovati toliko v situaci a obrazech básnických. Bylina líčí útok Kazarinova na tři Tatary »sobaky« takto:

»So tyja gory so vysokija,
Kak jasen sokol napuščaetsja
Na sinem morě na gusi i lebedi,
Vo čistom polě napuščaetsja
Molodoj Michajlo Kazarjanin,
A Kazarjanin duša Petrovič mlad,
Pripravil on svoego dobra konja,
Prinastegival bogatyrskago —
I v rukě kopьe Murzameckoe:
Pervago Tatarina kopьem skolol,
Drugago sobaku konem stoptal,
Tretьjago o syru zemlju.«

Ohlas těchto veršů probleskuje také u Čelakovského v líčení nájezdu Muromcova na tři Tatary, kteří ubili dobrého mládce.

V bylině Kazarinov se přirovnává prostě k jasnému sokolu a Tataři k černým havranům; na těchto jednoduchých přiměrech Čelakovský vzdělal svůj nádherný obraz vstupní, o němž pronáší J. Vrchlický tento nadšený úsudek: »Mám tyto verše za klassické v jich prostotě a velebnosti, cítím v nich dech velké, třeba trochu archaické poesie, která jen zřídka k lidem mluví« (F. L. Čelakovský str. 17).

Bylina má na počátku prostý jen přiměr:

»Kak iz daleča bylo iz Galičьja,
Iz Volynca goroda iz Galičьja,
Kak jasen sokol von vyletyval,
Kak by běloj krečet von vyparchival,
Vyězžal udača dobroj molodec,
Molodoj Michajlo Kazarjanin.«

*) Hlavní předměty bylin o Iljovi Muromci jsem vyložil ve spise »O bohatýrském epose slovanském« str. 147—158.

V jiných písních ruských přicházejí zase tyto stručné počátky:

»Iz-za gor vysokiich,
Iz-za lěsu, lěsu temnago,
Vyletal molodoj Travnik« (K. Danilov str. 414).

»Iz-za lěsu temnova,
Iz-za gor bylo, gor vysokich,
Letit stado lebedinoe« (Mosk. Pěs. 1822, č. 379).

Obraz »vyletoval jasný, mladý sokol na rychlých křídlech až pod oblaky« vyskytuje se v ruských písních toliko ve formě záporné:

»Ne jasen sokol po podnebesьju letaet« (Čulkov str. 160).

»Ne sokol letal po podnebesьju« (ib. 172) a j.

Slohových a grammatických zvláštností, jimiž ruské písně se vyznačují, jest tu dosti; nezamlouvá se však jednotlivě je probírati, nýbrž až najednou. V ohledu metrickém Čelakovský se řídil hlavně jmenovanou bylinou o Kazarjaninovi.

Čurila Plenkovič. Bohatýr tento jest dobrý známý z ruských bylin, v nichž se líčí jako rozmařilý boháč, zženštilý švihák a suchonohý záletník.*) Čelakovský četl o něm bylinu (u Danilova č. 17), v níž se vypravuje o jeho bohactví, zámožnosti, nádheře a záletnictví. Ale nikde v bylinách nepřikládá se mu chrabrý čin, který opěvuje Čelakovský, byliny naopak vyličují ho v osvětlení dosti nepříznivém, což se vysvětluje tím, že Čurila Plenkovič jest zástupce bohatých kupců Surožských z Krimu, kteří v Kievě vzbuzovali sice úžas leskem své nádhery, ale zároveň budili u Rusů nelibost svým domýšlivým a lehkovážným vystupováním. Že Čelakovský odchylně od bylin vykreslil ho jako chrabrého a důmyslného bohatýra, jenž zbavil svatou Rus netvora Velikána Velikánoviče, k tomu byl asi podnícen ruskou skazkou »Čurilo Plenkovič« (J. Richter, Russ. Miszellen N. II. 82), v níž s přídechem romantickým se vypravuje, jak tento bohatýr, vynikající silou tělesnou a chrabrostí, vysvobodil kněžku Prelepu z moci silného čaroděje Druida Krividy. Ale jinak tato skazka neměla na jeho skladbu žádného jiného vlivu.

Pták Velikán Velikánovič, jenž hubil zemi a obyvatelstvo ruské, není v bylinách znám, přicházejí v nich toliko zmínky o nepřátelích ruské země, kteří se vyličují jako příšerní velikáni, na př. Tugarin Změjevič. Ten když zařval, zelená doubrava se rozechvěla (Danilov č. 19). Podobným velikánem byl i posel cara Kalina (ib. č. 24), o němž se praví:

»A měroju tot Tatarin trech saženь,
Golova na Tatarině s pivnoj kotel,
Kotoroj kotel soroka veder,
Promež plečami kosaja saženь.«

*) Viz o něm »O bohat. epose slov.« str. 185—6.

Více než byliny při tvoření ptáka Velikána působila na fantasii básníkovu ruská skazka »Dobrynja Nikitič« (Richter, Russ. Misz. N. I. 25). Tam se totiž vypravuje o obru Tugarinovi — jest to Tugarin Změjevič z bylin —, jenž se vylíhl z vejce draka Sylanta a stal se postrachem celé země. O jeho žravosti a síle praví skazka: »A bez okolkův uchvátil jezdce a lučišťníky po tuctech a pohltil je, tucet po tuctu, až do posledního muže! Potom začal všecko v okolí pustošiti. Lidi a zvířata požíral nenasytný jícen netvorův. Obydlí lidská bořil svými gigantskými pěstmi. Celé lesy vytrhoval s kořeny ze země, pole a louky zdeptala kopyta jeho ohromného koně«. Dobrynja Nikitič ho konečně usmrtil.

Stopy tohoto líčení jsou v básni Čelakovského znatelné na př.:

»Stáda volů a koní on požírá
jakby slepice zrnéčka ječná, ovesná,
stáda ovcí — jakby hrstku máku.
A zajde-li on pták Velikán Velikánovič
na ruské vesnice, na městečka,
on domy, chalupy rozhrabává.«

Čelakovský dal netvoru tomuto podobu ptačí; dílem tu mohla působiti bylina o loupežníku Solovjovi, na jehož podobu ptačí se naráží — měl hnízdo na devíti dubech — dílem tanul mu snad na mysli pták Noh ze staročeské povídky o Bruncvíkovi. Neboť episoda, jak Čurila se dal zašiti do tuří kůže a byl odnesen ptákem Velikánem, připomíná přímo podobnou událost z Bruncvíka; v bylinách se nikde nevyskytuje.

Básník náš líče divý let ptáka Velikána, jenž sezobnul zrnéčko — bohatýra v tuří kůži, měl na mysli patrně jako vzor let strašného Pozvizda, boha bouře a nepohod, jak se popisuje v úryvku písně u Šiškova (Razgovory o slov. str. 89):

»Pred nim predydet šum i svist,
Polk větrov, burь, za nim nesetsja,
Vzvěvaja k nebu prach i list;
Stolětnyj dub trešččit i gnetsja,
Bor klonitsja k zemlě travoju,
Trepeščut rěki v beregach. —
Krutitsjalь v golych on skalach?
Svistit, revet, gulit, jaritsja.
Udarit li v utes krylom?
Vzdrognet gora, utes valitsja,
I v propastjach katitsja grom.«

Opět nelze říci, že by to Čelakovský jen prostě napodobil, nýbrž zcela osobitě kreslí podobný zjev:

»Hoj divu, divu to velikého!
všickni větrové, vichrové rozvětřili se,
všecky bouře, hromové rozbouřili se,
syrý bor, doubrava trávou poléhá;
pták Velikán křídloma to rozmachuje,
on k nebi povylétnul — slunce pomrklo,
on k zemi padá — oblaky na zem trhá!«

Z části rozněcovala fantasii Čelakovského také bylina »Pervaja poězdka Ilьi Muromca v Kiev« (Danilov č. 46), v níž z počátku podobně jako u Čelakovského se vypravuje, jak Ilja Muromec, rozžehnav se s otcem a matkou, jel do sídelního města Kieva na dvůr knížete Vladimíra a na cestě zajal nebezpečného loupežníka Solovje.

To jest asi veškeren materiál, jehož mu poskytly byliny a skazky ruské. Z těchto živlů jednoduchých a rozptýlených Čelakovský dovedl vytvořiti celistvý obraz, který nejen se vyrovná i té nejdokonalejší bylině, nýbrž uměleckou zaokrouhleností a plastickým zobrazením děje byliny ruské i převyšuje. Rázovitá a svěží charakteristika Čurily Plenkoviče, docela samostatně koncipovaná, a dvou synů kupeckých, plastický popis ptáka Velikána Velikánoviče v duchu Homerských obrazů provedený, celý rozvoj děje a rozřešení jeho: to vše jest vlastním plodem básnického genia Čelakovského.

Slohem svým stýká se ovšem skladba jeho těsně s bylinami. Podle bylin je vylíčen příjezd Plenkovičův na dvůr knížete Vladimíra:

»I bude on mládec na knížecím dvoře,
koně svého siváka, kosmatáka
za uzdu hedvábnou váže k dubovému sloupu;
sám do světlého spěchá večeřadla,
modlí se k obrazu Spasitelovu,
a před knězem i přede kněžnou
bije čelem, k zemi se sklání,
i na všecky na čtyry strany.«

V bylině o Iljovi, shora citované (K. Danilov č. 46), čteme podobné líčení:

»I skočil on Ilьja so dobra konja,
Privjazal konja k dubovu stolbu.
Pochodil on vo gridnju vo světluju,
I molilsja on Spasu so Prečistoju,
Poklonilsja knjazju so knjagineju —
Na vsě na četyry storony.«

Jest to vůbec jedna z oněch stálých a typických forem v bylinách, na něž Čelakovský v úvodě odkazuje; vyskytuje se v bylině o Djukovi Stepanoviči (Danilov č. 3), o Dobrynjovi (ib. č. 20), o Michajlu Kazarjaninu (ib. č. 21) a č.

Takovou stálou formulí často se opětující jsou též následující verše:

»Všichni bojaré, knížata odmlčeli se,
větší za menšího schovávali se.« —
— »Kak tut li bojare ispužalisja,
Bolšoj za menьšova choronitsja« (Mosk. Pěs. 1810, str. 248, Danilov str. 55).

K týmž typickým obratům v ruských písních patří verše:

»Nosilo se medové pití,
nosila se cukrová jídla.« —
— »Nosili jastva sacharnyja,
I nosili pitьja medvjanyja« (Danilov str. 26 a č.).

Konečně i závěr

»A to staré pověsti, tak se to dálo«

souhlasí s obvyklým zakončením ruských bylin

»A i to starina, to i dějanье« (ib. str. 30, 101, 194 a j.).

Těchto obratův a jiných ještě drobností slohových bylo potřebí, aby skladba básníkova měla vzhled a roucho ruských písní bohatýrských.

Ilja Volžanín. Skladba tato jest nejstkvělejším dokladem básnického talentu Čelakovského v oboru epickém; ona zřejmé podává svědectví, co by byl mohl Čelakovský v tomto oboru, vytvořiti, kdyby talent jeho svobodněji se byl rozvinul.

Iljou Volžanínem nesluje žádný bohatýr bylin; autor měl tu zase na mysli Ilju Muromce. Ale hledati určité byliny nebo skazky o Muromci, jejímž ohlasem byla by skladba naše v celém svém rozsahu, bylo by marné. Možno zase jen ukázati na jednotlivé části neb momenty z bylin, jimiž básník byl k tvoření svému podněcován.

Na osnovu celé skladby největší asi vliv měla bylina »Kalin carь« (Danilov, č. 24), v níž se opěvuje toto hrdinství Iljovo. Car Kalin Kalinovič přitrhl s velikou silou Tatarů ke Kievu a poslal svého posla ke knížeti Vladimíru se vzkazem:

»Čto vozmet Kalin Carь stolьnoj Kiev grad,
A Vladimira knjazja v polon polonit,
Božьi cerkvi na dym pustit.«

Za tohoto nebezpečí přijel do Kieva starý kozák Ilja Muromec a dověděv se od knížete, jaká pohroma mu hrozí, radil, aby Vladimír vypravil se s ním ke Kalinovi s hojnými dary. Stalo se. Ilja žádal Kalina za lhůtu třídenní, aby se mohli v Kievě k boji připraviti. Car dary přijal, ale lhůty jim nepovolil. Ilju kázal chytiti a ruce mu svázati. Když mu ještě do očí naplil, tu Ilja se rozlítil, roztrhal pouta, a nemaje po ruce své palice, chytil nejbližšího Tatařína za nohy a začal jím na všecky strany takovou silou máchati, že Tataři se dali na útěk. Potom popadl Kalina cara za ruce, vyzvedl ho nad svou hlavu, udeřil jím o zářivý kámen a rozbil ho na kusy.

Srovnáme-li s tímto dějem obsah básně Čelakovského, znamenáme toliko v druhé části, v níž se vyličuje boj Volžanína s Tatary, kteří poplenili svatou Rus, jakýsi vzdálený ohlas.

V některých podrobnostech tohoto děje nalézáme více shody s bylinou o bohatýru Surovci (Čelakovský, Slov. nár. písně II. str. 80), jemuž se přikládá podobné hrdinství jako výše Iljovi. Bohatýr Surovec Surožanin chtěl zastřeliti černého havrana, ptáka věštího. Ten ho žádal, aby ho ušetřil, a podal mu zprávu, že nedaleko v čistém poli a na zelených luzích stojí car Kurban se svým silným vojskem. Jak to Surovec uslyšel,

»Molodeckoje serdce neuterpčivoje,
Razgaralasja krovь bogatyrskaja:
I on bьjet konja po krutym bedram;
Podymajetsja jego dobroj konь
Vyše dereva stojačago,
Niže oblaka chodjačago:
Gory i doły mež nog puskajet,
Bystryja rěki pereprygivajet,
Širokija razdolьja chvostom ustilajet;
Po zemlě běžit, zemlja drožit,
S nozdrej ogonь, s ušej dym stolbom.«

Tak přijel Surovec k ležení Kurbanovu, které bylo širokými zákopy ohraženo. Přes první zákop Bůh ho přenesl, přes druhý zákop rychlý kůň přeletěl, v třetí zákop se však s koněm svalil. Přiskočili Tataři, uchopili ho za ruce a vedli ke Kurbanu caru Kurbanoviči.

»Molodeckoje serdce rozjarilosja,
Bogatyrskaja krovь razygralasja,
Otrjachnulsja dobroj molodec —
Vsě posypalisь kak list s dereva.«

Uchvátil nejbližšího Tatařína za vlasy a začal jím mávati; kde zasáhl — tam ulice, kam se vrhnul — tam náměstí. I prodral se až do bílého stanu carova, ale na jeho prosbu daroval mu život.

Stopy této písně jsou u Čelakovského znatelné, ovšem zase jen v jednotlivostech. Věštímu havranu odpovídá u Čelakovského tajemný hlas ze ssutin, půl hlas mezi světským, půl mezi hrobovým. Popis prudké jízdy Volžanínovy za vojskem Tatarským proveden podle téhož vzoru.

»I přeletěl Ilja řeky devatery,
přeskákal Volžanín doliny, hory,
a horám, dolinám počtu není.«

Užito i podobné metafory k naznačení útěku a zmatku v ležení tatarském:

»Travou přede vichrem Tataré k zemi,
listím přede vichrem Tataré v outěk.«

Ilja tak jako Surovec byl zajat:

»Přihnali se Tataré, přiskákali,
oni dobrého mladce uchvátili.«

Zajetí Iljovo ovšem docela jinak motivováno: zradnými dary matičky Volhy.

Co dále následuje až do konce, jest naprosto básnickým výmyslem Čelakovského. O podobném zázračném vysvobození ruského bohatýra ze zajetí nikde v bylinách se nevypravuje.

Na líčení souboje Iljova s zetěm chanovým Bajadurem spíše než byliny působil Záboj a Jaroslav v RK. Ostatně třeba podotknouti, že zase v Záboji a Jaroslavu lze mnohé podobnosti s bylinami určiti.

K typickým obratům v bylinách se často opakujícím patří na př. verše:

»Jak dalece, dalece v šírém poli.« —
— »Nebouří hromové po jasném nebi,
a jak by bouřili pod syrou zemí.« —
— »Ach nastala bída na bohatýra.« —
— »Hoj, an jsi dobrý mládec, Ilja Volžanín« a p.

První část básně Čelakovského o utonutí Iljušky a pobytu jeho u matky Volhy, o zradných darech jejích, o návratu Iljušky na svatou Rus a nářku jeho nad zpustošením rodného města patří jako celek vlastní invenci básníkově. Při tom Čelakovský nevybočil z mezí bylin, nevytvořil dějův a situací fantastických, nýbrž v duchu bylin kreslil obrazy čarokrásné, jak by je toliko dovedný pěvec bylin mohl vybájiti.

Jednotlivé popudy a náměty z bylin, které fantasii jeho rozehrály, můžeme místy určiti. Ježto se tím ráz tvoření jeho zvláště objasňuje, buďtež některé případy uvedeny.

Marfa Andrejevna, bohatá vdova mnohorozumná, naříká takto nad Iljuškou:

»Ty synu milý, ty dítě moje!
zdali já tobě neříkávala,
tebe synáčka neostříhala:
ty nechoď, dítě, na Volhu řeku,
ty do jejích se nepouštěj proudů,
bude tobě zahubiť bujnou hlavičku.«

V bylině o Dobrynjovi Nikitiči (K. Danilov č. 45) čteme výstrahu podobnou:

»Ona vdova mnogorazumnaja
Dobryně matuška nakazyvala . . .
»»Goj esi ty, čado miloe,
A molodoj Dobrynja Nikitičь mlad!
Pojdešь ty, Dobrynja, na Izraj na rěku,
V Izraě rěkě stanešь kupatisja,
Izraj rěka bystraja,
A bystraja ona, serditaja;
Ne plavaj Dobrynja za pervu struju,
Ne plavaj, ty Nikitičь, za drugu struju!««

Dobrynja tak jako Iljuška neposlechl, dravý proud ho uchvátil a zanesl v sluje bělokamenné.

Řeky a jezera v bylinách se často zosobňují. Tak na př. Volha řeka mluví s bohatýrem Sadkem a posílá po něm pozdrav bratru svému Ilmeň-jezeru. Čelakovský užil tohoto motivu, ale nikde v bylinách nenajdeme těch podrobností o dcerách matičky Volhy, o světlém zámku jejím, o překrásném sadu, o vzácných jídlech a vábných hračkách, jichž Volha Iljuškovi poskytuje. Jak prosté jest proti tomu na př. líčení paláce Mořského cara, do něhož Sadko kupec byl přinucen vstoupiti; našel tam dle byliny

»— — izbu velikoju,
A izbu velikoju vo vse derevo,
našel on dveri — i v izbu pošel.
A ležit na lavkě Carь morskoj.«

Věrněji přidržel se Čelakovský bylin v popise koně a zbroje bohatýrské. Jsou to zase typické popisy, které v bylinách často se opakují; jak volně jich básník náš užil, ukazují tyto parallely.

Když Iljuška si vymohl násilím propuštění od matky Volhy, vystoupil na břeh řeky.

»Na břehu stojí, čeká na bohatýra
dobrý kůň hrušák, do žluta barva,
hříva na koni havraní do syré země,
a kůň sám osedlán čerkesským sedlem,
pod sedélkem popona na něm bucharská «

O koni Djuka Stepanoviče (K. Danilov, str. 22) se praví:

»Ljutoj zvěrь konь — i bur, kosmat,
U konja griva na lěvu storonu, do syroj zemlji «

K tomu jako doplněk uvésti třeba několik veršů z jiné písně ruské (Šiškov, Razgovory str. 80—1):

»Udaloj naš molodec
Sivku pogladit:
Na spinku položit
Sědelьko Čerkasko,
Poponku Bucharsku.«

Znamenáme sice, že Čelakovský řídil se bylinami, ale neopakoval jich prostě, nýbrž uměl jim dodati svého výrazu. Totéž platí o popise zbroje bohatýrské, kterou Čelakovský takto zobrazuje:

»Na jablku u sedla brnění visí,
brnění visí hrdinské — stříbra, zlata;
a ostrý meč, toul, kalené střely,
i křepký luk s tětivou hedbávnou,
i šišák jasný — ocele dobré,
a šišáku jasnému počtu ceny není.
Dobrý on mládec Ilja Volžanín
na mohutné prsy brnění odívá, —
na bujnou hlavu jasný šišák staví, —
meč ostrý u beder, toul na plecech,
křepký luk v ruce . . .«

Spatřujeme v tom zcela volnou variaci popisu výzbroje Michajla Kazarinova (K. Danilov, str. 203) a jiných reků (srv. ib. str. 22, Šiškov, Razgovory str. 82) na př.:

»On sam na koně — kak jasen sokol,
Krěpki dospěchi na mogučich plečach,
Kujak i pancyrь — čista serebra,
A kolьčuga na nem krasna zolota;
A kujaku i pancyrju cěna stoit na sto tysjačej —
A kulьčugě cěna sorok tysjačej . . .

Kopье v rukach Murzameckoe, kak svěča gorit,
Ko lěvoj bedrě pripojasana sablja ostraja, —
Ešče s nim tugoj luk razryvčatoj, —
Polosy byli bulatnyja . . .
A tetivočka šelkovaja —
I kolčan s nim kalenych strěl.«

Citované verše ukazují, že Čelakovský si pamatoval z bylin toliko části výzbroje, jejich jména a stálá epitheta, ale popis sám jest proveden mnohem uměleji než v bylinách, vidíme v autoru básníka umělého, jenž znal Homera a četl výklady Lessingovy o podstatě poesie, jmenovitě o popisech básnických.

Z typických obratů buďtež uvedeny ještě tyto:

»Kůň na dolině, jakby lítý zvěř,
a mládec na koni, jak sokol jasný.«
»Koнь pod nim kak ljutoj zvěrь,
U konja griva do syroj zemli,
On sam na koně, kak jasen sokol.« (Šiškov, str. 88.)
»A i koнь li pod nim kaby ljutoj zvěrь,
On sam na koně, kak jasen sokol.« (Danilov, str. 418 a č.)
»A jak-to srdce rozplesalo se,
krev bohatýrská v těle rozehrála se.«
»Molodeckoe serdce razjarilosja,
Bogatyrskaja krovь razygralasja.« (Mosk. Pěs. 1810, str. 251) a p.

Z podaného rozboru jest tedy patrno, že Čelakovský vážil sice jednotlivé prvky a motivy k svému Ohlasu z bylin a národní tradice ruské, ale nenapodobil jich prostě, nýbrž v duchu a rázu jejich tvořil celky nové. Nepochybím asi, srovnám-li ho s umělcem komponistou, který užívaje melodií z národních písní skládá z nich umělé své komposice, které jako celek jsou přec jen výtvory původními a samostatnými. Tony prostonárodní v nich se ozývající dodávají jim právě zvláštního půvabu.

(Pokračování.)

Budišínský rukopis Štítného Řeči besedních.

Napsal **V. Lacina.**

Rukopis, jeho osudy a vydání.

Roku 1843 objevil Palacký ve veřejné knihovně v domě Gersdorfském v Budišíně rukopis obsahující spis Štítného od autora samého zvaný »Řeči besední« (v té kratochvíli, ješto sem počal ty besednie řeči . . . str. 94). Rukopis skládá se ze dvou částí, starší pergamenové a mladší papírové, obou z první polovice 15. stol. První — označuji ji B_1 — obsahuje 39 listů a končí uprostřed slova (iakoz ſli-). Část druhá — B_2 — připojuje se

bezprostředně k tomu (-bowal otcom . .). Tu vyplňují Řeči besední necele 229 stran. Za tím následují dle Jungmanna pojednání o věcech jiných, zvláště o kompaktátech, ale něčeho více o této části rukopisu dopátrati se nelze, vydání z r. 1897 počíná si, jakoby rukopis obsahoval jen Řeči besední.

Pravopis obou částí je směs pravopisu diakritického a spřežkového; k tomu přistupuje opomínání znamének diakritických, takže pravopis je dosti pestrý. Ale obě části se od sebe při tom liší dosti ostře. V B_1 má pravopis diakritický velikou a stále rostoucí převahu, tak že ke konci je téměř výhradně, v B_2 naopak má značnou převahu pravopis spřežkový.

Také po stránce hláskoslovné jsou rozdíly mezi B_1 a B_2, nevybočují však z mezí zvláštností písařských.

Bližšího něco o době napsání podati je těžko. Popisu palaeograficko-historického není vůbec, co pak dá se z textu vybrati, je asi toto: První část je psána po roce 1419 — »byl za času krále Václava Českého třetieho . . .« (str. 1) — a snad dosti pozdě, v době, když jazyk Štítného se již stával »starým«, »neobyčejným« (str. 1). Pro část druhou je krajní mezí rok 1433, mluví-li se v dalším obsahu o kompaktátech. Snad z povahy traktátů dala by se určiti doba blíže; na ten čas to ovšem nemožno.

Obě části jsou ovšem opisy. Vedle doby svědčí o tom chyby opisovačské, na př. ſu ad m. ſnad (18), brz božy m. brž bržež (182), nebo přeškrtávání textu dvakrát opsaného, na př.: A když zna ſe myſl (60 konec a 61 zač.), lakome ſie žadoſti (220), a da do ſebe (221) a častěji. První části je předeslán úvod od některého z přepisovatelů, a každá kapitola má nadpis, obsahující stručně a dosti případně vystižený obsah kapitoly a číslo. V části druhé nadpisů těch není.

Opravy v textu jsou dosti hojné, většinou provedené písaři samými, některé však také rukou pozdější. Poněvadž jest to věc po stránce grammatické často zajímavá a někdy důležitá, a v otisku není o ní ani zmínky, podávám výčet jich podle opisu p. prof. K. Černého, jenž mi byl laskavostí pp. prof. Černého a Gebauera učiněn přístupným. Jsou to opravy: mi^{y}nuli (24) ^{ne}ma (113) ſcza^{ie}kay (139) bu^{v}d (152) dyn^{ye} a wru^{v} (156), nezze^{na}diely (160) niekto nieko^{v} (172) ^{po}puſty (175) wztw^{o}rnu (213). Jiné opravy pozdější ruky otištěné od vydavatele přímo do textu jsou: kdey (y připsáno) (36), wyzraleh (leh připsáno) (114), menſy (168) oprav. z menyy, přípisky zrno, podmanil a miſtra (v rkp. na kraji) na str. 180 a 181, *w* ve w ſwietie (183), *ſ* ve ſpurna a ſpurnoſt (211). K wylkem na str. 167. dodati jest, že *em* je přetvořeno z *au*, a k zadrz (222), že je na konci vyškrabáno *y*.

Pozdějších přípisků pokrajních je několik. Vydání jich neotiskuje. Na str. 139. shora: Bohatſtwi geſt trnii to vduſſuge

w nich ſlo°. bozy, a níže: miloſrdenſtwij a ſp̃wedlnoſt i ſu (sic). Na str. 197. asi v pol.: proti ſmrtedlnŷ hrzichuô tyto cznoſti:

paycha	pokora
zawiſt	miloſt
hniew	vklidnoſt
lenoſt	kyproſt
lakomſtwij	netbanij
obzwrſtwij (sic)	ſmijrnoſt
Smilſtwij	zdrzieliwoſt

Na str. 198. proti przebigie: ne°. trzibij ge z duchownijch (celé sic). Na str. 201. dole: o Sedmi Smrdedl^ch^. (sic) hrziſſijch a nayprw o payſſe nauczenij.

Do knihovny Gersdorfské dostal se rukopis asi s některým z četných členů české větve rodu Gerstorfů z Gerstorfa, jichž několik po roce 1620 musilo opustiti Čechy pro účastenství v odboji a hledati si útulku na mateřské půdě rodu, v Lužici. Gerstorfové splynuli dosti brzo s národem, proti němuž s počátku válek husitských stáli. R. 1460 Kryštof z G. byl hejtmanem roty bratrské v Rakousích a Uhrách a Mikuláš z G. byl horlivým přívržencem krále Jiřího ve Slezsku. (O. S. N. X. 83.) Bližších zpráv o osudech rukopisu před objevením není.

Palacký přivezl rukopis s sebou do Prahy, tu přepsán r. 1844 od J. A. Dundra; opis ten — zkontrolovaný Hankou — nevyhovoval už v starší době, jak stěžuje si Hanuš. Hned po přivezení do Prahy prozkoumal rukopis Jungmann a podal o něm dosud nejúplnější referát v Rozboru staročeské literatury z r. 1843 až 1844 spolu s výčtem některých zvláštností lexikalných. R. 1845 otištěny části rukopisu ve Výboru z literatury staročeské, a to kap. 1., 2., 8—12., 16., 20. celé, z 3., 6. a 14. části.

Na základě toho podal v ČČM 1847, III dr. Čupr článek »Tómy ze Štítného význam ve filosofii«. Charakterisuje jej jako filosofa scholastického a přívržence realismu, přepíná však cenu jeho aesthetiky, vyhlašuje ji za aesthetiku formální. Poněkud umírněněji, ale s téhož stanoviska, obírá se věcí dr. Dastich v pojednání »Rozbor filosofických náhledů Tómy ze Štítného o pojmu krásy a poměru víry k rozumu«. v pojednáních král. české učené společnosti v Praze, část V, sv. XII z r. 1862.

Po stránce literárně-historické obíral se jím r. 1852 Erben v předmluvě k vydání Knížek šesterých, hlavně záhadou poměru obou částí.

Téhož roku vyšel dra. J. J. Hanuše: Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného dle rukopisu »Řečí Besedních«. Spisů Musejních čís. 43. O rukopise není tu více než u Erbena, a co podává se stránky lit.-historické na víc proti Erbenovi, jsou hypothesy bez dostatečných průkazů. K porozumění filosofii Štítného, podle

něho »slovanské«, přispívá velmi málo, nahrazuje věcný výklad mnohdy exkursy velmi vzdálenými.

Roku 1853 poznal Palacký v Národní bibliothece v Paříži v rukopise již dříve (1842 v ČČM.) oznámeném první část jako Řeči besední Štítného, ale jiné recense než jest rukopis Budišínský; tím učení o recensích spisu vzalo jiný směr, a staré domněnky zapadly samy.

Bádání Štítenské bralo se pak směrem jiným, specialních prací o Řečech besedních není. Rukopis pařížský opsán paní Jarníkovou a r. 1894 pro Museum. Ukázky z něho, 1. kap., rozbor krásy a otázky dětí, otiskl J. J. Anenkov v ČČM. 1885; více o něm L. F. XXV 259. Rukopis Budišínský opsán v Budišíně r. 1885 od prof. K. Černého.

Konečně r. 1897 vydány Řeči besední z rukopisu Budišínského od Martina Hattaly nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění jako prvý člen sbírky pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Vydání chce býti patrně diplomatické, zachovává pravopis, zkratky i opravy originálu, ale nevyhovuje úplně požadavkům, jež na vydání takové se kladou.

Nedůslednost celkem nepatrného významu je, že nezachován pravopis skutečně Husův, bod nad písmenou, ač při ẛ tak učiněno; rovněž se nerozeznává i, ı a í, y a ý.

Velmi nemilý je naproti tomu úplný nedostatek historického i palaeografického popisu rukopisu, bez něhož si vydání diplomatického nelze mysliti. Neoznačeno ani, že rukopis se skládá ze dvou částí, a kde končí jedna a začíná druhá. Výklady ty, důležité přece jak pro literárně-historické zpracování díla, tak pro grammatické, nutno dále sbírati po drobcích v literatuře starší, často v té věci neúplné nebo nejasné.

S tím souvisí shora již vytknutý nedostatek označení oprav pozdějších. Obšírně se vypočítává, co která zkratka znamená, nebo jak písař opravuje své chyby, což vše čtenář i bez návodu pozná; co ale věděti nemůže a co je přece důležité, totiž které opravy jsou od písaře samého a které pozdější, toho se nedovídáme.

Dále jest litovati, že nezachovány řádky originalu. Bylo-li to vytýkáno už spisu Dundrovu, lze požadavek ten klásti tím spíše na diplomatické vydání z konce 19. století. Odpadlo by dvojí citování — stránek rukopisu a stránek a řádek otisku. Je známo, že konec řádky mívá zdánlivý vliv na hláskosloví, po případě i jiný. Víme-li, kde je konec řádky, vysvětlíme si snadno opomenutí slova neb i více slov v: gſa rozumu | mluwi (1), v: radi bychô ſlyſeli o tom | w trogici počet (58); vysvětlíme si vynechání slabiky v nepo | ſſenſtwie (121), poznáme, že marnie | giem

(103) tištěné odděleně patří dohromady atd. Aspoň v takových případech mohlo býti poznamenáno, že tu je konec řádky.

Ale to vše mizí proti způsobu »oprav«. Opravy kladené do závorek hranatých nespadají tu na váhu, textu se jimi neděje ujma; také proti opravám v závorkách oblých nebylo by námitky, kdyby skutečně věc měla se tak, jak se každý po přečtení výkladu v úvodu bude domnívati; kdyby totiž to, co je v závorkách oblých, bylo přidáno od vydavatele. Praví totiž: »Opravy mnou podniknuté týkají se *a*) písmen a slov, vyznamenaných závorkou ( ) co takých, bez nichž dle mého mínění nelze textu náležitě porozuměti.«

Ale tomu tak není. Slova a písmena v závorkách oblých nejsou jen přídavky, nýbrž i přímé opravy textu, a není pražádného rozdílu mezi oběma případy. Čtenář se nedoví, je-li v rukopise na tom místě co, čili nic, tím méně, co je v rukopise. To, co písař sám přetrhl jako chybné, shledává vydavatel za hodné otištění, kde však chybu nechal, nebo kde dokonce ta chyba je jen dle domnění vydavatelova, tam mění se text nejen bez označení, co v rukopise je, ale i bez zřetelného označení, že vůbec je text změněn! Vedle takovéhoto sahání na text vyjímá se pak úzkostlivé otiskování oprav písařů jako pouhá paráda.

Poněvadž tak, jak jest text otištěn, nelze ho k pracím grammatickým upotřebiti, podávám tuto, co na místech uzávorkovaných je v opise p. K. Černého. Na místech tuto neuvedených jsou části uzávorkované přidány od vydavatele.

Str. rukop.	Otisk:	Opis:	Str. rukop.	Otisk:	Opis:
2	(o)poznanie	o poznanie	47	(z)e mnoho	że mnoho
	(o)poznanie	w poznanie	49	(s) tuto dwu	z tuto dwu
15	zſſe(re)dila	zſſedila	50	(aj)ine	gedine
	zſſe(reď)ena	zſſedena	53	w(sē)	wſſe
17	t(a)y	toy		wiec(í)	wiecech
19	w(š)amo	wſamo	56	ma(m)e	mage
21	Ne(z)řeyme	Než zřejme	57	zna(ni)	znanȷ
	drži(m)u	držimm	58	A(no)	Ale
23	(z)emdlel	żemdlel	59	wier(u)u	wiernu
30	Ne(b)	Než	64	tiež(k)o	tiežto
32	(se)	w		přigia(l)	přigiaw
35	ne(ž)	neb	67	t(u)	to
39	chti(e)	chtij	68	na (sě)	naſſe
41	vch(u)	vcho	69	č(i)ste	čaſte
	n(os)	neb	73	wykupitl(e)	wykupitelê
43	w (p)taciem	wtaciem	74	ſtwořitel(e)	ſtwořiteli
45	tomut(o)	tomutu	77	ňikd(y)	ňikdu
46	(t)o	co		ne(b)	než

Str. rukop.	Otisk:	Opis:	Str. rukop.	Otisk:	Opis:
79	progeſny(la)	progeſnywſſy	153	przykwa(č)iti	przykwatiti
	prawd(ú)	prawda	154	wiecz(ech)	wieczy
	proztratu	proztratii		dobr(y)	dobrý
81	t(en)to	toto	159	zlatt(u)	zlatta
86	rozume(n)	rozumem		ſtrziebr(u)	ſtrziebra
	(r)ad	Rad	163	v(m)yſla	vwyſla
	niekter(ý)	niektere	169	neſ(t)ydim	neſtydim
88	(a)ny	ony	170	ſwiet(a)	ſwietu
89	(k)ak	Tak	171	t(y)	tij
90	pozna(jíc)	poznali	175	(ny)	a
98	(byl četl)	rzekl	176	pe(ka)	pecze
102	(n)ebe	ſebe	180	swiet(ští)	s wietczy
103	we(š)ly	weſely	181	Nenawidi(tli)	Nenawidie|lt
	nemiel(a)	nemielo	182	mie(l)i	mieti
105	ge(st)	geſſto		a(by)	ale
106	wrzeten(em)	wrzeteno		b(r)ž(ež)	bożу
109	wiec(ech)	wiecy	185	chybuget(e)	chybugeta
114	po(tuchn)e	pochutňe	186	(A)	A
116	ge(žto)	geſt	187	nepoh(u)bny	nepohybuy
118	hrziech(e)m	hrziechom		(A t)akt	Okakt
	na(s)	naš (ve faksim.)	188	gedn(o)	gednu
	kro(k)ot	krotot	191	(k)ypru	lypru
119	na(s)	naſs		(je)	by
122	mie(l)	mieſt	193	t(o)	ta
123	ktere(ho)	kteremu	194	(t)ie	die
124	prowin(i)ly	prowinuly	204	ne k t(v)e	newte
133	n(e)darêni	nadarêni	208	przem(o)ha	przemaha
141	nepomahag(e)	nepomahagy	210	ge(stli)	geſſto
143	dar(uo)m	darem	214	kakeho(s)	kakehoz
144	ne(w)ie	nenie	220	ch(u)d(ob)u	chodu
150	t(y)	tij	225	(k) ſwe	z ſwe
151	n(e)-	na			

Zbývá otázka o spolehlivosti vydání. Srovnáním s ukázkami podanými (4 stránky) shledáváme, že ani v tom ohledu vydání nevyhovuje.

Místo rukopisného: Z daru Božieho (str. 1) vytištěno: Daru Božieho; místo s diet-m (str. 3) vytištěno s dietkami; místo wynieti z dyabelſke moczy (str. 118) vytištěno y dyabelſke moczy, nehledě k menším chybám naň (2. str., 11. řádka) m. nan, že^{y} (16, 19) m. ze^{y}.

Srovnáním s rukopisem snad našly by se jiné odchylky, když na 4 stránkách jsou 3. Pokud jsem při nahodilém srovnání s opisem p. Černého na odchylky zajištěné přišel, podávám je: Na str. 17. vytištěno cztir m. cztiř. Na str. ruk. 22. vytištěno

Neb odmluvam, v ruk. b je přetrženo; na str. 24. totéž o d v předbiehli; na str. 30. opis má obory ve shodě se str. 28. (obora ſvieta) a 33. (w gedne oboře); otisk má oboru; na str. 44. k cztwerym czinem podotknouti jest, že *y* nadepsáno nad přetrženým *e*; na str. 63. vytištěno ktoz ſpaſen chce byt; opis má byti. Jiné odchylky jsou asi jen chyby tisku. Srovnával jsem, pokud text opisu podával zdánlivě hláskoslovné zvláštnosti. Tak vytištěno *v* niekaku znamoſt (str. 4), *v* kakus bazen (80) m. *w* opisu; *v* má vždy platnost *u* kromě mluvenie (5), ale to je také nejspíše chyba, opis má *w*; vyt. duſtogêſt^e. (60) m. duoſtogêſt^e.; pod wzteklоſť (195) m. wzteklоſt opisu.

Zřetelné chyby tisku jsou lihoſti (73) m. liboſti a k ſaſeni (145) m. k ſpaſeni. Při výtisku však není seznam tiskových chyb.

Shrneme-li vše, co bylo uvedeno, musíme říci, že vydání prof. Hattaly nevyhovuje nejen těm požadavkům, jež se na vydání diplomatické klásti mohou, ale ani těm, jež se na každé vydání klásti musí, a při díle tak cenném a důležitém, jako jsou Řeči besední, jest toho litovati tím více.

Obsah a plán díla.

Dílo začíná předmluvou některého z přepisovatelů, o níž bude řeč při pojednání o recensi.

Vlastní dílo začíná předmluvou Štítného. Bůh chce, aby se lidé naň a na jeho skutky ptali; proto mají se mladší »ptáti na starších po svém Bohu, a starší je poučovati. Neboť duše jest toho přirozenie, ež musí něco milovati, nepozná-li co statečného, ale obrátí milost k nestatečnému.« Proto Štítný »vymyslil knihy tyto, jako by děti tázaly otce a otec jim odpoviedal.« Praví dále: »Pročež pak rechnie a vrčí pyšní na mě anebo hlúpí, ješto vše hyzdie, jemuž nemohú sami rozoměti, ež píši česky. A kto vie, komu to bude někdy užitečno a kratochvilno v Hospodinu?« Prosí dále Boha, aby ho chránil od hříšného »mnohomluvenie«, a doufá, že jej učiní »sstála v pravdě«. Kdyby někde pochybil, poddává se k opravení církevnímu.

I. kap. Dítky se táží, »coj Buoh«. Že Bůh jest, o tom »nedá sě mýliti rozum«; ale co je, toho mysl lidská neobsáhne. Bůh jest »nevýpravná věc svrchovaná, jehož nic lepšieho, nic blaženějšieho, nic velebnějšieho nemóž býti pomyšleno, ani tak dobré, tak blažené, tak velebné.« Ale přece pevnou věrou si můžeme zasloužiti, že Boha spatříme, »když budeta nam srdečnie oči učištěně v onom u věčném královstvu jeho.« Poblouditi v tom, co je Bůh, je blud nejnebezpečnější; proto, praví Štítný, kdyby někdo poznal, že v tom bloudím, »naveď mě a tak jděm spolu cestú milosti.«

II. kap. Bůh však přece zjevil člověku, co jest, ne tak, aby ho mohl vystihnouti, ale aby se mohl těšiti přemýšlením o něm.

Řeklť sám o sobě: »Já jsem, ješto jsem,« a to jest také nejpřiměřenější výklad o tom, co Bůh jest. Bůh jest všeho počátek, skrze něho je vše On stvořil svět, ne ze sebe, ne z hmoty nějaké, nýbrž z ničeho.

III. kap. Bůh je v tomto světě od něho stvořeném všude přítomen, ale ne tak snad, že by neměl kde býti, kdyby světa nebylo. O Bohu nemůžeme vůbec mluviti tak, jako o stvořených věcech. Bůh není dobrý, Bůh jest dobrota a pod., Bůh neskládá se jako vše ostatní z toho, »ješto slove materia a forma«. Bůh, sám nejvyšší dokonalost, vše vede k dokonalosti, je útěcha a radost dobrých, »zvláštie muka všech šeredných,« kteří nemají kam uniknouti.

IV. kap. Bůh je »dlúhost, širokost, výsost a hlubokost,« ale to čtvero nezboří jeho jednoty.

V. kap Dlúhost je věčnost boží, širokost je jeho milost, která obsáhá celý svět, pokud to dopustí jeho spravedlnost; výsost jeho je jeho nestihnutá, věčná moc, hlubokost je tajemnost jeho soudů. Chce-li člověk stihnouti to čtvero, má se nejprve dívati jeho výsosti, přiložiti mysl k hlubokosti jeho soudů, rozmýšleti na rozličné dary boží a konečně na jeho věčnost, povrhnouti vším nevěčným a po věčném táhnouti svou žádost; při tom však zachovati jest pokoru.

VI. kap. Toho neučinili pohané. I ti poznali, že Bůh jest, i což tož o tom, co Bůh jest, neboť všechno stvoření o tom poučuje. — Křesťan má se však snažiti poznati Boha hlouběji. Stačí sice věřiti »sprostně«, ale kdo Boha opravdu miluje, snaží se o něm poznati více. — I pohané tedy poznali leccos o Bohu, ale zhrdli tím, a Bůh »podal je v zatočenie jejich výmyslóv«, oni velnuli milostí k stvoření místo k Bohu.

VII. kap. V Bohu jsou tři věci nezřejmé, které však ve stvoření můžeme viděti jako v obraze: moc, moudrost a dobrota.

VIII. kap. Moc boží jeví se ve stvoření z ničeho věcí mnohých, velikých a rozmanitých.

IX. kap. Moudrost boží jeví se v kráse stvoření, která se jeví ve »slušném« místě, hnutí, formě a kvalitě. Člověk moudrý má se snažiti poznati vnitřní krásu věcí, jejich vhodnost, účelnost a z toho boží moudrost. Krása úplná je jen bůh.

X. kap. Krásné je, co má slušné místo. Aby tomu tak bylo, musí věc »všech svých stran složenie hodné jmieti a pevné, a aby přístupně ty strany složeny byly.« Ukazuje pak krásu místa na vhodném umístění částí světa, těla lidského a ve vhodném střídání časů ročních.

XI. kap. Také slušné hnutí činí krásu. Hnutí je čtvero: s místa na místo, když čeho přibývá a ubývá, když s radostí zvíře táhne se k onomu neb onomu, a to, které činí proměnu v rozumu. Uvažuje pak při tom o »divnosti« těchto hnutí, zvláště

prvního, jež při člověku je dvojí, úmyslné a neúmyslné, pohyb srdce, plic a pod.

XII. kap. Třetí věc, která činí krásu, je forma slušná, a ta je tím slušnější, čím je slušnější věc čtvrtá, qualita. Vykládá se pak o obou, že »forma je postava takáto neb takáto, a kvalitas jest, cos, ješto když čemu přijde, učiní to, ež takovéto bude neb takovéto.« Pak shrnuje Štítný úvahu o kráse a končí: »a to vše božím zpósobem pocházie, v němž vidíme múdrost jeho.«

XIII. kap. Dobrotu boží ukazuje to, že stvořil nám: 1. věci nutné, 2. věci, jež »jsú nám ku pohodě větčí nad pilnou potřebu, ač bychom i mohli trvati bez nich«, 3. věci příjemné, 4. věci vzácné. Člověk nemá věcmi dobrými pohrdati, ale nesmí k nim velnouti milostí.

XIV. kap. Bůh jest jeden. To vidíme v pořádku světa, neboť nebyl by pořádek, kdyby bylo bohů více, »anoj řekl philozof: nenie dobré mnoho kniežat«. Ale věci stvořené jsou různým způsobem jedny: některé pro shromáždění (stádo), jiné spojením (tělo), jiné pro svornost (všech jest hlas jeden). Ale Bůh jest jednota nad všechny ty jednoty, jest »nadjednější«, v něm není počtu.

XV. kap. Bůh se nemění, kdežto vše stvořené se mění »trojím činem«: mění místo, postavu a čas; třetí proměna je vždy s prvními dvěma. Bůh nemění místa, poněvadž je všude, jako je lidská duše v těle všude. Také to ukazuje, že je všude, že všude jsou skutky jeho. Bůh sám však nezaujímá žádného místa, jako když myslím na jablko, mysl má nezaujímá žádného místa na něm.

XVI. kap. Bůh nemění postavy. Proměna v postavě může býti na těle nebo na duchu. Proměna těl záleží v tom, že »jich strany budú složeny jinak, než byly«; proměna na duchu záleží jednak v znání — když přibývá neb ubývá vědění — jednak v tom, »ješto mysl trží některá žádost«. Těm proměnám jsme podrobeni my i andělé, ač méně, ale ne Bůh, který nikdy svých úmyslů nezmění a ničeho nepželí.

XVII. kap. Jestliže písmo sv. praví, že Bůh něčeho želel, dí tak jen obrazně. Ani modlitba nezmění ničeho u Boha, ale přece máme se modliti, poněvadž Bůh si toho přeje a umyslil si před věky, že dá nám, zač prositi budeme.

XVIII. kap. Poznání mění se »trojím činem«: 1. někdy bude větší, 2. někdy menší, 3. když jedno po druhém v poznání vezmem. To je zase čtvero: 1. máme v mysli »večas jedno a po tom druhé«, 2. jednu věc máme v mysli »večas vedle této věci jejie, večas podle této«, 3. »když myšlením večas tamto a večas tamto duše bude«, 4. když to někdy, ježto bylo, a někdy ježto jest, a někdy ježto bude, myslíme. »A Buoh jest nad to nade vše vyšel«.

XIX. kap. Bůh jest jeden, ale ve třech osobách. Jak je to možno, rozum lidský nepochopí, ale v pokoře věrou si zasloužíme, že to uzříme.

XX. kap. Některé věci jsou podobenstvím nejsv. Trojice: mysl, rozum a milost: »mysl mysléc se znánie jako rodí z sebe, a pak bude milost z obého toho pochoditi, ež miloj mysli, ježto zná se, ež jest,« atd. Ale i ten obraz je jen hrubý. Protož »to vězte a vyznávejte: všemohúcí otec, všemohúcí syn, všemohúcí duch svatý, a však ne třie všemohúcí, ale jeden všemohúcí.«

XXI. kap. Bůh jest jeden ve třech osobách, ale jen druhá osoba božská se vtělila. To je také tajemství; jako podobenství uvádí: jako by tři panny jednu z sebe obláčely, všecky by činily to obláčenie, ale jen jedna by byla oblečena. Také v Kristu je pak trojice: božství, duše a tělo, což tvoří také jednotu, vyšší než jednota věcí světských, ale nižší než jednota, kterou Bůh jest jeden.

XXII. kap. Ve vtělení se syna božího je mnoho předivného: tělo staré, stvořené už Adamovi, duše nová, stvořená při vtělení, božství věčné, to vše spojené v jednotu. Dále jeho narození z panny; i v tom Bůh ukázal svou všemohoucnost. Adama vyvedl bez muže i ženy, Evu z muže, z muže a ženy rodí se lidé vůbec, i chtěl také, aby bez muže se narodil člověk: vtělení syna božího. Pak uvažuje Štítný o důstojnosti panny Marie jako matky syna božího, boží moudrosti.

XXIII. kap. Bůh nemiluje své moudrosti pro to, co jí tvoří, nýbrž pro ni samu, neboť nemůže mu býti stvoření milejší nežli syn jeho rovný jemu; ovšem miluje Bůh skutky své pro moudrost, kterou je stvořil, a vše co stvořil svou moudrostí, je dobré; zlé, jehož se dopustili andělé a dopouštějí lidé, pochází z jejich vlastní zlé vůle. Mají pak se lidé snažiti vrátiti se zase k moudrosti boží, pokud je čas.

XXIV. kap. Máme se snažiti tuto moudrost boží poznati v kráse stvořené, stejně jako božskou moc a dobrotu. Toť jsou tři duchovní světla, jež působí tři dny duchovní, den bázně boží, den pravdy a den milosti.

XXV. kap. Tyto tři dny míní písmo, když dí, že Job byl pln dní dobrých, neboť dní těch, které míjejí, nikdo nemůže býti pln; ale dny duchovní se naopak doplňují. V dějinách lidstva je zákon starý den prvý, vtělení Kristovo den druhý, od seslání Ducha sv. den třetí. Také tři dny Kristova umučení jsou jejich obrazem: prvý den umřel, druhý v hrobě ležel, třetí z mrtvých vstal. Tyto dny máme na sobě napodobiti. Světla jejich jsou Bůh Otec, Syn a Duch sv.; zříme-li na moc boží — den Otcův; na moudrost boží — den Synův, na milost boží — den Ducha sv. Den prvý »umrtví ny, že jako umřem světu«, den druhý způsobí, »že pokryjem sě rozbrojného hluku světa«, den třetí, že »vstanem činiec skutky živé«.

XXVI. kap. Kapitola závěrečná: Úplně nikdo nepochopí, co Bůh jest, a ani jazyk nemůže vypraviti všeho, co rozum pochytí. Proto prosí Štítný za odpuštění, nepodařilo-li se mu vyjádřiti vše tak, aby každý rozuměl. Vždyť i latina byla s počátku neobratná k vyjadřování myšlenek vznešených, ale stala se obratnější »naplacováním« slov řeckých. Pak rekapituluje hlavní poznatky o Bohu.

XXVII. kap. Proč Bůh stvořil svět? Jen ze své vůle, chtěje rozumnému stvoření dáti účast své dobroty, a pro rozumné stvoření stvořil i nerozumné; stvoření rozumná mají poznávati Boha a jemu sloužiti. Neutrpěla tím jeho neproměnnost, že v čase stvořil člověka, ač jest to nad náš rozum; »ale cožť jest nad náš rozum, věrú doplňme, neb neuvěříme-li, nesrozumieme, ale viera dovede nás, že to tak, jakož jest, opatříme.«

XXVIII. kap. O andělích. Andělé jsou duchové, ale ne tak, jak Bůh jest duch; neboť »jiné jest duch andělský, a jiné dobrota jeho« a pod.; »sebú by vždy hynuli, neb z ničehož jsú.« To pak jest všech andělů obecný čin, »že v milosti zřie v boží obličej diviec sě jeho velebnosti a ústavnú chválú chválé Boha.«

XXIX. kap. Také andělé mají své zřízení, jako lidé, ale my jsme příliš hrubí, abychom je mohli poznati. Jen něco málo nám písmo sv. o tom praví. Přirovnává pak Štítný kůry andělské k stavům lidským.

XXX. kap. I o úkolech kurů jednotlivých můžeme se ze jmen něčeho dopátrati. První jsou andělé, poslové boží, druzí archandělé, jež Bůh posílá za obzvláštním poselstvím, třetí Virtutes, skrze něž činí divy, Potestates krotí zlé duchy atd. až k Serafínům, kteří plají milostí boží a ostatní anděly jí prosvěcují.

XXXI. kap. O těch věcech přemítati jest milé a dobré lidské duši, poněvadž tak aspoň část její předbíhá tam, kam chce jednou přijíti celá. Ze zřízení andělského také vidíme, jak nás Bůh miluje, když tak mnoho dobrého nám činí skrze anděly.

XXXII. kap. Prosíme však Boha, ne anděly, jako prosíme mlynáře, aby obilí semlel, ne žernov ani kolo; andělé jsou také jen nástroje boží, a vše, co dobrého působí, je více skutkem božím než jejich; jsouť i lidské dobré činy více Boha než lidí.

XXXIII. kap. O ráji a o Adamovi. Ráj jest tělesné přerozkošné bydlo, v němž byl člověka Bůh postavil, a byl by v něm člověk ostával stále, kdyby se byl neprohřešil, a konečně bez smrti byl by vzat do nebe, a byl by měl rozum, ne sice tak jasný jako v nebi, ale jasnější než nyní. Ale hříchem upadl člověk v smrt a »hubenstvo«.

XXXIV. kap. Ovšem zdá se tento svět dobrým tomu, kdo »lepšieho nerozumie«. Bůh stvořil člověku trojí příbytek: absolutně dobrý: nebe, absolutně zlý: peklo, a svět zdejší, ani zcela dobrý ani zcela zlý. Neboť jaké jest to dobro, když stále jest míti strach,

že vše vezme za své; »dnes zdráv člověk a zajtra snad nemocen, dnes krásen a zajtra snad ohaven«. Ale dobré jest na světě býti dobrému, neboť tu si shromažďuje zásluhy pro život věčný.

XXXV. kap. Máme tedy želeti toho, že otec náš se zprotivil Bohu, ale nebuďme proto tvrdi proti němu, bylť oklamán od závistivého ďábla, nejprve žena, ženou pak muž.

XXXVI. kap. Ale i to zlé může vésti k dobrému; tím nám ďábel »k věčné radosti koruny kuje«, dává totiž nám příležitost zjednati si zásluhy pro nebe.

XXXVII. kap. Za hřích byl Adam potrestán smrtí; neumřel sice hned, ale celý život není vlastně nic než umírání. Dále ztratil Adam věčné bydlo v nebi, ale Bůh smiloval se nad člověkem a vykoupil ho.

XXXVIII. kap. Že Bůh nevykoupil také padlého anděla, stalo se proto, že tento zhřešil vlastní hrdostí; člověk však byl oklamán. Bůh mohl člověka odníti ďáblu násilím, chtěl tak však učiniti právem.

XXXIX. kap. Chtěje pak Bůh právem odníti člověka ďáblu, za každé jeho provinění něco trpěl, poslušen byl za Adamovu neposlušnost atd. a umřel tak smrtí těžkou, ač mohl vykoupiti lidstvo smrtí lehkou. Ale i my musíme si ovoce spasení zasloužiti. Tak přijdeme též do nebe, s větší prací, než by byl přišel Adam, ale též s větší slávou.

XL. kap. Mohl pak sice Kristus krví svou vykoupiti lidstvo všechno, on spasí však jen lid »svůj«. Kdo však miluje svět více než Boha, není lid jeho, ten dává se svésti ďáblem, který přivádí na svou stranu nejprve žádost a jí udolává i rozum, jako oklamal kdysi nejprve ženu, jí pak i muže.

XLI. kap. Poněvadž by tím způsobem málo lidí bylo spaseno, »provrtal Bůh čelist velrybu«, aby člověk, kterého ústy velryb popadl, otvorem tím mu mohl uniknouti. Ale nemá na to nikdo spoléhati, neboť »hrozno jest okolo zubóv jeho«. Mějme se tedy na pozoru a zhřešíme-li, hleďme se rychle vrátiti k Bohu.

XLII. kap. Obrácení se člověka záleží na milosti boží i vůli lidské. Člověk hřeší svou vůlí, ale bez milosti boží se nemůže obrátiti. Proto »v Boha úfaj, jeho daru žádaj k obrácení svému«.

XLIII. kap. Co tedy činí v nás svobodná vůle? Bůh nejprve učiní v nás něco bez nás, k tomu pak máme přikloniti svou vůli. Tak bude skutek dobrý náš i boží, ale více boží, jako je dílo nějaké více řemeslníkovo než nástroje. Bůh tluče u vrat srdce lidského, a »ktož přistúpí k vóli jeho, — vyjde Bóh k němu dary svými«.

XLIV. kap. Proč nedá Bůh každému tolik svého daru, aby byl spasen, to nevystihne lidský rozum, ale nesmí proto nikdo zoufati. »By jediný měl býti spasen, měl by úfati člověk, že on ten bude, a činiti dobře.«

XLV. kap. Pokaje-li se člověk, je Bohu stejně milý, jako kdyby vůbec byl nezhřešil; čím však více zhřešil před tím člověk, tím více má Boha milovati za to, že mu poskytl tolik své milosti, aby se mohl obrátiti.

XLVI. kap. Ale mnoho lidí se neobrátí, poněvadž svět je poutá, jak ukázal Pán Ježíš v podobenství o rozsévači.

XLVII. kap. Každý může doufati, že nalezne milost boží; ale Bůh vystřehl člověka, nečiní tedy nespravedlivě, když komu nepomůže, tím méně když nechá zahynouti toho, kdo nechce s milostí boží spolupůsobiti. Má tedy každý připraviti své srdce k přijetí darů božích, ale nikdo nemůže věděti, bude-li spasen čili nic. To je v tajemném soudě božím.

XLVIII. kap. Nikdo pak nemá práva chtíti rozsuzovati, proč Bůh koho k sobě táhne a koho netáhne. »Netáhne-li tebe, pros, ať potáhne, vzejdi na cestu, a naděješ bude, že tam dojdeš, kam cesta vede.«

XLIX. kap. Chce-li se člověk obrátiti, nesmí především zoufati; »nic horšieho než rozpač«. Jako pak, chce-li dlužník dluhu zbýti, nestačí, aby dále dluhů nedělal, nýbrž musí dluh zaplatiti nebo »sprositi«, tak musí i hříšník pokáním smýti staré hříchy. Pak musí se vystříhati pokušení, zvláště nevelnouti přílišnou milostí ke zboží, jež udušuje dobré předsevzetí jako trní símě.

L. kap. Mnozí však právě na zboží lpí. Ale dobří vidí, že svět tento podobá se boudám nepevným, nechtí býti šťastni nestálým štěstím tohoto světa, nýbrž snaží se přiblížiti kraji nebeskému.

LI. kap. I v posledním okamžiku může se člověk pokáti, může utéci z bud, když se už boří, ale takové pokání je vždy nejisté, neví člověk, čeho bude více želeti, »hřiechóv-li, čili že bolí, čili snad že jest umrúc ztratiti to, co jest najviec milo bylo.« Mnozí pak starají se o světské věci do posledního okamžení a v starostech těch vypustí »hubené« duše.

LII. kap. Zdáť se tak těžko upustiti od tohoto světa; ale jen zdá, neboť dobro tohoto světa není dobro pravé. Lidé, kteří o ně stojí, podobají se lidu židovskému, který maje mannu, toužil po mase, dýních, poru a cibuli. Mnozí snášejí pro zdejší dobro mnohá protivenství, ale pro dobro věčné nechtí snésti ani malé práce.

LIII. kap. A přece, když již člověk jest k práci »přirozen«, má pracovati raději pro věčnou odplatu než pro svět a pamatovati na poslední chvíli, kdy oheň spálí plevy a slámu — statky světské, — ale neuškodí zlatu a stříbru — pravým statkům, dobrým skutkům.

LIV. kap. Mnozí chtějí se již vyplésti ze zlého, ale nemohou pro velikost pokušení, jímž Bůh připravuje lidi pro království

nebeské, jako zedník přitesáváním upravuje kamení k stavbě. Má tedy každý nésti protivenství, neboť, byť je i těžce nesl, zjednává si tím zásluhu.

LV. kap. Jiní vypletou se z hříchů a zase při prvním pokušení do nich vpadnou, některým hříchům se protiví, jiným však ne, a skrze ně upadnou zase do starých hříchů; neboť »zlých a světských stezky jsou mnohými zámatky zapleteny, a ktož chutně, silnú myslí neřku těch zámatkóv nerozpraví, ale neztrhá, nesnad bude dobře».

LVI. kap. Bylo by tedy nejlépe utéci do kláštera, kdyby kláštery byly dosud takové, jaké mají býti podle svého ustavení. Ale i do klášterů vnikl již zmatek. Avšak i ve světě mohou žíti lidé dobře, když zdánlivě sice pečují o věci světské, ale vědí, »kak vnitř v sobě mají sě k jinému uprázdniti, a v jiném k oku lidem neprázdn nésti«.

LVII. kap. Varovati se jest těch, kteří svou šlechetnost staví na odiv. »Nenieť to veliká věc, kakť tělo bude, ale to jest vážiti, kak mysl bude.« Štítný varuje dítky, aby nesnažily se po »vysokém náboženstvie«, jen hříchu ať se střehou a těch, kterým náboženství »nevonie«. Mnozí zdají se zlatem, jsou však blátem. Mnozí chvátají po cestě spasení, ale brzo se vrátí, kdežto jiní, kteří za oněmi šli, k cíli dojdou.

LVIII. kap. Tak také kláštery, které měly býti vzorem náboženství, daly se zavésti, jako lid Israelský, od Boha vyvolený dal se svésti k modlářství. Potrestán za to zajetím Babylonským. Cesta zajatého krále z Jerusalema do Jericha, pobití jeho synů a odvedení jeho do Babylona značí obrazně cestu, kterou se ubírá člověk hříšný k své záhubě.

LIX. kap. Dítky ukazují na to, že svět tento je pravý Babylon, vše v něm převrácené. Spravedlivý trpí, nespravedlivý se raduje. Otec jim ukazuje, že to není nesprávné. Ani dobro ani zlo zdejší nejsou opravdovým dobrem nebo zlem. Proto Bůh propůjčuje dobro světské i zlým a přepouští zlo na dobré, aby je odlišil od zlých, jako pod cepem se odliší zrní od slámy. Zůstane pohromadě s plevami, ale konečně zrno se zachová, plevy spálí. Ostatně i zlí trpí na světě tresty. V protivenstvích se také člověk spíše udrží dobrým než ve štěstí.

LX. kap. Tím spíše pak máme trpěti, že vidíme již celé zástupy těch, kteří pro věčné dobro trpěli největší muka. Ovšem je trpění trpké, ale i kdo trpí neradi, ale přece raději, než by povolili zlému, dojdou odplaty.

LXI. kap. Především trpěti jest tím, že člověk přemáhá své žádosti a bojuje s hříchem. To je »najhodnějie« trpěti. Nikdo nemá si přáti smrti mučedlnické, poněvadž nemá si nikdo přáti, aby bližní hřešil; ovšem, třeba-li, má ji křesťan trpěti; ale každý má příležitost dosti trpěti pro Boha v boji se svými žádostmi.

LXII. kap. Tento boj jest »obecná všem protivnost«. Bojují tu žádost tělesná a zvířecí proti žádosti duchovní.

LXIII. kap. Ani prvních dvou nemá však člověk »pohubovati«, nemá hubiti své tělo, ovšem je krotiti a podřizovati ony dvě žádosti žádosti duchovní. Neboť duše jest důstojnější než tělo, v duši jest rozum, a »ktož jsú v těle, nemohú sě líbiti Bohu.«

LXIV. kap. Původcem a začátkem sporu mezi žádostmi tělesnou a zvířecí a žádostí duchovní jest pýcha, jež člověka nabádá, aby se vyvyšoval nad jiné, třeba i nábožností.

LXV. kap. Pokora však ukazuje člověku, že nic nemá sám ze sebe, že pýcha je hřích ďábla, který byl pro ni svržen do pekla.

LXVI. kap. Pýcha, jako každý ze sedmera úhlavních hříchů, má svou čeleď: pokrytstvo a pohrzenie starším, jež ponoukají člověka k zlému. Opačné cnosti však zase nabádají k dobrému.

LXVII. kap. Druhý hřích hlavní je závist; s ní jde nenávist a »pokútnie kromě očí družce cti jeho utrhánie«. Máme sice nenáviděti zlost bližního, ale »člověk nemá býti nenáviděn«; máme milovati i ty, kdo nám křivdu činí; tím »horúcie uhlé shromazdíme na hlavu jejich.« Pokoutní »uhryzánie« marně se vymlouvá, že chce dobru bližního; písmo sv. nás učí, jak si při napravování bližního vésti.

LXVIII. kap. Třetí je hněv; čeleď jeho: řeč spurná, purnost srdečná a žalost světská. Máme protivenství snášeti tiše, jako Kristus trpěl, a odpouštěti ne 7krát, ale 77krát. Také spurná řeč a purnost srdce nesluší se »sluze božiemu«, ani žalost světských věcí, smutek v protivenství, poněvadž protivenství jest přípravou k dobru věčnému.

LXIX. kap. Čtvrtý hřích je lenost s túžebností a zúfáním. Naproti lenosti praví snažná kyprost: »čiň což tvá ruka, neb čehož zde sobě nepřipravíš, tam toho nebudeš mieti.« Z lenosti pochází túžebnost, která myslí, že jinde je menší práce, a zvláště rozpač, zoufání. Člověk, který je líný se napraviti, zoufá nad milostí boží, ač Bůh se nad mnohými velikými hříšníky smiloval, když činili pokání.

LXX. kap. Pátý hlavní hřích je lakomství, které hrozí nedostatky, kdežto »netbánie světa« ukazuje k tomu, že Kristus odporoučel chudobu. Mnozí však podstoupí chudobu a pak víc a více se starají o věci světské než o duchovní. Proto jest býti opatrnu při braní na se závazku dobrovolné chudoby. Jiní namítají, že chtí statků svých užiti k dobrému, ale přece při shánění jich zapomínají na své spasení, dobrých skutků nemají, bohatství s sebou nevezmou. K bohatství přísluší »skúpá tvrdost«, ale »súd bez milosrdenstvie bude tomu, ktož nečiní milosrdenstvie«; dále lest, krádež a lež.

LXXI. kap. Šestý z hříchů těch je »lakota«. Máme jísti a píti, abychom trvali ve zdraví a díky vzdávali Bohu, ale mnozí proto chtí žíti, aby jedli a pili. Z lakoty pochodí »nelepé veselé«, a při tom bývá »mnohomluvenie«, které nebude bez hříchu. Často se dobrou řečí začne a, nebude-li uskrovněno, ve zlém se skoná.

LXXII. kap. Sedmý hřích je smilstvo. Namítá sice, že Bůh stvořil muže a ženu, ale tělesný skutek jest přezřen v manželství, a kdo i toho se zřekne, »odplatu za to zvláštní vezme«. Ze smilstva pochodí »srdečná nečistota« a »žádostná milost tohoto světa«, proti níž ukazuje »milost věčného bydla« na hojnou odplatu na onom světě za nedbání radostí zdejších.

Doslov. Mnohými ještě jinými způsoby ďábel láká lidi, ale dobrý má i s prací odháněti jeho lestná »podštívánie«, nebýti protiven pravdě. Neboť »najposléz ostojí pravda«. »A protož blaze jemu, ktož strpí s pravdú i protivenstvie, nebo, když zkušen bude, nalezne pokoj a útěchu věčné radosti ve cti a v chvále, jehož nám pomoz Hospodine! Amen«

Plán celku. Shrneme-li obsah krátce, jeví se nám v celku účel podati ve způsobě Aristotelské rozmluvy mezi dětmi a otcem hlavní základy víry a objasniti je, pokud možno, i rozumu.

Spis dělí se na tři hlavní díly, o Bohu, andělích a člověku. V celku lze jej rozvrhnouti asi takto:

Předmluva. — Pohnutky k dílu a vyvrácení námitek.

I. O Bohu (1—26).

a) Jeho bytost a vlastnosti (1—18).

1. Jeho bytost a čtvera věc v ní: dlouhost, širokost, výsost a hlubokost (1—5).

2. Trojí věc v něm nezřejmá, poznatelná však ve stvoření: moc, moudrost a dobrota (6—13).

3. Jeho jednota a neproměnnost (14—18).

b) Nejsvětější Trojice (19—25).

1. O nejsv. Trojici vůbec (19—20).

2. O vtělení se Syna Božího (21—23).

3. O třech dnech duchovních, dnu Otce, Syna a Ducha svatého.

Omluva těžké snad srozumitelnosti těchto výkladů, rekapitulace jich a závěr první části —26.

Přechod k části o stvoření: proč Bůh stvořil svět — 27.

II. O andělích (28—32).

a) O jejich bytosti (28).
b) O jejich zřízení (29—31).
c) O jejich poměru k Bohu a lidem (32).

III. O člověku. (33 - 72).

a) Pád člověka a jeho vykoupení (33—40).

1. Pád člověka, stav jeho před ním a po něm (33—37).
2. Vykoupení, důvod jeho a způsob (38—40).

b) Náprava člověka hříšného (41—51).

1. Možnost nápravy (41).
2. Poměr milosti boží a svobodné vůle lidské při tom (42—49).
3. Povzbuzení k naději v milost boží a k snaze po nápravě (50—51).

c) Nesnadnost nápravy (52—58).

1. Nutnost, ale i nesnadnost snášení protivenství a přemáhání sebe (52—55).
2. Ani do klášterů nelze se tu s jistotou uchýliti, i ty zpustly (56—58).

d) O protivenstvích vůbec, a všeobecném protivenství zvlášť (59—72).

1. Protivenství různá nésti jest nutno a užitečno pro život věčný (59—61).
2. Každý člověk snáší protivenství vyplývající z boje žádosti zvířecí a tělesné s duchovní (62—63).
3. Ten boj jeví se ve sporu sedmera hlavních hříchů a čeledi jich se ctnostmi (64—72).

Závěr. — Povzbuzení k držení se pravdy.

Recense.

V části druhé, papírové, na začátku kapitoly 57. praví dítky: »Milý tatíku, ty znáš naše položenie, rci nám něco k našemu běhu.« A otec odpovídá: »Tak jest bylo, ješto sem psal najprv řeči tyto, že biech řekl něco, ješto sě vás jest dotýkalo. Ale tuto neřku téhož, neb v mém již nejste poslušenstvě . . . Ale že tré vás jest chvalně a dobře tento život dokonalo, útěchu v tom maje, řkuť ještě něco, jakož sem i obnovil kniehy tyto, aby skrze to, že sem vám je psal, byly někomu k kratochvíli.«

Štítný tedy sám praví, že to vzdělání, které na tom místě před sebou máme, je vzdělání nejméně druhé. I nastává otázka, co je pak vzděláním prvním. Poněvadž mezi tím, co písař části první ve své předmluvě uvádí jako obsah díla, a tím, co část druhá skutečně podává, je nesrovnalost, bylo mínění starší, Erbenovo a Hanušovo, že první část — B_1 — obsahuje část recense prvé, B_2 pak část recense druhé. Po objevení rukopisu Pařížského ustálilo se mínění, že tento rukopis — značím jej P. — obsahuje celý recensi první, kdežto B celé je recense druhá, mínění, jak bude níže ze srovnání obou textů patrno, zcela správné.

Než rozpor mezi tím, co písař B_1 udává jako obsah knihy, a tím, co v ní skutečně jest, trvá, i třeba jej vysvětliti jinak.

Písař nadpisuje svoji předmluvu: »Předmluva na tyto kniehy, v nichž v prvních zavierá, o čem tieží synové otce, v druhých tiežе duše svědomie, a oni zase jim odpoviedají.« Ve shodě s tím pak podává níže obsah celého díla: »I věziž, o čem v prvních kniehách vypisuje: najprve o poznanie Boha a Trojice svaté a tak o božské jednotě atd. Dále o přirození anjelském, o jich mocech atd.« — dosti věrný obsah prvního a druhého dílu spisu. Pokračuje pak: »V druhých kniehách, kdež rozmlúvá duše s svědomiem, najprve o poznánie, o milovánie Boha, o nábožénstvie a kterak se má duše jeho samého přidržeti a svět a ďábla a tělo své v jich žádostech opustiti« atd. — obsah něčeho docela jiného, než v třetí části spisu je.

Výše zase, kde mluví o Štítném jako původci »těchto knih«, dí: »kteréžto (knihy) rozdělil jest ve troje kniehy. A júť na mnoho miestech a zvláště na počátku rozomóv vtipných a vysokých pro ty, jež atd.«

To vykládáno takto:

Písař opisoval recensi první. Ta měla nejprve dvě knihy, o Bohu a o andělích, v nichž rozmlouval otec s dětmi, pak část o člověku — knihu třetí — kde rozmlouvala duše se svědomím. Část opisu toho přišla na zmar, a písař pozdější doplnil ji z recense druhé, v níž Štítný zavedl v celém díle formu jednotnou.

Jako podporu toho uvádí Hanuš, že prý zhruba souhlasí obsah těch rozmluv duše se svědomím s částí o člověku. Ale tomu tak není ani zdaleka. Tak klade proti části »o poznánie, o milovánie Boha, o náboženstvie a kterak se má duše jeho samého přidržeti« nadpis kap. 33: »Dobřes nám připomohl k rozumu o těch vysokých věcech ... pověz nám také něco o ráji a o Adamovi,« ač se tu slova »o těch vysokých věcech« táhnou na části prvou a druhou. Nebo k pokračování: »(má duše) svět a ďábla a tělo opustiti« klade nadpis kap. 36: »Proč jest Bůh stvořil anděla toho, ješto by tak zlý byl?«, atd. V takém poměru nemůže býti ani »velmi povrchní« udání obsahu k obsahu skutečnému.

Ale mínění to odporuje i slovům Štítného samého, on v předmluvě -v B_1- praví: »vymyslil jsem knihy tyto, jako by děti tázaly otce a otec jim odpoviedal,« a nezmiňuje se o nějakém rozmlouvání duše se svědomím.

Vezmeme-li pak v počet i P., objeví se nám mínění to úplně nemožným. Před P. nelze předpokládanou recensi klásti, poněvadž P. z příčin, jež budou vyloženy níže, je nejspíše prvním samostatným dílem Štítného a B_1 i B_2 mají části, jež vysvětliti lze jen jako zdokonalení a rozhojnění původního obsahu. Tedy mezi P. a B_2. Pak by byl však Štítný původně měl provedeno rozmlouvání otce s dětmi veskrze (v P.) a od toho se odchýlil —

v předpokládané recensi, jejíž částí je B_1 — a zkazil tak jednotnost díla, aby zase se k ní vrátil v recensi B_2.

Ostatně obě části, B_1 i B_2, jsou celým rázem svým, obsahem i slohem tak shodné, že švu — který je uprostřed slova! — čtenář ani nepozoruje.

Pravděpodobněji lze vysvětliti neshodu takto:

Písař chtěl původně opsati, nebo snad i opsal, díla dvě: Řeči besední tak jak jsou v celém B_1, a »Rozmlouvání duše se svědomím«. To patrno z nadpisu předmluvy i z toho, že mluví při udávání obsahu jen o dvojích knihách. Pak hned s počátku předmluvy mluví o Štítném, jako o skladateli knih trojích, smyslu někdy velmi hlubokého, a povzbuzuje ke čtení jich. Vrací se na to k oběma dílům opisovaným a podává obsah nejprve prvých knih — Besedních řečí — pak druhých, kde rozmlouvá duše se svědomím. Že tyto druhé knihy byly dílo samostatné, tomu by nasvědčovalo i to, že začátek udání jich obsahu je psán červeně.

Zajímavo je také, že písař, jenž mluví o Štítném jako o skladateli té části, jež má tři knihy, snaží se stylisací nadpisu naznačiti, že jen u prvého dílu zná autora: »v nichž v prvních zavierá . . .«: »v druhých tieže duše svědomie . . .« Podobně při udávání obsahu: »I věziž, o čem v prvních kniehách vypisuje . . .«: »v druhých kniehách, kdež rozmlúvá duše s svědomiem, nejprve o poznánie, o milovanie . . .« Není to tak jasné, jak by to vytkl obratnější stylista, ale u nevalného stylisty, jakým se jeví skladatel předmluvy té, je to charakteristické pro poměr obou částí.

Jediné, co tu zůstává záhadné, je, proč nepodán také obsah třetí části Řečí besedních. Jediný možný výklad je, že byl opominut buď již od skladatele té předmluvy, nebo snad od opisovatele.

Důvodů pro dělení B_1 a B_2 od sebe jako dvou recensí tedy není, můžeme přestati na recensích dvou, jedné v ruk. Pařížském, druhé v Budišínském. Rukopis Pařížský sám je mladší než Budišínský, ale recense, již obsahuje, je starší, jak se srovnání vyplyne.

Jedna věc však se tvrzení tomu již předem staví na odpor.

Štítný totiž na uvedeném již místě také cituje první vzdělání. Praví: »Byl sem vám řekl: buďte při sobě a kažte se jinými, o nichž slýcháte, ješto vysoko napnú a nízko spadnú.« Jest samozřejmo, že je-li P. recensí první, B. druhou, musí tam slova ta neb aspoň jim velmi podobná býti. Ale v P. jich není.

Než přihledněme blíže. Kap. 56 B. odpovídá v P. kap. 55, jejíž text jest rozdílný docela od B. To může pocházeti z části od Štítného, který, jak ze slov jeho patrno, ji zcela předělal. Ukazuje se tu, že o samotě člověk spíše se udrží dobrým, než v manželství, které trojím provázkem poutá člověka k světu.

K tomu pak se připojuje: »A v tom, ješto tiežete dietky řkúce, když jest tak zle na světě, najlépe jest útéci do kláštera, tomu právě srozumějte, že ač jest kdy co dobrého bylo mezi mnichy v klášteřích, ale již zevně móžete viděti, že v klášteřích jest svět zelenaje sě marnú chválú, lakomstvím a smilstvím jako na králově dvoře. Ač sě ukazují v lživém náboženství a pravie, že mají řeholi neb zákony svaté, ale jich skutkové ukazují, že ani těch svých zákonóv zamyšlených držie, ani pravého zákona Kristova. A již v nich hřiechu nenie z přestúpenie přikázání božieho, vše sú sobě oblehčili a svět chválé a milují jako pohané, a což sě dobrého zeví, prve sě tomu protivie než světští lidé. Protož jich to bydlenie v pokrytství jest faleš mrzký před bohem. Protož, dietky, pilně sě ostřiehajte kláštera jako miesta sodomského.«

To není zajisté Štítenské, tak by byl Štítný o klášteřích nemluvil. Přepisovatel, jenž přepisoval také spisy Chelčického, nahradil tu část Štítenskou částí vlastní, ostřejší. O tom svědčí i ten přechod: »A v tom, ješto . . .«

Nuže, a na tom místě bychom právě nejspíše hledali citovaná slova Štítného. A prodloužíme-li si takořka část Štítenskou, dobře se ta slova do ní hodí: Manželství příliš poutá k světu, proto mnozí vstupují v zákony. Ale i tam vnikl již svět, proto nechce Štítný, aby dítky jeho vstoupily do kláštera, nýbrž radí jim: »Buďte při sobě atd.

Jest tedy velmi pravděpodobno, že slova ta v předloze rukopisu P. skutečně byla, ale s celou částí kapitoly byla vynechána a nahrazena textem přiměřenějším smýšlení spisovatele.

Pravděpodobnost toho značně stoupá, můžeme-li ukázati, že taková interpolace není ojedinělou.

Kap. 63 P. odpovídá kap. 62 B. Začátek je shodný až do poloviny 7. řádku na 94. straně otisku. Pak následuje: »A ještě i dnes to jest pravé, že dobří křesťané, kteříž chtie podle viery Kristovy živi býti, veliké protivenstvie od pokrytých křesťanóv musie trpěti. Nebo když jest láska ustydla a viera umřela a zlost sě přemnožila a Kristus i jeho viera v nerozum vešla a v zapomenutie dána jako mrtvá, že jie nižádný nechce rozuměti ani jí věřiti a ovšem nechtie sě jí zpravovati, ale mnozí tak milují vieru Kristovu, že chtie pro ni jiné bíti. A poněvadž jest taková zlost a potupenie Krista v životě i v řečech jeho, tehdy jest došlo té miery, aby pokrytí křesťané pro pravú vieru Kristovu zabíjejíce domnívali sě, že tiem bohu i Kristovi poslúžie. Nebo pravá viera Kristova tak jest u velikú neznámost upadla pokrytým apoštolóm Antikristovým jako holé a púhé kacieřstvo. Protož kto by se pravé té viery nynie chtěl držeti a vyznávati ji, tehdy s radostí upálé jeho apoštolé Antikristovi jako by chutnú obět bohu obětovali takého kacieře upálivše,« atd., až se

zase navazuje k ostatnímu textu: »Ale hlediece k řeči svatého Pavla...«

Také to hlásí se do jiné doby než do doby Štítného. Sloh proti Štítenskému dosti neobratný, spojování s textem ostatním nápadné a prosté charakterisují i nad to obě části jako vložky pozdější.

Tím jest, myslím, nedostatek citovaného místa v P. dosti vysvětlen, a překážka, která by se již z předu stavěla na odpor považování P. za recensi prvou odstraněna.

V celku je obsah obou recensí týž. Na víc je v P. proti B. velmi málo a jen nepatrných věcí, za to v B. celé kapitoly. Shoda je někde, zvláště na začátcích kapitol neb odstavců, skoro doslovná, většinou však je v obou recensích sice obsah myšlenkový týž, i ve vyjadřování jich podobnost, ale volnější. Poměr ten označuji ve srovnání jako shodu a značím =; jako vzor může býti srovnání 1. kap. P. otištěné v ČČM. 1885 s odpovídající částí B. Jinde jen obsah si v celku odpovídá, což značím :. Kapitoly P. čísluji, jak jsou číslovány v opise musejním, k vůli kontrole i s omyly, jež v čítání tom jsou.

P. 1. = předmluva Štítného; končí slovy: »Protož toto psánie tiem obyčejem pójde, jako by děti otce tázaly o poznání boha a o křesťanské pravdě, a otec jim odpoviedá a zpravuje je o tom, o čemž jeho tieží děti. A to pro snadšie srozuměnie některých tajných věcí a potřebných k spasení.« — Ostatek toho, co je v B. schází, tedy i hájení se proti »pyšným a hlúpým«,

P. 2. : B. 1. a 2. Začátek skoro do slova stejný. Otec odpovídá: »O dietky, krátké ale daleké a převysoké učinily ste otázánie. Ale však sě nedá mýliti rozumu pravému, že buoh jest, nebo to volá a ukazuje všecko stvořenie, že stvořitel jest toho všeho...« Pak už docela odchylně, obsah v celku jako v 1. a 2. kap. B., P. jest trochu obšírnější.

P. 3. = B. 15.; vypsáno krátce čtvero hnutí jako na začátku B. 11., pak o trojí proměně z něho, na víc dovození z písma, že Bůh je neproměnný.

P. 4. = B. první pol. 16., Bůh nemění postavy.

P. 5. = B. druhá pol. 16., v Bohu není proměny, která je v lidském duchu, on ničeho neželí.

P. 6. = B. 18.; ze čtyř proměn, v kterých se jeví proměna třetí v B., jsou v P. jen tři, schází druhá; za to obšírněji vylíčena slabost lidského rozumu, vydaného těm proměnám.

P. 7. : B. 7. a 8.; místo boží dobroty je »vuole«; obšírný popis moci boží jevící se ve stvoření světa.

P. 8. : B druhá pol. 13. a 9. Bůh učinil věci mnohé i krásné, kdežto člověk, chce-li dosíci jednoho z obou, zanedbá druhé; krása spočívá ve čtveré věci, uvádějí se však jen dvě: krása jeví se ve vhodném místě a v rozmanitosti.

P. 9. : B. 10. a první pol. 11. a sice takto: krása jeví se místem (první pol. 10. až na poslední 2 odstavce); pak o kráse ve hnutí (ač v před. kap. byla jako druhý bod vytčena rozmanitost), to aplikováno jen na hnutí planet a kruhů nebeských. Pak o kráse těla lidského, jako na konci B 10.

P. 10. = B. první pol. 13., o dobrotě boží, trochu šíře než v B.

P. 11. : B. 4. a 5.; první pol. B. 4., která je v B. jen přechodem, schází ovšem docela, ostatek si v celku odpovídá.

P. 12. : B. první pol. 14.; na víc důkaz z písma, že Bůh jest jeden.

P. 13. = B. ostatek 14., o jednotě boží, pak obšírně o jeho vlastnostech, asi co je v B. 3. od str. 6. 23. do konce odstavce, ale mnohem obšírněji.

P. 14. = B. 19., 20., a zač. 21.; co je v B. 19. odbyto krátce, pak podobenství nejsv. Trojice v naší mysli (první pol. 20., m. milosti je vuole), rozjímání o nepochopitelnosti toho tajemství a nutnosti vůle (konec B. 20., str. 32. 17. . . .) a z B. 21. obsah řeči dětí až na poslední větu.

P. 15. : B. části 21. kap.; poslední věta řeči dětí a začátek řeči otcovy až na str. 33. 22.

P. 16. : B. 21. a 22. takto: podobenství o pannách z 21. (33. 22. . . .), pak podobenství o slunci z 22. (35. 9. . . .), pak zase z 21. (33. 36.—34. 14.) a chvála Panny Marie, v B. konec 22.

P. 17. = B. druhá pol. 3.; vykládá se, proč Bůh je k dobrým laskavý, ke zlým přísný jako B. 3. (7. 2. . . .), s počátku shoda velmi přesná, pak volnější, kolem 7. 40. zase skoro do slova, jakož i konec kapitoly. Pokračováním je

P. 18. = B. zač. 4.; na konec ještě krátce odůvodněno, že Bůh si tak vésti musí, jsa nejen dobrý, ale i spravedlivý.

P. 19. = B. zač. 6.; jak pohané poznali Boha; v druhé polovině je P. obšírnější. Část, kde Štítný hájí svou činnost (12. 2.—9.) zase schází v P.

P. 20. = B. ostatek 6. od 12. 10., ale obrácen pořádek; nejprve od 12. 35. do konce, pak začátek; modlářství je podrobně vypsáno; pak: pohané poznali také, že Bůh ničeho nežely, k tomu:

P. 21. = B. 17.; v prvním odstavci obrácený pořádek, nejprve 28. 27. až do konce, pak začátek. O nutnosti modlitby B. je obšírnější.

P. 22. = B. zač. 3., kde byl Bůh, než stvořil svět, skoro do slova.

P. 23. : B. 27., proč Bůh stvořil svět; v B. přesněji a hojněji.

(Pokračování.)

Kdy byla skládána česká Alexandreis?

Napsal **Emil Smetánka.**

Doba, kdy vznikla nejlepší báseň stč., určována byla rozmanitě a s větší nebo menší zevrubností.*) Dobrovský (Gesch. der böhm. Lit. 1818, str. 219) klade Alx. do doby nejstarší (před r. 1310), přesněji se nevyslovuje; Jungmann (Hist. lit., 2. vyd., str. 27) řadí ji sice do spisův oddělení druhého (1310—1409), uznává však (str. 29), že »na zač. 14. stol. již rozličné od sebe rozdílné přetvary té básně v oběhu byly«, a že AlxB. jest psána buď na počátku 14. nebo na konci 13. stol.; Hankovi (ČČM. 1828, seš. 4., str. 109) AlxM. náleží do 13. věku; Šafařík (ČČM. 1847, I. str. 309) usuzuje, že »prvotní vypracování básně aspoň do 13. stol. padati musí,« a že skladatel její náležel k téže básnické škole nebo byl týž jako básník Ap., »básní dějepravných« a Alx.**); podle Pelikána (Výbor z lit. č., doba stará, 2. vyd., str. 64) vzdělána č. Alx. »již ve 13. stol.«. Hattala (v Paterově vyd. Alx, str. VIII.) originálu AlxBM. »neváhá položiti do druhé polovice 13. stol.«; do téže doby složení Alx. klade i Vondrák (L. fil. 1885, str. 258), Pypin (Hist. lit. slov., přel. Kotík, II. str. 299) a Pastrnek (Archiv XII. str. 312). Aspoň pro 1. polovici 13. stol. rozhoduje se J. Hanuš (Ottův Slovník Nauč. Alexandreis). Do let 1245—1253 »padá složení básně« Sabinovi (Dějepis lit. č. str. 160), do 1240—1253 J. Jirečkovi (Anthologie). Palacký (Dějiny II. 1., 2. vyd., str. 198) mluví o Alx. při líčení doby Otakara II., do stejné doby klade vznik Alx. i Fejfalík (SB. víd. 1858), A. Kraus (Jan z Michalovic, str. 49) a Goll (Čechy a Prusy, str. 37). Prusík udává (Českých Alx. rýmovaných pramenové, str. 57. 58) jako čas, kdy skládána Alx., léta 1265—1280; Nebeský (ČČM. 1847, str. 157), Tieftrunk (Hist. lit. č., 3. vyd., str. 18), Gebauer, Vlček (Dějiny č. literatury, str. 22) dobu Václava II. Šembera (SB. pražské 1859, str. 31), pokládaje mimo jiné podle shod v myšlenkách a obrazích a v rýmech***) autory Alx., Jid., Pil., Ap., Mar. a Kat. za jednu osobu, rozhoduje se pro poslední léta 13. nebo první 14. stol. Koubek (ČČM. 1841, str. 76) je pro dobu »nejspíš Jana Lucemburčíka«. V poslední době učinil nový pokus, stanoviti stáří Alx., A. Havlík v pracné studii »O významu slovných shod rýmových pro poznání pří-

*) Výčet jmen, který podáváme, není ovšem úplný.

**) »Příbuznost tato (jmenovaných skladeb) někdy až v nejmenších obzvláštnostech a podobenstvích, obratech a výrazech (hřímota — blyskota) se obráží a zračí« l. c.

***) Většina shod, které uvádí Šembera, a jiné nad to níže v rozboru Havlíka.

buznosti skládání stč.«, ČČM. 1896, str. 441—472, 558—587. Studií touto budeme se obírati zevrubněji.

H. soudí takto: Alx. shoduje se některými věcmi s Mar., Jid., Pil., sv. D., Ap. a Umuč. Zejména jsou shody v rýmech a v slovích uvnitř veršů se shodnými rýmy anebo v okolí takových veršů. Jest jich tolik a jsou takové, že je nutno pomýšleti na vzájemný vliv skladeb, ve kterých se vyskýtají. Místa shodná tvoří v legendách souvislé celky, v Alx. jsou roztroušena. Poněvadž si lze snáze představiti, že by si někdo pamatoval celky a z těch pak udával reminiscence, než že by z roztříštěných míst sestavoval souvislost, je patrno, že legendy jsou prius, Alx. posterius. Shodná místa nepřiléhají namnoze v Alx. tak těsně k originálu a nedávají tak nenuceně smyslu jako v leg. To lze vyložiti tím, že básník Alx. strhován byl při své práci reminiscencemi, že tedy Alx. skládána byla až po legendách. Legenda o Jid. vznikla — jak soudíme ze známé narážky na vymření rodu Přemyslovského — r. 1306, Pil. atd. v době kolem toho roku, Alx. tedy až po r. 1306. Terminus ad quem prozatím nelze bezpečně určiti.

Než přejdeme k úvaze o shodách jednotlivých, na nichž úsudek jest založen, lze činiti tyto všeobecné námitky: Myšlenka, že by někdo reminiscencí z míst rozptýlených mohl užívati v souvislosti, že by snášel místo roztrušoval, není docela absurdní — vždyť ve slohu všech spisovatelů přicházejí v souvislosti reminiscence nasbírané kdo ví kde — a H. ji vlastně sám také připouští, myslí-li, že skladatel Alx. brzy si vzpomínal na Jid., brzy na Pil., brzy na sv. D. atd. Není tedy nemožno říci stejným právem, že Alx. je prius. Také z toho, že básník Alx. překládá volněji a nenuceněji než legendisté, neplyne nutně a jediné závěr svrchu uvedený. Jeť možná mysliti si věc i takto: 1. Básník Alx. nechtěl překládati tak věrně jako skladatelé legend. 2. Neměl se ještě na čem učiti, a proto dává se časem strhovati potřebami verše a rýmu. Básníci legend měli v Alx. již vzor. Rozmanitost obratů, které se na ní naučili, a rýmová zásoba, kterou si z ní odnesli, činí je pak ovšem k věrnějšímu překládání způsobilejšími. Ukáže se ostatně při rozboru podrobném nejednou, že ani podle methody Havlíkovy není nutno z přiléhavosti překladu k originálu souditi tak, jak činí on.

Probéřeme nyní shody jednotlivé.*)

I. Shody Alx. s LMar.

1. Slova »Tam gdes ho myezzyeczow piétý | Nykte nemohl byl wzwýedíetý« LMar. 6, 7, překládající lt. »ita ut per

*) Studie Havlíkova byla probírána r. 1897 v slov semináři odd. B. Referovali o ní pp. Hulík, Smetánka, Prach, Struneček a Hofman. Podle jejich referátů zpracován jest následující rozbor.

quinque menses nullum nuntium potuisset audire de eo Anna, uxor eius,« shodují se slovy »zvěděti« a »nemohl nemoh« v témž řádku s verši AlxV. 10 *b* 1, 2 »N e m o h gmu gmene z w y e d y e t y | Gedno to mohu ſpomnyety«, jimiž básník náš ztlumočil Gualtherova slova »nescis quod nomen praetendere visa figuris | Signabat mediam tetragrammata linea frontem« G. I. 524, 525. Shoda nepatrná a vysvětlitelná podobným smyslem.

2. Shoda ještě slabší, vlastně žádná. LMar. 8, 9 »chodil — p l o d i l«, AlxBM. 3, 12, 13, M. 8, 6, 7 »dohodil — v z p l o d i l«.

3. K LMar. 10, 11 »(J)aks ný ıeden ztoho k r a g í e | Byl tak mnoho zzkota g m a g í e« jsou shodné rýmy v AlxV. 11 a 45, 46 »Tento ſye myecz nato m a g y e | Genz okruhly nawſye k r a g y e«. Slova LMar. překládají lt. »multiplicabat ei dominus greges suos ita, ut non esset homo similis ei in populo Israel«, slova v Alx. jsou parafrasí lt. veršů »Forma rotunda pilae sphaeram speciemque rotundi, | Quem mihi subiciam, pulchre determinat orbis.« Obojí překlad jest volný, rýmy nemají opory v originále ani v jednom ani v druhém případě, nelze tedy z této shody ani podle methody H-ovy vyvozovati pro prioritu jedné z obou památek zase nic.

4. Na rým LMar. 12, 13 »dobré dienie — m i e n ě« »upomíná« v AlxH. 4, 2 »v odění — m i e n í«; se slovy »dobré d i e n i e« shoduje se z AlxBM. 5, 30 »své d i e n i e dlúhé«. Shody, zejména druhá, zajisté neprůkazné.

5. LMar. 20, 21 překládá lt. »cumque simul permansissent per annos viginti, filios aut filias ex ea non habuit« slovy »Zztuy zza tak k t e r u z z n a h o d u | Dwadczíetý let neý gmíe plodu.« Slova »kterúsi náhodú« vyskytují se i v AlxBM. 2, 26 »gens byl k t e r u z z í n a h o d u | zwſſíu poztatýu zweho rodu | kralem hrſechzkým wýpowíedyen«, na místě, které není v G. založeno. Slova shodná nejsou však opřena originálem ani v LMar., a neplyne tedy z této shody pro určení poměru mezi Alx. a LMar. ani podle methody H-ovy nic.

6. LMar. »Gíms zzíe líudzke r s í e c h z í z z t y z í u | Se pıet míezzíecz ho ne w í z í u« 30, 31 má obdobné místo v AlxBM. »arſca kralíu íuſto v î z í u | Gehos zíe r ſ e c z í n e z z t ý z í u« 5, 36, 37. Slova LMar. překládají lt. »ecce iam quinque menses sunt, quod virum meum non vidi«, o něco dřív se čte o Jachymovi »passus itaque verecundiam in conspectu populi«; slova AlxBM. jsou proti G. VI, 477, 478, »supplex veniamque precatur seditiosa cohors«, rozhojněním. I vykládá H.: Rým v LMar. je na místě, v AlxBM. je reminiscencí. Svědčí tomu: 1. že rým Alx. není v G. založen, 2. že je v Alx. forma řeči přímé proti orig., a 3. že patrně vlivem »řěči« z LMar. připletlo »se básníku Alx. do verše slovo »řeci« tak rušivě, že slovy těmi Bessus

vlastně se dopouští netaktnosti.« Avšak: 1. Náš básník zde celé delší místo zbásnil volně, rým tedy na tomto místě přirozeně nemá opory v originálu. 2. Forma řeči přímé je snazší než nepřímé, skladatel Alx. mohl jí tedy užiti z pohodlí. 3. Bessova řeč není dokonce netaktní. »Králi, nyní to vidím — čehož se říci neostýchám — že se plnou měrou nazýváš králem.« Bessus králi lichotí; aby řeč jeho nevypadala jako lichocení, ohrazuje se proti tomu: »nelichotím, ale musím říci . . .« — Argumentaci H-ovu lze i obrátiti: Skladatel LMar. přeložil »ecce iam quinque menses sunt, quod virum meum non vidi« slovy »že pět měsiec ho neviziu« a reminiscencí na rým »styziu« z Alx. přibásnil verš předchozí. Že je to reminiscence, tomu nasvědčuje slovo »řěči«, které ani v předchozím »passus verecundiam in conspectu populi« nemá opory, za to však přejetím z Alx. je vysvětlitelno.

7. Zajímavá jest řada shod následujících. V LMar. čteme: »Bych azz mýrtwa gho wídíela | Pechzíu bych o duſſí gmýela | Achz bich mohla kterym zkutkem | Tu rsíechzíu hi týem zamutkem | (Sſ)edſſi do zzwe ſſchzíepownýczie | (H)a plachzíuczí pade nýczíe | (K) bohu wzdiſſíuczí zzpokoru | Mezí týem wezrsíeczí wzhoru« 32—39.

a) S rýmem 32, 33 jest shodný rým v AlxB. 8, 8, 9 »Tus sýrd zauiezt vedne gmíelí | wnoczí dýmem víezt víedyelí«. V leg. opřeno je rýmové slovo »věděla«; »jměla« nikoli (si mortuum scissem, sepulturam eius fecissem). V Alx. (G. VI 49, 50 »sed super hoc cautum est ut pertica signa movendi | Luce sit in signum, fumus de nocte vel ignis«) není opřeno rýmové slovo žádné. Ale český překlad Alx. je tu tak blízek originálu (aby [jim] žerď byla znamením = aby žerď měli znamením), a shodné rýmy tak laciné, že na souvislost příčinnou mysliti není nutno.

b) Verše 34, 35 z LMar. mají analogii v AlxBM. 7, 2—7 »Aíus zzluncze wzwem zapadýe | poſſed ne wzweý zzwychzneý wnadýe | prſiprſielo zíe býe ubrſíeha | powzdalugíe zweho býeha | Buduczíe víeczí zamutkem | hí tak zradnee víeczí zkutkem«. LMar. 34 nemá v originálu aequivalentu, v. 35 je jen volný překlad slov »dum nimis fleret«, pro rýmy tedy není v lt. textu opory. U Alx. »věcně jest místo to v G. založeno«, a slova rýmová, přes to, že překlad je volný, mají v originálu také jakousi oporu (Phoebus tristis retardabat venturae noctis habenas = slunce . . . budúcie noci zámutkem; tantum visura nefas = tak zrádné věci skutkem). Chtěli-li bychom zde připustiti příčinnou souvislost, bylo by možno spíš věřiti v závislost LMar. od Alx. než opáčně.

c) Konečně verše AlxBM. 1, 33—38 »ta muſie zradna | zen hí on prſied wozem padna | poztawu zmutneho líczíe | leſeta prſied wozem nýczíe | Mluuiecze knemu zpokoru | wzduíhſſe knemu

hlawý wzhoru« »docela třemi naprosto identickými a v témž pořadu po sobě jdoucími rýmy souvisí« s LMar. 37—39. Z nich »nicě« odpadá z úvahy, protože je založeno v G. VI, 475 »prona iacebat cohors«. O rýmech »s pokorú — vzhóru« soudí H.: V LMar. »elevans oculos ad deum« přeložil básník s těsným přilnutím k originálu »vezřieci vzhóru«, pro rým pak »preces coram domino fudit« převedl volněji »vzdyšiúci s pokorú«. V Alx. naproti tomu verš »vzdvihše k ňemu hlavy vzhóru« je zbytečný, nemá původu v předloze a dostal se do básně jen sluchovou pamětí básníkovou. »Stejná situace vyvolává i stejný rým.« Lze souditi však i takto: Skladatel Alx. přeložil slova »prona iacebat humi supplex seditiosa cohors« verši »ležeta nicě, mluviece k ňemu s pokorú«; na »pokorú« je laciný rým »vzhóru« (Rúdn. 25, 302; ML. 55a) — antithetem snadno naň se přijde —, i přidělal pro rým verš. Básník LMar., který se měl na čem učiti, mohl překládati již přesněji. A tak ani z těchto shod pro bližší určení vzájemného poměru Alx. a LMar. neplyne nic.

8. Verše LMar. 45—51 »Wzedſſe plachzchzíwíe mluwíeczí | Rskuczí moczný hozzpodíne | Jehos wolíu nýcz nemíne | Ayens wſſíecky zmutky czíelíſſ | Hı ıaks chtýe dary zzwe dyelıſſ | Dawagíe brawom hí zzkotu | Plemenýte wole lhotu« | shodují se nápadně s AlxBM. 7, 32—36 »zedy mdlý kral wzdýſſıe kbohu | Arzka moczní hoſpodýne | Gehoz chtýenýe nycz ne míne | Any kto mos lap czo moczi | knemus twe nenye pomoczí« ... H. soudí takto: Verše LMar. »mocný hospodine, jehož vóliu nic nemine« jsou volným překladem orig. »Domine deus omnipotens«. Po »řkúci« ve v. 46 se žádané »všemohúcí hospodine« do verše nevešlo, proto »klade básník místo všemohúcí« pouze »mocný« a všemohoucnost opisuje následujícím veršem »jehož vóliu«. V Alx. odpovídají u G. citovaným veršům jen slova »pater optime Divum«; když je skladatel Alx. přeložil »hospodine«, vytanulo mu celé dvojverší LMar. 46, 47 a zároveň i představa všemohoucnosti božské tak živě na mysli, že charakteristickou svou reminiscenci ještě rozhojnil dvěma verši své invence 7, 35, 36. Původnost LMar. nad to ještě způsobem co nejnápadnějším dosvědčuje shoda v okolí »vzedše = vzdyšě«, motivovaná v apokryfu a bez opory v G. »Je-li kde, jest zde vliv LMar. na Alx. patrný.« — Důkaz tento však přece neostojí. Předně padá opora. Frase »vzdychati k Bohu« jest locus communis, jehož za úvod k modlitbě nemusil básník přejímati od básníka. Pak padá argumentace sama. Slovo »řkúci« ve v. 46 jest zbytečné, protože ve v. 45 jest již úvod k modlitbě (»mluvieci«); žádané »všemohúcí hospodine« mohlo podle toho zcela snadno do verše se vejíti. Proč se tedy odchýlil skladatel od originálu? Není daleka domněnka, že třeba pro reminiscenci z Alx., kde český skladatel vkládá Dariovi do úst opis všemohoucnosti boží projevující se jednak dopouštěním, jednak po-

mocí. Vlivu Alx. na LMar. nasvědčuje, že v AlxV. 11 a 15 jest opis podobný našemu: »Král Darius, král nad králi, jehož sě moci vše nevzdálí.« Konečně je možno pomýšleti i na nějaký třetí pramen, společný oběma památkám.

9., 10. Co je prius, nelze dokázati — je-li zde možno vůbec pomýšleti na nějaký vzájemný vliv — při rýmové shodě »zběři — zvěři« LMar. 58, 59, AlxB. 5, 23, 24; jistě nahodilé jsou rýmy »mocný — pomocný« LMar. i AlxB.

II. Shody Alx. s Jid.

1. V Jid. jsou rýmy »dědicě — nicě« 6, 7, »dědicem — lícem« 10, 11, v AlxBM. 1, 35, 36 rýmuje se »lícě — nicě«. H. soudí, že rýmy v AlxBM. jsou ohlasem Jid. Byl by to jistě ohlas daleký; svědectví průkazného o příčinné souvislosti tu není.

Vliv rýmu »dědicem — lícem« Jid. vidí H. i v AlxBM. 8, 24, 25 »dědiciu — líciu«. Není však nutno souditi tak ani podle jeho methody. Jeť slovo »dědic« opřeno lt. textem i v Jid. (successor) i v Alx. (filius exheres), a rýmové slovo »líce«, nezaložené originálem nikde, zcela dobře se hodí do slohu Alx. (srv. AlxV. 3b, 21, 22 doſty znas czſty lycze »materiam virtutis habes«).

Konečně shodují se z Jid. v. 218, 219 »Netbay wecze nýcze na to | Gdýst ıezzt owocze notýato« s AlxBM. 8, 22, 23 »ne pomnýecze nato | Býlo gíj (s)zboſíe otýato«. Než, co je zde prius?

2. S verši Jid. 26, 27 »Nachz bych otom mluwíl mnoho | Jus bıe prsíſſel ten chzazz toho« se místo z AlxBM. 1, 11, 12 »Taks otom mluuíwſſe mnoho | Beſſus vecze czo dotoho« sice nápadně shoduje, avšak 1. nelze zase dokázati, co by bylo prius, a 2. není nutno se domnívati, že by vět tak obyčejných, jako jsou proložená slova, právě citovaná, a rýmů tak všedních nebyli mohli napsati dva básníci od sebe nezávisle.

Nápadná na první pohled jest shoda Jid. 21 »wchzezzt zzíe týſchzıe«, 25 »Chtýe wıecze neslı zzýn wlazztný | Nachz bých otom mluwíl mnoho | Jus bıe prsíſſel ten chzazz toho« s AlxV. 16 a 49, 50 »Dnes wam yeſt czeſt wrucze dana | Acz gedno budete chtyety«, 52, 53 »Dnes yeſt yuz czas przyſſal toho | Jehos ſſyem zadal przyemnoho.« H. soudí: Ježto není myslitelno, že by byl skladatel Jid. slepil z AlxV. 16 a 52 větu »čas přišal toho« se slovy »o tom mluvivše mnoho« z AlxBM. 1, 11 ve veršovou dvojici, zbývá jen ta možnost, že se na citovaném místě v Alx. ozývá dvojice rýmů z Jid. 26, 27, že tu skladatel Alx. užil reminiscence. K tomu lze poznamenati, co již řečeno, že totiž neuvědomělé spojování reminiscencí z míst vzdálených není nemožné, a mimo to, že

slova »čas přišal toho« přiléhají třeba ne slovně, volně přece ke G. II. 452 (ecce dies optata), a že i slovo »čest« v Alx. jest opřeno lt. »triumphum« G. II. 453, kdežto místo z Jid. v leg. aurei — která ovšem je pramenem jen příbližným — nikoli, takže, co by bylo prius, nelze dokázati.

3. S Jid. 71, 72 »wtems míezztye íaks ho potaza | Tak mu ıaks bylo wykaza« shodují se rýmem místa z AlxV. 8a 17, 18 »potáza — káza« t. 11a 13, 14 »potáza — rozkáza«, rýmem a ještě jinými slovy verše z AlxV. 5b 44, 45 »Nyſye ſkym oto potaza | Inhed wtom myeſtye rozkaza«. Nelze však zase dokázati, co je prius.

4. Totéž platí o rýmech »počě — točě« Jid. 74 a »počě — točie« AlxV. 6a 43.

5. Mnoho podob jest mezi Jid. 88, 89 »po brsıehowı zzbratrem chodye | Nevıernemu zzkutku hodýe« |, 92 »na zzwee prohrsıeſſıllee horse« | 93 »prechz na morse« a AlxBM. 7, 11 »brſıeſíe«, 12 »zmorſíe« |, 13 »wſſe proto buduczíe horſíe | The prſíenewíerne porady«, jen že nemožno zase ukázati, co je prius.

S Jid. 92 shoduje se AlxV. 7a 15 »naſwe buducze horzye«, opřené u G. I. 363 slovy »vox praesaga mali«; s rýmem »hoře — moře« Jid. 92, 93 slova »hořě — moře« AlzV. 8a 49, 50; s »hoře — preč na moře« Jid. 92, 93 »przycz zamorzye — horzye« AlxV. 12a 7, 8; a se slovy »na zzwee prohrsıeſſılee horse — morse« Jid. 92, 93 konečně AlxB. 4, 32, 33 »morſíe — na zwe horſe«. Kde je prius?

6. Jid. 94, 95 »sledu — jědú« shoduje se slovem »sledu« s AlxM. 4, 8, 9 »sledu — ledu«, 7. Jid. 100, 101 rýmem »veliká — všeliká« s AlxV. 25a, 18, 19 »veliký — všeliký«.

8. Jid. 116, 117 »chzezt hí chwala | pozztala« shoduje se s AlxB. 3, 11. 12 »czeſt hí chwala | ſtala« v slovích »čest hi chvála«. Slova ta v Jid. zní hladce; v AlxBM. slovo »čest« je pleonastické, a celé místo proti G. je nucené. Jid. je tedy prius. — »Čest hi chvála« může však býti reminiscencí biblickou (srv. Žalm 8, 6; Řím. 2, 7; 1. Tim. 1, 17; Žid. 2, 7; Apokal. 4, 11; 21, 26).

9. Rým »krále — na mále« Jid. 122, 123 zní z AlxBM. 1, 5, 6 »krále — u mále«, AlxV. 6a 21, 22 »krále — na mále«, t. 19 a 39, 40 »gych czſty by namale — krale«. Před místem z AlxV. 6a 21, 22 verš 20 začíná slovy »viz, kak«, což upomíná na Jid. 115 »viz že každý«, slovo »čsti« pak z AlxV. 19 a 39 ozývá se i z Jid. 116 »čest hi chvála«. Zase však nevidíme — je-li tu jaký vzájemný vliv — co je vzor a co přejetí.

10. Totéž lze opakovati o shodě »na zem zzwíetýe | pozzledný býl geſchze dýetye« Jid. 124, 125 s AlxV. 3a 25, 26 »byeſye geſtye dyetye — oſwyetye«.

11. Nápadná jest shoda Jid. 126, 127 »pochzen zzie ſchzedr hí udaten | Aý zza zzwým liudem pozztaten« s verši 8, 34, 35 AlxBM. »Buds inhed beſſus udaten | hí ten gens gmu geſt poztaten«. V Jid. zní místo přirozeně, v Alx. strojeně; »básník měl již na »udaten« rým »postaten« tak přichystaný, že proň nevešlo se mu do verše slovo »Narbazanes«, takže druh Bessův tu odbyt anonymně opisem ‚jenž jmu jest postaten'«. — Citované místo z Alx. jest opravdu strojené. Je však nutno souditi, že k této strojenosti přiveden byl básník reminiscencí? Není možná vykládati spíše nebo aspoň stejným právem, že mu místo dělalo potíže, že strojenou větu »buďž Bessus udaten« složil pro rým k slovu »postaten«, a že básník Jid. rýmy jednoduše přejal a, jsa již lépe vyškolen, lépe, nenuceněji jich užil?

12. Za pádný důkaz o závislosti Alx. na Jid. pokládá H. shodu Jid. 130, 131 »Kaks koli býl wſſieem powolil | Wſſak ne wínnye zzwu krew prolil« s AlxBM. 8, 12, 13 »Chzí zem gdy komu powolyl | Aby kto pron zwu krew prolyl«. Souvislost obou dvojverší dokazují slova »svú krev prolil«. Celé místo v Jid. zní elegicky, v AlxBM. »nemá ani hlavy ani paty«, je nevhodně přejato. — Slova »svú krev prolil« však nedokazují nic, protože je oba básníci mohli míti z kostela. Místo dává v Alx. také dobrý smysl: »Povolil jsem kdy komu, aby někdo jiný, patrně nevinný, za něj byl odsouzen?« To jest »Odsoudil jsem někoho nevinného místo vinníka, který mne žádal, abych ho neodsuzoval?«

13. Jid. »plémě — země«, AlxV. »plémě — nezvolé mě«, »shoda celkem méně pozoruhodná«.

14. Jako jinde, nelze priority dokázati ani při shodě »ne prsiezzta — míezzta« Jid. 154, 155 a »neprzyeſta — myeſta« AlxV. 12b 49, 50. Přesné opory v G. místo z Alx. ovšem nemá — v Jid. také ne, protože přímé lt. předlohy nemáme —, ale z toho neplyne, že by bylo přejato z Jid.

15. Pro posouzení vzájemného vlivu bez významu jest i shoda Jid. 162, 163 »býſta — zzie zzlíubiſta« s AlxBM. 1, 19, 20 »zîe to zlubílo — bylo«. Místo smyslem se do souvisu Alx. docela hodí, a rým »slíbila — byla« přichází na př. i v Hrad. 62b, takže z něho neplyne tedy nic.

16. Jako na bezpečný důkaz o závislosti AlxH. na Jid. hledí H. na shodu Jid. 164—166 »Hí bý ýudas moczen dworu | wlada wſſiu geho komorů | Magie zztrsiepnýu owſſem zztatczie« s AlxH. 3, 20, 21 »ty wſſdy bydlilí przidworzie | mayucz pechzu okomorzie«. Shoda »majúc péču o komořě« se slovy »majě střěpniu o všem statcě« dokazuje souvislost obou památek.

Místo z Jid. opřeno jest v leg. aur. slovy »universae curiae praeficitur« a »ad eius nutum omnia disponuntur«, verše z Alx., jimž v originálu odpovídají slova »praeterea Darius praeclaros sanguine regum | Contiguos lateri praeceperat ire ducentos«, v G. II. 122 nikoli. Jid. je patrně tedy textem, z kterého bylo přejímáno. — Shoda obou památek však — přesně vzato — je dost nepatrná, takže není ani zde nutno pomýšleti na vzájemný vliv. Že básník Alx. rozhojnil lt. text, lze vyložiti i bez reminiscence. Jako šlechtic znal jistě dvorský život; chtěl-li naznačiti slávu oněch dvou set, co bylo přirozenějšího, než že z nich nadělal dvořanův a finančních správcův? Připusťme však vzájemný vliv. Co je prius? Z leg. aur. nijak neplyne, že by slova »vlada všiú jeho komorú, maje střěpniu o všem statcě« byla založena v lt. textu; znamenáť citovaný odstavec česky: »všemu tedy dvoru Pilátovu Jidáš v čelo jest postaven, a podle jeho pokynu všecko jest zařizováno«; o komoře, o statcích ani řeči. Nebylo by možno mysliti, že skladatel Jid. na svůj překlad byl přiveden reminiscencí z Alx.?

17. Jid. 170, 171 »Mezi tyem zzie to pak uda | swýnýede pilat hi yuda« shoduje se s AlxV. 24b 28, 29 »Tak pykachu ſweho truda | Zatyem ſye pak ynhed uda« v proložených slovích. — Slova ta však jsou laciným přechodem a našla by se nepochybně i u novověkých historikův a kronikářů, kteří z Jid. jistě nečerpali.

18. Rýmem shodují se Jid. 176, 177 »lacno — vzácno« s AlxB. 5, 29, 30 »vzácno — lacno«. Nelze však — když připustíme vzájemný vliv — zase ukázati, co je prius.

19. Jid. 190, 191 »Ne tasey gmu rseczi býrse | As zzie ýudas prsiezz zed wýrse« má týž rým jako AlxV. 16b 23, 24 »Rzka tak kopye na wrzye | Spade wneprzately brzye | nez...« Místo z Alx. není opřeno v G. Plyne z toho, že vzniklo k vůli rýmům přejatým z Jid.?

20. Prius — zase když bychom připustili vzájemný vliv — rovněž nelze dokázati při shodě Jid. 204—206 »Ten mí wtom nazzilee chzíný | A kěs mí to chzínye gíný | Gíms...« s AlxH. 5, 36—38 »yaks tu kral hrzeczky vchzíny | y yaks také chzínie gyny | gimzto...«; ani 21. při neúplné shodě laciných rýmů »dotchzie — protchzie« Jid. 208, 209 s »protcze — potcze« AlxV. 17a 8, 9. Shodu 22. »zznýdee — prside« Jid. 220, 221 s »wynyde — ſnyde« AlxV. 2b 37, 38 pokládá sám H. za možná nahodilou. Na několik menších shod, uvedených pod č. 23., také patrně neklade váhy, rychle je pomíjeje. Pro důkaz vzájemné souvislosti bez významu jsou zajisté 24. shody v rýmech »tomu — domu« a rýmová i jakási slovní shoda »set zzie chzazz blisí ktomu — kdomu« Jid. 250, 251 s AlxV 35b 39, 40 »dyeſye kczaſſu tomu — domu«, při nichž zase nelze dokázati, co by bylo prius.

25. Zajímavá jest shoda Jid. 256, 257 »Maters poyem zzobie senů | Na ztratu zzobie zzlosenů« s AlxH. 4, 13, 14 »zenu | naztratu zobie zuzenu« a t. 16 »poyal«; jenže zase nemůžeme dokázati, kdo čerpal z koho. — Na citované místo Jid. upomíná i AlxV. 22a 10, 11 »zena | wſſyem zagedno ſmrt ſlozena«. Poněvadž »není pomyslitelno, aby básník Jid. z verše AlxH. 4, 14 zapamatoval si slova »na ztrátu sobě«, a »súzenú« zaměnil podle dvojice AlxV. 22 a 11 v »složenú«, je patrně Jid. prius. Je však myslitelna věc i takto: Říkalo se v stč. patrně »smrt jest mi súzena« i »složena«, a skladatel Jid., kterému vytanul při slově »žena« na mysl verš »na ztrátu sobě súzenú«, nepamatoval si dobře, které z obou synomym, pro rým stejně se hodících, na onom místě bylo, i napsal, které právě mu napadlo.

26. Při rýmové shodě »welee — wezzelee« Jid. 260, 261 s »wele — weſſele« AlxB. 5, 41, 42 není zase možno dokázati prius.

27. Ani ze shody Jid. 280, 281 »ktey rsiechzí sena zaplaca | rskuczi nenýe mí mýzl taká« s AlxV. 6a 26, 27 »krale rzyecz dogyde taka | Tyech poſlow rodyna wzplaka« neplyne pro poznání vzájemné souvislosti obou památek nic. Místo z Jid. je sice v leg. aur. poněkud opřeno (illa respondit = k téj řěči; heu = zaplaka), kdežto místo z Alx. v G. nikoli, avšak 1. rýmové slovo »taká« v Jid. také opřeno není, a 2. citované verše z Alx. jsou v souvislosti tak přirozené, že na reminiscenci pomýšleti je zbytečno.

Z uvedených shod Jid. s Alx. nelze tedy pro vzájemnou souvislost obou památek přímo usuzovati nic.

III. Shody Alx. s Pil.

1. Pil. a 1, 2 shoduje se s AlxV. 22a, 8, 9 rýmem »trudný — súdný« (Pil. »o tom chzazzu velmí trudneem | to chzuſto otom dný zzudneem«, Alx. »Tak gym bye przyſſal czas trudny | Kazdy mny by byl den ſſudny«). »V G. o dni soudném není žádné zmínky. Těžko si pomysliti, že by rým AlxV. došel v Pil. takového ohlasu, aby básník proň zmínku o dni soudném rozvlekl na 6 veršů (1—6). Přirozeněji si vysvětlíme shodu tu jakožto vzpomínku básníka Alx.« — Proti tomu lze namítati: 1. Líčí se děsné drancování. Co je přirozenějšího, než že básník středověký vzpomněl na hrůzy dne soudného, zejména když na soudný den vzpomíná i jinde (AlxV. 19 a 14). Spíš než v Alx. jsou slova o soudném dni podivna právě v Pil. 2. Při srovnání LMar. s Alx. (I. 8) vykládá H., že prý básník Alx. reminiscenci z LMar, která se mu líbila, dvěma verši rozhojnil; proč by podobné, větší rozhojnění nebylo možno zde? Celkem nedokazuje tato shoda pro souvislost obou památek nic.

2. S Pil. a 9—26 shoduje se v rýmech několik míst Alx.

a) Verše Pil. 9, 10 »mohuchz gedno míezto zzlowe | Gdes potok hí rsieka plowe« mají týž rým jako AlxV. 13a 1 města, »Ges ſardys ydnes ſlowe ¦ To ſgedne ſtrany oplowe | Sangarius rzyeka«. Verš 13a 1 není v G. II. 68—72 nikde obsažen, básník jej přidělal jen proto, že měl reminiscencí již přichystán rým »plove«. Přidání tohoto verše způsobilo pak, že celý ostatní popis je přeložen ne dost přesně. — K tomu lze poznamenati: 1. Je pravdě podobno v skutku, že výplňový verš (13a 1) zavinil nejasný překlad; ale je nutno souditi, že verš ten vznikl rýmovou reminiscencí? Najíti rým na »slove« — a to je v G. II. 70 založeno: Sardim dixere moderni — jest nesnadno, a není nic přirozenějšího, než že básník, když se mluví o řece, rád udal dobrý rým »plove«, na který asi nejdříve si vzpomněl. 2. Ani v Pil. není »plove« známou předlohou nijak založeno. Jest ovšem těžko zde souditi, protože přímé předlohy básníkovy nemáme a musíme se spokojovati textem lt., poněkud vzdálenějším, ale tolik je jisto, že podle toho, co ze známých textů plyne, o nějaké závislosti Alx. na Pil. v našem místě mluviti nelze.

b) »Chzíha pak dýeyŭ potoku | iens pod mízztem zzíe znýu zztýechze ¦ zzmlýnných gíezow welmí gíechzie« Pil. a 18—20 má ozvěnu v AlxV. 13a 2, 3 »Sangarius ſylna rzyeka | Zdruhe ſſye ſny morzye ſtyeka«. Tyto verše Alx. jsou mechanickou parafrasí lt. »Sangarius alterius (ponti) communicat undas«. »Communicat« přeloženo »sě s ní stieká« vlivem Pil. »sě s niú stieče«. — Je však jistě zbytečno pomýšleti na reminiscenci, když není nic přirozenějšího než překládati »communicare undas« »stiekati sě«. Ostatně slovo »stieče« v Pil. nemá ve známé lt. předloze zas aequivalentu.

c) Překlad v AlxV. 7b 21, 22 »Otnas gy dyely hluboka | Proſrzyednyeho morzye ſtoka«, v němž dále následují slova »zatieká« a rým »slove — oplove«, jest ozvěnou Pil. a 17, 18 řece »ies wodŭ techze hlubokŭ | chzíha pak dýeyŭ potoku«, t. 19 »sě s niú stieče« a t. 9, 10 »slove — plove«. Slova »hluboká stoka« mají sic oporu v G. »vasto gurgite«, ale jak připadl básník Alx. na ten rým? »Zajisté jen vzpomínkou na Pil. a 17 hlubokú — potoku«. — »Hlubokú« však nemá v té předloze Pil., kterou máme, aequivalentu; není možná souditi, že přejal autor Pil. rým z Alx.? O »zatieká« v. sub *b*), o »slove — plove« *a*).

d) Pil. a 23, 24 »se zzíe wzýwá mohucz míezzto ¦ iaks iezzt íuse wſſadý zwíezzto« ozývá se z rýmu AlxB. 6, 31, 32 »Dyw zíe babylone míeſto | Kdywuth geſt podoben wíez to ¦ Twoy kral« a AlxV. 23b 45—47 »myeſtye | ſtyeſtye | wyezto kazdy wyezto wyeſtye«. — Možno vykládati však i jako vliv Alx. na Pil., zejména když verš »jakž jest juže všady zvěsto« nemá v známé lt. předloze Pil. opory.

Kromě toho v AlxB. o několik veršů dále, b 35, 36 čte se »Onems danyelem prorokem | geſt píſano dawnym rokem«. Slovo »rokem« uvádí H. v souvislost s Pil. a 21—23 »tů rsieků hí tyem potokem | zztalo zzíe prsíedmnohym rokem | se zzie wzýwá mohucz míezzto«. — Tu však zase »prorokem« jest opřeno glossou v G., a rým »dávným rokem« mohl český básník snadno vybrati z plusqpfkta na příslušném místě G. VI. 3 »sacra quem praedixerat pagina«. Mimo to slovo »rokem« ani ve známé předloze Pil. není opřeno. Nevyplývá tedy ani z této shody nic.

e) Rým Pil. a 25, 26 »kdasi — časy« jest i v AlxV. 9a, 37; bude však nahodilý.

3. Pil. b 5, 6 »ius wſſe prsihotowano | czos ktomu potrsiebowano | na chzezt po kralewzkeem praw — | wſſelikee potrsiebý ztrawů« zní z AlxV. 6b 47, 48 »Iakoz czoz trzyeba ſtrawy | I wſſelike vprawy«. — Kdo bral od koho?

4. Ze shody Pil. b 13, 14 »zazzadý — zzdeý honadý« a AlxV. 8b 21, 22, t. 11b 26, 27 »hrady — zde y onady« nevysvítá pro posouzení vzájemného vlivu obou památek rovněž nic.

5. Místo v AlxV. 8b 45, 46 »Az ſſye otlowcow zbludy | Akon ſye mu welmy ztrudy«, nezaložené v G., je reminiscence z Pil. b 23, 24 »dotad lowecz rad zzie trudy | A(s) gho zzotnye nocz zapudy«. — Shody rýmové tu není, a věcně přibásnil naše místo skladatel Alx., sportovník, při líčení honu Paridova zcela přirozeně.

6. *a*) Pil. c 1, 2 »— d tak prsíemnosene gíezdý | — ral gieda wezrsíe na hwiezdý« má parallelu v AlxBM. 1, 29—31 »Rano uzrſíew zornyu huíezdu | Kral daríus nahlu gíezdu | chtye precz ſedyeſſe na wozíe«. V Pil. »vezře na hvězdy« jest opřeno lt. »stellis prospiciens«, v Alx. »zorniu hvězdu« divně překládá lt. »crastinus Titan«; rýmová slova v Alx. neopřena; patrně v Alx. reminiscence. Avšak: 1. Celkový smysl lt. v Alx. je vystižen: »crastinus amissum noctis caligine mundum reddiderat Titan, et signum castra movendi iam dederat Darius«, a volnost překladu mohla vzniknouti prostě tím, že je překládáno veršem. 2. Smíme-li vyvozovati něco z Du Mérilova lt. Pil. — s kterým se naše leg. dost a zde zrovna »dosti těsně« shoduje — je nám divno, odkud český básník vzal rým »jiezdy«, ježto se v lt. leg. před naším místem mluví bezprostředně ne o »přemnožené jiezdě«, nýbrž o hodech. Nemohla by býti reminiscence na straně skladatele Pil?

b) Pil. c 3, 4 »rozumný — umný« má parallelní rým v Alx. V. 18 a 14. Rým opřený v G. (dvakrát »doctus«), laciný, neprůkazný.

c) Pil. c 5, 6 »věda — jěda«, AlxBM. 2, 20, 21 »nevěda — jěda«. Kde je původnost?

d) V AlxB. 6, 23, 24 sg. jsou známé vlastenecké verše »hí to bý zíe ſtatý mohlo | achz by to czo íus pomohlo« (že by Němců v Čechách nebylo vídati). Pessimistický verš 24 nehodí se dosti do souvislosti s rozpoutanými a nadějeplnými přáními veršů předchozích. Básník jej patrně složil jen pro rým, a to s reminiscencí na Pil. c 7, 8 »kak bý mí pomohlo | — y mí zzie to zztaty mohlo...« — Otázky: Čím vlastně je zaviněn skeptický ráz verše »ač by to co již pomohlo?« Partikulí »ač«. Je ta přejata? Ne. Je smysl verše AlxB. 6, 24 a Pil. c 7 týž? Ne, nýbrž právě opačný. A to že je pak reminiscence, kterou by se byl dal básník Alx. strhnouti k pokažení souvislosti? A z této reminiscence že by vyplývala závislost Alx. na Pil.?

7. Místo z Pil. c 15—18 »— akse wſſeczka ſſirozt zempna | — ude powſſem zzwíetu tempna | -htieczi zzie wydrsíetý zkorsen | — n dýw bude podným zztworsen« uvádí H. v souvislost s AlxB. 2, 25—27 »wſſeczka ſztyrſí elementa | chtyela zíe wýdrſíetý zkorſen | taky byl zwk hí crſik ſtworſen«. Shoduje se tu slovo »všěcka«; Pil. c 17 = AlxB. 2, 26; slovo »stvořen«, hodící se dobře do obsahu Pil. c 18, jest v AlxB. 2, 27 strojené a patrně reminiscencí. — Citované místo přiléhá však obsahem ke G., slova »chtěla sě vydřieti z kořen« dokonce lépe jsou opřena v G. než v Du Mérilově Pil. Slovo »stvořen« o křiku jest pro nás ovšem nedost případné, ale možná že se necítilo tak nevhodným ve stč., sr. Ondř. z Dubé »řečník, svú mzdu vezma, žalobu stvoří« Kott III, str. 746. Ostatně ani »div stvořiti« není frase právě obvyklá (div učiniti, div se děje, stává). Mimo to je možná vykládati nevhodný výraz zde prostě potřebou rýmu na »kořen«, beze všech reminiscencí. Neplyne tedy ani z této shody pro závislost Alx. na Pil. nic.

Rýmy »viece — ot měsiecě«, Pil. c 19, 20 přicházejí také v AlxV. 7a 29, 30 »jednoho měsiecě — viece«, t. 21b 44, 45 »za dva měsiecě — viece«, AlxH. 10, 34, 35 »vie(ce) — od měsiecě«. Ani v Mérilově Pil. ani u G. nejsou opřeny, nejde z nich tedy ani podle methody H-ovy pro stáří Alx. nic.

Verše Pil. c 21, 22 »— e zzie tak otmíta owſſem | — aks bude tma zzuíetu powſſem |« přicházejí v AlxV. 24b 34, 35 »Jako ſye promeny owſyem | Ze by tma ſwyetu powſyem«. Místo z AlxV. je sic v G. založeno (III. 473, 475 »defectum passa nitoris, foedavit lumen«), ale básník český pochybil, »klada obyčejné zatmění slunce na roveň onomu zázračnému, ‚po celém světě‘ patrnému zatmění slunce a měsíce, jak je líčí evangelia a Acta Pilati«. To lze vysvětliti tím, že přejal celý verš (35.) z Pil. — Lze to objasniti však ještě jinak. Básníku tanulo na mysli líčení zatmění z evangelií, i dal se touto svou představou strhnouti k tomu, že napsal onen shodný verš. Verš ten přejal pak český skladatel Pil.

V obratu »whory ſkaly« AlxV. 15a, 11 (»ardua rupis« u G II. 375) vidí H. reminiscenci na »horý hý zzkaly« z Pil. c 24. Bylo by lze však souditi i opačně.

8. Rým »minu — hodinú« Pil. d. 15, 16 ozývá se i v AlxV. 17 a 34, 35 a H. 9, 35, 36 »v tu hodinu — minu«. Slovo »hodinu, hodinú« nemá opory ani v jednom ani druhém lt. textě, »minu« je lépe založeno v Pil. než v Alx. — Kdo se učil od koho?

9. *a*) S verši Pil. d 19—21 »Tehdy kral íaks tu rsíechz wzwiedye | od pozzla íens gmu powídye | by gmu wzzýrdczíu radozt welee« | jest v Alx. několik obdob. Předně v rýmech »wzuíedyel — pouíedýel« Alx. BM. 4, 31, 32 a »powyedye — wyedye« Alx.V. 12 a 29, 30, 15 a 2, 3, jež v G. dílem nejsou vůbec založeny, dílem jsou jen slabě motivovány. — To však jsou rýmy laciné, na které mohl básník Alx. přijíti bez reminiscencí právě tak, jako na ně připadl skladatel Pil., v jehož lt. vzoru slovo »vzvědě« — podle Mérilova Pil. soudě — také asi nebylo. — Kromě toho vytýká H., že místo AlxV. 15a 2, 3 »se příčí jako povídání nehodné starého Daria«, míně patrně, že bylo napsáno proto, aby skladatel udal rýmovou reminiscenci. Možná však také, že proto, aby skladatel udal rým, který jemu samému napadl.

Důležitější shody jsou na místech z AlxV. 21a, 28, 29 »Akdyz to darius wzwyedýe | Popoſle genz mu powyedye« a z AlxH. 7, 25, 26, 29 »Kral darius kdys to wzwiedie | odpozzla gens (jmu) powiedye | wſſaks odtuſſi zirdczu zwemu«. Veršům těmto odpovídají u G. (III. 267 sl.) slova »Dario solamen id unum damnorum luctusque fuit, cum nuntius ipsum artificem sceleris afferret in agmine primo arte perisse sua«; frase »jenž jmu povědě« v lt. textu tedy založena není, »král« a »srdcu« také ne. Naproti tomu v Pil. d 20 slova »jenž jmu povědě« i »král« opřena jsou lt. zněním »mittitur ad regem, qui nuntiat«. Pil. je patrně prius, Alx. posterius. Tak argumentuje H. — K tomu lze poznamenati: Slovo »srdcu« nepadá na váhu, nemajíc ani při Pil. ani při Alx. v lt. textu opory. »Král Darius« je spojení stálé, k němuž netřeba reminiscence, sr. AlxV. I 138, II 943, 965, 1190. Věta »když to Darius vzvědě« jest pohodlným přechodem, sr. AlxV. I 414, 415, III 2012; toho přechodu užil básník i zde a potřeboval pak rýmu; nejblíže byl mu zase rým — vědě; slovo »nuntius« »posel« našel již u G., rozvedl je tedy, a vzniklo znění, které máme. Reminiscence zde k výkladu není tedy potřebí. Ostatně mohl také skladatel Pil. zde čerpati z Alx. (slovo »posel«).

b) Verše Pil. d 21, 22 »by gmu wzzýrdczíu radozt welee | a pozzeel ztoho wezzelee . . .« | připomínají AlxV. 7a 35, 36 »By kralowa radoſt wele | Spade vwog to weſele«, a H. zde zase vidí v Pil. prius, v Alx. posterius. Podle své vlastní methody

mohl by však souditi také opačně. Rýmová slova v citovaném místě z Alx. jsou totiž, jak sám připouští, mechanicky sic, ale přec opřena u G., kdežto v Pil. ani »velé« ani »veselé« známým lt. textem není založeno.

c) (Posel se ptal,) »kak by íemu wzdyety kazal (Dobree wecze gmíe gmu zzlosíu | ıaks zzıe zztalo poygho zzbosıŭ« Pil. d 25 26 shoduje se rýmy s AlxV. 22a 42, 43 »Przyed to myeſto ſye polozy | kak mu gdyeſye wſye pozbozy« a AlxV. 22b 5—7 »Sta (sě) gyemu ne pozbozyu | Sotnye kralowy protye kozyu | Pronyez gyey rozſſyeczy kaza«. »Verš 22a 43 jest obsahem asi ohlasem G. III 348 »fortunam si forte fides evertere possit«, ale nikoli slovným. »Kak«, shodné s »jakž«, a »po sbožiú« odkazují opět na Pil. — Avšak priorita Pil. není dokázána, spíše, podle argumentace H-ovy, opak. »Kak« a »jakž« a »sta sě« není opřeno ani u G. ani v surrogatu lt. předlohy Pil., a, kdežto v Alx. aspoň jedno rýmové slovo (sbožie) je v lt. textu dost založeno, v Du Mérilově Pil. nemá aequivalentu žádné (»conveniens nomen volo, ut sibi detur«). Slovo »káza« je v Alx. překladem lt. »dextram rex imperat ense recidi«, ve známé předloze Pil. »kázal« podkladu nemá. Připustíme-li nějakou vzájemnou souvislost, spíš Alx. tedy působila na Pil. zde než naopak. H. namítá: »Nelze si mysliti, že by básník Pil. z jednoho verše (22a 43) Alx. vzal své »jakž«, z druhého »sta sě« (22b 5), ale naopak snadno si pomysliti.« Je však nutno, abychom i »kak, jakž« i »sta sě« pokládali za reminiscence?

(Dokončení.)

Příspěvky k staročeskému kmenosloví ze spisů Husových.

Podává **Karel Novák.**

V slovním pokladu, který v sobě chovají české spisy M. Jana z Husince, nalézáme mnoho zajímavého pro nauku o tvoření slov. Zejména některé přípony kmenotvorné, nyní jen ve zbytcích dochované, jsou u Husa v plné životní síle; u jiných zase byl časem pozměněn tvar, u jiných význam.

Tak jsou u něho velmi oblíbeny (A.) jmenné přípony s *-c-* (zejména v koncovkách *-ce* a *-ec*), *-č-*, *-k-*, *-l-*, *-n-*, *-r-*, *-t-*, *-v-* a *-b-*; pozoruhodny jsou dále samohláskové přípony *-ie*, *-í*, *-ý*; pak (B.) přípony slovesné *-ě-*, *-i-*, *-va-*, *-ova-*; a konečně zaznamenali jsme hojné (C) kmeny složené (složeniny vlastní i spřežky).

V pojednání tomto všímati si budeme jen přípon uvedených, v nové češtině spisovné méně obvyklých, pozměněných nebo v jiném významu užívaných, a to v pořádku právě naznačeném. U těch pak pozorovati chceme tvorbu slov i původ a význam jednotlivých koncovek. Doklady budou seřazeny vždy podle významu, a to abecedně. Slova nyní již neužívaná nebo jinak zvláštní uvedeme všechna s doklady zevrubnými*), z ostatních jen některá pro příklad anebo prostý výčet všech, která máme z Husa po ruce, pokud toho bude zapotřebí k objasnění a doložení našich výkladův obecných. V tomto třídění slov užívaných a již neužívaných (obvyklých a méně obvyklých atp.) řídíme se jenom svým povědomím jazykovým o nynější běžné mluvě spisovné (mimo archaismy) a o mluvě obecné v dialektu svém (středočeském, zejm. táborském). Že v slovnících Jungmannově a Kottově po většině se uvádějí, nerozhoduje, ježto čerpají také z Husa a ze spisů starých vůbec, pokud byly tištěny.

A) Kmenotvorné přípony jmenné.

I. Přípony s -c-.

Jsou v koncovkách: 1. *-ec*, 2. *-cě*, 3. *-ce*, 4. *-icě*.

1. Koncovka *-ec*.

Koncovka *-ec* jest z bývalého *-ьcь*. Slouží nejčastěji:

a) ku zpodstatňování výrazů slovesných,
b) ku zpodstatňování jmen přídavných,
c) k zdrobňování jmen podstatných.

---

*) Užíváme těchto zkratkův:

E. s určením dílu a strany jsou »M. J. Husi Sebrané spisy české«, vydané od K. J. Erbena.

Post. jest rukopis Musejní z r. 1414, psaný od Zikmunda z Domažlic. Číslem značí se list, písmeny (a–b) strana.

Šal. jest rkp. Mus. z r. 1448, obsahující Výklad piesniček Šalomúnových. (Zase list a strana, ale citujeme tu také podle vydání Erbenova.)

Hř. je traktát O sedmi smrtedlných hřiešiech, v rkp. Mus. z doby před r. 1418. Tu značíme číslem stranu, písmenem sloupec. (Otištěn v těchto Listech 1896.)

Orth. jest Orthographia bohemica z vyd. Šemberova; číslo znamená stránku tohoto vydání.

Zkratky děl a spisů, jichž se častěji dovoláváme:

Mikl., *Miklosich*: Fr. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, II. Theil: Stammbildungslehre; *Et. Wtb.*: Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen.

Gb. Hist. (s určením dílu a strany): J. Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého, díl I. Hláskosloví, díl III. 1. Skloňování, 2. Časování; *Přír.*: Příruční mluvnice jazyka českého.

Jg. Jungmannův slovník.

K. n. K^1 = Kottův slovník, K^2 = Dodatky první k témuž slovníku, a K^3 = Dodatky druhé.

Tvoří se jí v případě *a)* podstatná jména znamenající k o n a t e l e děje slovesného (nomina agentis*); v případě *b)* substantiva znamenající toho, kdo má vlastnost vyjádřenou základem adjektivním; v případě *c)* mužská podstatná jména zdrobnělá (deminutiva).

a) Nomina agentis jsou utvořena z themat slovesných. Kořennou slabiku mají z pravidla *krátkou* (hudec, kupec, pištec, střělec . . .). Posud jsou na př. tato:

herec (hráti): herczom Post. 138[b];
hudec**) (hud-ti, housti): húdci Post. 215[b] (= *nom. pl.*);
kupec (kúp-iti);
penězoměnec**) (měn-iti): peniezomienčow Post. 209[a];
pištec**) (písk-ati): pištcóm E. 1, 128;
střělec (střiel-eti): E. 1, 442;
zločinec (čin-iti): zloczinecz Post. 40[a].

U Husa jest však řada slov tohoto druhu nyní již neslýchaných; jsou pak tato:

b ř i c h o p l n e c (pln-iti): O kolikokrat za den bez potřieby břichoplnčóm přinesú píti Post. 93[a];

d o b r o d ě j e c***) (děj-ati, dieti): mému dobrému dobrodějci E. 3, 289; se změnou hláskovou (*n* za *j* snad analogií podle dobrodě*n*ie): d o b r o d ě n e c: mému dobroděnci E. 3, 289;

k o l e c (koľu, kol-ti — kláti): miesto apoštolóv namaží (lidé) kolcóv E. 1, 77;

k ř i v o c h v a l e c (chvál-iti): neb die (Ježíš) křivochvalczom Post. 182[a];

k ř i v o v ě ř e c (věř-iti): za modloslužníky a za křivověřce E. 1, 69;

p r a v o u č e c†) (uč-iti): jdi k pravoučcóm neb k juristám E. 1, 101;

p r á z d n o z p ě v e c (zpiev-ati): Ó . . . prázdnozpěvci! E. 1, 87;

p ř í m l u v e c (mluv-iti): přímluwczow hledaite Post. 115[b]; v nč. za to novotvar p ř í m l u v c e (srov. Gb. Hist. III 1, 122);

s m i l n o m l u v e c (mluv-iti): Ó . . . smilnomluvci! E. 1, 87 (vedle tv. mlúvcě);

s v a t o k r á d e c (*krad-ti, krásti): (kněžie) jsú svatokrádci E. 2, 222;

t e s e c (tes-ati): kamene tesci (*nom. pl.*) E. 1, 284.

---

*) Zřídka jen značí k o n á n í děje základem slovesným vyjádřeného (nomina actionis), na př.: třapec (třěp-iti).

**) Jako archaismy v mluvě spisovné.

***) Vedle tvaru d o b r o d ě j c ě, doloženého v stč. doklady zřetelnými ještě hojněji; oba naše doklady nejsou rozhodující, ale podle analogie ostatních slov tuto zřetelně doložených dáváme přednost tvaru staršímu a náležitému. Srov. Gb. Hist. III. 1, 122.

†) Vedle toho jest u Husa v stejném významu p r a v o u k E. 1, 421 a Post. 148[a].

Z většiny těchto dokladů jest patrno, že koncovky této užíval Hus zvláště rád ku zpodstatňování výrazů složených.

b) Substantiva utvořená ze základu jmen přídavných zakončení tvrdého, a to z adjektiv vlastních i z adjektiv původu slovesného (z partic. min. činného a zvláště trpného) koncovkou *-ec* jsou posud obvyklá, jako: bohatec (bohat-ý), cizozemec (-zem-ý), horlivec (horliv-ý), krkavec (krkav-ý), mazanec (mazan-ý), mládec (mlad-ý), stařec (star-ý).

Krom toho jest však u Husa dosti slov tohoto způsobu nyní již neobvyklých; taková jsou:

b l í ž n e c (*bližný j. v „přibližný“; nyní se změnou hláskovou b l í ž e n e c): Bližnec Post. 77[a] dvakrát a pod. t. 73[a];

c h y t ř e c (chytr-ý): chytrci E. 1, 237 od chytrców Post. 3[a];

n e b o ž e c (neboh-ý): nebozecz Post. 125[b] a pod. E. 1, 218;

p o b ě h l e c (poběhl-ý): E. 1, 180 (= apostata);

r ú h a v e c (rúhav-ý): E. 1, 222 ruhavecz Post. 40[a];

t r h o v e c (trhov-ý): E. 1, 102, 132, 382 trhovecz Post. 208[b] trhowci Post. 120[b], 188[a];

u s ě d a n e c (usědan-ý): vſiedanecz Post. 217[a];

v o l a v e c (volav-ý): E. 2, 21;

z u f a l e c (zufal-ý, nč. se změnou hláskovou *zoufalec*): zufalci E. 3, 158 zvfalczow Post. 163[a].

Sem patří dále substantiva zakončená v *-enec* od adjektiv (vzniklých z part. perf. pass.) na *-ený*, jako: oděnec (oděn-ý), zatracenec (zatracen-ý). U Husa mimo to:

p ř ě d v ě d ě n e c (přědvěděn-ý): wſechny přiedviediencie (*akk. pl.*) Post. 171[b];

r o z d ě l e n e c (rozdělen-ý): rozdielence a kacíerze (*akk. pl.*) Šal. 51[b];

s p a s e n e c (spasen-ý): spasenci (*nom. pl.*) E. 1, 34 (Kristus) bude súditi spasence i zatracence E. 1, 20;

v o l e n e c (volen-ý): volenci (*nom. pl.*) E. 1, 462 a 464 (v obou dokladech jest však podle kontextu význam *volič*);

z m ě t e n e c (změten-ý): zmietenecz Post. 56[b] změtencóv E. 1, 200 změtencuov E. 3, 257;

z v o l e n e c (zvolen-ý): s božími zwolenczi Hř. 244[b].

Jiného původu jest koncovka -enec v subst. č e r v e n e c: Czervenec ohniwu neb krewnu barwu ma Šal. 69[b], t. j. *červec*, jako vedle *mládec* a *mládě* utvořeno *mládenec* koncovkou *-еньсь* (viz Gb. Hist. III. 1, 5). Sem patří také substantiva *sestřěnec* (*sestřěný, sestřieně) a t e t ě n e c (tetěný E. 3, 207, tetieně, tetíně), doložená od Jos. Truhláře z Husovy Postilly sváteční (ve Věstn. č. akad. 1898).

Obdobou podle těchto a podobných jmen (kuřenec, kotenec, holubenec a j.) mají koncovku -enec subst. denominativa

ze jmen vlastních, znamenající přívržence, příslušníky, stoupence a vůbec ty, kdo mají takové vlastnosti jako muž jmenovaný substantivem základním.

U Husa najdou se tato:

Balámenec (Balám): Balamenci Post. 212[a];
Bélenec (Bél): s bélenci E. 1, 123;
Jězenec (Jězí): Giezenci Post. 212[a];
Judášenec (Judáš): Judaſenci . . . Judaſenci Post. 212[a];
Skariotenec (Skariot): Skariotenci Post. 212[a];
Šimoněnec (Šimon): Šimoníenci Post. 212[a] dvakrát.

c) Mužská *deminutiva**) na *-ec*, jako: chlapec, otec, ovčinec, zvonec a p., méně obvyklá jsou tato:

chlebec: bojiece sě chlebce ztratiti E. 1, 353;
oděvec: E. 1, 280 odievecz Post. 32[a], 39[a], 93[a];
pecnec (pecen): pecznecz Post. 52[a], E. 3, 171 a často;
rozdielec: ze tří malých rozdílcuóv E. 3, 164;
ubrusec: E. 1, 134 a p. 3, 189;
úročec: jenž nuzným neodpúštie úročce E. 1, 339;
záhrobec: k zahrobcy Šal. 109[a].

2. Koncovka *-cě*.

Koncovka *-cě* vznikla z bývalého *-ьca*. Tvoří se jí:

a) podstatná jména rodu mužského od základů slovesných, a to jsou vesměs podle významu *nomina agentis* (tedy význam týž, jako při některých subst. na *-ec*);

b) podstatná jména rodu ženského od základů jmenných, a ta mají význam *deminutivní*.

Kořennou samohlásku mají zpravidla *dlouhou* (v. Gb. Hist. I. 597); ale kmeny více než dvouslabičné (vysvobodcě) a kmeny s předponou zdlouženou (nádavce) vymykají se pravidlu tomu.

a) Masculina v -cě

jsou utvořena po většině ze slovesných themat třídy IV.**), obdobou pak také od slovesných themat tříd jiných (bíjcě, lájcě, páscě).

S příslušnými změnami hláskovými posud jsou v jazyce mnohá, jako: dárce, obránce, ochránce, rádce, soudce, správce, strážce, strůjce, škůdce (škódcě, škoditi: proti . . . škódcém

---

*) U některých zanikl již původní význam zdrobnělý. — O významu deminutiv v češtině podrobněji pojednal Jos. Jícha v programu učitelského ústavu v Kutné Hoře 1897.

**) Odtud jest hledati původ *-ь-* v koncovce *-ьca*, jež patřilo zajisté ke kmeni základnímu (mluv*i*-ti, mluv*ь*-ca, mluvcě). Srv. Gb. Hist. I. 56. Domněnka Miklosichova (Vergl. s. v.), že by toto *-ь-*, kdyby patřilo ke kmeni základnímu, změnilo se v *-e*, jest podle pravidla jerového neplatná.

E. 1, 164), vůdce (v ó d c ě, s v ó d c ě: ne vodcie, ale ſvodcie... byli by kněžie Post. 128[a] ſvodcze... ten Post. 40[a] kardinal... již mě pokládá ſwodcí lida Post. 54[a]), zrádce.*)

Ale u Husa kromě nich jest ještě celá řada slov v nč. neznámých a vyhynulých, a to jsou:

b í j c ě (bíti), n e b í j c ě: Jest-li bijce biskup... E. 3, 173 (musie biskup býti) neopilý, nebijce E. 1, 172;

č í n c ě (činiti): plniči neb czínčie zákona budú spravedlívi učiňeni Post. 66[a];

h á n c ě (haniti): Ó lháři, utrhači, hánce! E. 1, 87. To mají vážiti hancie, a zvláště kněžie a žáci Post. 132[a] (tomu kněžie) převzdějí hancie kněžstvie svatého Post. 82[a] modlte ſie za hancie ſwe Post. 180[b];

l á j c ě (láti): taký lajcě E. 1, 250. Ó lháři, utrhači... lajce! E. 1, 87 lagcie (ten)... a jsú lagcie Post. 92[b]; odchylkou nom. pl.: lajci E. 1, 249;

m a r n o t r á t c ě (tratiti): člověk... jest marnotratce E. 1, 119 ſyn marnotratcie Post. 134[b];

m l ú v c ě**) (mluviti): bóh... pravdy mluvce jest E. 1, 36 a p. 265 ve slož.: prázdnomluvcě (*nom. sg.*) E. 1, 263 (vedle tvaru m l u v e c ve slož. smilnomluvec);

n á d a v c ě (dáviti): a tak jsú (páni) nádavce neb nuzníci E. 3, 196;

o d p l á t c ě (platiti): on jest všech věrných obránce, spasitel a odplatce (sic) E. 1, 85 (že jest pán) svrchovaný odplátce E. 3, 162;

o p r á v c ě (opraviti): podle korrektora, ješto slove oprávce bible E. 3, 260***);

o s l á v c ě (slaviti): (bóh) jest oſlawcie wſech vyvolených... (neb on) slavny činí své milovníky Post. 153[a];

p á s c ě (pásti): (kněžie) jinak nebyli by páſcie, ale ſpáſcie Post. 128[a];

p o p r á v c ě (praviti): jenž sú úředníci a poprawcie Post. 181[a];

p ř e s t ú p c ě (stúpiti): (biskup), tohoto božieho přikázání přestupce E. 1, 414;

s m i e r c ě***) (smieřiti): on (buoh) smierce i svědek jest E. 1, 100 ſmírcze boží (Ježíš) Post. 62[b] po ſmírcie, to věz po Kristově příchodu Post. 33[a];

s p á s c ě (spasiti): Post. 128[a] (viz p á s c ě!);

š č e d r o d á r c ě (dařiti): on (spasitel) ščedrodárcě milosti E. 3, 132;

---

*) Miklosich na místě uvedeném klade sem také subst. t v ů r c e; ale to je novotvar m. t v o ř e c (viz Gb. Hist. III. 1, 122).

**) Srv. z h o u b c e (zhúbcě — hubiti)!

***) Nyní jen jako archaismus.

vstúpcě (vstúpiti): (člověk) bude mieti vstupcė v dědicstvie bratří svú E. 3, 194;

vysvobodcě (vysvoboditi): Ai vyſwobodcie vězňóv zrazen jest Post. 38[a];

zlorádcě (raditi): Ó křivoradí neb zlorádce E. 1, 87.

Ze slušného počtu těchto dokladů jest zajisté zřejmo, že tu byla v jazyce schopnost, tvořiti podle potřeby od rozmanitých sloves substantiva v *-cě*, v živé povědomosti.

b) *Ženská deminutiva v -cě*

tvoří se od i-kmenů ženských; -ь- v původní koncovce -ьca je zde tudíž zase kmenové. Doklady jsou vůbec řídké a v nč. leda jako archaismy nebo dialekticky.

Nalezli jsme u Husa jen tři:

čtvrtcě (čtvrt): cztwrtcie neb měřicě Post. 126[b];

kádcě (káď): ſtudew neb kadcie Post. 18[a];

siencě (sieň): (mudrc) vyšel z své sience E. 3, 198.

3. Koncovka *-ce.*

Koncovkou *-ce* (-ьco) tvoří se deminutiva rodu středního. Jsou nyní řídká. U Husa vyskytují se tato:

ložce (lože): to ložce Šal. 36[b] a 59[b];

pérce (péro): (kuchtič nemohl by husi) pércě najmenšieho vytrhnúti E. 1, 228;

písemce (písmo): toto píſemcze Post. 213[a];

pivce (pivo): tenkého pivcě . . . to pivce E. 1, 428;

rúšce (rúcho): pokrmy a ruſce (sic) mage Post. 103[a] podloživ ruſcze učedlníkóv svých, jenž nebylo jest drahé Post. 60[a];

slovce (slovo): (Ježíš nemohl dořéci) toho ſlowcie Post. 141[b];

tělce (tělo): ty věci, kteréž tělcě zdržievají E. 1, 331;

vědérce (vědro): koflíky a mísy neb vědércě E. 1, 282;

zbožíce (zbožie): obilíčko neb jiné zbožice (sic) E. 1, 131 zbožícze Post. 24[b] to zbožice (sic) E. 3, 192.

Slova tuto uvedená mimo zastaralé „slovce" vesměs vyhynula.

4. Koncovka *-icě.*

Koncovka *-icě* vznikla z *-ica.* Tvoří se jí substantiva ženská z themat jmenných (substantivních i adjektivních), dílem i ze slovesných.

Deverbativa v -icě jsou nomina agentis:

palicě (páli-ti): E. 1, 176;

rodicě (rodi-ti): Šal. 5[b].*)

*) Miklosich poznamenává o *-i-* v koncovce -ica, že není posud uspokojivě vyloženo. V případě tomto však jest zajisté kmenové.

Denominativa v -icě jsou původem a významem trojí:

a) deminutiva ženská, *b*) přechýlená subst., *c*) substantiva vzniklá zpodstatněním adjektiv.*)

a) Deminutiva ženská v -icě tvoří se ze jmen ženských, a to ze jmen zakončených v *-a* z pravidla**), ale dílem také od jiných (bratřie, jěsli, kápě). Posud jsou hojná, jako: měřicě, plachticě, přielbicě a j. U Husa čtou se i méně obvyklá tato:

bratřicě (bratřie): E. 3, 133;

jěslicě (jěsli): Položila jest (Maria Ježíše) w geſlici Post. 13[a];

kapicě (kápě): E. 1, 429;

potřěbicě (potřěba): což zóstává mimo potřěbný hodný oděvec a potřiebici, vedlé nież mohl by kněz k spasení lid boží vésti Post. 93[a];

rybicě (ryba): rybicz pojiesti Post. 52[a] Rybici dwie co znamenáta Post. 2[a];

sudlicě (sudla***): E. 3, 135 ſſudliczemi Post. 54[b];

stúdvicě (stúdev): šest ſtudvicz Post. 17[b].

b) Přechýlená substantiva v -icě jsou proti mužským na *-ec* nebo *-ík*, n. i jiným (had-ice, op-ice, holub-ice).

Nyní již neobvyklá jsou u Husa tato:

bohaticě (bohatec): bohatci a bohaticie Post. 111[b];

piplavicě (*piplavec): pipláči s piplavicemi E. 1, 127;

přietelnicě (*přietelník): (žena) svolává přietelnicie a ſuſiedy Post. 120[b];

robotnicě (robotník): E. 1, 58;

změtenicě (změtenec): E 1, 197, 200, E. 3, 257.

Sem řadíme také doklady:

lisicě (= lis, die Presse K): ani (židé) tlačie lisicě v neděli E. 1, 132 Aj lisici jest tlačil pán E. 1, 336;

řepicě (= crater; řepík?): Pupek twoy iako rzepice ſuſtruhowa Šal. 126[a]; (stsl. rêpij [rêpьj] = stimulus, σκόλοψ Mikl. Et. Wtb.).

c) Zpodstatnění adjektiv koncovkou -icě znamená předmět, který má vlastnost vyjádřenou základem adjektivním. Substantiva taková tvoří se z adjektiv na *-ný* neb *-ní* zakončených. Kromě posud zachovaných, jako: kostnicě, kvasnicě, pivnicě, radnicě, střělnicě, svrchnicě, vinnicě — jsou u Husa tyto doklady vzácnější:

konnicě (konn-ý): (Pražené řiekají) marštale za konnici E. 1, 134;

nožnicě (nožn-í): (David) navrátil meč v nožnice E. 1. 105;

---

*) Význam některých odvozenin v -icě jest těžko určiti, j. šočovicě; ale Miklosich mezi ně řadí také substantiva: hranicě (hran-a, tedy deminutivum), stolicě (stolec, přechýlené) a beranicě (beran-í, tedy zpodst. adj.).

**) Miklosich uvádí jen tato.

***) Mikl. Et. Wtb. stanoví tento základ a ukazuje dále ke koř. *su*- (sunouti).

o b e c n i c ě (obecn-í): w óbecznici, to jest w obecznem domku Post. 13[a] do obecznicze žákowſké Post. 58[b];

p o k o s t n i c ě (pokostn-í): od pokoſtnicie Post. 172[b];

s v ě t l n i c ě (světln-ý): ſvietlnicie Post. 123[a] a 120[a];

t a j n i c ě (tajný): do taynic. Taynice božíe ſu ... Šal. 17[b];

t k a d l n i c ě (tkadln-ý): zmalovánie tkadlnicz Post. 161[b];

t o č e n i c ě (= *stuha*, točen-ý): toczenice vlasy spojuje Šal. 70[a], 69[b].

II. Přípony s -č-.

Jsou v koncovkách: 1. -*áč* a 2. -*č*. — Na -*áč*, jako: bradáč, kropáč, naháč, plecháč — jsou denominativa a znamenají toho, kdo má vlastnost jmenným základem vyznačenou; ale tu nenalézáme nic zvláštního.

K o n c o v k a -*č*.

Koncovka -*č* vznikla z bývalého -*čь*. Tvoří se jí substantiva *deverbativa* ze kmenů infinitivních. Znamená toho, *kdo koná děj* slovesným základem vyjádřený. Bývá to z pravidla děj trvací neb opětovací; u Husa ve dvou příkladech i děj končicí (přikazač, zachovač).

Kořenná samohláska zůstává *nezdloužena*, jak patrno z příkladů: domn*ě*vač, ostř*ě*hač, posl*u*chač, s*u*dič, zp*ě*vač; pov*a*leč, s*a*zeč (srovn. Gb. Hist. I 597); dlouhá jest jen tam, kde vznikla stažením: posm*ie*vač*) (smieti ze sm*ьja*-ti), rozs*ie*vač (sieti ze s*ěja*-ti).

Nejhojnější jsou takové odvozeniny od sloves třídy V. (na -ati, -áti, dílem i na -ěti), a od sloves třídy IV. S kmenotvornými příponami těchto tříd: -*a*- (-*ě*-), -*i*- vznikají koncovky -*ač* (-áč), -*ěč* (-eč) a -*ič*. U Husa pak nalézáme tu kromě posud obvyklých slov tohoto druhu, jako: posluchač, prodavač, utrhač, dráč, holič, měřič, sudič — celé řady substantiv nyní již vyhynulých. Jsou tato:

1. -ač:

d a v a č: zklamává (kněz svatoprodavač) i sě i davače o duši Post. 209[b] Aj dobrotivý spasitel, života davač E. 3, 132;

d o b y v a č: jiní zlí dobyvaci zbožie Post. 140[b];

d o k o n a v a č: stvořitele viery a dokonavače E. 1, 186;

d o m n ě v a č: býti domněvačem, ješto řiekáte ubrmanem E. 3, 196;

c h o v a č: (Josefa), pilného stráži a chovače E. 1, 139 pyšní svého zbožíe chovaczi Post. 113[b];

k o p a č: kopaczowe a dělníci Šal. 23[a]; E. 1, 236;

l a k a č: lakacz Post. 40[b] a Šal. 59[b];

---

*) Mikl. píše posm*ě*vač, Erben tak přepisuje; Jg. též; Kott rovněž tak, ale vedle toho posm*í*váček, posm*í*šek; Gb. Hist. I 597 dokladu takového neuvádí. U Kotta též: rozs*é*vač, rozs*í*vač; Erben rozs*ě*vač.

n a b a d a č: jiní Čechové nabadači E. 3, 287;

n a l e z a č: (kardinál mě pokládá) nalezaczem bludow Post. 54ª;

o d s t r k a č: (páni jsú) odstrkači E. 3, 196;

o s t ř ě h a č: (Měl jest Ježíš kněží) v svých cziníech (sic) ostřiehacze Post. 165ᵇ;

p i p l a č: tanečníci a pipláči (sic) s piplavicemi nehledie na božie tělo E. 1, 127;

p l i s k a č: utrhači a plískači (sic) E. 1, 313;

p o l i z a č: pochlebníkóm, polizačóm E. 1, 128;

p o s m i e v a č: ten jest posmiewacz pokaníe Post. 71ª (Měl jest Ježíš kněží) v svém utrpení posmievače Post. 165ᵇ posměvač (sic) jest pokánie ten, ktož . . . atd. E. 3, 258;

p ř ě b y v a č: (majíce žádost vyjíti z světa, jako) přěbyvač z domu padúcieho E. 1, 38; všickni přiebyvaci světa Post. 141ᵇ přiebywaćom geruzalemskym Post. 109ª;

p ř i k a z a č: příkladem svým nás učí přikazač dobrý E. 1, 150;

p ř i s a h a č*): věděti mají přisahači E. 1, 94 přisahač má v tom utěšenie E. 1, 102;

r o z s i e v a č: rosievacz Post. 36ª rozsěvač (sic) E. 1, 254;

r u h a č E. 2, 105;

s k l a d a č: E. 1, 305 a 314; k témuž die jeden skladacz Post. 121ᵇ;

s v a t o p r o d a v a č: svatoprodavač Post. 208ᵇ, svatoprodavacz Post. 208ᵇ;

t r e s k t a č: E. 1, 383;

v y d a v a č: jichžto zákonóv jeden jest míftr a wydawacz Šal. 128ª;

v y m l u v a č: z těch vymluvaczow prvý Post. 117ᵇ;

z a c h o v a č: (bóh) jest zachovacz (všech vyvolených) Post. 153ª (láska) všem zachowaczom swym připravuje věčný život Šal. 63ᵇ;

z p ě v a č: (skladači) a zpěvači E. 1, 314;

2. -eč:

p o k u š e č: dále řkú pokuſeci Post. 182ᵇ pokušeče neb pokusitele (sic?) E. 1, 345;

z a b i j e č: mordéř neb zabiječ člověčí E. 1, 157.

3. -ič:

b r a n i č: branič svého hřiechu E. 1, 228 (kteří) branici bývají zlých činóv svých Post. 163ª aby učedlníci braniczóm řekli Post. 61ᵇ a častěji;

c e d i č: pravý cedič hněvu E. 1, 167;

*) Vyslovovati slýchal jsem posud jen přísahati; tak píše i Bartoš; ale Brus Matiční, Jg., K., Gb. píší s *-i*.

d ě l i č: kto mne ustavil súdcí aneb děličem nad vámi? E. 1, 405;

c h v a l i č: Mezi řeczmi chvaliczow a tupiczow Post. 207[b];
k u c h t i č: E. 1, 227;
m ě n i č: peněz měniči E. 1, 237;
m o d l i č: některé obrazóv modliče uzřěv E. 1, 76;
n o s i č: Noſici čtyřie Post. 1[a] a pod. 164[a] noſici (sic) Post. 162[a];
p l n i č: plniczi (zákona) Post. 66[a];
r u š i č: rušič panenstvie E. 1, 206;
s t a v i č: teſař neb ſtavicz Post. 195[a];
t u p i č: tupiczow Post. 207[b].

III. Přípony s -k-.

Jsou v koncovkách: 1. *-ák* (pův. -á-*k*), 2. *-ík* (pův. -í-*k*), -ník, 3. *-ek*, 4. *-ka*, -ička, 5. *-ko*, 6. *-kyně*, 7. *-išťe*, 8. *-ský*.

1. K o n c o v k a *-ák*.

Koncovkou *-ák* [-akъ n. -(j)akъ] tvoří se podstatná jména ze kmenů slovesných i jmenných. Ze slovesných zejména od sloves tř. V. 1., j. d*íva*-ti — d*ivá*-k, ale i od jiných, j. p*í*-ti — p*i*-j-ák; v prvém případě jest asi *-a-* kmenové a přípona kmenotvorná jest *-kǒ*, jako uvádí Miklosich ve stsl. zna-kъ (zná-ti), bra-kъ (brá-ti), plъ-kъ (od pl- implere); ale analogicky béře se odtud celé -ak za příponu kmenotvornou, a tvoří se jí substantiva i z themat jiných.

Jest-li koncovka tato *prvotná*, znamená toho, kdo má nějakou vlastnost, obyčejně vlastnost konati nějaký děj opakovaný; tedy podobně jako *-č*, jenže ve smyslu hanlivějším. Jest-li *podružná*, zpodstatňuje adjektiva (bos-), n. adjektivalia (bodl-), nebo tvoří substantiva ze základů substantivních s významem příslušenství (měšťák) a p.

Kromě posud obvyklých, jako: bodlák, bosák, divák, piják, jsou u Husa doložena i tato:

l a p á k: lapak Post. 92[b], 80[a] lapáci E. 1, 226 a 249 a j.;
r e p t á k: reptáci Post. 33[a] reptaku Post. 33[b] reptakom Post. 189[b] tomu reptáku E. 1, 227;
s e d á k: ſſedáci Post. 57[a] (= účastníci sedání);
š e p t á k: šeptáci E. 1, 87;
t e s á k (= tesař): tesáka neb zedníka E. 1, 417;
z p y t á k: spehéřě neb zpytaky Post. 182[a].

2. K o n c o v k a *-ík* (*-ník*).

Koncovkou *-ík* (-ikъ) tvoří se podstatná jména *a*) ze substantiv rodu mužského (zdrobnělá), *b*) z adjektiv, a dílem i *c*) z kmenů slovesných.

a) Deminutiva mužská na -ík, jako: cecík (cec K[1]), kbelík, kostelík, košík, oslík, pláštík, pokojík, psík, větřík . . . posud jsou hojná. U Husa také:

čechlík: kořilky a czechliky . . . Czechlik Post. 111ᵇ;
fářík: fařík Post. 148ᵇ;
pastýřík: až do najposlednějšieho paſtýřika Post. 148ᵃ;
teslík (tesel K[1]): E. 1, 176;
tobolík: tobolici (sic. m. tobolíci) E. 1, 429.

Sem klademe i lilík (= pleten vlasů, cop, vrkoč; ale původu neznámé): lilikowe mogi kropiegí nocznych (sú plni) Šal. 91ᵇ.

b) Podstatná jména na -ík vzniklá zpodstatněním jmen přídavných znamenají toho, kdo má vlastnost adjektivem vyjádřenou. Tvoří se zejména často z přídavných na *-ný* (-ьнъ) neb *-ní* (-ьнь) přidáním koncovky -ík ku prostému základu těchto adjektiv (-ьн-ík), čímž vzniká koncovka složená *-ník*. Posud jich máme v jazyce množství, ale u Husa nad to ještě řada dokladů nyní již neobvyklých; jsou pak tyto:

milík: milík mój E. 1, 273;
němík: aby jako němíci o nich nic nemluvili E. 1, 194;
zmilelík: zmilelik moy Šal. 32ᵇ.

Na *-ník:*

apatečník: od apateczńíkow Šal. 102ᵇ;
blekotník: E. 1, 271;
cěstník: chléb posilující cestníkóv, jenž táhnú k životu věčnému E. 1, 333;
diabelník: diabelník Post. 130ᵇ, 57ᵇ, 40ᵃ a j.;
hněvník: O hniewníče zloſtny Post. 181ᵃ;
chlévník: (Samaritán) dal jest chlewníku (dva peníeže) Post. 150ᵇ chléwnikovi Post. 155ᵃ;
chlubník: chlubníci E. 1, 87 Slyšals pyšného chlubníka Post. 146ᵇ;
chvalník: tento znamená svatých chvalníky ne naſledowníky Post. 152ᵃ;
kostečník: koſteczníci Post. 120ᵇ, 188ᵃ, 86ᵇ, E. 1, 127;
krádežník: E. 1, 370;
lakotník: lakotníci sváteční E. 1, 123;
lichevník: lichewnik zjevný Post. 120ᵇ;
masopustník: běda blaznivym maſſopuſtníkom Post. 37ᵃ Masopustníci E. 2, 437;
mateřník: nad mateřníkem E. 1, 57;
mimochodník: mimochodníci vaši Post. 103ᵇ;
mnohoobročník: E. 1, 11;
modloslužník: modloſlužník Post. 92ᵇ a p. E. 1, 66 a 69;
mýtník: nad mytniky, jenž sú brali mýto Post. 185ᵃ;
námezdník: námezdník, že ze mzdy . . . slúží Post. 78ᵇ;

nuzník: nuzníci E. 3, 196 (= *kdož nuzí*);
obžerník: obzerníci Post. 161ª obžernikow Post. 35ª;
oltářník: oltařníci Post. 14ᵇ, 32ª;
pečetník (= bulař): E. 1, 400;
pokostník: pokoſtníka Post. 172ᵇ;
potomník: na jeho apoštoly a jich potomníky E. 1, 181;
pověstník: lživí pověstníci E. 1, 264, 380;
prázdník: prázdníci E. 1, 121;
přěstupník: toho božského přikázanie přieſtupník Post. 209ᵇ a p. E. 1, 69, 103, 148, 151; E. 3, 148;
příjemník: přigemnik lichwy a lupeže Post. 140ᵇ přígemníky Post. 66ᵇ;
pyšník: pyſníci Post. 89ª, 160ᵇ, E. 1, 75, 123, 68;
radovník: radowníci Post. 113ᵇ;
rodník: údóv rodných neb rodníkóv E. 1, 190;
rotník: s svými rotníky E. 1, 128;
slédník: slédníci E. 1, 261;
slibovník: v slibovníciech E. 1, 99;
storytieřník: ſto Rytieřník (Centurio) Post. 20ᵇ;
svatebník: počet ſvatebníkow Post. 175ª;
svátečník: hněviví svátečníci E. 1, 124;
světník*): světník neděle E. 1, 121;
třiedník: třiedník Post. 32ª;
velebník: svých přikázaní velebníci E 1, 90;
věrník: věrníče Kristóv E. 1, 101 věrníče boží E. 1, 107;
vrhcábník: vrhcábníci E. 1, 127;
zlostník: mezi zlostníky E. 1, 323.

Neuvádíme dokladů slov posud obvyklých: almužník, bojovník (i bojěvník), čarodějník, dělník, devietník, dlužník, falešník, klíčník, komorník, korúhevník, licoměrník, litkupník, milovník, modloslužebník, nájemník, opatr(ov)ník, pamětník, pekelník, pochlebník, pracovník, přísěžník, protivník, pútník, řemeslník, šachovník, tanečník, učedlník, úředník, věník. — Ke slovu věník uvádí Mikl. Et. Wtb. s. v. vênikŭ stsl. druhotvar vêjnikъ a s. v. vê- (vêjati, váti) stsl. vêja = větev, ratolest. Podle toho se nám podává výklad: věník z vějník, vějn-ý, věja.

c) Podstatné jméno básník E. 1, 87 jest utvořeno z kmene slovesného (básni-ti).**)

Pozn. 1. Některá cizí jména v *-l* přejata jsou do češtiny s koncovkou -ík:

haklík (Hakel, Häklein): (vymýšlejí) divné haklíky E. 1, 456 (= háček, překážka);

---

*) Rozdílné od sъvêtnikъ-consiliarius u Dobrovského (Inst. l. sl.).

**) O tom pojednali jsme zvláště ve »Věstníku českých professorů« VI. 74. Ale subst. slavík jest utvořeno podle Gb. Přír. 69 z býv. slaví (subst.) koncovkou *-k*, jako Jiřík z Jiří, hřebík z hřěbí atp.

knedlík (Knödel): (Pražené řiekají) knedlík za šišku E. 1, 134;

koflík (Küpfel, strněm. kupfilî, lat. scyphus K[1]): E. 1, 282; E. 3, 252;

mantlík (Mantel, lat. mantillum): (Praž. řiek.) mantlík za pláštiek E. 1, 134;

renlík (Reindel): (Praž. řiek.) renlík za trérožku E. 1, 134.

U některých je patrný význam deminutivní.

Pozn. 2. Subst. Přibík (Post. 159[a]) jest původem tvar domácký za Přibyslav (K[1], jako Přibka = Přibyslava K[2]).

(Pokračování.)

Úvahy.

Josef Hampel: **Was lehrt Aischylos' Orestie für die Theaterfrage?** Eine Untersuchung über den Standort der Schauspieler im Dionysostheater zu Athen im V. Jahrh. Prag 1899, Calve. Str. 68. Cena 80 kr.

Autor tohoto zajímavého pojednání snaží se dokázati, že mylna jest theorie Dörpfeldova, že by herci i chor vystupovali na témž místě, totiž v orchestře. Důkaz svůj béře z Aischylovy Oresteie a ze zbytků starého divadla athenského. Volbu Oresteie nazvati dlužno velmi šťastnou; neboť lze-li vůbec z některého dramatu zachovaného souditi o zřízení divadla stol. V. před Kr., poskytují velké naděje v určitý výsledek tyto tři tragoedie, provozované v Athenách téhož dne při scenerii téměř stejné.

Hned v úvodě vystupuje Hampel s hlediskem novým. Kdežto dosud veden byl spor o to, hrálo-li se v Řecku na jevišti vyvýšeném, či nebylo-li jeviště takového vůbec, zdá se Hamplovi důležitější otázka, bylo-li stanoviště herců a choru místo jedno a totéž, či byla-li to dvě různá místa vedle sebe. Aby otázku tuto rozluštil, dokazuje postupně, že Oresteia předpokládá pevné pozadí se třemi dveřmi, že hrob Agamemnonův v Choeforách neležel v orchestře, nýbrž po straně a konečně že všechna tři dramata vyžadují paraskenií. Zejména tento poslední bod, o nějž dosud veden spor, vývody Hamplovými náležitě jest dosvědčen. Tak dostaneme před skenou místo tvaru čtverhranného, se tří stran uzavřené. Jaký byl jeho účel? Rozborem trilogie dochází Hampel k závěru, že bylo určeno pro herce; chor vstupoval sem jen výjimkou. Bylo částí orchestry, či leželo mimo ni? Hampel dokazuje přesvědčivě, že leželo mimo orchestru. Výsledek svého šetření shrnuje spis. na str. 43 v tato slova: »Der für das athenische Theater des Jahres 458 nachgewiesene, den Schauspielern eigenthümliche Spielplatz lag ausserhalb der Orchestra«.

V druhé části své práce hledí Hampel thesi svou podepříti též důvody archaeologickými. Poněvadž z divadla Dionysova, ve kterém Aischylos tragoedie své provozoval, nezbyly než stopy zcela nepatrné, obrací se Hampel k divadlu Lykurgovu, o němž předpokládá, že v podstatě shodovalo se s divadlem století V. Dobře vyvrací tvrzení Dörpfeldovo, že by rozsáhlý, 5 *m* hluboký a 20 *m* široký prostor mezi paraskeniemi byl sloužil pouze k umístění dekorace, a právem vidí v něm místo, kde vystupovali herci. Poukazuje-li Dörpfeld k tomu, že orchestra byla středem, ke kterému stavba divadla řeckého směřovala, vidí Hampel příčinu toho ve vzniku tragoedie z písní chorických, kteréž i později zpívaly se v orchestře. A tvrdí-li konečně Dörpfeld, že hra v orchestře působila dojmem plastiky, ukazuje Hampel na rozličné nevýhody, kteréž by s hrou v orchestře byly spojeny, a tvrdí právem, že hra před skenou, na místě paraskeniemi omezeném, měla dojem malby. Konečně dokazuje, že i v divadle V. stol. mohlo býti mezi kruhovitou orchestrou a dřevěnou skenou místo paraskeniemi ohraničené.

Ne tedy s chorem v orchestře, nýbrž na zvláštním, mimo ni ležícím místě vystupovali herci. Bylo-li však místo toto nad orchestru vyvýšeno, či leželo-li ve stejné rovině, o tom nedočítáme se u Hampla ani slova. A to jest přece otázka, kterou učiniti si musí stoupenec staré i nové theorie. Vykonal Hampel sice dosti, ukázav, že místo hercům vlastní nebylo totožné s orchestrou, a podvrátiv tak — ani nevěda — hypothesu Dörpfeldovu o vzniku římského jeviště z řecké orchestry, avšak měl obrátiti se ještě k jiným dramatům V. stol., zejména k Sofokleovu Aiantu, jenž jest asi starší Oresteie, pak k Aristofanovi a probrati ke konci celou otázku všestranněji. Zejména neměl opominouti hellenistického proskenia; již ta věc, že zvedalo se na témž místě, kde se v V. stol. hrálo, podává cenné poučení. Než i tak jsme vděčni autorovi za to, že udělal značný průlom do theorie Dörpfeldovy, kteráž asi nebude již míti dlouhého trvání.

O jednotlivostech zmiňovati se nehodlám; připomínám toliko, že dobře popírá Hampel (str. 62) tvrzení, že podzemní chodby pod orchestrou některých divadel měly účely dramatické.

Frant. Groh.

Handbuch der griechischen Epigraphik von Dr. *Wilhelm Larfeld.* Zweiter Band. Die attischen Inschriften. Erste Hälfte. Leipzig 1898, O. R. Reisland. 392 str. a 1 tab. Cena 20 mk.

Nové rukověti epigrafie řecké bylo již dávno potřebí. Franzova *Elementa* z r. 1840 jsou zastaralá; ani pozdější zpracování téže látky nevyhovují veškerým požadavkům. Dílo S. Reinacha (v Paříži 1885) jest novějšími objevy předstiženo, pěkný spis Robertsův (v Oxfordě 1887) není dosud úplný, výklady

Hinrichsovy (1886) a Larfeldovy (1892) v encyklopaedii Iv. Müllera jsou příliš stručné. Proto lze vydávání rukověti nové uvítati jen s radostí.

Úmyslem Larfeldovým jest, probrati celou látku ve čtyřech svazcích. Svazek první má obsahovati úvod, dějiny řecké epigrafie, část všeobecnou a výklad o písmu jednotlivých obcí kromě Attiky. Svazek druhý věnován bude Attice, svazky třetí a čtvrtý státům ostatním. S rozdělením tímto mohli bychom celkem souhlasiti, ač pokládáme za nedůsledné oddělovati výklad o písmu neattickém od nápisů příslušných. Přihlédněme nyní, jak Larfeld plán svůj provádí. V právě vydané první polovici druhého svazku podán stručný obsah nápisů z CIA v pořádku číselném, při čemž nápisy ze 4. dílu (doplňky) vřaděny na místa příslušná. Z nápisů, v CIA dosud neobsažených, pojaty sem jen nejdůležitější, ježto autor hodlá vydati sešity doplňovací k dalším svazkům CIA. Po straně označeno vročení nápisů, pod čarou ostatní publikace a částečně i literatura. Nápisy důležitější popsány obšírněji, a pojednáno zároveň podrobně o sporných otázkách. Praeskripty zákonů a usnesení lidu sestaveny v přehledné tabulky; totéž učiněno i při seznamech daně spojenecké, při nápisech choregických a při seznamech úředníků a efebů doby císařské. Nápisy pohřební srovnány abecedně, nápisy z divadla Dionysova sepsány na zvláštní tabulce. Možno říci, že teprve těmito pracnými regesty ke CIA učiněno bohatství, kteréž v něm jest uloženo, všeobecně přístupným. Arci kniha ke studiu to není. Snad podá Larfeld praktický návod ke studiu v druhé polovici svazku tohoto, kteráž pojednávati má o písmu a formulích nápisů attických. Vzorem mohla by mu býti Cagnatova rukovět epigrafie latinské, vyšlá právě ve třetím vydání. *Frant. Groh.*

Aristophanesstudien von *Konrad Zacher.* Erstes Heft. Anmerkungen zu Aristophanes' Rittern. V Lipsku 1898 u B. G. Teubnera. IV a 147 str. Cena 5 marek.

Vydávaje po Velsenovi Aristofanovy Jezdce (v Lipsku 1897), přislíbil Zacher, že ve zvláštním spise vyloží a odůvodní, v čem se odchýlil od svého předchůdce. Slovu svému dostál, napsav knihu tuto, v níž nejen obhajuje svou úpravu textu, nýbrž pojednává i o četných místech, na kterých jest spor buď o čtení nebo o výklad. Tak se stalo, že kniha blíží se vědeckému kommentáři k Jezdcům, ač výkladu souvislého nepodává. Zacherovi podařilo se pravděpodobným výkladem odstraniti hojné obtíže, které poskytuje tato komoedie, a za to zasluhuje plného uznání. Že ovšem zbývá přece dosti míst, na kterých čtenáře nepřesvědčil, přičísti jest nesnadnosti věci samé. Upozorním-li na několik případů podobných, nechci tím nikterak zmenšovati jeho zásluhy.

Že by po v. 20 byl vypadl verš, nezdá se mi pravděpodobno; text zachovaný má dobrý smysl. Nikias vyzývá Demosthena, aby vyslovil μολωμεν, »takhle souvisle slabiky spojiv« (ξυνεχὲς ὡδὶ ξυλλαβών). Zacher namítá, že vyzvání to nemá žádného smyslu, poněvadž každý člověk vysloví sám od sebe slovo μόλωμεν souvisle, a zvláště když se mu předříkává. Než Nikias nepředříkává Demosthenovi slovo μόλωμεν, nýbrž vskutku jednotlivé slabiky. A kdyby se měl přece verš nějaký doplniti, nemohl by to býti ten, jaký Zacher (částečně dle Velsena) navrhuje: *NI.* λέγε δὴ μολω. *ΔΗ.* μολω. *NI.* ἐπίθες τὸ μεν. *ΔΗ.* μεν. *NI.* εὖ; neboť Demosthenes, vyzván jsa, aby k μολω přidal μεν nemohl by odpověděti pouze μεν, nýbrž μολωμεν. — Výklad slovesa σιβυλλιᾷ ve v. 61 (= ὑπὸ τῶν χρησμῶν ἐνθουσιᾷ) je ovšem správný, avšak že by se s ním nesrovnávalo též čtení ὁ δὲ γέρων, nenahlížím. Zmiňuji se o tomto případě proto, že pokládám za chybnou onu zásadu, tvrditi, že na určitém místě pouze jediné čtení je možné. Zde na př. oboje čtení ὁ δὲ γέρων σιβυλλιᾷ i εἶθ' ὁ γ. σ. je dobře rukopisně dosvědčeno, obé poskytuje týž smysl a jest tedy obojí možno. Co napsal Aristofanes, rozhodnouti nemůžeme. — Na str. 18 neprávem soudí Zacher, že κρῆναι καὶ λῆροι bylo pořekadlem, dovolávaje se Dem. Ol. III 29; tam však patří κρήνας k předcházejícím slovům ἐπάλξεις a ὁδούς, nikoliv k λήρους. — Ve v. 143 netřeba se vzdávati čtení ἐξελῶν, jež nejen zaručeno jest nejlepším rukopisem a scholiemi, nýbrž i — což jest rozhodující — poskytuje smysl mnohem vhodnější než varianta ἐξολῶν. Ovšem dovolává se Zacher slovesa ἀπόλλυται ve v. 127 a ἀπολέσθαι ve v. 138, avšak kdyby byl chtěl básník pokračovati v témž výraze, byl by zajisté řekl ne ἐξολῶν, nýbrž ἀπολῶν. — Ve v. 147 měl Zacher psáti κατὰ θεόν, třebas tak nestálo v rukopisech; neboť přese všechny pokusy interpretační zůstává v platnosti poznámka Cobetova: κατὰ θεῖον nihil est. — Rovněž ve v. 174 sotva lze hájiti čtení rukopisné Καρχηδόνα. Zde jest řeč o panství athenském, jehož vládcem má se státi jelitář; Karthago k němu nepatřilo. Oprava Boeckhova Καλχηδόνα jest evidentní a vyhovuje rovněž vtipu, jejž jelitář k slovům těmto připíná. Jinak jest ve v. 1303, kdež jedná se o dobrodružnou výpravu; zde jest na místě čísti εἰς Καρχηδόνα. — Verše 264 n. pokládá Zacher za podvržené; mnohem jednodušší a pravděpodobnější jest výklad, který podal Vahlen (v progr. Berlínském r. 1898, str. 9 nn.), dle něhož postačí přemístiti je po v. 260. — Ve v. 365 připadl Zacher, aby udržel čtení Venetu a j. rukopisů, na výklad obscoení, na nějž Aristofanes zajisté nepomýšlel, jak svědčí slovo ἐξέλκειν, jež opakuje se i ve verši následujícím. Při výkladu Zacherově musilo by státi ἐξωθεῖν. — Ve v. 407 neměl Zacher přijmouti Schnitzerovu konjekturu Ἰουλιέα; neboť že by názvem γέρων πυρροπίπης míněn byl básník Simonides, jest naprosto víře nepodobno. Dle svědectví Marm. Par. ep. 57 zemřel Simonides r. 468/7, tedy 43 let před

provozováním Jezdců; nemohl tedy při pádu Kleonově ani *ἰηπαιωνίσαι* ani *Βακχέβακχον ᾆσαι.*

Doufám, že netřeba poznámky tyto dále rozváděti; postačí upozorním-li čtenáře na důležitost těchto studií, jimiž se Zacherovo vydání »Jezdců« pěkně doplňuje. *Frant. Groh.*

Friedrich (Gustav): **Učebná kniha palaeografie latinské.** V Praze, Bursík a Kohout, 1898. 8°. Str. XV, 230. (Bibliotheky historické, doplňkem k Českému Časopisu historickému vydávané, čís. I.)

Vydáním knihy této prokázaly redakce a nakladatelstvo ČČH. vědě české službu dobrou, také České Akademii sluší dík za podporu učebnici té poskytnutou. Spisovateli pak bez odporu náleží čest prvního zákopnictví v oboru vědeckém, který pohříchu tak dlouho u nás ležel téměř úplně ladem. První tento pokus, uvésti historiky a filology naše v studium palaeografie latinské, zdařil se velmi pěkně, čemuž nikdo se nepodiví věda, že mladý auktor vzdělání svého nabyl v proslulém ústavu vídenském pro rakouský dějezpyt, jehož přednímu učiteli, prof. Mühlbacherovi, na důkaz vděčné oddanosti spis tento jest také věnován. Mimo to použil p. Friedrich, jak sám vyznává, nejlepších cizojazyčných děl tohoto oboru velmi svědomitě. Zvlášť překrásná jest část díla illustrační, jak patrno, v tomto oboru nejdůležitější, ano ukázky rozličných písem, kreslené největším dílem od auktora samého, svědčí o dovednosti, hodné všeho obdivu. Také roztřídění písem podle věků a národů jest veskrz správné a rozčlenění učebné látky vůbec methodické, kniha pak sama, poskytujíc přehojných odkazů k publikacím speciálním, tomu, kdo hledá zevrubnějšího poučení v té neb oné příčině, jeví se býti malou encyklopaedií palaeografie latinské. Aby budoucí vydání učebnice této bylo ještě dokonalejší, dovoluje si recensent přičiniti k jednotlivým částem některé poznámky a opravy.

Celé dílo své rozdělil auktor v devět hlav, jimž předeslal přiměřený úvod o podstatě, úkolech, dějinách a rozčlenění disciplíny palaeografické. První hlava věnována jest potřebám písařským a látkám, na nichž bývalo psáno. Je-li, jak auktor na str. 2 dobře dí, hlavním úkolem palaeografie, učiti správnému čtení a chronologickému určování nedatovaných starých písemností, myslím, že účelu posléze vytčenému také nemálo by prospívalo, kdyby byl ještě přidal zvláštní kapitolu o písařích a poněkud více si všímal výzdoby rukopisů umělecké, jež často určování nedatovaných kodexů velmi usnadňuje. Zde pohřešuji též kapitolu o palimpsestech, v níž mohlo býti také něco pověděno o reagenciích a jich zhoubném užívání. Konečně nepodepsal bych, co auktor na dvou místech (str. 40 a 51) na základě domněnky Wickhofovy pohrdlivě praví o chrysografii. Neboť ať byla cena

rukopisů zlatem psaných, když povstaly, jakkoli malá, prodlením věků a řídkostí těchto památek, třeba »dětinského vkusu«, cena ta bez ohledu na obsah vzrůstá zajisté, a vším právem náležel takovým památkám antickým ve středověku a náleží nyní jim a podobným rukopisům středověkým význam děl vzácných.

Hlavy II—VII věnovány jsou charakteristice a illustraci rozličných odrůd písma středověkého; jest to vlastní jádro celého díla, velmi pěkně propracované, v němž krom nepatrného poklesku na str. 59 (auktor praví, že v kapitále rustické nemá písmeno *A* příčky, kdežto obrazec 2 ukazuje opak) nepostihl jsem jiné vady žádné leč nedostatku přehledné tabulky celé abecedy latinské, na níž by tvary jednotlivých písmen podle odrůd a věků v charakteristických tazích byly znázorněny. Pořízení takové tabulky (as tak, jak sestavena jest na str. 222 tabulka tvarů arabských cifer) bylo by bývalo kresliči písem tak dovednému hračkou, začátečníkům pak zajisté poskytoval by přehled takový výhody znamenité. Také by našincům bylo vítanější, kdyby byl auktor mohl aspoň pro periodu mladší podati více ukázek písma z rukopisů domácích.

V hlavě VIII, jednající o tachygrafii a kryptografii, jediné oddělení druhé (o zkratkách) mne neuspokojilo úplně, což nebudiž žádnou zvláštní příhanou knihy p. Friedrichovy, poněvadž i v jiných toho druhu dílech, zbudovaným na základech mnohem širších, toto oddělení bývá nejslabší. Přede vším doporučovalo by se tu, jak myslím, pronikavější rozlišování zkratek podle času a místa (zkratek vnitroslovných a koncovkových), potom důraznější vytčení abbreviatur speciálných ve spisech filosofických, právnických, lékařských a astronomických, jež vymykají se namnoze pravidlům obecným. Však ani klassifikace pravidel obecných na str. 209 není bezvadná, jak vysvítá z toho, že zkratky *co* = *cio* (tio) a zkratky, vynecháním samohlásky před *l* povstalé, na dvou rozličných místech (prvé 2, A a 2, C str. 210 a 211, druhé 2, A a 3, C str. 210 a 214) se uvádějí. Také prosté parallelisování zkratek za *ar*, *er*, *ir*, *or*, *ur* a za *ra*, *re*, *ri*, *ro*, *ru* na str. 212 není správno, ana řada první (zejména *er* a *ir*, někdy *ur*) krácena bývá společným znamením ', slabiky pak s *ar* a zejména s *or* (zvláště ve slově *corpus*) kráceny vůbec nebývají. Potom tamtéž uvedené zkratky *amav*^{t} nikde jsem nepostihl, nýbrž toliko *ama*^{t} (= amavit).

V příkladě, uvedeném na str. 211, $\overline{ppm}$ = *perpetuum* schází zajisté spodní přetržení písmene *p*, jinak by každý četl spíše *praepositum* nebo *papam*. Na str. 215 uvádí se jako zvláštnost užívání zkratky ꝯ = *con* za *co* ve slově *cognoscere*; ale to není žádná zvláštnost, poněvadž ve středověké latině se vyslovovalo a dokonce vypisovalo congnoscere, dingnus, lingnum, vůbec předkládalo *n* před skupinu *gn* ve vnitrosloví (což souvisí nějak

s výslovností vulgární *ñ*). Konečně sluší v kapitole této začátníka mnohem důtklivěji upozorniti na tu nemilou pravdu, že středověcí písaři velmi často znaménka, jednotlivým zkratkám příslušná, tak zběžně, ano téměř jednotvárně nedbale kladou, že jen ten, kdo latinu onu zná důkladněji, v jednotlivých případech správného čtení se dopátrává.

Poslední hlava IX, jednající o číslicích a jiných znameních pomocných, jest veskrz správná. K opravám na poslední stránce dlužno přidati některé maličkosti. Pod obrazcem 28 budiž transskribováno vlastní jméno Archelaus místo Archelocus. Na str. 216 převráceny jsou nohama vzhůru obrazce za minor probatur, potom za quid quidem quia, a obrazec za pro zdá se mi nepovedeným. Než to vše jsou nepatrnosti; větším nedostatkem zdá se mi, že spisovatel opominul na konci přidati rejstřík věcný, jímž by používání knihy stalo se snazším. Avšak přes to, jak svrchu pověděno, jest učebnice p. Friedrichova výborná, i doporučena budiž vřele k bedlivému studiu našim mladým historikům a filologům. *Jos. Truhlář.*

O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei. Napsal *Josef Zahradník*, ředitel c. k. gymnasia v Písku. V Praze 1897. (Rozprav české akademie císaře Františka Josefa ročníku VI. č. 1.)*)

Po krátkém úvodě shledáváme se s druhým titulem tohoto pojednání, jenž k celému obsahu jeho ani náležitě se nehodí, totiž s titulem »O významu caesur v hexametrech Iliady a Odysseje«. Titul hlavní jest příliš široký, ježto výklad o skladbě veršů musí obsahovati více, než co se čte v tomto pojednání; druhý titul jest opět příliš úzký, ježto pod tímto záhlavím pojednává se v některých odstavcích i o věcech, které s caesurami nijak příčinně nesouvisí (o některých zajímavých úkazech umělého pořádku slov a o fonetických okrasách v básních Homerových).

Pojednání o caesurách zajímá ovšem největší část spisu. Mohlo by se zdáti, že pojednávati o caesurách v básních homerských je po tolika výkladech, které o nich byly již napsány až do Engelbrechta (»Die Caesuren des homerischen Hexameters«, Serta Harteliana, Wien 1896, str. 293 nn.) v monografiích i v souborných výkladech knih, jednajících o metrice, docela zbytečné. Ale není tomu tak; kdo odbornou literaturu metrickou zná, ví dobře, kolik jest tu otázek dosud nerozřešených. Vždyť do nedávna nebyly náležitě sebrány ani starověké výklady o tom, co je caesura, a jak staří caesuru pojímali; učinil to teprv r. 1889 Straehler a r. 1896 mnohem důkladněji Engelbrecht, jenž na str. 298 vyslovil totéž, co jsem já vyslovil

*) Recense ta napsána jest před rokem, ale nemohla býti uveřejněna dříve pro nedostatek místa v »Listech fil.«

r. 1890 mnohem určitěji, než někteří metrikové přede mnou, ve své Rhythmice, str. 138, že caesura podmíněna jest tím, aby po ní možný byl dle smyslu krátký oddech a že nemůže tedy děliti slova těsně souvislá. Ještě Rossbach ve své metrice z r. 1889, str. 26 nn. připouští caesuru všude tam, kde slovo končí uprostřed stopy, nehledě k tomu, je-li po slově tom možný oddech či nic. Je správné stanovisko starší či novější? Lze uznávati caesuru i tam, kde smysl oddechu a malé přestávky nepřipouští? Je k caesuře nutna pausa v řeči, označovaná interpunkcí, či postačí třeba vedle silné interpunkce pro caesuru pouhý oddech, nerovnající se trváním přestávce v řeči? Kde je na př. caesura v druhém z těchto dvou hexametrů (*Α* 11)

οὕνεκα τὸν Χρύσην ἠτίμασεν ἀρητῆρα
Ἀτρείδης. ὁ γὰρ ἦλθε θοὰς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν?

Je po *Ἀτρείδης*, kde je silná interpunkce, či po *θοὰς*, ač slova *ἐπὶ νῆας* patří k slovu *θοὰς*? Je caesura *κατὰ τέταρτον τροχαῖον* v dobré době řecké literatury neoprávněna, jak tvrdil již G. Hermann, či oprávněna? Je bukolská diaerese ve verši homerském schopna zastupovati caesuru jako v hexametru bukolském, či není vůbec oprávněna, jak soudil již Lehrs? Jsou vedlejší caesury, zvláště tak zv. *τριθημιμερής*, ačkoli se o nich staří metrikové nezmiňují, přípustny? Je možna caesura mezi předložkou a náležejícím k ní substantivem (na př. *Α* 53 *ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ* | *στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο*), jak soudí Rossbach v metrice na str. 27 n.?

Otázek zajímavých, jež nejsou dosud určitě rozřešeny, jest tu tedy dostatek. Část jich velmi přesvědčivým způsobem rozřešil v uvedeném již stručném pojednání Engelbrecht; pojednání toto z r. 1896 skladatel díla, o němž jednáme, znal (v. str. 7), ale neužil ho náležitě a snad ho ani již náležitě užiti nemohl. Ale otázky, které jsem výše naznačil, byly řešeny, ač dosud nerozřešeny, již před Engelbrechtem, a nějaké postavení k nim musí zaujmouti každý, kdo o caesurách homerského hexametru píše.

Byl jsem tedy velmi zklamán, když jsem v tomto díle shledal pomíjení těchto otázek a za to věci, které dílem jsou dávno známy, dílem mohly zůstati i na dále neznámy. Spisovatel, přijímaje na str. 5 běžné učení o pěti možných caesurách v hexametru (*τομὴ πενθημιμερής*, *κατὰ τρίτον τροχαῖον*, *ἑφθημιμερής*, *τριθημιμερής* a *βουκολική*) a nestaraje se o to, že oprávněnost některých caesur byla upírána, místo očekávaného řešení výše připomenutých otázek hledí vyzpytovati způsob, kterak jednotlivé členy hexametru, povstalé caesurami, »vyplňovány byly větami nebo jen částmi vět« (str. 8).

Skladatel začíná výkladem o caesuře ve stopě třetí (*πενθημιμερής* nebo *κατὰ τρίτον τροχαῖον*) a dokazuje:

1. caesura ve stopě třetí je hranicí vět: *a*) bývá před větou hlavní, jež k předešlé větě řadí se *α*) beze spojky), *β*) se spojkou (*καί, ἠδέ, οὐδέ, ἤ, δέ* — toto zase stává často po pronominu *ὅ, ἥ, τό*, po *σύ*, po předložkách v adverbiálním významu — *ἀτάρ, ἀλλά, γάρ* atd.); *b*) bývá před větou vedlejší, a to vztažnou, »vyjadřovací«, příčinnou, časovou — uvozenou spojkou *ὅτε, ὁπότε, εἶτε, πρίν* a j. —, účelnou, podmínečnou, připouštěcí; *c*) obě polovice verše zabrány jsou větami parallelnými nebo korrelativnými nebo souvětím, složeným z věty hlavní a vedlejší.

2. caesura ve stopě třetí je hranicí části věty: *a*) je hranicí apposice, a to *α*) apposice v prvé části, *β*) v druhé části hexametru, *γ*) apposice je v obou částech hexametru, *b*) je hranicí sourodých částí věty: *α*) dvou podmětů nebo předmětů nebo výroků nebo příslovečných určení a j. Atd. atd. atd. atd.

Nebudeme tímto výčtem čtenáře unavovati. Připomínáme jen, že č. 3 (str. 21) má nadpis »Caesura ve stopě třetí hranicí různých vazeb nebo částí věty« a že tento nadpis ukazuje sám, že č. 3 mělo býti sloučeno s č. 2, ba že mělo s ním býti spojeno i č. 4 (str. 27), v němž se jedná o tom, že »caesura ve stopě třetí bývá rozhraním ještě jiných částí vět, z nichž sourodé nebo na sobě závislé vazby nebo slova vyplňují jednu ze dvou polovic hexametru.« Z následujícího potom výčtu poznáváme, že stávají u Homera v prvé nebo druhé polovici hexametru dvě substantiva, dvě adjektiva, řaděná vedle sebe asyndeticky nebo pomocí spojek, dvě slovesa, dvě příslovce, podstatné jméno s přídavným, podstatné s podstatným atd., atd.

Jak každý vidí, rozdělení to nikterak nevyniká přesností. V č. 2, 3 i 4 mluví se o částkách věty, v č. 4 najednou mluví se o postavení ne částek věty, nýbrž částek řeči, které přece ve větě musí také hráti nějakou úlohu. Jak se do tohoto rozdělení hodilo náhle i záhlaví »Caesura ve stopě třetí hranicí slov mnohoslabičných« (str. 26) nebo výklad o verších, jež zabrány jsou čtyřmi slovy (str. 38), věru nevím.

Toto nepřehledné, nepřesné a do velikých podrobností jdoucí rozdělení vyplněno je hojnými příklady veršů buď plně uváděných nebo jen čísly citovaných (na str. 62 n. je šest stran pouhých čísel veršů!).

Oddíl II. »Caesura mezi stopou čtvrtou a pátou« (str. 38) obsahuje výklad, že po caesuře bukolské počínává věta hlavní, z vedlejších vztažné, podmínečné atd., atd.

Taková unavující mikrologie a makrologie, ostře se lišící od stručnosti metrických pojednání jiných filologů, kteří na malém místě dovedli směstnati materiál, jejž třeba po leta sbírali (v. jen pojednání Engelbrechtovo), je v celé práci. Čtenář musí se diviti té úžasné píli skladatelově, jenž snad po celý život bavil

se vypisováním jednotlivých veršů Homerových na cedulky, ale zároveň také žasne, když vidí, že všecka tato práce konána byla nadarmo.*)

Co vyplývá na př. z výčtu skladatelova o rozloze vět a částí vět v hexametru při užití caesury v třetí stopě? Že caesura ta může děliti celé věty i nejrůznější jejich částky, že tedy básníci Iliady a Odysseie připouštěli v rozřaďování materiálu slovného v schema verše největší volnost, podle své potřeby. To však nebylo třeba dokazovati; nebo to lze předpokládati u každého básníka. Výkladu by bylo zasluhovalo, kdyby byl skladatel pozoroval, že se od tohoto a priori čekaného a všem básníkům společného zvyku uchylovali, že se vřaďování jistých částí vět v prvou nebo druhou polovici hexametru vyhýbali, že zkrátka počínali si jinak, než jak by bylo lze čekati. Kdyby kdo vzal si na př. Čechova »Živsu« a ukázal na jeho hexametrech, že v nich caesura ve stopě třetí dělí brzo celé věty od sebe, brzo různé části věty, mělo by to jakou cenu? Nebo jestliže caesura, jak i skladatel na str. 7 připouští, jest jakýs oddech (pausa), pro recitaci verše nutný, musí od sebe oddělovati buď celé věty nebo části vět, které od sebe vůbec možno odděliti oddechem. Jaké jsou to části věty s hlediska syntaktického, na tom homerským pěvcům a žádnému básníku pranic nezáleží.**)

Problémem vědeckým by bylo, kdyby spisovatel byl si vytkl úkol, zda-li vskutku všecky verše Homerovy mají caesury, jež jsou skutečnými oddechy, či nevyskytují-li se také u Homera verše, kde caesury buď vůbec není nebo kde je caesura, jež i starověkému i modernímu mínění, že má být oddechem, nevyhovuje a je více caesurou zdánlivou než skutečnou, kdyby byl hleděl

---

*) Je zajímavo srovnati, jak o podobném thematě (o rozloze jazykového materiálu v hexametru vzhledem k caesurám) jednali stručně, přehledně a instruktivně jiní (na př. Hartel, Homerische Studien, Zweite Auflage, Berlin 1873, str. 93 n.). Na několika stranách směstnána jsou tu pozorování, která zakládají se na statistických výpočtech pracných a snad několikaletých. Měl-li tedy skladatel něco starším bádáním vytýkati, měl to učiniti rovněž tak stručně a neměl pokládati za vědeckou práci pouhé sestavení veleobšírných svých výpisků. Podobně i jiné práce, na př. Gisekova, užívaly takových výčtů jako podkladu určitých dedukcí.

**) Učinil jsem zkoušku s přízvučnými hexametry Sládkovými v překladu Mickiewiczova Konrada Wallenroda, str. 50—64, a shledal jsem, že tyto hexametry, ač nejsou napodobením hexametrů řeckých ani časoměrné, jsou skládány zrovna tak, jako verše Homerovy dle výkladu skladatelova. Proč, je na snadě. Každý hexametr, jestliže se v něm dbá zákonitých caesur a diaeresí, musí býti skládán takto. Tato věc — ostatně nikterak nová — mohla se pro všecky hexametry, jež kdy byly složeny a které snad teprve budou složeny, vyložiti na jedné stránce. Pojednání Zahradníkovo, týkající se jen Homera, obsahuje celý obšírný svazek! Nedej bůh, aby kdo věci tak samozřejmé chtěl snad dokazovati i na plodech jiných básníků hexametrických! Co by tu pak měla česká filologie zbytečných pojednání!

dále vyzkoumati, v jakém poměru k caesurám (oddechům metrickým) jest interpunkce neboli oddech v řeči, pouze smyslem stanovený.

Skladatel ovšem, jak viděti jest z různých míst jeho práce, nechtěl vlastně řešiti otázky metrické, jak bychom z titulu mohli souditi, nýbrž chtěl některými svými unavujícími výpočty dokázati jiné věci, a to: 1. že hexametr homerský budován je souměrně, 2. že lze z těchto výčtů »dobrati se nejednoho důvodu na obhájení soudu, že Ilias a Odyssea nejsou výtvorem jednoho básníka, nýbrž souborem zpěvův epických ponenáhlu tvořených ... a v jeden celek organický ponenáhlu sloučených ve školách anebo spolcích pěveckých« (str. 3 n.).

Nechci klásti váhu na to, že někde mluví skladatel o »jakési« souměrnosti (str. 19) a že »jakási« souměrnost je vlastně nesouměrnost, ale to musím ovšem vytknouti, že ve většině homerských hexametrů souměrného seskupení materiálu slovného kolem caesur vůbec není (čtěme na př. jen začátek Iliady), a že, kde souměr jest, dán jest velmi často sám sebou, přirozeným pořádkem slov, že ho tedy básník úmyslně nehledal, řadě k sobě slova tak, jak by je řadil každý spisovatel prosaický nebo básník, jenž by chtěl psáti nehledaně. Na př. verš *Δ* 258

ἠμὲν ἐνὶ πτολέμῳ ἠδ᾽ ἀλλοίῳ ἐπὶ ἔργῳ

má dle skladatele (str. 20) jakousi »souměrnost«. Ale jak to měl básník vyjádřiti? Tu zajisté básník žádného souměru nehledal. Souměr takový při přirozeném slovosledu podává se tu sám sebou. A že v tomto případě básník souměru nehledal, vidno z toho, že na začátku následujícího verše je ještě třetí člen toho výčtu *ἠδ᾽ ἐν δαίθ᾽*, o kterém skladatel ovšem mlčí. Byly by tedy jen dva členy tohoto výčtu rozloženy ve verši souměrně.

V některých hexametrech ovšem jsou členy věty souměrně rozloženy, na př.:

A 157 *οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα*
A 13 *λυσόμενός τε θύγατρα φέρων τ᾽ ἀπερείσι᾽ ἄποινα*,

a takové příklady souměru mohl konečně skladatel vytknouti, ačkoli i v těchto případech velmi často souměrný pořádek slov je právě nejpřirozenější, nehledaný, ne umělý. I v próse by na př. obě vazby participiální v *A* 13 každý položil bezprostředně vedle sebe. Podobně, jsou-li ve větě dvě substantiva stejného syntaktického významu, spojená s přívlastky, je přirozeno, že básník je řadí vedle sebe a jejich přívlastky připojuje k nim buď anaforicky, buď chiasticky. Jiný pořádek slov není tu ani možný, má-li býti přirozený. Mně tyto souměrné vazby jsou jen důkazem, že básníci snažili se užívati přirozeného pořádku slov; nějakého úmyslného

usilování o souměrnost umělou bych ve velké části případů nespatřoval. Skladatel tu zachází při svých výčtech rozhodně daleko.

Nebo uvažme jiný příklad, skladatelem na str. 21 uvedený. První hemistichion hexametru, často prý »zakončeno jsouc participiem, zavírá větu začatou ve verši předcházejícím nebo v téže polovici verše, někdy pouze člen věty«. Příčinu této časté vazby participiálné hledati prý jest v tom, že participium, jsouc slovo významné, dobře se hodilo na konec členu veršového. To je předně celé chybné; nebo básník užíval participií ne z příčiny, uvedené skladatelem, nýbrž jistě proto, že v jeho řeči participiálné vazby byly vůbec oblíbeny. Proč by dále zrovna participium bylo slovo významné a dobře se hodilo před caesuru, nechápu. I jiné tvary jsou stejně významné a stávají před caesurou, může-li po nich nastoupiti ve verši oddech. Taková lichá mikrologie, při které každá věc je »zajímavá«, »významná«, »bedlivé pozornosti zasluhuje«, ač je vlastně zcela prostá a přirozená, připisuje básníkům úmysly, kterých jistě neměli. Na doklad svého tvrzení uvádí skladatel na př. takové příklady veršů s vazbou participiální v první polovici: *ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, ἦτοι ὅ γ' ὣς εἰπών, ὣς ἄρα φωνήσας, τοῖσι δ' ἀνιστάμενος* a j. v. Ale kam měl v takových případech básník participium umístiti, byl-li dbalý správného slovosledu? Mohl říci *ἀνιστάμενος δὲ τοῖσι, φωνήσας ἄρα ὥς* nebo snad dokonce *ἦτοι εἰπὼν ὅ γ' ὥς*? Sama řeč tlačila tu participium na konec hemistichia, básník dokonce je tam nekladl proto, že se dobře pro svou »významnost« na to místo hodilo. Že to postavení participia není ničím charakteristickým, přiznává skladatel sám na str. 23, tvrdě, že se před caesurou *πενθημιμερῆς* vyskytují *ovšem* také jiné tvary slovesné a jiná slova. Co tedy s tím pozorováním? Proč by se part. praes. fut. a aor. (tu a onde i perf.) med. svým *plným a zvučným* tvarem zvlášť hodila k zakončení prvního hemistichia (j. *τοῖσι δ' ἀνιστάμενος, δεῦρο μαχεσσόμενος*), jak tvrdí skladatel na str. 22, nechápu. Jsou na př. part. *τεταγών, ἀναβάς* a i jiné tvary některé méně zvučné a méně vhodné, ač se také před caesurou vyskýtají (v. str. 23)? Tato subjektivní zvučnost a plnost nerozhoduje o tom, které slovo může státi před caesurou; může tam státi kterékoli slovo, které vyhovuje metrickým požadavkům hexametru a za nímž je přípustný oddech. Z takových zcela subjektivních výkladů nemá věda zisku.

Na některých příkladech prý lze zase dobře pozorovati, kterak se ve skládání epickém ustálila jakási technika básnická, pěstovaná ve školách pěveckých. *Které* jsou ty příklady, nikde skladatel zřejmě nevytýká, nýbrž ponechává *čtenáři*, aby se jich, jak v úvodu praví, sám »dobral«. Ale to měl učiniti skladatel *sám. Nebo k čemu jsou pak ty nekonečné výčty, když to, co z nich má vyplývati, teprve čtenář si má vybrati*, jinými slovy řečeno, když skladatel sám přestává

na suchopárných, nepřesně rozřazených výkladech rozličných vazeb a »dobrání se« důvodů pro nějakou theorii, tedy řešení skutečného vědeckého problému, nechává čtenáři? To je sice pohodlné, ale nevědecké. Ostatně z příkladů, skladatelem uvedených, mnoho jich nesvědčí nikterak pro nějakou ustálenou techniku. Vyskýtají-li se na př. v prvé nebo druhé polovici hexametru dvě substantiva (*ταύρων ἠδ' αἰγῶν*, *ἢ ἔπει ἢ ἔργῳ*) nebo dvě adjektiva (*πολλά τε καὶ χαρίεντα*, *Μηονὶς ἠὲ Κάειρα*) atd. atd., nesvědčí to pranic pro ustálenou techniku různých básníků, celé básnické školy. Básník taková dvě substantiva nebo adjektiva (*ἀπριάτην ἀνάποινον*, *εὐρεῖαν μεγάλην* a j.) nemohl ani od sebe odděliti, nechtěl-li užiti slovosledu nepřirozeného, a musil je tedy zařaditi na to místo ve verši, kam se měrou svou hodily. To mohli činiti básníci různí a mohl to činiti také básník týž; pro ustálenost veršové techniky neznamenají takové příklady nic. Ovšem snad skladatel na takové příklady sám neklad! váhy, ale je to pak jeho chyba, když ponechal čtenáři, aby si z jeho výčtů doklady pro ustálenost techniky veršů homerských vybral.

Pro ustálenost techniky hexametru Homerova svědčí, jak známo a jak často již bylo vyloženo, na př. rozličné ustálené obraty, na témž místě verše se vyskytující, které ve výčtech skladatelových také jsou, ale udušeny ve spoustě materiálu nic neznamenajícího a od něho neodděleny. Ale ani ty všecky stálé obraty nemají pro řešení otázky homerské ceny. I týž básník užívá ustálených obratů (vzpomeňme jen na Aischyla, Ovidia a j.); pro řešení otázky homerské mohou míti takové ustálené obraty jen tehdy cenu, dokáže-li se, že na některých místech užito jest jich tak, že je patrno, kterak užívá se jich jen z ustáleného zvyku. I tu třeba tedy podrobného zkoumání; suchopárný výčet takových obratů nemá ceny, i kdyby byl vskutku nový.

Jak klamné mohou býti takové mechanické výčty, ukáži na jednom příkladě. Na str. 14 ukazuje skladatel na »pozoruhodné« věty časové a příčinné, uváděné spojkou *ἐπεί*, které prý často stávají v druhé části hexametru po caesuře třetí stopy; na př.

Α 112 *οὐκ ἔθελον δέξασθαι, ἐπεὶ πολὺ βούλομαι αὐτήν*

Počet jejich jest prý tak hojný, že z toho zřejmo, kterak se stalo zvykem skladatelům hrdinských zpěvů klásti je ve druhém poloverší po caesuře ve stopě třetí. Není divu, že stávají takové věty na tomto místě verše; spojka *ἐπεί* (◡ —) nemohla začínati takt pro svou míru, nemohl tedy spojkou *ἐπεί* začínati se hexametr. A co je vůbec na tom postavení věty nápadného? Vždyť právě takový pořádek vět jest nejpřirozenější, na nějž každý při-

padne i bez ustálení jakési techniky. Co je tu tedy »pozoruhodného«? Jinde zase vyžadoval přirozený pořádek slov jiného postavení takové vedlejší věty, a proto stojí také někdy věta s *ἐπεί* před větou nadřaděnou (na př. *Α* 57, 458, *Ο* 363), jinde za ní, ale nepočíná druhé části hexametru; na př. *α* 2

πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν

nebo

Ζ 333 n.

Ἕκτορ, ἐπεί με κατ' αἶσαν ἐνείκεσας οὐδ' ὑπὲρ αἶσαν,
τοὔνεκά τοι ἐρέω a j.

Nebo začíná věta s *ἐπεί* po caesuře čtvrté stopy; na př. *Γ* 214 atd.

Zkrátka i odchylných příkladů je dost, k nimž skladatel nepřihlíží, a z nichž vyplývá, že tato ustálenost techniky nebyla tak příliš veliká. Z pouhého častého vyskytování určité vazby na určitém místě verše (srv. i str. 76) nelze souditi zpravidla nic, ježto lze často uvésti i odchylná postavení týchž vazeb.*)

Vůbec je postavení skladatelovo k homerské otázce divné; z úvodu vyplývá, že zná jen theorii unitářskou a theorii Wolfovu a Lachmannovu, které se patrně jako pravé drží. Že v novější době tato theorie dostala povážlivé trhliny, jakoby nevěděl. Což neví, že vedle těchto dvou jest ještě theorie třetí?

Jest Ilias a Odysseia seskupením různých, původně nesouvislých básní, či měla nějaké původní jádro, které bylo později rozšiřováno? Pro kterou z těchto dvou theorií svědčí výčty p. skladatelovy? Pro obě či jen pro jednu? V prvém případě měly by výčty ty výsledek jen negativní, v druhém mělo se vyložiti, proč svědčí jen pro theorii jednu. Dle úvodu zdá se, že spisovatel pokládá za správnou theorii Lachmannovu, a že jeho výčty mají tedy potvrzovati tuto theorii. Já potvrzení toho nevidím. Pro správnost čisté theorie Lachmannovy nevyplývá z těchto výčtů nic. Vůbec třeba připomenouti, že přes různá

*) Třeba při výkladech o takových »ustálených« obratech míti i to na mysli, že metrum často samo nutilo takřka básníka klásti některá slova a tvary na určitá místa ve verši, tak že z pouhého výčtu ustálených obratů, na určitém místě verše se vyskýtajících, nelze zpravidla usuzovati nic. Na takové umísťování mohl připadnouti i týž básník, zvláště skládal-li básně tak dlouhé. Ať přemýšlí p. skladatel, proč na př. český přízvučný jambický trimetr končí se, je-li správný, skoro vždy slovem trojslabičným nebo jednoslabičným u nejrůznějších básníků a překladatelů? Myslí, že je tu také nějaká »ustálenost techniky«? Nikoli; každý, jakmile začne skládati jambické trimetry, musí tak činiti, poněvadž ho metrum k tomu nutí. Neřídí se tu tedy nikterak nějakou ustálenou technikou, nýbrž technikou, kterou mu metrum samo vnucuje.

jména homerských badatelů, sem tam se vyskytující (Wilamowitz, Bergk, Cauer, Engelbrecht, La Roche a j.), spisovatel nemá dobré představy o bohatosti této odborné literatury. Jeho výpisky jsou dělány vlastně bez ní.

Probrali jsme důkladněji jen první oddíl práce. Totéž unavující a bezúčelné škatulkování objevuje se i v oddílech následujících. V oddílu druhém na str. 38 n. (Caesura mezi stopou čtvrtou a pátou, *τομή* č. *διαίρεσις βουκολική*) zase se širokým vyčítáním dokazuje, že pátá a šestá stopa může — což se rozumělo samo sebou — obsahovati jakékoli věty nebo části vět, a že básník, zamýšlel-li vskutku tuto caesuru, jak uznávám i já, souhlase tu náhodou se skladatelem (str. 7) proti tvrzení Engelbrechtovu, hleděl ovšem jen toho, aby před stopou čtvrtou byl možný oddech. Myslí-li však skladatel (str. 39), že caesura ta (správněji řečeno diaerese) činí z páté a šesté stopy »samostatný člen« hexametru, jest to mluvení nemetrické. Hexametr snad někdy vznikl z kola tetrapodického a dipodického, ale kolon není samostatný člen hexametru, a caesura ani diaerese nedělí rhythmické řady v samostatné členy. Teprve celý hexametr je přes své caesury a diaerese samostatná rhythmická řada. Důvody, které skladatel pro tuto domnělou samostatnost páté a šesté stopy při diaeresi bukolské uvádí (str. 39), jsou vesměs úplně liché. Dle týchž důvodů musili bychom souditi, že také caesurou *πενθημιμερής* nebo *ἑφθημιμερής* hexametr rozděluje ve dva samostatné členy. Co mají znamenati slova na str. 44: »Ačkoli stopa pátá a šestá jsou zakončením verše, bývá v nich přečasto umístěn začátek věty,« věru nevím. Což pak myslí vskutku p. skladatel, že v témž verši pravidelně se má ukončovati myšlenka? Zdá se tak dle str. 5 (»Vládne tu — v hexametru — zajisté týž zákon, který platí v poesii jiných národů i prostonárodní i umělé, že myšlenka ne pouze na konci veršů, nýbrž i na konci členů veršových dochází z pravidla svého ukončení.«) Vlastní jeho výpisky, které čtenáři per longum et latum předkládá, svědčí, že u Homera (ale také jinde) takového »zákona« není.

Povážlivější je, že skladatel uznává diaeresi bukolskou i tam, kde jí jistě není; na př.

Α 141 *νῦν δ' ἄγε νῆα μέλαιναν | ἐρύσσομεν εἰς ἅλα δῖαν* (str. 60)

Λ 447 *τῷ δὲ μεταστρεφθέντι | μεταφρένῳ ἐν δορὶ πῆξεν* (ib.) a j. v.

jistě je caesura v třetí stopě a nikoliv diaerese bukolská, třeba by pátou stopou počínala »část věty«. Vůbec musíme u Homera diaeresi bukolskou uznávati jen tam, kde to nezbytně nutno, na př. v *Γ* 2

Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν | ὄρνιθες ὥς a j. v.

Pro tvrzení, že pátá a šestá stopa bývá »samostatným« členem hexametru, uvádí skladatel (na str. 39 a 68) pozorování, že stopa pátá začíná se zhusta slovem, jež má v násloví samohlásku, a to nezdá prý se nahodilé. Nahodilé to ovšem není, nýbrž hojné vyskytování samohláskového násloví při diaeresi bukolské (ať pravé, ať zdánlivé) jest nutné. Chtěl-li míti básník ve čtvrté stopě daktyl, musil velmi často počínati při diaeresi bukolské pátou stopu samohláskou, ježto hojná slova daktylského spádu, ale zakončená konsonantem, nemohl z verše vyloučiti. A k tomu již dávno jest známo, že ve čtvrté stopě hexametru raději kladli básníci homerští daktyl než spondej (srv. na př. Ludwich, Aristarchs Homerische Textkritik, II. Theil, Leipzig 1885, str. 301 n., zvlášť str. 338). V tom je vysvětlení onoho »pozoruhodného« zjevu, že pátá stopa tak často počíná se samohláskovým náslovím.

Podobným způsobem složeny jsou také následující oddíly tohoto pojednání. V části třetí, str. 68 nn., jedná se o části hexametru, sáhající od caesury v stopě třetí do diaerese bukolské, které prý básníci věnovali zvláštní pozornost, kladouce tam slova důraznější, závažnější (výrok, přívlastek atd.). Skladatel tu pokládá mlčky za pravdu obyčejné mínění, že hexametr může míti více caesur než jednu, ačkoli toto mínění dokonce není tak spolehlivé, jak se obyčejně soudí. Myslím, že Engelbrechtovy důvody proti tomuto obvyklému mínění musí se vyvrátiti a ne mlčky odmítati, jak činí skladatel. Nicméně nechci tu k této věci hleděti. Nehledím ani k tomu, že dle výčtů skladatelových závažná část věty může býti vlastně v každé části hexametru, a že již tím jeho theorie, jakoby básníci byli zvlášť rádi umísťovali slova závažná mezi caesuru třetí stopy a diaeresi bukolskou, valně se oslabuje, ne-li docela ničí.

Prohlédneme-li však příklady, uvedené se známou nám již podrobností spisovatelovou — vyčítá se tu velmi podrobně, že na tom místě stávají: I. jednotlivá slova: *a*) substantiva, *b*) adjektiva, *c*) příslovce, *d*) číslovky, *e*) sloveso, a to *α*) indikativ slovesa, *β*) konjunktiv a optativ, *γ*) imperativ, *δ*) infinitiv, *ε*) participium; II. více slov: *a*) jedno slovo s příklonkami, *b*) s předklonkami, *c*) spojka se slovesem atd. atd.; člověka i vypisování takového mikrologického rozdělování omrzí —, vidíme, že na tom místě i dle příkladů, skladatelem uvedených, nestává vždy slovo závažné. Srv. jen následující verše:

A 44 *βῆ δὲ κατ᾽ Οὐλύμποιο καρήνων χωόμενος κῆρ* (str. 70)

A 170 *οἴκαδ᾽ ἴμεν σὺν νηυσὶ κορωνίσι, οὐδέ σ᾽ ὀίω* (str. 71)

A 551 *τὸν δ᾽ ἠμείβετ᾽ ἔπειτα βοῶπις πότνια Ἥρη* (ib.)

A 423 Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μ ε τ' ἀ μ ύ μ ο ν α ς Αἰθιοπῆας (ib.)

B 390 ἱδρώσει δέ τευ ἵππος ἐ ύ ξ ο ο ν ἅρμα τιταίνων (str. 72)

A 34 ἐν δέ οἱ ὀμφαλοὶ ἦσαν ἐ ε ί κ ο σ ι κασσιτέροιο (str. 73)

A 62 ἀλλ' ἄγε δή τινα μάντιν ἐ ρ ή ο μ ε ν ἢ ἱερῆα (str. 74)

B 340 ἐν πυρὶ δὴ βουλαί τε γ ε ν ο ί α τ ο μήδεα τ' ἀνδρῶν (ib.)

A 149 ὤ μοι ἀναιδείην ἐ π ι ε ι μ έ ν ε, κερδαλεόφρον (str. 76)

B 337 ὢ πόποι, ἦ δὴ παισὶ ἐ ο ι κ ό τ ε ς ἀγοράασθε (ib.)

atd. atd.

Vybrali jsme maně jen některé příklady. Ve všech těch příkladech — zvláště podíváme-li se na kontext místa — jest j i n é slovo nejzávažnějším a nejdůraznějším, anebo má slovo, skladatelem vytknuté, t ý ž důraz jako slovo jiné. Proč by se na př. vytýkalo v *A* 551 zvlášť βοῶπις? Nebo má na př. v *A* 62 ἐρήομεν větší důraz než μάντιν a ἱερῆα? Nebo v *B* 340 γενοίατο větší důraz než βουλαί a μήδεα? Vidno, že celá ta theorie nemá pražádné ceny: není pravda, že mezi caesurou třetí stopy a diaeresí bukolskou stává zvlášť rádo závažné slovo věty, vyžadující »svou závažností důraznějšího proslovení« (str. 71); stojí tam právě tak rádo, jako v jiných částech hexametru. Skladatel to vlastně sám připouští, když na př. na str. 70 ukazuje k tomu, že vokativ stává rád na tomto místě, ač jinde (str. 53) zase tvrdí, že často stává v páté a šesté stopě a j.

Do tohoto výčtu dostal na str. 83 i oddíl *h*) A l l i t e r a c e. Myslí však vskutku skladatel, že εἶπας ἔπος, πεδίῳ πέσε, τέμενος τάμον, μένος μέγα jsou alliterace? Vždyť nesmí se rozuměti přec alliterací každá n á h o d n á s h o d a v násloví slov, nýbrž jen shoda ú m y s l n á, z jistých příčin básníkem vyhledávaná.

O alliteraci a assonanci dočítáme se obšírného výkladu ještě na str. 149 nn., kde skladatel dobře připomíná, že snad někde jsou tyto okrasy n a h o d i l é, ale uvádí i ty snad »nahodilé« i úmyslné alliterace vedle sebe, přenechávaje zase čtenáři, co měl učiniti s á m, aby si totiž ty »úmyslné« alliterace vyhledal. Zase samé mechanické vypočítávání a vyhýbání se hlubšímu posouzení věci. Dle mého mínění v e v a l n é většině těchto příkladů alliterace n e n í; k uznání alliterace třeba ještě jiných momentů, než pouze alliterujících začátků slov. Tato věc by stála přes některé střízlivé výklady dosavadní ještě za vyšetření, kterého skladatelovy výpisky nepodávají. I tu zachází skladatel za dovolené meze. Je na př. ve verších

A 7 Ἀτρείδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς (str. 152)

A 203 ἦ ἵνα ὕβριν ἴδῃς Ἀγαμέμνονος Ἀτρείδαο (str. 153)

alliterace mezi slovem Ἀγαμέμνων a Ἀτρείδης? Jak se mohl básník jinak vyjádřiti, když Agamemnon byl náhodou syn Atreův? Tu bychom také právem v českých jménech »*K*arel *K*učera, *P*rokop *P*odlipský« mohli shledávati alliteraci. Alliteraci v ἄναξ ἀνδρῶν leckdo by snad vyhlásil za pochybnou. Což pochází-li ten verš (je ze zpěvu, jenž je z nejstarších) z doby, kdy ἄναξ znělo ϝάναξ? Snad skladatel drží se dle mého názoru správného mínění těch, kteří soudí, že digamma za Homera již se nevyslovovalo, třeba jevilo ještě (na př. zamezováním průzevu) své účinky, ale pak měl se o tom zmíniti. Takové otázky souvisí přece také se záhadami Homerské mluvy.*) Assonance ve verších španělských, o níž skladatel mluví na str. 149, je docela něco jiného než alliterace, jak ví každý, kdo nějaké španělské verše v originále četl.

O následujících oddílech IV. »Caesura ve stopě čtvrté« (str. 84 n.), V. »Caesura τριθημιμερής nebo caesura mezi stopou první a druhou« (str. 95 n.) se již ani šíře nezmiňuji. Jsou tu tytéž dlouhé výčty na základě podrobného, často nepřesného rozdělování, jako v částech dřívějších. Připomínám jen tolik:

1. Po první stopě není v hexametru žádné zákonné diaerese (nebo, jak skladatel říká, caesury). Skladatel ji uznává na str. 90 a 96 nn., uváděje arci i takové verše, kde sice po prvé stopě končí se slovo, ale kde přes to pro nedostatek oddechu není diaerese; na př.:

A 307 ἤιε | σύν τε Μενοιτιάδῃ || καὶ οἷς ἑτάροισιν (str. 90)
B 136 αἱ δέ που | ἡμέτεραί τ' ἄλοχοι || καὶ νήπια τέκνα (ib.)
Γ 202 εἰδὼς | παντοίους τε δόλους || καὶ μήδεα πυκνά (ib.)
a j. v.

Verše ty mají jen caesuru ἑφθημιμερής. Jak se pak může dovolávati na str. 7 mé »Rhythmiky«, kde jsem se proti uznávání takových jen domnělých caesur vyslovil? Někdy ovšem po první stopě bývá interpunkce a tedy možnost oddechu (srv. str. 96 nn.). To bylo již dávno pozorováno, a tu by bylo na místě vyšetřovati, jak lze takové přestávky v řeči přivésti v souhlas se zákonitou caesurou. Ale tu právě, kde nějaký skutečný problém začíná, skladatel mlčí.

---

*) Vím, že mnozí filologové, zvláště v latinských textech (i v próse!), při nichž pro jednotvárnost latinského násloví jest možnost náhodné alliterace velmi veliká, nasbírali alliterací velmi mnoho; ale proti této methodě také se již ozvaly hlasy, jichž třeba hleděti. Z vlastního českého výkladu skladatelova mohl bych nasbírati alliterací velmi hojně. Krásná alliterace je na př. na str. 77: »*S*lova *s*pojená *s* příklonkami nebo *s*e slůvky *p*odobné *p*latnosti.«

Také v oddílu VI. »Rozhraní vět ve středu stopy první« (str. 119 n.) zmiňuje se skladatel o tom, že interpunkce, a tedy možnost oddechu, bývá i mimo místa zákonité caesury, v první stopě, a spokojuje se pouhým tvrzením, že takové slovo musí při přednesu rhythmicky splývati se slovy věty následující. Že by se tím položením slovo důrazněji vytýkalo, nevěřím; aspoň leckteré příklady, skladatelem uvedené, svědčí proti tomu; na př. v *Α* 234 n.

τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους
φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπε

nemá přece *φύσει* většího přízvuku větného, než *φύλλα καὶ ὄζους*, a není nad ně důraznější. Myslí-li konečně skladatel na str. 122 n., že slova *πλῆξ'*, *σφάξ'* a j., stojící někdy na počátku hexametru, jsou jednoslabičná, »že imitují a znázorňují děj« (tedy na př. *πλῆξ'* asi náhlost a ráznost rány), jest velice na omylu. Což pak je staří četli vskutku jednoslabičně? Což pak je *συναλοιφή* vokálů vskutku vymítání vokálů? Nebylo o tom až příliš často, i v české literatuře, jednáno?

2. Skladatel uznává také caesuru *τριθημιμερής*, ač zákonitost její byla brána v pochybnost, i tam, kde není možný oddech, a kde tedy není vůbec caesury; na př. v

Δ 199 *βῆ δ' ἰέναι | κατὰ λαὸν Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων*
(str. 104) a j. č.

Kdo uznává takové caesury, může uznávati i caesury třeba v páté a šesté stopě, vůbec všude, kde uprostřed stopy končí se slovo. Otázka o oprávněnosti této caesury se takovými příklady nerozřeší.

Lepší je část VII. »Některé zajímavé úkazy umělého pořádku slov« (str. 123 n.), ač ovšem ani tato část nepodává něco neznámého a není prosta omylů. Za umělý pořádek slov pokládá se někdy pořádek slov zcela přirozený; na př.

Α 194 *ἕλκετο δ' ἐκ κολεοῖο μέγα ξίφος, ἦλθε δ' Ἀθήνη*
(str. 125)
Γ 449 *Ἀτρείδης δ' ἀν' ὅμιλον ἐφοίτα θηρὶ ἐοικώς*
(str. 129) a j. v.

To platí zejména o příkladech, uvedených na konci str. 134 nn., které neobsahují nijakého »umělého« pořádku slov. Já ovšem takových obsáhlých výpisků, které lze si sestaviti při jakés píli bez velikého myšlení, nemiluji, nejsou-li podkladem určitých kombinací a dedukcí, a i v semináři takových prací, při kterých nemůže se ani osvědčiti soud a kombinační talent skladatelův, nepřipouštím. Bez dedukcí mají jakous oprávněnost, jen jsou-li

velmi stručné a obsahují aspoň všude pozorování nějaké zvláštnosti slohu. Ale tím obmezením skladatel se neřídil, a proto i v té části dospěl k výkladům, z nichž nevyplývá charakteristického nic. Na str. 143 n. na př. tvrdí, že i vlastní jména stávají v hexametru na místech významných, na začátku a na konci verše, na konci prvního a na začátku druhého poloverše. Toto »pozorování« se zase s obvyklou mikrologií rozšlapává v pravém slova smyslu skoro na šesti stránkách. Jakou cenu má toto pozorování? Žádnou. Nebo vyplývá z něho, že vlastní jména, mohou-li státi na začátku a na konci prvního nebo druhého poloverše, mohou státi, ježto většinou obsahují více než dvě slabiky, vlastně všude, a že tedy každé místo hexametru je pro ně »významné«. To je věc, které lze čekati a priori, a kterou netřeba široce teprv dokazovati. A že pro ně básník nehledal stále »významných« míst, nýbrž že je kladl tam, kde dovolovala jich míra a smysl místa, vyplývá z toho, že zvláště kratší jména, která nezabírají více než jednu stopu, a při nichž tedy spíše můžeme stopovati, zdali básník měl úmysl klásti je na místa »významná«, stávají třeba uprostřed poloverše. Tuto několik příkladů, které se mi namanuly při převracení několika listů Iliady:

Α 191 *τοὺς μὲν ἀναστήσειεν,* | *ὃ δ' Ἀτρείδην ἐναρίζοι*
Β 496 *οἳ δ' Ὑρίην ἐνέμοντο* | *καὶ Αὐλίδα πετρήεσσαν*
Ζ 428 *πατρὸς δ' ἐν μεγάροισιν* | *βάλ' Ἄρτεμις ἰοχέαιρα*
Μ 136 *μίμνον ἐπερχόμενον* | *μέγαν Ἄσιον οὐδὲ φέβοντο.*

Příklady ty si každý může rozmnožiti dle libosti. Jakou cenu má tedy pozorování skladatelovo?

V oddílu posledním VIII. mluví se o alliteraci a assonanci (v. výš) a pak o jiných věcech praznámých, o líčení zvukodobném, o *σχῆμα ἐτυμολογικόν*, o figurách slovných a j. I v tom je leccos nesprávného, nestřízlivě z dřívějších výkladů převzatého, čemuž lze věřiti jen při dosti živé fantasii. Na př. ve verši

Ε 504 *οὐρανὸν ἐς πολύχαλκον ἐπέπληγον πόδες ἵππων*

prý hlásky *π λ γ κ* živě napodobují tepot koňských noh (str. 154). Já toho nevidím, a nechápu, jak zvláště *λ* a *γ* může napodobovati tepot koňských noh.

Jemnou podajnost oleje, masti, sádla znázorňuje hromadění hlásky *λ*, jakož i dvojhlásek *αι ει οι*, na př.

Ι 208 *ἐν δὲ συὸς σιάλοιο ῥάχιν τεθαλυῖαν ἀλοιφῇ* (ib.).

Utlumený šramot pochodu nočního vyličuje verš

Ι 86 *κοῦροι ἅμα στεῖχον, δολίχ' ἔγχεα χερσὶν ἔχοντες*

hromaděním hlásky *χ*.

Nevím, jak k této úloze *χ* (t. j. *kh*) přišlo. Zdá se, že skladatel myslí, že řecké *χ* znělo jako naše *ch*.

Dutá ozvěna kroků případně vylíčena *π* 10 *ποδῶν δ' ὑπὸ δοῦπον ἀκούω* hláskami *π δ ο ω ου* (str. 155). Roje včel, ve velikém množství vyletující, zobrazují se prý třikrát se opakující koncovkou *άων* (ib.). Mohutnost proudu rozvodněného Skamandra zobrazena prý zase třikrát se opakující koncovkou *ησι* (str. 156) atd. Slýchal jsem také takové věci ve škole, ale nyní jim nevěřím, a jsem jist, že by se Homeros sám tomu podivil, co nyní lidé z jeho slov vyčtou!

Spondejský verš

ο 334 *σίτου καὶ κρειῶν ἠδ' οἴνου βεβρίθασιν*

značí prý svými spondeji přeplnění stolů pokrmy a nápojem (str. 158). Dobrá. Ale těm, kdo chtí za genitivy na *ου* všude v Homeru — jistě neprávem — psáti gen. na *οιο* (*οο*), měl by dříve skladatel vyložiti, že jejich mínění je mylné, nebo se odvolati aspoň na Ludwichovu knihu, výše již uvedenou, jestliže mluví tu tak jistě o verši čistě spondejském. Já sám se nikterak nestavím na stranu Payne Knightovu, Bekkerovu, Nauckovu a j. v homerské kritice, aspoň ne bezpodmínečně, ale jejich mínění nelze mlčením pomíjeti tam, kde se výklady o metrice Homerově jimi mění.

Dvě věci třeba při posudku tohoto pojednání vytknouti pochvalně: neobyčejnou píli, s jakou skladatel jistě po velmi dlouhou dobu svého zamilovaného Homera rozpisoval na cedulky, a velikou bedlivost při korrektuře díla, které — mimochodem řečeno —, nevím z jaké příčiny, nemá obvyklého u akademických publikací širokého německého nebo latinského výtahu. Patrně je určeno jen pro český filologický svět. Zdali tato píle skladatelova je dostatečnou příčinou, aby jeho dílo bylo vydáno, a dokonce akademií vydáno, ponechávám k rozsouzení jiným. Třetí třída akademie podporovala svou pomocí na př. Anthologii Timotheje Hrubého, jež obsahuje věci, které nelze čísti bez podivení, vydala i spisy zcela zbytečné, na př. Flajšhansův slovník k makavému falsifikátu RK, jenž se těší zvláštní přízni třetí třídy, mohla tedy dobře vydati i toto dílo. To je přece ještě lepší. Jiní spisovatelé, kteří práce své nemohou uveřejňovati v akademii, mohou míti aspoň tu útěchu, že by dosti snadno mohli dosáhnouti té cti, aby díla svá viděli vydána akademií: k tomu dostačí i velmi slabé dílo. Ale aby aspoň cizina nemyslila, že není v Čechách filologa, který by znamenal, že publikace třetí třídy akademie obsahují i věci, jež měly by vycházeti nanejvýše soukromým nákladem, proto napsal jsem tuto recensi.*)

Josef Král.

*) Malá ukázka práce, kterou tuto posuzujeme, otištěna byla v Listech fil. XI (1884), str. 237—246. Ukázka ta zůstala — jako i jiné článkv v starších ročnících Listů fil. — nedokončena. Proč, nevím.

Římské reálie. Sepsal *V. Kubelka*, professor c. k. čes. gymnasia v Uh. Hradišti. S plánem Říma a 55 obrázky. V Uh. Hradišti. Nákladem vlastním. 1898. Str. 196.

Kniha Kubelkova obsahuje v 12 hlavách stručný výklad o všech oborech tak zv. římských starožitností, jakož i o mythologii a kultu, v hlavě pak třinácté jedná z příčin praktických i o římské literatuře.

Výklad Kubelkův je systematický; spisovatel nehledí jen k tomu, čeho žák při čtení klassiků, pro školu předepsaných, nezbytně potřebuje, nýbrž vykládá i o věcech, o které snad žák ani při čtení ve škole ani při čtení soukromém nezavadí; z toho stanoviska, myslím, že by na př. leccos z výkladu o římském právu soukromém i z výkladů o starožitnostech soukromých (srv. na př. výčet rozličných vozů římských na str. 130) leckomu mohlo se zdáti zbytečné. Jiný zase by snad leccos pohřešoval. Nám však v této úvaze nejde o to, pokud se tato kniha hodí za knihu pomocnou pro školy střední, nýbrž o to, je-li správná čili nic; jeť první podmínkou každé knihy, a ovšem také knihy školní, správnost věci v ní vykládané. Kniha, obsahující mnoho chyb, je nepotřebná, i kdyby všecky její ostatní stránky (sloh, přehlednost atd.) byly bezvadné.

V této příčině však bohužel také tato kniha dopouští se podobné chyby, jako mnohé knihy takové, chyby, kterou jsme marně častěji v těchto »Listech« kárali. Kdo píše kompendium, musí znáti předmět, jehož se týká, do podrobna, musí ho seznati aspoň na základě spolehlivých a ovšem novějších příručních děl vědeckých, nemůže-li stopovati literaturu monografickou. Na základě kompendií nové kompendium psáti nelze. Každé kompendium je stručné; špatný výklad jediného slova nebo malá odchylka od jeho stilisace může spůsobiti chyby,

---

Nebyl jsem tehdáž členem redakce. Jiná ukázka vyšla ve výroční zprávě c. k. gymnasia v Písku za školní rok 1890 a posouzena byla v těchto Listech od F. Čády (XVIII, 1891, str. 390 n.). Po uvedení obsahu F. Čáda pochybuje o tom, že by pilnými sbírkami spisovatelovými byl býval podán nějaký důvod pro podepření »Liedertheorie« homerské, ale vítá to pojednání z toho důvodu, že podalo zjevný důkaz pro větu již a priori jasnou a obecně uznanou, že caesura správná má býti nejen přestávkou ve verši, nýbrž že má podávati i článkování myšlenky. Jak vidno, Čáda formou velmi mírnou a šetrnou vytkl spisovateli totéž, co mu vytýkám já. Nicméně tyto šetrné výtky neměly na spisovatele účinku. Pojednání jeho nynější probírá ony nesprávné anebo důkazu nepotřebující myšlenky znova a ještě obšírněji. Velmi pochvalně posouzena ukázka v programmu píseckém od F. J. Drechslera v ZÖG 1892, str. 208 n. Uvádí se v té recensi široce obsah pojednání a několik ničím neodůvodněných pochval, jak to v recensích českých programů Drechsler vždy činívá, buď že nechce nebo netroufá si pouštěti se do věcného rozboru posuzovaných pojednání. Takové kritiky jsou pro posuzovaného velmi příjemné, ale pro věc samu neznamenají nic a nemají vůbec váhy.

kterých se dovede vystříci jen ten, kdo předmět, o nějž jde, zná přesně a podrobně. Spisovatel této knihy hleděl, jak se zdá, také více ke kompendiím než k dílům obšírnějším; jen tak aspoň lze vysvětliti mnohé chyby, které dílo jeho obsahuje. V předmluvě vypočítávají se sice také obšírná díla vědecká; ale některá z nich (na př. starožitnosti Langovy) jsou nyní již zastaralá, jiných, jak se zdá, neužito v náležité míře, poněvadž při správném jich použití spisovatel mohl se snadno vystříci leckteré nesprávnosti. Jiných, jichž mělo býti použito, bylo na velikou škodu díla pominuto. Kdo na př. nyní píše o státním zřízení římském, nesmí nepoužiti Mommsenova díla »Römisches Staatsrecht«, jež o mnohých věcech vykládá podstatně jinak a lépe, než se dálo dříve. Schillerovy starožitnosti, jež jsou stručným výtahem z tohoto díla, nikterak ho nenahradí, naopak svou příliš stručnou, a proto někdy i nejasnou stilisací mohou sváděti k omylu.

To jsou příčiny, proč spisovatel při vší snaze a píli neubránil se mnohým, někdy i nemilým nesprávnostem, z nichž některé, pokud se mi při jediném čtení knihy namanuly a pokud pokládám je za důležitější, chci tuto uvésti. Vede mne tu snaha přispěti k zlepšení této knihy aspoň v druhém vydání, poněvadž kniha tato jinak svou přehledností a také stručným, ale přece zpravidla jasným výkladem byla by — nehledíme-li k četným nesprávnostem — způsobilá k tomu, aby platně žákům středoškolským prospěla. Uvádím v závorkách u věcí důležitějších i některé souborné dílo, v němž lze se dočísti správného poučení o věci.

§ 2. Roma neslula nikdy Rāma; tento tvar byl Langem nesprávně z názvu Ramnes odvozen. Ramnes bylo by lze jazykozpytně sloučiti s Roma i bez takového, kombinací vzniklého tvaru. — § 3. Brázda, při zakládání místa pluhem učiněná, nenazývá se pomerium, nýbrž jen sulcus; není správno, že teprv později přenesen název pomerium na pojem, který se obyčejně označuje slovem pomerium. V novější době velmi dobře o těchto sakrálních terminech (sulcus, murus, pomerium) jednal Nissen, jehož výkladů mohlo býti hleděno. Co značí vykřičník ve slovech »dále údolí (!) Subura«? — § 6. Nerozumím dobře výkladu o změně směru cesty, zvané sacra via. Její směr byl jistě změněn již za Augusta při zakládání chrámu Caesarova (srv. Richter u Iw. Müllera, Handb. III, 798). — § 16. Ve villa publica na poli Martově úředníci při censu »nesídlili«, nýbrž se tam jen při censu zdržovali (Richter 864).

§ 19. Latinové tuto i jinde nazývají se řeckoitalským kmenem. Ale theorie o původní jednotě Řeků a Italiků je dávno vyvrácena. Latinové byli Italikové, jako Oskové, o jejichž ethnografickém postavení spisovatel zprávy nepodává, ač je brzy potom jmenuje. Tradice o nějakém starém usídlení Řeků v Latiu

nemá asi historické podstaty. — § 20. Quirites nemůže souviseti s curia. — § 22. Sestavení slov plebs — *πλῆθος* není tak jisté, jak míní spisovatel (srv. Stolz u Iw. Müllera Handb. II², 326). — § 24. Reforma centuriátního zřízení, provedená mezi r. 241—215, není nám dostatečně známa. Co spisovatel podává, zakládá se na staré hypothese Octavia Pantagatha. Mělo to však také jako hypothesa býti uvedeno. Vůbec upadá spisovatel častěji do chyby mnohých skladatelů středoškolských učebnic, kteří všecko vědí zcela určitě, i to, o čem si můžeme učiniti jakous představu jen na základě dohadu. — § 25 (srv. i § 36). Lex Ovinia byla dána nejspíše již před r. 312 (Herzog, Röm. Staatsverf. I, 260). Tvrzení, že význam nobility zahynul s republikou, ježto tehdy úřady ztratily svou dřívější politickou platnost, není zcela správné. Stav senatorský za doby císařské vznikl ze staré nobility (srv. Mommsen, Staatsr. III, 1, 466). — § 26. Tvrzení, že hodnost senatorská od dob Augustových byla dědičná, může vésti k omylu. Dědičný byl stav senatorský; jeho práv požívá i ten jeho příslušník, který do senátu nevstoupí (Mommsen III, 1, 469). Lépe jedná o té věci spisovatel v § 53. Slovo lunula mělo býti vyloženo. — § 27. Místo »pronajímajíc« třeba v 3. odstavci čísti »najímajíc«. Zákonem C. Graccha dána porota ovšem jezdcům; ale porota jezdecká udržela se jen do diktatury Sullovy (srv. i § 79). O dalších změnách zákona Semproniova neděje se tuto ani slovem zmínky (Mommsen III, 1, 528 n.). — Krátká poznámka o zvláštních místech jezdců v divadle a při hrách je nepřesná; tuto výsadu zjednal si stav jezdecký dosti pozdě (Mommsen III, 1, 519 n.) — § 28. Poznámky o optimátech měly býti spojeny s výkladem o nobilitě (§ 25.) a slovo optimates mělo se vyložiti.

§ 29. Ius gentium není totéž, co naše »právo mezinárodní«. Chyba i v jiných spisech se vyskytující, ale nemilá. — § 30. Klienti jsou prý »potomci porobených Aboriginů a ‚nerovných‘ manželství«. Co se míní těmi »nerovnými« manželstvími? Otázka o původu klientely je velmi nesnadná. Klientela vznikla asi z několika různých pramenů (srv. Mommsen III, 1, 54 n.). I tuto — jako jinde často — měla býti stilisace opatrnější. — § 32. Jméno patronus vykládá se: »otec svobody propuštěncovy«. — § 34. Není pravda, že interrex po uplynutí asi 50 dní musil předsevzíti volbu krále. Zákonem bylo pouze, že první interrex volbu tu nesměl předsevzíti. Určitá lhůta pro volbu nebyla však stanovena (Herzog I, 54). — § 36 *b*). Pro quaesturu byl minimálním stářím dle lex Villia annalis ukončený rok 27 (ne 28; srv. Herzog I, 666; Mommsen I³, 565). *c*) Výklad jména pedarii je naprosto nejasný. *e*) Dle mínění spisovatelova mohla se sedění senátu konati každý den; ale o dnech, kdy se tato sedění konati mohla, není nám nic určitého známo. Není pravda, že vždy tázán byl na své mínění první princeps

senatus. Zvyk ten byl, jak známo, později odstraněn, a tázáni první consules designati anebo konsularové. Rozdíl mezi senatus consultum a senatus auctoritas měl býti vyjádřen negativně: ne to usnesení senátu, které tribunové schvalují, nýbrž to, proti němuž neintercedují, jest senatus consultum. Výklad písmene *C*, které se v senatus consulta vyskytuje, je nesprávný; se souhlasem tribunů toto *C* nesouvisí (Herzog I, 925, pozn. 1). — § 39. O kompentenci komitií centuriátních v příčině dávání zákonů mluví spisovatel příliš určitě, ale nesprávně. Je vskutku pravda, že od r. 449 zákony, navržené v komitiích centuriátních, směly se vztahovati pouze ke změnám ústavy nebo k záležitostem zahraničním, kdežto zákonodárství ve věcech »soukromých« přešlo na komitie tributní a concilia plebis (srv. i § 40.)? Kompetenci jednotlivých komitií nelze tak přesně ohraničiti, jak se spisovatel domnívá (srv. Herzog I, 1070 nn., 1130 nn., 1173 nn.). Jak povstala concilia plebis a comitia tributa, a jak šířena jich kompetence, není tak jasno a zjištěno, jak by se z určitých (a někdy i nesprávných) slov spisovatelových mohlo souditi (srv. Herzog I, 1128 nn. a 1169 nn.). Při výkladu o volebním právu komitií tributních děje se zmínka o tom, že volili i kněze. Jaké kněze a od které doby? Že k volbám na úřady kněžské užíváno jen omezené hromady 17 tribuí, mělo býti výslovně podotčeno (Herzog I, 1134 n.). I výklad o soudní kompetenci komitií tributních je sice velmi určitý, ale ne zcela jasný a přesný (srv. Herzog I, 1132 n.).

§ 41. Při výkladu o jurisdikci konsulské (hledícím jen k době republiky) jest věta: »Avšak vlivem své větší moci úřední mohli (konsulové po ztrátě kriminální a civilní jurisdikce) rozhodnutí o tom neb onom případě ponechati sobě« zcela nejasná. Vztahuje se snad tato věta k právu konsulů intercedovati proti praetorským dekretům? Či k čemu? Civilní jurisdikci ztratili konsulové r. 367 (»konečně« v té větě může sváděti k mylnému výkladu). — § 42. Kriminální jurisdikce quaestorů přešla prý časem na praetory a aedily. To rovněž není jasné. Kriminální jurisdikci ztratili quaestoři nejspíše zavedením tak zv. quaestiones (Mommsen II, 1^3, 543). — Výraz quaestor provincialis, pokud vím, nikde se nevyskýtá. Není to překlad výrazu, v němčině obvyklého: »Provincialquaestor«? — § 43. Ius auxilii tribunů mohlo býti užito nejen proti imperiu konsulskému, nýbrž proti všem magistrátním aktům. Věta »Ius agendi cum plebe (tribunů) . . . se proměnilo v ius cum populo agendi, když se koncilia stala sněmem« je nesrozumitelná. Ius agendi cum populo náleželo tribunům jen ve velmi obmezené míře (při soudnictví hrdelním; Mommsen I^3, 195). — § 44. Přes tvrzení Liviovo 6, 42 nebyla aedilita kurulská zřízena k pořádání patricijských her. Příčiny k jejímu zřízení byly jiné (Herzog I, 801; Mommsen II, 1^3, 487 n. a 517). K čemu se původně vztahovala

soudní moc aedilů, se nepraví (Mommsen II, 1^3, 491). — § 45. Tvrzení, že censoři v posledním století př. Kr. byli zřídka voleni, až úřad ten úplně zmizel, může snadno svésti k mylnému domnění, že caesura odstraněna byla již za republiky, což by arci nebylo správné (srv. Mommsen II, 1^3, 336 nn.). — § 46. Praetor peregrinus je název pozdní a vlastně nepřesný; doba, kdy tato praetura byla zřízena, mohla býti určena (Mommsen II, 1^3, 196). Rovněž měla se státi zmínka o zřizování poroty, kteréž náleželo praetorovi (Mommsen II, 1^3, 228). In causa publica byli prý praetoři původně jen potud činni, že svolávali soudní komitie anebo že jim svěřována nějaká quaestio extraordinaria. První část věty jest aspoň nejasná. Kriminální jurisdikci koná praetor před zavedením tak zv. quaestiones jen jako zástupce konsula a na zvláštní rozkaz senátu (Mommsen II, 1^3, 235; Herzog I, 745). — § 47. Jaký úkol měl dictator clavi figendi causa? Pouhý překlad těchto slov nepostačí. — § 48. Xviri stlitibus iudicandis dle domnění spisovatelova původně rozhodovali, zda zakročení tribunů v tom neb onom případě jest oprávněno. Ale pak by bylo ius intercedendi tribunů bezcenné! Teprve později soudili prý ve sporech »dědičných« a týkajících se osobní svobody. Jak se věc má, lze poznati z Mommsena II, 1^3, 605 a Herzoga I, 850. Řízení pří dědických dal jim teprve Augustus! Velmi nepřesný jest výklad o jurisdikci triumvirů, zvaných capitales (srv. i § 80). Prý »soudili samostatně lidi stavu nižšího a otroky«. Správný výklad je u Mommsena II, 1^3, 599 n. a Herzoga I, 852. Mimořádná kollegia úřednická (coloniae deducendae, agris dandis a p.) neslula commissiones! I to zdá se býti překladem v němčině užívaného slova »Commission«. — § 49. Ne všecko služebnictvo úředníků bráno bylo »z chudých plebejů a z propuštěnců«. Scribae náleželi často i k jezdcům (Mommsen I^3, 353). O apparitores neučinil spisovatel zmínky. — V § 50. měla se státi zmínka o velmi důležitém ius coercitionis magistrátů a o prorogaci a mandování imperia. Také věta na str. 33: »Při volbě samé stala-li se nějaká chyba, musil nově zvolený jakožto vitio creatus odstoupiti; pakli nestala, prohlášen (renuntiare) předsedou sněmu za zvoleného« obsahuje nepřesnosti. Renuntiace mohla i v druhém případě býti odepřena, a vitium mohlo se objeviti až po renuntiaci (Mommsen I^3, 115 a 482). — § 51. Vykřičník po »comitiis tributis« (poslední řádek na str. 34) nebude žáku jasný. Na str. 35 sub 10) třeba za slovem »tribunorum« přidati »militum«, sub 17) čísti »legum« za »egum«. Ve výčtu zákonů schází leckterý důležitý zákon.

§ 52. Úřední moc císařova jest vyložena nedokonale. Augustus značí prý avium gustu electus! Strašná etymologie! Dobrá etymologie toho slova je již u Curtiusa Etym.^{4} 187 a Brugmanna Grundr. II, 388. Není docela správno, že titul císařů obsahoval slova Imperator Caesar Augustus. Ne všichni

císaři užívali titulu imperator (Mommsen II, 2^3, 768). — § 53. Aerarium byla prý za doby císařské pokladna obecní, fiscus státní. Jak se věc má, lze seznati u Mommsena II, 2^3, 998 n. a Herzoga II, 214 a 664. Ostatně spisovatel sám v § 65. nazývá fiscus císařskou pokladnou. — § 54. O trvání a nenáhlém zanikání komitií v době císařské čteme v této knize výklad neuspokojující. Udělování práva občanského a městského nedálo se v době císařské rogací, jak by se mohlo souditi ze slov spisovatelových, nýbrž skrze tak zv. leges datae (Mommsen II, 2^3, 888 n.). Zdá se, že tu spisovatel neporozuměl dobře jedné větě starožitností Schillerových (2. vyd., str. 168: »Doch wurde die Form des Volksbeschlusses bei Bürgerrechtsverleihungen . . . beibehalten«). — § 55. O jurisdikci praetorů v době císařské nejedná se docela správně; podobně o aedilitě. Výrok, že aedilita v době císařské brzo zašla, je neurčitý a nesprávný (srv. Herzog II, 848). Správu pokladny Augustus sice quaestorům odňal, ale Claudius zase vrátil; arci ji opět brzo ztratili (Herzog II, 854). Výklad spisovatelův není v této věci přesný. — § 56. Slovo curator nepojí se s dativem k označení úřední činnosti, s tímto titulem spojené (srv. curator aquarum atd.). — Hasičstvo nesestávalo za doby císařské z dobrovolníků, nýbrž lidí svobodných, propuštěnců (Mommsen II, 2^3, 1055 a Schiller[2] 242). Ostatně nesouhlasí tento výrok spisovatelův s § 90, 2 c. Pokladníci císařští nesluli curatores, nýbrž procuratores (Mommsen II, 2^3, 838), jak čteme správně v § 64.

§ 58. Zdali Latinové měli ius conubii čili nikoliv, jest sporno (Mommsen III, 1, 633). O cives sine suffragio, o nichž se činí zmínka tuto i v § 60. a 61., mělo se promluviti obšírněji.

§ 68. Ius sacrorum občanů pojímá se jistě příliš úzce, vymezuje-li se jako právo účastniti se obětí rodů nebo tribuí. V témž § v pozn. třeba škrtnouti slova ius libertatis. Právo občanské obsahuje vždy plnou svobodu a je jí podmíněno; také se při výčtu jednotlivých práv občanských o tomto právě neděje zmínky. — § 76. Ne jen pronesení rozsudku slove iurisdictio; slovo to má širší význam. — V § 77 směšují se docela centumviri s obyčejnými porotci (iudices)! Velmi hrubá a nemilá chyba! § 79 odst. 7 nelze ani s tímto nemilým omylem uvésti ve shodu. I na dies intercisi mohly se, jak známo, konati soudy. — § 78 je na mnohých místech (na př. v odstavci »Jednání in iudicio«) nejasný. Myslím, že žák z tak stručného a leckde i neúplného líčení neučiní si jasné představy o průběhu římské pře soukromé. — § 80. Podobně nejasné jest líčení soudnictví ve věcech trestních; někde je i výklad nesprávný. Při líčeních trestních nebyl magistrát jen žalobníkem, nýbrž i soudcem, ježto v první instanci vynášel rozsudek, od něhož bylo odvolání

k lidu. Nesprávné je tvrzení, že rozsudek, v prvé instanci od magistráta vynesený, byl pouze návrhem rozsudku, že tribunové, jestliže se kdo z rozsudku jich odvolá, mohou věc předložiti jen koncilиím plebis, ježto máme určité toho doklady, že při své jurisdikci hrdelní žádají praetora za dovolení svolati komitie centuriátní (Mommsen I³, 195). Jest nesprávno, že při provokaci mohl svolati komitie jen vyšší úředník (konsul, praetor), kdežto to činí quaestoři nebo duoviri perduellionis jako jeho mandatáři a také asi tribuni s jeho dovolením atd. Celý tento výklad spisovatelův jest vůbec spletený a nesprávný; věc tak těžkou a nám nedostatečně známou nelze také odbýti asi v 15 řádcích. Zde se zvláště těžce pohřešuje znalost děl Mommsenových (srv. Mommsen II, 1³, 297 n., 474 n., 536 n.).

§ 87. Že tak zv. postavení po manipulech zavedeno bylo od Camilla, není nikterak jisto (srv. Schiller², 230); totéž platí o tak zv. postavení po kohortách, jehož zavedení spisovatel rovněž tak určitě přičítá v § 88. Mariovi (Schiller², 233). — § 91. Jakožto odznaky úředníka, vyznamenaného titulem imperator, uvádějí se paludamentum, liktoři, sella curulis atd. Ale tyto odznaky nemají souvislosti s titulem imperatora, nýbrž náleží buď vyšším úředníkům vůbec nebo triumfatorům (tak na př. žezlo tuto připomenuté). — Není správno, že vojevůdce měl vždy tři legáty (srv. Mommsen II, 1³, 675 n, zvlášť 684). Tribunové vojenští byli původně jmenováni od vojevůdce a teprve později voleni od lidu (Mommsen II, 1³, 574). — § 94. Výklad slova antesignani není dosti přesný (Schiller², 260). — § 95. Ani po válce latinské r. 338 př. Kr. nesloužili všichni Latinové v legiích římských (Schiller², 234). — § 97. Popis tak zv. lorica segmentata hodí se, zdá se mi, spíše na obyčejný krunýř (Schiller², 262); »militiae« ve slovech »cingulum militiae« bych škrtl. — § 99. »Odvod« není správný překlad lat. dilectus. V ř. 4 třeba opraviti chybu tiskovou, rušící smysl: »od dob Mariových« m. »do dob Mariových«. Kdo jsou ti proletarii (capite censi), o nichž se tuto poprvé dočítáme? Ne vždy vybíráno bylo z mužstva, vojenskou službou povinného, jezdectvo po pěších (Schiller², 248). — § 101. Spisovatel míní, že $1^1/_2$ sestercie platilo asi našich 13—14 kr. Zná spisovatel poměry římské tak dobře, že může tak tvrditi, a to pro celou dobu trvání říše římské? Kupní síla peněz mění se dle poměrů, a je absolutně nemožno hodnotu římských peněz vyjádřiti hodnotou peněz našich, neznáme-li cen aspoň nejdůležitějších věcí prodejných v římském starověku. Mimo to cena peněz kolísala v starověku právě tak, jako nyní. I jinde (na př. v § 184.) třeba taková určení škrtnouti. — § 102. Titul imperator platil dle mínění spisovatelova jen až do návratu vojevůdcova do města. Omyl ten povstal zajisté tím, že překročením pomeria ztrácelo se vojenské imperium. Triumfální oděv nebyl brán se sochy

Jova kapitolského, nýbrž z chrámového pokladu tohoto boha (Mommsen I³, 411). Ovatio odvozuje spisovatel od ovis! Etymologie sice již starověká, ale proto přece špatná! V době císařské byli i majetníci prokonsulské moci oprávněni k triumfu, ač i ti (až do r. 71 po Kr.) dosahovali triumfu výjimkou. Není tedy úplně správno, že k triumfu oprávněn byl jediný císař (Mommsen I³, 135). Pro první dobu císařskou toto pravidlo neplatí. — V § 106. je několik nevhodných výrazů; před každou bitvou jistě vojevůdce neoslovoval vojínů; »postupovati obranně« a »první byli v ohni hastati« nejsou, myslím, výrazy šťastné. — § 107. Odkud pochází dobrodružné vylíčení římské testudo?

§ 109. Tvrzení spisovatelovo, že střízlivá mysl Italiků nevytvořila mythů o bozích a heroích a že představy o jednotlivých božstvech u Italiků byly nejasné a snadno splývaly ve všeobecné představě o božstvu (numen) vůbec, bylo by lze snadno vyvrátiti. Personifikace sil přírodních prý se u Italiků ujala teprv později. Jak se shoduje s tím na př. tvrzení v § 111. (jinak nikterak nepochybné), že Janus, zcela jistě bůh staroitalský, byl bohem slunce, Juno a Mars (§ 113. a 117.) bohy světelnými atd.? Také tvrzení, že k opatrování knih Sibylliných zřízeno bylo řecké kněžstvo, je nesprávné. Srv. o tom Preller-Jordan, Röm. Mythol. I³, 148. — § 110. Slovo deus nesouvisí nejspíše, nýbrž zcela jistě s ř. δῖος. Rozdíl mezi vyššími a nižšími božstvy je i u Italiků prastarý (nedávno dokázal to nepřímo Usener ve spise »Griechische Götternamen«) a nemusí býti vysvětlován vlivem řeckým. — Poznámku v § 111., že oblouk Janův byl obrazem dráhy sluneční, bych škrtl; lépe nazývá jej Preller-Jordan I³, 168 symbolem nebeské oblohy. Ostatně výklad jeho významu souvisí s výkladem bytosti Janovy. Podle domnění spisovatelova (§ 112.), uzavírání smluv a veškeré jednání s cizinci vedli fetiálové. Šíře se o té věci jedná v § 150., kde spisovatel odvažuje se výroku, že fetiálové zkoumali stížnosti vyslanců cizích, uzavírali mír a smlouvy, že ius fetiale značí »právo mezinárodní« a j. Podobná poznámka o fetiálech je již na str. 3. Ale úkony fetiálů byly pouze formálního a náboženského rázu. Výklad spisovatelův musí žáka svésti na scestí. Dobrý výklad o úkonech fetiálů je u Prellera-Jordana I³, 245 n. nebo u Marquardta-Wissowy, Röm. Staatsverw. III², 415 nn. — Tvrzení, že Juppiter teprve po spojení Římanů se Sabiny povýšen byl na nejvyššího boha, nelze dokázati. — Hřeb zatloukaný o idách měsíce září (»trabalis« za »clavus« bych škrtl) jest dle domnění spisovatelova »symbolem neodvolatelného osudu a železné nutnosti«. Ale my neznáme významu toho obřadu určitě; všecky výklady spočívají na domněnkách. — § 114. Minerva nesouvisí s memoria. Slavnost quinquatrus konána od 19.—23. března (ne od 15.—19.). Srv. Preller-

Jordan I³, 293. — § 117. U jména Mars uvádějí se tři etymologie, z nichž druhá a třetí je povážlivá, žádná jistá. Při etymologisování měl spisovatel vůbec býti opatrnější, zvláště když nynější stav jazykozpytu, jak neklamně svědčí jeho etymologie, patrně naprosto nezná. — Equirie slavily se i v únoru (Preller-Jordan I³, 361). — 122. Proč pokládá spisovatel Neptuna za boha středozemního moře? Tak úzký význam mu jistě původně nepříslušel.

§ 123. »Z hvězd ctěna zvláště Aurora a pro záři zvána Iubar; jiná jména její byla Vesper, Vesperugo, Lucifer.« Je zoře totožná s jitřenkou a večernicí (= Iubar, Vesperugo)? Srv. o té věci Preller-Jordan I³, 327 n. — Notus a Auster je týž vítr (jižní). — § 124. Chybu fordicalia m. fordicidia spisovatel sám opravil na str. VIII v opravách chyb tiskových. — § 125. Chrám Cereřin nebyl r. 496 vystavěn, nýbrž zaslíben, a r. 493 zasvěcen (Preller-Jordan II³, 38). — § 129. Nelze s takou určitostí tvrditi, že Faunus bylo původně příjmí Martovo, Terminus (§ 135.) Jovovo. Věc může se míti také jinak. — § 132. Věta: »Oltář jeho (Consův) byl v cirku a sice ukryt pod zemí«, není přesná. Srv. Preller-Jordan II³, 25. — § 135. Terminalie slaveny byly 23. února, ne 23. dubna (Preller Jordan I³, 257). — § 140. Proč tvrdí spisovatel, že Římané nevytvořili si určitých představ o podsvětí, nýbrž přejali je docela od Řekův (srv. Preller-Jordan II³, 61)? Orcus sotva, tuším, souvisí s řeckým ἕρκος. Je zbytečno Larvy a Lemury pokládati za duše zemřelých zločinců (srv. Preller-Jordan II³, 117). — § 141. Larové jsou prý »původně ochranní duchové polí, cest a vůbec celého venkova«. Teprve později prý pokládáni byli za »duchy zemřelých předků«. Zrovna opak je pravda. O kultu předků psalo se v poslední době (i v české literatuře) tolik, že původní význam Larů a Manů není již sporný. — O herojské pověsti italské neděje se ani slovem zmínky.

§ 144. O počtu pontifiků třeba srovnati Marquardta-Wissowu, Staatsverw. III², 239 nn., o počtu augurů (§ 147.) ib, str. 398. Výraz cooptatio zůstal nevysvětlen. — § 148. Haruspex pochází prý od haruga = obětní zvíře. Lepší etymologie je na př. u Brugmanna, Grundr. I², 467 a 552. — § 149. Jaké jsou to verše ty »šestistopé verše«, jimiž složeny byly knihy Sibylliny? — § 151. Tripudium znamená prý »třítaktový tanec«. To by byl krátký tanec. — § 152. Pantheon znamená prý »přesvatý«. — § 153. ara prý je odvozeno snad od αἴρω! V každém větším slovníku dočte se spisovatel s. v. ara, že římští grammatikové znali ještě starší tvar toho slova asa, který arci nemůže souviseti s αἴρω. — § 158. Nevím, odkud vzal spisovatel tvrzení, vracející se i v § 169., že oběti lidské pře-

staly u Římanů teprve po druhé válce punské (srv. o té věci Marquardta-Wissowu III, 193 n.). I při výkladu o ritu obětním mělo býti k tomuto dílu (III, 180 n.) hleděno. — § 159. Ludi plebei nebyly snad, nýbrž beze vší pochyby scenické. Vždyť o tom svědčí známá zachovaná didaskale Plautova Sticha, provozovaného o těch hrách r. 200 př. Kr. V celém tom oddíle o hrách a slavnostech mělo se vůbec hleděti náležitou měrou aspoň díla Marquardtova. — Ludi Megalenses byly pořádány aedily kurulskými, nikoli praetory (Marquardt-Wissowa III, 486). O ludi Cereales byly 19. dubna hry v cirku (ib. III, 500). — § 162. Hry dramatické provozovány byly poprvé v Římě r. 240 př. Kr. Datum to známe určitě; netřeba říkati: »kolem r. 240«. Zřízení úplného divadla stalo se r. 145 př. Kr, ne r. 154 (ib. III, 530). — Při výkladu o rozdílu mezi řeckým a římským divadlem schvaluje spisovatel zcela theorii Dörpfeldovu. Já tuto theorii pokládám za naprosto bludnou; ale již vzhledem k tomu, že v poslední době tato theorie dochází z mnohých stran silného odporu, a že vlastně Dörpfeld sám již dává se částečně na ústup, měl spisovatel, zvláště v knize školní, vyjádřiti se v té příčině opatrněji. Že divadlo řecké nemělo opony, není rovněž tak jisto, jak se spisovateli zdá. V novější době uvedl leckteré důvody pro existenci opony v divadle řeckém Bethe.

§ 167. Verna neznačí totéž co servus, nýbrž otroka doma narozeného. — § 168. Nedobrá je stilisace věty: »Za prostředek zabezpečiti rodině trvání i lesk pokládáno manželství.« Byly k tomu vůbec jiné prostředky? — § 169. Že pohřeb konal se obyčejně v noci, aspoň pro pozdější dobu neplatí (srv. Marquardt-Mau, Privatleben I², 343 n.). V slavném průvodu pohřebním nacházely prý se také »masky předků nesené na vysokých vozích najatými lidmi . . .« Nevím, zdali si na základě té stilisace žák učiní jasnou představu o věci. Masky si lidé k tomu najatí vzali na obličej a představovali tak zesnulé předky zemřelého (srv. ib. I², 353). — § 170. Crepundia neznačí »dárek«, jak by se ze stilisace spisovatelovy souditi musilo. Odkud vzal spisovatel zprávu, že se mladý Říman, obléknuv se v tógu mužskou, hlásil u praetora? Srv. o této věci, jakož i o obětech, při té příležitosti konaných, Marquardta-Maua I², 125. — § 171. Výklad o římském počítání prsty je příliš stručný a nejasný (srv. ib. I², 98). — § 172. Ergastulum nemusí, tuším, býti vždy dílna podzemní (srv. ib. I², 180 a pozn. 4). — § 174. Šířka tógy byla velmi různá (ib. II², 554, kterýchž výkladů mělo býti vůbec užito). — § 175. Není správno, že řemeslo krejčovské nebylo v Římě známo (srv. ib. II², 585). — § 177. Při výkladu o římském prandium, cena atd. neliší se jasně zvyk starší a novější. Jak se vlastně má prandium k tak zv. cena? Dle výkladu v prvním odstavci bylo prandium

nebo cena v poledne, dle poznámky prandium v poledne, cena večer (srv. o té věci Marquardta-Maua I[2], 264 n.). Že se při jídle již v době císařské užívalo vidliček, není nikterak jisto (ib. I[2], 317). Slovo fuscinulae (»vidličky«) bych škrtl. — § 178. Jednotlivé části římské lázně nejsou, myslím, správně vyloženy. V tepidariu nebylo obyčejně žádné koupele; laconicum jest sice parní lázeň, ale caldarium není suchá lázeň »pro pocení«, nýbrž teplá koupel. Slovo solium není jasně vyloženo. O všem tom srv. Marquardta-Maua I[2], 285 n. Rozdíl mezi pila a folliculus se českým překladem »míč« a »balon« (oboje jest vlastně totéž) zastírá.

§ 179. »Pergamen, jehož po druhé již použito, slul palimpsest, kteréžto jméno přešlo na pergamen vůbec.« Výklad slova »palimpsest« je nepřesný, druhá část věty nesprávná. — § 180. Že by Atticus byl býval prvním knihkupcem v Římě, nelze rovněž tak určitě tvrditi (Marquardt-Mau II[2], 826). — § 181. Za »clabucare vehiculum« čísti třeba asi »clabulare vehiculum«. — § 182. Není vyloučena možnost, že že desítiměsíčný rok Romulův je výplodem pouhé fantasie starých spisovatelův. Etymologie některých jmen měsíců, jež spisovatel podává, jsou povážlivé (podobně etymologie slova Idus od dividere). Za slovem »bisextus« (přestupný den v únoru) třeba přidati »Kal. Martias«. — § 185. Pondo není přece nominativ, jak by se ze slov spisovatelových (»pondo, též libra zvaná«) souditi musilo.

§ 186. Perioda úpadku římské literatury sahá dle spisovatele až k smrti Justinianově nebo-li k té době, kdy latina přestala býti řečí živou a kdy »vyvinuly se jazyky románské«. Ale přechod latinské řeči obecné v řeči románské dál se tak pomalu, že nelze obojí děliti tak určitou hranicí. — § 187. Že by v tak zv. stříbrné době básnictví jen v satiře bylo podalo zdárné plody, je tvrzení ukvapené. — § 188. Verš saturnský pokládá spisovatel (dle mého mínění správně) za přízvučný. Ale v poznámce uvedený příklad saturnského verše (Virúm, mihí, Caména . . .) měří časoměrně! — § 191. Rok smrti Ovidiovy je neznám; spisovatel tvrdí určitě, že zemřel r. 17 po Kr. Podobné nepřesnosti vyskytují se i jinde. Corinna byla snad jen výplodem fantasie básníkovy. Ovidius sepsal dvě básně na počest Augusta; latinskou na jeho smrt a getskou na Augusta a císařskou rodinu. Spisovatel mluví o jediné, getské »chvále na Augusta«. — § 192. Silius Italicus byl prý za Nerona »veřejným žalobníkem«. Žák jistě bude se domnívati, že to byl nějaký úřad. O Achilleidě Statiově mluví se tak, jakoby z ní mimo zpěv první a část druhého vše ostatní bylo ztraceno. Ale tato báseň nebyla nikdy dokončena. — § 193. Vznik dramatické satiry představuje si spisovatel nesprávně. Dle Livia 7. 2 jsou saturae jen ja-

kousi odrůdou fescennin a před r. 364 př. Kr. vůbec jich nebylo. — § 194. Fabulae palliatae jsou komoedie s řeckou látkou. Spisovatel označuje tím jménem i tragoedie, z řečtiny přeložené, proti tak zv. fabulae praetextatae. To je ostatně chyba častěji se vracející. Dle spisovatele známe 12 titulů tragoedií Pacuviových a 50 titulů tragoedií Acciových. Mělo se vytknouti, že jsou to jen okrouhlá čísla; věc má se poněkud jinak. — § 195. Nejen Octavia, ale i jiné tragoedie Senekovy byly od některých badatelů vyhlášeny za podvržené. — § 196. O kontaminaci mluví se tak, jako by byla bývala pravidlem. Je docela nesprávno, že Plautovy komoedie mají »hojné scény ze života římského«, že v nich Plautovi nepřísluší ani v látce, ani ve formě (!) originálnost, že jejich řečí je řeč prostého lidu atd. Spisovatel patrně Plautových komoedií nezná, opisuje tu z nějakého kompendia a, nejsa s věcí seznámen, zhoršuje myšlenky, snad správně pronesené, přepínáním. I to, co čteme v této knize o životě Plautově, není po nejnovějších výzkumech Leových zcela jisté. Ani jméno Maccius není jisté! Od Plauta máme zachováno dle spisovatele 21 komoedií; pak třeba však počítati i počtem nehojné zlomky Vidularie jako celou komoedii. Terentia spisovatel přeceňuje. — § 197. Místo Titi*nn*ius třeba psáti Titi*n*ius.

§ 198. Dle mého domnění není správno, že Atellany jmenují se proto tak, ježto místem děje v těchto hrách byla Atella. — § 199. Mimus byla prý původně hra jedné osoby, posuňková, beze slov. I to je nesprávné. Ostatně římský mimus, jako Atellana, a nejspíše i satury a fescenniny, jest řeckého původu. — § 200. Jak dlouho budeme věřiti Quintilianovi, že satira je původu římského? Spisovatel mírní sice tento výrok přidaným »celkem«, ale přes to mělo se na řecký původ satiry ukázati zřejmě a důrazně. Afranius nepsal satir; snad tu třeba čísti Pacuvius. — § 202. Román Petroniův přes svůj název není vlastní satirou a je vůbec nedostatečně charakterisován. Román zachován jest sice zlomkovitě; přece se však mělo vytknouti, že máme dlouhé, souvislé zlomky. Mluví-li se »o dosti četných zlomcích zachovaných«, neučiní si nikdo správné představy o tom, kolik je vlastně zachováno. — § 203. Valerius Cato a M. Furius Bibaculus počítají se ke škole Catullově. Oba byli Catulla starší, a ačkoli patří vskutku k téže škole básnické, jako Catullus, nemohou přece pokládáni býti za příslušníky školy Catullovy. Spíše byl právě Valerius Cato vůdcem tohoto směru. — § 204. Třetí a část čtvrté knihy elegií Tibullových — praví spisovatel — pokládají se za plody cizí. Spíše jsou zcela jistě plody cizí. O původu těch básní mohl a měl spisovatel říci přec něco více. Propertius zemřel asi po r. 15 (ne 19) př. Kr. — § 205. Horatiův otec byl exactionum coactor teprv v Římě, ne již ve Venusii. Coactor ne-

značí »výběrčího daní«. Špatné je tvrzení, že Horatiovy epody jsou sbírka básní, »v nichž se iambický trimetr střídá s veršem kratším a to nejčastěji s iambickým dimetrem.« S tím výměrem báseň XI—XVII epod nesouhlasí.

§ 211. Vypuzení řeckých filosofů z Říma neudálo se r. *160* př. Kr. — § 213. Caesarovy Anticatones nebyly dvě díla, nýbrž jediné dílo ve dvou knihách. Spis de astris nepochází snad ani od Caesara samého, nýbrž vydán byl jeho popudem. Tendence kommentariů Caesarových neurčuje se správně. Caesar své výboje v Gallii Římanům asi omlouvati nemusil. — § 215. Není správno, že ze Sallustiových Historií máme jen 4 řeči a *2* listy. — § 217. Odkud vzal spisovatel zprávu, že císař Claudius byl Liviem vychován? Totéž tvrzení vrací se i v § 218. — § 218. Dobu, ve které Q. Curtius Rufus psal, lze s dosti velikou pravděpodobností určiti. — § 219. Rodiště Tacitovo je neznámo; sotva to byla Interamna. První hodnost, kterou Tacitus zastával, nebyla quaestura, nýbrž jistě vigintivirát. Není pravda, že v dialogu de oratoribus každá z vystupujících osob zastává jiný směr v řečnictví. Že Agricola byl otráven, je dle vlastních slov Tacitových Agr. 43 málo pravděpodobno. — § 222. Spisovatel soudí, že by se byl Cicero mohl udržeti na své výši politické, kdyby byl měl schopnosti vojevůdcovské a byl se mohl opírati o moc vojenskou. Tomu nevěřím. Ciceronovi scházely k tomu ještě jiné vlastnosti. Básník Archias pocházel z Antiochie, ne z Alexandrie. Ciceronův spis de oratore jedná v druhé knize nejen o inventio a dispositio, nýbrž i o memoria. Latinské terminy elocutio a actio měl spisovatel také uvésti, když uvedl i latinské terminy inventio a dispositio. Co se praví o Ciceronových Academica, je nepřesné. Tusculanae disputationes nenazývají se proto tak, že byly v Tusculu sepsány, nýbrž že se tam konaly (srv. Tusc. disp. I, 4, 7). — § 223. Který Cornificius je původcem rhetoriky ad Herennium, nelze přesně stanoviti. Spisovatel mluví i tuto s dosti velikou jistotou. — § 228. Není jisto, že Pompejus Festus žil v druhém století po Kr. — § 230. Dílo staršího Plinia »Historiae temporum meorum l. XXXI« nazývá se správně »A fine Anfidii Bassi l. XXXI«.

Konečně třeba připomenouti, že jména římská uvádějí se často bez praenomina i tam, kde tím vznikají obtíže (na př. u Sempronia Graccha a j.).

Chyb a nesprávností věcných je v knize dost, a tyto nutno opraviti, má-li býti kniha k potřebě. Sloh je obratný, ale není prost chyb proti duchu jazyka, zvláště pak ne germanismů.

Josef Král.

Přehled dějin písemnictví českého z let 1848—1898. Napsal Dr. Frant. Bačkovský. V Praze 1898, str. 228, cena zl. 1·20 kr.

Bohatá, obsahem i formou nad jiná období zajímavá a blízká nám látka dobíhající druhé poloviny našeho století již takřka volá po úhrnném zpracování. Je tudíž přirozeno, že by obecenstvo dychtivě sáhlo po knize, která by mu přehledně, věcně a vkusně vyložila vůdčí myšlenky a snahy tohoto období a předvedla slovesnou práci aspoň hlavních představitelův moderní literatury české.

Podle názvu knížky p. Bačkovského čtenář by takové dílo čekal — ale ovšem pouze čtenář věci neznalý a důvěřivý. Neboť, nehledíc k jiným okolnostem, hned předmluva nás poučuje o jiném a illusi naši nadobro ruší.

Spis p. Bačkovského totiž *nechce* pragmaticky líčiti rozvoje literatury české za posledního půlstoletí, nýbrž (jak autor výslovně praví v předmluvě,) chce »prostě a většinou skoro *toliko bibliograficky* sestaviti nejdůležitější spisovatele a plody jejich«. Účelem spisu je tedy jakási *praktická bibliografie*, opatřená úvody a jednotlivými poznámkami.

Při tomto stanovisku a za přiznaných nepříznivých okolností osobních (»mně nynější mé povolání životní pramálo klidného času dopřává k práci té«, praví spisovatel v předmluvě) tím větší opatrnosti bylo tudíž p. Bačkovskému třeba ve všem, co v knížce je ‚*ne*bibliografického‘.

Že požadavek ten není zbytečný, ukazuje již *úvod* knížky, který se dělí 1. na ‚Dějiny národnosti a řeči‘, 2. na ‚Všeobecný rozhled po písemnictví‘. (Poznamenávám, že typograficky vlastně celá kniha spadá pod záhlaví ‚Úvod‘, ježto všecky další oddíly, na př. ‚I. Básnictví‘, ‚II. Novellistika‘ atd. jsou ohlaveny písmem týmž, jako podružné oddíly ‚Úvodu‘.)

Nuže v ‚Uvodě‘ líče dějiny národnosti a řeči české po r. 1848, autor konstatuje (str. 7), že ‚průběhem r. 1848 stalo se politické probuzení národu českého skoro všeobecným‘. Ale hned obratem ruky zase uvádí beze všeho výkladu, že za nastalé potom reakce ‚vše snažilo se jen o prospěchy hmotné, nedbajíc snah ideálných‘ (8). A tak stojíme před hádankou, že totéž obecenstvo, které ještě r. 1848 bylo národně uvědomělé (jak p. B. ujišťuje) ‚skoro všeobecně‘ — po dvou letech prý ‚nejenže nekladlo odporu poněmčování, ale ono samo, jmenovitě v městech, šlo mu s otevřenou náručí v ústrety a podporovalo je. Nejenže nebylo mu proti mysli (jak autor ujišťuje dále), že školské ústavy nákladem jeho vydržované jsou poněmčovány, ačkoli bez jeho vůle nižádná moc nebyla by mohla jazyk český z nich vypuditi, ale ono samo žádalo, aby také do škol obecných němčina byla zavedena, a přisvědčovalo ochotně, že bez němčiny

nikdo nemůže býti ani kaprálem, že němčina jest počátkem i koncem veškeré moudrosti a že tedy hned útlé mládeži má býti vštěpována', — čili, že obecenstvo naše germanisaci samochtíc otvíralo brány dokořán, že prý ,každý sluha úřední byl vážen, jakoby na něm lpělo kus svrchovanosti, a provdati dceru třeba za nejnižšího c. k. úředníka nebo dostati syna za diurnistu k úřadu pokládáno za veliké štěstí', kdežto prý ,od mužů vlastenecky smýšlejících každý s posměchem, ba s opovržením se odvracel' (9).

Ale tím hádanka rychlé proměny smýšlení, kterou nám autor předkládá, není u konce. Týž národ, který od r. 1850 deset let takto se choval, po říjnovém diplomu 1860 zase (jak čteme hned doleji) ,rozvíjel se a prospíval . . . vydatněji a pevněji nežli kdy před tím, vzmáhaje se víc a více jakož i dožaduje se co nejhorlivěji všech potřeb svých hmotných i duševních' (9), tak že ve všech oborech nastal nebývalý rozkvět, který se pak vykládá. Ale na závěr, pohříchu, zase nová sprcha: ,I dosud ještě u Čechů jevívá se tu a tam nedostatek opravdivé hrdosti národní jakož i neomluvitelná lhostejnost a vlažnost ke všemu, co českého' . . . (12). Teď tedy už čtenář nadobro neví, na čem je.

A nejinak vede se mu i s orgánem písemnictví, s jazykem. Po reskriptu z r. 1871, jenž prý ,uznal *dějepisná* (!) práva království Českého' (11), čeština došla ,nebývalého vzdělání a znamenité vyspělosti, takže řadí se co nejdůstojněji k ostatním řečem nejvzdělanějším. Mluva němčinou porušená (horuje dále p. B.) téměř úplně již vymizela, a nastoupila místo ní mluva přesná, čistá a správná, i sloh jadrný, ryze český rozšířil se skoro všeobecně'. Hlavní zásluhu pak o tyto úspěchy mají prý t. ř. ,*brusiči*', kteří z pokažené řeči naší vymýtili prý ,hlavně germanismy jakož i slova cizí', takže ,podařilo se jim řeč českou pečlivě vybrousiti i jinak všemožně zdokonaliti' (11). (Je snad povědomo, že p. B. sám také třikrát vydal zvláštního ,Oprávce pokléskův', a že teda o ,vybroušení' našeho jazyka moderního nepřímo také *on* přisuzuje si podstatnou zásluhu.)

Než kterak to vše srovnává se na př. se známými výroky Martina Hattaly, spisovatele p. Bačkovským nad jiné ceněného (na str. 183 ,Přehledu' čteme o Hattalovi: ,Získal si nevšední zásluhy o pokrok v mluvnictví českém' atd., a klade se na roveň Šafaříkovi)? Hattala totiž, jak známo, v § 18 svého ,Brusu' touž ,vybroušenou' novou mluvu naši spisovnou, kterou p. B. tak pochválil, t. j. nynější ,řeč skoro všech spisovatelů našich' nazývá ,hnusnou mumií', ,nevládnouc[í] už ani nejobyčejnějšími z těch opravdu slovanských spůsobů mluvení čili idiotismů, které se v obecné češtině velmi hojně a rázně ozývají posud, a nahrazujíc[í] je často již i tak nesmyslnými slátaninami, že jim ani Slovan, který německy zná, nedovede porozuměti, jak by

právě náleželo‘ (78). A týž Hattala v § 29 ‚Brusu‘ je přesvědčen, že ‚u nás . . . značná většina tak zvaných . . . brusičův i tak strašně řádí, jak . . . jí to již i na samém konci § 26 vyčetl‘ (to jest, že prý v tom řádění ‚není ani za mák zdravého rozumu‘) připomínaje ‚už i zde aspoň tu nepopíratelnou pravdu, že se u nás, u zakladatelů slavistiky, nedostává posud obecného opovržení ani těm *bídníkům,* kteří, nejsouce ani vynikajícími spisovateli českými, neostýchají se naskrze nic obírati se i broušením češtiny, kdežto se k tomu ani sebe výtečnější spisovatelé naskrze nehodí, nejsou-li znamenitými filology‘ (126). Pan Bačkovský tedy, promlouvaje o zásluhách novověkého ‚broušení‘ spisovného jazyka našeho, a zároveň vychvaluje Hattalu, zapomněl, že implicite chválí — *odsouzení sebe samého.*

Avšak ani Bačkovského vlastní slova výše uvedená nesrovnávají se s výrokem, proneseným v zápětí za tím. Hned po chvále ‚vybroušené‘ češtiny nynější čteme totiž: ‚Ale přece ještě dosti jest činiti, aby řeč česká byla vytříbena zcela a všude. Nejvíce zanedbána jest čeština kancelářská; také však i mnohý z odborných spisovatelů, nejsoucích filology, píše nesprávně. Ba ještě posavad ani *pravopis* český není náležitě ustálen‘ (11).

Tak, hle, nás nemilosrdný autor ‚Přehledu‘ zase sráží s výše, na kterou nás právě byl povznesl. A jak rychle (je to teprve na 11. stránce jeho knížky) zapomněl na zásady, které si sám postavil v ‚Předmluvě‘ (na str. 5—6)! Neboť o tom přece nelze pochybovati, že co nám podal posud, nebylo ani ‚pragmatické‘, ani ‚bibliografické‘. —

O nic užitečnější není druhá část úvodu, ‚Všeobecný rozhled po písemnictví‘.

Po roce 1860 prý ‚písemnictví všestranně vzděláváno a zdokonalováno, takže již i počet spisovatelů nejčelnějších jest značný‘, a celkem v literatuře se spatřuje ‚rozvoj neobyčejný‘, ba ‚znenáhla velmi bujný‘ (14). Ale přece hned dále zvídáme, že prý ‚za prvých let šedesátých takořka skoro všichni lepší spisovatelé čeští obrátili se tak, jak tomu bylo po roce 1848, opětně zase k politice, z čehož vyplynulo, že tehda kromě žurnalistických plodů málo co jiného písemnictví našemu dáno‘ (15). Co je teda pravda: ten hořejší ‚rozvoj neobyčejný‘, ba ‚znenáhla velmi bujný‘, či to dolejší znovinářštění celé literatury?

Postupme dále. ‚Za let sedmdesátých a osmdesátých (čteme níže) na základech, upravených za let šedesátých, písemnictví české zbudovalo znenáhla budovu rozměrův obrovských a vzmohlo se k výši netušené‘ (16). Jsme tedy radostně dojati. Ale bohužel zase na krátko. O stránku níže neúprosný spisovatel kalí nám potěšení suchým upozorněním: ‚Povšimnouti si také jest, že z toho množství knih, vydaných za let osmdesátých a devade-

sátých v oboru písemnictví krásného, jest velice nepatrný počet knih, obsahující *novinky*' (17). Tedy ,budova rozměrův *obrovských*, výše *netušené*' — a samé věci *staré*!

,Časopisy jsou vůbec nejpřednějšími zástupci všeho ruchu literárního', dovídáme se dále, ,a za poslední doby rozkvetlo a zvelebilo se časopisectví české takovou měrou, že téměř ani nelze spočísti všechny časopisy, co jich v Čechách a na Moravě i jinde vychází, totiž asi 600' (20). Úkaz zajisté potěšitelný. Než obratem ruky opět nás překvapuje stesk, že ,jest bohužel nyní časopisů českých počet příliš ohromný', že ,jest mezi nimi mnoho časopisů . . . zcela zbytečných', a že prý ,ohromný počet ten ruchu literárního nijak nesoustřeďuje, nýbrž rozptyluje jej a škodí ***hmotně*** netoliko časopisům samým, ale také knihám'. Nuže je to ,rozkvět' a ,zvelebení', či není?

Nekřivdíme tudíž skladateli ,Přehledu', nepokládajíce ani těchto úvah jeho za úvahy ,pragmatické' nebo ,bibliografické'.

Za to však sluší ochotně přiznati, že se v nich dočítáme aspoň lecčeho praktického.

Tak na př. dovídáme se již na str. 12, že prý »ani *národo-hospodářsky* neumíme si vždy dost obezřetně počínati«, ježto prý ,za nynější hmotné bídy nahromaděno jest peněz v záložnách až *příliš*. I mělo by se pomýšleti, jak užiti peněz těch k zvelebě českého národa a jak vůbec jimi prospěti. Ale tak se neděje, nýbrž — protože v záložnách peněz jest mnoho — jest snižován úrok z nich vkladatelům, takže peníze ty neposkytují skoro žádného užitku ani vkladatelům a leží v záložnách ladem, ačkoli *v obchodě a průmyslu* českém velmi bylo by lze jimi vyzískati jak ku prospěchu vkladatelů, tak i ku prospěchu těch, jimž s opatrným rozmyslem do obchodu nebo průmyslu byly by půjčeny'. To zní skoro jako malá lekce z praktického *finančnictví*.

Na str. 16 zase se poučujeme, že z přílišné produkce vydavatelské let osmdesátých prý ,nemalá pohroma hmotná vznikla *nakladatelům* českým; vyšloť spisů mnohem více, nežli mohlo býti prodáno, a v záplavě té utonul i leckterý ze spisů nejlepších, nerozšířiv se tak, jak zasluhoval, poněvadž obecenstvo nestačilo kupovati'; že však za let devadesátých bohudík ,nakladatelé stali se rozumnějšími, nevydávajíce nyní plodů literárních jakýchkoliv o překot' (17); kterak však nicméně okolnost, že ,skoro vše, vyjímaje básně dramatické, bylo otištěno dříve již v časopisech, ovšem nemálo vadí *prodeji* knih těch' (18). Tedy zase praktická lekce z mysterií *nakladatelských!*

Ale lekce ta byla by neúplná, kdybychom se dále nebyli dověděli, že ,hmotně uškodila písemnictví českému za let osmdesátých a devadesátých i nevhodná *konkurrence mezi nakladateli*, jakož i někdy nemístná *nádhera*, s kterou jato se knihy vydávati' (20). K čemuž p. autor přidává stesk, že ,nechvalným

obyčejem literárních spolkův a veřejných knihoven bývá žádati od nakladatelů knihy *zdarma* neb aspoň *s velikou slevou*'. Ale přece tím prý ,někdy neublíží nakladateli, když některé knihy rozdá, jako (prý) na př. učinil — Dr. Frant. *Bačkovský*, rozdav r. 1898 ze svého popudu školám i spolkům knih v krámské ceně asi 5000 zl. takových (totiž těch *knih*, ne zlatých), které by mu byly přílišně dlouho ležely *na skladě* a které tedy toliko skoro zbytečně místo ve skladištích přeplněných byly by na překážku zaujímaly' (31). Z toho přirozeně nabýváme vzácného poučení, že ,nechvalný obyčej literárních spolkův' pro nakladatele je vlastně *dobrodiním*.

Bačkovského ,Přehled' nejnovější literatury naší je tudíž zajímavá snůška *pokynův knihkupecko-nakladatelských*, jež samy o sobě ovšem nejsou bez praktického užitku, jenže pod uvedeným názvem knihy jeho by jich asi nikdo nehledal. —

Tím autor dospěl konce úvodu a vrací se opět k vlastní literatuře, na závěr čině zmínku o jisté ,*nemilé příhodě r. 1886*'. Tou nemilou příhodou je mu totiž **spor o RKZ**, který prý ,takořka všechny vědecké spisovatele české od prací jiných odtrhl'. Zahájili prý jej professoři české university Gebauer a Masaryk, ,javše se o pravosti Rukopisů *pochybovati*, a potom (prý) veden z různých stanovisk a na základě různých věd od osob způsobilých i nezpůsobilých, ukončen pak náležitě (prý) není dosud, uškodiv i prospěv (prý) v příčině nejedné'.

Vzhledem ke dřívějšímu známému stanovisku p. Bačkovského i tato neslaná nemastná zmínka je už jakýsi pokrok. Přece však jsme se nadáli i do spisovatele ,Přehledu', že dnes, po dvanácti letech, bude míti aspoň tolik — přehledu neb aspoň dobré vůle, aby poznal a uznal, že uvedení učenci spolu s jinými nejali se pouze ,pochybovati', nýbrž vrchovatou měrou *prokázali* podvrženost dotčených památek nově-staročeských; že dobrému jménu českému ,uškodila v příčině nejedné' právě strana ct. obhajovatelův obou padělkův; a že mezi těmi, kdo si ublížili nejvíc, byl p. spisovatel ,Přehledu' *sám*. Konečné očištění minulosti české od zboží podvrženého je slavným skutkem naší poctivé vědy — pro p. Bačkovského a jeho přívržence pak ovšem navždy zůstane ,*příhodou nemilou*'.

*

Kdybychom tímto způsobem rozbírali ostatek spisu p. Bačkovského, vzrostlo by to na knížku novou. Všimněme si tudíž jen některých věcí důležitějších.

Nehledíc k tomu, že karakteristika nejvýznačnějšího směru nové poesie naší, totiž českého *byronismu*, podána způsobem naprosto nedostatečným, a že proti t. ř. ,nenárodním' byronistům našim, jako byli Mácha, Jos. Václ. Frič, Hálek, Neruda a jiní, stále ještě se klade škola ,vynikající vroucím zápalem

vlasteneckým', jakkoliv právě vedle Máchy, Friče, Hálka a Nerudy nemáme z té doby básníka, který by je byl upřímným citem národním převyšoval — nehledíc tedy k základnímu mylnému pojetí celého období, p. B. i látku rozvrhuje špatně: řadí totiž básníky české čistě *mechanicky.* Nechtěl-li jich autor seskupiti dle *vnitřní příbuznosti*, dle *škol* a *směrův*, což se podávalo takřka samo, mohl tak učiniti aspoň chronologicky dle vydání *hlavních spisův* jejich. On však zvolil pořadí dle let narození, a tím vznikl dlouhý seznam osob, v němž nikdo se nevyzná. Když se již řadilo mechanicky, byl by zasluhoval přednost pořádek abecední.

Nuže jaké je vlastní provedení? Kdyby p. B. byl se obmezil na stanovisko *bibliografické*, jež v předmluvě si položil za úkol, a kdyby zásadu svou byl provedl důsledně, měli bychom aspoň přehledný výčet knihopisný. Ale toho není.

Není nám jasno na př., proč při Hankových ‚Písních' (28) uvádí se pouze ‚5. vydání 1851'; proč při Pickových »Básních« (31) klade se jen ‚2. vydání 1859' a rovněž tak při ‚Písních'; proč při Štulcových ‚Padesáti bajkách' (33) udává se toliko ‚2.. vydání 1848' — když se všude zamlčuje, kdy vyšlo vydání první.

Nechápeme dále, proč při skladbách Koubkových všude vynecháno vročení; proč při Havelkových básních udáno pouze (30), že vyšly v ‚Národní bibliotéce 1873'; proč při Kapperových ‚Českých listech' a ‚Zpěvích lidu srbského' (35) mythicky napověděno, že je ‚vydal *ihned* za let čtyřicátých' a ‚za let sedmdesátých', jakoby se všecky výtisky byly ztratily; proč při Štulcových překladech z Mickiewicze (33), ač u nás svou dobou měly význam stežejný, všude vypouští se vročení; proč u Jos. Václ. Friče (36) vynechávají se jeho překlady z Krasińského a z Byrona, když u jiných se zaznamenávají, a proč se zamlčuje karakteristická okolnost, že Fričův ‚Výbor básní' 1861, vyšel *v Ženevě*, atd., atd. Bibliografické stanovisko páně B. tudíž zachováno *není* a čtenář je poučován *špatně.*

Ale skladatel ‚Přehledu' i jinak nedostává svému slibu. On nejen že ‚prostě a většinou skoro toliko bibliograficky' (jak sliboval) spisovatelův *ne*sestavuje, nýbrž on o nich také *rozumuje.* A tu zase nedovedeme si vyložiti, proč někteří básníci se karakterisují, a proč naproti tomu díla jiných jen suše se registrují. Tím způsobem na př. vedle Vocela (23, *šest* řádkův), Koubka (29, *deset* řádkův) a Erbena (30, *devatenáct* řádkův), Sušilovi (29) a Jablonskému (32) věnováno je bezmála po celé stránce, z čehož čtenář neznalý věci o básnickém významu jmenovaných spisovatelův činí si představy naprosto mylné.

Touž methodou nebo vlastně nemethodou, jako zde, p. B. vede si také v oddílu ‚II. Novellistika'. Údaje na př. o spisech Tylových, Jos. Jiř. Kolára, Pravdových, Boženy Němcové, Pflegra-

Moravského, Šmilovského a jiných bibliograficky jsou naprosto *bezcenné*, ježto ‚Přehled' vypočítává holé názvy jejich spisův beze všeho vročení, udávaje nanejvýše, kdy vyšly v pozdějších vydáních souborných. Jakého poučení na př. lze nabýti z věty (73), že Pfleger ‚napsal romány »Ztracený život«, »Z malého světa« (oba vyšly v Hálkových »Slov. besedách« a v Ottově »Lac. knih. nár.«), a »Paní fabrikantová«, které jsou velmi oblíbenou četbou a byly vydány několikráte'? Nebo z odstavce o Šmilovském (76), kde se konstatuje, že jeho »Spisův výpravných« vyšlo deset dílův, jež obsahují Parnassii, Starého varhaníka, Setníka Dřevnického . . . atd. až po Kmotra Rozumce? Takový výčet by nestačil ani antikvárnímu katalogu, a opravdu: vlastní Bačkovského ‚Seznam knih antikvárních', vydaný 1898, namnoze je úplnější.

Podobně dopadl oddíl ‚III. Dramatické básnictví', jak dokazuje holý seznam titulův beze všech dat o vzniku nebo vydání spisův Klicperových, Wenzigových, Tylových, Pflegrových, Hálkových, Stroupežnického, Vrchlického a jiných.

*

Bylo by velmi kratochvilné sestaviti řadu Bačkovského *úsudkův* o rozličných dílech básnických; autor totiž, ač původně, jak víme, hodlal ‚skoro toliko bibliograficky sestaviti nejdůležitější spisovatele a plody jejich', přece nemohl se přemoci a zde onde uštědřil nám ukázku také své pragmatiky a svého pojímání esthetického. Ale ježto na stránku tu již ukázali jinde a ježto nemíníme zde podávati čtení humoristického, vzdáváme se lákavého jinak úkolu, připojujíce pouze ještě několik slov o tom, jaké stanovisko p. B. zaujímá k padesátiletému rozvoji nové české ‚vědy a náuky'.

‚Přehled' je přesvědčen, že prý ‚teprve za let osmdesátých a devadesátých vyskýtá se v písemnictví českém dosti značný počet opravdových *vědátorů*' (126, slovo tvořeno patrně podle ‚synátorů'), a že prý ‚již i několik spisů českých vydáno, které nepřinášejí zisku pouze národu našemu, nýbrž přispívají obohatiti (!) podstatně vědu vůbec; nepodávajíť (prý) učenci v nich prostě výzkumů cizích, nýbrž hloubají a badají pilně sami, projevujíce odbornou zevrubnost (!) v písemnictví a rozmnožujíce tak vědění všech národů na světě'. Podle té logiky tedy — nehledíc k jiným perlám slohovým a myšlenkovým — Dobrovský, Šafařík, Presl, Purkyně, Vocel atd., kteří nebyli tak šťastni, aby se dožili let osmdesátých a devadesátých našeho století, ‚podávali prostě výzkumy cizí' a neobohatili ‚podstatně vědu vůbec'.

Co následuje dále, je bibliograficky stejně neúplný a věcně stejně bezcenný výčet prací závažných i bezvýznamných, velkých i malých. Epochální plody úsilí životního, díla, která na lidské věky otevřela nové dráhy, klidně kladou se vedle brošurek chvil-

kových a příležitostných. Řazení takové u čtenáře informovaného budí leda úsměv, u laika pak přirozeně názor mylný a zmatek. Že při takovém stanovisku na př. u Martina Hattaly vyčítá se kdejaký efemerní příspěveček k t. ř. obraně RKZ, u Gebauera naproti tomu všecky stežejné výzkumy sem hledící se zamlčují, to u p. B. již nás ani nepřekvapuje.

Pan Bačkovský z osobní záliby, jak známo, již léta zabývá se literární historií. Vysvítá to i z věnování ‚Přehledu‘ ‚památce Vojty Náprstka‘: ‚v upomínku na příjemné dny, které strávil jsem v jeho knihovně jakožto literární dějepisec před rokem 1887‘ — jak praví spisovatel. Čekali bychom tudíž aspoň v *této* rubrice nějaké věcné poučení. Ale ani toho není. Na str. 165 čteme stesk, že o dějinách literatury doby nové prý ‚nemáme ani jediného spisu alespoň takového, jakýmžto jest spis Karla Sabiny o dějinách českého písemnictví doby staré a střední‘, ač prý ‚průpravu k němu počal — Dr. Frant. Bačkovský‘. Co bychom si medle s takovým spisem počali, kdybychom jej nakrásně i měli? Vždyť potištěné makulatury v literatuře naší je už beztoho dost!

Na závěr ještě slůvko o sobě. Autor ‚Přehledu‘ mně na téže stránce prokazuje nezasloužené vyznamenání, pravě, že prý jsem ‚nejnověji ukázal se býti ze všech dosavadních českých dějepisců literárních *nejlepším*‘. Pohříchu jsem už tak negalantní, že mu jeho poklonu neoplácím. Mně ze všech nedostatečných knížek o literatuře, co jsme jich kdy měli, ‚Přehled‘ p. Bačkovského zdá se býti prací n e j h o r š í. *Jaroslav Vlček.*

Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn von *Olaf Broch*. Kristiania, 1899. 8°. 104 str.

Tyto další »studie z jazykové hranice slovensko-rusínské« prof. Brocha mají pro nás nejen po stránce filologické nýbrž i vzhledem na problémy národopisné, možno-li říci, ještě větší zajímavost, nežli první, o kterých jsem v těchto Listech 1898, 406—407, podal zprávu.

Předmětem těchto nových studií jest nářečí »s o t á c k é«, nesoucí svůj název od výslovnosti tázacího zájmene *so* = co. Tito »S o t á c i« jsou nejvýchodnější ratolest slovenská, bezprostřední sousedé Rusínů, s nimiž mají společné věrovyznání pravoslavné (sjednocené).

Prof. Broch neměl příčiny, aby se zabýval staršími zprávami o těchto S o t á c í c h, ač nejsou nezajímavy. Šafařík na př. nepochyboval kdysi, »že jméno dnešních Sotáků v hořejších Uhřích pochází od někdejších S a t a g ů v, kteříž se již v polovici 5. století od historiků v těch stranách kladou« (ČČM. 1834, I, 42; srv. Slov. Starož. I, 287). Je viděti, že Šafařík nepovažoval původ přezdívky »Sotáků« od zvláštní výslovnosti *so* (= co) —

což mu dobře známo bylo, srv. Písně světské lidu slov. v Uhřích, 1823, str. IX — za správný.

Území Sotáků kladeno bylo do okolí Humeného a Sniny. Tak činil Ondř. Kucharski, jehož uvádí Kollár, Nár. Zpiew. (1835) II, 475—476, Šafařík ve Slov. Národop. 3 vyd. 1849, str. 97 až 98, Šembera, Zákl. dialekt. čsl. 1864, 79. V tomto nářečí vydán též r. 1752 v Debrecíně pro potřebu evangelíků helv. vyznání zpěvník, psaný pravopisem maďarským: Hlasz pobośnoho spévanya, z něhož ukázky podal M. Hodža, Epig. slov. p. 18 až 19 a 63.

Podle mapy Brochovy, přiložené při prvních studiích, leží však okolí Humeného a Sniny v území nářečí »cotáckého« (vyslovujícího tázací zájmeno »*co*«), a »Sotáci« obývají okolí Korumlje, severně od města Ungváru (Užhorodu). Tato neshoda teprve dalším badáním bude vysvětlena.

Šafařík v Písních světských lidu slov. v Uhřích (1823) p. IX nazývá nářečí sotácké »rusko- čili rutensko-slovenským«. Kucharski (1828) chválí Kollára, že v I. sv. Písní světských počítá nářečí sotácké do skupiny polsko-slovenské (srv. Kollárovy Nár. Zpiew. II, 476), M. Hodža, Epig. slov. p. 63, klade ukázky z kalvínského kancionalu pod záhlavím »Hungaro-polono-slovenicum«.

Výsledek studie Brochovy jest ten, že »Sotáci« okolo Korumlje jsou poslovenštění Rusíni. Sami sebe ovšem, jak to již r. 1823 Šafařík připomenul, nenazývají »Sotáky«; považují to za přezdívku, kterou »varošcy ludze vydumali« (městší lidé vymyslili; Kollár II, 475). Obyvatel Korumlje se zove »Slovjàk«, ale je »ruskej vêrê« anebo »po vêrê Rusnak«.

Je to tuším první případ, kde bezpečně filologicky vyloženo jest takové vítězství jednoho slovanského nářečí nad druhým a proto tane zajisté mnohým na mysli otázka, jak se výsledek toho vývoje v řeči lidu projevuje. Stručná odpověď zní asi takto. Nářečí slovenské opanovalo bezmála všeobecně; z podstatných známek všeruských, které karakterisují též nářečí uhroruská (srv. mé poznámky v Arch. f. slav. Phil. XVI 501, uvedené od prof. Brocha, Weitere Stud. p. 57), nepřetrvala žádná. Stopy původní ruštiny objevují se hlavně ve výslovnosti některých samohlásek, jmenovitě v osobité střídnici za pslov. *y* po retnicích a za původní dlouhé *ō*, kterou prof. Broch označuje řeckým písmenem *ω*: nom. pl. žabω vedle ženì, pak bωch (bůh). Toto *ω* vzniklo v obou případech z *y*. Prof. Broch formuluje svůj výklad, foneticky a zároveň ethnologicky, takto: »Wenn man das *ω* des Korumlya-Dialekts entrundet, so bekommt man das dem Ugrorussischen eigenthümliche *y*; öffnen wir die Lippen des Korumlya-Sotaken, so entpuppt sich geradezu der Rusnake« (p. 83). Jiná zvláštní samohláska, při níž též se jeví dosud stopy

původní ruské výslovnosti, jest ı, jež je střídnicí za pslov. y, ě a též dlouhé e. V souhláskové části prof. Broch nenachází stop původního nářečí ruského. Naproti tomu podobá se mi, že koncové -ť jest takový zbytek: kωsť, mať (matka), peįť (pět), dzêvêť (devět) atd., jmenovitě v inf. klasť, krasť, ch͡odziť, vodziť, zaplacïť atd., a podobně i koncové -ď, což se na konci slov, před bezezvučnými hláskami, vyslovuje též bezezvučně jako -ť: imper. klaď, kraď, choď, plur. klaďme, kraďme, choďme atd. Pozoruhodný zbytek původní ruštiny bude též, ač prof. Broch to opět nepraví, sg. instr. *a*-kmenů: ženòu̯, ri̥bou, rukòu̯ atd., kdežto v sousedních nářečích východoslovenských jest -*u* (z pův. -*ú*): ruku, muchu atd. (Broch, Stud. p. 47). Též vedlejší tvary gen. plur. těchto kmenů: ženòch, rukàch a rukòch (vedle žen, ruk, ženòu̯, rukòu̯) atd. připomínají nářečí uhroruská, jak to i prof. Broch podotýká (str. 21). Koncovka 1. sg. -*u*: hňecù, chval'u (chválím), chodzu (chodím) atd. neobmezuje se na toto území sotácké, nýbrž sahá dále do nářečí východoslovenských. Známe ji jmenovitě z Falkušovec a z Dubravky (Studien p. 65—66). Konečně ukazuje volný přízvuk na původ maloruský. Označuji ho, pro zřetelnost vůči našemu znamení délky, přízvukem těžkým (acc. gravis): sercò (srdce), celò (tělo), okò (oko), plur. ženi̥ (ženy), rukï (ruky), koscï (kosti) atd., viděti jakousi zálibu v přízvuku na poslední slabice slova, ale volnost je přece úplná: na pondzèlok, po pòludňu, podzèkovali atd. Je to jediné slovenské nářečí, pokud víme, které má volný přízvuk. Všechna ostatní mají přízvuk ustálený, buďto na první slabice slova, jako na Moravě a v Čechách, anebo na předposlední, jako v polštině. Přízvuk slovní a celá modulace řeči přetrvá někdy i základní změny jazykové. Upozornil jsem na tento zajímavý zjev, podávaje v Slov. Pohľ. krátce zprávu o nář. slovenském v havířských obcích okolí Kremnického. Tyto obce byly namnoze založeny německými kolonisty a jsou dnes částečně poslovenštěny. První dojem nářečí těchto Slováků, jmenovitě starších, kteří dosud svá původní německá jména zachovali, je ten, jakoby mluvili svým původním nářečím německým, pro toho, kdo zná jen spisovnou řeč německou, bezmála nesrozumitelným. Tak protahují a zvláštním způsobem akcentují tito někdejší Němci svou nynější řeč slovenskou. Zdá se mi, že je to zjev obdobný, jako v nářečí sotáckém, při němž ovšem mnohem určitěji a přesněji původ a vývoj stopovati můžeme, ač i tu jest odchylek mnoho.

Srednjebugarsko jevanđelje Srećkovićevo i njegov odnošaj prema ostalim crkveno-slovenskim versijama jevanđelja. Studija gramatičko-leksikalna. Napisao *Đuro Polívka.* S dva fotografička snimka. Starine, knj. XXIX. U Zagrebu 1898, str. 85—256.

V rukopisné sbírce prof. P. Srećkoviće v Bělehradě nachází se nemálo zajímavé čtveroevangelie recense středobulharské, které písmem a jazykem se hlásí do první polovice XIII. stol. Přítomná rozprava prof. Polívky podává mluvnický a též kritický rozbor této vzácné památky, osnovaný na srovnání všech, úplně anebo i částečně vydaných (popsaných) evangelských tekstů, v první řadě ovšem ev. Marianského a Zografského. Pri rozboru obrácen zřetel předně na různosti v hláskách, tvarech a skladbě, kterými se rkp. Srećkovićův odchyluje nejen od nejstarších, nýbrž též od mladších evangelských tekstů; a dále měla rozprava poskytnouti též příspěvek leksikalní a kritický.

Spisovatel vyplnil ve všech těchto směrech svědomitě a pilně svůj úkol. Srovnání tekstů evangelských je velmi podrobné, jazykový material, který rkp. Srećkovićův poskytuje, snesen tu s úplností co nejdokonalejší. Přenechávaje úplně slovo památce samé a faktům, které srovnání poskytuje, spis. opatrně se vyhýbá všem hypothesám o místě, kde rukopis psán byl, aniž se pokouší, vřaditi jej do určité skupiny památek starobulharských. Prof. Polívka sám poukazuje na důležitou otázku, nenáleží-li rkp. Srećk. mezi památky bohomilské, jako ku př. ev. Karpinské, o kterém tuto domněnku vyslovil V. Jagić (Mar. 475—476). Ale tento evang. tekst (Karp.) není dosud ani vydán ani náležitě prozkoumán. Následkem toho jest rozřešení této otázky velmi nesnadné. Evang. Srećkovićovo převyšuje starobylostí svou evang. Trnovské (1273), ale přece nenachází v něm prof. Polívka žádného určitého konservativního směru, nýbrž spíše plod jakéhosi kompromisu mezi zachováním starobylosti a snahou, přiblížiti se slovem i tvarem řecké předloze.

Na snadě leží otázka, v jakém poměru jest toto evang. Srećkovićovo k ev. Dobromirovu, které minulého roku prof. Jagić popsal. Srv. mé referáty v těchto Listech fil. 1898, 409—410 a 1899, 66—68. Prof. Polívka, který svůj rozbor ev. Srećkovićova dokončil již poč. r. 1895, této studie Jagićovy ovšem použiti nemohl. Srovnání obou evangelií, jež patří k nejstarším t. zv. středobulharským památkám (ev. Dobrom. se klade do konce XII. stol., ev. Srećk. do první pol. XIII. stol.), povede zajisté k důležitým závěrům o rozměrech starobulh. písemnictví v oné době. Takového srovnání tu ovšem podniknouti nehodlám. Ale upozorniti chci na některé zásadní rozdíly.

Významné pro ev. Dobr. slovo **кошоулꙗ** se v ev. Srećk. neobjevuje; čteme Luk. VI. 29 sg. gen. **сракꙑ**, které neleží daleko od obyčejného **срачицꙗ**. Dokladů pro zvláštní přesmyk v slovích **єдьга, кодьга, вьсєдьга**, kterými ev. Dobr. vyniká, v ev. Srećk. nenacházím. Podobně neplatí v ev. Srećk. více pravopis hlaholský při hláskách praejotovaných, nýbrž píše se **ѥ, ꙗ, ѩ** a **ѭ**. Měkkost souhlásek podnebných, která v ev. Dobrom. tak zřetelně se dává na jevo, ustoupila, jak se podobá, v ev. Srećk. všeobecné

tvrdosti: jen po ɣ se píše z pravidla ю, jinak (po š, št, žd) pouze оу. Střídnice o, e za stslov. ъ, ь jsou — na rozdíl od ev. Dobr. — v ev. Srećk. dosti řídké, za sk častěji se objevuje sc, kdežto v ev. Dobr. převládá st. Těchto několik rozdílů hláskoslovných, na které tuto upozorňuji, dostačí zajisté, abychom nabyli přesvědčení, že ev. Srećk. je poněkud jiného rázu nežli ev. Dobr. Na druhé straně ukazuje kritický rozbor tekstu, že ev. Srećk. zůstává v kruhu Mar.-Zogr.-Assem. ev. Shody s jinými teksty jsou nepatrny. Podobně má leksikalní stránka ev. Srećk. ráz velmi starý: všeobecně ku př. platí мнса, иноуадъ, ютеръ, съньмъ a j. Příbuznost s nejstaršími hlah. teksty je všude patrna. Evang. Srećkovićovo náleží tudíž, jak se podobá, též do skupiny »makedonské« čili západní.

O pisowni i języku ksiąg ustaw polskich na podstawie kodeksów Świętosławowego, Działyńskich, Dzikowskiego i Stradomskiego napisał Dr. *Jan Bystroń.* W Krakowie, nakł. akad. umiej. 1899, 110 str.

Spisovatel podává velmi pečlivě sestavený mluvnický rozbor čtyr staropolských rukopisů z XV. stol., které obsahují statuty (práva, zákony) polské a vydány byly r. 1895 od prof. Piekosińského (v III. sv. Archiwu komis prawn.).

Powieści ludu polskiego na Śląsku. Z ust ludu zebrał *Lucyan Malinowski.* W Krakowie, nakł. akad. umiej. 1899, 78 str.

Z pozůstalosti Luc. Malinowského vydány tu, péčí dra. Jana Bystroně, pověsti lidové, foneticky zapsané v r. 1869 na Těšínsku (slezském), a to v Ustroni (na Czantoryi Wielkiej), ve Wisle, v Nydku, Istebném, Jabłonkowě, Gródku, Nawsí, Ligotce gnojnické, Śmiłowicích a Suché postrzední, tedy v kraji, jenž se stolicí trenčínskou souvisí. Nářečí těchto pověstí shoduje se též podstatně s nářečím trenčínsko-polským, jehož rozbor jsem podal v »Rozpravách filologických, věn. J. Gebaurovi«.

Przyczynki do składni polskiej zebrał Dr. *Jan Bystroń.* II. Kraków, nakł. autora. 1899. 8°. 44 str.

První část těchto příspěvků syntaktických vyšla r. 1893 ve zprávě III. gymn. v Krakově, při němž spis. působí. V přítomné druhé části sneseno hojně dokladů, hlavně z novějších spisovatelů polských, předně pro dvě kapitoly: 1. věty bezpodmětné a 2. příslovce, a pak pro několik jiných syntaktických jevů, jako pro opakování výrazu anebo celého rčení v jazyku lidovém, attrakci a j., pro jednotlivé výrazy, jako »tą razą« vedle »tym razem«, »w swoim (swojem) ręku« a j. *Fr. Pastrnek.*

Archiv für slavische Philologie. Herausgegeben von *V. Jagić*, XX, 1898, str. 651.

V. Jagić: Einige Streitfragen (str. 1—53). 1. Zur Provenienz der Kijever glagol. Blätter (1—13). Spis. odporuje domněnce Borise Ljapunova, že v Kijevských zlomcích hlahol. se nám zachoval zvláštní pannonsko-slověnský dialekt, přechodní od skupiny staroslověnské ke skupině českomoravské. Obhajuje přesvědčivě, že psány jsou jazykem staroslověnským, úmyslně změněným ovšem jenom v jistém ohledu (*c*, *z*, *šč*). Tak změněn ale jen jazyk přepisu starého missalu, zachovaného v jmenovaných zlomcích. Original jeho pořízen byl na území pannonských, kolem Blatenského jezera usazených Slověnců, a sice knižným jazykem slovanské církve, jazykem zavedeným Soluňskými bratry. Mimo to vysloveno několik jiných závažných myšlenek: pannonskou theorii Kopitarovu a Miklosichovu třeba pokládati za odbytou, aspoň pokud se jedná o západní část Pannonie s Blatenským jezerem. Falešná jest to theorie, jakoby byli pannonští Slované bývali hromadně vyhynuli přistěhováním Maďarů: myšlenka to, která byla zvláště obšírně hájena od Varšavského professora Grota. Frisinské zlomky kladl by prof. Jagić spíše do Pannonie než do západních Korutan. — 2. Verwandschaftsverhältnisse innerhalb der slavischen Sprachen (13—48): historický nástin různých theorií o seskupení slovanských jazyků od počátků slovanské filologie až do našich dnů; prof. V. Jagić uznává theorii Joh. Schmidta co do podstaty za správnou. Důkladněji pouští se spis. do rozboru vzájemného poměru některých sousedních jazyků či nářečí slovanských, předně poměru maloruštiny k velkoruštině, postavení maloruštiny v čeledi ruské, jmenovitě o otázce velkou řadu let již mysl ruských jazykozpytců a historiků zajímající, jakým nářečím mluvilo obyvatelstvo staré země Kijevské, v době předtatarské, maloruským či velkoruským, a byly-li kraje tyto později kolonisovány z krajů západních. Tu zaujímá V. Jagić jakési střední stanovisko: Sêverjané staré kroniky lišili se od obyvatelstva pravého břehu Dněpra asi též jazykově, dialekt Poljanů patřil do skupiny jihozápadní, byl bezprostředním pokračovatelem haličsko-volyňského dialektu, ale nebyl proto starokijevský dialekt identický se starovolyňským. V. Jagić zvláště důrazně obrací se proti A. Šachmatovu, že příliš přeceňuje vliv politických a státních poměrů na vytváření dialektů. Ukazuje se pak dále, že i mezi jihoslovanskými jazyky jest neustálý přechod, stanoví se vlast starého církevně-slovanského jazyka, a sice v Macedonii nedaleko od území srbského. Konečně pojednává V. Jagić ještě o poměru slovenštiny k češtině, akcentuje jednotu československou v rodině slovanských jazyků; dále stran poměru kašubštiny jednak k polabštině, jednak k polštině — kašub. zaujímá střední místo mezi

polab. a pol. —, vyslovuje se proti »polonismům« prog, krova a pod. předpokládaným jmenovitě od Baudouina de Courtenay v kašubštině; na konec stanoví se poměr horní i dol. luž.-srb. jako celkem týž mezi češtinou a slovenštinou. — 3. Zur *ort-*, *ert-*, und *tort-*, *tert-* Formel (48–53): polemika proti výkladům Tore Tornbjörnssona. — *W. Vondrák*: Die Imperative daždĭ, věždĭ u. s. w. und die Genitive Plur. rabŭ, ženŭ, selŭ u. s. w. (str. 54—61); impt. daždь, věždь jsou původní optativní tvary *dadi̯ēs, *dadi̯ēt, z těch přesunutím přízvuku *dádje, dalším pak seslabením hlásky koncové vlivem imper. *vedě, *berě v vedi, beri, vyvinulo se *dadjě, praslov. *dadjĭ. Spis. poukazuje na čsl. impt. jez, věz, kaž, piš a p., kde jest podle známého hláskoslovného zákona slabika krátká za starou s přízvukem klesajícím. Rovněž tak v gen. pl. bran, měr atd.; z *selōm, *duchōm posunutím akcentu *sélom (-u), *dúchom (-u), selъ, duchъ. — *St. Novaković*: Гиђа — Gig'a (61—64), slovo ve východních krajích srbských užívané, znamenající vinný trs. V. Jagić připojuje etymologický výklad, srovnává lit. gužůtas »sukovatý«. — *Fr. Pastrnek*: Zur Charakteristik der mährischen Dialecte (65—77) na základě Dialektologie Bartošovy; nepřehlasované tvary vyskytující se veskrze téměř v koncovkách jsou podle všeho věku mladšího, vyvolané působením analogie; přehlásku *ja* v *je*, *ju* v *ji* budeme museti předpokládati již pro starší dobu ve větší části dialektů moravských; vedle nepřehlasovaných tvarů naskytují se také nepřehlasované a zúžené tvary (do náručí, boží muka a pod., inf. smíť, part. smíl a pod.). Spis. ukazuje, že zoužení střídnice za *ě* provedeno bylo nejspíše současně na celém území česko-moravsko-západoslovenském do XVI. v. S tímto processem možno snad spojiti také zoužení *božie z *božjá v boží, smieť ze smьjati v smíť? — *Asmus Soerensen:* Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung (78—114): rozbor historických písní zaznamenaných Milutinovićem. Dovozuje se, že historické písně černohorské pocházejí z 2. pol. XVIII. stol., složeny byly namnoze vladikou Petrem I. Sotva pak byly v těchto krajích skládány epické písně v dobách starších dle mínění spis-ova. — *A. Brückner*: Ein angebliches Merkmal der sog. Gnesner Predigten (161—5): v vbodzy, bodzem, drodze m. ubogi, bogiem, drogie nespatřuje spis. zvláštnost hláskoslovnou, než pouze pravopisnou; písař snažil se označovati hlásku *g* tímto způsobem, neboť znal z čes. pravopisu *g* jako *j*. — Týž: Polonica (165 až 180), kritický přehled novějších zjevů v polském jazykozpytě, literární historii a národopise, místy obšírnější, místy stručnější. — *R. Abicht, C. Reichelt:* Quellennachweise zum Codex Suprasliensis (181—200). — *Ludwik Thallóczy:* Die ungarischen Beziehungen der Chronik des Presbyter

Diocleas (201—224). — *Eugen Ščepkin:* Wer war Pseudodemetrius I. (225—325). — *W. Vondrák:* Einige Bemerkungen anlässlich Meillet's »Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave« Paris 1897 (325—342): Meilletovi nepodařil se důkaz, že by tvary mene, tebe, sebe, togo, jego atd. byly bývaly původně také akkusativy. Užívání tvarů genitivních ve funkci akkusat. nemá původ v tvarosloví, než především ve skladbě. Process ten začal se vyvíjeti u zájmenných tvarů, ale nikoliv u zájmena osobního, než dle mínění Vondrákova od tázacího zájmena kъto — v době praslovanské byl již genit.-akkus. kogo — odtud se šířil u zájmena vůbec, dále u přídavného i u jména podstatného, především u kmenů na *-o*. Tu ref. poznamenává, že nalézají se také genit. tvary kmenů na -ŭ jako akkus., v stpol. památkách: volu y osla vedli bily Kaz. Gniez. o tego wolu, o czarnego wolu Kn. země čerské. V gen. tvaru zájmena *kъ* ujala se nejdříve částice *go*: z *ka-go dle dat., loc. utvořeno kogo. Částice *go* považovaná pak za koncovku genit. ujala se také u ostatních zájmen. — Dále vykládá dr. Vondrák, že *-on* v koncovce vždy přešlo v *ъ*, -os pak jen, nebyl-li na něm přízvuk, tak u o- kmenů muž. a též u s- kmenů; u *o*- kmenů středních byl process *-*on* < *-*un* < *ъ* zadržen vlivem střed. zájmen *to(-d)*, *jo(-d)*. Mimo to pokouší se spis. ještě o výklad dat. sg. kmenů na *-o*: *-u*, instr. pl. kmenů na *-o* : *y* a gen. sg. i nom. acc. voc. pl. kmenů na *-ā* : *y*. — *A. Brückner:* Preussisch und Polnisch (481 až 515): O polských živlech v pruštině. Týž: Einige slavische Lehnwörter im Litauischen und Lettischen (515—518). — *V. Jagić:* Die slavischen Composita in ihrem sprachgeschichtlichen Auftreten (519—556): Programmatický článek! Ve velkých, mohutných rysech líčí spis. tvoření a vývoj komposit ve slovanských jazycích od nejstarších dob. V části dosud vytištěné řeší se předem některé všeobecné otázky o tvoření komposit ve slov. jazycích a o velkém vlivu cizích sousedních jazyků na slov., němčiny na západě, řečtiny na jihu a jihovýchodě. Podrobně rozebrána komposita v čslov., ukazuje se, že v nejstarších překladech jmenovitě Písem svatých sluší pozorovati slušný ještě ohled na ráz slovanského jazyka a značnou poměrně neodvislost od řečtiny, a jak také již záhy v některých textech ku př. v překladě pandekt Antiochových a j. projevuje se úsilovná snaha nápodobovati přesně řecká komposita. Naznačuje se vliv círk·slov. na spisovný jazyk ruský právě v tomto ohledě — i v tomto jest zajisté slušná řada »neslovanských« komposit, a tu sotva ustupuje západoslovanským jazykům, z jichž novotvarů pod vlivem německým vzniklých mnozí si tropí úsměšky, nikoliv neprávem. Konečně probírá prof. Jagić komposita v stsrb. východní i také v literatuře dalmatské a dubrovnické. — *Fr. Lorentz:* Zur älteren kaschubischen Li-

teratur (556—577): otisk ukázek z několika dosud neznámých textů kašubských z XVIII. v. — *Lj. Miletič:* Bemerkungen zu Oblak's Macedonischen Studien (578—604): kritické poznámky, do kterých spis. vplétá výklady o poměru macedon. dialektů k ostatním bulh. dialektům, k staré círk. slovenštině — o znění ѣ, o znění *r̥*, *l̥* v staré cslov. a j., a namnoze doplňuje novými zprávami, tak o sledech *y* v některých dialektech macedonských. Marně myslím opírá se prof. Miletič výkladu Oblakovu, že *k'*, *g'* pronikly do macedon. dialektů ze srbštiny: fysiologický rozdíl mezi maced. *k'*, *g'* a srb. ћ, ђ nemůže míti váhy, znějí hlásky tyto také v srbsko-chrvatských dialektech různě, a fysiologie hlásek by zajisté mohla konstatovati celou stupnici hlásek od východosrbských dialektů až k břehům Jaderského moře. Marně také namáhá se spis. dokazovati znovu svou thesi o vývoji členu v bulh., kterou hájil již ve své doktorské dissertaci. Prof. Jagić poukázal plným právem v poznámce k pojednání Miletičovu připojené (604—5) na to, že tak řečený člen v starých textech círk.-slov. rabotъ, rodosь a pod. souvisí co nejúže s řeckou předlohou a vždy odpovídá řeckému demonstr. *οὗτος*, *ἐκεῖνος*. — *V. Istrin*: Die griechische Version der Judas-Legende (605—619): otištěn dosud neznámý řecký text legendy o Jidášovi, úvodem předesláno několik slov o poměru latinského textu k řeckému. — *Leo Wiener:* Das jüdische Element im Polnischen (620—624).

V »kritickém oznamenovateli« rozbírá V. Jagić slovanskou část druhého vydání Brugmannova »Grundriss der vergleichenden Grammatik« (367—374). V. Vondrák oznamuje O. Wiedemannův »Handbuch der litauischen Sprache«, J. Horákův spis »Z konjugace slovanské« (406—410) velmi pochvalně schvaluje Horákův výklad tvarů trъplją-trъpiši; rozbírá dále českou a slovenskou část spisu T. Florinského. »Лекціи по славянскому языкознанію« (343—360) a opírá se rozhodně odloučení slovenštiny od češtiny do samostatné skupiny; při té příležitosti vyslovuje se dr. Vondrák proti vlivu němčiny na některé jevy v českém hláskosloví, předpokládanému také prof. Gebauerem, ale někdy vliv ten přece připouští, tak při *ú-au-ou*, v přechodu *d* v *r* v dialektě jmenovitě chodském. V. Jagić pak ocenil část toho díla věnovanou ostatním severozápadoslovanským jazykům (360—367). J. Zubatý posoudil Meilletův spis »Génitiv-Accusative au Vieux Slave« (392—397): rec. neodmítá naprosto vývody Meilletovy, přiznává, že jsou »methodicky správné«, pokládá také užívání genit. za accus. u životných za jev čistě morfologický, odchylně tedy od dra Vondráka. — Dále jsou rozebrány spis dra Erich Bernekera »Die preussische Sprache od J. J. Mikkoly (147—159), pojednání A. Šachmatova Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ od M. Rešetara (397—405), spis. Evg.

Budde Къ исторіи великорусскихъ говоровъ od V. Jagiće (374—381), Pavlovského slovník rusko-německý od Wilh. Körnera (384—392) s hojnými doplňky a opravami. Jaroslav Vlček posuzuje známý spis dra Murka »Die böhmische Romantik« (417—427). J. V. Novák vydání Korrespondence Komenského od A. Patery a J. Kvačaly (410—417). R. Nachtigall posoudil spis K. Goetze »Geschichte der Slavenapostel« (124—140) a dodatkem k tomu otiskl V. Vondrák článek Einige Bedenken gegen die Echtheit des Briefes von P. Hadrian II. in der Vita S. Methodii c. VIII. (141—147).

Tímto XX. svazkem slaví Archiv für slavische Philologie a jeho neúmorný vydavatel V. Jagić jubileum nad jiné významné, které by měli náležitě oceniti i kruhové širší, o kulturní život slovanský vůbec se zajímající, ne pouze odborníci. Neboť již to, že jest to jediný náš centrální orgán pro slovanskou filologii, že přes všeliké velmi různorodé, spíše rostoucí než menšící se obtíže s velkým úspěchem a zdarem se vzmáhal a rostl, šířil vědomosti o Slovanstvu dále na západ, sbližoval západoevropskou vědu, vůči Slovanstvu tak upjatou, s vědeckým ruchem slovanským, sbližoval ve svých sloupcích mimo to také jednotlivé slovanské kmeny v jich vědeckých pracovnících, zjednává jemu nejen v dějinách naší discipliny, než vůbec v kulturních dějinách slovanských místo nad jiné vynikající.

Prof. Jagić podal k závěru tohoto významného období bibliografický přehled slovanských časopisů obsahu filologického, literárně-historického a národopisného se stručnou, namnoze velice trefnou charakteristikou (625—638). Připojil pak ještě nedlouhou ale nadmíru pozoruhodnou úvahu všeobecnější o vývoji slovanské filologie na západě jakož i o významu »Archivu« pro styk slovanského světa odborného jak se západem tak i mezi sebou. Prof. Jagić konstatuje bolestně, že slov. filologie dosud se nedomohla významnějšího postavení mezi ostatními filologiemi na universitách jmenovitě německých, ačkoliv má poznání Slovanstva tak nesmírný zájem pro Německo samotné, nemluvě ani o významě slovanského jazykozpytu pro srovnávací jazykozpyt, o významě slovanských literatur pro srovnávací literární historii od starých církevně-slovanských apokryfů až po moderní ruskou literaturu. A i nečetné ty stolice na německých universitách v našem mocnářství i v sousední německé říši mají posluchačstvo naskrze téměř slovanské: Němec se tomu studiu zřídka kdy věnuje, a můžeme také německé slavisty spočítati na prstech jediné ruky. Slovanská filologie pak ve Francii, Anglii jest teprve exotická! Ale vlastně nemáme ani my Slované sami práva vytýkati Němcům a j. nedostatek zájmu, neboť sami druh k druhu jsme velice netečni. Velice málo zasahují slovanští odborníci ze svého užšího

domácího odboru do sousedního. Velice nepatrný zájem vzbuzuje ku př. u nás Čechů jazyk polský, písemnictví staropolské pro nás velmi důležité. A příklady takové daly by se nespočetné uvésti. Vyskytují se sice někdy jednotlivci, ale to jsou výminky potvrzující pravidlo. Otázka jazyka, orgánu, kterým by se dála výměna vědeckých názorů, jest vedlejší, sekundární. Prof. Jagić zastává názor, že třeba užívati německého jazyka jakožto mezinárodního orgánu, i pochybuje, že by Slované mohli ještě nyní postrádati tohoto jazyka jako všeobecně, všem stejně přístupného prostředku dorozumívacího. Ref. nesouhlasil by s tímto stanoviskem. Nevěřím ovšem, že by se všickni Slované kdy sjednotili na povýšení jistého slovanského jazyka na orgán společného vědeckého styku ani v »užším« oboru slovanské filologie. Ale není toho také potřeba nutná. Každý slavista, pokud vůbec sleduje vědecké studium slovanských jazyků, literatur atd., a neobmezuje se jen na studium svého domácího, rodného jazyka, písemnictví, bude sledovati práce tyto, ať jsou psány kterýmkoliv jazykem; nezajímá-li se, nepřečte si je, kdyby byly psány třebas jeho vlastním jazykem. Specialista zabývající se polským jazykem, polskou dialektologií nebude studovati pojednání o jihoslovanské dialektologii atd. Jinak ovšem bude, jakmile chceme udržeti styk se západoevropským světem učeným a musíme buditi jeho interess pro Slovanstvo v našem vlastním zájmu. Tu nemůžeme postrádati jazyka německého: neboť jest tento jazyk přece stále ještě nejběžnější, ačkoliv jeho znalost v mladších řadách velice klesá. Časopisy tištěné v několika jazycích nejsou vzácností, nalézáme v romanistických časopisech francouzských pojednání italská, německých pojednání francouzská, v časopisech anglistických vedle sebe články německé i anglické. Miklosich svého času vydával mnohojazyčnou »Slavische Bibliothek«. Theoreticky tedy možnost podobného podniku pro slov. filologii není vyloučena, a nejnověji začal skutečně prof. Niederle na tomto základě vydávati svůj »Věstník slov. starožitností«. Stanovisko bude tedy různé, pokud myslíme na orgán jen pro Slovany určený, a pokud chceme tento orgán činiti přístupným také učenému světu cizímu, slovanské jazyky neznajícímu.*) Hlavní věcí ale jest pro všecky, pro Slovany i cizí skutečný živý zájem. Tento všude a povždy energicky, s neúmornou vytrvalostí budil, šířil i udržoval prof. Jagić svým orgánem doma i v daleké cizině, v celém světě vzdělaném; on uměl soustřediti a spojiti kolem sebe velký počet

---

*) Prof. Brückner píše o téže věci ve své recensi Archivu w Kwart. Histor. XIII, 103: . . . »Niemiecki język Archiwu — francuski pojawiał się wyjątkowo — wadzić nie może: niechodzi tu bowiem o wyłączne porozumiewanie się uczonych słowiańskich między sobą, bo dla tego nadawały by się raczej inne języki, lecz chodzi o łączność z światem uczonym niesłowiańskim, co trudno bez pomocy języka obcego, łacińskiego, niemieckiego czy francuskiego.«

učenců slovanských i cizích, a ve spojení s nimi, hlavně ale vlastní, neumdlévající prací šířil vědomosti o slovanském světě až na místa, kam by jinak ani slůvko o Slovanstvu nepronikło. V kritickém a bibliografickém oddíle podával hlavně prof. Jagić přehled téměř všech nových zjevů v jazykozpytě slovanském, v literárních dějinách slovanských národů jakož i v národopise slovanském. Byl a jest to nejvyšší kritický tribunal, rozhodný pro učený svět slovanský, informující cizinu o vědeckém výzkumu slovanských národů. V této práci nad vydáváním a řízením »Archivu« záleží jedna z předních, nepominutelných zásluh prof. Jagiće vedle jeho mnohostranné a hluboké práce vědecké. Přejeme si jen, aby »Archiv« po další desítiletí se stejným úspěchem a zdarem pokračoval pod tímto vedením ve prospěch naší vědy.

J. Polívka.

Вѣстникъ археологіи и исторіи издаваемый Археологическимъ институтомъ. X. Спб. 1898, str. 117.

Z obsahu tohoto svazku dotýkají se nás nejvíce dvě pojednání prof. A. I. Sobolevského: Гдѣ написаны Кіевскіе глаголическіе отрывки (29—32) a Изъ исторіи русской переводной литературы (19—28). V prvním dovozuje spis., že Kijevské zlomky napsány byly na polské půdě polským písařem, odvolávaje se na pravidelné užívání nosovek a ъ, ь proti směšování těchto písmen v hlaholských zlomcích Pražských, odvolávaje se dále na **ходатаıѫщю** s 'ę m 'ǫ, ale přehlédaje, že v polských podobných tvarech participialních jest 'ǫ. Vedle toho ovšem nemůže popírati, že jiné zvláštnosti ukazují »na jeho původ z českého originalu«: *z* m. *žd*, *rъ*, *lъ*. Ostatně ještě poznamenává spis., že okolnost ta, že písař neužíval písmene ꙁ (dzêlo) (za střídnici c.-slov. žd ?), nemluví proti polskému původu zlomků, neboť písař neznal jeho povahu, jelikož učitelé jeho čeští užívali litery té leda ve významě jako *z*, aneb vůbec neužívali. Prof. Sobolevskij připojuje ještě několik slov o užívání c.-slov. jazyka v bohoslužbě u Poláků, dotýká se také pověsti o ruském písmě a osudech jeho sestavení v XV. v., obsahující zprávy o činnosti sv. Vojtěcha, z jazykových důvodů klade ji do doby starší a hájí spolehlivost jejích zpráv. — V pojednání druhém dovozuje prof. Sobolevskij, že Ilovičská Krmčí se zakládá na ruské předloze, pořízené nějakým ruským mnichem na Athoně v 2. pol. XII. neb na samém počátku XIII. v., tento pak překladatel znal ještě jiný spis t. ř. Книги законныя, který se sice zachoval jen v pozdních přepisech ruských od poč. XV. v., ale původem svým sahá zajisté do dob mnohem starších. Mimo to opravuje dosavádе běžné špatné mínění o překladateli některých knih St. Z. na samém konci XV. v. z latinského originalu, a dokazuje, že překladatelem byl chrvatský glagoláš z chrvatského Přímoří. Prvních

devět kapitol knihy Esther bylo pak dle obecně přijatého mínění přeloženo z hebrejského originalu ke konci XV. v. I toto mínění spis. opravuje, z povahy jazykové dovozuje, že překlad ten byl pořízen v dobách mnohem starších, a sice z řeckého originalu. Konečně čteme ještě vstupní přednášku A. Pogodina: Изъ древнѣйшей исторіи литовскаго племени (68—75).

J. Polívka.

Hlídka programů středních škol r. 1898.

O výkopech delfských. Napsal Em. Peroutka. (Čtvrtá výroční zpráva c. k. státního gymnasia na Král. Vinohradech za školní rok 1898.) Str. 26.

Spisovatel navštívil jako stipendista r. 1895 Řecko a prohlédl si Delfy vedením samého ředitele výkopných prací, Theofila Homolla. Vedle toho prostudoval svědomitě vše, co před tím o Delfách bylo psáno, a všímal si bedlivě i toho, co uveřejněno bylo o výkopech pozdějších. Výsledkem těch studií jest tato pěkná práce, ve které spis. líčí polohu Delf, vypisuje dějiny výkopů a provádí čtenáře svého nyní zcela objeveným okrskem Apollonovým Při tom hledí stále k popisu Pausaniovu a ukazuje zevrubně, jak obohaceny výkopy francouzskými skulptura, topografie, historie i epigrafie. Jakkoliv označuje autor pojednání své skromně jako referát, pozná každý z četných, případných poznámek, že spis. díval se na výkopy delfské vlastníma očima. Proto doporučuji čtení tohoto zajímavě psaného článku, jenž opatřen jest od prof. Servíta názorným půdorysem, co nejvřeleji.

Dle povinnosti referentské upozorňuji, že p. spis. příliš si libuje ve slovech cizích, a to i tam, kde jsou zcela obvyklé názvy české.

Řeč Lysiova proti Agoratovi. Přeložil Petr Hrubý. (Výr. zpráva c. k. státního vyššího gymnasia v Slaném za školní rok 1897—8.) Str. 16.

Překlad jest zdařilý; prostý ale půvabný sloh Lysiův velmi šťastně vystižen. *Τὸ πλῆθος τὸ ὑμέτερον* (§ 1 a j.) nepřekládal bych »vaše strana lidová«, nýbrž »lid váš«; řečník počítá též soudce k lidu. Ostatně překládá p. H. tak sám v § 20 a 51. *Ἄλλο τι ἀγαθόν* (§ 9 a 14) není, přihlížíme-li k témuž rčení na nápisech, »jiná obzvláštní výhoda«, nýbrž prostě »nějaká jiná výhoda«. Úvod i poznámky jsou správné a pro první čtení postačí. Leč doporučovalo by se upozorniti též na některé sofistické vývody řečníkovy a zejména na to, že usnesení, jehož se řečník v § 71 a 72 dovolává, máme zachováno v originále (CIA I 59).

Isokratés: Filippos či Poslání k Filippovi. Do jazyka českého překládá prof. Jan Ev. Jirka. (Čtvrtá výroční zpráva o obecném vyšším gymnasii v Králové Dvoře n. L. za školní rok 1897—98.) Str. 22.

První překladatelský pokus p. Jirkův, Isokratův Panegyrikos, posoudil jsem obšírně v těchto Listech XXIV (1897), str. 460 až 466. Chtěl jsem odvrátiti p. překladatele, jenž pojal úmysl přeložiti celého Isokrata, od rozmanitých libůstek, jimiž překlad svůj znešvařil. Leč byla to práce marná; p. překladatel posudek můj prostě ignoroval. Ovšem nemohu ani nyní říci, že by tento překlad lepší byl předešlého. Nepokládal bych p. J. ani tak za zlé, že mnohdy neporozuměl řeckému textu — v § 12 a 13 na př. podává pravý opak toho, co stojí v originále —, avšak překlad nejasný a nevkusný omlouvati nelze. Překládati umělý sloh Isokratův není ovšem věc lehká, avšak právě proto neměl by se toho odvažovati, komu síly na to nestačí. Kdo překládá na př. § 61 *ἐκεῖνος μὲν οὖν τηλικούτων κακῶν αἴτιος γενόμενος κατῆλθεν εἰς τὴν πόλιν μεγάλης δόξης τυχών* takto: »Ten člověk tedy vyvolav taková hejna běd navrátil se do rodného města ve velikém hávu slávy«, dává na jevo pramalý vkus. Co by tomu řekl † prof. Niederle, kdyby se byl dočkal takového překladu? Nepopírám, že p. J. stál překlad mnoho času, avšak jiná jest otázka, zda tím něco prospěšného vykonal. Jeho překlad nenadchne nikoho, spíše odstraší; a to přece není jeho účelem.

Frant. Groh.

Drobné zprávy.

Ondřej Fossum podává v Amer. journal of archaeol. (Second series, II, 1898, str. 187—194) zprávu o zajímavém náleze v divadle eretrijském. Zde objeveny v nové skeně, přímo nad klenutou chodbou — tedy 3·66 *m* nad orchestrou — dvě mramorové kolejnice, vedoucí od prostředních dveří staré skeny přímo na proskenion. Dle výkladu Fossumova (zajisté správného) zapuštěny byly tam proto, aby se na nich snadno a pohodlně pohybovati mohlo ekkyklema. Dovolávaje se Polluka (IV 128: *ἐφ' οὗ δὲ εἰσάγεται τὸ ἐκκύκλημα, εἰσκύκλημα ὀνομάζεται*), soudí Fossum, že antický název pro ně byl eiskyklema. Kdežto v Eretrii byly tyto rýhy vyhloubeny v kameni, byly v divadlech jiných zřízeny ve dřevě, asi jako bývaly druhdy kolejnice v dolech uhelných; proto se z nich nic nezachovalo. »Kdyby ekkyklema,« praví Fossum, »patřilo k orchestře, jak tvrdí Dörpfeld a jiní, není příčiny, proč by se nebyly nalezly stopy jeho v četných divadlech dosud objevených, obzvláště ježto rovina orchestry jen zřídka jest porušena. Ale ovšem koleje pro ně nemohou býti nalezeny *in situ*, kde jich nikdy nebylo.« — Tento nový nález vyvrací opět — a to velmi makavě — theorii Dörpfeldovu, že nehrálo se na proskeniu, nýbrž v orchestře. Dörpfeld v dopise k Fossumovi (otištěném v pozn. na str. 193) praví ovšem, že zřízení to sloužilo k tomu, aby vozy objevily se u výši; bohové objevovali se

prý často nahoře nad proskeniem ve voze, a k tomu byly koleje nutné neb aspoň žádoucí. Avšak tyto koleje nejsou nad proskeniem, nýbrž na něm; nemohly tedy na nich pohybovati se vozy bohů, majících zjeviti se ve výši. Důkazy proti Dörpfeldovi tedy den ode dne se množí.

V Bull. de corr. hell. XXII, 260 nn. podává Th. Homolle zprávu o zajímavém nápise, objeveném v Delfech. Je to usnesení obce delfské, kterým pochválen a ověnčen byl Aristoteles se svým synovcem a žákem Kallisthenem za to, že sestavili seznam vítězů ve hrách pythických. Dle doplňků Homollových zní nápis takto: [*Ἔδοξε τῇ πόλει τῶν Δελφῶν· ἐπεὶ Ἀριστοτέλης Νικομάχου Σταγειρίτης καὶ Καλλισθένης Δαμοτίμου Ὀλύνθιος… συ]νέ[ταξαν πίνακα τ]ῶν ἀ[πὸ Γυλίδα νεν]ικηκότων τ[ὰ Πύθια] καὶ τῶν ἐξ ἀρ[χῆς τὸ]ν ἀγῶνα κατασκ[ευα]σάντων, ἐπαινέσαι Ἀριστοτέλην κ[αὶ Κ]αλ[λι]σθένην καὶ [στ]εφανῶσαι· ἀνα[θεῖν]αι δὲ τὸν πίν[ακα το]ὺς ταμί[ας ἐν τῷ ἱε]ρῷ μετ[αγεγραμμέ]νον [εἰς στήλην?]*. Aristotelův spis *Πυθιονῖκαι* klade Homolle velmi pravděpodobně v l. 340 až 334 př. Kr.; že Aristotelovi při této práci nápomocen byl Kallisthenes, dříve jsme nevěděli. Rovněž zajímavo jest, že seznam ten nákladem obce delfské byl přepsán a veřejně vystaven. Pokud materiál náš sahá, jest tento nápis nejstarším pochvalným dekretem za práce literární.

Výkopy, jež se právě na foru římském podnikají, slibují potěšitelné výsledky zejména proto, že teprve nyní přišlo se na skutečnou půdu fora antického. Ve schodišti, vedoucím k řečništi před chrámem Caesarovým, objeven obětní oltář; podobný oltář odkryt i před chrámem Antonina a Faustiny. Ve svatyni Vestině nalezena sklepní místnost, kamž ukládal se nejspíše zbylý popel z posvátného krbu (stercus Vestae); dle kalendářů římských dálo se odklízení jeho dne 15. června každého roku. Na první dvě base (počítaje od chrámu Kastorova) postaveny čestné sloupy, jež tam původně stály. Vůbec má nynější ministr vyučování úmysl, rekonstruovati staré forum, pokud to možno ze zbytků zachovaných; hodlá též odkrýti basiliku Aemiliovu na severní straně fora. Neobyčejnou pozornost budil v nejširších vrstvách čtverhran černým mramorem dlážděný, jenž objeven byl nedaleko oblouku Septimia Severa, přímo proti kurii, a prohlašován byl za hrob Romulův. Výklad tento opírá se o Festa (s. v. niger lapis) a Varrona (ve schol. k Hor. epod. 16, 13). Varro tvrdil totiž, že Romulus pohřben byl pro rostris (nebo ante rostra), a Festus praví zase: niger lapis in comitio locum funestum significat, ut alii Romuli morti destinatum. O témž místě zmiňuje se též Dionys. Halik. I 87, jenž pokládá je za hrob Faustulův a praví, že tam stál kamenný lev. Poněvadž proti výkladu tomu vyslovovány byly pochybnosti, byla ona černá dlažba se strany podkopána a tu objevil se skutečně podstavec, na kterém kdysi stál lev. Nelze tedy již pochybovati, že máme před sebou místo, ve kterém víra obecného lidu viděla hrob Romulův či (později) Faustulův. Pro určení starého komitia a roster z doby republiky má objev tento důležitost nemalou. — Velice zajímavý jest nález učiněný v základech domu za Palazzo Farnese; zde objeveno 451 nových zlomků kamenného plánu města Říma. Již r. 1888 a 1891 nalezeno 210 nových zlomků téhož plánu, ty však bohužel dosud nebyly uveřejněny. Snad přiměje nový nález příslušné činitele k novému sestavení celého plánu; aspoň pátrá se nyní též v zahradě u kostela sv. Kosmy a Damiana (= t. Sacrae Urbis) po dalších zbytcích. Že tím naše znalost topografie římské značně získá, netřeba podotýkati.

Helbigova osvědčeného »Průvodce« (Führer durch die öffentlichen Sammlungen klassischer Altertümer in Rom) vyšlo právě v Lipsku u Teubnera 2. vydání (2 svazky, cena váz. 15 mk.). Spracováním nové literatury vydání toto nemálo získalo.

Nově katalogisováno »Magazzino archeologico comunale«; avšak »villa di Papa Giulio« chybí ještě nyní. Pro vědecké zkoumání vydán Průvodce též na velmi tenkém papíře a proložen papírem psacím (cena 17 mk.). — Mau vydal svého »Průvodce Pompejemi“ (Führer durch Pompeji) již po třetí v Lipsku u Engelmanna (cena váz. 3 mk.). Text pečlivě revidován a popisem villy v Bosco reale rozmnožen; počet obrázků rozmnožen na 31. V plánech doplněny novější výkopy; starší, mylné názvy budov nahrazeny správnými. Nově připojeny půdorysy fora, divadel s okolím, třídy hrobů a villy v Bosco reale. Obě knihy jsou nezbytnou pomůckou jak pro cestu, tak pro studium doma.

Praktickou rukověť o řeckých papyrech vydal neunavný F. G. Kenyon (The palaeography of Greek papyri. With 20 facsimiles and a table of alphabets. Oxford 1899, Clarendon press. VIII a 160 str. Cena 10 sh. 6 d.). Obsah knihy jest tento. Kap. I. jedná o nálezech papyrů, počínajíc od svitků Herkulanských až do doby nejnovější, a stanoví základní rozdíl mezi papyry listinnými a literárními. V kap. II. promlouvá K. o výrobě papyru, o svitku a jeho úpravě a o jiných věcech všeobecných. Kap. III. věnována papyrům listinným; vývoj písma listinného sledován tu od III. stol. př Kr. až do VII. stol. po Kr., kdy posledně papyros ještě se objevuje. Těžiště díla spočívá v kapitolách následujících (IV. a V.), kdež probrány chronologicky veškeré důležitější papyry literární a na nich poučně ukázáno, oč se datování jich opírá. Zde jest Kenyon zcela ve svém živlu a podal také mnoho nového. Pro filologa mají kapitoly tyto, ve kterých vylíčen a hojnými faksimili objasněn vývoj písma knižního za doby Ptolemaiovců i za doby římské, důležitost nemalou. V kap. VI. ukázáno, proč od III. stol. po Kr. neužívalo se již papyru k účelům literárním; zatlačen byl pergamenem. To vede autora k tomu, aby pojednal i o nejstarších řeckých rukopisech na pergamenu psaných. — Velmi cenné jsou i dodatky. Na zvláštní tabulce sestavena abeceda z 18 papyrů, čímž rázem objasněn vývoj písma od III. stol. př. Kr. do III. stol. po Kr. Dále podán seznam veškerých dosud známých papyrů literárních a při každém poznamenáno, kde se nyní chová a kde jest uveřejněn. Následuje přehled hlavních publikací papyrů listinných a seznam zkratek. — Pro druhé vydání, kterého se snad brzy dočkáme, přáli bychom si, aby ke každému snímku připojen byl též přepis jeho; tak se studium značně usnadní.

Dějiny literatury řecké, vydávané od bratří Croisetů, dospěly právě vydaným 5. dílem svého ukončení. (Histoire de la littérature grecque. Tome V. Période Alexandrine, par A. Croiset. Période Romaine, par M. Croiset. Paris, Fontemoing. Cena 8 fr.). Při vší vědeckosti jest kniha psána půvabně a s vybraným vkusem. O její oblíbenosti svědčí nejlépe, že všechny díly předešlé dočkaly se již druhého vydání.

J. P. Waltzing, prof. univ. v Lutychu, vydá v brzku u Karla Peeterse v Louvainu první svazek svého Lexique de Plaute. Dle ukázky, kterou podal v letošním ročníku časopisu Musée Belge, bude to dílo, které vyrovná se známým vědeckým slovníkům k Caesarovi, Liviovi a Tacitovi a při tom bude sloužiti i účelům praktickým, podávajíc u každého významu francouzský překlad. Slovník opírá se o menší vydání Goetzovo a Schoellovo, kteréž neodchyluje se od rukopisného podání tak velice, jako vydání větší. Waltzig podá slovníkem tím cenný příspěvek k zbudování nového Thesauru linguae Latinae, od let již chystanému.

Z dávno očekávaného XIII. svazku CIL vyšel právě první sešit části prvé. Obsahuje nápisy Aquitanie a prov. Lugdunské od O. Hirschfelda (str. 1—517). Na 38 str. předcházejí inscriptiones falsae vel alienae.

Niesových Dějin řeckých od bitvy u Chaironeie (Gesch. d. griech. u. maked. Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea) vyšel II. díl, pojednávající o dějinách od r. 281—188 př. Kr. (Gotha 1899, Perthes, XII a 779 str., cena 16 mk.) Dílem III. bude kniha ukončena. — Ettore Pais vydal 2. část I. svazku svých Dějin římských (Storia di Roma, Vol. I, parte II. Torino 1899, C. Clausen, XLVIII a 746 str., cena 20 lir). Pokračuje zde v kritickém zkoumání pramenů od decemvirátu až do války s Pyrrhem. Doplňkem k I. svazku budou Fasti ed annali, culti e leggende dell' antichissima Roma, jež se již tisknou.

V hudební a pěvecké akademii, pořádané dne 15. dubna t. r., zapěli žáci vinohradského gymnasia píseň Seikilovu a část sborové písně z Euripidova Oresta (v. 339—344) dle úpravy A. Thierfeldera (v Lipsku, u Breitkopfa a Härtla). Velmi pěkně se poslouchaly starobylé zpěvy řecké z mladých, nadšených úst. O nacvičení velikou zásluhu má řed. kůru p. Karel Čech.

V ČMF. V (1899), str. 154 uveřejňuje p. Antonín Truhlář »k žádosti slavné redakce« posudek o mém článku v Rozpravách filologických »O řeckém básnictví humanistickém až do konce samostatné university Karlovy«. Posudek ten skládá zrovna z pěti dobře počítaných výtek. Nejprve vytýká mi p. Truhlář moje tvrzení, »že v čele básníků řeckých mně známých kráčí Sebastianus Aerichalcus Presticenus«, kdežto prý již Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic pokoušel se o verše řecké. Nelze prý ani věřiti, že bych básní řeckých tohoto muže neznal. Děkuji p. Truhlářovi za toto příznivé o mně smýšlení a za jeho přátelské přesvědčení, že těch několik veršů Lobkovicových skutečně znám. Ale v článku svém přes jeho poněkud široký titul, jak je každému bedlivému čtenáři patrno, jednal jsem vlastně jen o básnictví řeckém v době *mezi r. 1537—1622* (v. první odstavec na str. 87), a s tohoto stanoviska třeba ona má slova o Aerichalkovi, jež p. Truhlářovi zdají se býti závadná, vysvětliti. Až budu psáti o celém humanistickém básnictví řeckém, dostane se ve výkladu mém místa i Lobkovicovi i jiným. Oprávněné jsou pouze tři výtky p. Truhlářovy. Epigram řecký na rektora Šlika, jejž jsem na str. 99 přičetl Troilovi (je nepodepsán, po něm následuje latinský překlad a pak pod č. II a III jiné dvě latinské básničky, z nichž poslední podepsána je Campanem) je nejspíše vskutku Campanův, ježto je pravděpodobno, že podpis Campanův vztahuje se ke všem předešlým básním, tedy i k básni řecké přes hrozné ἔδω m. ἔδωκε, jehož se pak Campanus dopustil, a z podobného důvodu třeba přičísti Campanovi také řecký epigram, jejž jsem na str. 100 přičetl Esaiovi Wochiusovi. Konečně má pravdu p. Truhlář, jemuž jeho nečetné literární práce méně zkazily zrak než mně, že nad epithalamiem, jejž jsem na str. 101 přičetl Georgiovi Gallimu, pod heslem γυνὴ κακὴ ψυχρὸν παραγκάλισμα tištěno jest vskutku Sopho, t. j. Sophokles, a ne Sapho (t. Sappho; Sapho m. Sappho píše se v té době často), jak jsem já buď špatně četl nebo při přepisování špatně přepsal. Naproti tomu domněnka p. Truhlářova, že báseň tato pochází spíše od Viktorina Rhacotoma z Greifenberka, není o nic pravděpodobnější než moje, že jej sepsal Galli (uvedl jsem tvrzení své zřejmě jako domněnku); proč není pravděpodobnější, pozná každý, kdo si dotyčný spisek vezme do ruky. Nevím tedy, proč mi p. Truhlář vytýká něco jako chybu, zač nemůže uvésti sám nic jistějšího a správnějšího. V článku svém přestal jsem na literatuře humanistické, pokud je obsažena v knihovně klementinské. P. Truhlář praví, že vzhledem k titulu není ono obmezené stanovisko oprávněno. Posuzuje se tu tedy vlastně titul, ne pojednání; nebo absolutní úplnosti nelze v té věci snad

vůbec dosíci. K té bylo by potřebí prohlédnutí všech knihoven, v nichž snad staré české tisky se nacházejí, a ještě by nebyla vyloučena možnost, že ta neb ona drobotina není vynechána. P. Truhlář pochybuje o »úplnosti mého přehledu«, ježto jsem užil — jak jsem výslovně v článku svém řekl, nechtě, aby se o něm někdo domníval, že látku úplně vyčerpává (str. 87) — pouze tisků universitní knihovny. Ale v této knihovně právě tato literatura zastoupena jest velmi dobře, a co k mému přehledu kdo snad z jiných knihoven přidá, nebude nikdy tak četné, aby byl p. Truhlář oprávněn vzbuzovati zdání, jako by k »úplnosti« scházelo velmi mnoho. Snad má leccos, co tu neuvedeno, knihovna musejní, ale ne každá knihovna byla by tak ochotna, aby mi činila přístupny i katalogy a dala mi snášeti celé haldy knih, jak činí knihovna universitní. V knihovně musejní nemohu a nechci vzhledem k tomu, co jsem o ní vyložil v Listech fil. 1893, str. 64 pozn. 1, této veliké ochoty žádati, a proto užívám jejích knih jen v nejkrajnější nutnosti. — P. Truhlář a každý jiný, když jsem z velmi bohaté literatury humanistické ony drobty řeckých básní vybral, může nyní snadno, jda po mých stopách, opraviti to neb ono mé udání. Kdo však tuto literaturu humanistickou vskutku zná, ví dobře, jak snadno mohou nedopatření vznikati, a nepřestával by na pouhém jich vytknutí. Věděl by zajisté, že můj článek mohl psán býti jen po velmi pracném shledávání materiálu, po prohlednutí několika obšírných katalogů a celé latinské literatury humanistické, pokud v Čechách vyšla a v universitní knihovně se nachází. Věděl by, že to není nikterak snadná věc řecké básně oné doby, plné chyb a špatně tištěné, správně přepsati a jim rozuměti, zkrátka věděl by, že posudek, který vytkne pouze několik omylů, je při všech přátelských úmyslech naprosto neobjektivní. Ale každý kritisuje podle své znalosti věci. — Nechtě se však i k p. Truhlářovi za jeho přátelské upozornění státi nevděčným, upozorňuji ho tuto náhradou zase na některé z jeho četných chyb v nečetných jeho pojednáních, které však nejsou pouhým nedopatřením, nýbrž svědčí někdy o naprosté neznalosti celých disciplin filologických a také o nedokonalé sčetlosti v české literatuře humanistické. P. Truhlář, když psal do článku »Čechy« v Ottově Slovníku naučném o středním věku české literatury a mezi jiným i o humanismu »neboli zdroji starověké osvěty« (jak jej pěkně definuje na str 291 zvláštního otisku), zná na str. 296 jen pět »původců řeckých skládání«, Strabona, Faberia, Saphirida, Prosdokonyma a Svěchina, kdežto já jich znám kolem třiceti, a podivno, ač píše o celém humanistickém básnictví, nezná, čemuž skoro nelze ani věřiti, ani řeckých básní Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic! Neví (str. 294), že drama Tobiáš Aquily z Plavče byla komoedie jen latinská, neví, že Campanova komoedie Břetislav je rovněž komoedie jen latinská a ne také česká, nezná ani správně jejího titulu atd. A to jsou horší nedopatření, než čtení nějakého *o* v starém tisku za *a*! P. Truhlář v pojednání »O českých překladech z antických básníků latinských a řeckých za doby střední XV.—XVIII. stol.« (v Praze 1885 a 1887) z neznalosti metriky vidí v čiré próse rhythmus tam, kde ho není (srv. zvlášť I, str. 22; nedivme se pak, že schvaluje i pěti- a sedmistopé hexametry, nejnověji nalezené v Husově próse), otiskuje část Komenského překladu »Mravných naučení Katonových« z vydání z r. 1842 nebo 1853, jak viděti z metrických chyb, které imputuje Komenskému, ačkoli cituje ve svém článku jen vydání amsterodámské z r. 1662 (II, str. 24), čte (ib. str. 25) domnělé jedno české distichon Komenského, ačkoli je zřejmě přízvučné, časoměrně a soudí pak o něm, že »v příčině metrické« není bezvadné, myslí v Kroku I (1887), str. 82, že překlad Macháčkův Göthovy »Ifigenie« je psán pětistopým trochejem, tu časoměrným, tam přízvučným, ačkoli ten překlad je čistě časoměrný — vůbec ukazuje všude, kde o metriku zavadí, že ji zná zcela nedostatečně. Rovněž tak zná srovná-

vací jazykozpyt. Jak by jinak mohl v životopisu Františka Šíra (v Jičíně 1882), str. 11 jeho monstrosní etymologické pokusy, které svědčí o naprosté jeho neznalosti tehdejšího srovnávacího jazykozpytu, posuzovati tak shovívavě? Atd. atd. atd. Nemáme tu dosti místa a musíme přestati na těchto několika poznámkách, jež by bylo možno rozmnožiti do nekonečna. Abychom se však p. Truhlářovi za ochotu, s jakou žádosti sl. redakce ČMF. vyhověl, odsloužili, požádali jsme některé odborníky, aby všeliké ty chyby p Truhlářovy sebrali. Časem je uveřejníme; vysvitne z nich, že filologie p. Truhlářova je asi na tétéž výši, jako filologie Bačkovského. *J. K.*

Články z oboru klassické filologie v listech slovanských.

Филологическое обозрѣнiе. Томъ XV. Книга 2. Moskva 1898. Th. G. Miščenko: Herodotovští ftheirotragové. Hor. IV, 109 *οἱ μὲν γὰρ Βουδῖνοι... φθειροτραγέουσι* rozuměti jest doslovně: pojídají vši, arci ne jako stravu pravidelnou. Přenesený význam sl. *φθείρ* (šiška smrková a p.) dosvědčen jen od scholiastů a lexikografů, v literatuře dokladů není. Vši jísti jest posud zvykem mnohých národů nevzdělaných. *Φθειροφάγοι* o stejném významě i u Strabona. — Th. F. Zělinskij: Nové vydání Bakchylida. Uznává se znamenitý pokrok vyd. Blassova proti Kenyonovu. Některé zlomky měly zůstati sedis incertae, j. 24. (vyd. Ken., dle něhož se cituje), VIII, 10. n., IX, 55. IX, 72. a j., na jisto IV, 7. Úchylky od Kenyona ve vyplňování mezer konjekturami jsou leckdy zbytečné, ba i zjevně na újmu smyslu, j. III, 25 n. a XIV, 8 n. Konjektura v textu pěkná X, 42. V kritickém kommentáři, kap. III., theorie metrická činí recitaci nemožnou. Nové číslování veršů je nepraktické i zbytečné. VII a VIII jsou epinikia rozdílná: v prvním oslavuje se vítězství olympijské hocha Lachona, v druhém dospělého muže, nejspíš isthmické. Srv. L. fil. XXVI, 124. — J. V. Netušil: Pontifices. Přehled výkladů. Pontifex = zřizovatel královské cesty (pons), t. j. pořadatel královských průvodů a vycházek, tedy zřízenec dvorní. K tomu ukazuje potomní úřadování vrchního pontifika v regii, jež patrně mělo původ historický v době, kdy byl asi představeným všech dvorních zřízenců. Knězími stali se tak, jako z krále stal se rex sacrificulus. — Th. E. Korš: Ad Catullum et Propertium. Cat. 87 (a 75) v. 5 čte a interpunguje: Nunc eost mens deducta tua mea, Lesbia, culpa. — Pravé jméno Propertiovy Cynthie psáti jest Fostia (archaicky a dialekticky) m. Hostia, jež nelze leckde vpraviti do verše na místo Cynthia. — Cat. 57, 7 lecticulo není závadné. — Prop. II, 31 (III, 29), 13 n. čte monstrabat m. maerebat. — S. J. Sobolevskij: *Ἄνθρωποι* an *ἄνθρωποι* Aristophanes dixerit. »Promiscuum fuit nec ullam legem Ar. secutus esse videtur, nisi quod multo saepius, quam addit, omittit articulum.« — B. V. Varneke: Poznámky k Terentiovi. And. 353. čísti jest comprendit m. prehendit. — Opakování myšlenky Hec. 790 n. a 688 n. lze vysvětliti dvojí redakcí. Tak snad třeba i v. 34 posouditi. — N. I. Kornilov: O systematickém vyučování řecké skladbě. — S. O. Cybulskij: Představení Sof. Antigony v učilišti při evang. luter. kostele sv. Anny v Petrohradě. — Varia. — Kritika a bibliografie.

O poměru caesury k slovům úzce souvislým a o souvislosti její s oddechem v řeči.

Napsal **Ant. Málek.**

(Dokončení.)

II.

§ 10. Výsledek rozboru, jejž jsme na prvních šesti zpěvech Homerovy Iliady provedli vzhledem k otázkám, v I. části theoreticky uvažovaným, sestavili jsme ve čtverých tabulkách; neboť tím spůsobem dá se výsledek ten podati nejpřehledněji a nejstručněji. Nezbývá, než podati náležité vysvětlení k těmto tabulkám, pokud jest ho ještě po I. části potřebí, a zkoumati, jaké závěry můžeme z nich učiniti pro své otázky. Prozrazujeme již předem, že rozbor Iliady potvrzuje vývody naše úplně.

§ 11. Důkaz naznačený v § 7. proveden jest na tabulkách, otištěných na stránkách 322—324.

Je v nich podán důkaz, že mezi slovy úzce spolu souvislými nemůže býti caesury. Neboť v každém verši (o výjimkách, v tabulkách zvláště, římskými číslicemi, naznačených, promluvíme hned v následujícím), v němž se vyskytují slova úzce s jinými spojená, nalézáme vedle míst, na nichž oněmi slovy caesuře jest zabráněno, caesuru jinou, jednu ze čtyř oněch, které se všeobecně (srv. § 9.) v hexametru uznávají, a to caesuru, které ani smysl ani slova úzce souvislá nebrání. Proto v našich tabulkách u každého druhu slov, který stává v těsném spojení se slovy jinými, počet zamezených caesur odpovídá počtu náležitých caesur, ježto jest v takých verších přípustno, stanoviti caesuru na některém j i n é m náležitém místě.*)

Avšak setkáváme se také s v ý j i m k a m i, t. j. slova úzce souvislá nedovolují stanoviti ani jedné z obvyklých caesur hexametru. Než výjimku činí j e n 19 v e r š ů, počet to, který proti číslu pozorovaných veršů (3931) skoro mizí (není to ani $^1/_2\%$).

*) Za příčinou stručnosti označili jsme věc tuto v tabulkách slovy: »Slovo úzce souvislé d o p o u š t í náležitou caesuru«. Míní se tím, že ve verši, kde nějaké slovo úzce souvislé na některém místě caesuře b r á n í, vyskýtá se místo jiné, kde lze stanoviti některou z náležitých caesur.

Slovo úzce souvislé	v I. zpěvu							v II. zpěvu						
	zamezuje caesuru	dopouští však náležitou caesuru, a to:						zamezuje caesuru	dopouští však náležitou caesuru, a to:					
		τριθημ.	πενθημ.	κ. τ. τροχ.	ἑφθημ.	βουκολ.	Celkem		τριθημ.	πενθημ.	κ. τ. τροχ.	ἑφθημ.	βουκολ.	Celkem
I.														
γὲ	22	1	1	16	2	3	22	21	—	6	10	2	3	21
θὴν	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	1
κὲν	24	3	5	13	2	4	24	20	3	8	5	4	3	20
νὺ	5	—	2	2	—	1	5	2	1	—	1	—	1	2
πὲρ	17	5	2	10	3	2	17	11	3	2	5	1	3	11
τὲ	65	—	20	28	15	2	65	136	2	34	72	22	8	136
εἰμὶ, φημὶ	20	—	4	15	1	—	20	17	2	5	10	—	2	17
Osobní zájmeno (příkl. tv.)	114 a II	7	43	48	9	14	114	74	4	28	26	11	9	74
Neurčité zájmeno (příkl. tv.)	32	3	9	11	2	10	32	31	3	2	13	8	8	31
ποτὲ, ποὺ, πὼς...	32	3	12	9	3	8	32	19	—	7	8	1	3	19
μέν, δέ, μήν	130	9	38	53	18	21	130	166	9	62	60	21	23	166
δή	27	1	3	15	4	5	27	15	2	1	9	3	2	15
ἄρα	25 a I	1	7	7	4	7	25	43	2	18	15	5	5	43
γάρ, οὖν	40 a II	3	10	19	4	7	40	48	6	8	30	5	5	48
II.														
καί	116 a I	3	36	51	20	9	116	180	5	60	79	31	10	180
ἠμέν, ἠδέ, ἰδέ	8	—	5	—	2	1	8	31	—	21	8	—	2	31
οὔτε, μήτε, οὐδέ, μηδέ	53	8	18	10	3	22	53	33	2	9	11	6	7	33
ἀλλά, αὐτάρ	60	7	18	24	3	15	60	56	2	14	23	6	13	56
ἦ	14	—	5	5	—	4	14	7	—	1	3	1	2	7
τοιγάρ	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Tázací zájmeno a příslovce	13	2	7	2	—	4	13	4	—	1	2	1	—	4
Vztažné zájmeno a příslovce	55	3	14	25	6	10	55	173	15	72	58	19	24	173
Časové a příčinné spojky	47	4	12	21	6	8	47	29 a I	2	8	12	6	3	29
Účelné spojky	18	6	2	9	1	6	18	10	1	4	4	—	2	10
Podmiňovací spojky	33	1	8	15	3	7	33	18	1	6	5	4	3	18
Úsudkové spojky	6	2	2	2	—	2	6	1	—	1	—	—	—	1
Přací spojky	1	—	—	1	—	—	1	1	—	1	—	—	—	1
Předložky	169 a II	14	37	79	30	23	169	247 a I	14	68	132	18	29	247
Přívlastek u výrazu předložkového	17 a II	—	5	10	1	1	17	41 a I	—	15	24	1	1	41
οὐ, μή	16	2	4	9	1	2	16	14	1	2	7	4	1	14
ἤ, ἤ—ἤ	23	1	11	5	3	4	23	17	3	7	1	3	6	17
Člen	24	1	4	11	6	3	24	11	2	4	3	1	3	11
ὣς (φάτο,....)	16	1	6	3	4	3	16	16	—	4	9	—	3	16
ὡς, ἠύτε, φή	2	—	2	—	—	—	2	20	1	4	10	4	2	20
πολύ, μέγα, ὄχα.... u superl.	6	—	2	3	—	1	6	12	—	2	8	1	1	12
ὦ (u vok.)	3	—	—	3	—	—	3	4	—	2	1	1	—	4

Slovo úzce souvislé	v III. zpěvu							v IV. zpěvu						
	zamezuje caesuru	dopouští však náležitou caesuru, a to:						zamezuje caesuru	dopouští však náležitou caesuru, a to:					
		τριθημ.	πενθημ.	κ. τ. τροχ.	ἑφθημ.	βουκολ.	Celkem		τριθημ.	πενθημ.	κ. τ. τροχ.	ἑφθημ.	βουκολ.	Celkem
I.														
γὲ	8	1	—	5	—	3	8	8	—	2	4	1	1	8
θὴν	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
κὲν	18	2	4	7	3	4	18	20	1	6	12	—	2	20
νὺ	3	—	1	2	—	—	3	4	—	2	2	—	—	4
πὲρ	4	2	—	—	3	1	4	12	1	5	5	1	1	12
τὲ	58 a II	8	13	25	14	6	58	61	5	15	32	9	5	61
εἰμὶ, φημὶ	12	—	3	8	1	—	12	6	—	3	3	—	—	6
Osobní zájmeno (příkl. tv.)	56	3	24	22	1	9	56	77	6	28	35	7	7	77
Neurčité zájmeno (příkl. tv.)	20	1	3	12	2	3	20	21	—	8	8	2	3	21
ποτὲ, ποὺ, πῶς...	12	2	2	8	—	2	12	14	—	5	9	—	—	14
μέν, δέ, μήν	89 a I	4	22	40	18	9	89	142 a I	9	50	51	21	20	142
δή	14 a I	1	1	10	2	1	14	8	—	—	4	2	2	8
ἄρα	26 a I	2	10	12	2	2	26	22	—	9	12	—	1	22
γάρ, οὖν	19	3	5	8	3	3	19	35	—	4	23	3	5	35
II.														
καί	112 a II	7	50	34	15	13	112	103 a I	4	31	51	13	8	103
ἠμέν, ἠδέ, ἰδέ	10	1	6	3	1	—	10	13	4	4	3	—	6	13
οὔτε, μήτε, οὐδέ, μηδέ	16	—	7	7	—	2	16	23	2	10	6	2	5	23
ἀλλά, αὐτάρ	33 a I	3	6	16	5	6	33	40	2	7	16	4	13	40
ἦ	9	—	3	4	1	1	9	6	—	4	1	1	—	6
τοιγάρ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tázací zájmeno a příslovce	3	1	1	1	—	1	3	11	4	2	3	3	3	11
Vztažné zájmeno a příslovce	48 a II	1	10	27	6	5	48	51	1	20	23	3	5	51
Časové a příčinné spojky	27 a I	1	5	14	5	3	27	38	1	8	21	3	6	38
Účelné spojky	9	2	3	3	2	1	9	8	—	2	6	—	—	8
Podmiňovací spojky	11	2	4	5	—	2	11	15	—	2	12	—	1	15
Úsudkové spojky	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	2
Přací spojky	3	—	1	—	1	1	3	5	—	1	2	1	1	5
Předložky	138 a IV	5	46	66	11	15	138	155 a IV	4	45	86	8	16	155
Přívlastek u výrazu předložkového	26 a IV	—	16	5	2	3	26	18 a IV	—	13	5	—	—	18
οὐ, μή	16	1	6	8	2	—	16	16	1	4	9	—	3	16
ἤ, ἤ—ἤ	11	—	4	2	3	2	11	10	1	4	4	2	—	10
Člen	15	3	3	8	4	—	15	9	1	2	4	—	3	9
ὣς (φάτο,....)	14	—	6	5	3	—	14	13	2	4	6	—	3	13
ὡς, ἠύτε, φή	12	—	7	2	3	—	12	14	—	3	6	2	3	14
πολύ, μέγα, ὄχα .... u superl.	2	—	1	1	—	—	2	6	—	4	1	1	—	6
ὦ (u vok.)	2	—	1	—	1	—	2	4	—	1	2	1	—	4

Slovo úzce souvislé	v V. zpěvu: zamezuje caesuru	v V. zpěvu: dopouští však náležitou caesuru, a to: τριθημ.	πενθημ.	κ. τ. τροχ.	ἑφθημ.	βουκολ.	Celkem	v VI. zpěvu: zamezuje caesuru	v VI. zpěvu: dopouští však náležitou caesuru, a to: τριθημ.	πενθημ.	κ. τ. τροχ.	ἑφθημ.	βουκολ.	Celkem
I.														
γὲ	20	—	4	10	4	2	20	15	—	2	11	2	—	15
θὴν	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
κὲν	18	3	4	6	3	5	18	23	1	4	11	5	3	23
νὺ	6	—	—	4	1	1	6	2	—	1	1	—	—	2
πὲρ	12	—	4	3	3	2	12	10	1	1	4	1	4	10
τὲ	88	6	17	41	16	14	88	45	—	13	21	6	5	45
εἰμὶ, φημὶ	26	1	8	15	2	1	26	12	—	3	7	1	1	12
Osobní zájmeno (příkl. tv.)	122	10	36	50	11	25	122	79 a I	5	30	34	6	9	79
Neurčité zájmeno (příkl. tv.)	38	3	9	16	4	9	38	25	2	9	11	4	1	25
ποτὲ, ποὺ, πὼς	13	—	8	2	1	2	13	15	1	4	8	—	3	15
μέν, δέ, μήν	214	10	69	91	15	39	214	106 a I	6	35	50	9	12	106
δή	22	2	2	15	2	3	22	16	—	2	9	4	1	16
ἄρα	65	2	24	24	4	13	65	35 a I	—	12	16	1	6	35
γάρ, οὖν	37	6	8	20	4	5	37	26	2	1	21	1	3	26
II.														
καί	135	7	40	62	16	17	135	112 a I	1	37	52	10	13	112
ἠμέν, ἠδέ, ἰδέ . . .	12	—	4	3	—	5	12	12	—	6	2	—	4	12
οὔτε, μήτε, οὐδέ, μηδέ	55	4	20	15	2	18	55	30	3	10	7	3	10	30
ἀλλά, αὐτάρ	69	8	16	21	8	24	69	44	1	6	25	4	9	44
ἤ	12	—	1	6	—	5	12	8	—	1	5	—	2	8
τοιγάρ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tázací zájmeno a příslovce	12	1	3	3	1	5	12	5	—	—	3	—	2	5
Vztažné zájmeno a příslovce	99	3	27	41	11	20	99	51 a I	1	12	25	4	10	51
Časové a příčinné spojky	45	3	16	21	3	5	45	41	—	9	22	5	5	41
Účelné spojky . . .	18 a I	—	8	7	—	3	18	16	1	3	5	3	5	16
Podmiňovací spojky .	28	4	8	11	4	5	28	16	2	2	6	1	7	16
Úsudkové spojky . .	4	1	—	2	—	2	4	2	—	1	—	—	1	2
Přací spojky	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	1	2
Předložky	292 a III	9	96	129	24	43	292	161 a IV	—	42	79	12	28	161
Přívlastek u výrazu předložkového . .	38 a III	3	11	17	3	7	38	17 a IV	—	3	11	—	3	17
οὐ, μή	28	1	11	13	1	3	28	7	—	1	5	—	1	7
ἤ, ἤ—ἤ	15	—	4	2	2	7	15	13	—	5	7	—	1	13
Člen	15	2	3	4	5	3	15	13	1	—	10	—	3	13
ὣς (φάτο, ...) . . .	22	—	8	12	1	1	22	14 a I	1	4	7	1	2	14
ὡς, ἠύτε, φή . . .	11	1	1	6	3	1	11	5	—	1	4	—	—	5
πολύ, μέγα, ὄχα . . . . u superl.	3	—	2	1	—	—	3	6	—	4	1	—	1	6
ὦ (u vok.)	3	—	—	2	—	1	3	4	—	1	2	1	—	4

Avšak i jinak jsou ty verše zvláštní a nápadné. Poznáme to nejlépe, podáme-li je tu všecky podle zpěvů:

1) I. 26: *μή σε, γέρον, | κοίλῃσιν ἐγὼ | παρὰ νηυσὶ κιχείω*
— ∪, ∪ | —, — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — —
παρὰ

2) I. 113: *οἴκοι ἔχειν. καὶ γάρ ῥα | Κλυταιμνήστρης προβέβουλα,*
— ∪ ∪ | —. — | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪,
καὶ γάρ ῥα

3) I. 396: *πολλάκι γάρ σεο πατρὸς | ἐνὶ μεγάροισιν ἄκουσα*
— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪
ἐ ν ὶ

4) II. 351: *ἤματι τῷ, ὅτε νηυσὶν | ἐν ὠκυπόροισιν ἔβαινον*
— ∪ ∪ | —, ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪
ἐν

5) III. 209: *ἀλλ᾽ ὅτε δὴ Τρώεσσιν | ἐν ἀγρομένοισιν ἔμιχθεν,*
— ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪,
ἐν

6) a 7) III. 287 = III. 460:
ἥ τε καὶ ἐσσομένοισι | μετ᾽ ἀνθρώποισι πέληται.
— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪.
μετ᾽

8) III. 448: *τὼ μὲν ἄρ᾽ ἐν τρητοῖσι | κατεύνασθεν λεχέεσσιν,*
— ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪,
ἐν

9) IV. 61: *κέκλημαι, σὺ δὲ πᾶσι | μετ᾽ ἀθανάτοισιν ἀνάσσεις.*
— — | —, ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — —.
μετ᾽

10) IV. 65: *ἐλθεῖν ἐς Τρώων καὶ Ἀχαιῶν | φύλοπιν αἰνήν,*
— — | — — | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — —,
ἐς

11) IV. 479: *ἔπλεθ᾽ ὑπ᾽ Αἴαντος μεγαθύμου | δουρὶ δαμέντι.*
— ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪.
ὑπ᾽

12) IV. 502: *κόρσην· ἡ δ᾽ ἑτέροιο | διὰ κροτάφοιο πέρησεν*
— —· | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪
δ ι ὰ

13) V. 559: *τοίω τὼ χείρεσσιν | ὑπ᾽ Αἰνείαο δαμέντε*
— — | — — | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪
ὑπ᾽

14) V. 564: *τὰ φρονέων, ἵνα χερσὶν | ὑπ᾽ Αἰνείαο δαμείη.*
— ∪ ∪ | —, ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — —.
ὑπ᾽

15) V. 693: *εἷσαν ὑπ᾽ αἰγιόχοιο Διὸς | περικαλλέι φηγῷ·*
— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — —·
ὑπ᾽

16) VI. 34: ναῖε δὲ Σατνιόεντος | ἐυρρείταο παρ' ὄχθας

— ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — — | — ◡ ◡ | — —

παρ'

17) VI. 177: ὄττι ῥά οἱ γαμβροῖο | πάρα Προίτοιο φέροιτο.

— ◡ ◡ | — — | — ◡ ◡ | — — | — ◡ ◡ | — ◡.

πάρα

18) VI. 445: αἰεὶ καὶ πρώτοισι | μετὰ Τρώεσσι μάχεσθαι,

— — | — — ¦ — ◡ ◡ | — — | — ◡ ◡ | — ◡,

μετὰ

19) VI. 482: ὣς εἰπὼν | ἀλόχοιο φίλης | ἐν χερσὶν ἔθηκε

— — | — ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — — | — ◡ ◡ | — ◡

ἐν

Ve v. I. 113. zamezují částice *καί* a *ῥὰ* obě možné caesury (*ῥὰ πενθημιμερής*, *καί κατὰ τρίτον τροχαῖον*; srv. § 6.). Nehledě k tomu verši, jest všem jmenovaným veršům jeden znak společný: Ve všech jest výraz předložkový, skládající se z předložky a podstatného jména s přívlastkem. Chceme-li se říditi pravidlem o zamezování caesury při výrazech předložkových, jak jsme si je stanovili na str. 191 n., musíme prohlásiti verše ty za bezcaesurové. Nicméně přece mohli bychom i tu v devíti případech uznati caesuru, a to *κατὰ τρίτον τροχαῖον* ve v. I. 396, III. 287 a 460, IV. 61 a 502, VI. 177 a 445; *ἑφθημιμερής* (spolu s *τριθημιμερής*) ve v. I. 26 a VI. 482. Předložka se tu totiž nedělí caesurou od svého jména, ale za to jsme nuceni odříznouti jí od výrazu předložkového jeho přívlastek. Toho máme i jinde u Homera doklady, na př.:

III. 283: ἡμεῖς δ' ἐν νήεσσι ‖ νεώμεθα ποντοπόροισιν,
I. 249: τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης ‖ μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή,
II. 74: καὶ φεύγειν σὺν νηυσὶ ‖ πολυκλήισι κελεύσω,
V. 466: ἦ εἰς ὅ κεν ἀμφὶ πύλης ‖ εὖ ποιητῇσι μάχωνται a j.

Avšak v těchto verších básník sám dává nám k odtržení přívlastku své svolení, odděliv jej (z důvodů metrických; srv. níže) od výrazu předložkového slovem jiným (srv. III. 283, I. 249 a j.), aneb aspoň odtržení takové usnadňuje. Staví totiž přívlastek za jeho jméno (srv. II. 74, V. 466 a j.); přívlastek a výraz předložkový dostávají se i tu do různých částí verše caesurou vzniklých, ale posluchač při recitaci snadno spojil si v mysli přívlastek s příslušným jménem podstatným, známým mu z části předešlé. Hůře však je s našimi verši. Tu jest věc značně stížena, ježto v nich (mimo v. I. 26) předložka stojí mezi jménem podstatným a přívlastkem a váže je tak v nerozlučný celek, anebo přívlastek, oddělený od výrazu předložkového, předchází (I. 26) a stál by při caesuře v prvé části beze vší opory, maje své jméno podstatné teprve v druhé části caesurové. Můžeme-li však v těchto případech připustiti aspoň možnost caesury, v ostatních devíti verších (II. 351, III. 209 a 448, IV. 65 a 479, V. 559, 564 a 693, VI. 34) nezbývá, než uznati je za rhythmicky nepřesné. Neboť ve v. VI. 34

musili bychom caesurou roztrhnouti i sám přívlastek výrazu předložkového a v ostatních mohli bychom stanoviti caesuru jen za tu cenu, že oddělíme předložku od jména podstatného, tak že potom jest podstatné jméno v jedné části caesurové, přívlastek s předložkou v druhé. Již dříve poznali jsme u Homera verše, kde předložka příliš jsouc oddálena od svého jména nebo jeho zástupce, také přichází caesurou do jiné části verše než její jméno (srv. o tom více na str. 191, kde podán výklad tohoto zjevu), ale důležito jest, že nikdy u takového výrazu předložkového není přívlastku. Zkrátka není tu jiného východu než souditi, že jsou to verše metricky vadné.

Netřeba snad připomínati, že ve všech devatenácti verších, jež jsme tu označili jako metricky pochybené, básník caesuru míti chtěl, ale vytvořil ji nepřesně, proti zákonům, jimiž se jinde sám řídil. Je to tedy licence, jež však jako výjimka tím menší má váhu, že dovedeme určiti její příčinu. Nepatrný počet i ráz veršů, jež působí obtíže, dokazují zcela zřejmě, že příčinou tou není lhostejnost básníkova k slovům úzce souvislým; pravou příčinu odhaluje povaha těchto veršů. Ve všech (mimo v. I. 113), jak již ukázáno, stojí předložka u substantiva opatřeného přívlastkem. Pro předložku jest v tomto případě zákonné místo (srv. o tom více str. 191 n.) mezi podstatným jménem a přívlastkem. Tím však vzniká celek dosti značného objemu, jehož umístění v jediné části caesurové musilo působiti básníku vždy veliké obtíže, mělo-li býti vyhověno neuprosným požadavkům metrického schematu hexametru. Jest tudíž zcela pochopitelno, že básník, vázán jsa těmito požadavky, někdy obvyklou stavbu výrazu předložkového rozbíjí, ale nečiní tak vždy omluvitelným způsobem (I. 26, III. 448, IV. 65 a 479, V. 693), jindy celek zachovává, ale vytvořuje tím verš, jenž, posuzován jsa dle vlastních zásad básníkových, nemá caesury (I. 396, II. 351, III. 209, 287 a 460, IV. 61 a 502, V. 559 a 564, VI. 34, 177, 445 a 482). Ve v. I. 113, který stojí stranou mimo tyto verše, bylo to zase vlastní jméno ‚*Κλυταιμνήστρης*‘, jež, jako vůbec jména vlastní bývají podnětem leckterých licencí, spůsobilo nepřesnou caesuru. Shrneme-li vše to stručně, vychází na jevo, že zákonu o slovech úzce souvislých vzpírá se 10 (po případě 19) veršů, avšak 1. číslo to jest u přirovnání s počtem veršů pozorovaných nepatrné, 2. k nepřesné caesuře, s níž se v těchto verších setkáváme, přiměly básníka důvody metrické. Na základě toho neváháme i při těchto výjimkách prohlásiti svůj zákon o slovech úzce souvislých za správný.

Tedy verše homerské, i když na nich provádíme se vší důsledností zákon, že se slova těsně spolu souvislá nesmí od sebe děliti caesurou, shledáváme (až na nepatrné výjimky) vzhledem k caesuře rhythmicky přesnými; z toho nutno uzavírati, že zákon o slovech úzce souvislých nebyl básníku neznám.

Mohl by nám někdo ukázati na to, že jsme stanovili, jak z tabulek jest zřejmo, ve značném počtu veršů caesuru *ἑφθημιμερής* a *βουκολική*; ba mohl by snad někdo dokonce říci, že jen tím spůsobem (stanovivše hojný počet jmenovaných caesur) dostali jsme v každém verši caesuru, že bychom byli asi jinak často bývali na rozpacích, majíce stanoviti caesuru ve verši se slovy úzce souvislými, kdybychom se nebyli mohli uchýliti k caesuře *ἑφθημιμερής* a *βουκολική*. Ale připomínáme, že z tabulek našich nesmí se činiti závěry na počet caesur, poněvadž v některém verši jest slov úzce souvislých několik (někdy až šest), a tak jedna caesura jest leckdy v tabulce naší započítána několikrát a naopak caesura verše, v němž slov úzce souvislých není, vůbec nezapočítána. Nicméně nepopíráme, že jsme stanovili jmenované caesury skutečně hojněji, než tak činí jiní, ale — a to s důrazem tu připomínáme — nenutila nás k tomu slova úzce souvislá, nýbrž smysl. Jím jsouce často pohnuti, stanovili jsme ve verši raději *ἑφθημιμερής* a *βουκολική*, ač byla docela dobře možná (aspoň konce slov a slova úzce souvislá tomu nepřekážela) caesura *πενθημιμερής* a *κατὰ τρίτον τροχαῖον*. Ostatně vysvitne to hned z následujícího §, kde uvidíme, že posléze jmenované caesury slovy úzce souvislými nejméně trpívají.

§ 12. Tvrzení své, že se básník sám při stavbě veršů řídil zákonem o slovech úzce souvislých, jak jsme jej stanovili, můžeme dotvrditi důkazem ještě jiným, důkazem jistým, mathematickým. Stanovíme-li totiž na každém místě, kde v hexametru slovo může končiti, počet všech možných caesur*) a spolu počet míst, na nichž slova úzce souvislá caesuře brání, možno vypočísti u jednotlivých zpěvů, v kolika procentech na každém místě slova úzce souvislá nedopouštějí caesury. Čísla, ke kterým jsme tímto počtem dospěli, jsou velice výmluvná. Sestavena jsou v tabulce na str. 329.

Srovnáme-li tato čísla u jednotlivých zpěvů mezi sebou, vynikne jedna jejich zajímavá zvláštnost. Procenta ve všech zpěvech stejnoměrně podle jednotlivých míst klesají a stoupají. Pravidelnost ta jest zřejmým důkazem úmyslnosti se strany básníkovy: básník čímsi jsa nucen, neumísťuje v hexametru slov úzce souvislých libovolně, nýbrž řídí se při tom ve všech zpěvech jistým pravidlem. Celá věc rázem se nám objasní, všimneme-li si třeba jen průměrných čísel uprostřed hexametru, tedy právě na místech caesur.

Kdežto totiž caesura po druhé stopě zamezena jest slovy těsně souvislými v 50%, *πενθημιμερής* jest jimi zamezena jen

*) Pro stručnost užíváme v textu i tabulce slova ‚caesura' (místo ‚konec slova'), ač ve většině případů jest nepřesný (srv. § 9.). Podobně, pravíme-li dále na př.: ‚Caesura po druhé stopě zamezena jest slovy těsně souvislými v 50%', jest to opět stručněji řečeno místo obšírnějšího: ‚Kdyby se v hexametru vyskytovala po druhé stopě caesura, bylo by jí slovy úzce souvislými zabráněno v 50%'.

Zpěv	Caesur		jest po 1. thesi	1. troch.	1. stopě	2. thesi	2. troch.	2. stopě	3. thesi	3. troch.	3. stopě	4. thesi	4. troch.	4. stopě	5. thesi	5. troch.	5. stopě	6. thesi
I.	všech možných		263	216	284	404	117	172	295	389	157	297	29	379	180	318	159	30
	zamezených slovy úzce souvislými	v čísle	201	109	126	147	49	77	59	35	115	64	30	48	83	70	32	19
		v %	76	50	44	36	42	45	20	9	73	22	103*	12	46	22	20	63
II.	všech možných		360	232	479	489	129	179	455	502	194	382	41	534	261	374	224	21
	zamezených slovy úzce souvislými	v čísle	292	119	155	145	37	93	76	32	147	99	37	75	95	80	35	15
		v %	81	51	32	30	29	52	17	6	76	26	90	14	36	21	16	71
III.	všech možných		190	137	273	289	63	80	230	275	98	224	15	246	148	228	107	16
	zamezených slovy úzce souvislými	v čísle	156	73	108	112	21	40	24	38	81	42	14	42	45	39	24	15
		v %	82	53	40	39	33	50	10	14	83	19	93	17	30	17	22	94
IV.	všech možných		215	168	297	335	89	125	264	335	107	262	25	312	169	240	162	22
	zamezených slovy úzce souvislými	v čísle	164	80	106	128	37	66	45	23	74	62	24	46	56	46	24	17
		v %	76	48	36	38	42	53	17	7	69	24	96	15	33	19	15	77
V.	všech možných		370	278	478	562	139	180	453	547	207	418	41	574	250	384	326	30
	zamezených slovy úzce souvislými	v čísle	260	148	150	181	44	87	74	41	153	104	39	63	94	90	55	21
		v %	70	53	31	32	32	48	16	7	74	25	95	11	38	23	17	70
VI.	všech možných		205	168	290	333	102	104	261	334	104	227	22	344	163	231	160	13
	zamezených slovy úzce souvislými	v čísle	163	83	122	117	31	56	53	22	80	46	21	41	69	59	31	7
		v %	80	49	42	35	30	54	20	7	77	20	95	12	42	26	19	54
Průměr v %			78	50	37	35	34	50	16	8	75	22	95	14	37	21	18	71

*) Toto % vzniklo tím, že tatáž caesura zamezena 2× (ve v. 354.).

v $16^{0}/_{0}$, *κατὰ τρίτον τροχαῖον* dokonce jen v $8^{0}/_{0}$; hned však caesuře po třetí stopě brání slova ta v $75^{0}/_{0}$, naproti tomu *ἑφθημιμερής* jen v $22^{0}/_{0}$; stejně nepříznivé jako pro caesuru po třetí stopě vyšlo číslo pro caesuru po čtvrtém trocheji; neboť ta jest zamezena slovy úzce souvislými v $95^{0}/_{0}$ †), hned však při *βουκολική* setkáváme se s nápadným klesnutím na $14^{0}/_{0}$; při caesuře po páté thesi stoupá procento znova (na $37^{0}/_{0}$). Nejméně tedy brání slova úzce souvislá caesuře na místě čtyř obvyklých caesur, a přihlédneme-li zase k těmto, vidíme, že z nich nejméně jest zamezena caesura *κατὰ τρίτον τροχαῖον*, nejoblíbenější caesura u Homera, po ní *πενθημιμερής*, pak *βουκολική* a konečně *ἑφθημιμερής*. Vše ukazuje k tomu, že se básník se slovy úzce souvislými vyhýbal místům caesurovým, a ptáme-li se proč, není nic snazšího, než odpověděti: protože slova ta nedopouštějí caesury.

Vyhýbají-li se slova úzce souvislá místům čtyř caesur, uznávaných v hexametru od většiny badatelů, jest patrno, že i básník sám tyto čtyři caesury znal a při stavbě verše měl je na paměti. Tento náš soud mohl by Engelbrecht vzhledem k *βουκολική* nazvati ukvapeným a tvrditi, že se slova těsně souvislá vystříhávají čtvrté stopy, ne že tam byla pausa rhythmická (caesura), nýbrž pausa smyslová. Pak však zůstává nevysvětleno, proč po první stopě a druhé thesi, které jsou, jak hned v následujícím § poznáme, stejně oblíbenými místy pausy smyslové

Zpěv	Interpunkcí								
	1. thesi	1. troch.	1. stopě	2. thesi	2. troch.	2 stopě	3. thesi	3. troch.	3. stopě
První	3	10	42	53 a 2*	4	—	83	65	—
Druhý	3	11	63	54 a 1*	1	—	96	71	—
Třetí	3	11	32	27	—	—	46	36	—
Čtvrtý	4	11	40	34 a 1*	3	—	61	56	—
Pátý	4	12	63	66 a 1*	1	—	136	85	1
Šestý	1	16	38	36	4	—	64	50	—
Průměr	3	12	46	46	2	—	81	60	—

†) Je to jen čísly zachycený důkaz Leeuwenův o nepřípustnosti caesury *κατὰ τέταρτον τροχαῖον* v hexametru (srv. více výše na str. 198).

*) Jsou to interpunkce veršů metricky vadných, a to: I. 26 a 113, II. 351, IV. 61 a V. 564, v nichž tudíž nelze stanoviti poměr interpunkce a caesury (srv. o nich str. 326 n.).

jako čtvrtá stopa, procento zamezených caesur jest mnohem větší než po čtvrté stopě. Kdyby chtěl Engelbrecht tvrditi, že proti první stopě a druhé thesi jest čtvrtá stopa místem hlavní pausy smyslové, jako je třetí these a třetí trochej proti čtvrté thesi místem hlavní caesury, můžeme jej upozorniti na nepoměr, jaký jest vzhledem k procentu caesur zamezených slovy úzce souvislými mezi třetí a čtvrtou thesí (16 : 22) a mezi čtvrtou a první stopou nebo druhou thesí (14 : 37 n. 35). K tomu ke všemu přistupuje značný počet interpunkcí, vyskytajících se po čtvrté stopě, a obojí tuto věc, i že se slova úzce souvislá tak úzkostlivě střehou čtvrté stopy (úzkostlivěji než třetí these), i že interpunkce právě toto místo sobě tak ráda vybírá (raději než třetí trochej), nelze si jinak vysvětliti, než že na tomto místě (po čtvrté stopě) stýkají se obě pausy, smyslová i rhythmická. Jak patrno, slova těsně souvislá odhalují nejlépe slabé stránky Engelbrechtovy theorie o dvou toliko caesurách hexametru. Vždyť i caesuru ἑφθημιμερής, kterou Engelbrecht připouští jen ve svrchované nouzi (patrně když není v třetí stopě žádného konce slova), slova úzce souvislá značně doporučují a zřejmě potvrzují, a při ní nemá Engelbrecht ani výmluvy, že je to pausa smyslová. Caesuru τριθημιμερής označili jsme již dříve jako caesuru zcela vedlejší (srv. str. 199), a slova úzce souvislá to také potvrzují; neboť procento caesur zamezených na tomto místě jest značné, ač se tu naskýtá také pausa smyslová.

jest po								Z toho jest interpunkce spojena s caesurou					
4. thesi	4. troch.	4. stopě	5. thesi	5. troch.	5. stopě	6. thesi	na konci	τριθημ.	πενθημ.	κ.τ.τροχ.	ἑφθημ.	βουκολ.	Celkem
29	—	77	1	—	2	—	425	24	83	65	26	54	228
30	—	88	2	—	1	—	660	26	94	70	25	45	234
18	—	38	2	—	—	—	348	11	46	36	18	24	124
16	—	55	1	1	—	—	382	13	61	56	15	32	164
20	—	96	—	—	—	—	645	33	136	85	19	62	202
9	—	63	2	—	—	—	363	13	63	50	8	45	166
20	—	70	1	—	—	—	470	20	80	60	18	43	186

§ 13. V následujícím vrátíme se k úvahám o druhé otázce, o poměru caesury a oddechu v řeči. Ježto tato otázka jest vlastně otázkou po poměru caesury a interpunkce (stran důkazu toho srv. § 8.), proto další úvahy naše zakládají se na datech o homerské interpunkci.

Důležitý jest hned jednoduchý přehled počtu interpunkcí podle míst hexametru a shody jejich s caesurou (srv. tabulku na str. 330—331). *)

Z přehledu tohoto možno učiniti některé důležité závěry:

1. Hned na první pohled bije do očí, že na místech po čtyřech caesurách hexametru a před nimi (tedy po druhé stopě, třetí stopě, čtvrtém trocheji a páté thesi) není až na velmi vzácné výjimky žádné interpunkce. Věc ta při své důslednosti nemůže býti nahodilá, nýbrž je nezvratným svědectvím snahy básníkovy, uvésti s caesurou ve shodu pausu smyslovou. Básník vyhýbá se na těch místech pause smyslové, ježto hned v samém sousedství může ji spojiti s caesurou a uvésti tak v soulad rhythmický i smyslový tok verše. A stopy snahy té, a to stopy stejně zřejmé a patrné, shledáváme, všimneme-li si počtu interpunkcí na místech caesurových. Na místech těch jest nejvíce interpunkcí z celého verše, na místě caesury *πενθημιμερής* (průměrně) 81, *κατὰ τρίτον τροχαῖον* (60), *βουκολική* 70, *ἑφθημιμερής* 20. Obojí toto pozorování potvrzuje nezvratně názor většiny badatelů, že caesura souvisí se smyslem. Srv. str. 188.

2. Stejně nápadné je značné množství interpunkcí po první stopě (46) a po druhé thesi (46). Podstatu toho zjevu postřehl správně Engelbrecht, když tvrdí, že první stopa a druhá these spolu se čtvrtou stopou (srv. o této více v § 12.) jsou místa pausy smyslové. Můžeme pro toto tvrzení Engelbrechtovo uvésti ještě jeden důvod. Místa tato vyznačují se totiž i jiným znakem paus vůbec, velikým počtem konců slov. Ve více než polovině veršů končí slovo po první stopě a druhé thesi, po čtvrté stopě pak, jež spojuje v sobě obě pausy, naskýtá se ve většině zpěvů konec slova častěji než na místě nejoblíbenější caesury homerské, po třetím trocheji. Srv. tabulku na str. 329.

3. Po těchto dvou poznatcích jest snad již jasno, že názor Engelbrechtův, jejž vyložili jsme a v podstatě schválili už v I. části

---

*) Interpunkce bývá někdy rozdělována na silnou a slabou (srv. Hoffmann, str. 27 a Hartel, str. [2]94), třebas nikde nenalezneme vymezení těchto dvou skupin. Než k rozdělení takovému netřeba, tušíme, hleděti, zvláště usuzuje-li se o poměru interpunkce a caesury; neboť caesura jest pausa tak krátkého trvání (srv. o tom více na str. 193, pozn. 2), že se jí i nejslabší interpunkce vyrovná délkou své pausy. My zahrnujeme tu ‚interpunkcí': tečku, otazník, středník, čárku, dvojtečku a vložku. Náš počet interpunkcí neshoduje se úplně s počtem, s kterým setkáváme se jinde, na př. u Hartela, str. [2]94 a Engelbrechta, str. 310, ne snad, že by bylo počítáno chybně, nýbrž že v té příčině není shody mezi vydavateli. My řídili jsme se vzhledem k interpunkci vydáním Rzachovým (Lipsiae 1886), odchylujíce se tak leckde od vydání La Rocheova, jež nám bylo ve všem ostatním základem. Zvláště učinili jsme takové odchylky u vokativů, které La Roche ne vždy odděluje od ostatní věty (srv. I. 26 a j. v.), a u některých vět vedlejších (srv. II. 492 a j.). Celkem však jsou odchylky ty nepatrné a pro další vývody naše bez významu.

(srv. str. 198 n.), jest správný. Stavba rhythmická a větná jsou ve verši dva činitelé samostatní, kteří někdy (uslyšíme hned, že většinou) jdou spolu ruku v ruce, jindy se však rozcházejí a každý z nich vystupuje samostatně. Jako stavba rhythmická oblibuje si pro své pausy určitá místa, činí tak i stavba větná a volí si k tomu první stopu, druhou thesi a čtvrtou stopu.

§ 14. Poznavše takto spůsob členění v hexametru, můžeme určiti, pokud jest caesura ve spojení s oddechem v řeči. Vzájemný poměr obou zobrazen jest na následující tabulce *):

1	2	3	4	5	6		7	8	9
Zpěv	Počítáno	Veršů vůbec	Bez interpunkce	Jen na konci jest interpunkce	Interpunkce jest uprostřed verše jediná a spadá v jedno s caesurami a) všemi mimo τριϑημ.	b) všemi i s τριϑημ.	Shoda oddechu s caesurou	Interpunkce shoduje se s caes., ale není ve verši jediná: shoda a neshoda částečná	Neshoda úplná
I.	v číslech	611	81	205	200	214 (200 a 14)	500	28	81
	v %		13	34	33	35	82	5	13
II.	v číslech	877	101	400	203	222 (203 a 19)	723	33	120
	v %		12	46	23	25	83	4	13
III.	v číslech	461	64	207	106	113 (106 a 7)	384	19	58
	v %		14	45	23	24	83	4	13
IV.	v číslech	544	82	206	145	156 (145 a 11)	444	19	80
	v %		15	38	27	29	82	3	15
V.	v číslech	909	136	339	260	288 (260 a 28)	763	42	103
	v %		15	37	29	32	84	5	11
VI.	v číslech	529	67	212	146	151 (146 a 5)	430	20	79
	v %		13	40	27	28	81	4	15
Průměr v % .			14	40	27	29	83	4	13

*) Součet veršů v jednotlivých sloupcích tu uvedený nerovná se vždy celkovému počtu veršů toho neb onoho zpěvu z té příčiny, že ve verších, které jsme uznali za metricky vadné (srv. str. 324 nn.), nemohli jsme přirozeně stanoviti poměru caesury k interpunkci, vyskytající se na místě caesurovém. Tím se stalo, že ve zpěvu I. nedostávají se nám do celkového počtu verše dva (26. a 113.), ve zpěvu II. jeden (v. 351.), ve zpěvu IV. jeden (v. 61.) a ve zpěvu V. rovněž jeden (v. 564.). Verše vadné však, jež nemají žádné interpunkce nebo jen na konci, započetli jsme na místě příslušném. — Číslo v sl. 8. uvedené má býti rozdílem

Její data získána tímto způsobem. Ukázali jsme dříve (str. 197), že recitator oddechoval tam, kde se mu ve verši podávala pausa sama sebou. Není-li tudíž uprostřed verše interpunkce, oddechoval v pause rhythmické, při caesuře. Proto stanovili jsme počet veršů (sloupec 4.), které jsou vůbec bez interpunkce, a dále počet veršů (sl. 5.), v nichž interpunkce jest jen na konci; v obojím případě oddech spadá v jedno s caesurou. Je-li uprostřed verše interpunkce, buď shodne se s caesurou — oddech v řeči opět spadá v jedno s caesurou — nebo neshodne se s ní a nastupuje neshoda mezi oddechem v řeči a caesurou. Na základě toho vypočetli jsme, v kolika verších (sl. 6 a) v každém zpěvu jest interpunkce ve verši jedna (nehledě ke konci) a shodná s caesurou (k tomu připojili jsme i verše, v nichž jediná jejich interpunkce shoduje se s τριϑημιμερής; sl. 6 b). Jsou však verše (sl. 8.), kde jsou interpunkce dvě nebo i více a jedna z nich jest ve spojení s caesurou, ostatní nikoliv: recitator mohl nabrati dechu jednak při pause smyslové, jednak při pause rhythmické — je tu zkrátka jen částečná shoda mezi caesurou a oddechem v řeči, ale také již částečná neshoda. Konečně jest ještě jedna možnost, že totiž interpunkce (ať jedna nebo i více) s caesurou se neshoduje — tu je již úplná neshoda mezi oddechem v řeči a caesurou.

Čísla (průměrná), k nimž jsme tímto počtem došli, jsou tato. Bez interpunkce bývá veršů 14%, veršů s interpunkcí jen na konci 40%, veršů s interpunkcí shodnou s caesurou 29%. Tu všude jest caesura spojena s oddechem v řeči, celkem v 83%. Veršů, v nichž je více interpunkcí, ale jen jedna shoduje se s caesurou, čili v nichž jest shoda mezi caesurou a oddechem v řeči jen částečná, jsou 4%. Neshodu úplnou nalézáme v 13%.

Připomenouti dlužno, že tato čísla, ač průměrná, vystihují přece úplně poměr caesury a oddechu v řeči ve všech zpěvech. Neboť, jak z tabulky naší patrno, ve všech zpěvech procenta jednotlivých skupin veršů pohybují se v samé blízkosti svého průměru, celková pak čísla shody a neshody odchylují se dokonce od průměru jedním, nejvýše dvěma procenty. Z toho jest zřejmo, že čísla tato jsou obrazem veršové techniky, i po této stránce již ustálené.

Spojíme-li výsledek tento s výsledkem, získaným v § předešlém, vidíme, že i tu přichází k platnosti samostatnost obou

---

součtu všech caesur (mimo τριϑημιμερής), shodných s interpunkcí (viz jej na tabulce na str. 331), a čísla uvedeného v sl. 6 a. Leckdy však jest číslo to větší, poněvadž sem nutno započísti i verše, v nichž se jedna z interpunkcí shoduje s τριϑημιμερής, ostatní pak s caesurou se rozcházejí. Tak jest číslo to v II. zpěvu větší o 2 (pro v. 56. a 360.) a ve III. zpěvu o 1 (pro v. 438.).

staveb ve verši, ale zároveň vidíme, že básník uvedl obě stavby ve shodu mnohem častěji než tušil Engelbrecht:*) více než v $^4/_5$ všech případů jdou obě stavby družně spolu a k tomu ještě v $^1/_{25}$ případů vzájemně se podporují.

§ 15. Chceme ještě jednou stručně shrnouti výsledky, k nimž jsme dospěli.

I. Mýlí se badatelé, kteří uznávají caesuru i tam, kde se jí dělí slova úzce souvislá; neboť 1. jest to proti zákonu, že při stanovení caesury nutno dbáti smyslu (zákon ten podepřen novým důkazem v § 13.); 2. i když provádíme se vší důsledností názor, že slova úzce spolu souvislá nedopouštějí stanoviti caesury, přece v každém homerském verši nalezneme jednu ze čtyř obvyklých caesur hexametru, caesuru smyslem podporovanou a slovy úzce souvislými nezamezovanou; nepatrný počet výjimek — 10 (19) proti pozorovaným 3931 veršům — pravidlo spíše potvrzuje než vyvrací; 3. slova úzce souvislá vyhýbají se místům čtyř caesur hexametru, patrně proto, že se jimi brání caesuře. Oba důkazy poslední prozrazují zcela zřejmě, že i básník znal zákon o slovech úzce souvislých a že se jím řídil při tvoření veršů.

II. Caesura, jakožto pausa, uprostřed verše nastupující, jest vedle pausy smyslové, jejímž vnějším znakem jest interpunkce, vhodným místem pro oddech v řeči. Bližším zkoumáním nalézáme, že caesura, jsouc buď jedinou pausou uprostřed verše nebo shodujíc se s pausou smyslovou, jest v 83% případů ve spojení s oddechem v řeči; v 4% jen částečně spadá v jedno s oddechem v řeči; úplně se oddech a caesura rozcházejí v 13%. Potvrzuje se tedy názor, jejž pronesl Engelbrecht, že verš prostupují dvě stavby, rhythmická a větná; básník však, aby se mu verš pod rukou nerozdrobil v kusy, uvádí většinou obě stavby ve shodu, ale nicméně přece někdy obě vystupují samostatně, tím spíše, že by stálá shoda jejich byla jednotvárná.

III. Básník znal v hexametru čtyři hlavní caesury: *πενθημιμερής, κατὰ τρίτον τροχαῖον, ἑφθημιμερής* a *βουκολική*, ježto se slova těsně souvislá nápadně střehou míst těchto caesur. Pro vedlejší caesuru *τριθημιμερής* nepodává náš rozbor Iliady žádného nového důkazu.**)

---

*) Engelbrecht praví na str. 312: »häufig«.

**) Do prvé části tohoto článku vloudilo se několik tiskových chyb. Čísti třeba: na str. 195 ř. 14. slov. (m. slov,); ř. 43. *τροχαῖον* (m. *τροχαιον*); str. 196 ř. posl. § 2. (m. § 1.); str. 197 ř. 29. střed: (m. střed.); str. 199 ř. 40. důvodů (m. důvodu); str. 200 ř. posl. § 12. (m. § 12. pozn.).

Vitruvius a divadla maloasijská.

Napsal **Frant. Groh.**

Hlavní překážku hypothesy, že v divadle řeckém hrálo se za všech dob ne na jevišti, nýbrž v orchestře, viděl Dörpfeld ve svědectví římského stavitele Vitruvia, jenž tvrdí výslovně (V, 7, 2), že v divadlech řeckých tragičtí i komičtí herci vystupují na jevišti *(tragici et comici actores in scaena peragunt)*. Zprvu domníval se Dörpfeld, že Vitruvis neviděl asi nikdy představení v divadle řeckém, nýbrž že čerpal asi vědomosti své pouze z knih; proto prý se zmýlil, pokládaje řecké proskenion, před nímž dle Dörpfelda se hrálo, za totožné s římským jevištěm. Pravdě nepodobnost domněnky té vytýkali sami jeho stoupenci; proto pokusil se o výklad nový, jejž stručně naznačil ve Woch. f. klass. Philol. 1897, sl. 1102 a později šíře rozvedl ve dvou článcích v Athen. Mittheilungen (XXII, 1897, 439—462 a XXIII, 1898, 326—356). Mluvě o divadle řeckém (*theatrum Graecorum*), neměl prý Vitruvius na mysli divadla v Řecku vlastním, kdež hrálo se vždy v orchestře, nýbrž divadla maloasijská, ve kterých hrálo se na vyvýšeném jevišti. Ba v Římě samém bylo prý divadlo typu maloasijského, totiž divadlo Pompejovo. Je-li výklad tento správný, bude odstraněno závažné svědectví o hře na vyvýšeném jevišti, ač ovšem these Dörpfeldova tím nebude ještě dokázána. Proto třeba věci blíže si povšimnouti.*)

Divadla maloasijská, až dosud známá, pocházejí vesměs z doby pozdější; jen málo která lze vřaditi do I. stol. před Kr. Starší z nich jeví typus řecký, jak dobře ukázal Dörpfeld (Ath. Mitth. XXII, str. 442 nn.). U některých zachována (aspoň částečně) skena; před ní zvedá se nižší přístavba, kterouž Dörpfeld neváhá prohlásiti za skutečné jeviště (*λογεῖον*), na němž se hrálo. Výška jeviště jest různá: v Termessu obnáší 2·45 *m*, v Patarách 2·50 *m*, v Sagalassu 2·77 *m*, v Trallu 3 *m*, v Magnesii n. M. nejméně 2·30 *m*. Ani hloubka není všude stejná: v Patarách jest jeviště 3·50 *m* hluboké, v Termessu a v Magnessii n. M. 4 *m*, v Sagalassu 5·70 *m*, v Trallu dokonce 6 *m*. Povšimnutí zasluhuje, že průčelí logeia zpravidla nebývá okrášleno polosloupy, jako v divadle hellenistickém, nýbrž jeví buď prostou, několika dveřmi rozčleněnou stěnu (jako v Sagalassu), anebo jest prostor mezi dveřmi vyplněn ozdobami na spůsob práce truhlářské (jako v Termessu).

*) Proti novému výkladu Dörpfeldovu rázně se ozval Erich Bethe (Hermes XXXIII, 1898, str. 313 nn.); proti němu zase polemisoval Ferd. Noack (Philol. XLVIII, 1899, str. 1 nn.), shledávaje nové důvody pro Dörpfelda.

První otázka, která namane se asi každému čtenáři, jest, proč Dörpfeld uznává v těchto divadlech vyvýšené jeviště, kdežto dříve tvrdil, že bylo jeviště divadlu řeckému zřízením zcela neznámým. Dörpfeld nevyslovil se sice nikde o tom, co ho přivedlo na tu myšlenku, ale zdá se podle všeho, že to byla hlavně vysoká skena, vznášející se nad logeiem. Aspoň nikdo, kdokoliv popatří na rekonstrukce divadel v Termessu a Sagalassu, jak je, dle zbytků zachovaných, podal Jiří Niemann v krásném díle Lanckorońského (Die Städte Pamphyliens und Pisidiens II, str. 95, tab. XIII a XIX), neubrání se dojmu, že stavba, rozkládající se před vysokou skenou, nemohla sloužiti k ničemu jinému než za jeviště. S výkladem tedy, že v řeckých divadlech maloasijských hrálo se na vyvýšeném jevišti, můžeme úplně souhlasiti. Jiná však jest otázka, měl-li Vitruvius na mysli pouze tato divadla. Přihlédněme proto k zprávě Vitruviově blíže.

Pátá kniha Vitruviova spisu *de architectura* věnována jest stavbám veřejným. Promluviv o foru a basilice, obrací se stavitel římský k divadlu. Nejprve vykládá všeobecně, jaké místo třeba pro divadlo voliti, aby divákům tam bylo zdrávo a aby dobře slyšeli; k sesílení zvuku doporučuje nádoby bronzové, v různých tonech naladěné (*ἠχεῖα*). To vede ho k exkursu o harmonii. V kapitole šesté vrací se k svému předmětu a podává předpisy, jak třeba stavěti divadla římská. Již tu všímá si divadla řeckého, pravě: ita latius factum fuerit pulpitum quam Graecorum, quod omnes artifices in scaena dant operam, in orchestra autem senatorum sunt sedibus loca destinata. Kdyby další popis nebyl zachován, mohli bychom již z této zprávy souditi: 1. že jeviště řecké bylo proti římskému užší, 2. že někteří umělci hráli na něm, 3. že v orchestře neseděli diváci, nýbrž že tam vystupovali někteří umělci. Tento soud úplně se potvrzuje kapitolou následující, jež obsahuje odchylky divadel řeckých od plánu divadla římského. Kapitola sedmá počíná totiž: In Graecorum theatris non omnia isdem rationibus sunt facienda. O jevišti praví se zde: ita . . . ampliorem habent orchestram Graeci et scaenam recessiorem m i n o r e q u e l a t i t u d i n e p u l p i t u m, quod *λογεῖον* appellant, ideo quod eo t r a g i c i e t c o m i c i a c t o r e s i n s c a e n a p e r a g u n t, reliqui autem a r t i f i c e s s u a s p e r o r c h e s t r a m p r a e s t a n t a c t i o n e s; itaque ex eo scaenici et thymelici graece separatim nominantur. Mohlo-li se snad v předešlé kapitole zdáti nejasným, kteří umělci vystupují na jevišti, jest to zde pověděno zcela určitě: jsou to herci tragičtí i komičtí. Po té udává Vitruvius výšku jeviště řeckého, pravě: eius logei altitudo non minus debet esse pedum X, non plus XII. Moderní měrou vyjádřeno jest to 2·96 až 3·55 *m*.

Měl Vitruvius na mysli divadla maloasijská, svrchu připomenutá? Myslím, že již z materiálu, který jsem uvedl, poznal

každý čtenář, že tomu tak nebylo. Vitruvius nezná dvojích divadel řeckých, z nichž v jedněch hrálo by se v orchestře, v druhých na jevišti, nýbrž mluví zcela všeobecně o »pulpitum Graecorum« a »theatrum Graecorum«. Kdo tvrdí, že Vitruvius znal pouze divadla maloasijská, nemůže mu přičítati autopsii; byl-li v Malé Asii a viděl-li tamější divadla, poznal zajisté též divadla ve vlastním Řecku. Důslednější jest stoupenec Dörpfeldův Ferd. Noack (Philol. 1899, str. 15 nn.), jenž tvrdí, že Vitruvius čerpal své vědomosti z knih, a to hlavně z pramenů maloasijských, zejména z Hermogena, jehož se častěji dovolává. Připusťme na okamžik tuto thesi, jakkoli lze proti odůvodnění jejímu leccos namítati; leč pak musíme se tázati: což by ani maloasijští architekti nebyli věděli, že byl podstatný rozdíl v provozování dramat mezi jejich vlastí a Helladou? Hrálo-li se v Řecku před proskeniem, ale v Malé Asii na něm, byli by se musili o tom zmíniti; vždyť spisy jejich nebyly určeny pouze pro úzký pruh Malé Asie. Od nich byl by to přejal Vitruvius. Poněvadž však Vitruvius nic neví o podobném rozdílu, musíme souditi, že nevěděly o něm ani jeho prameny. Jinak řečeno: za doby Vitruviovy hrálo se i v Řecku i v Malé Asii stejným spůsobem.*)

Než i jiné obtíže vznikají při novém výkladu Dörpfeldově. Vitruvius udává výšku jeviště řeckého na 2·96 až 3·55 *m*, avšak z jevišť maloasijských pouze trallské (3 *m*) dosahuje předepsané výše; všechna ostatní jsou nižší. To je rozdíl závažný, který nelze nijak oddisputovati. Uvádí se ovšem naproti tomu, že i v jiných věcech odchylují se skutečná divadla od předpisů Vitruviových. Avšak, máme-li pokládati divadlo maloasijské za zvláštní typus, jak Dörpfeld si přeje, máme-li podstatný jeho znak viděti v nižším jevišti než jest hellenistické proskenion, pak nelze tvrditi, že by Vitruvius, stanově výšku jeviště řeckého, pomýšlel na divadla maloasijská. Dörpfeldovi samému uklouzlo přiznání (A. M. XXII, str. 450): »na čísla u Vitruvia mohly snad míti vliv rozměry některých divadel hellenistických.« Je-li však tomu tak, nelze tvrditi, že by byl Vitruvius uznával divadla maloasijská za druh samostatný.

Než Vitruvius mohl prý poznati typus maloasijský v Římě samém z divadla Pompejova, postaveného r. 55 př. Kr. Důkazy uvádí Dörpfeld dva (A. M. XXII, str. 447 nn.): zprávu Plutarchovu (Pomp. 42: *καὶ γὰρ εἰς Μιτυλήνην ἀφικόμενος* [*ὁ Πομπήιος*] . . . *ἡσθεὶς δὲ τῷ θεάτρῳ περιεγράψατο τὸ εἶδος αὐτοῦ καὶ τὸν τύπον,*

---

*) Dörpfeld (Ath. Mitth. XXII, str. 455) tvrdí, že i kdyby byl znal Vitruvius rozdíl mezi divadlem maloasijským a řeckým, přece nemusil se o divadle tomto zmiňovati, poněvadž prý chtěl pouze podati předpisy o druzích v Římě obvyklých: římském a maloasijském. Za maloasijské pokládá totiž Dörpfeld, jak již výše připomenuto, divadlo Pompejovo. Vitruvius však mluví též o stavbách, pro něž ani v Římě ani v Italii neměl dokladu (srv. III, 2, 6 a 8).

ὡς ὅμοιον ἀπεργασόμενος τὸ ἐν Ῥώμῃ, μεῖζον καὶ σεμνότερον) a nápis o Augustových hrách saekulárních (Ephem. epigr. VIII, str. 233: ludos . . . Graecos thymelicos in theatro Pompei h(ora) III). Fakta jsou prostě tato: 1. Pompejovi líbilo se divadlo mitylenské, i dal si nakresliti jeho plán, hodlaje v Římě vystavěti podobné, ovšem větší a velkolepější, 2. v divadle Pompejově dávány byly r. 17 př. Kr. hry thymelické, t. j. vystoupili tam v orchestře rozliční umělci, jako hudebníci, zpěváci a podobní. Čtenář by z dokladů těch asi sotva sám usoudil, že Pompejus postavil v Římě divadlo řecké; proto musím uvésti argumentaci Dörpfeldovu podrobněji.

Pompejus dal zbudovati divadlo své dle mitylenského. Jak vypadalo divadlo toto, jest sice neznámo, avšak můžeme souditi, že jevilo typus buď řecký (vysoké proskenion, před nímž se hrálo), nebo maloasijský (nižší jeviště). »Dle analogie většiny divadel maloasijských můžeme se téměř s jistotou rozhodnouti pro druhý typus,« praví Dörpfeld v článku prvním (str. 448). Než ta jistota nebyla věru veliká; neboť v druhém článku (str. 330) kloní se Dörpfeld zase k mínění, že divadlo mitylenské bylo typu řeckého, ba pronáší dokonce myšlenku, že stavitel divadla Pompejova, spojiv hellenistické divadlo mitylenské s typem divadla v Římě obvyklým, stal se tvůrcem typu maloasijského.

Jak nejisté jsou tyto domněnky, netřeba šíře doličovati. Zprávu Plutarchovu nemusíme bráti v pochybnost, avšak takových závěrů z nich vyvozovati nesmíme. Plutarchos netvrdí, že Pompejus postavil v Římě divadlo řecké, nýbrž jen, že hodlal dle vzoru divadla mitylenského zbudovati podobné, ale větší a velkolepější. Co Pompeja při divadle mitylenském zajímalo, nevíme; že však sebe dokonalejší plán nějaké budovy nelze beze změny jinam přenésti, zejména když poloha půdy jest jiná a stavba má hověti jiným požadavkům, připustí zajisté každý. Již proto, že mělo divadlo Pompejovo býti větší, již proto, že nemohlo se opírati o svah přirozený, jako téměř všechna divadla řecká, bylo třeba uchýliti se v leccems od plánu původního. Dále nelze mysliti, že by byly v něm ponechány otevřené parody, když v dramatech římských chor nikdy nevystupoval v orchestře. Poněvadž pak orchestra dle starého zvyku římského vyhrazena byla senatorům, nemohlo jeviště míti výšku divadel maloasijských 2·40 až 3 *m*, nýbrž nejvýše 1·50 *m*, jak žádá Vitruvius pro divadlo římské. Že pak konečně ani hlediště nebylo větší polokruhu, patrno ze staré kresby (Jordan, Forma Urbis, tab. IV.). Jevilo tedy divadlo Pompejovo úplně typus římský a lze tedy spíše tvrditi, že Vitruvius odvozoval z něho svá pravidla pro divadla římská než pro řecká. Vůbec jest těžko si představiti, že by byl Pompejus, chtěje vystavěti v Římě první stálé divadlo kamenné, zřídil budovu, která by potřebám římským nevyhovovala. Co se pak týče domněnky, že původcem typu maloasijského stal se architekt Pompejův, stačí

upozorniti, že neopírá se o žádné svědectví starověké. Vůbec jest pravdě nepodobno, že by Řekové maloasijští byli si brali pro svá divadla vzor z Říma.

Ještě vadnější jest důkaz druhý. Dörpfeld soudí takto: v divadle římském nehrálo se v orchestře, v divadle Pompejově však hrálo se r. 17 př. Kr. v orchestře; proto divadlo Pompejovo nebylo římské, nýbrž řecké. Syllogismus tento trpí těžkou vadou, kterou logikové nazývají *quaternio terminorum*. Střední pojem jest v obou návěstech jiný: v hořejší mluví se o hrách dramatických, v dolejší o produkcích hudebníků, zpěváků, kejklířů a podobných. Že i v orchestře divadel římských podobní umělci mohli se ukazovati, o tom pochybovati nelze. Zejména při hrách saekulárních, kdy leccos dříve nebývalého bylo zařízeno, nebylo by to nic podivného. Senatorům pranic nevadilo, zaujali-li pro tentokráte místa v předních řadách sedadel; vždyť na takové produkce i odtud bylo dobře viděti a slyšeti.

Shrneme-li vše, co jsme dosud uvedli, můžeme říci, že Vitruvius svou znalost divadla řeckého neměl z římského divadla Pompejova, jakož i že v popise svém nepomýšlel jen na divadla maloasijská.

Tím úkol náš není však ještě skončen. Divadla maloasijská jeví vskutku některé úchylky proti hellenistickým; jde tedy o to, jsou-li odchylky ty takové, abychom mohli uznávati tu dva samostatné druhy, z nichž by byl jeden zřízen pro hru na jevišti, druhý pro hru před proskeniem. Divadla hellenistická mají z pravidla proskenion 3·50 *m* vysoké, jeviště divadel maloasijských nedosahuje však, jak patrno z čísel hned na počátku uvedených, té výšky. Rozdíl ten však není podstatný; neboť i v Řecku máme divadla s proskeniem nižším. V Oropu bylo proskenion jen 2·51 *m* vysoké, na Delu mělo 2·53 *m* zvýši, v Pleuroně 2·65 *m*, ale ve všech těch divadlech hrálo se dle Dörpfelda ne na proskeniu, nýbrž před ním, v orchestře. Mohlo-li se však na př. v Patarách hráti na jevišti 2·50 *m* vysokém, nepochopujeme, proč nebylo to možno v Oropu při proskeniu jen o centimetr vyšším. Zejména zajímavé je v té příčině divadlo v Prieně. Mělo totiž za všech dob totéž, polosloupy opatřené, 2·70 *m* vysoké proskenion, jež dochovalo se až do dnů našich (v. obraz v Arch. Anzeiger 1897, str. 71). A Dörpfeld tvrdí, že za dob hellenistických hrálo se před ním, za dob typu maloasijského však na něm. Zde patrno zcela jasně, jak velice přiblížil se již Dörpfeld starší theorii.

Jiný rozdíl obou divadel spočívá v tom, že jeviště maloasijské jest hlubší než hellenistické proskenion. Leč ani v tom nemůžeme viděti odchylky podstatné, jak patrno již z toho, že i v některých divadlech řeckých shledáváme hluboká proskenia. Tak v Athenách bylo mezi paraskeniemi místo pro proskenion 5 *m* hluboké, a podobně bylo i v Epidauru. Více padá na váhu,

že v Malé Asii průčelí jeviště není okrášleno polosloupy. Než vzpomeneme-li si, že v Prieně ponecháno i za dob pozdějších proskenion s polosloupy, dojdeme k přesvědčení, že jedná se tu jen o různý vkus. Zkrátka řečeno: v divadlech maloasijských nevidím zvláštní druh, nýbrž nanejvýše odrůdu, jejíž odchylky podmíněny jsou jinou dobou a jiným vkusem. Podstatné články jsou i u nich tytéž jako v divadlech vlastního Řecka.

Závěr, který z toho plyne jest jasný: v obojím divadle hrálo se stejně. Jak v Řecku, tak v Malé Asii vystupovali herci buď v orchestře nebo na vyvýšeném jevišti. Poněvadž však Dörpfeld přiznává divadlům maloasijským jeviště, nutno, aby připustil totéž o divadlech hellenistických. Jinak stojí před problémem, dosud nerozřešeným: jak se stalo, že Řekové sami přenesli hru na vyvýšené jeviště, když po celých pět století se osvědčovalo hráti v orchestře. Problém ten je tím těžší, že nesnadno pochopiti, proč by se bylo hrálo za týchž dob jinak v Řecku a jinak v Malé Asii. Vlivem římským změnu tu vykládati nelze; neboť kdyby byli Řekové teprve od Římanů poznali hru na jevišti, byli by též umístili čestná místa v orchestře a výšku jeviště byli by snížili na 1·50 *m*, aby bylo z orchestry viděti na jeviště. Ani jedno ani druhé však se nestalo, i nelze tedy vznik jeviště »maloasijského« odvozovati z jeviště římského.

Články Dörpfeldovými učiněn však značný krok k rozhodnutí dlouholetého sporu o řeckém jevišti. Upírá sice ještě i nyní Dörpfeld vyvýšené jeviště divadlům vlastního Řecka, avšak uznáním jeviště »maloasijského« zasadil smrtelnou ránu své theorii. Jest tedy jen otázkou času, kdy prohlásí mužně sám, že se mýlil.

F. L. Čelakovského Ohlas písní ruských.

Kritický rozbor vzhledem k národní poesii ruské.

Napsal **J. Máchal.**

(Pokračování.)

III.

Vedle bylin, v nichž se velebí statečné činy a výpravy báječných reků ruského národa, seřaděných kolem jasného slunéčka knížete Vladimíra, vyskytují se v národní poesii ruské kratší výpravné písně, v nichž se vzpomíná historických událostí, současných nebo nedávno minulých. Na rozdíl od bylin říká se jim obyčejně písně historické. Skladem svým i slohem od bylin značně se liší, což Čelakovský jemně vycítil a podal umělé ohlasy

jejich v básních »Veliká panichida,« »Smrt Aleksandra« a »Rusové na Dunaji r. 1829«.

Veliká panichida. Skladbu tuto Čelakovský poslal 6. března 1829 Plánkovi v listě, v němž se zmiňuje o vítězných bojích Rusův s Turky, které vzbuzovaly tehdy u všech Slovanů nesmírné nadšení a mnoho od nich pro budoucnost slovanskou očekáváno. Čelakovský v listě svém mimo jiné poznamenal: »Z plamene Moskvy pošlo světlo na celou Rossii i na ostatní Slovany; ani o tom nevíme. Zde vám přikládám na pochoutku píseň, která z plného srdce ruského pojíti musila a tam se zpívá.«

Čelakovský, jenž vůbec svým Ohlasem písní ruských i před přáteli z počátku se tajil, dovolil si tu malou mystifikaci, neboť píseň ta nezpívala se na Rusi, nýbrž vyšla z jeho srdce, chápajícího již tehdy význam ruského národa pro budoucnost Slovanstva. Přikládaje takto památnému požáru Moskvy takový význam, opěvoval událost tuto ve zvláštní písni. Myšlenka sama, jakož i básnické její provedení jest úplně majetkem Čelakovského; osobitého vzoru nějakého, který by byl mohl tanouti mu na mysli, v národní poesii ruské nenalézáme. V zpěvnících ruských, které mu byly známy, přichází toliko vojenská píseň složená po dobytí Moskvy od Francouzů (Mosk. Pěs. 1822, č. 566), která však má obsah zcela jiný a nemohla mu poskytnouti žádných podrobností k provedení celku. Fantasie Čelakovského pracovala tu úplně samostatně, toliko forma připomíná písně ruské.

Smrt Aleksandra. K elegické skladbě této povzbudila Čelakovského dle mého mínění píseň ruská (Čulkov, str. 159, č. 112 = Mosk. Pěs. 1810, 236, č. 238), v níž jest poeticky vysloven nářek mladého vojína ruského u hrobky Petra Velikého. Ruská píseň počíná se následující výraznou apostrofou:

»Ach! ty batjuška světel měsjac,
Čto ty světišь ne po staromu,
Ne po staromu i ne po prežnemu?
Čto so večera ne do polunoči,
So polunoči ne do běla světu;
Vsë ty prjačešьsja za oblaka,
Zakryvaešьsja tučej temnoju.«

Tomuto poetickému výrazu Čelakovský přispůsobil též počátek své skladby, ale zcela volně, jak na básníka samostatného sluší:

»Potuchly hvězdy na nočním nebi,
pochmuřila se i jasná luna. —
O noci, noci, černá noci!
Tys nesypala, černá noci,
z perutí mraky po šírých polích,
ani husté tmy do pustých lesů;
a tys sypala, černá noci,
těžký zármutek po našich krajích,
do ruských srdcí hoře veliké!«

V ruské písni dále se líčí, jak v Petrohradě u hrobky Petra Velikého mladý vojín Bohu se modlí a slzy roní:

»i on plačet, čto rěka lьëtsja.«

Žaluplně pak volá: »Rakev, otevři se, Gosudare, vstaň, probuď se, pohleď na své vojsko milé a chrabré, bez tebe jsme osiřeli a osiřevše seslábli.«

Čelakovský to případně změnil. V jeho ohlase nelká vojín, nýbrž máť-carice Elisaveta prolévá slzy, a to nad mrtvým tělem cara Aleksandra. Volným ohlasem veršů ruské písně:

»I on plačet, čto rěka lьëtsjà,
vozrydaet, čto ručьi tekut,«

jest umělecky provedené líčení Čelakovského:

»Ona pláče — pláčem tiché řeky,
a za ní ruský, pravoslavný národ
zbouřených moří vlnobitím pláče;
moře snad se utiší — řeka neustane.«

Možno tedy ukázati na ruskou píseň, z níž Čelakovský vážil podnět k svému ohlasu, ale není to prostá variace téhož motivu, než skladba nová z téhož podnětu vzniklá.

Rusové na Dunaji r. 1829. Zpěv tento Čelakovský poslal 17. března 1829 Kamarýtovi s poznámkou: »Tuto zimu zde přetrávil jeden Rus — chorý člověk, který se již opět do Teplic odebírá. Ten mi udělil jednu píseň, kterou z Rus obdržel, a kterou loni ruské vojsko na Dunaji zpívalo. Já ji honem přeložil a dal do Musejníka, leč censura ji nepovolila« (Č. S. L. 238—9). Vše to až na zmínku o censuře jest ovšem vymyšleno; byla to vlastní práce Čelakovského, které censura v prvním vydání Ohlasu pís. rus. nepřipustila.

Básník sáhl tu směle do bezprostřední přítomnosti a opěvoval nadšeně důležitý fakt z dějin války rusko-turecké. Při tom mohl zejména působiti na jeho fantasii obraz, představující přechod ruského vojska přes Dunaj, o němž v listě ke Kamarýtovi 2. prosince 1828 (v Č. S. L. str. 256 chybně datován z r. 1829) píše: »Přede včírem byl zde obraz již asi 8 dní prodávaný a censurou povolený, představující přechod Rusů u Isakči přes Dunaj, najednou od politického úřadu zapověděn a pobrán ze všech kněhkupectví. K smíchu věru — tím se nezabrání, co se děje, aniž o čem celý svět ví.«

Některé jednotlivosti v této básni jsou však patrně reminiscencí z historické písně ruské u Čul. 160, č. 123, v níž se líčí boj Rusů se Švédy za vedení hr. Borisa Šeremeteva. Jest to jmenovitě scena, jak Boris před bojem rozmlouvá se svými vojíny a oslovuje je takto:

»Oj vy dětuški, draguny i soldaty,
Možno-li mně na vas ponadějatьsja,
Suprotiv neprijatelja postojati.«

Načež vojáci odpovídají:

»My radi Gosudarju poslužiti,
Edin za edinago umereti.«

Čelakovský uměle rozvedl podobnou situaci; car Nikolaj se totiž ptá svého vojska, jež přešlo právě Dunaj:

»Oh, vy udatní, dobří mládcové,
ty milé moje vojsko vybrané!
Vy posložte mi a vlasti svojí,
vy se vysložte pravdou i věrou,
a bíte vrahův ranou hromovou!«

Vojáci mu odpovídají:

»O pravoslavný Care, otče náš,
tobě i vlasti my posloužíme,
na tvé kynutí my poletíme
v řady nepřátel ranou hromovou.«

Také poetický obraz v básni Čelakovského

»Zlato vitých trub zvukem nezvučí,
zvukem nezvučí po dolech, horách:
a slovo mluví pravoslavný car«

jest obměnou veršů v téže písni ruské se vyskytujících:

»Čto ne zolotaja trubuška voztrubila,
Da čto vzgovorit Carev bolьšoj bojarin.«

V jiné písni ruské (Čul. č. 164) čteme podobně:

»Čto ne zolotaja trubuška voztrubila,
Da čto vzgovorit naš batjuška pravoslavnoj Carь.«

Konečně i úvodní obraz

»Bouře nebouří po šírém nebi,
hromy nehučí v hustých oblacích,
a vojsko ruské táhne k Dunaji«

jest umělou a přiměřeně změněnou parafrasí podobného výrazu ve zmíněné písni ruské:

»Ne dvě groznyja tuči na nebě vschodili,
Sražilasь dva vojska bolьšija.«

Ostatně jsou i jindy podobné obraty oblíbeny, na př. v písni u Čul. 170, č. 132:

»Ne ot tuči, ni ot groma, ni ot solnyška,
Ot velikago oružija soldatskova« atd.

Roucho, v něž Čelakovský skladbu svou oděl, má tedy veskrze zevnější vzhled národní písně ruské, ale báseň jako celek jest přece jen výtvorem samostatným a nadaného básníka hodným.

IV.

V ruských zpěvnících a sbírkách hojně jsou zastoupeny zvláštní písně elegické, v nichž vzdálení vojínové, zajatci a vězňové vyjadřují svůj stesk po vlasti a milé rodině. Čelakovský postřehl také osobitý jejich ráz a podal tyto jejich ohlasy: »Rozmluva noční«, »Mládec koně pochvaluje«, »Vězeň« a »Výslechy«.

Rozmluva noční. Uvésti určitou píseň ruskou, kterou by byl Čelakovský mohl míti na mysli jako vzor, když tuto píseň skládal, naprosto nelze; možno toliko ukázati na písně, v nichž se ozývají podobné motivy jako v skladbě Čelakovského. »Rozmluva noční« zobrazuje po své základní idei touhu po vlasti a milé rodině. Podobnou náladu citovou obsahují četné písně ruské, zvláště skupina, která sluje v Mosk. Pěs. »temničnyja ili nevolьničeskija«. Jsou to přede vším uvěznění neb umírající molodci, kteří podobné tužby a vzkazy posílají do své domoviny. Tak na př. v Mosk. Pěs. (1810) str. 169, č. 150 raněný a umírající rek vzkazuje po dobrém koni:

»Poklonisь ot menja otcu, materi,
Čelobitьe moej molodoj ženě,
Blagoslovenьe skaži malym dětuškam.«

Čelakovský užil sice také tohoto motivu, ale celou situaci úplně změnil; není to ani molodec ve vězení naříkající ani umírající vojín, nýbrž vojín na stráži, jenž přímo v duchu rozmlouvá s rodnou stranou a posílá po ní pozdravení svým milým:

»Ach, ty matičko, rodná strano,
trojí posluž mi službou:
Což první služba — starému otci
poklonu a dobrou noc;
což druhá služba — mé mladé ženě
políbení a lásku;
což třetí služba — maličkým dítkám
otcovské požehnání.«

Z části vytvořil Čelakovský tuto situaci v duchu jiných písní ruských. V Mosk. Pěs. (1810) str. 126, č. 107 naříká na př. mladý vojín, že gosudar car chystá se do země švedské a jej dobrého mládce s sebou béře; on raději by zůstal v Moskvě a sloužil při dvoře carově. Žal mu při odchodu zeleného sadu a v sadě zeleném tří stromů: cedru, cypřiše a jabloně. Cedr — to rodný otec, cypřiš — to rodná máti, sladká jabloň — to mladá žena, na ní výrůstky — to malé děti. V jiné písni (Čulkov str. 184, č. 147) dobrý molodec, odveden byv na vojnu, vyslovuje zase svůj žal, že jest mu opustiti rodnou stranu a v ní tři miláčky: otce s mateří, mladou ženu a malé děti.

Ozývají se tedy v písni Čelakovského tony národních písní ruských, ale jinak »Rozmluva noční« jako celek jest v provedení skladbou samostatnou.

Mládec koně pochvaluje. V ruských písních často se líčí rozmluva dobrého molodce s věrným koněm, ale nikde jsem nenašel takové situace, jakou Čelakovský zobrazil ve své básni. V písni ruské u Čulkova str. 162, č. 124, která poněkud připomíná ohlas Čelakovského, rozmlouvá ranami posetý a umírající hrdina se svým koněm, posílá po něm pozdravení otci, matce, ženě a dětem, a vychvaluje jeho věrnost. Výjev tento byl asi Čelakovskému podnětem k složení této jinak svérázné básně.

Vězeň. Při básni této možno sice zřetelněji ukázati na ruské písně národní, jimiž Čelakovský byl k své skladbě roznícen, ale básník náš se řídil jimi toliko na počátku, v dalším provedení počínal si opět zcela volně. Dojemná píseň ruská, líčící osud Donského kozáka uvězněného v Azově (K. Danilov č. 38), začíná takto:

»A i pokraj bylo morja sinago
Čto na ustьě Donu — to tichago . . .
A stoit krěpkoj Azov gorod . . .
Seredi Azova goroda
stoit temnaja temnica . . .
Čto vo toj temnoj temnicě
Zasažen sidit Donskoj kozak . . .«

Tomu odpovídá také počátek básně Čelakovského:

»Jakto na výtoku Donu tichého
do toho-li moře do Azovského
stojí v městě Azově vězení temné,
u vězení tom leží dobrý bojovník,
a jistě dobrý bojovník, kozák Donský.«

Shoda jest tu zajisté patrná. Ale v ruské písni dále se vypravuje, že car turecký slyše nářek uvězněného mládce, kázal ho z vězení propustiti, kdežto vězeň u Čelakovského, nechtě snášeti déle neblahý svůj osud, rozerval obvazy, jimiž svěží jeho rány byly zakryty, a vykrvácel. Závěr

»Pohasly hvězdy na nočním nebi,
měsíc do hustých ukryl se mraků,«

proveden opět dle národní písně:

»Tuskly zvězdy ne světilisja,
Blědnyj měsjacь čutь progljadyval
Skvozь zavěsy sěrych oblakov« (Mosk. Pěs. str. 119).

Výslechy. K skladbě této Čelakovský čerpal asi podnět z písně ruské u Čulkova str. 169, č. 131, která má tento obsah. Ve vězení sedí mladý zbojník a naříká, že zítra od samého cara bude vyslýchán. Car bude prý se ho dotazovati, s kým loupežil

a kolik měl soudruhův. Odpoví mu, že měl čtyři tovaryše: černou noc, ocelový nůž, dobrého koně a tuhý luk s kalenými střelami. Za to odměněn bude dvěma sloupy vysokými s klenovým trámcem příčným. Báseň Čelakovského zobrazuje sice podobnou situaci, ale provedení její jest mnohem umělejší. Také v obsahu jest značný rozdíl. Dle líčení Čelakovského mladý zbojník předveden byv před soud carův, vypravuje mu o svém osudu, jak nemaje otce, matky ani příbuzného a trpě hlad a bídu, olupoval toliko bohaté kupce, ale jinak nikomu neublížil. Car dojat byv jeho upřímným přiznáním, daroval mu život a přijal ho do své služby.

(Dokončení.)

Budišínský rukopis Štítného Řeči besedních.

Napsal **V. Lacina.**

(Pokračování.)

Část o andělích.

P. 24. = B. 28. Pýcha andělů a jejich pád vylíčen podle bible obšírněji než v B., kde je to odbyto jednou větou.

P. 25. : B. 29.; kratičce o zřízení andělů; lidé mají své zřízení, také andělé zajisté, ale »vidím mnohé lhánie o těch věcech duchovních a nevidomých; protož maličko něco, ješto móž něterak písmem pojištěno býti, nám slušie o tom mluviti.« Pak výčet devíti kůrů odpovídajících devíti stavům lidským.

P. 26. = B. 31.; skoro do slova až k 52., 7., pak vypsání kůrů asi jako v B. 30. od 50., 5, ne tak obšírně; na konec: jako vyšší andělé slouží nižším, tak mají i lidé si navzájem sloužiti a vzpomínati na boha tím více, čím jsou zde více souženi.

P. 27. : B. 32.; otázka jest: Proč Bůh stvořil svět, pak ale od thematu toho hned se ustupuje. Pohané měli anděly za bohy, a někteří učení hají ten blud dosud. Ale křesťané modlí se jen k jednomu bohu, neboť andělé jsou jen jeho nástroji. Pak podobenství o mlynářovi jako v B.; to rozvedeno dále: nemodlíme se k slunci, měsíci, aby nám svítily, »a když mráz na sněhu veliký bude, tehdy bychom sě měli škorniem modliti velmi pilně, že nám nohy zachovají.« Ostatek toho, co je v B. 32. nemá v P. parallely.

O člověku.

P. 28. = B. 33., schází jen prostřední část asi 55. 3.—20; zakončení: člověk přijde do nebe, ale s větší prací: přikázání je více, vůle zemdlela.

P. 29. = B. 37.; s počátku skoro do slova, od pol. P. obšírnější.

P. 30. = B. 34.; úplná shoda.

P. 31. = B. 35.; za 57. 30. vloženo uvažování o tom, že dosud mnozí lidé vykládají přikázání »po snadu«; pak zase shoda až do konce.

P. 32. : B. 36.; jen smyslem stejné.

P. 33. = B. 38.; shoda celkem, P. trochu obšírnější.

P. 34. : B. 39.; s počátku odchylně stylisováno, pak se obě recense více sbližují; konec, co je v B. od 61. 10. v P. není.

P. 36. (chyba v číslování) : B. 40.; stylisace s počátku stručnější, pak obšírnější než v B.; druhá pol. B. 40. v P. odbyta kratčeji.

P. 37. = B. 41.; druhá pol. kratší než v B.

P. 38. = B. 42, až na poslední 3 řádky; ty v P. nejsou.

P. 39. : B. 43.; s počátku shoda myšlének až k 65. 23.; pak jen thema, poměr vůle a milosti boží, stejné, podrobnosti docela odchylné.

P. 40. : B. 44.; shoda s počátku, vynecháno 66. 17.—21.; ale od 66., 33. zase jen hlavní obsah stejný.

P. 41. = část B. 47., a to, co je na str. 69. 39.—70. 24.; skoro do slova.

P. 42. = další část B. 47. od 70. 24. až do konce kapitoly.

P. 43. = B. 48.; stylisace jen málo odchylná.

P. 44. = první pol. B. 49.; s poč. shoda, pak vynecháno, co je v B. 49. na str. 72. 19.—31.; ostatek v P. trochu obšírněji a zřetelněji rozdělen na 6 bodů než v B. Část od 73. 14. do konce v P. není.

P. 45. = první pol. B. 47. až na str. 69. 30.; konec skoro do slova jako v B. 44. od 67. 5.

P. 46. : B. 45.; začátek odbyt krátce, teprve od 67. 29. až 35. je více shody pak zase krátce, co v B. následuje, až na poslední odstavec, který v P. není.

P. 47. = B. 46. a druhá pol. 49., od 73. 8. do konce, probráno podobenství o rozsévači souvisle.

P. 48. : B. 50.; stylisace odchylná.

P. 49. : B. 51.; totéž.

P. 50. : B. 52.; začátek shodný.

P. 51. : první pol. B. 53.

P. 52. : druhé pol. B. 53.; začátek druhého odstavce je shodný až asi k 78. 17; pak hned 78. 33. . . . až na konec, který je v P. stručnější.

P. 53. = B. 54.; začátek stejný až k 79. 27.; pak po přechodu hned co je v B. 79. 41.—80. 5.

P. 54. = B. 55.; konec v P. šíře rozveden.

P. 55. : B. 56., ale v P. je kapitola docela odchylná. O tom bylo již shora promluveno.

P. 56. : konci B. 57. od 84. 25.—85. 30.

P. 57. : B. 58.; konec od 87., 3. není v P.

P. 58. : začátku B 59.; kapitola docela kratičká, obsahuje jen řeč dětí, kap. násl. odpověď; smysl jako v řeči dětí v B. 59., ale velmi zkrátka podán.

P. 59. : pokračování B. 59.; začátek jako v P. 30. = B. 34., pak obsah těchto částí B. 59. : 88. 4.—11., 87. 13.—23. a 87. 33.—41., ale stylisace odchylná.

P. 60. : ostatku B. 59; řeč dětí obsahuje myšlénky z 88. 40.—89. 4.; pak co je 88. 14.—40., 89. 23.—26.; pak velmi zkrátka to, co je v 89. 31.—43 ; ostatek v P. není.

P. 61. = B. 60.; skoro do slova, schází jen odstavce 90. 36.—91. 5. a 91. 14.—18.

P. 62. : B. 61.; z počátku až k 91. 34. skoro doslovně; pak myšlenky z částí: 92. 1.—8., 22. - 43., 93. 14.—30. a zase 92. 9. - 20., toto poslední stručně.

P. 63. = první pol. B. 62., ale mezi 94. 7. a 94. 11. je ta druhá vložka pozdější, o níž byla už řeč; pak zase shoda až k 94. 21.

P. 64. : druhé pol. B. 62.; stylisace myšlenek avšak odchylná.

P. 65. : B. 63 ; smysl celkem týž, ale P. daleko obšírnější.

To jde v P. až na list 80. inclusive.

Pak následuje v obou recensích část pojednávající o sedmi hlavních hříších. Tato základní myšlenka jest však skoro jediná věc, kterou mají obě části společnou.

V B. je část ta rozdělena na 9 kapitol, forma otázky a odpovědi je zachována dále, a pojednání provedeno jako spor hříchů a jejich čeledí se cnostmi a jejich družinou; celé pojednání je k celému dílu v přiměřeném poměru, 30 stránek z 229.

V P. pojí se část ta přimo k 63. kapitole a není již dále rozdělena, ani není tu forma otázek a odpovědí dále prováděna; vypisuje se tu vždy prostě, z čeho se hřích »rodí«, které jsou jeho »dcery«, jak uchvacuje jednotlivé vrstvy lidské, a varuje se před ním hlavně výňatky z písma. Tu tam shoda s Bud. ukazuje, že je to část skutečně Štítenská, ne cizí přídavek, ale ráz celkový je docela jiný. Celá pak část ta je k dílu ostatnímu nesouměrná, zaujímajíc na 90 stran, tedy více než třetinu celého díla. Je to zkrátka celý samostatný traktát přivěšený na dílo.

Něco, co by odpovídalo závěrku v B., v P. není. V P. se v závěrku ukazuje, které ještě jiné hříchy pocházejí z oněch sedmi, a že třeba se stavěti na odpor hned nepatrným začátkům, z nichž velké hříchy vznikají.

Sestavíme-li, čím se obě recense liší, shledáme:

P. nemá proti B. — nehledíme-li k těm dvěma částem později vloženým — na víc nic obšírnějšího, zvláště žádné samostatné kapitoly. Poměrně nejrozsáhlejší části P, jež nemají pa-

rallely v B. jsou: důvod z písma, že bůh jest jeden v kap. 12., vylíčení pýchy a pádu andělů v kap. 24., vylíčení modlářství v kap. 20., mínění, že pohané vzali anděly za bohy v kap. 27., a podobenství, že se nemodlíme ani k slunci ani k měsíci, aby svítily, ani k škorním, aby nohy chránily, v kap. 44.

Jinak má obsahově vše, co je v P., parallelu v B., třeba forma byla odchylná.

Za to je v B. proti P. mnoho na víc, zvláště:

1. všechna místa, kde obrací se Štítný proti těm, kdo naň nevraží, že píše česky. Jsou to: druhá pol. předmluvy, v kap. 6. část 12. 1.—9. a celá první polovice kapitoly 26.;

2. druhá polovice kap. 11., o čtveru hnutí — v P. je jen jedno — a celá kap. 12. o formě a o kvalitě. Tím je také celý rozbor krásy v B. úplnější a důkladnější než v P.;

3. v kap. 33. část 55. 6.—21. obsahující mimo jiné vypsání čtyř mohutností duše: svědomí, synderezis, rozum a milost;

4. kapitoly 23.—25, pojednání o tom, jak má se člověk snažiti poznati boží moudrost, a o třech dnech duchovních;

5. mnohem důkladnější vypsání kůrů andělských a jich funkcí v kap. 30.

Již z toho vysvítá, že B. je recensí mladší, neboť nebyl by Štítný zajisté svůj rozbor krásy nahradil kusým a neúplným; zvláště by nebyl vynechal vysvětlení formy a kvality; to platí i o tom, co uvedeno pod 3.; nebyl by vynechal kap. 23.—25., jež jsou s velkou zálibou zpracovány; rovněž by byl nezkrátil části o andělích, jež jest jeho oblíbeným thematem. To vše lze vyložiti jen tím, že B. je opravený a rozhojněný text P.

Rovněž by byl Štítný nevynechal částí obranných. Podobná místa jsou ve všech sbornících, a Štítný sporem tím, pro něho důležitým, rád se obíral. Mohou však scházeti v recensi první, poněvadž v době jejího skládání jich asi nebylo ještě potřebí.

To, co je tedy v B. na víc, nelze vysvětliti tím, že části ty opomenuty v P., nýbrž jen rozhojněním a upravením původního obsahu.

Naproti tomu snadno pochopíme, proč některé části P. v B. nejsou, proč opomenuty. Štítný klade tu větší důraz na důvody rozumové, než na důvody z písma, jež tedy opomíjí, tak jako části jen popisné — pád andělů a pod. — při nichž výkladu netřeba; mínění, že by pohané byli vzali anděly a bohy, se asi vzdal, proto část tu vynechal, a ona přirovnání poměru andělů k bohu, zvláště poslední z nich, nezdála se mu později asi dosti důstojná a přiměřená.

Jako pokrok jeví se v celku také uspořádání kapitol v B. proti P.

Postup, jakým se béře Štítný v P., je tento: nejprve o Bohu a jeho vlastnostech všeobecně (2), o jeho neproměnnosti (3.—6.);

o trojí věci v Bohu poznávané ze stvoření (7.—10.); o čtveře věci v Bohu (11.); o jednotě boží (12.—13.); o nejsv. Trojici a vtělení se Kristově (14.—16); Bůh jest laskavý i hrozný (17.—18.); kterak pohanští mudrcové poznali Boha (19.—20.); že Bůh ničeho neželí (21.); kde byl Bůh, než stvořil svět? (22.); proč stvořil svět? (23.).

Srovnáme-li s tím postup v B., jeví se nám tu veliký pokrok. Kapitoly P. 17.—22. v P. jen volně souvisící vhodným přeložením spojeny s celkem těsněji. Tak že Bůh je dobrotivý i hrozný, položeno přímo tam, kde se mluví o jeho bytosti všeobecně; kde byl, než stvořil svět, položeno tamtéž k jeho všudypřítomnosti. Nepromĕnnost položena za jednotu jakožto výsledek její, čímž zároveň pojednání o trojí a čtveré věci v Bohu posunuto blíže k části o jeho podstatě a vhodně obráceno. K nepromĕnnosti přidána pak kap. o tom, že Bůh ničeho neželí (P. 21.), v P. jen nuceně spojená s ostatkem; konečně ukázání, že i pohané poznali něco o Bohu, přeloženo vhodně za kapitoly, jež ukazují, jak z věcí stvořených lze poznati Boha. K části jednající o vtělení se syna božího — moudrosti boží připojeno pak pojednání o třech dnech duchovních, a vše zakončeno krásnou kap. závěreční, 25.

Zbývající kapitoly P. 23., proč Bůh stvořil svět, užil pak Štítný v B. (kap. 26.) velmi vhodně jako přechodu od Boha k stvoření.

Svědčí to nejen o tom, že Štítný při zpracovávání recense B. měl recensi první před sebou, nýbrž že i důkladně znal její obsah, když dovedl i v novém srovnání všeho užiti. Jen na jednom místě je tu chybička: v kap. 13. v druhé pol. dodává něco, co mělo býti — jak P. 8. svědčí — už v kap. 11.; tu však věc tu opomenul, myšlenka však jest tak pěkná, že nechtěl se jí úplně vzdáti, i dodal ji později.

V části o andělích není změn, v části o člověku jsou změny, menšího však rozsahu než již uvedené.

Celkem indifferentní jest přeložení kap. P. 29., proč Adam neumřel hned po hříchu. V P. je spojena přímo s vypsáním hříchu, v B. jejím přeložením netrpí souvislost kapitol, a ona ještě s kap. 36. tvoří takořka závěr první části dílu o člověku, pojednání o jeho pádu.

Za to je vadné přestavění kapitol v B. po kapitole 44. V P. je tu postup docela souvislý: Proč Bůh nedá každému dosti milosti? To je nepochopitelné (40.), ale není to nesprávné, jeho soudy jsou nevyzpytatelné (41. a 42.); proto máme se báti o své spasení, ale chystati se k němu (43.) a nezoufati (44.); to můžeme činiti tím spíše, že víme, že jest milosrdný (45.) a že kdo se obrátí, je mu právě tak milý, jako kdo vůbec nezhřešil (46.); ale málo lidí se obrací — podobenství o rozsévači (47.) a vý-

klad, proč jsou lidé tak různých úmyslův (48.). Postup tedy docela pěkný. V B. je však mezi kap. 44., (proč Bůh nedá každému dosti milosti) a 45. (bude-li tiem nemilejí Bohu, kto jest byl u velikých hřiešiech, ač sě i pokaje?) dosti násilný skok, a podobenství o rozsévači roztrženo. Vysvětlení tomu zatím nevím.

Nedostatek ten jest však úplně vyvážen předností, jakou má poslední část díla v B. proti P. Nesymmetrický k dílu traktát o sedmi hříších nahrazen pojednáním kratším, přiměřenějším a formou se shodujícím s ostatním dílem. Forma sporu hříchů a cností umožnila Štítnému, aby podal ve stručné a zároveň pěkné formě hojnost praktických zásad ethických a doplnil tak všeobecnou část předchozí.

Pěkný a stručný závěrek doplňuje v B. daleko lépe dílo, než obsáhlé a obsahem těsně k poslední části přiléhající zakončení v P., takže přes vzpomenutý nedostatek jeví se B. jako druhé, rozhojněné a podle přesnějšího a souměrnějšího plánu přepracované vzdělání proti P., vzdělání prvému.

V pátém sešitě »Písemnictví českého slovem i obrazem« pronáší dr. Flajšhans o recensích díla mínění, jež je podivnou kombinací starého náhledu o různosti recense částí B_1 a B_2 s objeveným od té doby rukopisem P. Dle něho je B_1 recense první, B_2 a P recense druhá. Z krátkého srovnání obsahu B_2 a patřičné části P. jde však na jevo nemožnost takového poměru recensí. V B_2 je dokončení pojednání o třech dnech duchovních, jehož v P. není; v B_2 je mnohem obšírněji provedeno přirovnání kůrů andělských k stavům lidským než v P., kde je jen naznačeno; totéž platí o výkladu úkolů jednotlivých kůrů; v B_2 je z části jiný pořádek kapitol než v P.; v B_2 jsou řady kapitol (50.—53., 56.—59.), jež lze jen obsahově srovnati s P, a konečně zakončení v B_2 je docela jiné než v P., zvláště je v B_2 forma sporu hříchů a cností, jíž v P. není. Zkrátka, P. liší se právě tak, ne-li více od B_2 jako od B_1, a kdo chce uznávati různost recense mezi B_1 a B_2, je nucen uznávati recense tři: první v P., druhou v B_1 a třetí v B_2.

Ale důvodu k mínění takovému není ani nejmenšího, úplný nedostatek zpráv o nějaké recensi mezi P. a B., úplně shodný ráz obou částí, B_1 i B_2, se strany jedné a odchylný od obou starší ráz P. se strany druhé činí téměř nepochybným, že recense takové nebylo. Štítný sám se dovolává v B_2 jen jediného zpracování, jež »obnovil«, a že touto recensí obnovovanou P. býti může a tedy nanejvýš pravděpodobně i jest, bylo ukázáno.

Doba složení.

Nějaké narážky, z níž by bylo lze přímo určiti, kdy byly Řeči besední — jak první, tak druhá recense — složeny, není

a jedinou pomůckou k tomu je narážka na počet dětí a jejich dospělost v B. na témž místě, kde mluví Štítný o »obnovení« svého díla. Praví tu: »... tuto neřkuť téhož, neb v mém již nejste poslušenstvě. Ale že tré vás jest chvalně a dobře tento život dokonalo, útěchu v tom maje ...«

Rozhovor mezi otcem a dětmi jest ovšem fikce, jak sám Štítný v obou recensích praví; kde se však Štítný obrací přímo ke svým dítkám, odpovídá jistě fikce skutečnosti.

Musíme tedy pro recensi druhou předpokládati, že v době složení jejího měl Štítný ještě nejméně dvě dítky, pro recensi první pak třeba předpokládati dítek aspoň pět. Mohlo jich ovšem býti více, ale jiné okolnosti ukazují, že nebylo.

V iniciálce jsou ovšem vymalovány dítky tři, mohlo by se tedy dle analogie iniciálky ve sborníku z roku 1376. souditi, že měl Štítný v té době ještě tři dítky. Ale mezi iniciálkou naší a iniciálkou z r. 1376 je veliký rozdíl.

V této vykreslen otec a čtyři dítky, nejmladší syn, ostatní dcery, v rohu erb »odřivous«. Tak by byl jistě malíř, jenž by jen z fantasie chtěl znázorniti myšlenku, že otec rozmlouvá s dětmi, věci nepojal a neprovedl. Naproti tomu shoduje se obrázek ten úplně se vším, co jinak lze o rodině a erbu Štítného konstatovati. To svědčí, že obrázek vznikl — ať přímo či nepřímo — pod dohledem Štítného, že tu máme takořka fotografii jeho rodiny z r. 1376.

Na obrázku však v kodexu Budišínském jsou tři dítky — tedy nejpřirozenější počet, jaký malíř malující dle fantasie by znázornil — provedení není nikterak umělecké, a dítky kresleny všechny tři stejné, ani ve věku ani v pohlaví rozdíl nenaznačen; patrně tu jde jen o vyjádření myšlenky, že otec rozmlouvá s dětmi, o rodině Štítného nelze z obrázku usouditi pranic.

Že pak písař rukopisu neměl už povědomí o pravém stavu věcí, ukazuje to, že v nadpise dí: »o čem tieží synové otce«.

Jiné pak okolnosti, jak řečeno, svědčí přímo, že dítek nemohlo býti více než dvé.

Vyplývá to z poměru druhé recense Řečí besedních ke sborníku Jindřichohradeckému. Ten pochází z prvých let vlády krále Václava. Tu pak praví Štítný k dětem: »Jižť vás jen dvé jest, a Buoh to vie, dokud budete. A mněl sem nedávno, bych vás čtvero měl po sobě pozuostaviti.« Patrně tedy nedlouho před napsáním sborníku toho zemřely Štítnému dvě dítky asi brzo po sobě.

Snad právě toto úmrtí dvou dítek uvolnilo svazky, jež ho poutaly k Štítnému, a usnadnilo mu provedení dávného jistě úmyslu vrátiti se k zamilovaným studiím. Snad právě tato udá-

lost byla příčinou, že r. 1381 prodal Štítné za věčný plat Zbyňkovi z Kamenice. Pak odebral se asi do Prahy, zaopatřiv dříve zbylé dvě dítky. Lze-li toto předpokládati, pak by sborník Jindřichohradecký bylo klásti v léta 1381 nebo 1382.

Ve sborníku tom pak prosí mimo jiné Štítný zbylé dítky, Jana a Anežku, aby uznaly rozdělení od něho provedené za spravedlivé a nesvářily se snad pro nerovnost podílu. Vše to táhne se zřetelně k rozdělení nedávno provedenému.

Srovnáme-li s tím slova Štítného v ruk. Budišínském: »neb v mém již nejste poslušenstvě,« jest patrno, že B. je pozdější než onen sborník, neboť do krátké mezery, jež dělí sborník Jindřichohradecký od provedeného zaopatření dítek, dvou tak velkých děl klásti nelze. Není-li pak možno bezpečně určiti, byl-li řečený sborník složen ještě na Štítném či už v Praze (slova na str. 90a: »Aj nedaleko poně odtud na Kamejku měl jeden přísahati . . .« by svědčila spíše pro Prahu vzdálenou necelých 7 mil než pro Štítné vzdálené přes 10 mil), lze o druhé recensi Řečí besedních předpokládati určitě, že vznikla v Praze, neboť vědecky prohloubený ráz díla — silnější akcentování rozumového dokazování, učení o formě a o kvalitě, o synteresi a pod. — ukazuje na nové studie.

Nutno tedy položiti druhou recensi Řečí besedních za rok 1381—2. Hranici druhou nelze určiti s jistotou, ale nepadá asi daleko od těchto let, poněvadž stylisace místa, připomínání, že dítky nejsou již v otcově poslušenství, svědčí spíše pro poměrně nedávné jich propuštění z něho než pro propuštění provedené před mnohými léty. Nejpravděpodobněji lze tedy vzdělání to položiti asi k roku 1385.

Při recensi první lze zase určiti hranici horní. Mělť Štítný při skládání jejím ještě 5 dítek, kdežto roku 1376 jich měl již jen čtvero. Složena byla tedy jistě před rokem 1376.

Před tento rok klásti jest na rok 1374 nezachovaný sborník podobný sborníku z r. 1376. Mezi ně pak sotva lze klásti složení nového a tak obsáhlého díla, jako jsou Řeči besední. Nad to pak srovnávání kůrů andělských se stavy lidskými, jež — poněvadž obsahem byly si asi oba sborníky, z r. 1374 i 1376, velmi podobny — ve sborníku z r. 1374 bylo aspoň přibližně tak pěkně provedeno jako ve sborníku z r. 1376, je v prvním, vzdělání Besedních řečí takořka sotva v zárodku. Jest tedy již z toho pravděpodobno, že P. jest klásti před r. 1374.

Dále do doby před rok 1376 padá složení sborníku prací přeložených dochované nám ve sborníku Vyšehradském. Tu jest přeložen také traktát sv. Augustina de conflictu vitiorum et virtutum.

Ve vzdělání druhém je při části o sedmi hříších z tohoto překladu dosti mnoho čerpáno, zvláště s počátku, a někdy až doslovně, na př.:

Štít. Vyš.	Štít. Bud.
Najprve die pýcha: »Co sě dáš sobě jiným vrovnati; všaks lepší, bohatější, urozenější, duostojnější, umělejší v světských věcech i v duchovních nežli oni.	A bude řéci lestná pýcha v něčiem srdci: »Co sě dáš jiným rovnati sobě? Všaks lepšieho urozenie, všaks bohatějí, máš viece přátel a postatnějších, silnější si nebo múdřejší, vzácnější, krašší, sličnější, vyššiehos stavu, duchovnější si, viece se postíš, a ty viece umieš.
nebo:	
Když jest mohla hvězda ráno vzběhši svého světla krásu potratiti, kakž ty dolóv sstrčeného následuje chceš osviecen býti?	Když jest mohla ta jasná hvězda ráno zběhši svého světla krásu potratiti, kak ty, v pyšné mysli následuje strčeného dolóv ve tmy pro pýchu, chceš přijíti k té výsosti a světel býti?
jinde:	
Což bych krasil o nemúdrých a šielených lidech; slušie na ně hýkati jako na hovada.	Co bych krasil o nemúdrém šílenci hlúpém? lépe naň búkati jako na hovado nerozumné.

Takových shod je zvláště s počátku více.

V Štít. Pař. jich však není. Tu tam shoduje se citát z písma vyvolaný asi stejnou příčinou; jen tam, kde se ukazuje, že pyšný člověk následuje ďábla svrženého pro pýchu, je shoda poněkud bližší, ač i tu právě pro shodu Vyš. a Bud. shora na druhém místě citovaná myšlenka není. To činí dosti pravděpodobným, že při skládání první recense Štítný neměl po ruce aspoň překladu toho pojednání, že tedy recensi tu jest klásti i před sborník dochovaný ve sborníku Vyšehradském, tedy vlastně na začátek literární činnosti Štítného.

Pro to pak svědčí ještě jedna věc. V recensi druhé, v B., cituje Štítný často zvl. sv. Augustina, Bernarda, Hugona a St. Victore a sv. Řehoře. V P. však citátů těch není; tu cituje nanejvýš sv. písmo. Buď místa ta v P. vůbec nejsou (v B.: 4. 22., 14. 7., 14. 22., 32. 33., 32. 45., 42. 38., kap. LVI., 77. 38., 83. 19.), nebo jsou zařazena bez citování do textu (12. 19. 30. 10., 30. 27., 32. 21., 64. 24., 67. 4., 69. 9., 71. 29., 72. 3., 74. 1., 74. 15., 75. 36., 78. 33., 88. 27.) nebo konečně — a případy ty se nás hlavně týkají — jsou uvedena slovy »učení pravie«, »učení mluvie« a pod., v plurale, kdežto v B. je

tu citován jeden sv. otec, a to: sv. Bernard (5. 7.), Crysostom (63. 35.), Řehoř (62. 30., 64. 3., 73. 14., 76. 30., 84. 28.), Augustin (64. 38.); nebo jsou tu zahrnuty výroky dvou sv. otců: Augustina a Bernarda (67. 29.), Augustina a Hugona (11. 7.). Poslední 2 případy nejsou rozhodné, ale ostatní svědčí zřetelně, že tu Štítný slovem »učení« nemíní toho kterého sv. otce jednoho, nýbrž učence své doby, jež kdysi poslouchal. Poněvadž kromě těchto citátů v P. jiných není, patrno, že tyto výroky »učených« byly Štítnému při skládání Řečí besedních pramenem hlavním a co do věci jediným, že jsou pracovány přímo na základě zápisů a vzpomínek ze studií. Později zabýval se asi čtením a překládáním spisů sv. otců a tu poznal často přímé prameny oněch výroků a užil toho při vzdělání druhém.

Námitkou proti tomu by mohlo býti, že je více pravděpodobno, že Štítný začal svoji činnost literární překlady, než takovým dílem původním. Ale Řeči besední mají věcně původního velmi málo jsouce pracovány na základě přednášek mistrů a je zcela pochopitelno, že chtěl Štítný podati krajanům nejprve některé věci neobyčejné, nejlepší plody svých studií, výklad »některých tajných věcí a potřebných k spasení« a zároveň podklad pro práce následující. Formalně pak nevynikají nikterak nad první sborník, plán je v první části neurovnaný, celek je velmi nesouměrný (jsouť tu části o Bohu a andělích ještě o mnoho kratší než v B.) a základní myšlenka formy nedodržena. Zdá se, že překlady latinských traktátů vynikajících přesností v rozvrhu byly Štítnému dobrou školou pro původní práce sebrané ve sbornících a vynikající již formální dokonalostí.

Že se o nich Štítný nezmiňuje v předmluvě ke sborníku z r. 1376, o celé věci nic nerozhoduje. Jinam než před rok 1376 jich klásti nelze, a Štítného udaje toho druhu jsou vždy mezerovité. Tak i ve sborníku Musejním z r. 1400 vypočítávaje svá dosavadní díla — tři sborníky a 2 svazky řečí nedělních a svátečních — nezmiňuje se ani o prvním ani o druhém zpracování Řečí besedních, ač obojí už jistě existovalo.

Jest tedy první vzdělání Řečí besedních klásti před rok 1374, nejspíše na začátek literární činnosti Štítného, tedy v leta 1370—4, sotva níže, poněvadž dítky, z nichž aspoň některé roku 1376 byly ještě malé, třeba všechny v jakémsi stáří již předpokládati.

Celkem lze tedy o Řečech besedních říci, že poprve byly složeny mezi lety 1370—4, obnoveny kolem r. 1385.

(Dokončení.)

Kdy byla skládána česká Alexandreis?

Napsal **Emil Smetánka.**

(Dokončení.)

IV. Se sv. D.

uvádí H. sice několik shod, ale sám v úvaze o nich dí: »Původnost leg., ač jest pravděpodobna, zde nebylo lze dokázati důvody nepochybnými.«

V. Shody Alx. s Ap.

1. ApŠ. 3, 4 má rým »pohanem — domicianem«, AlxB. 2, 32, 33 »pohanem — ariſtomanem«. »Aristomanem« místo »—menem«, vykládá H., stojí reminiscencí na »Domicianem« z AlxŠ. — Výklad ten není však nutný. Jako AlxBM. 1 b 43 má »Narbazonem« m. »—anem« pro rým »shonem«, nebo t. 3 a 12 pro rým »o ňem«, a jako AlxŠ. 4 a 2 má »krzyſtobola« m. »—ula« pro rým »zavola«, t. 4 a 13 »crziſſtobole« pro rým »vóle«, bez reminiscence: tak tomu může býti a je zajisté i zde.

2. ApŠ. 20, 21 »kzzmýrtýe hotow zza dozzpiele | By den the zzwathe nedyele« shoduje se sice slovem »dospěle« s AlxV. 7 b 1 »Wtu dobu ſtachu namyele | Dwyeſte korabow doſpyele« a slovy »hotov dospěle« s AlxV. 16 a 8 »Aſam przyedſaſtupem wczele | Kboyowy hotow doſpyele«, — že by však ApŠ. tu byla prius, nelze ani methodou H-ovou dokázati. Neníť »hotov dospěle« založeno ani v leg. aur., která je pramenem ApŠ., ani v G. Ostatně je rozbíraná shoda nejspíš nahodilá.

3. *a*) S verši ApŠ. 30, 31 »Gdyſto íuse wthen dol zztupí | Takay gho zzwíethlozzt ozztupí« uvádí H. v souvislost AlxV. 6 a 46, 47 »Neprzyetele wſydy oſtupy | ktoz ſſye nazdy wykupy« a vykládá: »ostúpi« je v ApŠ. založeno lt. »lux super eum emicuit«, v Alx. slovo »circumvolat« (urbem) není = »ostúpi«; patrně tedy »ostúpi« v Alx. je přejato z ApŠ. — Nepředpojatý kritik uzná jistě, že »circumvolat« je překladu »ostúpi« aspoň tak blízko jako »super eum emicuit«, a pak ovšem z citované shody pro úsudek o vzájemné souvislosti obou památek neplyne nic.

b) V Jid. 190, 191 čte se »Ne tasey gmu rseczi býrse | As zzie ýudas prsiezz zed wýrse«; v ApŠ. 33 »Nelzíe by tam hnutý zrakem«. Tyto dva verše básník Alx. prý sloučil v mysli a »přizpůsobil své potřebě« v slovích AlxB. 2, 12 »ne tahíl bý kto hnuczí okem«. — Slabost těchto výrodů je patrná na první pohled. Předně není potřebí se domnívati, že by

obvyklou stč. vazbu za naše »sotva že« byl básník musil přejímati od básníka. Za druhé je zbytečno viděti nápodobení v tom, řekne-li jeden »hnouti okem«, druhý »hnouti zrakem«. Za třetí pak odporuje tato argumentace methodě samého H. Jemu se zdá nepodobným, že by byl básník z jednoho verše bral »jakž«, z druhého »stalo sě« (str. 472), zde to najednou připouští. Můžeme-li kde reminiscence vůbec vyloučiti, je to zde.

4. Veliký důraz klade H. na následující shodu: ApŠ. 41 až 43 »Jakſto coli gdyſto wnowíe | píezzek zztudnye gdyſto bywa | Sezzíe zzwodu zzmíezzíw wzplywa« a AlxV. 23 a 12, 13 »Aſy bybylo bezdywa | Ande gedno pyeſſek zplywa«. Proložená slova z ApŠ. jsou opřena leg. aureou (arenae, scaturire), v Alx. slovo »vzplývá« však nikoli (steriles moriuntur arenae); slovo »vzplývá« o písku je patrně přejato do Alx. z ApŠ. — Tento výklad není nutný. Skladatel Alx. na slovo »vzplývá« mohl přijíti i bez reminiscence. Celé místo v souvislosti zní: (Alexander v Libycké poušti) nejednoho zby člověka; by se byla mořká řěka, asi by bylo bez diva, ande jedno piesek vzplývá, a to ot slunečné vzpály tak sě onen piesek kalí, mútě sě vňuž moře samo. To jest: Že Alexandrovi lidé hynuli, nebylo by divu, kdyby byli konali cestu mořským proudem, ale tam, v Libyi, vzdouvá se leda písek, moutě se jako moře samo. Básníku, jak patrno, tane při líčení pouště na mysli moře, »mořká řěka«; písek se mu kalí, moutí (sr. i o několik veršů dále: i ľudé zahřazú v onom piescě, an sě mútí, jakž sě lepké moře krútí); protože stčesky řeka »plove«, a poněvadž básník hledal rým na slovo »diva«, jest to pak něco divného, že písek »vzplývá«? Na druhé straně přiznává sám H., že místo z ApŠ. je spleteno; »patrně působil tu lt. original básníku nesnáze«. Orig. zní (Graesse, Leg. aur. 62) »recedente autem lumine manna fovea plena invenitur, quod in loco illo usque hodie generatur, ita ut in fundo foveae instar minutae arenae scaturire videatur, sicut in fontibus fieri consuevit«. V lt. textě tedy nevzplývá písek, nýbrž manna jako písek; odkud to, že v české legendě vzplývá písek? Není možná pomýšleti na vliv Alx. na ApŠ?

S ApŠ. 42 »gdyſto bywa« spojuje H. AlxV. 23 a 53 »Wnyuſto kdyz poledna bywa« (místo opřené lt. »mediae fervore diei« a rýmově přiléhající k verši předchozímu »Studenoſty gyey przybywa«, »frigidior glacie est« G. III. 392) a AlxV. 23 a 30, 31 »Kdezto ta modla przebywa | Vnyez lyudy ſyla bywa«. Shody nezávažné.

5. ApŠ. 46, 47 »na zzwu ſſcodu | zradyl boha zzwu hozzpodu« za lt. »dominum vendidit« shoduje se rýmem s AlxV. 14 b 17—19 »Kdezſto yeſt ſluha wzhoſpodu | Wnyz mlady zwyerz plowe wzwodu | Neb ypoſlez wezme ſkodu«, kteréž stojí proti G. II. 330 »in dominum cum servus abutitur

armis«. V G. »o vodě a škodě nic«. V leg. aur. však o škodě také nic. — Kromě toho citované místo z ApŠ. má parallelu i v AlxBM. 7, 8, 9 »hoſpody — ſſcody«. V G. argum. lib. VII. založeno je jen slovo »hospoda«. »O škodě nic.« Právě tak však i v leg. aur. Co je tedy prius?

6. *a*) Rým »tady — proradý« ApŠ. 56, 57 má obdobu v AlxBM. 7, 14, 15 »prorady-kady«. — Slovo »prorady« dostalo se však do Alx. celkovým smyslem — vypravujeť se právě o zradě —; shoda rýmová mimo to je tu neúplná; a konečně rýmy »rady — adv. -ady« nejsou vzácné, sr. NR 9, 11, R. Otc. 149 a. Kde je tedy prius?

b) Rýmem »zzkutyl — weſſczken zzwíet zzmutýl« shoduje se ApŠ. 62, 63 s AlxV. 18a 37, 38 »ſmuty — ſkuty« a t. 24b 40, 41 »Tehdy ſye wes lyud zamuty — skuty«. AlxV. 18a 38 nemá v lt. textu opory, AlxV. 24b 41 pro rýmy také ne, slovo »veš liud« jest opisem za lt. »cum vulgo proceres«, patrně je ApŠ. prius. — Právě tak však ani »skutil« v ApŠ. není opřeno lt. zněním, »smútil« je jen volným překladem lt. »offenderat«, a »veščken svět« také není než opisem za »angelos in coelo et homines in terra«. Shoda »veščken svět« a »veš liud« může býti také nahodilá. Konečně třeba si všimnouti, že rým »mútiti — kutiti« není unicum, srv. NR. 11. Ani z této shody tedy neplyne pro poměr obou památek nic určitého.

7. Verše ApŠ. 98, 99 »Schtyel do alexandríe gítý | agdys zzieý gmu tu da býtý« shodují se s AlxH. 1, 27, 28 »prothy neprzatelom gyty | komu zzie tu dalo byty« a AlxV. 13b, 3, 4 »Proty alexandru gyty | Byt ſye vdalo tu byty«. »V G. II. 100 není toho přechodu«, kdežto »shody a rýmy ty jsou legendou aur. plně motivovány«. ApŠ. je tedy prius. — Avšak: 1. Celé místo Alx., z něhož citáty vzaty, je zpracováním zevrubnějším a volným. 2. Nejsou ty shody tak zcela ani v ApŠ. opřeny. »Gdys zzieý gmu tu da býtý« je přece jen přibližným překladem lt. »cum ibidem stetisset«, a »schtyel do alexandríe gítý« také se zcela nekryje s lt. »iterum Alexandriam rediit«. 3. Skladateli ApŠ. přihodilo se malé přesmyknutí. Podle lg. aur. »ipse Pentapolim perrexit et cum ibidem (v Pentapoli!) duobus annis stetisset, iterum Alexandriam rediit«, podle básně české šel do Alexandrie a pobyl tam. Začátek věty tedy vynechán a nahrazen koncem. Proč to? Není jistě daleka myšlenka vykládati takto: Skladatel Alx. složil citované verše. Překladatel ApŠ., čta »Alexandriam rediit«, vzpomněl na verš »proti Alexandru jíti« i jeho rým a užil té reminiscence při překladu. Jí pak (napřed »jíti«, potom »býti«) zaviněno bylo i ono přesmyknutí. Budiž tomu jakkoli, jisto je, že výklad, jakoby ApŠ. zde byl působil na Alx., není nutný.

8. ApŠ. 104, 105 »pomíezztu — czíezztu« má obdobu v AlxV. 13b 1, 2 »myeſta — czyeſta«. V ApŠ. rýmová slova

jsou opřena: »po městu« zcela (per civitatem), »cěstu« poněkud (lapides); v Alx. ne, máť G. II. 100 jen »castra movit ab Euphrate«. ApŠ. je tedy prius. — Avšak: 1. Překládá-li se slovo »lapides« »cěstu«, je to překlad jen pro rým. 2. G. vypravuje stručně (II. 98—100): (Alexandr) obvius ire parat Dario, qui primus Eoo, cum sol roriflua stillaret lampade, castra movit ab Euphrate«. Český básník o Eufratu se poněkud šíří: »Jest tu bliz Eufrates řěka, jěž, slyšu, z rájě vytieká, u niež král Darius vojě sebra na své bezpokojie,« takže, jmenovav již Eufrates jednou, prostě naň může poukázati slovy »s toho miesta«. »Cěsta« jest pak slovem rýmovým právě tak jako v ApŠ. nebo v NR. 9, a neplyne z této shody pro vzájemnou souvislost Ap. s Alx. zase nic.

9. ApŠ. 110, 111 »pro zztrach welike hrsimothý — blyzzcothy« má obdobné místo v AlxŠ. 4, 9, 10 »blyſkotu — ſtraſſy weſſ ſwyet ſwu hrzymotu.« — H. pokládá shodu tuto za nahodilou. Proč právě zde?

10. »Vzemše — přijemše — jemše«. »Pro vzájemný poměr se z toho mnoho usouditi nedá.«

11. Rýmy »bude — zbude« přicházejí v ApŠ. 126, 127 i v AlxBM. 1, 23, 24, opřeny nejsou lt. textem nikde a jsou tedy i podle H-ovy methody neprůkazné.

12. Neprůkazná jest i shoda ApS. 132, 133 »w yerapolim toho míezzta | rsekl dyetczíe to iezzt rsíechz zwíezzta« s AlxV. 21a 8, 9 »rzyechz wyeſtu | Dodamaſka ktomu myestu« nebo AlxH. 6, 31, 32 »dodamazka ktomu míeztu | wzkazuge gím tu rzechz zwieztu«. Slova »řěč zvěstá« nejsou opřena lt. textem ani v Alx. ani v Ap. Že je »město« založeno v Ap. (in civitatem Hierapolim), kdežto v Alx. nikoli, nerozhoduje, protože máme před sebou velmi obyčejný stč. obrat, srv. v Alexandří v tom u městi Kat. 89, k Alexandří tomu městu t. 213, v Kapadocí vlasti v téj Dor. (L. fil. 1877, str. 217), v Cesarí v tom městě t.

13. O místě AlxV. 3b 7, 8 »lkaye | Na ſwu zaloſt ſpomynagye« (haec secum perorat) soudí H., že by mohlo býti ohlasem ApŠ. 144, 145 »uplacagie | Natu chwilíu wzpominagíe« (ad memoriam reducebat); shoda nepatrná a k tomu způsobená předlohami.

Rýmy »liczíu — tſſchziczíu« ApŠ. 154, 155 přicházejí i v AlxV. 20a 42, 43 »lyczy — czſtyczy«. — V Alx. opory v G. nemají — to platí však o celé souvislosti, z níž vyňaty — v Ap. opřeno jest originalem jen slovo »líciu«, »tščiciu« jest přidáno pro rým. Jest tu lze zjistiti nějaký vzájemný vliv?

14. Rým AlxBM. 6, 2, 3 »taczí — ptaczí« upomíná sice na »taky — ptaky« ApD. a 16, 17, není však založen v originále ani u Ap. ani u Alx. a neprokazuje tedy nic.

15. *a*) Totéž platí o rýmech »nezbawiu — prawíu« ApD. b 13, 14a »oprawíu — zbawiu« AlxBM. 8, 30, 31.

b) Slova »uzzile — chwile« ApD. b 15, 16 mají parallely v AlxH. 4, 11, 12 »chwile — vzile« a AlxM. 4, 2, 3 »chwyle — vſyle«. — Že by ApD. zde byl prius, dokázati nelze. Slovo »chvíle« není originálem motivováno nikde, a »úsilé« je založeno v AlxM. 4, 3 originálem zase tak dobře (pericula) jako v ApD. (dolor). Co se pak týče AlxH. 4, 12, potřeboval básník reminiscence z ApD., když mu rým »chvíle — úsilé« byl běžný?

16. V ApD. 12, 13, 14 jsou konci veršovými slova »prawa — mnohem — bohem«, v AlxH. 6, 22, 23, 26 »we mnohem — bohem — prawa«. Motivováno předlohou je v Ap. slovo »prawa« (ratione) a »bohem« (Christo), v Alx. »bohem« (Jovem); »práva« v Alx. pokládá H. za reminiscenci z Ap. — K tomu lze poznamenati: I v AlxH. 6, 36 jest slovo »práva« v G. založeno. O několik veršů výše (AlxH. 6, 21) čteme totiž o Alexandrovi, že zbloudil myslí, »zamízliw prawa nowa«, což odpovídá G. III. 252 »ratus illicitum nihil esse tyranno«. Tohoto volného překladu užil pak český skladatel o něco málo níže jako s v é reminiscence v trojverší, do něhož potřeboval rýmu. Cizí reminiscence není k výkladu potřebí.

VI. S h o d y Al x. s Um.

a) Zlomek Dom. Kinského. 1. Verše Um. 4, 3, 4 »zez wſye moha nehtyels m o c z y | h t y e nam' ſproſtenſtwym ſ p o m o c z ý« a Um. 5, 1, 2 »A ſnad h t y e gym tyem p o m o c z y | zecz yus byl zerodſke m o c z y« shodují se s AlxB. 1, 3 »c h c z t e zobíe víernye p o m o c z í | protý teý nezztaleý m o c z í« rýmem »pomoci — moci« a slovy »chtě — chcte«. — Co je prius?

2. Um. 5, 5, 6 a AlxB. 1, 38, 39 shodují se rýmem »jemu — svému«, Um. 5, 7, 8 a AlxV. 12a 9, 10 pak slovy »htye zbyty — dobyty« v Um. a »chtye dobyty — zbyty« v Alx., ale shoda je zase taková, že není možno rozhnouti — ač byl-li tu jaký vliv — co bylo vzorem, a co je přejetí.

3. Um. 5, 7, 8, 9, 10 zní: »Htye tudy ieſuzye z b y t y | A geho przyezny dobyty | Naly herodes ho z a d a l | a tomu ſ y e welmy n a d a l«. V AlxBM. jsou po sobě tři verše (25, 26, 27) se stejnými slovy rýmovými: wnýchs zíe nelzíe bude zkrýty | gest li nam tebe kak z b ý t y | Nyt bych ztras twoý byty s a d a l | Bicht z í e czo lepſſíeho n a d a l«, v AlxB. 7 pak dva takové verše (4, 5): »Gehozto by weſſ zníet z a d a l | Bý z i e tomu gedno n a d a l«. Shoda nápadná, nedokazující však, co H. soudí. Neboť: 1. Najíti k »žádal« správný rým jest dost nesnadno,*)

*) V stč. památkách »žádal« se proto rýmuje zpravidla chybně, srv. žádal — otec dal Hrad. 70b, žádal — prodal Vít. 46b, žádal — tobě dal Jiř. 13, žádá — jemu dá Baw. (Arch. XI., 482).

i je pochopitelno, že dva básníci ve správném rýmu se pak mohou snadno shodovati. 2. Slova »žádal — nadál« jsou v Alx. dost opřena, v AlxBM. slovy G. VI. 504, 505 »esse tui custos numquam expeterem, si tibi quemquam alium posse hoc praestare viderem«, v AlxB. pak verši »a quo se posceret omnis rege regi tellus, si perdurasset in illa indole virtutum« G. VI. 8, 9. 3. I slova »že nem jest nelzě nikame ot tebe v země neznámé, v nichž sě nelzě bude skrýti, jest-li nám tebe kak zbýti« lze vykládati bez reminiscence. Jsouť s celou svou souvislostí volným zpracováním slov G. VI. 501, 502 »liquimus Europam, nec Bactra nec India nobis; arva, laremque et spes in te congessimus omnes«.

Nechtěli-li bychom připustiti, že by dvě památky, nepůsobivše na sebe, mohly míti za sebou tři verše o shodných koncích, je možno, jako i jinde, domnívati se, že zde Alx. působila na Um. — nelzeť nijak dokázati, že by Um. bylo prius — a neplyne tedy z této shody pro stáří č. Alx. nic.

b) Zlomek Štítného. 4. S Um. 11—20 nalézá H. řadu shod. a) Um. 11—13 »Gſa kral nadewſſemy krali | gehoz wſe ſtworzenye chwalý | Gehoz ſye wſſe mocz neſkryla« ozývá se prý z AlxV. 11a, 15, 16 »kral darius kral nad kraly | Gehoz sye moczy wſy̆e newzdaly,« z AlxV. 12b, 30, 31 »Wſak ya ſſem wecze kral nad kraly | Mne ſſye powſyem ſwyetu baly« a konečně z AlxV. 11a, 31, 32 »ze mnoho luda gest przykraly | Ale to ya welmy chwaly«.

V prvním případě (AlxV. 11a 15) jest sice »král nad králi« motivováno u G. II. 20 slovy »rex regum«, ale je divno, proč přeloženo právě tak, a ne »král králóv«; mimo to nápadná jest shoda relativní vazby a pak verše AlxV. 11a 16 s Um. 13. — Spojení »král nad králi« jest však stálé a v stč. obvyklé, srv. Vít. 22b a Kat. Brn. 6b, t. 9, shoda tedy náhodná, a ze shod ostatních zase nikterak není viděti, na které straně je prius.

Tím je vyřízena zároveň shoda druhá (s AlxV. 12b 30).

V třetím případě slova Alx. (V. 11 a 32) nemají ovšem v G. opory (II. 34), ale do kontextu docela se hodí a nemusí býti nijak reminiscencí na Um., nýbrž rýmem, na jaký přišel na př. i autor Hrad. 96a, Vít. 22a, Jiř. 5, NR. 9 a j.

b) Um. 15, 16 »by wczem gemu potrzyebna byla | lydmy konmy drahym ruchem | Czoz by gedno chtyel poſluchem | wſſe by bylo gemu hotowo« má parallelu v AlxV. 3a 17 »ktoz czo moze ten to pobra | Konmý ſkotem zbozym ruchem | Gehoz kto neſlichal ſluchem«, v místě, které ještě není v G. »Verš 3a 17 se k obsahu předcházejícího nevalně hodí a jest patrnou zkomoleninou harmonického verše Um. 31, 16«. — Celé místo je však jen slohově poněkud neuhlazeno, k obsahu verš 17. docela přiléhá, a naopak verše 14, 15 Um. nejsou také

tak harmonické (v čem — lidmi), aby nebylo možno se domnívati, že básník Um. čerpal z Alx.

c) Um. 17, 18 má rým »hotowo — ſlowo«, AlxV. 2a 21, 22 »ſlowa — hotowa«, t. 4a 25—27 »ſlowa — hotowa — obnowa«. AlxV. 2a, jako celý úvod, nemá ještě u G. parallely, AlxV. 4b 27 pak přiléhá k veršům z G. (I. 182, 183) jen nepřesně. — Z toho neplyne však zase nic. Lzeť jednak věc obrátiti — rým přejat do Um. z Alx., — jednak — a to jest asi správnější — nevyvozovati z této shody pro vzájemný poměr obou skladeb žádných důsledků, protože na rým »slovo — hotovo« jsou doklady na př. i ve Vít. 20b (dvakrát), Baw. (Arch. XI., 189), Kat. Brn. 13a, Baw. (Arch. XI. 502) a j.

d) AlxV. 19b 39, 40 překládá G. III. 120 »onerantur equi, gemit axis avarus« slovy »Tu korzyſt wzkladu nakonye | Kazdy k o n p o g y d e ſtonye | Wztrzyeſtyechu oſſy ykola«. V slovích »kóň pojíde« vidí H. reminiscenci na Um. 19, 20, kde se čte »czylı gest nemohl gmyety k o n y e | genz by p o ſ ſ e l vzdvv zwonye«, a sice proto, že se shoduje »pošel — pojíde«, a že »gemit« přeloženo v Alx. dvakrát, »pojíde stóně« a »vztřěštěchu«. — Dvojí překlad slova »gemit« lze však vykládati také neobratností autorovou, a shoda »pošel — pojíde« je tak vzdálená, že na reminiscenci netřeba pomýšleti. Konečně by bylo i zde možno celou věc obrátiti.

5. S Um. 25, 26 »z n a m e n y e — z d r a h e h o k a m e n y e« vidí H. shodu v AlxV. 8b 29, 30 »z n a m e n y e — k a m e n y e« a v AlxH. 3, 2—5 »ale p o d r a h e m k a m e n y | dal zıe bıe wtakem z n a m e n y | ıakoz wte uprawıe bylo | se gho moczı nıcz nezbylo«. Místo z AlxV. nemá opory v G. (I. 453—456), verše z AlxH. sic ano (G. II. 117 »quem praedicat ardor gemmarum et luxus opulentia barbara regem«), ale překlad český (praedicat = dál sě bě v takém znamení) jest nucený. — Shoda tu ovšem jest, ale taková, že pro vliv Um. na Alx. nedokazuje nic. Rým »kamení — znamení« je příliš po ruce, aby bylo nutno mysliti na reminiscenci, a neobratně, nuceně překládává se pro rým až podnes i bez reminiscencí.

Zajímavá jest shoda Um. 29, 30 »D a w a g ÿ yako p o ſ o k u | l ÿ b o ſ t y l y d ſ k e m u o k u« s verši AlxB. 5, 17, 18 »geſto c h z l o u í e c z í e m u o k u | l u b o ſ c z ÿ d a w a p o z z o k u«, jenže zde, žel, nelze dokázati, kdo se učil od koho.

6. Um. 36 »nrava | Y a k z ſ y e proſwyetſku czest ſ t a w a« shoduje se s AlxV. 4a 29 »prawa | y a k z yuz pohrzyechu ſ y e ſ t a w a« — shoda jistě naprosto neprůkazná.

7. AlxV. 8a 32 »tu prony nas t w o r z y e c z m ı l y | Ponyzyev ſwe ſwate ſ y l y« shoduje se s Um. 41, 42 »ty naſſ t w o r c ž e m y l y | Mage wſſe mohuczÿe ſ y l y«. — Dvojice »milý

— síly« je však v stč. snad nejopotřebovanějším rýmem, a »tvořec« je »milý« (rým síly) také na př. v Kremsm. 93a, takže z této shody nelze vyvozovati pro vzájemný poměr Alx. a Um. zase nic.

Shodné rýmy jsou ještě v Um. 51, 52 »myloſtı twrdnaa — twrdnoſtij mylo ſrdnaa« a AlxM. 3, 6, 7 »wole mylo-ſrdna — myſl owſſem twrdna«. — Rýmová slova jsou tu však v G. (VI. 135) dost opřena (pietas, constantia), a mimo to rým »tvrdný — milosrdný« není v stč. vzácností (Rúd. 5a, 10a); konečně bylo by také nápadno, když by básník Alx. byl měl zde reminiscenci z Um., proč by nepřejal celé hezké hry slovní.

8. »Vzdálený ohlas«: Um. Kinského 8, 5 »ynhed opyet gych wſyelyky | krzycze yakz mal tak welyky« — AlxV. 6a, 50, 51 »by krzyk vmyeſtye welyky | Poddal byeſye rad wſyelyky«. —

Z rozboru tohoto je patrno, že vlivu legend na skladatele Alx. ze shod vyložených dokázati nelze. Mnohé ze shod shodami ani nejsou. Jiné jsou nahodilé.*) A ještě jiné konečně lze vykládati tak, že buď básníci legend se učili na Alx., nebo že, jak H. sám naznačuje (str. 585), i skladatelé legend i básník Alx. se učili na nějaké skladbě třetí (* Umuč.). Pro určení, kdy skládána česká Alx., nelze z nich tedy souditi nic.

Ježto ani z historických narážek Alexandreidy na Litvu nevyplývá pro stáří básně nic bezpečného**), nutno se ohlížeti po pomůckách určovacích jiných. A ty zde jsou***).

AlxH. hlásí se palaeograficky i jazykově do stol. 13. (připusťme třeba i první léta stol. 14.), a jest opis. Byla tedy předloha starší, N. Ale ani ta nebyla složení a napsání prvotné. Nasvědčují tomu chyby písařské společné v AlxH. a AlxV.†) (H. 3a dyetye *mlade* ale, rým krále — V. 20a dyetye *mlade* male — krále; H. 5a wnuſto wla(dný sic! s)lednyk koly nyekde wlez(ě neb u p)ol*u* — V. 24a ıakzto wnadny ſlednyk koly nyekde wleſſe neb vpol*yu*). Dlužno tedy předpokládati pro N. předlohu

*) Mezi jiným to platí zejména o shodách, z kterých H. vyvozuje (str. 582), že, kdybychom připustili vliv Alx. na Jid., Ap. a Um., musili bychom u skladatelů legend předpokládati znalost Alx. v obou recensích (V. i H.) — o shodách sub II. 17, V. 13 i 15, VI. 5.

**) Podle soukromého sdělení prof. Golla. — Když však již pro některý výklad se rozhodnouti, zdá se Gollovi podobnějším viděti v narážkách Alx. na Litvu ohlas plánův Otakarových než Jana Lucemburského. Srv. i jeho Čechy a Prusy, str. 37.

***) Výklad následující jest výtah z přednášek prof. Gebauera.

†) O poměru H. k V. bylo by lze souditi způsobem trojím: 1. Písař V. opisoval z H., 2. H. opisoval z V., 3. oba měli předlohu společnou, třetí. — Písař V. však nemohl opisovati z H., protože text jeho představuje recensi starší než text H. Písař H. zase nemohl používati za předlohu textu V., protože rkp. V. je mnohem mladší. Nezbývá tedy než domýšleti se textu třetího, společného.

A, které, když již AlxH. pochází nejpozději z prvních let stol. 14. (spíše však ze stol. 13.), nelze klásti později než do stol. 13.

Úvod Alx. složen jest podle Brûna z Schoenebecka, jehož parafrase Přísloví vyšla r. 1276. Podle toho nemohla vzniknouti č. Alx. před r. 1276.

Známé vlastenecké přání konečně, by »Bóh uslyšěti ráčil své křestěnstvo hi to zračil, by takýž byl českým králem« AlxB. 3b, sotva by bylo mohlo vzniknouti v nádherné době Přemysla Ot. II. (před 1278), nebo v pozdější, slavné době Václava II. (po 1297).

Zbývá tedy jako pravdě nejpodobnější, že č. Alx. skládána byla mezi lety 1278—1297.

Příspěvky k staročeskému kmenosloví ze spisů Husových.

Podává **Karel Novák**.

(Pokračování.)

3. Koncovka *-ek*.

Koncovkou *-ek* tvoří se podstatná jména: a) z podst. jmen rodu mužského, b) ze jmen přídavných a vůbec z adjektivalií, c) ze sloves a d) z výrazův druhu jiného, zejména z výrazův složených.

a) Podstatná jména utvořená ze substantiv mužských koncovkou *-ek* mají význam *deminutivní.* Koncovka tato vznikla z původního -ьko neb -ъko a přistupuje dílem ke kmenům prvotným, dílem pak, a to dosti často, ke kmenům odvozeným koncovkami *-ík*, *-ek*, *-íc*, *-ec*, *-áč* a j. Tak vznikají koncovky složené *-íček*, *-ček* (obě s významem dalšího zdrobnění), *-áček* a j. Jména jednoslabičná přijímajíce koncovku *-ek* dlouží z pravidla samohlásku kmenovou (hrádek), ale ne vždy; nejčastěji zůstává nezdlouženo kmenové *o* (volek); dvojslabičná některá dlouží samohlásku slabiky druhé, není-li dlouhá první (jazýček).*) Hrdelnice měkčí se před touto koncovkou: *k* v *č*, *h* v *ž*, *ch* v *š*; rovněž i *c* a *z* vzniklé z hrdelnice g (kniežek, peniežek); odchylkou — podle prof. Gb. (Hist. III. 1, 94) původem u-kmenovým — nezměkčeno *ch* ve slově svr*ch*ek: od svrchka země až do krajin jejie E. 1, 58.

---

*) Zevrubně pojednal o kvantitě zdrobnělých slov v -ek, -ka, -ko Dr. J. Máchal v programu gymnasia Německobrodského 1888 a podle něho i Gb. Hist. I. 595.

Složená koncovka *-eček* je novotvar analogický proti staršímu *-ček*, které podle pravidla jerového vzniklo z -ьc-ькъ neb -ьk-ькъ. U Husa je tvar starší; máme pro něj 3 doklady:

hrnček (hrnec): E. 1, 429;
telček (telec): E. 1, 321;
věnček (věnec): E. 1, 223.

Z jiných deminutiv na *-ek* uvádíme tato:

bíček (bič): vypaří na ně (Kristus na kněží) tento bíczek Post. 59a;
bobonek: všecky ty bobonky E. 1, 256;
duchovníček: Slýchám mnohé a zvláště duchovničky (sic), ani repcí z pokušenie E. 1, 346;
kniežek: kníežek Post. 33b a p. 39a;
koblúček: ať oni někaký koblúček na ně vsadie E. 1, 101 (vedle klobúček E. 1, 447);
miešek (měch): miešek žlučný E. 1, 84 (ani aby) míeſky od oltářie hromaždil Post. 103a;
nálezek: E. 1, 70 (zvoněním) a jinými naležky Post. 206b, 80a;
peniežek: E. 3, 248;
prstek: z prſtka Post. 115a ot toho prstka E. 3, 208;
Skuoček (skok): s panem Skuočkem E. 3, 290;
srnek: k ſrnkowi Šal. 157a, 46a;
šlojieřek: v šlojieřku E. 1, 220;
štipáček: Ale ješťe řekl by některý ſtipaczek Post. 22b;
třiedníček: tříedníczek Post. 148b.

Neuvádíme tu zase dokladů zdrobnělin posud obvyklých (s příslušnými proměnami hláskovými): bobek, časek, diváček, hrádek, hřiešek, hrnek, chlupáček, Janúšek, jazýček, kožíšek, kúsek, lístek, masojiedek, pacholek, pánek, sedláček, skřietek i škřietek, Stašek, Šimáček, volek, záhonek, žáček.

b) Koncovkou *-ek zpodstatňují se* adjektiva i adjektivalia.

Sem řadíme doklady:

hodoválek (z příč. hodoval-)*): hodoválek Post. 111b;
kochánek (kochan-ý): kochánek Post. 111b;
nábytek (nabyt-ý): kostelními nábytky (= *z příjmů kostelních*) balsám ať kupují E. 1, 418;
požitek (požit-ý);
prvovstánek (-vstán-, vstán-ie, t. j. jenž první vstal z mrtvých): Kristus jest . . prvovstánek E. 1, 37 a 370;
sebránek (sebran-ý): těch netbá (bóh), jako sebránków neb cizoložných dětí E. 1, 350 (= *nalezenec*);

---

*) Mikl. uvádí toto slovo mezi složeninami: hodo-válek, kdo se na hodech povaluje, srv. peciválek.

vzatek (vzat-ý): pro malý vzatek E. 1, 68 nehledáme prospěchu, ale vzatku E. 1, 78.

c) *Substantiva deverbativa na -ek* značí to, co jest účinkem děje, kmenem slovesným vyjádřeného.*) Jsou pak u Husa tato:

dopustek (dopust-iti, = co se dopustí), odpustek: (prodávaje) odpuſtky y dopuſtky Post. 148[b];
otrusek (otrous-iti): otruſky Post. 45[b], 47[a], 51[a];
pomlsek (pomls-ati; = pamlsek K[1]);
úlomek (co se ulomí); závdavek (co se zavdává).

d) Koncovkou *-ek* zpodstatňují se konečně i výrazy jiné (příslovce a p.) a zvláště *výrazy složené*:

náhlavek (na hlav-ě): konský náhlavek E. 1, 134;
nánosek (na nos-e): (bojovník by) otevřel nánosěk (sic?, u přielbicě) E. 1, 178;
posud: okolek (okol-o), políček (po líc-i), potomek (potom), prostřědek (prostřed).

Pozn. 1. Také některá jména cizí přejata jsou do češtiny s koncovkou *-ek* (srov. při konc. *-ík*!):

oplatek (Die Oblate, oblata, hostie K[2]): Post. 86[a].

Pozn. 2. Nepovědomého nám původu jest slovo zmek (Mikl. Et. Wtb. s. v. zmij stsl. drache) a pípek (pipek, cibek proti komu učiniti Post. 132[a]; = posmívati se, die Feige weisen, dávati komu čípky Sterzinger; = fík prstem činěný K). Snad souvisí se slovesem pípati (opípati, v Mikl. Et. Wtb. s. v. pipa: pipati tasten) nebo se subst. (bulh.) cipa (= haut, novořecké *τζίπα* häutchen, tamže s. v.).

4. Koncovka *-ka.*

Koncovkou *-ka* tvoří se podstatná jména rodu ženského:
a) z podstatných jmen ženských (deminutiva),
b) z podstatných jmen mužských (přechýlená),
c) z themat slovesných, a
d) z themat adjektivních.

a) *Deminutiva* s koncovkou -ka pocházejí většinou od a(ja)-kmenů, pak také od i-kmenů.

Deminutiva utvořená z podst. jmen v *-icě* koncovkou *-ka* dávají vznik složené koncovce zdrobňovací *-ička* (z -ic-ьka).

Z dokladů posud (zde onde s příslušnou změnou hláskovou) obvyklé jsou: babka, dcerka, jahódka, kapitolka, komórka, kórka, kostka, košilka, miska, mřiežka, posádka, postélka, ratoléstka, skyvka, svinka, tetka, véska, zahrádka, zástěrka, závorka.

---

*) Mikl. má tu nomina acti, actionis i agentis.

Jiné doklady:

drástka (drást-a): jenž drástku neb mrvu v ciziem oku znamená E. 3, 140;

chlúbka: zdali by co chlúbky v ně vpustilo E. 1, 239;

jiskrka: vyvolení mají jako giſkrku jasného poznánie Post. 84[a];

kraboška (krabuše, krabuška = kraboška K[2]): strojiece krabošky E. 1, 302;

kúdelka: ze tří kúdelek E. 3, 164;

nesnázka (nesnázě): we mnohe bludy a neſnazky Šal. 6[b] a 39[b] peczemi a neſnazkami tohoto světa Šal. 92[b];

odpoviedka: na odpoviedkach geho Post. 14[a];

plástka: (oni dali jemu) pláſtku ſtrdi Post. 68[a];

pléška: anie (dvě slově) za pleſku neſtogíta Post. 57[a];

puška (= 1. nádoba, 2. ručnice; puš, puše, puša K[2], z buhsja, buxea, πυξίς Mikl. Et. Wtb.): z te antikriſtovy puſky byli sú kněžie Post. 118[b];

rúška (rúch-a): rúſky, na nichž božie tělo léže Post. 31[b];

šiška (šiše na Mor. = knedlík z mouky, též šiša K): (Pražené řiekají) knedlík za šišku E. 1, 134;

vícka (viecka, věc): jenž svatú vícku prodává E. 1, 394.

Deminutiva s koncovkou *-ička*, j. lanička, nohavička, ovčička, poklička, slepička, točenička — posud jsou dosti četná; stará a méně obyčejná nalezli jsme u Husa tato:

děvčička (dievčička? — dievčice): děvčičky řkú E. 1, 294 diewczičku Post. 162[b] (Kristus jest vzkřiesil) diewcziczku Post. 31[a];

chlúbička: (jenž sú) své chlúbičky pojměli E. 1, 257;

milostnička: (abyste) ani procítiti kázali miloſtniczce Šal. 56[b];

nebožička: neboziczcie . . . neboziczku Post. 46[b];

oslička: na tichú oſliczku Post. 59[b];

zmilelička: zmilelíczce mé Šal. 43[b];

zpovědlnička: s svú zpovědlničkú E. 1, 277.

Zvláštností jsou tu 2 dem. masc. utvořená ze subst. mužských: Mikeška E. 3, 290 a panoška: panošku hubeného E. 1, 104.

b) Přechýlená podstatná jména s koncovkou *-ka* tvoří se ze základů mužských jmen v -ák, -ík, -ec, -ěnín, -ovin a jiných. Patří sem doklady:

krčmářka (krčmář): E. 1, 416 ſ krczmařkú Post. 50[b];

tovaryška (tovaryš): towaryſſky ſwe Šal. 65[b];

lapka (lap-ák; ale klade se všude ve významu hanlivém o rodě mužském: „ten" lapka, jako bývá vůbec při nadávkách): což ani lapka, ani zloděj noční nevezme E. 1, 220 ktož se chlubí zlými činy, jako lapky neb smilníci E. 3, 178 hybiet bude lapkam y panom nemilosrdným Post. 180[a];

s e d l k a (sedl-ák): u ſedlek Post. 111[b];

t o b o l k a (tobol-ík): (Pražené řiekají) tobolka za tobolka E. 1, 134;

t r é r o ž k a (tréróž-ec?): (Pražené řiekají) renlík za trérožku E. 1, 134;

d v o ř k a (dvoř-ěnín): dvořky a dvořené E. 1, 263;

m ě š ť k a (měšt-ěnín): mieſtka Post. 185[a] mieſſtky Šal. 20[a] (mnoho) y mieſtienínow y mieſtiek Post. 112[b];

ž i d o v k a (židov-in, srv. polské: żydowka — żydowin Mikl.): (mnoho) židowek Post. 49[a].

c) Deverbativa v *-ka* značí účel („pohádka") neb výsledek děje („otázka"), neb to, čím se děj koná, tedy nástroj, prostředek („rozsievka"), neb i předmět děje slovesného („dojka"*). Doklady:

d o j k a (= nutrix): jako dojka děti krmí E. 1, 260;

p o h á d k a (= hádanka): (zákonníci) dali sú jemu tři pohadky neb otázky Post. 168[a];

p ř ě s k á č k a: na přeskáčku E. 1, 307;

p ř í s t r č k a: když kaká přístrčka sě přidá, jenž jest jako újma E. 1, 65;

r o z s i e v k a: roſíewky, z nichž on roſiewa Post. 36[a];

u k á z k a: (ty) by nepodával monstrancie, to jest ukázky E. 1, 79;

z m i e n k a: zmíenka Post. 51[b] spasitel učinil jest zmíenku o vyobcování Post. 93[b];

z m i e t k a (zmiet-ati, či demin. od subst. změť?**): když hrají v kúle, tehdy zmietku mecí napřed a potom kulemi kotí E. 1, 472.

d) Zpodstatnění jména přídavného koncovkou *-ka*, jakéž máme na př. v subst. Zelenka, červenka, dřevěnka a p., doloženo jest u Husa jedno zvláštní: v í n ě n k a***) (vín-ěný?): vinienky (n a d e p s á n o iahody vinné) Post 134[b] neſbieragí ſ nich lidé viníenek, jenž by víno daly Post. 136[a].

P o z n. Slovo t r e p k a (E. 1, 134) je cizí, přejaté do češtiny s konc. -ka.

5. K o n c o v k a *-ko.*

Koncovkou *-ko* (z pův. -ьko, -ъko) tvoří se podstatná jména zdrobnělá rodu středního. Slabika předcházející bývá při tom dosti často zdloužena.

Také se tvoří od středních deminutiv na *-ce* (-ьce) další deminutiva koncovkou *-ko*, čímž vzniká deminutivní koncovka

*) U Mikl. zase nomina actionis, acti, agentis.
**) Jg.: zmiť vrci = kostku vrci, zmiť = hození.
***) K[1]: *viněnka*, die Weinbeere.

-čko (-ьс-ьko), na př. městce — městečko, srdce — srdéčko, zbožíce — zbožíčko, zelíce — zelíčko.

Subst. s konc. *-dlo* tvoří deminutiva v *-dl-ko*, kteréž změnami hláskovými přechází (v nč.) dílem v *-dko* a *-tko*, dílem v *-délko.*

Jiného původu jest koncové -tko ve zdrobnělinách substantiv mláďata znamenajících, j. na př. štěňátko; tu je *-t* kmenové (ščeň*a*t-ko).

Některé doklady zajímavější:

jabléčko: k sleptání jabléčka E. 3, 199;
kopíčko: (řezáchu sě) nožmi a kopíčkami E. 1, 290;
lektáníčko: lektaníczko Post. 42[a];
nabodeníčko: E. 3, 260;
pohaněníčko: E. 1, 186;
stvořeníčko: E. 1, 83;
utěšeníčko: každé vtieſeniczko Post. 217[b];
veselíčko: ſwieczké veſſelíczko Post. 215[b];
vzětíčko: pro malé vzětíčko E. 1, 58;

-dlko:

odpočivadlko: vejdi v odpočivadlko své E. 1, 289;
večeřadlko: to weczeradlko (sic) Šal. 62[a];
zrcadlko: v tom zrcadlku E. 3, 141.

6. Koncovka *-kyně.*

Koncovka *-kyně* jest přechylovací. Méně obvyklý jest doklad:

Bélkyně: E. 1, 123.

(Pokračování.)

Úvahy.

Stephanus Waszyński: **De servis Atheniensium publicis.** Diss., Berolini 1898. Str. 48.

Že měli staří Atheňané otroky obecní, bylo známo již dávno; zvláštního však zpracování látky té dosud nebylo. Ve své pečlivé a svědomité dissertaci sebral Waszyński veškeré zprávy a došel k leckterým výsledkům novým.

Nejprve promlouvá o sluzích obecních (*δημόσιοι ὑπηρέται*). Vypočítává jednotlivé druhy jejich a dokazuje přesvědčivě z nápisu v CIA II, 476, že byli přidělováni střídavě rozličným úřadům, a že provinilci trestáni byli vřaděním do služby nižší. Rovněž pravděpodobná jest domněnka, opírající se o CIA II, 404, že lid sám přikazoval otroky obecní jednotlivým úřadům, a sice cheirotonií.

Kapitola druhá věnována jest obecním strážníkům (Σκύθαι). Waszyński uznává za správné svědectví Andokidovo (III, 5) a Aischinovo (II, 173), že teprve po válkách perských koupili Atheňané prvních 300 Skythů; rozmnožení počtu jejich na 1000 přikládá Perikleovi. Velmi pěkně vyvrácena domněnka Wernickova, že prý již Peisistratos zřídil tuto stráž. Dovolává-li se totiž Wernicke obrazů na vásách attických VI. stol., kdež vyobrazeni jsou Skythové, poukazuje Waszyński k tomu, že kroj Skythů mohl býti Atheňanům znám již od té doby, co se na thrackém Chersonesu stýkali se Skythy a Gety, a že stráž, kterou obklopili se Peisistratovci, skládala se z Atheňanů samých. O hippotoxotech, kteří se často za Skythy pokládají, soudí Waszyński zcela správně, že to byli občané athenští. Nejistou zdá se mi však domněnka, že již na počátku IV. stol. byli Skythové ze služby obecní odstraněni.

V kap. III. pojednáno o obecních dělnících (δημόσιοι ἐργάται). Zavedení jich klade W. do polovice IV. stol. př. Kr. Z nápisů v CIA II, 834 *b* a 834 *c*, účtů to epistatů, kteří měli na starosti opravu chrámů eleusinských, vyličuje W. jasně jejich zřízení a vypočítává, co získal stát athenský, užívaje otroků, a ne občanů, k pracím obecním.

Ke konci slibuje autor, že příště pojedná o právním postavení obecních otroků; dle pěkné ukázky této můžeme se na pokračování těšiti. *Fr. Groh.*

Platos Vertheidigungsrede des Sokrates. Eingeleitet, übersetzt und erläutert von *Heinrich Stephan Sedlmayer.* Wien, C. Konegen 1899. Str. 76. Cena 90 kr.

Spis tento zajímá nás svými poznámkami. Sedlmayer chce totiž dokázati, že Platonova Apologie jest řeč, kterou Sokrates sám na soudě r. 399 př. Kr. přednesl. Hned v předmluvě určuje stanovisko své takto: »Dokázati přímo, že v Apologii mluví k nám Sokrates, není potud potřebí, pokud již předem, jak se zdá, nic nestojí v cestě takové domněnce; postačí odstraniti domnělé vnitřní závady, které prý v díle samém vězí. Podaří-li se to, jest dokázáno, že Apologie jest duševním majetkem Sokratovým.« Leč nezdá se mi, že by věc byla tak jednoduchá. Odstraníme-li jiným výkladem třebas všechny obtíže, dokážeme nanejvýš, že Platon, skládaje Apologii, počínal si velmi obratně, nikoli však, že by autorem spisu nám zachovaného byl vskutku Sokrates. Proti takovému mínění stojí totiž nezvratné svědectví starověku, jenž viděl v Apologii dílo Platonovo. Apologie dochována mezi spisy Platonovými; Dionysios Halikarnasský, kritik jemný a bystrý, připisuje ji výslovně Platonovi (de admir. vi Demosth. 23), a v Rhetorice (k. 8) vystihuje dobře účel, který Platonovi při skládání jejím tanul na mysli. Kdyby byla Apologie přikládána

Sokratovi, byla by zajisté dochována pod jeho jménem, a to tím spíše, že od Sokrata ani staří neměli nic písemného. Již tím, že vydal Platon Apologii s názvem *Πλάτωνος Ἀπολογία Σωκράτους*, dal každému čtenáři antickému zcela jasně na srozuměnou, že nepodává skutečnou řeč Sokratovu, nýbrž dílo vlastní. Jméno vydavatele spisu cizího ve starověku na titulu se neuvádělo. Neprávem tvrdí tedy Sedlmayer (str. 17), že by byl Platon, dav Obraně své formu řeči od Sokrata promluvené, klamal své souvěkovce. Konečně třeba uvážiti, že vedle spisu Platonova kolovaly za starých dob ještě jiné Apologie; jedna z nich zachována pod jménem Xenofontovým. Nechme stranou otázku, složen-li opravdu spis tento od Xenofonta; že však pochází z doby pozdější než Apologie Platonova, o tom nikdo nepochybuje. Kdyby byl Platon pouhým vydavatelem řeči, kterou Sokrates skutečně se hájil před soudci, nemohl by onen spis ani vzniknouti. Každým spůsobem zůstává podivno, že Sedlmayer o poměru obou Apologií pranic neuvažoval.

Leč přihlédněme, jak v jednotlivostech hájí S. svou thesi. Hned na počátku Apologie (p. 17 A) jest mu rčení *ὡς ἔπος εἰπεῖν* ve větě *καίτοι ἀληθές γε, ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασιν* zárukou původu Sokratovského. Jeť prý to zamilovaný výraz Sokratův. Leč odkud to víme? Vyskytuje se sice frase tato často u Platona, ale ani básníkům není neznáma (srv. Aisch. Perš. 714 a Eurip. Hipp. 1162); z toho patrno, že to bylo úsloví zcela běžné, z něhož dalekosáhlých vývodů činiti nelze. Připusťme však, že si Sokrates ve slovech těch obzvláště liboval; je to již důkaz, že Apologie jest od Sokrata? I Platon mohl v díle svém charakterisovati tak mluvu učitele svého. Že by tím dával na jevo nedostatek piety, jest výtka zcela neoprávněná.

Podivný názor pronáší S. o věštbě, kterou si v Delfech o Sokratovi vyžádal Chairefon. Nadšený žák tento, chtěje prý Sokratovi, dosud málo známému, dopomoci k všeobecnému uznání, odebral se do Delf »zajisté ne s prázdnou kapsou« a ujistil kněze, že Sokrates jest »naskrze aristokrat, ctitel zřízení spartských, ba, že lze od něho očekávati, stane-li se znám v širokých vrstvách lidu, převrat ústavy ve smyslu aristokratickém« (str. 63). Tento výklad nemá pražádné opory. Chairefon nemohl přece vydávati Sokrata za politika, za reakcionáře pak tím méně; a kdyby, jaký zájem měli by kněží delfští na tom, aby v Athenách zavedena byla ústava aristokratická? Mně se zdá, že s obyčejným výkladem vystačíme. O tom, že věštba delfská byla skutečně dána, pochybovati netřeba; ovšem uznati dlužno, že stalo se tak ne na počátku činnosti Sokratovy, nýbrž až později, kdy již zásluhy jeho byly známy. Platonovi můžeme spíše přičísti omyl ve věci té než Sokratovi. Zvláštní jest, že Sedlmayer ani slovem nevykládá, proč hájil se Sokrates též proti dřívějším pomluvačům, když právě tato věc pokládá se obecně za myšlenku Platonovu.

Přes to, že nesouhlasím se základní myšlenkou, kterou Sedlmayer chce dokázati, neváhám vyznati, že líbí se mi poznámky, které podává na str. 66 a 70 o druhém díle první řeči Sokratovy, jakož i častá upozornění na humor, kterým provanuta jest Apologie. Povšimnutí zasluhuje poznámka o místě častěji vykládaném (p. 26 E). »Vydání Anaxagory za drachmu, t. j. asi za 40 krejcarů, jest asi právě tak pochopitelno jako knihkupectví, ve kterém ‚někdy' lze knihy koupiti.« Sedlmayer vrací se proto k staršímu výkladu, že orchestrou rozuměti jest zde ne část agory, nýbrž divadla. Ovšem ani tak není věc úplně vysvětlena. Záhadno zůstává, jak poznali diváci, že v některém dramatu ozývá se právě Anaxagorova filosofie. *Fr. Groh.*

P. Cornelius Tacitus, **Dialogus de oratoribus** erklärt v. Dr. *Constantin John.* Berlin, Weidmann, 1899. — M. 2·10.

Mezi novějšími kommentáři německými John vydal nejobšírnější a nejlepší. Zpředu má obsáhlý úvod (do str. 61), vzadu seznam jmen osobních a kritický dodatek (str. 155—164).

V úvodě vykládá podstatu i význam sporu o pravost Dialogu a dokazuje pak známými důvody, že rozmluva dála se asi uprostřed r. 74, když bylo Tacitovi 17—19 let, a že byla sepsána a vydána Tacitem kolem r. 80. Jazykové různosti od nepochybných spisů Tacitových vysvětluje rovněž obyčejným způsobem a vypočítává podrobně naproti nim řadu shodných úkazů grammatických.

Spisovatel srovnává takto nejprve fraseologickou stránku obojích spisů (str. 11—15), potom užívání slov a skladbu. I Dialog i historické spisy Tacitovy vyhýbají se mnohým výrazům, u souvěkovců běžným, nahrazujíce je shodně jinými (seznam jich na dvou stranách) a mají ve všech druzích slovních shody co do stránky tvarové, významové nebo syntaktické (doklady sebrány na str. 17—30); rovněž stejný pořad některých drobných spojení slovních a postavení jich ve větě, užívání anafory, alliterace, pleonasmu, ellipsy ukazují jich příbuzenství (str. 30—34).

Příbuzenství to jest ještě užší mezi Dialogem a prvními spisy historickými; neboť v obojích dílech jsou buď úplně pominuty nebo vyskytují se ještě v počtu omezeném některé zjevy jazykové, později hojnější, a zase jsou běžné mnohé, které později Tacitem buď vůbec byly opuštěny nebo znenáhla u něho mizejí (str. 34—36).

Seznamy, jimiž jednotlivé části jsou doloženy, jsou prací velmi záslužnou. Mnoho z toho jest sice známo a zužitkováno již jinde, mnoho však vynesl na jevo teprve teď Tacitovský slovník Gerberův a Greefův; odtamtud, i z částí dosud nevy-

tištěných, doklady vybral a sestavil v přehledný obraz dle kategorií grammatických John.

V této části zaujal John stanovisko prostě popisné, nikoli přesně důkazné. Na konci rozboru otázek časových dospěl totiž aspoň toho závěru, že Tacitus může býti skladatelem Dialogu. Uváží-li však jeho duševní schopnosti, odborné vědomosti i praktickou činnost na soudě, styky s Quintilianem, Fabiem Justem i Pliniem, stopy Dialogu v listech Pliniových (těmto věnoval zvláštní pojednání Die Briefe des jüngeren Plinius und der Dialogus, Hall 1896) i věcnou shodu s pozdějšími spisy Tacitovými, jest nucen uznati, že Tacitus skladatelem býti musí. Stilistická stránka dodatečně závěr ten jen mu potvrzuje a je toho jen výsledkem.

Otázka není tak jednoduchá; dokonce není rozřešena již tam, kde nadobro se rozhodl John. V L. fil. 1895 pojal jsem ji jinak a myslím, že správně. Zdá se mi, že John ve svém rozboru vidí definitivní její zkoncování a neklamné rozřešení To by ovšem byl názor mylný. Spor o autora Dialogu s tím důkazným materiálem, který máme dosud po ruce, s nezvratnou určitostí rozhodnouti nelze; zbývá pořád řada mezer, které vyplňujeme pouhými domněnkami s různým stupněm pravděpodobnosti, a skeptickému duchu, který nemá v ně dosti víry, pořád tím zůstává zdroj různých pochybností. Ne že bych stanoviska tohoto vůči Dialogu hájil, ale prostě si je vykládám.

Kdo by dokazoval autorství Tacitovo přímo i z dikce, uspořádal by snesenou látku jinak. Nepopírám, že tato nepřebraná nebo nedosti přebraná hromadnost, jak jest u Johna, svým způsobem dokazuje také, a jsou konečně zajímavé shody všechny, tedy i ve věcech obyčejných nebo ne vzácných, avšak pro přesný důkaz bylo by třeba rozlišiti ještě pečlivěji jednotlivé zjevy a odvážiti i rozložiti je podle jich důkaznosti, jak tomu učí kritická methoda. Ale i takto každý, komu půjde o takový důkaz nebo kdo vůbec bude vážněji se obírati Dialogem, nezbytně sáhne ke sbírce Johnově a vydání jeho vůbec jako k bohaté snůšce příslušného materialu, často i docela nového.

Leckde však seznamy Johnovy mají přece mezery. Srovnával jsem je se svými a proto pro krátkost jen tam odkazuji. Z L. fil. 1895, str. 359—365 lze nasbírati doplňky k jeho příkladům z fraseologie, kde na př. řada stejných synonym je vynechána, jakož naopak milerád se přiznávám, že jednotlivé oddíly mé práce rozhojnily by se z Johna novými doklady. — Na str. 16 dole mezi příklady klassické dikce, vyskytující se jen v Dialogu mezi spisy Tacitovými, vřaditi jest Ciceronovo spojení D. 13 sic quasi, D. 20 sic tamquam. — Rovněž na str. 36 a (shody s menšími spisy historickými a nehistorickými částmi větších) doplnily by se z L. fil. na m. u., str. 412 n., jakož vůbec

z detailního pozorování jednotlivých zjevů, jak je uloženo v různých drobných pojednáních, leccos bylo by lze dodati.

V II. hlavní části úvodu (str. 37—50) probírá John obšírně uměleckou stavbu, kresbu charakterův a účel spisu. V textu mimo mezeru mezi kap. 35 a 36 uznává s Heumannem a Andresenem ještě mezeru druhou v k. 40, 7 před slovy: non de otiosa et quieta —; odtud teprve dokončuje rozmluvu Maternus a před ním, mezi oběma mezerami, mluví Secundus. Dle toho rozbírá obsah a charakterisuje účastníky rozhovoru. — Trvám na tom, co jsem pověděl v L. fil. na m. u. str. 342, a odkazuji podrobněji třeba jen k vydání Petersonovu (Oxford 1893), str. XLI n.

Dialog vytryskl prý z palčivé otázky praktického života, je-li ještě důstojným povoláním pro muže ducha věnovati se dráze řečnické, jak se rozumělo samo sebou za republiky; tato základní myšlenka sjednocuje prý obě části, zdánlivě nesouvislé, o přednostech básnictví proti řečnictví (důkaz positivní) a o úpadku řečnictví a jeho příčinách (negativní důkaz pro zřeknutí se praxe řečnické a politické). Pro Tacita samého, mluvícího ústy Maternovými, je prý snad výrazem sklamání na přechodu od studia řečnického ku praxi, ale nejvýše jen projevem teprve pouhého přání oddati se dějepisectví, dle názorů starověkých příbuznému poesii. Snad počátek vlády Domitianovy splnění jeho posunul do budoucna. Ale i bez toho je prý také v řeči Aprově a Messalově dosti myšlenek, jistě Tacitových, o tom, proč povolání řečnického nezanechal docela, jakož spis jeho vůbec je i stilistickou formou i myšlenkovým obsahem důkazem víry, že umění řečnické může se obroditi na základech klassických se zřetelem k potřebám novodobým.

Z podrobností — pokud celek je pouhou hypothesou, vyplývá samo — jedno vytýkám. Na str. 49 v pozn. 33 a na str. 151 John uvádí ve shodu úsudek Ciceronův: pacis est comes otiique socia et iam bene constitutae civitatis quasi alumna quaedam eloquentia a Tacitův: eloquentia alumna licentiae . . . comes seditionum. Názory ty naopak si odporují, a upozorňuji o tom krátce na dissertaci L. Kleiberovu Quid Tacitus in Dialogo prioribus scriptoribus debeat (Hall 1883), str. 35, ač s ním nesoudím na přímý vztah mezi oběma místy. Srv. ostatně L. fil. 1895, str. 342.

V III. části jedná John o vzorech i pramenech spisu. Z dějin dialogu dokazuje podle Hirzela (Der Dialog — srv. L. fil. XXIII, 203 n.), že Dialog je jen plodem autorovy fantasie a, co zdá se historickým, že má jen buditi illusi skutečnosti; v tom také vskutku Tacitus daleko vynikl nad Cicerona, který jinak, jak podrobně doloženo, byl mu hlavním vzorem pro stavbu děje. Látku podalo Tacitovi hlavně školní vzdělání (u Quintiliana); z ostatních pramenů podle Gudemana John rozvádí parallely ze stoika Chrysippa *περὶ παίδων ἀγωγῆς*. — Ke shodě o relativnosti

měření časového (D. 16) lze připojiti, což — rozpomínám-li se dobře — bylo dávno již uvedeno Klossmannem, z Horatia Ep. II, 1, 34 nn. (John, str. 55, pozn. 53).

Úvod i v té rozsáhlosti zdá se mi kusý. Schází ostré vyzdvižení Dialogu z tehdejšího proudění literárního i z životního díla Tacitova, ačkoli John všeobecně charakterisuje oba tehdejší směry myšlenkové i správně, myslím, vytušil z Dialogu názory Tacitovy. John neorientoval souvisle čtenáře v životě i práci Tacitově trochou známých udajův a zapomněl též dokumentovati činnost jeho řečnickou těmi několika skoupými daty, jež nám odkázal starověk: neuvádí známých z Plinia Ep. II, 1, 6 a 11, 17 řečí Tacitových, ani na doklad jeho vzdělání řečnického nepřipomíná jeho úsudkův o řečnících ani řečí ze spisů historických. — Charakteristika doby bez konkretních fakt je matná a prázdná a místo Dialogu v ní jasně nevysvítá. Tacitus jeví se odchovancem Quintilianovým: jak projevil se tento fakt v jeho dílech? V čem stýká se a stýká-li se vůbec ztracený spis de causis corruptae eloquentiae (srv. rekonstrukci Reuterovu — L. fil. 1895, str. 162) s Dialogem a v čem Instituce? V kommentáři jsou roztroušené doklady, čekali bychom z nich abstrakci a přehledné shrnutí v úvodě. O Senekovi (filos.) docela v této souvislosti se ani nezmínil (srv. Zimmermannovu diss., v. L. fil. 1895, str. 167), ani nepoložil názorů Tacitových proti tehdejším názorům jiným; a tak nevidíme nikde výrazně, jak Dialog vyrůstá a tkví ve své době a kde v ní tkví.

Podstatnou část knihy Johnovy (mne zajímal hlavně úvod) budu charakterisovati krátce. Text — o textové kritice Dialogu John pracoval již dříve a také vydal překlad Dialogu s poznámkami kritickými a exegetickými r. 1892 — má řadu úchylek od úpravy Halmovy, vzniklých z konservativní snahy autorovy přidržeti se, pokud možná, čtení rukopisného. V otázce, které třídě rukopisů náleží přednost při stanovení textu, John nekloní se na tu ani na onu stranu, poněvadž podle jeho pojetí otázka ta proň ani neexistuje.

Ve výkladu při stilistické studii šlo především o jazykovou stránku spisu. John srovnává napořád dikci Dialogu s mluvou klassickou a odkazuje ovšem nejčastěji k Ciceronovi. Ale také Quintilianus a Plinius, nezmiňujeme-li se arci o Tacitovi samém a nehledíme-li k citátům řidším, poskytli mu hojně dokladů k objasnění jednotlivých výrazů a spojení slovních i celých míst. Pravda ovšem, že mnohé věci, i charakteristické, právě z tohoto styku a příbuzenství jazykového zůstaly nedotčeny, jak přesvědčí se každý, srovná-li citáty shod nebo podobností z Cicerona v L. fil. 1895, str. 367 n. a 368 n. a z Quintiliana tamtéž str. 374 n. s příslušnými místy v kommentáři Johnově. Neříkám tím také, že John jazykové zjevy Dialogu pozoroval a kommentoval jen s této stránky historického vývoje.

Také výklady věcné jsou bohaté a mají hojné odkazy k speciálním dílům o podrobnější poučení, jakož vůbec doba nejnovější po této stránce hlubšího vniknutí a porozumění má pro Dialog veliký význam. *J. Brant.*

Fr. Petračić, **Historija grčke literature.** Dio I. Od postanka do perzijskih ratova. Zagreb 1892. Naklada kr. sveučelištne knjižare Fr. Suppana (R. F. Auer). Stran 192. Cena 1 zl. 20 kr. — Dio II. Grčka proza u V. i IV. stoljeću. Zagreb 1898. Stran 224. — Cena 1 zl. 40 kr.

K Maixnerovým dějinám římské literatury, o nichž zpráva podána v těchto Listech v roč. XIV, str. 133, přibyl nyní Charvátům podobný spis o literatuře řecké, z něhož vyšly dosud dva díly. V prvém jedná se nejprve v úvodu stručně o geografické poloze Řecka a národní povaze Řeků, načež obšírně se mluví o spisovatelích, kteří obírali se dějinami řecké literatury, počínaje Platonem a Aristotelem (z nových scházejí zvl. Munk a Mahaffy). Po výkladu o básnictví předhomerském věnováno asi 80 stran Iliadě a Odyssei. Mimo známá svědectví starověká o Homerovi a jeho básních podán tu obšírně obsah obou epopejí a důkladně vyložena tak řečená homerská otázka, při čemž bohužel známého díla Jebbova autor neužil. Po stručné zprávě o homerských hymnech následuje výklad o Hesiodovi a epických i didaktických básních pohomerských. Velmi pěkně a jasně podány dějiny řecké lyriky; méně zdařilý je oddíl o vzniku řecké tragoedie a komoedie, který je nyní již zastaralý. K závěru prvního dílu líčí se počátky prósy dějepisné a filosofické až po války řeckoperské.

V díle druhém podávají se dějiny řecké prósy v stoletích V. i IV., tedy v periodě tak řečené attické: dějepisectví od Charona a Hekataia po atthidopisce, řečnictví po Demetria Falerského, filosofie od Herakleita po Aristotela. Dílem třetím, v němž budou dějiny řecké poesie v této době, bude patrně dílo dokončeno.

Pokud referent mohl zjistiti, vyčerpává autor látku úplně; nevynechal nic podstatného a nedopustil se omylů věcných. Příslušnou literaturu ovládá dokonale, jak patrno z přehojných odkazův a citátů v poznámkách; nových objevů ovšem přirozeně není při látce tak často zpracované. Vadou díla jest nepřehlednost a jistá nesouměrnost: ona jeví se zvláště v druhém díle, kde v každém z obou století odlišen tiskem pouze oddíl o dějepisectví, řečnictví a filosofii, menších však pododdělení a odstavců, jako jest ku př. v díle Sládkově, naprosto není.

Užívání díla pro praktickou potřebu tím valně stíženo, zvláště když schází rejstřík, jenž snad bude až na konci celého díla. Nesouměrnost jeví se v některých partiích. Hesiodos proti Homerovi odbyt příliš stručně, počátkům řecké filosofie až po Pythagorovce věnovány jen dvě stránky, Aristotelově spisu o ústavě athenské

dokonce jen pět řádek, kdežto jiné části zpracovány mnohem obšírněji. Za nejlepší má referent oddíly o Homerovi a Platonovi, při nichž užito příslušné literatury náležitě.

Referent neschvaluje, že v druhém díle poznámky vloženy až do zadu (v prvním jsou hned pod čarou) a že vůbec plán díla změněn: vedle rozdělení dle druhů zavedeno v druhém díle zbytečně ještě dělidlo chronologické; tím odtržen Herodotos a Thukydides od Xenofonta, Antifon a Andokides od ostatních řečníků attické dekady atd.

Při veliké chudobě odborné literatury charvátské *) bylo by si přáti, aby autor pěkné a důkladné dílo své brzy skončiti mohl: vyplníť dojista dobře úkol, jejž mu v předmluvě vytýká. Sloh díla je plynný, úprava tisková až na několik málo chyb (ku př. *Μαϱγίτεϛ* I. 203) správná. *Ot. Kádner.*

Dějiny řecké literatury doby klassické. Vzdělal *Vácslav Sládek.* V Praze 1898. Nákladem Jednoty českých filologův. VI a 436 str. 8°. Cena 4 zl.

Dle krátké předmluvy spisovatel nechtěl vzdělati knihu originální, nýbrž užitečnou; účelem jeho bylo povzbuditi naši mládež k tomu, aby horlivě a s láskou obracela se ke čtení nesmrtelných plodů řecké literatury.

S účelem, který si spisovatel vytkl, souvisí ovšem ráz celého díla; spisovateli nešlo o to, aby novým bádáním hleděl řešiti leckteré sporné otázky v literární historii řecké, ba nešlo mu ani o to, aby podal přehled všech důležitějších mínění, pronesených v té neb oné sporné otázce. Dějiny literatury řecké, které by i k této věci přihlížely, byly by zajisté velmi obšírné, považíme-li, že samo stručné pojednání o tom, co důležitějšího vyloženo bylo dosud jen v otázce homerské a platonské, mohlo by po případě vyplniti i dosti obšírný svazek; mimo to byl by takovými výklady vlastní účel spisu, podati jasný a přehledný výklad o ceně a významu řecké literatury klassické, velkou měrou trpěl.

Spisovatel, hledě k účelu svého díla, učinil tedy dobře, že držel se více vzorů literárních historií francouzských a anglických, než německých. Nebo kdežto ony přihlížejí hlavně k d u c h u, který literaturami antickými vane, a hlavní váhu kladou na správné ocenění jednotlivých spisovatelů a jich významu, v literaturách německých zpravidla tato hlavní část literárních historií ustupuje

*) Z poznámek bibliografických — ač jsou-li úplné — vysvítá, že nemají Charvaté ani jednoho domácího vydání klassiků, nýbrž jen něco málo odborných pojednání a nepatrný počet překladův. Vedle Anakreonta přeloženy jednotlivé zpěvy Homerovy a do srbštiny též Boj žab a myší; úplný překlad Iliady a Odysseie pořídil T. Maretić, prósou přeložil Odyssei Papakostopulos. Několik dialogů převedeno z Platona, několik řečí z Demosthena.

širokému výkladu jednotlivých sporných otázek, k nimž to neb ono dílo dalo podnět, a k tomu se družícímu uvádění odborné literatury monografické. Filologu a vůbec tomu, kdo chce poznati stav té neb oné sporné otázky, arci takovéto spisy německé konají služby neocenitelné. Spisovatel spokojil se v té příčině uvedením hlavních věcí; promlouvá stručně jen o nejdůležitějších sporných míněních a uvádí na konci každého oddílu odbornou literaturu jen ve výboru.

Se zásadami, jimiž se spisovatel při skládání díla svého řídil, lze, hledíc k jeho účelu, naprosto souhlasiti. Ještě větší chvály hodno jest však provedení díla samého. Znám málo dějin antických literatur, které by s takovou vřelostí a srdečností a při tom přece s náležitou objektivností, bez okrašlování a zakrývání skutečných vad, takovým obratným, někdy i vzletným, vždy však věci přiměřeným slohem vykládaly o literárních památkách starověkých, jako to činí dílo Sládkovo. V díle tomto podán jest sytý, velmi plastický a půvabný obraz literárního života řeckého až do doby Alexandrovy, který upoutá i toho, kdo věci, o nichž Sládek píše, dobře zná, a který by mohl o důležitosti a kráse řecké literatury přesvědčiti i nejzarytějšího odpůrce řečtiny, kdyby tito odpůrci nebyli většinou lidé, kteří píší a mluví o věci, jíž vůbec nepoznali anebo kterou znají jen povrchně a nedostatečně.

Ovšem, jako každá kniha, tak i tato obsahuje leccos, co by si ten neb onen čtenář přál míti jinak vyloženo. Myslím, že by samému spisovateli nebylo milé, kdybych jen chválil, a neupozornil ho zároveň na to, co by dle mého mínění v druhém vydání, jehož bohdá kniha se dočká, mělo býti vyloženo jinak nebo lépe, co by mělo býti po případě vypuštěno nebo doplněno. Četl jsem kdesi, že nejhorší jsou kritiky, které jen chválí anebo jen haní. Chci dostáti i druhé části tohoto pokynu, ačkoli ze své zkušenosti neznám sice žádné knihy (svých nevyjímaje), které by zasloužily jen chvály, naproti tomu však knih dosti, které jsou buď zcela pochybeny nebo mají tolik a tak velikých chyb, že to, co by v nich zasluhovalo chvály, stává se tím nepotřebným. Hledě tedy k výše uvedenému výroku, přidávám k chvále i výtky.

Mohlo by se předem vytknouti, že kniha Sládkova málo (jen jako mimochodem) přihlíží k sociálnímu a politickému ústředí, v němž literatura řecká se vyvíjela, ačkoli by nebylo právě nesnadno ukázati, v jak úzkém spojení jsou jednotlivá odvětví řecké literatury s dobou a jejími společenskými i politickými poměry, v nichž vznikla. Vzpomeňme jen poesie lyrické, jež svou elegií je často přímo ve službách politiky vnější i vnitřní (Tyrtaios, Solon), komoedie, řečnictví atd. I vznik epické poesie podporován byl současnými poměry veřejnými. Bylo by možno zajisté jednotlivým oddílům práce předeslati úvahy o současném společenském i politickém postavení Řecka, a byla by to práce vděčná, záslužná i originální: ale nečiním z opominutí toho spisovateli výtky,

ježto tento způsob výkladu, v dějinách moderních literatur již obvyklý, u klassických filologů, pokud vím, dosud nedochází hrubě obliby. Nemohu však potlačiti těchto výtek.

Na str. 6 vynechati třeba větu: »Pozoruhodno jest též, že (v řečtině) ze souhlásek na konci slova nalézáme toliko z v u č n é *ν*, *ϱ*, *ς*, čímž slova snadno a lahodně se spojovala.« Neboť hlásky ty nejsou vesměs zvučné, a hledíme-li k dialektům, není to tvrzení ani správné (srv. *ἀνὴδ δῷ* m. *ἀνὴϱ δῷ*, *τὴμ πόλιν*, *ἐλ λίμναις* a j.). A lze se vskutku domnívati, že by spojování slov v řečtině bylo méně snadné a lahodné, kdyby řečtina byla vyvinula jiné zákony větové fonetiky? Vůbec krása a lahoda jazyka je věc velmi subjektivní, a nelze ji, zvláště u jazyka mrtvého, jehož výslovnosti leckde přesně neznáme, vystihnouti podobnými charakteristikami.

Str. 8. Dobu římskou v řecké literatuře nenazval bych dobou ponenáhlého odumírání literatury ve všech směrech. Doba ta měla také svou hojnou literaturu, někdy velmi význačnou a originální (vzpomeňme jen na zajímavou řeckou literaturu křesťanskou), ale arci shodnou s poměry doby. Že literaturu řeckou nelze končiti r. 529 po Kr., nýbrž že duch starořecký drží se asi do polovice sedmého stol. po Kr., kdežto počátky literatury byzantské jeví se již v přechodní době mezi r. 324—640 po Kr., dobře vyložil Krumbacher v úvodě svých dějin literatury byzantské.

Str. 11. Thraky, z nichž vyšli někteří pěvci předhomerští (j. Orfeus a j.), třeba prý lišiti od barbarských Thraků doby historické. Drží-li se spisovatel tohoto — i od jiných dle Thuk. 2. 29 častěji stanoveného rozdílu — měl by přece několika slovy naznačiti, kdo tedy byli oni mythičtí Thrakové, kteří jsou rozdílní od Thraků historických. Mně toto rozlišování nezdá se docela zjištěno. Vliv Thraků a Frygů na Řeky byl značný (jest patrný na př. v mythologii), a pověsti o oněch mythických pěvcích thrackých mohou dobře označovati vlivy, jaké sousední národové měli na vývoj počátků řecké literatury. Měla takové vlivy na ni i Malá Asie, zvláště Lykie, jak sám spisovatel na str. 13 připouští. Ostatně jest samozřejmo, že ani v literatuře Řekové se působení cizích národů okolních neubránili, jako se mu neubránili na př. v mythologii, umění i v oborech jiných.

Str. 12. Jméno O r f e u s nemá s indickými Ṛ b h u i nic společného, jak i v české literatuře bylo již vyloženo. Tuto etymologii Kuhnovu přijal (arci se znamením otázky) spisovatel z Jebbova úvodu k básním homerským.

Str. 28. Složité předměty — na př. obrazy na štítu Achilleově — nepopisuje prý Homeros m í s t n ě tak, jak v klidu vedle sebe leží, ježto to jest úkolem malby, ne poesie, jak Lessing dovodil ve svém Laokoontu, nýbrž vypravuje o nich, jak v č a s o v é m postupu vznikají. Nevím, máme-li tomuto výkladu Lessingovu ještě věřiti. Jisto jest, že i největší básníci popisovali často místně,

a to s velikou obratností a velkým zdarem. Jestliže básník té pozdní části Iliady popsal štít Achilleův způsobem, jaký mu pro vypravování epické byl obvyklý, nemůžeme ještě tvrditi, že by popisování místné bylo bývalo méně vhodné, jen bylo-li by obratné.

Str. 29. Že básníci Iliady mluví s upřímným účastenstvím o hrdinských skutcích a žalných osudech Trojanů, nevykládal bych pouze z toho, že byli daleci národní předpojatosti: tato naprostá objektivnost vznikla patrně i tím, že básníci sami byli již daleci bojů, o nichž pějí. O událostech starých soudí se vždy nestranněji než o nových. Lze z toho souditi, že mezi událostmi, jež jsou základem Iliady, a dobou složení té básně uplynula dlouhá doba.

Str. 37. Tvrzení, že Homeros libuje si v malbě věcí zvukem slov, mělo býti po mém zdání proneseno poněkud střízlivěji. V té věci bujná moderní fantasie viděla často v homerském textu více, než co je v něm obsaženo.

Str. 44. Ve výkladu o Homerovi jako historikovi spisovatel, jakkoli tu svého mínění určitě a jasně nepronáší, nakloněn jest, jak se zdá, všecky zprávy Homerovy, pokud se netýkají poměrů kulturních, pokládati za nehistorické. Nevím, jsme-li oprávněni tak činiti. Zápas Řeků u Troje jistě má nějaký historický podklad, jenž ovšem později zahalen byl spoustou bájí, zprávy o existenci nějaké větší říše achajské v dobách pradávných pod žezlem Pelopovců mohou v sobě také obsahovati nějakou, třeba zkalenou historickou pravdu, zkrátka, myslím, nemáme práva všecky šmahem zprávy historického rázu u Homera pokládati za vybájené. Spisovatel sám — nejsa tím tuším docela ve shodě se svými výklady dřívějšími — to připouští na str. 72. Starověk věřil ovšem všemu; nyní zase stanovisko, v té příčině úplně zamítavé, bylo by tuším také nekritické, vlastně hyperkritické.

Str. 54. Že u Vergilia není zmínky o písmě, jest tvrzení dosti často opakované, ale naprosto nesprávné. Zřejmě se o něm mluví při zmínkách o způsobu věštění Sibyllina v Aeneidě III, 444 a VI, 74.

Str. 58. Zvláštní omyl, zaviněný asi nějakou chybou piseckou nebo špatnou stilisací, je tvrzení, že prý dle Bergka Ilias a Odysseia jsou básně velmi záhy, aspoň kolem 1. olympiady sepsané. Patrně má býti řečeno, že před 1. olympiadou (před r. 776) byly celkem již v té podobě, jak je nyní máme. Bergk sám ve své literatuře I, str. 468 nn., zvláště str. 473 n., klade sepsání původní Iliady do polovice desátého, sepsání původní Odysseie do počátku devátého století. Do 1. olympiady byly obě básně, jinými básníky rozšiřované, hotovy. Spisovatel sám svými výroky hned v následujícím odstavci se se svým tvrzením, výše vytknutým, neshoduje. Věta na str. 59: »Starý básník aiolský (t. Homeros) vsadil achajskou báseň (Iliadu) na půdu ionskou, jakožto prvé epos velikého slohu« nevystihuje

dobře a jasně myšlenku Bergkovu (I, str. 457 n.), že aiolský básník (Homeros), žije mezi Iony, sepsáním Iliady dal první základ k umělému básnictví epickému.

Str. 69 n. Velmi pochybné zdá se mi mínění Monroeovo, Geddesovo a Jebbovo, jehož se drží také spisovatel, následuje v tomto výkladu docela Jebba, že Ilias je původu europského, že její původní jádro složeno bylo v Thessalii as v 11. stol. př. Kr., a to původně achajsky, a že nynější podoba Iliady vznikla rozšiřováním původní básně v Malé Asii skrze básníky ionské, od nichž pochází také ionisování starších částí achajských. Podobně soudí spisovatel také o Odyssei, jejíž nejstarší část (Odysseův Nostos) klade rovněž do 11. stol. př. Kr. Škoda, že spisovatel lépe neuvážil, jak chabé jsou důvody, které se pro tuto theorii (a zvláště pro thessalský původ Iliady) uvádějí. Obecné mínění starší, že básně ty vznikly u Ionů maloasijských, ovšem na základě předchozích menších zpěvů, skládaných aiolskými aoidy, je daleko pravděpodobnější. Vysvětlí se tak nejlépe i starověké tradice o Homerovi a jeho básních i ráz mluvy těchto básní. Také bych vznik původního jádra Iliady (a dokonce ne Odysseie) nekladl až do 11. století. Zvláště držíme-li se mínění, jež nyní čím dále, tím více dochází uznání, že básně ty jsou složeny již dialektem mrtvým, umělým — což předpokládá již delší cvik v básnění epickém živým dialektem ionským a pro některé aiolismy v básních homerských i v básnění dialektem aiolským —, nemůžeme asi vznik původní Iliady posunovati daleko před r. 900 př. Kr. Ionštinu, která již na př. nevyslovovala digamma a hojně stahovala (obojí úkaz vyskýtá se již v nejstarších částech Iliady), nesmíme, tuším, klásti do dob příliš dalekých. Sepsání Odysseie, rozšiřování obou básní a konečná jich úprava mohla býti provedena v čase poměrně krátkém po vyskytnutí se původního jádra Iliady. Než o tom všem snad jindy pojednáme obšírněji.

Na str. 72 n. drží se, jak se zdá, spisovatel opět Jebba, jenž soudí, že Homeros kladl svou Troji k Bunarbaši. Aspoň uvádí z něho na tom místě dlouhý citát. Kam ji kladl básník, zvláště jsou-li jeho topografická udání dílem plodem obraznosti, dílem rázu příliš povšechného, jak soudí spisovatel, je otázka menší váhy; jisto je, že Troju skutečnou, zvláště po posledních výkopech, konaných Schliemannem a Doerpfeldem, můžeme hledati jen v šesté vrstvě hissarlické. Jestliže vskutku topografickým zprávám básníkovým nelze důvěřovati, tedy nemůžeme z jeho slov bráti důvody ani pro polohu staré Troje u Bunarbaši ani pro její polohu na Hissarliku.

Str. 76. Herwerdenovo mínění, že by Batrachomyomachie pocházela až z doby alexandrijské, zdá se mi málo pravděpodobné. Spisovatel sám nerozhoduje se pro žádné z různých mínění.

Str. 86. Citáty ze starých básníků spisovatel překládá zpravidla prósou; na této straně výjimečně přeloženo několik veršů Hesiodových přízvučnými hexametry, psanými vedle sebe jako prósa. Nečinil bych od přijatého pravidla výjimky.

Str. 89. Vergilius použil prý Hesiodovy básně *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* ve svých Georgikách. Mělo se, myslím, přidati, že použití to nebylo valné. Georgica Vergiliova čerpána jsou v podstatě z jiných pramenů.

Str. 93. Že by se Hesiodově Theogonii bylo dostalo pevného textu teprve v době Peisistratově, nevěřím. Při výkladu o Homerovi spisovatel správně legendu o Peisistratově redakci homerského textu zavrhl; pro podobnou činnost Peisistratovu v příčině textu Hesiodova máme ještě méně důkazů.

Str. 103. Empedokles dle zprávy Timaiovy, kteréž zajisté více víry přikládati třeba než všelijakým báchorkám o jeho tajemné smrti, jichž se spisovatel dotýká, zemřel na Peloponnesu. Výslovně o něm podotýká spisovatel, ze užíval hexametru. Ale to činili i jiní básníci filosofičtí.

Str. 106. Slovo *παρακαταλογή* mělo se vysvětliti, zvláště když před tím neděje se zmínka o výrazu *καταλογή*, jejž výraz *παρακαταλογή* předpokládá.

Str. 115. Při výkladu o zlomcích Solonových, obsahujících vzpomínky na státnickou jeho činnost, mohlo býti připomenuto, že zlomky ty rozmnoženy byly novými verši Aristotelovou *Ἀθηναίων πολιτεία*.

Str. 121. Nevím, máme-li právo choliamb zváti rozměrem rázu triviálního. Vždyť je to jambický trimetr, od obyčejného trimetru jen potud rozdílný, že v šestém taktu na nepravém místě má nesměrný spondej. Triviálního není zajisté v této licenci nic, jako ani v tak zv. logaoedech, v nichž klade se nesměrný spondej rovněž *παρὰ τάξιν*.

Str. 122. Z výkladu o bájkách Aisopových nevyplývá jasně, jakého původu a z které doby je zachovaná nám sbírka těchto bájek.

Str. 124. Logaoedy (jméno to je beze vší pochyby pozdní) nejsou pouze spojení taktů trochejských s daktylskými, nýbrž i jambických s anapaestickými.

Str. 125. Mezi písněmi Alkaiovými vedle *στασιωτικά* a *ἐρωτικά* mohla býti jmenována i *συμποτικά*, ač mezi politickými a hodovními písněmi nelze vždy vytknouti přesnou hranici. Místo Psaffa psáti třeba Psapfa.

Str. 132. Při výkladu o Alkmanovi dočítáme se, že užíval *μέτρα μικτά*, a o něco dále, že takty trojdobé se čtyřdobými spojoval v logaoedy, jako pěvci aiolští. Ale *μέτρα μικτά* a logaoedy je totéž; na tom místě mluví se o téže věci dvakrát. Větě: »vedle daktylů kladl též anapaesty« dobře nerozumím. Partheneion Alkmanovo (fr. 23 B.) neskládá se ze strof o 14 verších, nýbrž o 14 kolech (srv. Gleditschovu metriku [2], str. 782).

Str. 152. Že z melodií Pindarových nic není zachováno, jest pravda; přece však mohla se státi zmínka o melodii k malé části první ódy pythické, vydané r. 1650 od Kirchera. Pravost její je ovšem velmi podezřelá.

Str. 154. Při výkladu o obou dithyrambicích Melanippidech mohlo snad se připomenouti, že rozlišování dvou dithyrambiků Melanippidů zakládá se na zprávě Suidově, která brána byla v novější době v pochybnost.

Str. 158. Ve výkladu o vzniku tragoedie drží se spisovatel starých mínění. Dobře, myslím, bylo v novější době k tomu poukázáno, že lépe jest držeti se nejstaršího svědka našeho Aristotela, jenž v Poetice 1449a tvrdí, že tragoedie měla původně ráz satyrský a teprv pozdě zvážněla. Patrně původní tvar tragoedie třeba hledati v satyrském dramatu, kteréž po vyvinutí vážné tragoedie opětně na nějakou dobu se vzmohlo a od té doby drželo své zvláštní místo vedle tragoedie. Jest tedy satyrské drama starší než tragoedie, ne naopak. S celým tímto vývojem vlastní tragoedie Arion asi neměl nic činiti. Jméno jeho bych z výkladu o vývoji attické tragoedie škrtl. Je-li toto novější mínění, pro něž svědčí i samo jméno tragoedie, »zpěv kozlů« t. j. Satyrů, správné, nepřinesl asi satyrské drama do Attiky teprv Pratinas, jak se tvrdí na str. 162, nýbrž jen staré, původní satyrské drama, vážnou tragoedií zatlačené, přivedl k novému rozkvětu.

Str. 163. Pořad, jakým za sebou provozovány tragoedie a komoedie o Dionysiích, není nikterak tak jistý, jak by se z určité stilisace spisovatelovy zdálo. Jsou tu různá mínění. Vůbec jsou v celém tom výkladu o zevních dějinách attického dramatu tvrzení, s kterými by leckdo, hledě k tomu, co v nejnovější době o věcech těch bylo psáno, snad nesouhlasil. Každým řádem byla by aspoň méně určitá stilisace bývala leckde na místě. Chválím výslovně, že spisovatel nedal se svésti theoriemi Doerpfeldovými a jeho stoupenců.

Str. 171. Vlastní *χορικά, κομμοί* a *τὰ ἀπὸ σκηνῆς* byla as vždy zpívána. Parakatalogicky (melodramaticky) přednášeny byly jisté části dramata, které k vlastním »lyrickým« částem jeho sotva náleží. Lépe je o tom vyloženo na str. 173 v odstavci druhém. Ve větě: »Stasim v tragoedii nalezá se více (3)« třeba určitě číslo 3 vynechati.

Str. 173. Překlad řeckého *ζυγόν* »podřadí« nezdá se mi vhodný. Aspoň není vedle *στοῖχος* »řada« jasný.

Str. 174. Nemyslím, že v epeisodiích stával vždy sbor ve dvou řadách proti sobě, tedy v polosborech. To bývalo asi jen někdy. Určitých starověkých zpráv o té věci není. Také o počtu cest Aischylových do Sicilie vyloženo na str. 179 s přílišnou určitostí.

Str. 186. Při výkladech o Aischylově Prometheu bych poznamenal, že asi pravdu mají ti, kteří pokládají kus ten za pře-

pracovaný k nějakému provozování v 5. stol. př. Kr. Jsou toho mnohé důvody. Přepracování spočívalo asi velikou měrou v zkrácení kusu (hlavně v částech lyrických) a v takovém jeho zaokrouhlení, aby mohl býti provozován jako tragoedie samostatná.

Str. 198. Druhá část Aianta Sofokleova jest ovšem nutný doplněk prvé; proto však přece mohlo býti vytknuto, že pravidelnost osnovy této tragoedie přílišnou a arci úmyslnou širokostí této druhé části značně trpí.

Str. 199. Nevím, zdali všichni netkvíme v starém předsudku, hledáme-li tragickou vinu Antigoninu v jejím domnělém příkrém vystupování, které vyplývá přirozeně z jejího pevného přesvědčení, že jedná správně a zbožně. Máme vůbec povinnost hledati v každé tragoedii tragickou vinu? Jakou tragickou vinu má Oidipus (spisovatel sám o této tragoedii dobře vykládá na str. 202) nebo šílený Herakles Euripidův, ač obě ty tragoedie jsou nejvýznačnějšími vzory tragoedie antické? Bojím se, že ani antické drama nelze posuzovati dle nějaké z několika dramat abstrahované theorie, a že i v něm bylo aspoň tolik volnosti, jako v dramatě moderním. Spisovatel sám, jak vidno z jeho stilisace, v tragickou vinu Antigoninu příliš pevně nevěří.

Str. 218 (srv. i str. 231 a 235). Že Rhesos není Euripidův, není, myslím, nikterak jisté. Tragoedie v leccems se sice od jiných tragoedií Euripidových uchyluje, ale slohem svým a metrikou neliší se od pravých tragoedií toho básníka. Kdo by se jí nyní podrobněji obíral, poznal by, tuším, na jak slabých základech spočívá její zavrhování.

Str. 222. Že by Orestes svým rozluštěním nabýval rázu komického, jest tvrzení přece poněkud upřílišené. Podobně nezdá se mi, že je správno mluviti o nezřídka až veselých jednotlivostech v Ionu (str. 229).

Str. 231. Mezi chory Euripidovými (třeba jen některými) a parabasí komedií jest i v těch výjimečných případech, kdy píseň sborová skutečně nebo zdánlivě není v příčinném spojení s ostatním dějem, přece jen podstatný rozdíl. Taková srovnání některých kritiků bych neschvaloval.

Str. 235. Netvrdil bych, že lyrika Euripidova nevyniká zvláštní rozmanitostí rhythmickou. Jeho monodie, písně prokomponované, bývají metricky velmi rozmanité a jsou proti starému šablonovitému rozdělení antistrofickému pokrokem. Obyčejně (zvláště u nás) soudívá se v té příčině docela nesprávně. Na příliš konservativního Aristofana nesmíme se tu ohlížeti.

Str. 240 n. Při výkladu o vzniku komoedie mělo býti hleděno novějších výzkumů Körteových (»Archaeologische Studien zur alten Komoedie«, Jahrb. d. arch. Inst. VIII, 1893, str. 61 n.) a Betheových v známé knize »Prolegomena zur Geschichte des Theaters im Alterthum« (Leipzig 1896). Körte ukázal jasně,

že zvláštní oděv herců attické komoedie dostal se do Attiky z Peloponnesu, a tím je souvislost attické komoedie s dorským flyakem (z něhož vzešla i komoedie sicilská a italská, mimy, atellany a snad i satiry a fescenniny) přesvědčivě dokázána. Ze spojení tohoto nízkého flyaku se zpěvy falloforů vznikla zvláštní komoedie attická; přesnější postup jejího vývoje arci nelze naznačiti. Vskutku také mnohé komoedie attické blížily se flyaku. Aristofanes se jim posmívá jako megarským a klade je tedy na roveň nízkému a prostému flyaku megarskému. Zielinského tvrzení, že v komoedii staroattické spatřovati možno dvojí ráz, ionský a dorský, mělo něco pravdy do sebe: některé komoedie attické staré doby blížily se velice dorskému flyaku a neměly tendence; vedle nich vznikla za příznivých poměrů komoedie tendenční, která po krátkém květu ustoupila zase docela starší formě. Střední a nová komoedie zajisté jsou v užší souvislosti s onou starší fasí attické komoedie, jež tendence neměla a blízka byla dorskému flyaku, než komoedii tendenční. My známe arci lépe jen komoedie Aristofanovy, které jsou skoro všecky tendenční, a podle nich neprávem posuzován bývá ráz celé staré komoedie attické. Dle toho zajisté (vedle tragoedie) působil na vývoj attické komoedie blízký peloponneský flyax mnohem více než vzdálená komoedie sicilská (srv. str. 242).

Str. 242. Výklad o Herondovi, jenž jest beztoho básníkem doby alexandrijské, bych z této souvislosti vyloučil. Jeho mimiamby, určené pouze pro čtení, se přece jen podstatně od flyaku liší, třeba byly vznikly na základě flyaku, jako podobné básně Theokritovy.

Str. 244 n. Spisovatelův výklad sám usvědčuje z nesprávnosti větu, na této straně se vyskytující, že stará komoedie zaujata byla jedině snahou po rozmanitosti a zábavných dojmech, a proto připouštěla všeliké pravděnepodobnosti. Působily na osnovu komoedie i pohnutky jiné; na př. v komoediích tendenčních zajisté na osnovu dramata působila i tendence básníkova. Ta byla hlavní věcí, a jí podřizovány i ohledy na pravděpodobnost osnovy. U Aristofana má prý prolog vždy ráz dramatický. Přesně dramatický ne vždy; na př. v Jezdcích po všelijakých vtipech obou otroků následuje ve v. 40 n. pravý euripidovský nedramatický prolog. — Části, psané různými tetrametry a dimetry nemůžeme připočísti k vlastnímu (pouze recitovanému) dialogu. Není také správné, že parodos v komoedii má ráz dialogu; někdy, ale ne vždy. — Parabase nemusí býti vždy po prvním epeisodiu (srv. na př. Acharnské).

Str. 245. Výklad výrazu *παράβασις* = »odbočka«, ježto prý v ní odchyluje se sbor z mezí vlastní úlohy k osobním poznámkám a útokům, jest nesprávný. Sbor přece sám mluví o *παραβαίνειν πρὸς τὸ θέατρον* při parabasi (srv. Arist. Ach. 629, Jezdce 508, Mír 735), a s touto frasí zajisté souvisí výraz *πα-*

ῥάβασις; jest to ta část komoedie, kterou přednáší sbor, když se byl obrátil k divákům.

Str. 246. Je-li správné, co jsme výše vyložili o vzniku a vývoji komoedie, nelze tvrditi, že Krates postavil komoedii na stanovisko povšechnější na základě smýšlených dějů, odvrátiv ji od osobních útoků. Krates patrně pěstoval původní, flyaku podobnou, netendenční komoedii. Zůstal tedy věren starší formě komoedie a nepřál novotám, jimiž zaváděla se v komoedie tendence.

Str. 251. Je-li zachovaný Mír přepracováním jiného staršího podobného kusu Aristofanova či máme-li v něm původní text této komoedie, jest sporno. Otázku tu lze těžko rozřešiti, dokonce však nelze mluviti tak určitě, jak to činí spisovatel.

Str. 252. Že by Ptáci Aristofanovi měli nějakou tendenci, tomu nevěřím. Již z toho, že skoro každý tendenci jich jinak určoval, je vidno, že básník by byl složil komoedii nejasnou a proto špatnou, kdyby ji byl sepsal tak, že skoro každý v ní mohl hledati něco jiného. Je-li tendenční — jak soudí i spisovatel —, nemožno ji ovšem zváti nejskvělejším plodem fantasie básníkovy (str. 251). Ale ta komoedie jistě je sepsána po způsobu komoedií, podobných beztendenčnímu dorskému flyaku.*)

Str. 252 n. Výklad o obsahu Thesmoforiazus, Ekklesiazus, Pluta (také Vos) je velmi kusý, a o účelu těch komoedií není pojednáno dosti jasně. Na př. nedovídáme se ani, že v Thesmoforiazusách je obsažena velmi peprná parodie Euripidovy tragoedie Andromedy a zachované nám Heleny. Vůbec třeba připomenouti, že výklad o řecké komoedii z celé knihy je nejméně zdařilý a někde, abych tak řekl, odbyt.

Str. 256. Není nikterak jisto, že Plautův Amphitruo je vzděláním komoedie střední doby. I jinde ve výkladu o komoedii střední a nové mluví se příliš určitě, a to i tam, kde soudí se o jisté věci jen na základě domněnek.

Str. 264. Starověká zpráva o Pygmaích horního Aigypta není holou bájí. Novější cestovatelé Afrikou (na př. Stanley) našli ve vnitru Afriky skutečně kmen pidimužíků.

*) Bývalý můj posluchač K. Velíšek pojednal o beztendenčnosti této komoedie v jednom článku ČMF. Připomínám tuto, že jsem ve svých akademických přednáškách o dějinách staré komoedie attické již dávno před tím vyslovoval pochybnosti o tom, že by tato komoedie měla jakou tendenci a že jsem obšírnější probrání té věci posluchačům svým doporučoval. Pan Velíšek si také k této své práci vzal podnět z mých přednášek. Ovšem ten, kdo píše po Körteově článku o té věci, mohl a měl by o té věci pojednati z širšího hlediska. Je-li attická komoedie vlastně na attickou půdu přenesený dorský flyax, samo sebou je patrno, že starší komoedie attické vůbec nebyly tendenční a že i mladší jimi nemusily býti. Ze zachovaných titulů a fragmentů starých komoedií mnohé ukazují k tomu, že tentence v nich nebylo.

Str. 279. Z Thuk. 5, 26 nelze nikterak vyvozovati, že Thukydides aspoň v konceptu sepsání peloponneské války ukončil, že však se poslední část jeho díla v pozůstalosti jeho ztratila. Perf. *γέγραφε* (*δὲ καὶ ταῦτα Θουκυδίδης*) na onom místě lze vyložiti i bez této supposice.

Str. 280. Dílo Thukydidovo nazývá spisovatel prvním klassickým plodem attické prósy. Toto tvrzení nesouhlasí dobře s tvrzením na str. 304, že pseudoxenofontský spisek *Ἀθηναίων πολιτεία* jest as nejstarší památkou attické prosy; leda bychom chtěli na prvém místě zvláštní důraz klásti na slovo »klassický«. Ostatně tento spis pseudoxenofontský jest dle novějšího mínění plodem sofistické rhetoriky. Politického účelu asi nemá.

Str. 300. Že by Xenofon byl chtěl Kyropaedií, jakkoli měl na mysli účel didaktický, podati také dílo historické, nevěřím. Je to dílo tendenční, a tendenci své podřizoval Xenofon svůj výbor z různých zpráv historických, přijímaje ty z nich, které se k účelu jeho hodily. Že v úvodě díla svého mluví tak, jako by podával v něm ryzí historickou pravdu, pranic nevadí. Xenofon byl by sám základy díla svého, v němž chtěl vylíčiti ideál vladaře, podkopal, kdyby nebyl se stavěl, jakoby to, co o Kyrovi vypravuje, pokládal za úplně zjištěné. Jakou cenu byl by pak měl tento historický vzor idealného vladaře, kdyby Xenofon nebyl u čtenářů vzbudil domněnku, že odpovídá pravdě? Ostatně velmi skromné slovo *δοκοῦμεν* v známém onom výroku (*ὅσα μὲν οὖν καὶ ἐπυθόμεθα καὶ ᾐσθῆσθαι δοκοῦμεν περὶ αὐτοῦ, ταῦτα πειρασόμεθα διηγήσασθαι*) ukazuje samo, jak třeba slova ta pojímati.

Str. 304. Děje-li se zmínka o tom, že se pronášejí pochybnosti o pravosti Hierona Xenofontova, mohla se podobná poznámka přičiniti i k výkladu o spise *Πόροι ἢ περὶ προσόδων*.

Str. 308. Že Trogovy Historiae Philippicae zpracovány jsou na základě Theopompa, není nyní již obecným míněním. V novější době někteří za hlavní pramen Trogův mají Timagena.

Str. 310. Proti výroku, že nářečí attické vyznačuje se jednotností a ustáleností na rozdíl od ohebné, rozmanitosti tvarů hovějící ionštiny, bylo by lze leccos uvésti. Tato rozmanitosti tvarů hovějící ionština (na př. Homerova nebo Herodotova) nebyla živým nějakým dialektem ionským, a naopak zase attický dialekt měl u některých spisovatelů v sobě leckteré živly neattické (vzpomeňme jen na tragoedii).

Str. 319. Není správné, že od dob Aristeidových občané athenští bez rozdílu byli volitelni do všech státních úřadů. Z Aristotelovy *Ἀθηναίων πολιτεία* víme nyní, že teprve r. 457 př. Kr. připuštěni k archontátu zeugiti; thetové pak, jak můžeme souditi, k archontátu a jiným nejvyšším úřadům zákonně nebyli připuštěni nikdy, třeba později (patrně po zmizení platnosti starých čtyř tříd) někdy vskutku úřady takové zastávali. Srv.

Gilbert Griech. Staatsalth. I², str. 174. — Tvrdí-li se, že při processech před Areopagem strany musily přestati na prostém vyložení fakt, může sváděti tato stilisace k omylu, jako by před Areopagem vlastní řeči nebyly se konaly. Strany musily se držeti jen přesně věci. Srv. Gilbert I², str. 433.

Str. 322. Andokides pocházel prý z aristokratického rodu hlasatelů. Jméno rodu bych tu nepřekládal, třeba tak činil i Sittl II, str. 92, ač k překladu svému přičinil aspoň úvozovky.

Str. 334. »Rozmazlenec« je velmi mírný překlad za řecké *βάταλος*.

Str. 344. Bylo-li 100 min za doby Demosthenovy asi našich 4000 zl., netroufal bych si rozhodovati. I jinde takové převádění starých peněz na naši měnu třeba škrtnouti. Známe tak dobře, co kdy za starověku peníze platily? Srv. o té věci Listy fil. 1899, str. 288.

Str. 353. Větě, že matka Aischinova za mzdu »zasvěcocovala«, málo kdo asi porozumí.

Str. 359. Přezdívka Deinarchova *κρίθινος Δημοσθένης* nevystihne se českým překladem »ječný Demosthenes« (m. falešný, padělaný). Přezdívka vznikla patrně z protivy mezi pravým vínem (*οἶνος*) a vínem nepravým z ječmene, pivem (*οἶνος κρίθινος*). — *Πρόξενος* neznačí »zástupce«.

Str. 363. Herakleitovo *πάντα ῥεῖ* bych nevykládal slovy, že vše smyslné jest podobno prchavému proudu. Vše dle Herakleita bylo v stálém proudu, v stálé změně.

Str. 378. Definice Platonových ideí nezdá se mi býti šťastná; také rozdíl mezi Platonovou *ἐπιστήμη* a *ὀρθὴ δόξα* není, tuším, vystižen jasně.

Str. 386. Při výkladu o tak zv. otázce platonské jest spisovatel dosti nerozhodný. Staví se tu na stanovisko pouhého referenta a nechává čtenáře často na pochybnostech, jaké jest jeho smýšlení vzhledem k pravosti nebo nepravosti toho neb onoho dialogu. Nezazlívám mu to; jest tu mnoho dosud nerozřešeného, přece však by mi milejší byla poněkud větší rozhodnost. Dále třeba připomenouti, že i v dějinách literatury, jež arci nejsou dějinami filosofie, již z příčin praktických bylo by si přáti větší obšírnosti a přesnosti při uvádění obsahu i naznačování tendence jednotlivých dialogů.

Str. 387 n. Pravost Menexena dosvědčena prý Aristotelem (Aristoteles se o něm zmiňuje, ale beze jména původcova), nicméně prý není bez pochybností. Myslím, že tu nejlépe se objevuje vrátkost zásady, ze Sittla přijaté, že authentičnost některého dialogu nejlépe je dosvědčena, uvádí-li jej Aristoteles třeba beze jména Platonova neb Sokratova. Sittl sám drží se ovšem té zásady důsledně, a proto (II, str. 311) pokládá i Menexena za dialog nepochybně pravý. Tvrzení to je, tuším, poněkud odvážné. Také Ion, dialog z filosofického stanoviska bezvýznamný,

nezdá se mi býti pravý přes všecky své dobré stránky. Spisovatel se o kontroversi v příčině Iona nezmiňuje. Totéž platí o obou Hippiech.

Str. 390. Laches se ovšem končí na oko bez určitého výsledku. Ale výsledek určitý je v něm přece obsažen a mohl býti naznačen. Totéž platí o Menonu.

Str. 394. Tendence Protagora nezdá se mi jen polemická; podobně příliš úzce vyměřena tendence Theaiteta. Oba dialogy přes svůj zdánlivě úplně negativní výsledek obsahují mnoho positivního; zjištění toho jistě bylo také účelem Platonovým.

Vyčetli jsme tu dosti dlouhou řadu míst, kde bychom si v díle Sládkově přáli změn; jiní snad přáli by si opět změn jinde. Některé otázky literárně-historické připouštějí ovšem rozličné řešení, a proto úplné a všestranné shody nebude leckde docíleno nikdy; vzpomeňme jen na otázku homerskou a platonskou. Co jsme vytýkali, to, vyjímajíc několik málo skutečných omylů, týká se zpravidla takových otázek, při nichž jiné řešení zdá se nám býti pravděpodobnější. Spisovatel zajisté sám, až přikročí k druhému vydání (k němuž, doufám, jistě dojde) a až bude míti čas a možnost, věnovati větší pozornost novější literatuře monografické, leccos změní a upraví jinak. Ale i v tomto vydání kniha, jež jest nejpozoruhodnějším zjevem v oboru naší literatury staroklassické za posledních let, může býti vřele doporučena: nejen žáci středoškolští, také širší obecenstvo, které se o řeckou literaturu zajímá, ba i filologové z povolání mohou ze čtení knihy míti užitek. Třeba se kniha tato všech vědeckých sporných otázek literatury řecké nedotýkala, poskytuje přece tak jasný a poučný přehled po tak zv. klassické době řecké literatury, že i filolog z povolání pro ocenění starořeckých památek může z ní čerpati poučení.

Chváliti též třeba, že ke konci každé hlavy spisovatel uvádí výbor jednotlivých vydání klassiků a monografií, jich se týkajících. Hlavní zřetel obrací k literatuře české, již chce patrně uváděti všecku. Že při výboru z monografií cizích leckdo by si přál míti snad leckteré novější pojednání uvedeno a snad leccos z literatury starší vynecháno, je přirozeno. Ale jako každý výbor, tak i tento musí býti subjektivní. Z literatury české, myslím, leccos jest pominuto, nač spisovatel zapomněl (při chatrné naší bibliografii mu to nevytýkám), ačkoli by to zajisté byl jinak uvedl. Tak na př. není u Euripida (ani u Aristofana) uveden Kalouskův článek »K zlomkům Euripidovy Andromedy« v Listech fil. 1887, str. 215 n. nebo na konci hlavy XIV můj článek »O činnosti sboru v dramatě řeckém« (Athenaeum III, 1885, str. 29 nn.), u Platona můj článek »O geometrické hypothesi v Platonově Menonu« (Listy fil. 1876, str. 96 n.). Jiní pohřeší snad opět něco jiného.

Sloh spisovatelův je velmi obratný, živý, místy i vzletný, a rovněž správný. Některá nedobře stilisovaná místa (není jich mnoho a nechci jich tu vyčítati; uvádím pro příklad místo na str. 31: »jejich bojechtivost se přirovnává k hejnům much ve stájní ohradě)« i některé jazykové nesprávnosti spisovatel zajisté v druhém vydání opraví. K nesprávnostem jazykovým počítám na př. časté kladení genitivu jmen vlastních m. possesivného adjektiva (srv. str. 6 »v písni Alkaia a Sapfy« a j.), vazbu získati s gen., tvary Fočané, Dořané a p. (m. Fokové, Doriové), rozvaditi m. znesvářiti, Kadmeiovci m. Kadmovci, zdaj m. zdání, hrubou, ale nyní bohužel takřka obecnou chybu: »došel toho nejvyššího« (str. 146) a pod., »odkvapí do paláce, aby se již nevrátila« (str. 204), akk. přátel*y*, vazbu »jedná se o to«, rčení »položiti otázku«, chybné užívání slov »než aby« a »více« (m. několik) a také nyní velmi oblíbené slovo »*dů*sledek« m. následek a j. v. Připomenouti dlužno, že mimo běžné a obvyklé zkratky slov jiných zkratek v tisku se nemá užívati (na př. hom. místo homerský a j.). V české transskripci řeckých vlastních jmen jeví se někdy nedůslednost (Homer*os*, Herod*ot*, Hegesi*nus*).

Korrektura díla jest bedlivá; nejvíce poměrně tiskových chyb je v řeckých přízvucích. *Josef Král.*

Hlídka programů středních škol r. 1899.

Na ostrově Délu. Z cest svých podává Jan Vařeka. Zpráva c. k. realného a vyššího gymnasia v Praze, v Křemencové ulici, 1899. Str. 35. Se 4 obrazy, mapou a plánem.

V letošních programech rakouských středních škol jsou čtyři práce z per kollegů, kteří před několika lety jako stipendisté na jihu meškali. J. Mair v Pulji pojednává v článku svém Jenseits der Rhipäen (třetím o témž předmětě) o obchodních a výzkumných cestách starých Foiničanů, Karthagiňanů a Řeků v Oceanu atlantickém. Škoda, že důmyslné studii o předmětě tak zajímavém a důležitém poněkud divná forma a místem málo střízlivý úsudek ubírá ceny. A. Rille z brněnské reálky něm. líčí své dojmy z týdenního pobytu v Cařihradě r. 1895. J. Dorsch z Kadaně podává slušnou topografickou studii o sabinském statku Horatiově. V českém článku Vařekově pak máme před sebou pěkně psaný přehled dějin ostrova Delu, jakož i přehled posledních soustavných výkopů, které podnikla v letech osmdesátých francouzská škola archaeologická v Athenách. Všichni autoři byli na jihu již před několika lety, Vařeka již r. 1893. A přece člověk, čta práce ty, cítí, s jakou vnitřní radostí jsou psány, jak milé a jak svěží vzpomínky spisovatelé tu svěřují čtenáři a vůbec,

jak hluboký a trvalý účinek měl na ně půlletní pobyt na jihu. Mimovolně připadá tu člověku na mysl, jakého osvěžení a prohloubení dostalo by se filologickému a dějepisnému učení na střední škole, kdyby rozšířilo se přesvědčení, že by měl pokud možno každý klassický filolog poznati antickou půdu z vlastního názoru neb aspoň navštíviti několik velikých museí středoevropských. Věc nebyla by snad tak těžká. Výlety mohly by se rozděliti na několik let. Pro Řecko postačily by dva měsíce, duben a květen, pro Italii také dva. Na tu dobu bylo by snad lze dostati dovolenou od správy vyučovací. Kde však vzíti peněz? Několik stipendií ročně mohla by snad dáti akademie; zámožnější kollegové mohli by se odhodlati k výletu tak užitečnému a krásnému na vlastní náklad. Ale že loni ze všech českých a moravských ústavů poslán byl správou vyučovací na jih jediný Čech, zdá se svědčiti o tom, že není u nás dosud valně chuti k cestám těm.

Ještě k jedné poznámce dovoluji si užiti tohoto místa. Měla by se státi, myslím, nějaká náprava s uveřejňováním programmů středoškolských. Tak, jak dosud se věci mají, práce sebe lepší přístupna jest jen žákům toho neb onoho ústavu a nejvýš professorům gymnasijním v knihovně ústavu. Student z jiného ústavu nebo někdo z obecenstva se k práci takové nedostane nikterak. A přece hodně poučení mohlo by se rozlévati odtud nejen ve studující mládež, nýbrž i v naše široké obecenstvo. Snad by mohl věc vzíti v úvahu Ústřední spolek českých professorů. *Em. Peroutka.*

Drobné zprávy.

Na foru římském objevena pod oním »černým kamenem«, o němž referovali jsme v čísle předešlém (str. 316), kamenná deska se starobylým nápisem latinským, jenž klade se do konce VII. neb do první polovice VI. stol. př. Kr. Je to tedy nejstarší, dosud známý nápis latinský. Psán jest bustrofedicky, a to směrem kolmým, čehož v památkách latinských není příkladu. Bohužel, zachována jen asi třetina původní stely; tím vznikly veliké mezery, tak že, nenajde-li se část scházející, sotva bude možno smyslu úplně porozuměti. Z jednotlivých slov (sakros, recei = regi, kalatorem) patrno, že tu obsaženy byly předpisy rázu sakrálního. Zachovaná část má toto znění: Quoi hoi ...... sakros es edsor ...... siasias recei lo ...... evam quos ri ..... m kalatorem hap ..... ciod iouxmenta kapia dotav ...... m ite ri ..... m quoi havelod nequ .... od iovestod .... oivoviod. Faksimile nápisu nejpohodlněji přístupno jest v Berl. phil. Woch. 1899, sl. 1003.

Fotografického vydání Platonova nejlepšího rukopisu (Plato. Codex Oxoniensis Clarkianus 39 phototypice editus) vyšla nedávno u Sitjhoffa v Leydenu druhá část, obsahující zbývající dialogy, od Symposia až po Menona. Cena 200 marek. Dílo to jest přístupno ve zdejší knihovně universitní.

Nápisy ostrova Lesbu a Tenedu, sebrané od G. R. Patona, vyšly v druhém sešitě díla Inscriptiones Graecae insularum maris Aegei (VII a 156 str. fol., cena 17 mk. 50 pf.).

Perrotových a Chipiezových Dějin umění starověkého dokončen díl VII: Histoire de l'art dans l'antiquité par Georges Perrot et Charles Chipiez. Tome VII. La Grèce de l'épopée. La Grèce archaïque (le temple). V Paříži 1898, Hachette. 690 str., 54 tab. a 293 obr. Zajímavá jest rekonstrukce paláce homerského, naznačená jak plánem, tak perspektivním pohledem shora. Chipiez nebéře za základ pravidelný obdélník, nýbrž uznává výběžek na pravé straně, kam pak snadno umísťuje *θόλος*. Síň žen klade přímo za megaron mužů. Orsothyra položena příliš blízko dveří, což nesouhlasí s popisem Homerovým (srv. Listy fil. XXIII, str. 186 nn.).

Paulyho Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft, nově vydávaná Wissovou, dokončila právě vydaným 45. sešitem třetí svazek, jenž jde od hesla Barbarus až po Claudius (Ve Stuttgartě, Metzler, 2908 sl. Cena 30 mk.). Upozornili jsme na důležitost díla toho již před lety (Listy fil. XXIII, str. 465 nn.) a činíme tak nyní opětně, ježto jest dosud možno, aby knihovny gymnasijní si je opatřily. Ročně vychází asi 5 sešitů po 2 mk.

Druhého, značně rozmnoženého vydání Schanzových Dějin literatury římské vyšel nový svazek, věnovaný době Augustově (Geschichte der römischen Litteratur von M. Schanz. II Teil: Die römische Litteratur in der Zeit der Monarchie bis auf Hadrian. Erste Hälfte: Die augustische Zeit. Mnichov 1899, C. H. Beck. XII a 372 str. Cena 7 mk., váz. 8 mk. 50 pf.).

Weisův poutavě psaný spis »Charakteristik der lateinischen Sprache« dočkal se v krátké době druhého vydání (v Lipsku, u Teubnera, V a 172 str. Cena 2 mk. 40 pf.). Celá kniha pečlivě revidována a rozmnožena výkladem o klassické řeči Caesarově a Ciceronově.

Nové, kritické i exegetické vydání Pausania od Hitziga a Blümnera, o jehož prvním polosvazku jsme referovali obšírněji již dříve (Listy fil. XXIV, str. 199 nn.), dospělo k druhému polosvazku, jenž obsahuje druhou a třetí knihu: *Κορινθιακά* a *Λακωνικά* (V Lipsku, O. R. Reisland, XVI a 381—876 str. S tab. XII—XVII. Cena 22 mk.). Svědomitost vydavatelů zasluhuje vší chvály; text řecký je bohužel vytištěn typy právě tak málo čitelnými jako dříve.

Kniha W. Robertsona Smithe Lectures on the religion of the Semites vyšla nedávno v německém překladu (Die Religion der Semiten von W. Rob. Smith. Autorisierte deutsche Übersetzung von R. Stübe. Freiburg i. B., C. B. Mohr. XX a 373 str. Cena 10 mk.). Dílo to, v Anglii velice vážené, jest i pro klassické filology důležité, ježto Rob. Smith nejen jasně probírá všeobecné otázky z dějin náboženství, nýbrž i velmi často pojednává o kultu řeckém.

V Teubnerské bibliothece textové vyšlo v poslední době několik nových svazků, z nichž na důležitější zde upozorňujeme. Rhetorické a kritické spisy Dionysia Halikarnasského byly dosud přístupny jen ve starém vydání Reiskově nebo v nespolehlivém otisku vyšlém u K. Tauchnitze. Nyní poprvé uspořádáno vydání, jež vyhovuje požadavkům kritickým. Usener, jenž vydal již r. 1889 zlomky spisu *περὶ μιμήσεως* zároveň s oběma listy k Ammaiovi a r. 1895 rhetoriku, spojil se nyní

s Rademacherem k souhrnnému vydání všech menších spisů Dionysiových. První svazek právě vyšel (Dionysii Halicarnasei Opuscula. Ediderunt H. Usener et L. Rademacher. Volumen prius. XLIV a 439 str. Cena 6 mk.). Obsahuje zachované části díla o starých řečnících, totiž pojednání o Lysiovi, Isokratovi, Isaiovi a Demosthenovi, dále list k Ammaiovi o poměru Demosthena k Aristotelovi, spis o Deinarchovi, jenž byl částí kritického přehledu řečí attických, z něhož sebrány též ostatní zlomky, a konečně posouzení Thukydida a dopis k Ammaiovi o zvláštnostech Thukydidových. Vydavatelé srovnali a kriticky roztřídili velké množství rukopisů. Rozvážná methoda, kterou Usener již často osvědčil, patrna i zde. — Nové vydání řečníka Lykurga uspořádal Blass (Lycurgi oratio in Leocratem. Post Carolum Scheibe ed. Fr. Blass. Editio maior. XLIV a 86 str. Cena 90 pf.). V předmluvě vydán kriticky životopis Lykurgův z *Βίοι δέκα ῥητόρων*, Plutarchovi připisovaných, a otištěny veškeré nápisy, jež týkají se státnické činnosti Lykurgovy. Za řečí proti Leokratovi otištěny zlomky z ostatních řečí Lykurgových. Těmito přídavky zasloužil se Blass neméně než novou úpravou textu. — Karel Jan sebral opětně zachované památky hudby starověké a vydal je s příslušnými úvody a přepisem v notách moderních v malém, příručním svazečku (Musici scriptores Graeci. Recogn. Car. Janus. Supplementum. Melodiarum reliquiae. 61 str., cena 1 mk. 20 pf.). Příčinu k novému vydání (o předešlém referováno v Listech fil. XXIII, str. 206) zavdal nález nových zlomků delfských, jimiž se tvar prvního hymnu na Apollona značně změnil (srv. Listy fil. XXIII, str. 178 nn.). Nápěv k první pythické odě Pindarově schází, jako předešle, ježto jej Jan pokládá za podvržený. Přátelům hudby antické hodí se tento svazeček výborně, ježto mají tu sneseno vše potřebné. — Po pětileté přestávce vyšel další svazek Anthologie řecké od Stadtmüllera. Obsahuje VII. knihu Anthologie Palatinské, věnovanou nápisům pohřebním, s velmi obsáhlým apparátem kritickým (Anthologia Graeca epigrammatum Palatina cum Planudea. Edidit Hugo Stadtmueller. Vol. II pars prior, Palatinae librum VII, Planudeae l. III continens. XCII a 524 str. Cena 8 mk.). — Germanikova Aratea vydal podruhé Breysig (Germanici Caesaris Aratea, iterum edidit Alfredus Breysig. Accedunt epigrammata. XXXIV a 92 str. Cena 2 mk.). Nově užil Breysig dvou rukopisů berlínských a dvou madridských a upravil text konservativněji než r. 1867. Ke konci připojil úplný seznam slov. — I Vitruvius vřaděn konečně do sbírky Teubnerské (Vitruvii de architectura libri decem. Iterum edidit Valentinus Rose. XXX a 317 str. Cena 5 mk.). Zde užil Rose nového rukopisu, chovaného ve Schlettstadtu v Elsassku. Rose soudí, že rukopis ten jest závislý na harlejském, avšak že písař vědomě text upravoval dle nějakého přepisu rukopisu Gudiova. Ač tedy neposkytuje rkp. schlettstadtský nic nového, jest nicméně důležitý pro dějiny textu Vitruviova. — Senekovy Listy k Luciliovi nově vydal O. Hense, jenž poprvé užil rukopisu florentského a benátského. (L. Annaei Senecae ad Lucilium epistularum moralium quae supersunt. Edidit Otto Hense. XL a 622 str. Cena 5 mk. 60 pf.). Vydání to tvoří třetí díl nového spracování spisů Senekových, jež má vyjíti v době nejkratší.

Ve dnech od 3.—9. září r. 1900 zasedati bude v Paříži mezinárodní sjezd pro dějiny náboženství. V čele pořadatelstva stojí professor na Collège de France Albert Reville, vydavatel časopisu Revue de l'histoire des religions. Sjezd rozdělen bude v osm sekcí. V sekci šesté budou probírána themata z dějin náboženství řeckého a římského; dosud navržena jsou tato: 1. Které jsou nejbezpečnější methody pro studium dějin náboženství řeckých? 2. Básně Homerovy jako pramen mythů, legend a kultu. 3. Kult Apollona v Delfech. 4. Jak přispěly

nové objevy archaeologické naší znalosti náboženství etruského? 5. Jak rozšířily se kulty orientální v západních a severních provinciích říše římské? 6. Přežitky a přispůsobení mythů, obřadů, tradic a sídel náboženství italského a řeckého ve zvycích a místech nynějšího kultu v Italii a Řecku. — Přihlášky členské adressují se sekretariátu Sorbonny; příspěvek nejméně 10 franků.

V Bolletino di filologia classica VI (1899), 2, str. 40 n. (dle zprávy ve Woch. f. klass. Phil. 1899, str. 1070) jedná P. Rasi o Horatiově výrazu ‚stans pede in uno'; odmítá výklad Pascalův a Heusdeův, dle něhož výraz ten značí: »stále se drže téhož metra« a zastává se obvyklého výkladu, dle něhož slova ta znamenají: »bez namahání, lehce«. U nás v ČMF. otiskují se články Timotheje Hrubého, v nichž se široce dokazuje, že dle Horatia Lucilius, jehož výraz ten se týká, básnil stoje při tom vskutku na jedné noze.

V Matici Lidu, roč. XXXIII, č. 4 vyšla před nedávnem kniha Angličana W. Mathewsa, kterou přeložil dosti špatnou češtinou Jan Váňa. Tento Angličan, ač, nebo snad právě proto, že má málo vědomostí z klassické filologie, míně na př. na str. 9, že Homeros zpíval také proto, aby si vydělal na nocleh na svém putování na březích Řecka i Asie, a na str. 69, že Hannibal zvítězil u Kaney, mluví velice nezdvořile a s velikým pohrdáním o klassické filologii, pravě na str. 81: »Klassický učenec ‚řecké věty souká, říká, jak podsvinče lehce kviká', ale jako člověk ani není hoden našeho opovržení.« Také universitní professoři nejsou jeho miláčky (mimochodem řečeno, ani bývalý ministr Kaizl), ježto na str. 32 v pozn. vytýká jim, že zaviňují jakýsi úkaz »hlouposti«. Patrně tento Angličan neřídí se sám svou zásadou, dle níž pravý vzdělanec čili jemnostpán (gentleman) vždy se vyznamenává šetrností vůči citům jiných (str. 48). Na celé knize nejzajímavější jest to, že tento Angličan zná českou literaturu; ovšem z ní cituje jen (ale za to dosti často) Váňovy »Kokrhy a krákory«.

V časopise »Potitik« vychází od srpna t. r. řada článků, dosud neukončená a nepodepsaná, »Betrachtungen über den Unterricht an der Mittelschule und besonders am Gymnasium«, v nichž nějaký gymnasijní professor, jak se zdá, ve výslužbě, ukládá své často velmi pováželivé návrhy, týkající se reformy studií středoškolských. Proti pěstování klassické filologie, jak nyní ani jinak býti nemůže, staví se příkře. Musíme rozhodně odmítnouti jeho tvrzení, pronesené v čísle ze dne 4. srpna t. r., jakoby formální vzdělání na základě řečí klassických spočívalo v učení se »zbytečným« a »nesmyslným« grammatickým pravidlům a v čtení nicotných a frivolních povídaček. Kdo tak píše, nezná naprosto staré literatury anebo jí znáti nechce, a líčí ještě k tomu věc tak, jakoby z čtení starých klassiků žákům vyplývala veliká morální pohroma. Spisy a výklady morálně závadné má každá literatura (i česká), ale není pravda, že se takové části literatury žákům předkládají. Kdo vůbec takto posuzuje staré literatury, starou mythologii i starověký život vůbec, neměl by se do diskusse o reformě škol středních ani plésti. Mohli bychom celý ten článek, pokud se týká filologie, snadno vyvrátiti, kdyby účel našeho listu obšírné vyvracení takových článků připouštěl. Upozorňujeme však naše gymnasijní professory na tyto články a doufáme, že se najde někdo, kdo by tvrzení původce těch článků přivedl na pravou míru. Orgán, v němž by mohla býti uveřejněna odpověď na takové články, professorstvo má. Od spisovatele pak, jenž takto píše, čekáme, že články své také podpíše, jak měl vlastně učiniti již při prvním článku.

Slavistika ujímá se v posledním čase i na universitách Spojených Států. Zatím sice jen nesmělými pokusy, ale lze očekávati, že podiv nad mocí Ruska imposantně rostoucí, záliba v nové literatuře ruské a polské (Sienkiewicz) a známá u amerických boháčů štědrost, když běží o rozkvět školství, dovedou toho, že se z pokusů vyvine brzy práce systematická. Posud přednášelo se před několika lety jednou o staroslovenštině a ruštině na Cornell University v Ithace, New York, o ruštině v tomto roce na Yale University v New Haven a snad ještě na některé škole jiné, o polštině od několika let a možná posud na Columbian University ve Washingtonu. Na jedné z universit amerických, slavné Harvard University v Cambridgi, Mass., zavedeno bylo přede dvěma lety řádné učení slovanským jazykům a literaturám, a zřízena provisorní stolice pro tyto předměty. Zásluha toho náleží zemřelému prof. F. J. Childovi, spisovateli velkého díla o skotských balladách, který dal první podnět k učení ruštině na Harvardu a věnoval celou svou knihovnu, bohatou i slovanskou folkloristikou, ústavu, a prof. A. C. Coolidgeovi, bývalému tajemníku amerického vyslance v Rusku, který přednášívá před četným posluchačstvem mimo jiné i o ruských dějinách, obohatil univ. knihovnu asi pěti tisíci slovanských knih a opatřil také peníze na zřízení provisorní stolice pro slov. jazyky a literatury. Učitelem slavistiky na Harvardu jest Leo Wiener, známý svými studiemi v Amer. Journ. of Philol. a Jagićově Archivě.*) Přednáší střídavě vždy o ruštině a ruské lit. 19. stol. (po 3 hod. týdně), a druhý rok o polštině a nové lit. polské (také po 3 hod.), každý rok pak v zimním semestru ve 3 hod. o stslov. Jazykové kursy polský a ruský mají ráz praktický, kurs stslov. jest úvodem do studia vědeckého. Z prvních absolventů kursu pokračuje jeden nyní ve studiích slavistických na Rusi. – Knihovna Harvardu má na 6000 svazků slovanských (mezi nimi asi 700 z folkloristiky), tohoto roku přibude k nim kolem 1000 polských z oboru historického a jazykozpytného. Českého obsahuje knihovna velmi málo, krom folkloristiky jen ČČM. a ČLid, je však velmi ochotna prozatím výměnou publikací svých za české ji obohacovati. Kromě Cambridge má slušnou knihovnu slovanskou universita Yaleská; je v ní zejména mnoho periodických publikací ruských 18. a 19. století, některé dost vzácné. Těšíme se, že budeme brzy moci přinésti nové potěšitelné zprávy.

Bačkovského »Přehled písemnictví českého doby nejnovější«, jemuž jsme v předešlém sešitě L. fil. na str. 295—302 věnovali pozornost tak nezaslouženě zevrubnou, vyšel zatím s názvem poněkud změněným ve vydání novém (autor je nazývá třetím), nákladem dra. Ed. Grégra. Nezmiňovali bychom se zde o knížce znovu, neboť kromě některých biografických a bibliografických doplňků zůstala zcela tak jak byla. Ale spisovatel přidal k ní i novou zajímavou předmluvu a nový zajímavý doslov, kde prohlašuje zejména tyto věci: 1. »Tento ‚Přehled' jest poslední mou prací spisovatelskou; nebylo mi nikdy a již nebude možným učiněno pracovati literárně tak, jak byl bych chtěl a jak byl bych býval schopen, z čehož vzniklo s pravým jménem i s rozličnými pseudonymy více nežli 600 v různých časopisech otištěných a více nežli 100 o sobě vydaných prací mých literárních takových, že žádné z nich nevidím rád otištěné v té podobě, jak jest otištěna, a toho byl jsem si vědom vždy hned, když se tiskly, ale rozmanité příčiny mne nutily tisknouti je přece. (Kdybych se byl býval mohl obírati nepřetržitě dějinami českého písemnictví, byl bych se byl dojista dopracoval úspěchů náležitých dle toho, s jakou chutí jal jsem se do nich zabírati před 15 lety.) Ovšem pro sebe, totiž jednak pro

*) Jeho laskavostí dostalo se nám dat k této zprávě.

svou zábavu, jednak pro svou potřebu obchodní, budu si sestavovati přehledy literární také dále, ale tiskem jich vydávati již nebudu.« (Str. 7.) A 2. »Jasným stane se všelico z knihy, kterou vydám o svých příbězích životních pouze jakožto rukopis pro své známé.« (Str. 299.)

Rozhodnutí p. Bačkovského, uvedené sub 1., zajisté každý opravdový přítel literatury naší uvítá s uspokojením a spisovateli k úmyslu jeho bude jen gratulovati. Proto s podivením jsme čtli v ‚Pražských Novinách‘ ze dne 17. září t. r. na str. 3 slova, jež sem klademe na památku: »Dr. Frant. Bačkovský vydal v třetím, valně doplněném uspořádání svůj velice záslužný spis literární ‚Přehled písemnictví českého‘ z posledního půlstoletí; jest to jediný repertoir spisů i životopisů osob v literatuře naší vyniknuvších, jakému se dnes žádný dějepis české literatury nevyrovná. Ze spisu zírá opět ta mravenčí práce a ta nestranná spravedlivost, která nám dr. Bačkovského činila vždy tak vzácným zjevem v literatuře naší a jejím posuzování... Přímo ulekli jsme se slov dr. Bačkovského v předmluvě, jimiž oznamuje, že spis tento má býti poslední tištěnou jeho prací spisovatelskou. Byla by to přímo ztráta, ne-li pohroma literatury naší, kdyby muž, jenž chlebíčkovou existenci svou položil na oltář vlasti, umlknouti měl v oboru, u nás nikým nepěstovaného (!), protože stal se obětí intriky. Heroický karakter, jenž sebe posvětil literatuře, nemůže zanevříti na literaturu tuto k vůli několika literárním hetaerám.«

Podle toho by se zdálo, že rozbory literárně dějepisných prací p. Bačkovského od V. V. Zeleného, Bílého, Krause, Voborníka, Jakubce, Vlčka a jiných, tedy se stran rozmanitých a přece v odsudku jednomyslných, pro p. recensenta ‚Pražských Novin‘ psány byly nadarmo. Či snad dokonce s autorem »Přehledu« si ztropil žert a slovům jeho sluší rozuměti ironicky?

V »Čase« XIII, č. 29, str. 451 n. jedná Pavel Váša o sporu prosodickém a zmiňuje se také příznivě o mém pojednání, týkajícím se tohoto sporu, a o mých návrzích, kterak napodobiti přízvučně antická metra časoměrná. Přičiňuji k tomuto článku Vášovu některé poznámky.

Dvě slabiky dlouhé v metrech časoměrných bylo by třeba, jsou-li aspoň dvoudobé, vyjadřovati — jak jsem v článcích svých naznačil — při přízvučném veršování dvěma slabikami přízvučnými, tedy buď dvěma jednoslabičnými slovy přízvučnými nebo přízvučným slovem jednoslabičným a první slabikou slova víceslabičného. Namítá-li proti tomu Váša, že nelze za sebou vysloviti dvě slabiky přízvučné bez pausy po první z nich, má pravdu, ale nevím, proč by tato »pausa« provedení mého návrhu byla na závadu. Což je tato pranepatrná chvilka času, které jest potřebí k tomu, aby mluvící po přízvučné slabice mohl vysloviti následující slabiku opět s přízvukem, vůbec takového trvání, aby mohla nějak znatelně rhythmus (v rhythmizomenu řeči beztoho vždy nepřesný) změniti?

Váša dále praví, že by větný přízvuk jednomu nebo druhému z obou slov, jimiž vyjádřiti se mají při překládání přízvučném dvě slabiky dlouhé, dodával větší váhy. Hleděl jsem ve svém pojednání přesně k přízvuku větnému (hojně jednoslabičných slov teprv tímto přízvukem nabývá přízvuku), nevím však proč by různá jeho síla návrhu mému vadila. I když takové dvě slabiky přízvučné, bezprostředně za sebou následující, jichž máme užívati za dvě časoměrně dlouhé, nemají stejného přízvuku větného, není to závadou. V dochmiu ◡ — — ◡ — a ioniku ◡ ◡ — — zajisté nebyl na obou po sobě následujících dlouhých slabikách stejně mocný iktus. Choliamb pak, o němž se Váša rovněž

zmiňuje, nemá asi ikty na obou posledních dlouhých (∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — — ∪; ostatně tyto ikty také by nebyly stejně mocné), nýbrž má je tam, kde je má jambický trimetr, liše se — jak nyní jest již velmi pravděpodobno, ne-li jisto — od něho jen tím, že má nesměrný spondej v šesté stopě *παρὰ τάξιν* místo pravidelného trocheje. Překládati ho tedy třeba právě tak, jako trimetr jambický, od něhož se rhythmicky nikterak neliší.

Váša uvádí z mého překladu Sofokleovy Elektry dva přízvučné dochmie: »ti psi nechybní, již hon po činech (všech zlých konají)« a nepokládá je za zdařilé napodobení časoměrných dochmiů, poněvadž deklamátor, který neví, že v těch verších má hledati dochmie, sotva vysloví slabiky psi a ne, hon a po stejně důrazně, nýbrž spíše bude pokládati oba verše za trochejské (— ∪ — ∪ —), t. j. bude čísti: ti psi nechybní, již hon po činech. To je možno: ale pak bude čísti špatně; neboť slova ti i již v těch větách nemají přízvuku, ježto následující po nich jednoslabičná slova psi a hon, jež jsou nejdůležitějšími pro smysl slovy v těchto větách, mají silný přízvuk větný. Špatný deklamátor může kaziti a kazí často i nejobyčejnější verš, a pro takové deklamátory snad by vskutku bylo třeba v podobných případech slova, na něž má se klásti důraz, v tisku proložiti. Ale k takovým deklamátorům žádná theorie nemůže hleděti. Ostatně i v tom případě, že by kdo mermomocí chtěl klásti přízvuk na slova ti a již, poněvadž by kladl větný přízvuk tam, kam já jej klásti nechtěl (na slova nechybní a po činech), dva ty příklady, kde prý lze čísti i jinak, neznamenaly by nic. Jen by se mohlo říci, že tyto dva mé dochmie jsou nepovedeny, ježto připouštějí dvojí čtení: připouští však na př. dvojí čtení hned následující dochmius »všech zlých konají«? Při tom snad přece i nejhorší deklamátor by si rozmyslil přízvukovati všech, když podle celého kontextu větný přízvuk spočívá na slově zlých, jako v předešlých dochmiích na slovech psi a hon. Nelze tedy tvrditi, že časoměrný dochmius nelze přízvučně napodobiti.

Druhou nesnáz spatřuje Váša v rozvádění taktů s tonou v takty tvaru původního. Za slabiku jedinou trojdobou └─ třeba při přízvučném překládání klásti dvě (— ∪, po případě ∪ —), za slabiku čtyřdobou └─┘ tři (— ∪ ∪, po případě ∪ ∪ —). Čtyři — jak myslí Váša — asi sotva kdy; nemáme slabiky pětidobé nikde v praxi určitě dosvědčeny. Tím přidáváním slabik utrpí prý však stručnost a praegnantnost výrazů, verš český proti příslušnému řeckému bude prý rozbředlý, »štěrkovaný«, a ráz skladby prý se tím změní. I to popírám. Takovýchto slabik s tonou je poměrně málo, tak že vždy půjde o přidání jen několika málo slabik. Kdo ze zkušenosti ví, jak praegnantní, sytá řeč antických písní lyrických i dramatických vadí překladateli, chce-li myšlenku podati česky týmž počtem veršů, jak je k překladu třeba někdy dlouhého přemítání a dlouhé volby mezi stejnoznačnými slovy, ten uzná, že při mém spůsobu překládání dokonce není třeba slova snad přidávati a vůbec verš nějakým spůsobem »štěrkovati«. Škoda, že Váša neprohlédl v té příčině můj překlad Elektry celý; myslím, že jsem v něm »neštěrkoval«, a že nebude musiti při přízvučném překládání lyrických strof řeckých podle mého návrhu »štěrkovati« ani žádný jiný jen poněkud obratnější překladatel. Že se zaměňováním tvaru taktů ráz skladby docela změní, rovněž bych netvrdil: rhythmus se tím zajisté nikterak nezmění, a o to hlavně jde. Z hymnů delfských a písně Seikilovy víme, že v melodii nemusila slabice dlouhé v textu vždy odpovídati nota dlouhá, nýbrž že jí často odpovídalo několik krátkých. Kdo nám za to ručí, že taktům s tonou v textu neodpovídal v melodii původní tvar taktu, že na př. za takt textu └─┘ v melodii nebyl jiný tvar téhož taktu — ∪ ∪? A teprve melodie zajisté dodávala skladbě vlastního rázu. Ten na základě pouhého textu přesně určiti nemůžeme;

postačí nám tudíž zachovati při přízvučném překládání to, co určitě můžeme stanoviti, totiž původní rhythmus veršů. Překládáním časoměrným nestává se ani rhythmus zřetelným.

Rovněž není správno, že by se užitím caesury ženské místo mužské ráz verše měnil. V hexametru, jak dokázal O. Vaňorný, není ani nutno užívati častěji caesur ženských místo mužských. Máme jednoslabičných slov přízvučných dost (více než se obyčejně soudilo a než také já jsem dříve soudil), a není vskutku třeba v hexametru a jiných verších delších uchylovati se k takovému zaměňování caesur. Větší nesnáz je se zákonitou diaeresí po prvním metru dimetru anapaestického; a ani tu obtíž nespočívá vlastně v nedostatku přízvučných jednoslabičných slov, nýbrž v krátkosti verše. Klásti na konci každé druhé stopy jednoslabičné slovo přízvučné, na začátku každé třetí stopy jednoslabičné slovo nepřízvučné, vyžaduje vskutku užití takového značného počtu jednoslabičných slov, že i při vší jejich hojnosti překladatel, který je vázán textem originálu, bude v nesnázích, a nahradí proto leckdy diaeresi po druhé stopě caesurou v stopě třetí. To děje se (arci jen výjimkou) i v starověku, ale je to rhythmicky úplně nezávadné.

Jestliže tedy Váša míní na konci svého článku, že dokonalé nahrazování meter antických metry přízvučnými jest i pro jazyk český ideálem nedostižným, má pravdu, míní-li, že k dokonalému nahrazování antických meter jest potřebí vystihnouti všecky zvláštnosti metra, jak se jeví na pouhém textu, a to i takové, které s vlastním rhythmem verše nejsou ani v příčinném spojení. Kdo však, jako já, soudí, že přesné vystihování takových nepodstatných zvláštností není nutné k zachování původního rhythmu, ten neupře oprávněnosti mému výroku, jejž jsem učinil hned na počátku svého pojednání, že lze napodobiti v češtině přízvučně i na pohled nejnesnadnější metra antická — arci někde s jistými obměnami, ale rhythmicky nezávadnými. O to, co k podstatě určitého metra náleží, se právě s Vášou rozcházíme. On pokládá v některých metrech leccos za známku podstatnou, co mně, myslím právem, jest vedlejší, a jsouc vedlejší, nemusí býti při přízvučném napodobení metra zachováno. Podstatných známek jednotlivých meter i já jsem při svých návrzích šetřil.

Obtíže největší budou činiti při napodobení přízvučném řady ionské z příčin, jež jsem v článcích svých obšírně vyložil, — ale kolik strof ionských v zachované literatuře antické vůbec máme?

Připomínám tu výslovně, že tyto poznámky přičiňuji k článku Vášovu jen proto, aby věc se objasnila. Vida, že i lidé nepovolaní a metriky naprosto neznalí vyslovují se proti mému návrhu, abychom upustili již jednou od časoměrného překládání antických básní, které se povaze našeho jazyka naprosto příčí, jsem tomu vskutku rád, vyskytne-li se někdo, kdo o pojednání mém, které vyšlo z mého nejpevnějšího přesvědčení, jedná věcně a obrací se proti němu ne pouhým lichým a laciným popíráním, nýbrž důvody. V tom případě jest mi vždy diskusse milá a vítána. Bylo by však lépe, tuším, vésti ji v časopisech odborných.

Články z oboru klassické filologie v listech slovanských.

Филологическое обозрѣніе. Томъ XV. Книга 1. Moskva 1899.

A. J. Sonny: Ad thesaurum proverbiorum Romanorum subindenda. Doplňky ke spisu: Aug. Otto, Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten der Römer, Leipzig 1890. Pořádkem abecedním, Aetna—Li-

cinus. — J. Th. Annenskij: Euripidův Ion a Lecontův Apollonide. Srovnává se Leconte de Lisle s Euripidem na důkaz (při totožnosti mythu), jak daleci jsou Francouzové všeho vnějšího napodobování, Náboženská koncepce Euripidova směřuje k ospravedlnění Apollonovu. Lecontův Ion jest symbolem budoucí poesie. — J. A. Denisov: K papyru s melodií z Oresta. Že tečka nad notou (hlavní přízvuk rhythmický) připadá na druhou dlouhou slabiku, tečka vedle noty (vedlejší přízvuk) na první slabiku dochmia, vysvětluje se m. j. i tím, že staří dělili dochmius v iambus (tribrachys n. daktylus) a kretikus. Příklad base iambické v papyru nelze najisto stanoviti. — Týž: K Bakchylidovi. XVI, 1 skládá se ze dvou hypodochmiů: ◡́͡◡ ◡ –̀ ◡ –̇ –́ ◡ –̀ ◡ –̇, jako v. 23 strofy téže ódy z hypodochmia a akatal. kret. dimetru. — Týž: K Aischylovi. Sept. 94a, obsahující jediné slovo ἰώ, vykládá se za katalekt. paion. monometr. Ibid. 154 n. dělí se: *πόλιν δορίπονον* ‖ *μὴ προδῶϑ' ἑτεροφώνῳ στρατῷ* ◡ –̇ | ◡́͡◡ ◡ –̀ ‖ –́ ◡ –̀ | ◡́͡◡ ◡ –̀ | –́ ◡ ◡̇. — B. V. Farmakovskij: Nápisy na řeckých vásách VI. a V. stol. s epithety osob *καλός, καλή*. »Vyjadřují nejrozmanitějšího druhu vytržení hrnčířů nad nejrozmanitějšími osobami.« Polemika proti theorii Wulfově. — Th. E. Korsch: Ad Propertium. I, 3, 16 čte s Gronovem: osculaque admota sumere ad ora manu. I, 8, 1 Isne (neb ine, in, cf. viden) igitur demens. Ibid. 21 n. Nam me non ullae poterunt corrumpere taedae, Quin ego iusta tuo limine verba querar. Ibid. 42 Cynthia iure meast. I, 18, 27 Di magni! (neb: visendi) sentes m. divini fontes. III, 8 (IV, 7), 4 infesta m. insana. Ibid. 7 obiecta m. subiecta. Ibid. 26 rozumějí se znamení dávaná prsty rozmanitě spletenými. — F. E. Wiedeman: O posledních výkopech Hillerových na ostrově Theře. Poskytly mnoho nového, zvláště rozhojněn oddíl nápisů archaických. — J. V. Netušil: Vesta a vestibulum. Vesta stala se bohyní krbu teprve vlivem řeckým (Hestia) vedle vlastních strážců jeho Penatů, v kultu státním pak i bohyní ohně krbového. Původně však byla bohyní země (podobně Hestia) dle svědectví přímých, s čím shoduje se společný √ves = sskrt. vas = žíti, obývati. Tudíž vesta = obývaná (země) a Vesta jest bohyně pozemku obydelního proti polím a p. Později pozemek ten nazýván vestibulum, jehož význam dále súžil se = hospodářský dvůr, ležící před obydlím selským, a konečně dostalo se slovo v dům městský. — N. J. Kornilov: O systematickém vyučování řecké skladbě. — S. A. Žebelev: Archeologická kronika hellenského východu. — Varia. — Kritika a bibliografie.

Knihy redakci zaslané.

Wybór poematów lacińskich Szymona Szymonowicza, wydal, zaopatrzyl wstępem i objasnieniami Dr. Wiktor Hahn. Kołomyja, 1899. — Bájesloví řecké i římské. Vypravuje prof. Fr. Ruth. Díl třetí. Bez roku a místa (!). Česká knihovna zábavy a poučení. Č. 9. — Cvičebná kniha jazyka řeckého pro česká gymnasia. Díl I. Pro III. a IV. třídu gymnasijní. Sestavil Petr Hrubý, c. k. professor při gymnasiu v Slaném. V Praze 1899. Cena 1 zl.

Domnělí Slované na sloupu M. Aurelia v Římě.

Podává **L. Niederle.**

Na náměstí Piazza Colonna v Římě stojí sloup, postavený r. 193 po Kr. na oslavu císaře Marka Aurelia a choti jeho Faustiny. Hlavice sloupu byla původně okrášlena sousoším obou, a ne jen sochou císařovou. Sochy ty se nezachovaly.

Sloup Markův, podobně jako Trajanův, byl však vyzdoben ještě jiným způsobem. Kol celého dříku vinul se totiž v 20 závitech pás reliefů, představujících v souvislém nepřetržitém obrazu činy císařovy za válek tak zv. markomanských. Byloť vítězství císařovo v těchto válkách vskutku činem velikým; neboť od dob válek s Hannibalem, praví Eutropius 8, 12, nepodstoupila říše tak těžkých bojů, jako v letech 166—180 po Kr.

Němečtí Markomanové a Kvadové, usedlí na levém břehu středního Dunaje spolu s řadou jiných kmenů, mezi nimi hlavně sarmatských Jazygů, sedících v Potisí, tolikráte sevřeli vojska římská, tolikráte je porazili, tolik tisíc provinciálů římských odvlekli do zajetí, ohrožujíce docela i samu severní Italii, že mír, k němuž Marcus Aurelius donutil r. 174—175 Kvady, Markomany a ostatní barbary, a triumf, jejž rok po tom v Římě slavil, zasluhoval v plné míře zvěčnění.

Tento pás reliefů, představujících řadu scén ze vzpomenutých válek, je z největší části na sloupu zachován. Nebyl však až do nejnovější doby podrobněji znám, jsa pro podrobnější studium téměř nepřístupný. Reliefy sloupu Trajanova byly již r. 1861 vydány, k řádnému vydání skulptur sloupu Markova došlo teprve před třemi lety.

Vydání tohoto ujali se s povolením vlády italské Němci, kteří v pomníku tomto vidí zároveň pomník bývalých svých velkých bojů s Římem, pomník germanské statečnosti. V Německu

sebralo se dosti podpor, a když konečně i císař Vilém po své návštěvě Říma r. 1893 pro vydání byl získán a další podporou je umožnil, provedeno bylo rychle důkladné ofotografování a odlití reliefů, a brzy na to r. 1896 i vydání jich s výkladem, jejž napsali E. Petersen, Alfred von Domaszewski a architekt G. Calderini.*) První dva vykládají skulptury, G. Calderini architektoniku sloupu. Věnování přijal císař Vilém II.

Líčiti zde podrobně, co všechno reliefní pás obsahuje, jaké události jsou tam zobrazeny, v jaké míře shoduje se se zprávami historickými o válkách markomanských, v jaké je doplňuje, není mojí úlohou. Chci pozornost obrátiti jen k jedné, pro nás velmi zajímavé stránce výkladu Petersenova a Domaszewského. Oba totiž tito vykladatelé, zejména Domaszewski, neváhají se vší určitostí tvrditi, že mezi barbarskými kmeny, jejichž zástupci v různých scénách na reliefech hojně jsou představeni, smíme viděti i Slovany**), s kterými Římané vedle Germanů a Sarmatů na středním Dunaji již v této době bojovali.

Tyto Slovany Petersen a Domaszewski určitě rozeznávají předně od Germanů. Germani na reliefech zobrazeni jsou postavami typu poměrně velice ušlechtilého, v posicích vážných a hrdých i tam, kde jsou poráženi a zotročováni. Mužové mají těla zahalena v dlouhý šat, sestávající aspoň z pláště a spodků, dole střevíci spjatých; vznešenější mají šat bohatší. Hlava je vysoká a dlouhá, čelo vysoké, nos rovný nebo jen málo zahnutý, vlas rovný, vous plný, ale ne příliš dlouhý. V celku zříme jakousi pravidelnost, úměrnost.

Vedle postav tohoto rázu, které nám patrně představují zástupce germanských Markomanů, Kvadů a j., vyskytují se na reliefech jednotlivci nebo skupiny v oděvu i podobě hlavy charakteru jiného. Tak nalézáme na př. skupinu barbarů v oděvu i v rysech obličeje rázu orientálního s hlavami pokrytými špičatou fryžskou čepicí, jiné zase s čepicemi v podobě fezů***), dále nacházíme zase jiné, kteří odlišují se od ostatních typem tváře a nákrčníky (torques) na hrdle†), a konečně nejčastěji vedle Germanů vyskytuje se na reliefech lid, hojně na koních posazený neb i pěší, který patrně tvoří také zvláštní samostatnou skupinu kmenovou. V kroji sice, ve výzbroji a i v stavbě příbytků není

*) Die Marcus-Säule auf Piazza Colonna in Rom. Herausgegeben von Eugen Petersen, Alfred von Domaszewski, Guglielmo Calderini. Mit CXXVIII Tafeln in Folio. München (F. Bruckmann), 1896.

**) Petersen docela jednou dí (str. 72): Sarmaten, Tschechen (sic!) möchte man sagen, erscheinen von links her . . . (o scéně 56.).

***) Domaszewski vidí v nich kmeny germanské, Furtwängler lépe Skythy.

†) Petersen je vykládá za Kelty, Domaszewski a Furtwängler přímo za gallské Kotiny.

žádného značnějšího rozdílu mezi těmito barbary a Germany. To i sám Petersen uznává. Jedině tím se rozeznávají, že tito barbaři, pokud bojují, sedí téměř vždy na koni, naproti tomu Germani po většině bojují pěšky. Za to se však liší tito barbaři od Germanů po stránce tělesné. Celé vzezření tohoto lidu vyznačuje se relativní nízkostí. Osoby, zahalené v řasnatá roucha, objevují se v pohybech živých, ba vášnivých, ať v boji, ať v pokoření před nepřítelem. Výraz tváře je nízký a divoký, čelo na zad skloněné, nos hluboko pod ním zasazen, lícní kosti vystupují, ústa jsou široká, vlasy a vous dlouhé, dolů rovně splývající.*) Ba místy jde tento nízký ráz tak daleko, že máme před sebou pravé karrikatury, upomínající živě obličejem na masky antických komedií. To platí zejména o scéně, reprodukované na tab. 77 (scéna 68.).

A to jest kmen, v němž Petersen a po něm z části i Domaszewski vidí Slovany.**)

Kdyby toto konstatování Slovanů na reliefech sloupu Markova bylo správné, kdyby bylo lze prokázati, že mezi národy, s nimiž dle této kamenné historie Římané v letech 166—175 na Dunaji bojovali, byli vskutku Slované, byl by objev Domaszewského a Petersenův jedním z nejdůležitějších objevů na poli staré slovanské historie z posledních let; neboť, jak známo, právě se strany německých historiků popírá se existence Slovanů v Uhrách před pátým stoletím, a otázka, byli-li tam již v dobách výbojů římských, je aspoň podnes sporná. Ale objev ten se oběma vykladatelům nepodařil.

Již A. Furtwängler téhož roku v referátu, uveřejněném v příloze mnichovské »Allgemeine Zeitung«, pozastavil se nad tímto slavisováním zmíněného kmene a vyslovil se v ten smysl, že domnělí Slované-Čechové Domaszewského a Petersena nejsou nic jiného než kočovníci sarmatští, kteří za dob válek markomanských probíhali nížinou mezi Dunajem a Tisou.***) Podle Furtwänglera jsou to Jazygové, Roxolani a pod.

Prohlédnuvše si materiál, o nějž se vydavatelé sloupu Markova opírají, a důvody, jimiž k výsledkům svým došli, musíme se rozhodně postaviti již principiálně proti jejich výkladu a přidati se na stranu Furtwänglerovu, ačkoliv i jeho stanovisko potřebuje opravy.

---

*) Srv. Petersen na str. 47.

**) Srv. zmínky Petersenovy na str. 76, 72, Domaszewského hlavně na str. 117, kde praví s poukazem na scény 39., 40., 46., 47., 53., 56., 57., 60., 62., 68: »Derselbe Typus trägt für mich unverkennbar die Züge der slavischen Rasse, nicht nur in der körperlichen Erscheinung, sondern noch mehr in dem Ethos dieser Barbaren.«

***) Allg. Zeit., Beilage, 1896. Nr. 293, str. 4.

Petersen i Domaszewski vyšli z principiálního omylu, totiž z domněnky, že je možno staré Slovany po rázu hlavy rozpoznávati mezi Germany, že oba národové byli v ústroji hlavy tak silně odlišeni, že i Říman rozdíl ten znamenal a v díle uměleckém jej hleděl projeviti. To jest však nesprávné. Této methodické chybě podléhá i Furtwängler, když dí (str. 4): »Waren die Sarmaten der Säule auch keine Slaven, sondern eben Sarmaten, so waren sie also doch den Slaven, wie es scheint, nicht unähnlich. Jedenfalls war ihr Typus von dem germanischen durchhaus verschieden.«

Odkud to však vědí tito badatelé? Kdo to prokázal, aby se mohlo mluviti s takovou jistotou? Nic není jisto. Ve skutečnosti nic nevíme o nějaké nápadné, zásadní různosti typu germanského a slovanského v době, jejíž památkou je Markův sloup. Naopak, jsou důvody, z nichž možno souditi, že vzezření starých Slovanů se značně blížilo zevnějšku Germanů. Epitheta, jimiž vyznačují staré zprávy Germany, opakují se později opět o Slovanech, když tito vystupují na dějiště světové a ve styk se světem byzantským a arabským na konci prvního tisíciletí. A tyto staré zprávy plně potvrzuje anthropologie. Nepodařilo se dosud konstatovati takové rozdíly mezi průměrným typem lebek starých Germanů a starých Slovanů, aby z nich se mohlo souditi i na odchylnou tvář, zejména ne u Slovanů na tvář s oněmi nízkými rysy, o jakých hovoří Petersen. Neznáme rozdílu žádného a nemůžeme tedy na základě různosti typu principiálně posuzovati, co je na sloupu tvář slovanská.

Teprve v pozdějších dobách historických vyvinul se místy u Slovanů křížením s jinými a ještě více degenerací, chudobou a strádáním onen nižší typ, s kterým se občas setkáváme u prostého a chudého venkovského lidu, a který vídeňské humoristické listy zkarrikovaly a učinily typem slovanským. Ale stanovisko těchto listů nemůže býti přece vodítkem pro Petersena nebo Furtwänglera!

Naše hledisko musí býti jiné. Naším východiskem je předně to, že starého slovanského typu neznáme, a že proto naprosto nelze jej vyhledávati mezi těmi postavami, jež na sloupu Markově vedle Germanů repraesentují kmeny barbarské. U Germanů má se věc poněkud jinak. Germani — jak vidíme z Tacitovy Germanie — byli vskutku Římanům v té době repraesentanty něčeho lepšího, národa nezkaženého, zdravého, mravů u přirovnání s Římem ušlechtilých, a je proto přirozeno, že tato představa tanula na mysli i umělci, jenž reliefy pracoval, a že Germany snažil se vskutku od jiných odlišiti k jejich prospěchu. Typ germanský tedy v literatuře i v umění existoval. O něm možno mluviti (podobně jako o typu gallském), jej možno na reliefu vyhledávati. Ale ne typ slovanský. Se Slovany Římané do té doby přišli do řídkých styků a je také málo poznali. Tím nechci

tvrditi, že zde nebyli již Slované, že sem nepronikli ze severu Karpat již před dobou Kristovou. Sám jsem to nedávno dokazoval. Ale stavím se proti tomu, jestliže někdo v řadách negermanských barbarů těchto končin rozeznávati chce dle typu a povahy znázorněné — »unverkennbar« Slovany od Sarmatů, Alanů a Jazygů, od Skythů, Kostoboků, keltských Kotinů a pod.*)

Jestliže pozornost Římanů zde na Dunaji poutal nějaký národ odchylným svým zevnějškem a životem, byli to především kočovníci sarmatští**), ne jiní. Ti převládali také v době války markomanské na středním Dunaji, probíhajíce na koních pusty mezi Dunajem a Tisou. Máme-li koho hledati v ostatních negermanských barbarech na reliefech sloupu, jsou to především jen Sarmaté, tak jak Furtwängler vykládá.

Vedle toho vedl mne však karrikovaný typ, jejž zejména na scéně 68. (také Slované Domaszewského a Petersena) zřejmě vidíme, k domněnce následující. Na scéně této zobrazena jest skupina barbarů, u nichž nízký typ tak přemrštěně vyznačen, že vlastně tváře jejich jsou již karrikatury, jež upomínají silně na masky komedií. To uznává i Petersen (str. 48) a Furtwängler (na u. m. str. 4). Myslím, že snad vskutku chtěl umělec vyznačiti zadunajské barbary přímo typem, jenž v starší římskou komedii převzat byl z komedie řecké, totiž typickou figurou Dava a Geta (*Δᾶος, Γέτης*, Davus, Geta). Za doby císařské se ovšem již stará komedie nehrála, ale čtla se, a představy těchto figur mohly se udržeti v tradici a mohly býti i od umělců na vzezření zadunajských barbarů applikovány. Je-li tomu tak, je vůbec zbytečno pátrati, jaký speciálně kmen tyto scény předvádějí. Umělec místy prostě podle reminiscencí divadelních barbary karrikoval.

---

*) Kam ostatně toto východisko vede, vidno ze vzájemných odporů, do nichž se dostali oba autoři výkladu sloupu Markova, Petersen a Domaszewski. Petersen vůbec stotožňuje Sarmaty se Slovany, typ sarmatský je mu slovanský, vidí tedy Slovany všude. Proti tomu Domaszewski, jenž rozlišuje Slovany od Sarmatů dle typu a povahy, shoduje se s Petersenem ve výkladu slovanskosti barbarů na scéně 39., 44.—48., 52.—53., 56.—57.; ale ve scéně 79., 97. n. nevidí Slovany, nýbrž Jazygy, 103. n. Sarmaty vůbec. Ve scéně 92. vypozoroval zase typ skythský (Costoboci), odchylný od sarmatského, ačkoliv je to zřejmě týž typ, jejž nahoře měl za slovanský! Petersen všechny ty lidi má za Sarmaty-Slovany. Toto zmatení je první a nutný následek nesprávného východiska, dle něhož existoval jistý typ slovanský, od jiných odchylný.

**) Sarmatští Jazygové usídlili se zde v první polovině prvního stol. po Kr.

Homerský text.

Napsal **Josef Král.**

Že homerský text, jak jest nám v rukopisech zachován, vydavatelům a vykladatelům poskytuje hojně obtíží, jest věc dostatečně známá. Mluva Homerova, jak nám ji předvádějí rukopisy na nás došlé, vyniká neobyčejnou rozmanitostí tvarů, jež patrně nevznikly asi touž dobou, nýbrž postupně, ač v textu našem objevují se zároveň; vzpomeňme jenom, že vedle hojných tvarů nestažených užívá Homeros i tvarů stažených (na př. vedle hojných gen. na *οιο* hojně stažených gen. na *ου*, ač oba tyto tvary jistě v živé řeči nebyly současné), že v ohýbání slov jeví veliké bohatství tvarů (srv. nom. *σπέος* — *σπεῖος*; dat. sg. *σπῆι*, dat. plur. *σπήεσσι*, *σπέσσι* a j.), ba že jsou u něho i tvary, které pravděpodobnému výkladu zdají se naprosto vzdorovati (na př. tvary *δείδω*, *κρειῶν*, tvary s tak zv. epickým rozvedením, jako *ἀντιόωσα* a j. v.). Není divu tedy, že takové nepravidelnosti mluvy homerské často různým způsobem byly vysvětlovány, po případě, nemohlo-li se dojíti uspokojujícího vysvětlení, také odstraňovány změnami textu; že bylo dále zkoumáno, jakým způsobem tato bohatost tvarů homerských povstala, a jak se dostaly do textu Homerova i tvary, které vskutku nebo dle domnění jsou se stanoviska jazykozpytného nevysvětlitelny. Podle toho, na jaké stanovisko který vydavatel a vykladatel Homera v této příčině se postavil, upravoval a po případě i měnil text Homerův.

Bylo dlouho takřka obecným míněním, že text Homerův nemůžeme stopovati za dobu alexandrinskou, a že tedy úkolem vydavatelovým jest, upraviti text homerský tak, jaký byl asi za doby velikých kritiků alexandrinských. Byli však také vykladatelé, kteří soudili, že můžeme postoupiti dále, a že úkolem textové kritiky homerské jest, upraviti text tak, jak asi vyšel z ruky samých básníků homerských. Velikou rozmanitost a částečně i naprostou nepravidelnost mnohých tvarů homerských vykládali si mnozí jednak tím, že text homerský byl při přepisování svém ze starší abecedy v mladší na hojných místech porušen, jednak konjekturami grammatiků alexandrinských a částečně i byzantských, hlavně ovšem změnami Aristarchovými, kterými původní podoba homerského textu značně byla prý přetvořena.

Snahy tyto, domoci se původního textu homerského, jeví se v prvopočátcích svých již za Bentleye, jenž, jak známo, objevil, že u Homera později vymizelé digamma zanechalo hojně stop; ale systematičtěji začalo se o původní podobě textu homerského uvažovati teprve na počátku tohoto století.

Chci vyložiti stručně v tomto článku, jsou-li a pokud jsou tyto snahy oprávněny. Článek můj má po výtce účel informační; nemá býti ani úplným přehledem literatury o této otázce ani nemá tuto otázku snad rozřešiti. Proto přestanu na vytknutí pouze hlavních věcí a na stanovení zásad, jakými bychom se při řešení této otázky, nad míru zajímavé, ale také nad míru nesnadné, měli říditi. S tohoto stanoviska, prosím, aby článek můj byl také posuzován.

První, jenž v tomto století pokusil se systematickým měněním Homerova textu domoci se jeho původní podoby, byl Payne Knight.

Richard Payne Knight vyložil své stanovisko v »Prolegomena ad Homerum« (2. vydání, obstarané Ruhkopfem v Lipsku 1816). Jsa přesvědčen, že text homerský je značně pokažen (str. 78: lingua quasi tota immutata est), snažil se vypátrati na základě srovnávání mluvy homerské s jinými jazyky, jaká byla původní její podoba; z latiny, oskičtiny a řeči etruské (!), v nichž prý utajeny jsou prvky nejstarší řeči řecké, ovšem zkalené a změněné (str. 77), lze prý stanoviti původní, pravý ráz řeči homerské. Payne Knight zaváděl po příkladu Bentleyově do textu netoliko digamma, ale i nejpovážlivější tvary, ke kterým na základě svého srovnávání řečtiny s jazyky italskými a na základě svých domněnek dospěl. Na př. *κράατος* vzniklo prý z původního *κάρατος*, *βλῆτο* z *βάλετο* (str. 87); m. *λόγου λόγοιο* byl prý původní tvar *λόγοϝο* (str. 91). Proto píše místo *'Ιλίου προπάροιθεν* : *ϝιλϝίοϝο προπάροιθεν* (Φ 104), m. *ἀνεψιοῦ* : *ἀνεψίοϝο*, m. *'Αιόλου* : *Αἰόλοϝο* a j. Místo *τύψας*, *τυφθείς* třeba prý psáti původní tvary *τύψανς*, *τυφθένς*, podobně m. *τύψασα* : *τύψαντσα* (str. 100), m. *ἆ* : *ϝᾶϝ* (srv. lat. vah; str. 138), m. *βίος* : *βίϝος* (od slovesa *ϝίϝω*, lat. vivo; str. 149) atd. Netřeba dokladů uváděti více. Pokus Payne Knightův byl násilný, ale zajímavý tím, že Payne Knight při něm způsobem, na onu dobu dosti překvapujícím, připadl někdy na tvary, které mnohým tvarům pozdějším byly základem a jež i nyní ještě předpokládáme; směle však soudil, že tvarů takových užíval Homeros, a bez rozmyslu, na základě svých theorií (někdy arci naprosto bludných), opravoval homerský text. Zajisté na př. *τύψας* předpokládá tvar *τύψανς*. Ale odkud věděl Payne Knight, že tohoto tvaru užíval ještě Homeros? Neuvážil možnosti, že taký tvar již za Homera mohl býti aspoň v jeho dialektu vyhynulý, ustoupiv již dávno tvaru jinému, mladšímu. I kdyby správna byla myšlenka, že text Homerův jest silně změněn a že musíme hledati původní jeho podoby: za dob Payne Knightových nebylo možno tento původní text sestrojiti, ježto srovnávací grammatika a také znalost řeckých dialektů byla tehdy v prvních počátcích. Nicméně není vše, co Payne Knight tvrdil, nyní již překonáno: i ti, kteří po něm měnili text Homerův, docházeli často k týmž původním tvarům, jako Payne Knight, nebo

aspoň k podobným. Jméno Bekkerovo a Nauckovo zastínilo ovšem jméno Payne Knightovo úplně; o jeho pokusu se mluvívá jako o pokusu nyní již naprosto překonaném, ač tomu nikterak tak není.

Prakticky provedl Payne Knight své zásady ve svém vydání Iliady (nazýval ji ϝιλϝιάς) a Odysseie, vyšlém r. 1820. V šlépěje Payne Knightovy vstoupili později zvláště Immanuel Bekker a August Nauck; ale oba k řešení otázky, kterou Payne Knight vzbudil, byli již mnohem lépe vědecky vyzbrojeni než ten, kdo ji první učinil.

I. Bekker ve svém vydání Homera (Carmina Homerica. Bonnae I. a II., 1858), jak známo, zaváděl digamma, tvary ἀφίῃ, ἐτίθῃ, ἐδίδω m. ἀφίει, ἐτίθει, ἐδίδον, ježto prý vznikly omylem při přepisování textu, starou abecedou ionskou psaného, v text psaný abecedou novou a j. v.*)

V stopách Bekkerových kráčel August Nauck; uveřejňoval svá mínění o původním tvaru homerského textu po dlouhá léta v »Bulletin de l'académie impériale des sciences de St.-Petersbourg« a ve zvláštních otiscích tohoto Bulletinu, pokud obsahoval články z klassické filologie a archaeologie, vyšlých pode jménem »Mélanges gréco-romains«. Prakticky a systematicky provedl své zásady ve vydání Homerovy Odysseie (v Berlíně 1874) a Iliady (v Berlíně 1877). Dle jeho mínění změnu homerského textu způsobili hlavně grammatikové alexandrinští, ale také byzantští.

Stoupenci toho směru jsou v novější době také J. van Leeuwen a M. B. Mendes da Costa, kteří spolu vydali ve dvou dílech Homerovu Iliadu (Lugduni Batavorum 1887 a 1889; 2. vyd. r. 1895 a 1896) a Odysseii (ib. 1890 a 1892; 2. vyd. 1897 a 1898). I oni jsou přesvědčeni, že rukopisy Homerovy jsou plny chyb, kterými se hřeší i proti základním pravidlům grammatiky a metriky, a mění text způsobem daleko násilnějším než činil na př. ještě Bekker. Kterak četné a podstatné tyto změny jsou, nejlépe vysvitne tomu, kdo srovná i třeba jen část obecného textu homerského s jejich textem. K jak odvážným pokusům se často uchylují, aby své theorie provedli, chci ukázati na jednom příkladě. U Homera, jak známo, vyskytují se tvary slovesné s augmentem i bez něho. Leeuwen a Mendes da Costa, soudíce, že pěvci homerští augment vždycky kladli a vyslovovali, ale nemohouce ho často beze změn velmi násilných v zachovaný text vpraviti, soudí, že pěvci homerští z nouze metrické augment vyslovovali velmi krátce, tak že jest jaksi mimo rhythmus a nepočítá se v počet slabik, k daktylskému metru potřebných. Proto, kde to metrum připouští, dosazují tvary augmentované; čtou na př. *Α* 6

---

*) Srovnati třeba i Bekkerovy Homerische Blätter, I. II. Bonn 1863 a 1872.

ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διεστήτην ἐρίσαντε,

ale *A* 34

'βῆ δ' ἀκέων παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης

a podobně často. Nemůže býti horšího poblouzení. Jak se toto 'βῆ vyslovovalo? Nebylo to ani ἔβη ani βῆ, nýbrž něco, co stálo jaksi mezi oběma tvary a v řeči zajisté se nikdy nevyskytovalo, nehledíme-li ani k tomu, že tvar 'βῆ, v němž se vyslovovalo jakési poloviční ε, přece jen rhythmus ruší.

Ještě lépe, než z jich vydání, lze poznati jich násilné zásady, jimiž upravují text Homerův, z Leeuwenovy grammatiky homerské, jež vyšla pod titulem: Enchiridium dictionis epicae, Lugduni Batavorum, 1894.*)

Stanovisko toto jest velice oblíbeno skoro u všech srovnávacích jazykozpytců novějších. I oni, vycházejíce od zásady, že přepisováním v novou abecedu a kritickými snahami grammatiků alexandrinských text Homerův byl na hojných místech, a to systematicky porušen, hledí arci přesně vědeckými methodami dílem nepravidelnosti Homerovy mluvy vysvětliti, dílem, kde se pravděpodobné vysvětlení nenaskýtá, odstraniti případnými změnami. I kdo by stanovisko jich v této otázce naprosto zavrhoval, nemohl by snahám jich upříti aspoň tolik uznání, že se jimi nejedna sporná věc v textu homerském buď úplně vysvětlila, nebo že aspoň vedly k odkrytí mnohých nesnází, jichž text homerský poskytuje, a že cestu ke správnému řešení této otázky značnou měrou upravily. Nebo jenom chybami docházíme zpravidla pravdy. I kdybychom byli tedy nuceni směr Payne Knightův a těch, kdo za ním jdou, na prosto zavrhnouti, nelze práci těchto učenců přece pokládati za marnou.

Na témž asi stanovisku, na kterém stojí většina srovnávacích jazykozpytců, jest i skladatel známé homerské mluvnice D. B. Monro (A grammar of the Homeric dialect, second edition, Oxford 1891), ačkoli, hledíme-li na př. k hyperkritickému stanovisku Leeuwenovu a Mendesovu, počíná si s jistou střízlivostí. V témž duchu pořízeno jest i jeho vydání Homera (v Oxfordě 1896), obsahující arci pouhý text bez všelikých poznámek.

Vydavatelé básní homerských chovají se k těmto opravným snahám různě. Není však tu místa, abychom četná vydání básní homerských s tohoto hlediska posuzovali. Celkem však lze říci, že i ti vydavatelé, kteří se směrem Bekkerovým a Nauckovým v theorii souhlasí, přece v praxi, při upravování homerského

---

*) Podobnou knihu vydal i Cavallin Den homeriske dialekten, I. Ljudlära. Lund 1892. Knihy té neznám. — Leeuwen a Mendes da Costa vydali již před tím školskou grammatiku homerskou, jež vyšla také v německém překladu Mehlerově v Lipsku 1886.

textu, vedou si více nebo méně konservativně. Těch, kdo o správnosti toho směru tak jsou přesvědčeni, že mění homerský text radikálním způsobem Nauckovým, je velmi málo.

Proti těmto theoriím již od mnoha let vystupuje hlavně Arthur Ludwich. Mínění jeho v té věci lze nejlépe poznati z jeho spisu »Aristarchs Homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos« (I. II. Leipzig 1884 a 1885). Spis ten, obsahující mnoho a někdy dosti ostré polemiky se zastanci názorů opačných, hleděl hlavně dokázati, že Aristarchova kritika byla velmi obezřelá; Aristarchos prý i tam, kde text homerský pokládal za porušený, neměnil ho konjekturami, nýbrž označoval jen ve svých vydáních Homera zvláštními znameními (*ὀβελός*, *διπλῆ* atd.), že ten neb onen verš pokládá za podvržený nebo nějak pozoruhodný. Šíře vykládal Aristarchos svá mínění o jednotlivých místech, kriticky sporných, ve zvláštních spisech, jež byly výklady Homerova textu, provázející a doplňující jeho vydání.

Ale Aristarchova úprava textu dosti záhy prý upadla v zapomenutí; jinak nebyl by měl Didymos potřeby, aby poměrně záhy po Aristarchovi napsal zvláštní knihu o jeho recensi homerského textu. Z toho soudí také Ludwich, že Aristarchos a kritikové alexandrinští vůbec neměli na změnu obecného textu valně působení; i přes jejich snahy text homerský zůstal v podstatě týž, jaký byl před nimi. Obecný text homerský udržoval se dle Ludwicha velmi houževnatě; proto také Ludwich všecky snahy, měniti homerský text dle určitých pravidel, rozhodně zavrhuje. Stojí tedy v homerské kritice textové na stanovisku velmi konservativním.

Dle zásad, jež po celý život svůj vytrvale hájí, upravil Ludwich i své vydání Homerovy Odysseie (I. II. Lipsiae 1889 a 1891). Vydání jeho je ovšem svrchovaně konservativní.

Mínění své podporoval Ludwich hojnými důvody. Přes to nedocházel dlouho hrubě víry a povšimnutí, a systematickému měnění homerského textu také nezabránil. Ba v novější době novými nálezy papyrových úryvků básní Homerových zdála se správnost jeho stanoviska valně otřesena. Neboť nálezy ty obsahovaly často text, od našeho obecného textu velmi odchylný; není tedy divu, že i vážní badatelé (Gomperz, Diels, E. Meyer, Mahaffy a j.) soudili, že text homerský v době předalexandrinské byl značně jiný než je text, který podávají naše rukopisy. Kdyby toto mínění bylo správné, bylo by se dostalo ovšem zásadám strany Bekkerovy a Nauckovy značné podpory; diplomaticky byla by dokázána pravda jejich tvrzení, že kritickými pracemi učenců alexandrinských text homerský značně byl změněn, a že jest úplně oprávněna snaha, dodati textu homerskému původní jeho podoby.*)

---

*) Seznam homerských úryvků papyrových, nalezených do r. 1896, je sestaven od Couvreura »Inventaire sommaire des textes grecs classi-

Proti mínění těch, kdož myslí, že z oněch nálezů papyrových lze činiti přesné závěry o podobě homerského textu v době předalexandrinské, obrací se velmi pozoruhodnými vývody nejnovější kniha Ludwichova »Die Homervulgata als voralexandrinisch erwiesen« (Leipzig 1898).

Jde při této otázce hlavně o papyrové fragmenty, vydané r. 1891 Mahaffym v Dublině, r. 1894 Nicolem v Paříži a r. 1897 Grenfellem a Huntem v Oxfordě.

Fragment v publikaci dublinské, pocházející z nekropole u místa Tell Gurob v území faijûmském, obsahuje 39 velmi zkomolených veršů (*Λ* 502—537); vlastně je na jednom sloupci papyru zachováno 20 konců hexametrů o 2 až 10 písmenech, na druhém 19 začátků hexametrů o 2—7 písmenech. Konce hexametrů na papyru souhlasí jen v 13 z 20ti případů s konci hexametrů vulgaty; na čtyřech místech v papyru vložen byl verš, po němž v jiných rukopisech homerských není stopy; na třech místech jsou varianty odjinud neznámé; jeden verš (515), od Zenodota vypuštěný, od Aristofana a Aristarcha athetovaný, neschází ani v našich rukopisech ani na tomto papyru; ze začátků hexametrů 15 z 19 shoduje se s naším textem, čtyři se odchylují; konečně jeden verš (530), jak se zdá, úplně scházel.

Vydavatel tohoto papyru Mahaffy*) soudil, ježto ostatní, datované listiny, s nimiž tento fragment tvořil obal mumie, pocházejí z třetího století př. Kr. (z doby Ptolemeia II. a III., z let 260—224), že tento fragment Iliady je asi o sto let Aristarcha starší. Z listin datovaných, jež vedle papyru nalezeny byly, lze vskutku souditi, že tento úryvek Homera není z doby po r. 224; naproti tomu mohl by býti starší i nejstarší datované listiny, pocházeti tedy z doby před r. 260 př. Kr. Ludwich (str. 9 n.), hledě k písmu papyru, míní však, že doby obou jmenovaných Ptolemaiovců, a tedy r. 285 př. Kr., jistě není starší. Že pokládán byl od některých kritiků za zbytek rukopisu předalexandrin-

ques rétrouvés sur papyrus« v Revue de philol. 20 (1896), 165 n. (č. 1—25). K tomu přistupují některé fragmenty později nalezené a uveřejněné od Grenfella a Hunta The Oxyrhynchus Papyri I. (London 1898), str. 46. Úryvky ty, obsahující části druhého zpěvu Iliady (v. 730—828 a 745—764), jsou z doby římské a podávají (s málo úchylkami) text vulgaty. V právě vyšlém druhém svazku Grenfellových a Huntových The Oxyrhynchus papyri (London 1899), str. 96 n. uveřejněn nový papyrový fragment Iliady V, 1—705, obsahující tedy skoro celý pátý zpěv Iliady. Vydavatelé sami připomínají, že text jeho je dobrý, ač arci ne prostý chyb, a rovněž s málo odchylkami od naší vulgaty. Ale i tento papyrus jest z doby římské (a sice není mladší r. 186 po Kr.; srv. str. 141) a k rozřešení otázky, o niž nám jde, právě tak nepřispívá, jako zlomky Homera, uveřejněné v díle prvním.

*) Literatura, týkající se tohoto i pozdějších nálezů, snadno se najde v uvedené knize Ludwichově. Proto v tomto článku, pokud není nezbytno, neuvádím ji obšírně a spokojuji se často s pouhými jmény učenců, kteří o té věci psali.

ského, stalo se zajisté jen tím, že obsahuje mnoho úchylek od vulgaty a že zdál se býti nedotknut kritikou učenců alexandrinských. Jistě jest opatrnější, neklademe-li vznik tohoto papyru do dob staršich třetího století př. Kr.

Z hojných odchylek od obecného textu vůbec nesmíme usuzovati o stáří tohoto fragmentu. I Zenodotovo vydání mělo velmi mnoho odchylek (str. 10 n.). Z hojnosti odchylek od obecného textu samých o sobě nelze tedy souditi, že fragment ten podává nám text předalexandrinský, ježto i v době alexandrinské byly podobné, od obecného textu velmi odchylné texty. Pro emendaci naší vulgaty fragment ten jest bez ceny; neobsahujeť žádného čtení, které by bylo lepší než čtení naší vulgaty (str. 18 n.). Naproti tomu podává tento faijûmský zlomek Iliady neklamné svědectví o tom, že v třetím století př. Kr. kolovaly texty homerské, které se od naší vulgaty značně lišily. Ale ani to poznání není nové. I z jiných pramenů bylo lze tak již před tím souditi; fragment faijûmský podává toho jen nový doklad (str. 20).

Starověcí filosofové, rhetoři, historikové a jiní spisovatelé prosaičtí citují, jak známo, Homera velmi často. Z citátů těch vyplývá (srv. str. 21 n. a hojnou sbírku citátů z Homera u starověkých spisovatelů na str. 71—133), že i před dobou alexandrinskou i po ní užíváno bylo textů homerských, které od naší vulgaty značně se lišily a zvláště na jednotlivých místech, právě jako fragment faijûmský, obsahovaly více veršů než naše vulgata. O témž poučují nás scholie a podobné prameny (na př. traktáty grammatické): v nich často zaznamenány jsou verše, jež pouze v některých exemplářích Homera se vyskytovaly a po nichž v našich rukopisech vůbec aneb aspoň v lepších není ani stopy. I sám začátek Iliady v některých textech zněl jinak než v naší vulgatě (str. 24 n.); z jednotlivých rukopisů homerských lze nasbírati hojně veršů, kterých text obecný nezná (str. 27 n.). V té příčině tedy fragment faijûmský nepodává vlastně nic nového, nýbrž obohacuje jen novými doklady dřívější naše vědomosti.

Jistá část papyrových fragmentů aigyptských dostala se do knihovny genevské; mezi nimi jest šest fragmentů homerských, z nichž pět má text shodný s naší vulgatou, šestý, obsahující konec XI. a začátek XII. zpěvu Iliady, řadí se co do svého významu k papyru faijûmskému. Vydány byly všecky tyto fragmenty r. 1894 (str. 49 n.). I text tohoto šestého fragmentu jest proti textu naší vulgaty přidáváním veršů rozšířen. Diels a Kenyon kladou vznik tohoto papyrového fragmentu do druhého století př. Kr. (str. 56).

Jiné podobné fragmenty homerské jsou fragmenty oxfordské a londýnské, vydané Grenfellem a Huntem v Oxfordě r. 1897 a kladené vydavateli do třetího století př. Kr., tedy do doby před Aristarchem. I tyto fragmenty mají text rozšířený.

V době alexandrinské byl tedy trojí text básní homerských: 1. obecný, zastoupený zachovanými rukopisy, starověkými citáty a také některými papyry; 2. texty, od grammatiků alexandrinských kriticky spracované; 3. texty rozšířené, jaké mají některé fragmenty papyrové a měly také exempláry homerských básní Aischinův, Aristoxenův a Apellikontův. Pro kritiku nemají tyto rozšířené texty ceny.

Texty kriticky spracované nebyly starší doby alexandrinské; papyry, obsahující texty rozšířené, jsou leckdy vskutku této doby starší. Jak stár je však — táže se Ludwich — náš obecný text, naše vulgata? Je vskutku správno, že pochází teprve od kritiků alexandrinských, kteří na základě textů starších, od sebe velmi odchylných, sestrojili kriticky text, jenž udržel se až na naše doby jako náš nynější text obecný, naše vulgata?

Ludwich, jak učinil již obšírně v dřívějším svém díle, opětně v tomto novém svém díle (str. 36 n.) dokazuje, že ono obvyklé mínění, jakoby nynější naše vulgata zakládala se na kritice učenců alexandrinských, je bludné. Naše vulgata není dílem grammatiků alexandrinských, zvláště pak ne dílem Aristarchovým. K Zenodotově úpravě homerského textu všecky naše rukopisy chovají se odmítavě, návrhů jeho — známých nám ze scholií — nepřijímajíce; ale ani Aristarchos, uznaný v starověku kritik básní homerských, neměl na utváření naší vulgaty vlivu. Je nesprávna myšlenka Nauckova a jiných, částečně Naucka mnohem starších badatelů, na př. již Wolfa, že omyly Aristarchovy text Homerův značně poškodily, ježto jeho opravy v době, pravé kritiky neznalé, byly kanonisovány. Naopak obecný text Homerův předalexandrinský, srovnáme-li jej s Zenodotovou a Aristarchovou úpravou textu, není v podstatě jiný než text poalexandrinský; příbuznost mezi Aristarchovým textem a našimi rukopisy, pokud jest, vysvětluje se tím, že i naše moderní vulgata i text Aristarchův zakládají se na společném pramenu, na antické vulgatě.

Důvody má proto Ludwich vnější i vnitřní. Ze zachovaných rukopisů ani jeden neobsahuje textu Aristarchova, ani ty rukopisy, které jsou opatřeny Aristarchovými znameními a scholiemi, tedy ani známý rukopis Venetus A, ani některé fragmenty s Aristarchovými kritickými značkami, na př. fragment oxfordský, pocházející z 5. století po Kr. (str. 42), nebo fragment musea britského, vydaný r. 1891 Kenyonem (srv. str. 43 n.), ač je snad sotva o sto let Aristarcha mladší; a tak i podobné fragmenty jiné. Homerských rukopisů nám dochovaných je skoro 300, psaných od 3. století př. Kr. až do 17. století po Kr. A ani jeden z nich nepodává textu Aristarchova nebo jiného kritika alexandrinského. Text Aristarchův tak zapadl, že již sto let po něm

pokládal Didymos za vhodné ve zvláštní knize jednati o čteních Aristarchových, a že ani Aristonikos, vykládaje marginální znamení Aristarchova, citátů svých homerských nebéře již z vydání Aristarchova (str. 45).

Příčiny toho jsou několikeré; jednak odpor grammatiků pergamských, jednak indolence obecenstva, jež houževnatě drželo se textu vulgárního. Ten text, ne text kritiků alexandrinských, byl také příčinou, že texty na verše bohatší (na př. text zlomku faijûmského) se značněji nerozšířily. Ze zachovaných rukopisů i starověkých citátů a z napodobení Homera u epiků, lyriků, dramatiků i prosaiků, jakož i z parodií komiků vidíme, že vulgata naše vznikla v době předalexandrinské.

Ludwich, jak vidno, stojí v příkré protivě proti Nauckovi a jeho stoupencům. Neboť, kdežto tito Aristarchovi a kritikům alexandrinským vůbec přikládají velmi značný vliv na upravení textu, jak se jeví v našich rukopisech, Ludwich jakýkoli podstatný vliv kritiky alexandrinské naprosto popírá. Bylo by dobře věc tuto ještě znova, systematicky vyšetřiti. Zkoumání dosavadní, tuším, nepostačí. Zkoumá na př. otázky tyto, pokud naše vulgata jest sestrojena pod vlivem Aristarchovým a zdali Aristarchos vskutku byl kritik bez konjektury, jak tvrdil Ludwich (Aristarchs Hom. Textkr. II, str. 167 n.), Cauer (Grundfragen der Homerkritik, Leipzig 1895, str. 11 n.). Učenec tento míní, že v našich rukopisech jsou sem tam také čtení Aristarchova, a uvádí toho doklady, ačkoli v příliš veliký vliv Aristarchův na vulgatu nevěří (str. 17). Mně se nezdá jeho argumentace zcela závazná, zvláště proto, že leckteré čtení, které se nám nyní jeví jako Aristarchovo, mohlo býti čtením některého rukopisu, které Aristarchos ve svůj text přijal, že tedy vlastně nenáleží jemu, nýbrž antické vulgatě. Totéž lze říci o otázce druhé. Aristarchos (srv. Cauer, Grundfr., str. 22 n.) leckde v poznámkách svých naznačil, že na určitém místě jiné čtení by pokládal za lepší. Dejme tomu, že čtení, které za lepší pokládal, nenalezl v žádném rukopise, nýbrž sám vymyslil. Rozhodující je, že taková čtení, bylo-li v rukopisech lépe dosvědčeno čtení jiné, třeba horší, nebo chceme-li takové své »konjektury«, přece dle zřejmých zpráv starověkých neodvážil se dáti do textu. Srv. doklady toho u Ludwicha Aristarchs hom. Textkr. II, str. 78 n.

Otázky té dotýkají se i nejnovější články T. W. Allena »The text of the Iliad« (Classical review XIII, 1899, str. 110 n.), kde také se pojednává o textu některých nám zachovaných zlomků papyrových, zvláště však druhý jeho článek »The ancient and modern vulgate of Homer« (ib. str. 334 n.). Allen zkoumá v něm poměr moderní vulgaty, jevící se v našich rukopisech, k vulgatě starověké. Dochází k výsledku, že vulgata našich rukopisů shoduje se s antickou v 60% případů; v 24% případů mají

naše rukopisy dílem čtení staré vulgaty, dílem čtení jiné; v 16% se starou vulgatou se neshodují. Jsou-li tyto, zajisté pracné výsledky Allenovy správné, to rozsuzovati není tu na místě. Odkud jsou ta čtení, odchylná od starověké vulgaty, jež se dílem ve všech, dílem v některých rukopisech našich vyskýtají, třeba dle vlastních slov Allenových dále zkoumati. Allen také hned na počátku svého článku ohlásil, že hodlá jednati o této věci v řadě dalších pojednání. Ale i kdyby dalším zkoumáním vskutku vyšlo na jevo, že text našich rukopisů nezůstal nedotčen kritikou alexandrinskou, zvláště Aristarchovou, že vskutku na některých místech text antické vulgaty ustoupil textu, doporučovanému některým kritikem alexandrinským, přece, tuším, mínění Ludwichovo v podstatě své obstojí. Že alexandrinská kritika podstatnějšího působení na starověkou vulgatu neměla, vyplývá již z dosavadních výkladů Ludwichových, a uznávají to i někteří zásadní jeho odpůrci (na př. Cauer). Zcela jasnému a přesnému rozřešení této otázky činí arci troskovitá a nedokonalá naše znalost prací kritiků alexandrinských a starověké vulgaty předalexandrinské značné obtíže.

Ludwich ve své nové knize hledí své myšlenky dokázati hlavně na základě c i t á t ů z Homera u starověkých spisovatelů. Citáty nejsou arci zcela spolehlivým pramenem k poznání homerského textu předalexandrinského: staří citovali často nepřesně (z paměti), někdy i úmyslně citáty měnili anebo je krátili (vzpomeňme jen na Platona), a citáty mohly býti porušovány a byly zajisté porušovány i písaři rukopisů. Ze sbírky citátů homerských, pořízené Ludwichem, vyplývá to zcela jasně. Třeba tedy citátů užívati s opatrností; zvláště nesmíme z větších nebo menších odchylek od obecného textu, jež v tom neb onom citátě se vyskýtají, hned bez podstatných důvodů souditi, že citát vyňat jest z nějakého textu, odchylného od naší vulgaty. Nicméně však přese všecky odchylky a omyly jest z Ludwichovy sbírky citátů očividno, ž e t e x t c i t á t ů a n y n ě j š í n a š e v u l g a t a v p o d s t a t ě s e s h o d u j í; zvláště však nejeví celkem citáty rozšiřování textu, jako některé papyry výše uvedené. I nejstarší spisovatelé nám známí (uvádím jen Herodota, Thukydida, Xenofonta, Platona, Aristotela) citují text, v podstatě shodný s textem naší vulgaty. V těchto citátech doby předalexandrinské jen asi na 44—53 veršů připadá jeden verš, proti naší vulgatě vložený, kdežto v papyrech, obsahujících text rozšířený, bývá již na deset veršů vkládán verš, ve vulgatě se nevyskýtající (str. 138 n.). Tedy spisovatelé předalexandrinští z největší části užívali dosud zachované vulgaty, ne textů rozšířených, jak je shledáváme v některých papyrech. Na př. v citátech pravých spisů Platonových nevyskýtá se a n i j e d i n ý v e r š, proti vulgatě vložený (str. 141). Musí tedy dle Ludwicha naše vulgata pocházeti již z doby předalexandrinské a nemůže býti dílem alexandrinských kritiků.

Text Iliady a Odysseie byl tedy již v době předalexandrinské, ba můžeme říci, již v pátém století před Kr. v podstatě takový, jaký je dosud.*)

Z citátů těch spolu vidíme, že text Homerův je v nich i co do tvarů slovných týž, jako v naší vulgatě. Mladší i starší spisovatelé, spisovatelé, jichž mateřský dialekt byl různý (Herodotos a Thukydides, Timaios a Eforos) citují Homera v témž dialektu, nedopřávajíce si toho, aby snad text jeho dle svého mateřského dialektu měnili. Výjimek (vzniklých nedbalostí nebo omylem paměti) je velmi málo (str. 143). Attičtí i neattičtí spisovatelé znají tedy a citují text v podstatě týž a shodný s naší vulgatou. Aspoň odchylky od naší vulgaty, sem tam se vyskytující, daleko nejsou takové, abychom mohli souditi, že v době předalexandrinské básně homerské měly text v podstatě jiný než v době pozdější (str. 147).

Ludwich, zamítaje právem legendu o Peisistratově redakci homerského textu, kteréž staří kritikové alexandrinští, ačkoli užívali všech jim přístupných, a to četných vydání (*Μασσαλιωτική*, *Ἀργολική*, *Κυπρία*, *Αἰολική* atd. atd.), ani slovem nepřipomínají (str. 156), zamítaje také právem domněnku, jakoby rhapsodové byli měnili a zvláště interpolovali text homerský (str. 159 n.), vykládá přesvědčivě (str. 164 n.), jak vznikaly v textu homerském varianty, jak jednotlivé exempláře Homera od diorthotů byly kaženy glossami, konjekturami, připisováním parallelních míst, jež od pozdějších opisovačů vkládány byly často do textu (str. 164 n., 170 n., 175 n. a 178 n.), tak že vedle obecného textu vznikaly i exempláře, jež měly text velmi porušený a hlavně přidáváním veršů rozšířený. Zbytky takových rukopisů jsou některé z uvedených papyrů.

Kritikové alexandrinští srovnáváním četných a různých rukopisů hleděli se domoci správného textu. Známo jest, že Zenodotos při očišťování homerského textu počínal si velmi radikálně. Velmi opatrný a střízlivý byl největší kritik starověku Aristarchos. Ale na vulgatu kritika jeho neměla, jak řečeno, hrubě vlivu; vulgata udržela se tak, jak byla před ním. Vidíme, že i verše, které Zenotos vymítal, Aristofanes a Aristarchos aspoň obelem naznačili, pokládajíce je za podvržené, přece v našich rukopisech se vyskytují; jen Aristarchova znamení a scholie poučují nás o tom, že Aristarchos přál si tu změny. Vulgata tedy i přes opravné snahy kritiků alexandrinských se udržela.

Z toho všeho soudí Ludwich — a to je koncovým výsledkem jeho spisu —, že naše vulgata, jsouc z doby předalexandrinské, jest jediným základem všeho bádání homerského

*) O citátech z Homera u Platona a Aristotela psal také G. E. Howes Homeric quotations in Plato and Aristotle (Harvard Studies in class. phil. VI, 153). Práce té neznám. Je mi nepřístupna.

(str. 154) a že v podstatě pochází od básníka samého (str. 159). Je-li tomu tak, nebyl-li text homerský po dobách Homerových podstatně změněn, nelze na př. souditi, že převáděn byl z aiolského dialektu v ionský, jak soudil Fick, ani nelze souditi, že byl později částečně attikisován, t. j. že vnikly v jeho ionštinu tvary attické (na př. hojné staženiny; str. 145 n.): text, jak jej máme, je v podstatě Homerův. Z toho úkazu, že Homerovi digamma bylo hláskou již napolo vymřelou a že v jeho mluvě je hojně dvojtvarů, soudí dále Ludwich (str. 183), že v mluvě homerské obrážejí se tvary různých dob, jazyk v různém stupni vývoje, ježto vedle tvarů starých vyskytují se v něm i tvary mladé, že je to zkrátka dialekt ne již živý, nýbrž umělý (srv. i str. 189).

* * *

Jde o to, jsou-li a pokud jsou tyto, zajisté pozoruhodné vývody Ludwichovy správné čili nic. Ludwich založil výklady své na posouzení homerských citátů starověkých spisovatelů. Citáty ty, jak přirozeno, nejsou zpravidla starší 5. stol. př. Kr. A že text Homerův v 5. století byl v podstatě týž, jaký máme nyní, to, myslím, Ludwich dokázal nezvratně. Z materiálu dosud sestaveného nelze stopovati text homerský přes 5. stol. př. Kr. Ale již v 5. stol. měl právě ty nepravidelné a od mnohých novějších kritiků měněné tvary, jichž původ aspoň z velké části přičítán byl grammatikům alexandrinským. To z hojných citátů homerských, které Ludwich vybral ze spisovatelů předalexandrinských, vyplývá velmi jasně a určitě.

Uveďme aspoň některé doklady toho. V Xen. Apomn. I, 2, 58 čteme v homerském citátu z *B* 198 n. právě tak *βοόωντα*, jako v našem textu; tamtéž čteme z *B* 189 tvar *ἀγανοῖς ἐπέεσσι*, kteréž tvary měnili někteří vykladatelé v *βοάοντα* a *ἀγανοῖσι ϝέπεσσ'*; u Arist. Eth. Nik. III. 11, p. 1116ª 32 čteme z *B* 393 tvar *φυγέειν*, zač nyní někteří kladou *φυγέμεν*. Tak vyskytují se v těchto citátech následující tvary, nyní od mnohých měněné*): *ναιεταώσας* (*B* 648), *ἐλάαν* (*E* 366), *σεῦ* (*H* 111), *δεπάεσσι* (*Θ* 162), *βαλέειν* (*Θ* 299), *ὀκρυόεντος* (*I* 64), *λιποῦσ' ἀνδροτῆτα* (*Π* 857), *ὠμηστῇσι* (*Ω* 82), *κρειῶν* (*ι* 9) a j. v. Zvláště kaceřované tvary s epickým rozvedením (j. *ναιεταώσας*) vyskýtají se v citátech hojně.

Zkrátka, i v citátech ze spisovatelů pátého století př. Kr. (Aristofana, Herodota, Thukydida) vyskytuje se homerský text týž, jako v našich rukopisech.

---

*) U Ludwicha snadno se najdou místa těch spisovatelů, u nichž citát se vyskýtá, ježto Ludwich seřadil citáty dle čísla citovaných veršů Iliady a Odysseie.

Mohl by se ovšem leckdo domnívati, že citáty homerské u těchto spisovatelů byly později změněny dle pozdějšího homerského textu; že tedy spisovatelé ti sami vskutku citovali jinak, text nějaký starší, který však v rukopisech jich spisů po změně homerského textu vytlačen byl pozdějším textem změněným. Domněnka taková zdá se mi však málo pravděpodobna. Což by se nebyl ani na jednom místě v citátech tak hojných zachoval text původní anebo aspoň nějaká stopa jeho? Mysleme si, že spisovatelé ti ve svých Homerech četli tvary *ναιετάουσαν*, *βοάοντα*, *κρεάων* a že je tak také citovali: nebyla by to veliká náhoda, že ani jeden takový tvar by se nebyl v tak hojných citátech jich udržel? Což někdo systematicky opravoval citáty u těchto spisovatelů podle pozdějšího textu homerského? A takové systematické, a to velmi pozorné opravování musili bychom tu předpokládati, ač je, tuším, velmi málo pravděpodobné.

Snůškou citátů dokázal tedy Ludwich zcela jasně, že aspoň v pátém století př. Kr. text Homerův byl v podstatě týž, jako nyní. Z toho následuje, nejen že není náš text dílem kritiků alexandrinských, nýbrž že není ani změněn při přepsání starého textu novou abecedou za Eukleida, jak se často soudilo. Nebo již spisovatelé, kteří psali před Eukleidem (před r. 403), jako Aristofanes, Herodotos, Thukydides, citují text týž.

Jestliže však Ludwich z této houževnatosti vulgaty homerské, která se drží v podstatě nezměněna po 2400 let (od pátého stol. př. Kr. až do našich dnů), tiše soudí, že tedy text homerský ani dříve před tím nebyl měněn, a že naše vulgata obsahuje celkem takový text, jaký vyšel z rukou básníků homerských, jest to soud aspoň dosud platně nedokázaný.

Nebyl-li text homerský změněn podstatně ani od učenců alexandrinských ani za Eukleida, byl-li již v pátém století př. Kr. týž, jako nyní, není ještě vyloučeno, že nepodlehl nějakým změnám před tou dobou. Důkaz Ludwichův potřebuje tedy doplnění, které dosud podáno nebylo.

Že by přepsání homerského textu novou ionskou abecedou, dle níž začalo se v písmě lišiti *ε*, *η* a nepravé *ει*, jakož i *ο*, *ω* a nepravé *ου*, bylo se událo teprve v době Eukleidově, není beztoho již nyní míněním obecným (srv. o té věci Cauer, Grundfr., str. 69 n., kde shledati lze i doklady k následujícím vývodům). Již Kirchhoff a Köhler soudili, že ionská abeceda byla u Atheňanů v užívání asi od dob válek perských (vskutku na nápisech attických vyskytují se ionská písmena porůznu již dříve v pátém století). Podobný soud pronesl i Wilamowitz. Je-li tomu tak, je velmi pravděpodobno, že i text homerský přepsán byl abecedou ionskou mnohem dříve než za Eukleida. Wilamowitz na př. klade jeho přepsání nejpozději do začátku pátého stol. př. Kr. Mínění podobné má i Cauer, soudě, jsa v tom v neshodě s mnohými bada-

teli novějšími, že Peisistratos, jenž první dle staré zprávy roztroušené dříve zpěvy homerské sebral v celek, je také původcem onoho úředního attického exempláře obou epopejí, z něhož všecky anebo skoro všecky ostatní opisy vznikly (str. 80 n.); starověká tradice básní homerských zakládá se prý na pramenu attickém (str. 86 n.); básně Homerovy byly prý poprvé napsány v Athenách (str. 92). Důkazy, které pro toto mínění Cauer uvádí, nezdají se mi nikterak závazné, ale tuto není místa jimi se obírati. Míním, že text Homerův mohl býti a byl zajisté napsán již před dobou Peisistratovou. Ale dejme tomu, že má pravdu Cauer a že teprve v šestém století př. Kr. básně Homerovy poprvé byly napsány: to zdá se mi býti jisto, že jejich přepsání v novou abecedu ionskou neudálo se teprv po úředním přijetí této abecedy za Eukleida, nýbrž, ježto asi byla tato abeceda již dříve v soukromém užívání, mnohem dříve; jak soudí Wilamowitz, aspoň na začátku pátého století př. Kr. Je-li tomu tak, nebylo by ovšem divu, že spisovatelé pátého století uvádějí text, tímto přepsáním porušený, ježto takový text byl již tehdáž v oběhu. Mínění Ludwichovo, že nemáme práva text homerský měniti, pozbylo by tím opory: v pátém století př. Kr. text Homerův, je-li výše uvedené mínění pravdivé, byl již vůbec změněn, a citáty spisovatelů nedokazují tedy pro původní podobu homerského textu pranic; nebo není vyloučena možnost, že změna homerského textu neudála se dříve.

Myslím však, že tato možnost není dosti pravděpodobna. Ludwich sám cítí (Homervulg., str. 68 n.), že k plné platnosti jeho důkazu bylo by třeba ještě zvěděti, jaký text homerský znali spisovatelé starší, tedy lyričtí a epičtí básníci, kteří psali před pátým stoletím a, jak známo, mluvu svou více nebo méně opírají o mluvu Homerovu, básníci epičtí téměř docela. Toto zkoumání třeba, a to podrobně, ještě provésti. Tuto chci pouze uvésti, k jakým výsledkům by asi podrobné zkoumání vedlo. Ukázalo by se, jak myslím, že nynější podobu homerského textu lze stopovati až do osmého století př. Kr. Arci zcela přesnému soudu vadí tu, bohužel, troskovitost materiálu; z básníků, starších 5. stol. př. Kr., máme sice hojné zlomky, ale přece jenom zlomky, z básní pak epiků, kteří psali mezi dobou homerskou a pátým stoletím př. Kr., dokonce zlomky velmi nepatrné. Než snad i s tímto tak chatrným materiálem lze dojíti nějakých výsledků, aspoň pravděpodobných.

Básníci lyričtí (zvláště elegičtí a jambografové), jak známo, přejímali hojné obraty i hojná slova homerská, tvarům, abych tak řekl, specificky homerským (j. *δείδω*, *ὀρόωσα* a p.) arci se vyhýbajíce. Stálo by za podrobné vyšetření, jaký byl text homerský, který znali. Šlo by tu hlavně o nejstarší básníky ionské a attické (Kallina, Archilocha, Solona). Odpověď na otázku tuto bylo by lze dáti jen na základě velmi podrobného a pozorného rozboru, učiněného se stálým přihlížením k zachovaným nápisům

ionským. Je-li ovšem pravda, co tvrdí O Hoffmann, Die griechischen Dialekte III (Göttingen 1898), str. 182 n., že u nejstarších lyrických básníků Archilocha a Kallina nevyskýtá se žádný tvar čistě epický (slova z Homera přejatá o rázu jich dialektu nerozhodují), a že teprve Mimnermos začíná užívati, ač zřídka, tvarů epických, jež s hláskovými pravidly jeho dialektu se neshodují, nebyl by asi výtěžek takového zkoumání valný. Mimo to řešení otázky stíženo jest poměrnou nečetností zlomků, jež z básní těchto básníků máme. V tom Hoffmannovi třeba ovšem dáti za pravdu, že ne všecky tvary, které u těchto básníků zdají se homerské, jimi vskutku jsou. Mohou pocházeti také z ionského dialektu básníkova. Přece však by se sem tam našlo leccos, z čehož bychom mohli aspoň přibližně souditi o tom, jaký text homerský básníci tito znali. Na př. u Tyrtaia, jehož dialekt ionský arci Hoffmann (na u. m. str. 184) nepokládá za čistý, ježto Tyrtaios, rodem Lakon, psal dialektem sobě cizím, čteme ve frg. 7: *οὐλομένη μοῖρα* (srv. *A* 2 *οὐλομένην*; Leeuwen a Mendes da Costa čtou: *ὀλομένην*). Tvary dat. plur. kmenů na *ᾱ* končí se u Homera také na -*ῃς*, kteréž leckteří filologové (na př. Nauck, Leeuwen a Mendes da Costa) jsou nakloněni všude měniti v *ῃσι* (po případě *ῃσ'*), pokládajíce místa, kde tyto tvary nelze bez obtíže dosaditi, za porušená nebo interpolovaná. U Sol. frg. 24, 4 čteme však také *πλευρῇς* (*γαστρί τε καὶ πλευρῇς καὶ ποσὶν*), jež by také nebylo možno odstraniti jinak než násilnou konjekturou. Či je pravděpodobno souditi, že na př. Tyrtaiovo *οὐλομένη* nebo Solonovo *πλευρῇς* dostalo se do jeho textu dle pozdějších rukopisů homerských, že sami u Homera četli *ὀλόμενος* a tvary na *ῃσι*? Nebo psal Tyrtaios na př. *εὖτέ τιν' ὀλομένη μοῖρα κίχοι θανάτου*, ač on sám i lyričtí básníci vůbec ukládali si jistou míru při užívání všelijakých těch licencí prosodických, kterých následkem zvláštního vývoje mluvy homerské u Homera jest hojnost? Nebo máme souditi, že podobné tvary vyvinuly se teprve v pozdější ionštině a odtud že se dostaly do textu homerského? To podle výkladů Hoffmannových (na u. m. str. 416) by bylo málo pravděpodobno.

Pravděpodobno jest, že epičtí básníci před 5. stoletím př. Kr., tedy hlavně tak zvaní básníci kykličtí, kteří si osvojili epickou mluvu Homerovu docela, znali týž text Homerův, jaký máme my. Ani kykličtí básníci neznají již digamma, užívají vedle tvarů stažených i týchž nebo podobných tvarů nestažených; srv. na př. Kypria fr. 1, 5: *ῥιπίσσας πολέμου μεγάλην ἔριν Ἰλιακοῖο*;*) také u kmenů na *οι* užívají tvarů stažených, na př. Kypria fr. 6, 5: *πατρὶ Διὶ Κρονίωνι· ἐτείρετο γὰρ φρένας αἰδοῖ*, nekladou leckdy augmentu (Ilias parva frg. 2, 1 n.: *Αἴας μὲν γὰρ ἄειρε καὶ ἔκφερε δηιο-*

*) Cituji fragmenty dle Kinkelových Epicorum Graecorum fragmenta I, Lipsiae 1877.

τῆτος ἥρω Πηλείδην) a j. Mohlo by se ovšem říci, že tvary stažené byly za jejich doby již vůbec v užívání, že tedy z tvaru αἰδοῖ, jenž se vyskýtá v Kypriích, nemůžeme ještě souditi, že jej znali také u Homera; ale u jiných tvarů bychom sotva vystačili s takovým vysvětlením.

V Ilias parva frg. 6 čteme (ἄμπελον) χρυσείην φύλλοισιν ἀγανοῖσι κομόωσαν (místo je nějak patrně porušeno). Máme tu týž nápadný tvar slovesa κομάω, jako na př. v *B* 542 (Ἄβαντες) ὄπιθεν κομόωντες (někteří píší za to κομάοντες). Podobně v Nostoi frg. 6: κόρον ἡβώοντα.*) Máme i tu se domnívati, že básníci kykličtí psali, jako Homeros, κυμάουσαν, ἡβάοντα atd., a že také v jejich textu podivné tyto tvary vznikly chybou, touž chybou, jako v textu homerském, nebo že byly v text kykliků z textu homerského přeneseny? Mně nezdá se takové domnění hrubě pravděpodobné. Spíše — přes nepatrný materiál, který máme, a jehož troskovitost brání nám ve zcela určitém soudu — zdá se mi mnohem pravděpodobnější, že i kyklikové znali text Homerův v podstatě taký, jaký jest až dosud, že lze tedy naši vulgatu stopovati až do začátku olympiad, do osmého století př. Kr., až k té době, kdy asi vznikly básně Hesiodovy (o jejichž textu platí totéž, co o textu Homerově) a poslední úprava básní homerských. Nebyly-li básně homerské napsány vskutku dříve než asi v 6. století př. Kr., tedy tvary takové nedostaly se do textu omylem písařů, ježto byly již v těch básních, dokud básně ty byly pouze uchovávány pamětí; byly-li však básně homerské napsány již dávno před tou dobou (jak také já soudím), obsahovaly již nejstarší jich exempláry text v podstatě týž, jako naše rukopisy.

Přihlédněme však blíže také ke spůsobu, jakým vznik podobných těžko vysvětlitelných tvarů se vykládá, a uvažme, kolik má tento výklad v sobě pravděpodobnosti.

Tvary, dosud náležitě nevysvětlitelné, pokládají mnozí, jak jsme již seznali, rádi za chyby písařů. Vyskýtají se na př. u Homera tvary κεκληγῶτες, κεκμηῶτι, τεθνηῶτος vedle tvarů κεκλήγοντας, κεκλήγοντες a pod., jež dosvědčeny jsou v dialektu lesbickém, thessalském a boiotském; v těchto dialektech part. perf. skloňováno bylo pravidelně jako part. praes. Soudívá se tedy, že písaři athenští, neznající těchto tvarů aiolských, psali místo nich s metrickou chybou tvary na -ότες, tedy κεκληγότες, κεκμηότι, τεθνηότος. Jiní konečně písaři, spozorovavše metrickou chybu, utvořili, aby ji odstranili, dle analogie attických tvarů τεθνεῶτος a pod. ony »nestvůry« κεκμηῶτι atd., jež zachovány

*) Také v Antimachově Thebaidě, v básni ovšem mnohem později, vyskytovaly se takové tvary; srv. frg. 16, 3: περιφραδέως κερόωντες.

jsou v našich rukopisech (Cauer, Grundfr., str. 38). Podobně psáno prý místo původního ἧος τῆος od attických písařů ἕως τέως, a aby se chyba metrická takto vzniklá odstranila, utvořen později a vsazen do textu nevysvětlitelný tvar εἵως, τείως. Tak vznikly prý místo původních tvarů σπέεος, κρεάων prostřednictvím attických tvarů σπέους κρεῶν, jež bezmyšlenkovitostí písařů dostaly se do textu a způsobily metrické chyby, podivné tvary σπείους, κρειῶν (Cauer na u. m., str. 39 n.). Dle známého Wackernagelova výkladu tak zv. epického rozvádění (ektase) dosazovány byly místo nestažených tvarů (ὁράω, ὁράοιτε) od písařů, jimž attičina byla obvyklá, mimovolně stažené tvary attické (ὁρῶ, ὁρῷτε), jež však verš rušily; aby se metrické chyby takto vzniklé odstranily, pozdější generace dosadila tvary nesprávné a nevysvětlitelné ὁρόω. ὁρόωτε, ὁράαν a pod.

Že špatným přepisem homerského textu vznikaly v něm chyby, zvláště při převodu textu ze staré abecedy v novou, soudili již staří kritikové, ačkoli ani zdaleka nepřikládali těmto οἱ μεταχαρακτηρίσαντες tak důležitou úlohu, jaká se jim přikládá nyní (srv. o těchto starověkých míněních výklad Ludwichův, Aristarchs hom. Textkr. II, str. 420 n.). V nové době je však míněním téměř obecným, že hojná domnělá porušení homerského textu vznikla touto částečně čistě mechanickou cestou. Zkoumejme, pokud je toto mínění pravděpodobné.

Pochybnosti již vzbuzuje, že by text Homerův v starověku byl se zakládal takřka výhradně na exemplářích attických. Což opisovali Homera vskutku jen attičtí písaři, anebo pošly všecky starověké četné rukopisy Homerovy vskutku jen z attického nějakého exempláře? Tuto, již a priori málo pravděpodobnou myšlenku lze hájiti jen způsobem dosti sofistickým, ba nutno, chceme-li ji opříti jen poněkud pravděpodobnými důvody, věřiti i legendě o Peisistratově attické redakci homerského textu. A můžeme vskutku, i kdybychom připustili tento attický původ starověkých rukopisů homerských, starověké ty písaře attické pokládati za tak neumělé a nedbalé, že ne jen po různu, ale na přehojných místech a takřka systematicky dosazovali do textu pozdější tvary attické, ačkoli se jimi často i metrum rušilo? Byli ti písaři tak hexametru neznalí, ačkoli básně Homerovy byly všeobecně oblíbeným čtením a byly i veřejně recitovány při různých slavnostních příležitostech?*)

*) K jakým koncům při takových domněnkách dojdeme, budiž ukázáno na jednom příkladě. Homeros užíval (vedle správně stažených tvarů sloves na -άω) i tvarů nestažených (srv. Monro, Hom. Grammar², str. 52 n.), jež až dosud v textu se udržely. Tvary tyto nestažené skoro všude (ale ne přece všude) písaři i proti metru stahovali; jiní, spozorovavše tím povstalé metrické chyby, rozvedli je zase, ale ne ve správné tvary nestažené, jež mohli z Homera znáti, nýbrž nazdařbůh v tvary na -ᾴᾳς (ὁρᾴᾳς), -όων (ἀντιόων) a pod. Při prvních písařích musíme předpokládati naprostou neznalost metriky, při druhých věru

Mně toto mínění nezdá se hrubě pravděpodobné přes všecky ty četné, ale slabé důvody, které se pro ně uvádějí. Poznati lze tyto důvody přehledně z uvedeného díla Cauerova, str. 35 n. Sám Brugmann v Ind. Forsch. IX (1898), str. 161 varuje před domněním, že porušování homerského textu v době předalexandrinské dálo se takřka bezhlavě.

Cauerovu mínění o napsání homerského textu za Peisistrata a jeho následcích pro osudy homerského textu nevěří ovšem ani Ludwich v polemickém článku v Jahrb. f. class. Phil. 42 (1896), str. 13 n. Právem diví se Ludwich, že by nikdo z Atheňanů a Řeků nebyl si všiml domnělých nestvůr, vzniklých opravou těchto nemetrických čtení rozváděním tvarů (j. *ἀντιόωσιν*), nýbrž že naopak od té doby tvary dříve neslýchané všichni pokládali za ryze epické. Diví se právem, že při přepisu homerského textu za Peisistrata písaři měli tak malou znalost pravidel metrických, ač se v Athenách před Peisistratem i po něm tvořilo dosti bezvadných hexametrů, že písaři nechtíce a nevědomky zaváděli do textu homerského tvary attické, ač nedávno před tím v básních attického básníka Solona vyskytla se pravá spousta neattických tvarů epických (str. 14 n.). Kdo toto vše klidně a nepředpojatě uváží, sotva bude věřiti, že by byl text homerský od písařů býval mimovolně sice, ale takřka systematicky měněn. Tím nebudiž řečeno, že snad chyb, vzniklých špatným přepisem a vnikáním attických tvarů, vůbec v textu homerském není; ale jsou-li, jsou zajisté ojedinělé a zbyly jistě i při sebe nedbalejším přepisu vedle nich také tvary původní.

Obtíže, spojené s tímto názorem o domnělém porušování původního homerského textu písaři, zvyšují se znamenitě, uvážíme-li dále, že navrhované dosazování oněch správných starších tvarů nelze zpravidla provésti důsledně, nechceme-li na některých místech sáhnouti k násilnému měnění homerského textu. Pravda tohoto tvrzení objeví se nám nejlépe na několika konkretních případech.

V nynějším homerském textu je mnoho tvarů stažených, za které Nauck a jeho stoupenci žádají tvarů nestažených, píšíce na př. m. *λούσομαι, λούσατο* a p. *λοέσσομαι, λοέσσατο* a p. Ale v ζ 210

λούσατέ τ' ἐν ποταμῷ, ὅθ' ἐπὶ σκέπας ἔστ' ἀνέμοιο

(podobně i v ζ 216 a 219) nelze tvar stažený nahraditi prostě tvarem nestaženým. Nauck uchyluje se tu ke konjekturám dosti

naprostou bezmyšlenkovitost nebo nepozornost, spojenou s velikou smělostí, když rozváděli stažené tvary mechanicky, jak chtěli, ač správné nestažené tvary v textu, který opisovali, se také vyskytovaly. A těch jich bezmyšlenkovitostí do textu zavedených nestvůr nikdo nepozoroval, tak že v textu tom udržely se až na naše dni!

odvážným (čte na př. v ζ 210 *δείξατε* m. *λούσατε*). Srv. o té věci Ludwich, Aristarchs Homerische Textkritik II, str. 23.

Podobně navrhuje Nauck — mimo hojná jiná rozvádění forem stažených — v Mél. gr.-rom. III, str. 240 n. všude nestažené tvary substantiv na *οι*; píše tedy na př. m. *ἠῶ δῖαν* — *ἠόα δῖαν*; m. *αἰδοῦς*, *Καλυψοῦς* — *αἰδόος*, *Καλυψόος* a pod.

Ale v υ 171

οἴκῳ ἐν ἀλλοτρίῳ, οὐδ' αἰδοῦς μοῖραν ἔχουσιν

nebo v δ 188

τόν ῥ' Ἠοῦς ἔκτεινε φαεινῆς ἀγλαὸς υἱός

nebo v Θ 470 a 525, kde rovněž na začátku hexametru čteme *ἠοῦς δὲ* a *τὸν δ' ἠοῦς*, nelze tvar nestažený dosaditi bez porušení metra, po případě bez konjektury nebo vyloučení celého verše.

Mohl by někdo namítnouti, že zpěv Θ nebo zpěv υ, kde se takové tvary vyskytují, jsou pozdějšího původu. Ale v části jistě nejstarší, na samém začátku Iliady Α 9, máme podobný tvar:

Λητοῦς καὶ Διὸς υἱός · ὁ γὰρ βασιλῆι χολωθεὶς . . .

Tu Nauck uchyluje se k variantě Aristoxenově *Λητοῦς ἀγλαὸν υἱόν* a čte proto *Λητόος ἀγλαὸς υἱός*. Jak slabý základ má tato varianta Aristoxenova, vyplývá i ze samého výkladu Nauckova (v Mél. III, str. 242, pozn. a IV, str. 437 n.). Ani Leeuwen a Mendes da Costa neodvážili se přijmouti ji do textu.

Za *ἦν* chce čísti Nauck (ib. III, str. 250 n.) *ἔεν*; ale v Ψ 670 a v Π 60 (Π náleží k nejstarším částem Iliady) vyskýtá se konec hexametru *οὐδ' ἄρα πως ἦν*, kde jest nucen opět sáhnouti ke konjektuře L. Meyera *οὐδ' ἄρ' ἔεν πως*. Ostatně ještě na dvou jiných místech nelze se tvaru *ἦν* zbýti bez konjektury. Leeuwen a Mendes da Costa ani tuto Naucka nenásledují.

Místo *ἄτη* vyskýtají se u básníků sem tam tvary *ἀάτη* a *αὐάτη*. Nauck (ib. III, str. 230 n.) dosazuje u Homera tyto tvary všude za *ἄτη*. V Τ 88 (*φρεσὶν ἔμβαλον ἄγριον ἄτην* na konci hexametru), v Γ 100, Ζ 356, Ω 28 (*Ἀλεξάνδρου ἕνεκ' ἄτης*) nelze však *ἄτης* změniti pro metrum. Nauck ta místa pokládá tedy za porušená: navrhuje dle jedné staré varianty *Ἀλεξάνδρου ἕνεκ' ἀρχῆς*, na prvém místě (Τ 88) dokonce *βάλοι ἄγριον ἐν φρεσὶ θυμόν*. Ani v té věci nedošel Nauck u všech svých stoupenců souhlasu.

Někde bylo by lze takové návrhy provésti bez násilných konjektur; přece však vzbuzuje pochybnost hojný počet míst, na nichž domnělé novější tvary se vyskytují. V Mélanges gréco-romains III, str. 210 n. navrhuje na př. Nauck u slova *κλέος* a slov od něho odvozených všude tvary nestažené; tedy m. *κλέα*,

κλεῖα — κλέεα (m. κλέα ἀνδρῶν : κλέε' ἀνδρῶν), m. Ἡρακλῆος, Ἡρακλῆι — Ἡρακλέεος, Ἡρακλέεϊ, místo Ἀντίκλεια a Εὐρύκλεια — Ἀντικλέεια, Εὐρυκλέεια. Jméno Antikleia vyskýtá se u Homera ovšem jen jednou, ale Eurykleia 24krát! Přes to však, že toto jméno tolikrát se vyskýtá ve formě stažené, nehrozí se Nauck jeho změny.

Důslednému provedení takovýchto změn staví se tedy v cestu značné obtíže, a proto i velmi horliví stoupenci Bekkerovi a Nauckovi v praxi počínají si často mírněji než v theorii.

Sám Cauer na př. je si vědom, že změny, navrhované v homerském textu, nelze provésti často důsledně, a přidržuje se v jistých případech textu obecného (srv. Grundfr. str. 55, 57, 59). Jest si dobře vědom, že myšlenka Bentleyova, Bekkerova, Nauckova a jiných, odstraněním pozdějších změn vrátiti text homerský všude v původní podobu, je neprovedná, a že při nynějším upravování zůstává text ten podobně pestrým, jako je vulgata, jen v jiné poněkud spůsobě (str. 59 n.). Právě proto jest počínání jeho i jiných polovičaté. Radikální přeměně, při které by nebylo třeba užiti často násilných konjektur, text Homerův houževnatě se vzpírá. Prakticky prováděl Cauer své zásady ve svém vydání Homera. Stanovisko své odůvodnil také na př. v úvodě k prvnímu dílu svého vydání Iliady (editio maior, Vindobonae, Pragae, Lipsiae 1890), str. XI n. Cauer v theorii zaujímá tedy jakési stanovisko prostřední mezi oběma směry, přece však je vlastně přívržencem směru Payneova a jeho následníků.*) Důsledně ovšem tvary starší nezavádí: tak často nahrazuje sice tvary stažené nestaženými, jinde však je ponechává z příčin, o kterých se tuto šířiti nechceme. Kdežto na př. ve frasi ἔπεα πτερόεντα προσηύδα (Α 201) ponechává tvar stažený, v Α 92 mění ve slovech καὶ ηὔδα μάντις ἀμύμων sloveso ηὔδα v ηὔδαε a j. v.

Zkrátka i mnozí velmi horliví stoupenci Payneovi a Nauckovi nemohou a neodvažují se zásady jich v praxi prováděti důsledně.

Shrneme-li stručně, co jsme dosud vyložili, můžeme s velikou pravděpodobností tvrditi toto. Text homerský nebyl změněn podstatně od kritiků alexandrinských; nebyl také změněn podstatně od písařů, přepisujících text, psaný abecedou starší, v abecedu novou. Byl-li tedy kdy změněn, musil býti změněn již před tou dobou, ba vlastně, jak jsme vyložili již v osmém století př. Kr. Vnucuje se tu pak sama otázka: kým tedy byl změněn a proč? Na tuto otázku lze, tuším, těžko dáti odpověď uspokojující; naopak maně připadáme na myšlenku, že tento text přece snad pochází již od básníků homerských, a že třeba dříve

*) To myslím dobře mu vytýká Ludwich v článku již uvedeném v Jahrb. f. Phil. 42 (1896), str. 1 n.

se pokusiti o vysvětlení všelikých těch nápadných tvarů, než přistoupí se k jich měnění.

Zpěvy homerské jsou epopeje umělé, vzniklé na základě prostonárodních básní epických, skládaných nejprve aiolskými, potom, když zpěv epický se rozšířil k Ionům, ionskými aoidy. Ionští aoidové, jdouce ve stopách aoidů aiolských, přejali zároveň s veršovou technikou jejich i jistá slova a tvary aiolské, které mísili při skládání svých básní v dialekt svůj ionský. Aiolské jsou zajisté tvary a slova: *πίσυρες* (m. *τέτταρες*), *φήρ* m. *θήρ*, *ἀργεννός*, *ἐρεβεννός* (vedle ionského *φαεινός* a pod), pronominální tvary *ἄμμες*. *ὔμμες*, *ἄμμιν*, *ὔμμιν*, tvary *αὐέρυσαν*, *αὐίαχοι* a j. v. (srv. Cauer, Grundfr., str. 98 n). Ze staré aiolské poesie utkvěly tedy v básnické poesii ionské jisté obraty a výrazy, zvláště asi byly-li vázány na určitá místa verše (Cauer na u. m., str. 115). Aiolismy ty byly příčinou, proč, jak známo, Fick — neprávem — se domníval, že zachované zpěvy homerské původně byly sepsány aiolsky od pěvců aiolských a po ionisování aiolské Smyrny kolem r. 700 př. Kr. převedeny dosti povrchně v ionštinu. Ale aiolismy homerské lze vyložiti zajisté i bez této domněnky. U Ionů, básnících podle starších vzorů aiolských, povstaly pak zachované nám zpěvy homerské, jež jsou jaksi ukončením oné dlouhověké prostonárodní poesie epické; dialekt jejich tedy není čistý: jest to ionština se zbytky tvarů a slov aiolských, přejatých z epické poesie aiolské.

Ale také u Ionů pěstován byl zpěv epický dlouho, než došlo se k sepsání básně větší, původní Iliady. V době tak dlouhé ionština se měnila; básníci mladší užívali slovné i tvarové zásoby svých předchůdců, přejímali od nich ustálené obraty v starší jazykové podobě, ale živé mluvě, kterou sami hovořili, neodolali do té míry, aby vedle tvarů a slov starších neužívali také tvarů a slov mladších, za jejich doby obvyklých. Totéž činil Homeros. Homerský dialekt jest tedy mluva, složená z archaismů a neoterismů zároveň; není to mluva, jaká kdy v této spůsobě byla mluvena, nýbrž mluva umělá, chovající v sobě vedle některých prvků aiolských tvary a slova různých, od sebe snad dosti odlehlých dob. Máme tedy na př. právo vymítati z ní tvary stažené? Nelze si mysliti, že za Homera v určitých případech (ne snad ještě ve všech) v skutečné jeho mluvě se stahovalo, a že tedy ona míšenina tvarů stažených a nestažených vysvětliti se musí tím, že pěvci homerští, sami již užívajíce tvarů stažených, dle starších vzorů a kanonisované takřka starší epické mluvy ionské, která nestahovala, kladli podle potřeby verše a také dle své vůle a nálady brzo tvar stažený, brzo nestažený? Nauck chtěl na př. všude místo *παῖς* klásti *πάϊς*. Kdo nám za to ručí, že za Homera v živé mluvě nebyl již jen stažený tvar *παῖς*, a že *πάϊς*, kde se vyskýtá, je holý archaismus? Podobně jest s digamma. Sám Cauer (Grundfr., str. 43, 50 n., 62 n.), jenž se přece silně kloní

na stranu těch, kdo chtí měniti text Homerův, hledě z jich theorií zachrániti, co zachrániti možno, uznává, že Ilias a Odysseia básněny jsou v dialektu, který již ϝ neměl a nevyslovoval, a tvrdí zřejmě, že pěvci homerští již sami nevěděli, proč píší ἀπὸ ἕο, μέγα ἰάχων a pod. a proč v takových skupinách slov připouštějí průzev. Nelze tedy digamma do textu zaváděti.*) Také by takové počínání musilo vésti k hojným a násilným změnám textu, kdyby se mělo digamma dosaditi všude tam, kde vskutku původně se vyslovovalo. I v nejstarších částech Iliady najdeme místa, kde ϝ beze změny dosaditi n e l z e; εἰπεῖν mělo jistě původně v násloví digamma: ve spojení ὄφρ' εἴπω bez násilné změny ho neumístíme. A takových příkladů je hojnost. Byla vyslovena domněnka, že ϝ u Homera jest hláska již klesající, která někde ještě působí, jinde nikoli. Ale hláska, která po sobě nezanechává často ani stopy nějakého působení, jest již zajisté m r t v a. Kde se dosud její působení zdánlivě jeví, na př. při domnělém zamezování průzevu, j. τε (ϝ)ἄναξ a pod., třeba věc vysvětliti jinak. V aiolské poesii epické a as i starší ionské digamma žilo; ve slovech na př. τε ϝάναξ nebylo průzevu. Když ϝ z ionštiny (již velmi záhy) vymizelo, užívalo se ustálených obratů dále, ačkoli po vymizení ϝ jevily průzev. Z v y k průzev ospravedlňoval. Podobně třeba vysvětliti i zdánlivé dloužení krátkých vokálů před násloVím původně digammovým; v homerském výrazu τεῖχός τε ῥῆξειν není τὲ již zdlouženo dvojitou konsonancí ϝρ ve ϝρήξειν, nýbrž klade se na místo slabiky dlouhé dle starého zvyku, pocházejícího z doby, kdy τὲ před ϝρήξειν, dokud toto slovo mělo v násloví ϝρ, bylo vskutku polohou d l o u h é.

Leckteré nedůslednosti v homerském textu lze tedy vysvětliti míšením dialektů a míšením tvarů starších a novějších. Ale zbývá i při tomto mínění ještě mnoho tvarů, které zdají se vůbec nevysvětlitelny. Mohli i takových tvarů užívati pěvci homerští? Myslím, že mohli.

Dialekt básní homerských jest dialekt již m r t v ý. Tou mluvou, kterou skladatelé Iliady a Odysseie psali, za jich doby již nikdo nemluvil. Zda-li nelze, má-li se věc tak, domnívati se, že básníci homerští, skládajíce verše své v dialektu, pro jehož charakteristické vlastnosti neměli a nemohli již míti náležitého citu, netvořili v něm sami tvary, které se s původním rázem tohoto dialektu nesnášely? Bylo již častěji k tomu poukazováno, že někteří básníci homerští užívají ustálených u Homera obratů jinak než jiní jejich soudruzi, že dávají jim význam neobvyklý (doklady toho i následujícího na př. u C h r i s t a, Homer oder

*) Novějším zkoumáním vyšlo na jevo, že digamma nelze zaváděti ani do básní Hesiodových.

Homeriden, zweite Ausg., München 1885, str. 99 n.; srv. také poučný příklad u Cauera, Grundfr. str. 122 n.), ba že se u nich vyskýtají tvary špatně tvořené. Na př. *K* 285 čteme verš *σπεῖό μοι, ὡς ὅτε πατρὶ ἅμ' ἕσπεο Τυδέι δίῳ.* Tvar *σπεῖο* je nesprávný (proto navrhují a čtou někteří, na př. Leeuwen a Mendes da Costa, *ἕσπεό μ' ὡς*). Čekali bychom vskutku buď *ἕσπεο* nebo *σπέο* (att. = *σποῦ*); neboť u Homera vedle *ἕσπωμαι, ἑσποίμην, ἑσπόμενος* máme i tvary *ἐπι-σπόμενος* a pod. (srv. Munro, Hom. Gram.², str. 40). Kdo neodvážili se odstraniti tento ojedinělý tvar konjekturou, dobře ukazovali k tomu, že tento imperativ může býti tvořen analogicky podle imperativu *αἰδεῖο* a pod. Sám Brugmann v Ind. Forsch. IX (1898), str. 159 pozn., ač kloní se ke čtení *σπέο μοι*, přidává zajisté právem: »Möglich wäre freilich auch, dass ein Volkssänger, der *αἰδεῖο* wegen *αἰδέο αἴδεο* . . . auf *αἴδετο αἰδόμενος* bezog, neben *σπέσθαι* ein *σπεῖο* wagte.« Tento poslední výklad je zajisté lepší navrhované změny.

Nebo v starém zajisté zpěvu *Π* 208 čteme

φυλόπιδος μέγα ἔργον, ἕης τὸ πρίν γ' ἐράασθε;

ἕης kladeno tu m. *ἧς*, a je to tvar docela nesprávný. Někteří vskutku verš ten násilně opravují. I tu zajisté *ἕης* utvořeno analogicky dle tvaru *ὅου* (m. *οὗ* = *οἷο*), který se rovněž u Homera vyskýtá a rovněž je nesprávný a bývá měněn v *ὅο*.

V *K* 462 a na několika místech Odysseie vyskýtá se nápadný tvar *τοῖσδεσσι*, v němž i druhá část se sklání; v *Ω* 425 nápadný inf. *διδοῦναι* a j. v.

Řadu těchto příkladů bylo by lze rozmnožiti. Střízlivější kritikové připouštěli, že jsou v Homeru (ovšem ojedinělé) chybně tvořené tvary, a často z takých tvarů soudili, že místo, kde se vyskýtají, pochází od pěvců pozdějších.

Brugmann sám v článku již uvedeném ukázal na některé tvary, jež snad utvořeny byly od mladších pěvců, kteří dialektu homerského již dobře neovládali. Ale nemohli je utvořiti i pěvci starší, uvážíme-li, že i Homeros nepsal již dialektem živým, nýbrž vymřelým, a k tomu dialektem nestejnorodým, obsahujícím tvary dvou dialektů a tvary z různých dob? Nelze si mysliti, že i tvary *ὅου, δείδω, ὁρόωσι* a jiné podobné, vyskytující se hojně i v nejstarších částech Iliady, vznikaly chybou, analogií, a nebylo by lépe pátrati po tom, není-li lze je nějak vyložiti, než se odhodláme k násilné jich změně? Na př. *δείδω*, jež se na několika místech vyskýtá v první stopě verše a jež grammatickému výkladu činí velké obtíže, pokládá se obyčejně za porušené. Soudí se (srv. Munro, Hom. Gr.², str. 23 n. a Brugmann, Griech. Gram.³, str. 34 a 323), že vzniklo z *δέδϝοια* = *δείδοα* vypadnutím *ι* v druhé slabice a chybným stažením slabik *οα* v *ω*. Ale co nutkalo k tomu stažení? Bylo slovo *δείδοα* snad ne-

srozumitelné, že je nějaký písař tak snadno změnil? Není vskutku možno, že již básník, veršující mrtvým dialektem, utvořil praes. δείδω dle nějaké analogie? Na př. dle ἔσπευσα: σπεύδω, ἄεισα: ἀείδω? Nemohl k aor. ἔδεισα utvořiti dle těchto analogií praes. δείδω?

Tím nemá býti řečeno, že text homerský neobsahuje chyb; můžeme připustiti, že některé chyby vznikly skutečně chybou písařů a snad i zaměňováním za tvary attické. Ale chyby takové nejsou jiného druhu než jiné obvyklé, ale ojedinělé chyby písecké, kterými se po případě i metrum ruší. U Homera vedle ἕως τέως máme i tvary εἵως a τείως; někdy píše se na př. εἵως i tam, kde metrum vyžaduje míry trochejské. Proto měněno bylo toto εἵως τείως od mnohých v εἷος τεῖος, po případě ἧος τῆος, asi právem. Nicméně není snad příčiny vymítati z textu naprosto tvary druhé, ani tvar εἵως, nýbrž třeba tento druhý tvar vysvětliti. Ze zmatku, jaký jest v rukopisech homerských při psaní těchto slov, vidíme zřejmě, že chyby ty nevznikly převáděním textu ze staré abecedy v novou, nýbrž obyčejnými, i v rukopisech jiných spisovatelů často se vyskytajícími omyly (srv. Ludwich, Aristarchs Hom. Textkr. II, str. 440 n.).

Že leccos podivného v homerském textu lze vskutku udržeti řádným vysvětlením, aniž třeba se hned utíkati k násilným změnám, dokázal ve velmi obsažném článku »Dissimilatorische Veränderung von ē im Griechischen und Aristarchs Regel über den homerischen Wechsel von η und ει vor Vokalen« K. Brugmann (Indogerm. Forsch. IX, 1898, str. 153 n.). Dle něho v ionštině a attičině úzké ē, povstalé náhradným dloužením ε (jako v τιθεῖσα z τιθένσα) nebo stažením dvou ε (j. ve φιλεῖτε z φιλέετε), jeví se bezprostředně před ε a ι ne jako ει, nýbrž jako η. Proto vedle hom. τέλειος (z *τελεσ-ϝο-ς) stojí hom. τελήεις (z *τελεσ-ϝεντ-); správná jsou tedy i adj. ἀχθήεις, κυδήεις, τευχήεις a j., vesměs od kmenů na *s* odvozená. Správné jsou i homerské tvary εἴωθα (ze *σε-σϝωθα; ἔωθα má ει skráceno v ε), χέρηϊ, χέρηες vedle χέρεια, χερείων (původní kmen asi *χερεσϝο-). Správné jsou hom. stažené tvary νεῖαι (z νέεαι), μυθεῖαι, αἰδεῖο. Krácením ē, od dob Homerových obvyklým (srv. ἔωθα m. εἴωθα), a ne vymítnutím, hyfairesí, jednoho ε z nestaženého dosud tvaru, jak se dříve soudilo, vznikly homerské tvary μυθέαι, ἀποαιρέο, αἰδέο a j.

Gen. sing. εὐρρεῖος (od εὐρεής; m. εὐρρέεος *Z* 508, *O* 265 a j.), akk. plur. εὐκλεῖας (m. εὐκλέεας *K* 281) jsou tedy tvary zcela správné. Všude tu, jako i v příkladech výše uvedených, staženy jsou z tří vokálů první dva, nikoli, jak se později obyčejně děje, druhé dva. Že by takové stahování nebylo bývalo možné, tvrditi nelze.

Akk. sing. adj. ἀκλεής, δυσκλεής měl by dle toho pravidla zníti ἀκλεῖα (z ἀκλέεα), δυσκλεῖα, nom. plur. slova κλέος — κλεῖα

(z κλέεα). Výměnou quantity zní však u Homera δυσκλέᾱ (*B* 114 n. καί με κελεύει δυσκλέα Ἄργος ἱκέσθαι), κλέᾱ (κλέα ἀνδρῶν). U Hes. Theog. 100 zachován vskutku tvar κλεῖα. Hom. κλέᾱ (a podobné tvary), které také byly pokládány za podivné, jsou tedy hláskoslovně úplně správny. Někdy krátí se stažený vokál bez zdloužení následujícího vokálu; na př. νηλέᾱ θυμόν (*T* 229) a pod.

Často měněné κρειῶν (gen. plur. od κρέας), jež již J. Schmidt odváděl z *κρεέων, jest také správnou obměnou tohoto tvaru *κρεέων; jen přízvuk třeba změniti a psáti κρείων. Podobně vzniklo κρέᾱ z κρεῖα (κρέεα), jako κλέᾱ z κλεῖα (κλέεα).

Od pravidla toho je odchylkou, mají-li vlastní jména, jako Ἡρακλέης, u Homera v gen. a akk. η (-κλῆος -κλῆα) m. čekaného -κλεῖος, -κλεῖα. Dativy sing. na -κλῆι mají dle tohoto pravidla η hláskoslovně správné. Z tohoto pádu proniklo η analogicky i do pádů ostatních. Odchylný gen. ἀγακλῆος v *Π* 738 a j. (m. ἀγακλεῖος) nepokládal bych za vzniklý smíšením s tvarem vlastního jména Ἀγακλῆος, jak činí Brugmann na str. 161. Analogické tvary, jež možny byly u jmen vlastních, možny byly zajisté i u jmen ostatních.

Správné jsou i homerské tvary σπῆι, σπήεσσι (m. σπέει, σπεέεσσι). Naproti tomu Brugmann (str. 160) za gen. σπείους chce psáti σπεῖος (m. σπέεος), jako za δείους — δεῖος. Tvary σπείους, δείους vznikly prý tím, že hom. tvarům gen. σπεῖος, δεῖος dána koncovka attická. Také akk. sg. σπεῖος (v ε 194) chce Brugmann měniti s Nauckem ve σπέος, ač připouští, že snad mladší nějaký pěvec, jenž dialektem homerským dostatečně nevládl, dlouhý vokál vzal z jiných pádů paradigmatu (str. 161). Zajisté tento druhý výklad je správný. Za σπέσσι navrhuje psáti σπεῖσσι (ze σπέεσσι). Nom. plur. σπεῖα (m. σπέεα) se u Homera nevyskýtá, ani gen. plur. σπείων (m. σπεέων), jenž čte se však v homerském hymnu na Afrod. 263. Dle těch tvarů σπεῖα (srv. κλεῖα), σπείων mohl zajisté i u starších básníků homerských (a ne jen u mladších) vzniknouti analogicky i nom. sg. σπεῖος. Tvary σπείους δείους m. správného σπεῖος, δεῖος a σπέσσι m. σπέεσσι zůstávají, nechceme-li je s Brugmannem měniti, dosud nevysvětleny. Ale snad i ty tvary podaří se časem náležitě vysvětliti.

Velikou obtíž jazykozpytcům činila, jak známo, tak zvaná ektase epická. I v té věci Brugmann, jenž ještě v druhém vydání své Griech. Grammatik, str. 38 pro žádný z dosavadních výkladů se nerozhodl, nyní v třetím vydání na str. 62 a 306 vrací se vlastně k výkladu starému. Stažení vokálů qualitativně rozdílných v jedinou délku stává se prý vždy tím spůsobem, že nejprve se oba vokály svým zabarvením k sobě přiblíží a pak teprve stáhnou. Tak na př. stažení tvarů ὁράω, ὁράουσα, ὁράεσθαι v ὁρῶ, ὁρῶσα, ὁρᾶσθαι prý vzniklo tím postupem, že před konečným stažením

obou hlásek výslovnost po jistou dobu kolísala mezi *horoō* a *horō*, *horoōsa* a *horōsa*, *horaasthai* a *horāsthai*. Tyto tvary, užívané před ukončením celého postupu kontrakce, jsou prý asi vyjádřeny homerskými tvary *ὁρόω*, *ὁρόωσα*, *ὁράασθαι* a pod. Tvary *ὁρόωντας*, *ὁράᾳς* vznikly ze středních tvarů *ὁρόοντας*, *ὁράαις*, povstalých assimilací hlásek, k stažení se klonících, z *ὁράοντες*, *ὁράεις*, přispůsobením k staženým tvarům *ὁρῶντας*, *ὁρᾷς*, ježto tvary jako *ὁρόω* zdály se utvořeny ze staženého *ὁρῶ* vsunutím případného krátkého vokálu (v tomto případě *o*). Tvary *ἡβώοιμι*, *ἡβώωσα*, *μνάασθαι*, *μνώοντο* a pod. vznikly z tvarů *ἡβόοιμι*, *μνάᾱσθαι*, ležících mezi nestaženými tvary *ἡβάοιμι*, *μνάεσθαι* a staženými *ἡβῷμι* a *μνᾶσθαι*, a mají prý na prvém vokálu metrické zdloužení. Tím výkladem, zakládajícím se na vývodech Danielssonových a zajisté aspoň pozoruhodným, odpadá však všecka oprávněnost tvary ty měniti.

Brugmann, jak vidno, nestojí již výlučně na stanovisku srovnávacích jazykozpytců, kteří k měnění homerského textu velice byli náchylni, nýbrž právem hledí zdánlivé nepravidelnosti homerských tvarů vysvětliti. Proto právem obrací se v IF. IX (1898), str. 169 n. proti Nauckovu mínění, že stažené tvary homerské vznikly krátkozrakostí alexandrinských kritiků nebo nedbalostí dob pohomerských. Poesie epická prošla několika stupni vývoje jazykového, než složeny Ilias a Odysseia. Již v předhomerské době byly v ní tvary starší a mladší vedle sebe (*τοῦ* vedle *τοῖο*, *ἕως* vedle *ἧος* n. *εἷος*), analogické *νήεσσι* vedle *νηυσί* (*ναυσι*) a pod. Starší tvary (na př. nestažené) držely se proto, že postavení jich ve verši bývalo traditionální. Nauck a jeho následovníci zkrátka, jak patrně uznává nyní i Brugmann, překročili pravou míru. Nicméně soudí Brugmann (str. 175), že se do básní homerských od doby jich složení a napsání (Brugmann pokládá obojí za současné) až do doby alexandrinské vloudily chyby, na př. chyby, povstalé přepsáním básní těch v novou abecedu. Přepisovatelům přičítá na př. tvary *θείομεν*, *στείω*, *τεθνειώς*, *εἷος* m. *θήομεν*, *στήω*, *τεθνηώς*, *ἧος* atd. Stojí tedy nyní Brugmann jaksi uprostřed mezi Nauckovci a Ludwichovci; článkem svým však dokázal jasně, že leccos lze při náležitém vysvětlení podržeti, co dříve ukvapeně bylo měněno.

Nastává tedy nyní i mezi stoupenci směru Nauckova jakási zdravá reakce. Zásluha, že k ní došlo, patří bez odporu neunavným snahám Ludwichovým, třeba by se dosud mezi jazykozpytci zvedal proti němu odpor pro ostrý, jak se jim zdá, jeho způsob polemiky a také asi proto, že nepokouší se náležitě vysvětliti tvary, které se strany jazykozpytců podléhaly pochybnostem. Otázka však, o níž jednáme, vyvinula se po dlouholetých rozpravách vskutku tak, že konservativní stanovisko Ludwi-

chovo čím dále, tím více nabývá půdy. Zdali zvítězí docela, zdali bude možno upustiti vůbec od podstatnějších změn homerského textu, o tom rozhodne ještě další zkoumání. Myslím však, že se bez hlubších změn homerského textu při náležité střízlivosti kritické obejdeme: vykládati, ne bez závazných důvodů měniti, musí býti heslem moderní textové kritiky homerské.

F. L. Čelakovského Ohlas písní ruských.

Kritický rozbor vzhledem k národní poesii ruské.

Napsal **J. Máchal.**

(Dokončení.)

V.

Jinou skupinu písní zastupují písně milostné: »Romantická láska«, »Odchod a příchod«, »Opuštěná«, »Dovtipný milý«, »Dívčino plesání«, »Dvě slovíčka«, »Jak se zachovati«, »Vyznání«, »Odšedivělý«, »Udobření«, »Láska nad bohactví« a »Smrt milé«. Jest jich poměrně v Ohlasu nejvíce, ježto také v zpěvnících ruských nejhojněji jsou zastoupeny.

Romantická láska. Motiv k ní našel Čelakovský v písni v Mosk. Pěs. (1810) str. 138, č. 120, jejíž osnova zní takto. Při západě světlého měsíce, při východě krásného slunéčka chodí dobrý mládec okolo sadu a touží po své milence. Z domu vyjde drahá dívka, a jak s milým druhem se shledala:

»Zalilasь slezmi gorjučimi,
Vo slezach ona čutь promolvila:
Ty prosti, prosti, moj miloj drug, . . .
Skoro mně s toboj razstatisja . . .
. . . . otec i matь
Vydajut menja za nemilova atd.«

Tomu odpovídá základní myšlenkou také počátek písně Čelakovského, zejména nářek slzící a vzdychající milenky:

»Ty s bohem buď, s bohem, druhu milý,
ty s bohem naděje, můj miláčku!
Už nám na věky se rozejíti;
otec, matka tebe nemilují,
i rodina nenávidí tebe,
jinému mne, milý, zasnubují.«

Co dále Čelakovský ve své básni líčí, k tomu nemohl jsem v písních ruských najíti dokladu; zdá se to vůbec býti tak romantickým, že to ani neodpovídá duchu národních písní ruských.

K jednotlivým veršům možno uvésti hojné parallely z ruských písní, jako na př. k počátku:

»Na záři to bylo, na úsvitě.« —
»Na zorě to bylo, na utrennej« (Čulkov, str. 20).
»Na zarě to bylo, bratcy, na utrennej« (t. 172).

Nebo k verši:

»Ty neplač, neplač, duše moje!« —
»Ne plačь, ne plačь, děvica, ne plačь krasnaja moja« (t. 167).

Dále k verši:

»Ty s bohem buď, s bohem, druhu milý!« —
»Ty prosti, prosti, moj miloj drug« (Mosk. Pěs. 138) atd.

Odchod a příchod. V roztomilé básničce této Čelakovský velmi dovedně spojil a účinným kontrastujícím parallelismem objasnil dva motivy v ruských písních milostných často zobrazené: žal dívky z odchodu milencova a radost její při návratu jeho. V první části básně Čelakovského možno spatřovati vzdálený a volný ohlas nálady vyslovené v písni u Čulkova 194, č. 159, — mimochodem řečeno, nezdá se mi píseň tato býti čistě národní —, v níž milenka smutně naříká, vyprovázejíc svého milého druha, an jede do boje. Kdežto v ruské písni loučení milencův a nářek dívky jsou způsobem rozvleklým a téměř unavujícím vyjádřeny, náš básník stručně a rázovitě žal dívčin zobrazil. Že Čelakovský uvedenou píseň ruskou znal, tomu se zdá nasvědčovati kromě stejného motivu i podobný začátek jeho básně:

»Ach, jak těžko jarní růži,
kdy sníh pozdní na ni padá,
a vítr chladný její lístečky
mrazem usvadlé odrývá.«

V ruské písni nalézáme obrat podobný, třeba jinak vyjádřený:

»Rozovy cvětočki
Bez druga vsě vjanut,
A jasnyja oči
Vo slezach ne vzgljanut.«

Rovněž výraz »Oh, carská služba, veliká tužba« odpovídá podobnému verši v téže ruské písni:

»Krajnaja nužda, carskaja služba«.

V druhé části českého ohlasu, v němž se líčí příchod milencův, možno zase spatřovati volný ohlas ruské písně u Čulk. 231, č. 195, která takto začíná:

»Vo selě, selě Pokrovskom
Sredi ulicy bolьšoj,
Razъigralasь, raspljasalasь,
Krasna děvica duša . . .

Razъigravšisь sъgovorila:
Vy podruženьki moi,
Poigraemte so mnoj.
Ja so radosti, s veselьja
Poigratь s vami choču.
Priězžal ko mně dětinka,
Iz Sanktpitera sjuda.«

Jak Čelakovský dovedl stejnou situaci svérázně a samostatně zobraziti, dokazuje jeho líčení:

»O jak blaze mladé dívce,
kdy v srdce její padá radost,
a štěstí, veliká potěcha
jí z očí, tváří vysvitá.
Čemuž mé děvče plesá, skáče,
proč se mladička usmívá,
a ulicí na lehkých nožkách
od družky k družce pobíhá?«

Píseň ruská má v další osnově obrat zcela jiný, k němuž Čelakovský nepřihlížel. Ale užil ho později v Ohlasu písní českých v básni »Odbytí«.

Opuštěná. Podobnou náladu melancholickou, jaká je zobrazena v Ohlase Čelakovského, vyslovuje také píseň ruská u Čulk. 180, č. 142, zejména v první polovici, kdež dívka naříká na svou opuštěnost, neboť jediný její druh milý se od ní odloučil. Mocněji však než uvedená píseň ruská působila na skladbu Čelakovského píseň z RK. »Opuštěná«, kterou Hanka dle vzoru dotčené písně ruské složil (srv. L. fil. 1899, str. 42). Za to druhá polovice básně Čelakovského, v níž básník velmi pěkně zobrazuje větrné zámky dívčiny, jest vlastním plodem jeho fantasie, aspoň jsem nic podobného v známých mi písních ruských nečetl.

Také při ostatních písních milostných možno sice ukázati na základní motivy v národních písních ruských, jež fantasii Čelakovského rozehrály, ale kromě zevnějšího roucha ruského a základního tonu nenajdeme tu žádné bližší a určitější shody. Čelakovský skládal je v duchu a formě národní poesie ruské, ale úplně neodvisle od svých vzorů. Platí to též o písních »Svatební« a »Dětské«.

VI.

Zvláštní zmínky zasluhuje ještě skladba Čelakovského »Velký trh ptačí« a to proto, že se o ní šíří mínění ne dosti správné. Nedávno ještě bylo vysloveno mínění, že »Velký trh ptačí« jen uměním Čelakovského přesazen jest z knih pana Tovačovského z Cimburka na ruskou půdu (J. Vrchlický, F. L. Čelakovský, str. 16). Věc se má poněkud jinak, jak tuto krátce vyložím. Po mém mínění vlastním zdrojem skladby Čelakovského byla ruská píseň u Čulkova str. 236, č. 199, kterou

Čelakovský pojal též ve své Slov. nár. písně, sv. III, str. 104, a nadepsal ji »Ptačí úřady«. Začíná se v překladě jeho takto:

»Protékalo teplé moře,
Sletali se ptáci stádami,
Sadili se ptáci řadami.«

I tázali se malého ptáčka síkorky, malé modřenky:

»Kdo u vás na moři vyššími?
Kdo u vás na moři nížšími?«

Malá síkorka jmenuje jednotlivé ptáky a při každém z nich označuje, jaký úřad v říši ptačí zastává, tak na př.:

»Jeřáb na moři vodařem —
To - to dlouhaté nohy,
To - to francouzské šaty,
Chodí, jak by po ovesném zrnku. —
Sova u nás na moři hraběnka, —
To - to vysoké obočí,
To - to veselé pohledy,
To - to překrásná chůze,
To - to žluté botičky.
S nožky na nožku přestupuje,
Vysoké obočí vyhrnuje.
Husy na moři bojaré,
Kachničky na moři dvořané. —
Labutě na moři knížata,
Lebedušky na moři kněžny. —
Datel na moři tesařem,
Ve všecky stromy dlabe,
Chce nám chrám vystavět.
Sokol na moři loupežník,
Na každého ptáka doráží,
A prsy mu proráží atd.«

V jiné písni ruské u Čulk. str. 233, č. 196 pěje se zase o síkorce, jak dala drozdovi navařiti piva a pozvala k sobě malé ptáčky na hostinu. V duchu těchto písní žertovných ze života ptačího složil Čelakovský svůj »Velký ptačí trh«. Nejdříve vypravuje, jak síkorka, malá modřinka létá po všech krajinách a zve všecko ptactvo na trh k sinému moři. Verše v básni Čelakovského:

»A bylo divu na siném moři,
na jeho teplých zátokách;
hejnem se ptáci sletovali,«

připomínají zřetelně počátek uvedené písně ruské. Po té líčí básník jednotlivé ptáky na trhu buď jako kupující nebo prodávající, šetře charakteristiky jejich, jak v písni ruské byla naznačena, ovšem také místy šíře ji rozváděje. Tak na př. o datlovi v ruské písni se praví, že byl na moři tesařem, »ve všecky stromy dlabe, Chce nám chrám vystavěti.« Čelakovský rozvedl to takto:

»Datel v dlouhých řadech krámy stavěl,
boudy sbíjel, stany rozbíjel,
a vše to za jednu za denežku.«

O s o v ě v ruské písni se praví, že jest na moři hraběnkou, hrdě si vykračuje a vysoké obočí vyhrnuje. Čelakovský podrobněji determinoval její zjev a vlastnosti:

»I byl trh veliký, v polovic trhu,
přijela sova — bohatá vdova
se svými strýci — všemi kulichy,
se svými kmotry — všemi výry,
statnými bojary, dvořany hladkými.
Ona sovička — pyšná vdovička
mezi boudami se prochází,
a za ní milé příbuzenstvo,
výrovské a kuliší urozenstvo.
Ona do všech krámů nakukuje,
vysoké obočí namhuřuje atd.«

Myslím, že těmito doklady jest poměr skladby Čelakovského k originálu ruskému zcela zřetelně objasněn. Jako jinde tak i zde básník se neváže nijak na svůj vzor, nýbrž v duchu jeho dále kresbu svou rozšiřuje.

Teprve na konci své skladby užil vhodně obratu z básně Ctibora Tovačovského »Hádání Lži a Pravdy«. Vypravuje totiž o čápu, kterak vraceje se z trhu ptačího, na němž prodával sukna, přišel při bouři mořské o ztržené peníze a od těch dob po břebu smuten chodí,

»chytaje žabky, plazy vodní,
protřásá je a vyklepává,
ku penízku penízek shledává.«

Tovačovský, jak známo, vypravuje ve své bájce, jak vlk a čáp nalévali spolu víno. Vlk dával na dluh, čáp za hotové. Když vlk sedláky o dluh upomínal, byl ze vsi vyštván. Čáp se jim však zachoval a hotové peníze do měšce na hrdle kladl. Ale když letěl přes jezero, upadl mu měšec s penězi do močidla. »Pro tu příčinu i podnes čáp chodí po močidle a jezeřích hledaje měšce, a když žábu najde, míní, že jest měšec, a když hada, mní, že opasek z měšce.« To je tedy vše, co Čelakovský z Tovačovského přejal; o nějakém přesazení knihy pana Tovačovského na ruskou půdu nelze při tom vážně mluviti.

* * *

Na základě podaného rozboru O h l a s u p í s n í r u s k ý c h nahledli jsme poněkud hlouběji v duševní dílnu básníkovu a poznali jsme určitěji poměr jeho k ruské poesii lidové. Nyní porozumíme také zřetelněji výroku Čelakovského v úvodě vyslovenému: »Samo pak v y m y š l e n í následujících písní v kroji ruském — o d n i k u d vzato není.« Básník chtěl tím zajisté jen říci, že básně jeho jako celky jsou vlastními dítkami jeho Musy, nikoliv snad parafrasemi určitých písní ruských. Ale chybné by bylo pojímati slova jeho tak, že vůbec k nim látky odnikud nepřevzal.

Takovou domněnku vyslovil J. Vrchlický ve své slavnostní řeči o Čelakovském řka: »Obsah je ryze majetkem Čelakovského, jen příkrasa a způsob výrazu je ruský.« Nikoliv, také v obsahu řídil se Čelakovský písněmi ruskými, přejímal z nich prvky a motivy, ba celé situace, ale dovedl je po každé přiměřeně pro svůj účel zpracovati a změniti, pronikl je svým duchem a složil z nich celky docela nové a v tomto seřadění také původní. Pohybovati se i látkově ve sféře národních písní ruských a přece jich prostě neopakovati, přestati na daných motivech v národních písních a přece na základě jejich tvořiti skladby docela nové, k tomu bylo potřebí zajisté básníka velmi nadaného. V tom právě jeví se básnické posvěcení Čelakovského, kterým se liší od mnohých našich napodobitelů národní poesie, že ne činností rozumovou, nýbrž jemným svým citem vystihl zvláštní ráz poesie ruské a v duchu jejím po obsahu a formě skutečně dále básnil.

Zřejměji napodobil, jak se k tomu v úvodě sám přiznává, toliko slohové a formální zvláštnosti národní poesie ruské. Již průběhem rozboru vytkl jsem mnohé stilistické a básnické obraty, jež Čelakovský z ruských písní převzal. Významnější druhy těchto vnějších zvláštností ruských písní poznal nejen vlastním studiem písní těch, nýbrž byl na ně upozorněn i theoreticky citovaným již spisem Šiškova (Rozgovory o slovesnosti), jejž pilně pročítal. Šiškov zejména vytýká jakožto charakteristické vlastnosti ruské poesie rozmanité formy figur opětovacích, stálá epitheta, zdrobnělá slova, negativní přirovnání (antithese), instrumental srovnavací, typické frase a pod. Čelakovský takových zvláštností slohových a grammatických v hojné míře a na případných místech užil, tak že vhodně o něm poznamenal přítel jeho Vacek Kamenický, že měl »lyru potaženou strunami ze střev sobolových«.

Budišínský rukopis Štítného Řeči besedních.

Napsal **V. Lacina.**

(Dokončení.)

Kulturně historický a literárně historický význam díla.

Pro kulturní historii nemají Řeči besední daleko toho významu jako sborníky Štítenské. Není tu příležitosti k přímým narážkám na poměry současné, a kde přece Štítný kárá mravy lidské, děje se to jen všeobecně, bez význačného zabarvení časového neb místního.

Jen v přirovnáních je uloženo něco málo, co může býti zajímavé.

Tak na otázku, proč se nemodlíme k andělům, nýbrž k Bohu, odpovídá podobenstvím, že také nežádáme kámen, aby semlel, nýbrž mlynáře. Při tom popis mlýna: »Vídáme ve mlýně, že ne mlynář, ale kámen činí múku. A tiem kamenem vřeteno točí, vřeteno paleční kolo, jímž opět hýbe na témž hřiedeli druhé kolo, a to voda pudí, aby šlo vókol.« (106.)

Moudrost je vzácnější než to, co je jí vyvedeno: »Vídáme, že bývá krášlené vajce vzácnějšie pro toho múdrost, ještoj tak pěkně zepsal, ano nebude užitečnějše.« (71.)

Kdo povznesl mysl k Bohu, má to ukázati skutkem, jako »s jarmarkóv dalekých krajóv vrátiece se, přinesúc odonud něco, tiem ukáží, ež sú tam byli.« (75.)

Na str. 185 narážka na zvyk nějaký při odvykání telete ssání: Člověk v mládí žije bez starosti, pak přijdou protivenství a odvracejí od hledání slastí pozemských a ukazují mu k bydlu věčnému. To vyjádřeno: »Všecka naše . . . utěšenie hořkostí nám otrúšena aneb snad i osuta, ano náš libý pokrm hořčicí omazán, štětka nás již od něho bode, abychom se k jinému již obrátili.« Úplněji v ruk. Pař.: »štětka, ješto teleti brání sáti, bodá nás již od lahodných věcí.« Snad tu štětkou rozuměti jest strbouly známé štětky valchářské.

Přidáme-li k tomu nečetná přísloví: »ež nenie třeba ve mlýně hústi« (46), »každýť jedno sám vie, kdeť jej hněte« (182), »čím výše, tiem silnější věje vietr a dme« (207) a »s vysoka škodnější úpad« (207), vypočetli jsme asi vše, co se po té stránce dá vyčerpati.

Za to je tím větší literárně historický význam díla.

O vnějších poměrech, v nichž skladatel žil, dovídáme se tu poměrně velmi málo. Vedle zmínky, ze které lze souditi o počtu jeho dětí, patří sem hlavně známá narážka na vychování v domě otcovském: »Vzpomínaje, kak mi jest z mladu milo bylo cos buď slýchati křesťanských věcí od otce svého a od mateře, pro něž jsem pak i v písma přišel v někakú známost, vymyslil sem atd.« (4.) Že pak nejen »pilně o Bohu četl, rád mistry slyšal« (23), nýbrž i přednášek lektorů si všímal, svědčí jeho polemika s jedním z nich: »pakli die lektor onen: mocí svú jest v pekle, milý lektoře! dotěž se mistróv, jestliť co jiného božie moc v bohu než byt boží, ješto slove essencia?« (50.)

Více dovídáme se o jeho vzdělání a zásadách.

Z citátů, většinou z písma sv., sv. Augustina, Bernarda, Řehoře a z Hugona a St. Victore, pro zajímavost vytýkám jen slova na str. 46: »Anoj řekl philozof: Nenie dobré mnoho kniežat.« Z Pařížského rukopisu se dovídáme, že to byl »Aristotyles,« jeho

tedy prostřednictvím a asi přednášek mistrů dostalo se už v té době Homérské »οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη« až do naší literatury.

K jeho vědomostem filologickým je podotknouti, že i v Besedních řečech si rád zaetymologisuje, šťastně: »by trpko nebylo, trpenie by neslulo« (185), i nešťastně, ovšem ne svou vinou: »latině nebe slove celum a celare jest tajiti, a tak nebe móž býti řečeno tajnost.« (145.)

Hojnější jsou místa, která ukazují nám jeho znalost věd přírodních, pokud o nich v jeho věku vůbec mluviti lze. Náhledy ty, třeba často nesprávné, jsou přece zajímavé.

Tak ukazuje při popisu lidského těla: »kak skrze některé kosti má mozk své skryté próchody, aneb žíly některé skrze kost některú mají dierky sobě připravené Božím zpósobem, kak jsú kosti vyrostly z masa a vynikly, kdej třeba toho, jakož do zubóv vidíme, a jinde jsú skryté, kak jest vše maso koží obklíčeno, aby mělo vnitř svój pokoj před úrazem protivných věcí své ušlechtilosti.« (35—6). Nebo vykládá, že »od srdce má a béře své hnutie a svój běh krev v žilách po všem tělu,« a že »v plícech, ješto povětřím srdce obvlažují, dýšíc, také jest běh ústavný.« (str. 39.)

Na str. 29. podává jakýsi systém zoologický: »zečti rozličná zvieřat pokolenie, ješto mají duši živú, každé podle rodu svého: ono lidé, ono lvové, ono koni, ono skot, ono zvěř polská, ono myši, ono ptáci, ono ryby, ono chrústi, ono múchy, ono žížely.«

Pozoruje, jak »voda jde v oblaciech, ve mhle neb v zemi parú kakús, divnými kakýmis próchody táhnúc se z moře i od zemí, až učiní studnici, pramen.« (38.)

Na svět hledí ve smyslu soustavy Ptolomeovy jako na soustavu »kruhů«; uprostřed země, »taj múdrostí boží tak utvrzena, ež se nehne, vždy stojí, tvrdí, netočí se;« nad zemí vody, nad tím povětří a nad ním kruh ohnivý; pak sedm nebí planetových: měsíc, Merkur, Venus, slunce, Joviš nebo Jupiter (tak v P, v B nejmenován), Saturn, a osmé nebe »hvězd mnoha;« nad tím nebe »běhu prvnieho, ješto běží najprúze,« a konečně nebe vlastní, nebe křišťálové, o němž »vzmieňuje se písmo svaté, ale hvězdáři nic neřkú o něm.« (34.)

Planety mají svou moc: Venus »má moc vzbúzeti smilné milosti,« Mars, »ten sváry vzbúzie, války a boje,« šestý planeta »dobro vlévá v srdce, k smlúvám a ku přieznivé milosti táhne a dobrá činí léta, obměkčije tvrdost Saturnovu a studenost a Marsovo horké a suché zapálenie obvlažuje.« (34.) Také postavení a spojení hvězd je důležité: »v jednom miestě slunce neb měsiec neb jiný planeta vyvedú věc jednu a v jiném jinú, též všecky hvězdy: tato s túto učiní to, a když se s jinú zbéře, učiní jiné. Toť činí proměny v lidských věcech.« Patrně tedy Štítný v astrologii věřil.

Všechny planety mají svá hnutí: měsíc »ve čtyřech neděléch dokoná svój běh v zodiaku, ale slunce a najvyšší planeta ve třidcát letech, a pak ono nebe hvězdové, to velmi malitký drobet pohne se v mnoho letech.« (38.)

Hlavně však a především tu poznáváme jeho názory filosofické. Jest to ovšem naskrze filosofie jeho doby, filosofie scholastická, a to sv. Tomáše Aquinského, jak se přesvědčí každý, srovná-li slova Štítného s výkladem filosofie té na př. od dra. Pospíšila: Filosofie podle zásad sv. Tomáše. Heslo »neuvěříte-li, nesrozumiete«, nebo vyzvání, aby nedostatek porozumění byl nahrazen vírou, ozývá se tu často.

Že Bůh jest, v tom »nedá se mýliti rozum«, »všeť stvořenie volá, ež buoh stvořitel jest, neb nic se jest samo neučinilo« (6); »všichni počátkové počátek svój mají od tohoto počátku prvnieho, ještoj bez počátku, vždy sám v sobě bez proměny i bez pohnutie vždy jsa.« (9.) Co však Bůh jest, toho rozum lidský úplně nevystihne nikdy. Ale aby lidé aspoň těšiti se mohli rozjímáním o něm, zjevil sám o tom něco, když řekl: »Já jsem, ješto jsem.« Tím lze nejlépe vystihnouti, co Bůh jest: »Neb diešli Boha velikým, dobrým, blaženým, múdrým, neb cožkoli dieš takového, vše móž v tom býti rozuměno, když dieš, ješto jest, neb toj jemu býti, to vše býti; a kdyby i sto přidal takých věcí, nechybil by se s tiem, když dieš, ješto jest. Dieš-li co k tomu, nics nepřičinil, a pakli nedieš, nics neujal.« (9.) Bůh jest tedy jediná pravá a nepodmíněná jestota, »a jiné i jedné věci, ješto on nenie, nemóž býti řečeno v plné pravdě: jest.« (9.)

Že jest Bůh jeden, patrno z pořádku světového, neboť »nenie zmiešenie v přístroji světa všeho, zjevné jest, žej ve všem spósob (= působení) toho jednoho, ješto vše řiedí. A kdyby od jednoho nešel ten spósob, onen by k jinému táhl a onen k jinému, ež by ten běh byl zmiešán a rozdělen. A to vždy vidíme, ež jest vždy jednostajně rozličen běh nebeský. Protož jeden jest počátek všeho a pósobce.« (47.) Ale Bůh jest i nejvyšší jednota, »nadjednější jest, by to slovo bylo v obyčeji;« »v něm nenie spojenie toho, ješto slove materia a forma, jako podstat, z niež jest, a postava neb tvárnost, jíž jest zšlechcena a sličnost vzala ona podstat, ješto, táž jsúc, by jinú postavu vzala, jiné by byla« (12), »to, ješto kakost slove v tělesné věci neb v duchovní, nenie v Bohu« (87.); »nenie v božství jiné Buoh a jiné jednota jeho, jakož nenie jiné múdrost jeho nebo moc neb dobrota a jiné on, neb jiné, ež jest, a jiné ež Buoh jest.« (48.)

Bůh není v prostoru: »nenieť miesta i jednoho, byť tu nebyl v svém bytstvie, jemuž latinníci řiekají essencia, a také nenie miesta i jednoho, byť jej držalo. A tak Buoh jest a bydlí ve světle, k němuž nelze přistúpiti, neřkuť o blsku očima světla tělesného, ale mluvímť vnitřní oči;« (11) »v každém jsa miestě,

nikděž nenie obklíčen, všej sebú naplnil a vše drží, a jeho nic nedrží, ani sebú zaměstknal kterého miesta . . . Ano když má mysl jest na kterém miestě, ež myslí snad jablko neb hledí na ně, čili jest má mysl neb mój zrak zaměstnal miesto na tom jablku? . . . A Buoh jest nad to.« (52.)

Není ani v času: »jest věčný, ale bez času; ne jako to, ješto jest bylo, jest nebo bude, jemuž jdú ti časové. Bohuť tak nejdú: nicť jest jemu neminulo, nicť jemu nepříde, všeť jest jemu.« (88.) Jest neproměnný, nic nepoznává, vše od věčnosti zná: »on vše spolu jedniem viděním vidí, co které jest, kak jest, kde jest, kdy jest; ne by jedno vida v tu chvíli nechal druhého, ale na vše spolu zří jako na jedno a na každú věc jako na vše. A vidí tak bez proměny; nového nic nepřijde vidénie jeho, ani kdy mine co; vidí to vždy viděním svým jednostajným, kdy co má býti, kdy jest a kdy mine.« (58.)

Bůh stvořil svět, ne »z sebe, totiež z své neporušené a neproměnné podstaty,« ani z něčeho, co dříve si stvořil, nýbrž z ničeho, »sám svú mocí aneb z své moci skrze svú múdrost.« (10.)

Každá věc stvořená skládá se z materie a formy, k tomu pak přistupuje nějaká kvalita, již na str. 88. překládá terminem »kakost«; »forma jest postava takáto neb takáto, ale kvalitas jest cos, ješto, když čemu přijde, učiní to, ež takovéto bude neb takovéto, jako když bělost bude dána čemu, to bude bielé; pakli črvenost, tehdy črvené; . . . a bude-li čemu dána pochotnost která, pochotné bude, leč k ústóm, leč k uchu, leč k nosu, leč k dotčení to přislušie; a pakli nepochotnost, tehdy nepochotné.« (42.) Také duch — andělský i lidský — není jednoduchý. »Duchovnie přirozenie také má své kvalitates. A tak duše nebo člověk skrze duši, má-li dobrotu, dobrý bude, jmá-li šlechetnost, šlechetný, a tak i o jiném;« (42) »jiné jest duch anjelský a jiné dobrota jeho, kterúž má.« (93.)

Poněvadž Bůh stvořil svět svou mocí, dobrotou a moudrostí, jeví se při každé věci boží dobrota a moudrost, tato v k r á s e věcí stvořených. Tu vidí Štítný docela ve shodě s filosofií scholastickou v dokonalosti, v účelnosti, vhodnosti věcí stvořených v pořádku světovém, ne ve vnější formě, v určitých jejích poměrech. To patrno zcela jasně z příkladů, jež Štítný uvádí, aby vyložil, v čem spočívá krása. Rozděluje si k tomu cíli svět stvořený podle jeho čtveré stránky — formy, kvality, místa a změny místa, pohybu — a ukazuje všude, jak Bůh všecky věci »slušně a hodně« učinil. Poněvadž první věc z toho, »slušnost«, je s »krásou« docela synonymní (cf. na str. 29.: »toť když jest s l u š n é v čem, také činí k r á s u, a když d o b ř e, učiní d o b r ú věc«), záleží na druhém, »hodnosti«, tu pak zřetelně snaží se Štítný ukázati ve světě jako podmínku krásy. Arci není všude tato vhodnost patrna, ale musíme ji předpokládati, nebo jest způsob,

jakým byla přivozena, tajemný; to pak opravňuje Štítného, aby i věci »divné«, neobyčejné uváděl na doklad krásy ve stvoření. Že pak i věci příjemné do krásy spadají, rozumí se samo sebou. Zdánlivě je sice Štítný v kap. 12. vylučuje z oboru krásy, když praví: »ústóm také libé neb nelibé dal Buoh ty pochotnosti, ješto sú také kvalitates; ale ne po těch slove krásné něco, ale chutné;« nebo: »dotknutie také má své kvalitates. Těmi také neslove něco krásné, ale bude libé neb nelibé dotčenie toho,« (41—2) skutečně však snaží se tu Štítný ukázati pravý opak, že totiž to, že se o pocitech těch neužívá přívlastku »krásný«, tu nic nerozhoduje, že jsou přece »slušné«, tedy krásné.

Několik dokladů na ukázku, že Štítný vidí krásu jen ve vhodnosti:

Tak ukazuje krásu lidského těla: »A kakť jest každé hodně v svém miestě ustaveno! Nohy drží najnižší miesto, aby nesly a držely tělo všecko; hlavy najvyšší, aby vše tělo vedla zdaleka očima upatřéc, ušima uslyšéc hodné neb nehodné, aby to pak rozum potkal hodně; ruce (m. kosti?) v prostřed masa, ješto by se drželo silú kostí« atd., a končí se: »a každá (strana těla) má sobě hodné miesto!« (37.)

Ukazuje, že krása spočívá v tom, že dvě věci protivné mají mezi sebou věc prostřední, ale odůvodňuje čistě účelně: »aby strana jedna druhé nebořila, mají ty protivné věci sobě opět věc některú v prostřed« (35); ale ovšem ještě vyšší krása je tam, kde i bez tohoto sprostředkování jsou věci vhodně spojeny: »viztež, kak dalekým úmyslem, kak divnú múdrostí vešken kruh všeho stvoru spojen spolu tak slušně, tak přístupně a tak trpně, ež i velmě nepodobné strany k sobě jsú v jedné oboře stvoru, a netolik nepodobné k sobě, ale i protivné; podobná-li věc k sobě tělesné přirozenie a duchovnie? atd.« (33.)

Nebo ukazuje na krásu ve střídání se časovém: »Delší den, když jest většie potřeba toho, a noc delší, když jest méně dělati třeba atd.« (36.) Nebo doby roční, jěř, léto, podzim a zima se střídají, aby příroda mohla dospěti k rozvoji a zase si odpočinouti.

Jinde volá: »Viztež, co se zdá divnějše: velicí-li zubové u slona čili malí oni, ješto mol jimi rúcho střiže, jehož všeho pro malost jeho nemóž oko snadně upatřiti? Veliká múdrost božie! Velikému tělu i malému dal hodné údy k létaní neb k chodu, ku plavání neb k běhu neb k skokóm neb k obchodu jeho, jakž co chtěl mieti.« (43.)

Z toho vyplývá, myslím, zřetelně, v čem Štítný krásu hledal.

Na krásu vnější hledí Štítný dosti shora: »Jakož bývá, že neučený, uzře knihy, vidí slovce psaná, ale nerozumie, co které miení: takož člověk nemúdrý, ješto jen jde podle obyčeje

hlúpé zvěři a mysli k Bohu nepřiloží, vidí vnější postavu v zřejmém stvoření, ale coj proč tomu nerozumie;« a dále: »Nemúdří divie sě jen vnější kráse a sličnosti stvořenie krásného a tu k tomu milostí velnú.« (30.)

Tato vnější krása není všeobecnou vlastností věcí, nýbrž kvalitou: »— — druhé (kvalitas) — — učiní takový ten obraz neb tu postavu, ež bude bielý neb črný, krásný neb škaredý, libú věcí neb nelibú« (42). Jako kvalita může pak ovšem, je-li »slušná«, t. j. je-li člověku nápomocna k dosažení jeho cíle — věčné blaženosti — býti příčinou oné krásy vyšší těm, »ktož z milosti bojie sě Boha. Jsú-li krásní, pomoc mají k dobrému tomu, aby sě viece líbili Bohu; ne tiem, ež jsú krásní, budú viece sě líbiti Bohu, ale i tiem, ež i krásu majíc, mohúc sě jí líbiti světu, však netbají na to, ale Bohu svú krásu, ješto jim dal ji, obětují milú obět.« (41.)

V aesthetice Štítného byla hledána aesthetika formální, Štítný prý hledá krásu v určitých poměrech formy. Mínění to pronesl poprvé Čupr v ČČM. 1847, kde srovnává Štítného i s Herbartem; umírněnější je Dastich ve shora uvedeném pojednání, ale i jemu Štítný krásu hledá v poměrech formy. Celá ta věc zakládá se na tom, že ve slovech Štítného »ež nenie konce múdrosti božie, jenž jest ten pořad zpořiedil v svém stvoření a tu slušnost« (30), byl hledán reflex Aristotelových slov: *τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστίν*. Jen prý Štítný nahradil Aristotelské *μέγεθος* užším pojmem *συμμετρία*. Ale toho významu Štítného »slušnost« nemá nikde, »pořadem« pak je rozuměti pořádek světový, v němž každý tvor má svůj účel a prostředky k jeho dosažení. Nehleděním pak k příkladům, jež Štítný uvádí na objasnění toho, v čem krása spočívá, vkládáním do Štítného více než vykládáním jeho slov stalo se možným vylíčiti aesthetiku Štítného tak stkvěle, že by Štítný v ohledu tom byl vysoko vynikl nad celou filosofii scholastickou. Ale tomu tak není: Štítný, jak doklady shora uvedené svědčí, celým rázem své aesthetiky hlásí se k běžné v jeho době filosofii scholastické.

Věci stvořené jsou dále podrobeny proměnám. Tedy i duch je jim podroben. Tu pak se setkáváme s psychologií Štítného. Proměna ducha záleží ve dvém: »v znání nebo u vidění, toť já za jedno beru, a v tom, ješto mysl trží některá žádost, ješto latině slove affectus.« (53.) Jak povstává žádost, vykládá Štítný sice o zvířatech, myslí však jistě při tom i na žádost lidskou: »Třetie hnutí jest, toho nemá jiné stvořenie než zvieře některé, ješto má duši a móž něčeho žádati, ač i bez rozumu. To hnutie jest v té duši žádost, ješto táhne mysl, ač mysl má slúti zvieřete i nerozumného, k něčemu, ješto vidí, slyší, voní, chutná. Neb libost dotčenie toho aneb toho drží v paměti někaký jako obraz i potáhne se žádostí kakús, hledaje libého a chtě zbýti nelibého;

aneb když tiem svým zvieřecím přirozením mní něco sobě libého, i potáhne se k tomu, aneb něco protivného, i kryje se toho.« (40.)

V poznání pak bývá proměna »trojím činem«: »Někdy bude větčí, než bylo, někdy menší, a když jedno po druhém poznáme a v mysl vezmem, ješto, ač sme znali, ale v mysli sme neměli, aneb jměvše opět z mysli vypustili, takéj to proměna. A ta třetie, poznánie jednoho po druhém, bývá ještě čtverem činem: jedna v tom proměna, ež večas jedno a potom jiné v mysli máme, nebo všeho spolu držeti mysl naše nenie dospěšna. Druhá jest proměna, ež jednu věc v mysli máme, avšak večas podle této věci jejie, večas podle této, neb mysl naše všech takých věcí spolkem neobsiehne. — — Třetí proměnu činí miesto, když večas tamto a večas tamto myšlením budem, neb najednú, v túž chvíli by na všech miestech mysl naše byla neb i andělská, hrubaj k tomu — — Čtvrtú proměnu čas činí v myslech našich, když to někdy, ješto bylo, a někdy, ješto jest, a někdy bude, myslíme. Neb také mysl naše těch tří spolu časóv neobsiehne. I tiem činem proměnu čas činí v naší mysli, když myšlenie to, ješto máme v některú chvíli, opustíme a potom jiné vezmem, neb jednoho myšlenie my nemáme vždy.« (56—7.)

Při lidské duši rozeznává trojí stránku: vegetativní, sensitivní a intellectualní: žádost těla, žádost zvířecí a žádost ducha: »Neb má člověk u vóli trojí žádost a ta v ní tu rozvrt činí, neb každá z nich k sobě ji táhne: jedna jest tělesná, druhá zvieřecie a třetie duchovnie. A z těch tří žádostí každá jinému chce nežli dvě druzie.« (193.) Člověk má se říditi třetí z nich a krotiti druhé dvě. Na pomoc k tomu má člověk čtveru věc: »svědomie, aby k tomu ponúkalo, co jest dobré, synderezis, to jest kakás jiskerka v mysli, ješto vrtře proti zlému,« rozum a milost. Pádem člověka mohutnosti ty byly zatemněny. Vedle toho dotýká se Štítný záhad života mravního jen s náboženského stanoviska rozbíraje poměr milosti boží a svobodné vůle lidské v kap. 42. a 43.

Vedle toho podává hojnost praktických zásad mravních, z nichž uvedeme několik aspoň na jeho dobu zajímavých a charakterisujících jeho klidný, střízlivý názor na svět.

Tak obrací se proti askesi: »— — nemáme duchovnie žádosti pohašovati podle žádosti tělesné aneb zvieřecie. Ale mohl by duch tak bezpřiemně žádati proti tělu aneb proti oné zvieřecie žádosti, že by řád nebyl. Všievěci nikterak neslušie přemoci těla, nebť skrocena mají býti, ale ne pohubena. Divný pak jest v tom nerozum lidský, že někdy staří nemocní, v nichž jest potuchla tělesná bujnost, mučie sě posty bezpřémnými a neskrovným utrpením, a tiem sobě náboženstvie pohubují, rozum tratie, v paměti mdlejí. A pak bujní, silní, jimiž točí tělesná vzteklost, nechtie

krotiti postem aneb jiným utrpením těla svého.« (195.) Objasňuje to podobenstvím: »když by svého sluhu tak přieliš chtěl pán obtiežiti, že by pak skrze to nemohl mieti jeho služby, ktož by přál tomu pánu, vystřěhl by jeho toho viece proň než pro sluhu.« (195.)

Podobné tomu je, že ukazuje, že nemá si nikdo přáti smrti mučedlnické: »A kakžkoli dobré jest chtieti umřieti pro bóh neb (cos buď) trpěti, a však nemá s rozumem toho žádati člověk, aby jej to potkalo. Neb žádati slušie, aby byla ve všech lidech vóle božie a královstvo jeho, aby všichni dobři byli a žádný nečinil druhému protivenstvie. A tak by nebylo, kto by učinil smrt druhému aneb jiné některé protivenstvie.« (189.)

Statků světských se může a má užívati: »Neodmluvámť by některému stavu nebylo hodné a dobré nebýti špatnu u rúcha, u ztravy, u čeledi« (202); vždyť Bůh stvořil nám věci nejen nutné, nýbrž i k pohodlí sloužící a vzácné; nesmí k nim ovšem člověk přilnouti: »v tom múdrý jměl by najvětčí užitek, ktož by nevelnul milostí k takým věcem . . . a přieliš veliké péče na také věci neukládal, ale, ač by již užíval světa, aby tak byl, jako by ho neužíval.« (45.)

Varuje své děti před pobožnůstkáři: »Nemievajte dlúhých řečí aneb častých s nižádnými ženami, ani ovšem s takými duchovničkami, ještoť chtie lidem zřiedlny býti leč obláštím náboženstvím« (171) a pobožnůstkářstvím: »Ale aby sě na bezpřémné posty neb bděnie anebo jiná utrpenie a na ukázanie do sebe veliké zvláštie svatosti nedávali a za mladu ovšem, toť jest má rada; dojdete dále, jdúc ponenáhlu; jediné sě hřiechu střěžte a zlého slova.« (170—1.)

Často se pod ctností kryje její opak; tak dí o pýše: »A ne jedinéť jde v hrdých světských rúšiech, ale i v šerých i v kuklách zákonních i vílkách jeptišských i v sprostných rúškách neválených, neškrobených, neb bývajíť i pokorú nemúdří pyšni.« (198.) Nebo o dobrovolné chudobě: »Zdáliť sě práce mieti něco neb slúžiti, aby měl potřebu, viz, byť s chudobú většie nebyla. Býváť, že vniknúc v chudobu z své vuole, aby šli po Kristu, pak vším úmyslem po tom jediné pójdú aneb viece po tom než po Kristu, aby jim dáno bylo, a budú ty v mrzkost mieti, ktož jim nedávají.« (220.)

Uzavírá pak svá napomenutí: »Nebuď nepráv proti Bohu . . . neb pravé s nepravým nesrovná sě, a všudy a vždy ostane pravda.«

Ovšem nezůstává Štítný všude na stanovisku filosofickém, třeba scholastickém; rád obrací se k mystickému a allegorickému rozjímání — tak zvláště rozprava o třech dnech duchovních a vykládání zajetí Babylonského jako obrazu zpustlého světa sem

patří — ale vytýkati to Štítnému jako slabost byl by anachronismus. Byloť vůbec zásadou filosofů scholastických vystoupiti po stupních rozumu, až kam nejvýše vystoupiti bylo možno, a pak povznésti se k nebi křídly mystického rozjímání. Mezi předními sloupy scholastické filosofie jsou jména i předních mystiků, sv. Bernarda Clairvauxského, Bonaventury a Alberta Velikého.

Filosofické myšlenky Štítného nejsou původní, a po stránce mravně poučovací předčí ostatní spisy Štítného jeho Řeči besední daleko. Literární cena spisu spočívá v jiném.

Jest to především základní myšlenka díla, poučiti širší vrstvy národa o největších záhadách týkajících se Boha, světa vůbec a člověka zvláště. Štítný nechtěl jen kárati, nechtěl jen mystickým rozjímáním povznášeti mysli svých soukmenovců k věcem nadzemským, on chtěl též náboženství svých krajanů dáti hlubší a vznešenější základ, hleděl i těm krajanům, jimž bylo vysoké učení uzavřeno, učiniti přístupným aspoň v jádru to, co do jeho doby vzdělanci pokládali takořka za svůj výhradní majetek.

Jako skladatel traktátů mravoučných nebyl Štítný bez předchůdců a bez následovníků. Překládání rozjímání mystických začalo také už před ním, a v cizině kvetla, byť na užší kroužky omezena, i samostatná mystika jazykem národním. Ale na poli tom, na které vkročil Štítný Řečmi besedními, je bez předchůdců a bez nástupců. Nikdo před ním, nejen v Čechách, snad ani v cizině, neodvážil se pokusu podati ne mystiku, ale filosofii, ne citová rozjímání, ale vědu jazykem národním a podati ji tak, aby každý jen poněkud vzdělaný jí rozuměl, ji popularisovati.

A Štítný to učinil. Píše, že »rád slyšal mistry o Bohu, a chce i jiným po sobě k tomu, ještoj jemu milo, ač by nebyli i latinníci, příčinu dáti.« (23.) Snaží se podati tolik, mnoho-li může každý »ktož má hbitější rozum« pochopiti, a podati to tak, aby to pochopiti mohl. Proto nechce přenésti na půdu českou celou subtilní budovu scholastické filosofie a praví skromně o své činnosti: »těšme sě v těch krópějkách a v těch drobtiech, ješto od nich (latinníků) jako s stolu bohatého k nám pochodie«. (86.)

A přece vznítil pokus ten proti němu prudký boj. Když posílal své Řeči besední poprvé do světa, nebránil své činnosti, zdála se mu asi tak přirozenou, že se nenadál, že by pro ni mu bylo postoupiti nějaký boj. Ale zmýlil se, a už v prvním zachovaném sborníku a pak celou řadou jeho děl vidíme, jak se horlivě i obratně hájí proti výtkám latinníků. Když pak uznal za vhodné zpracovati Řeči besední po druhé, opatřil je na mnoha místech důkladnou obranou. Útoky, pokud z obran můžeme souditi, byly prudké, ale Štítný se boje nelekal, jsa přesvědčen, že »kto vie, komu to bude někdy užitečno a kratochvilno v Ho-

spodinu.« (5.) Vida oblibu svého spisu vzdělal jej po druhé, rozšířil jej, zdokonalil a prohloubil.

Záhy však klesla obliba spisu a on upadl v úplné zapomenutí. Příčinou toho byla méně záměna směru realistického nominalistickým při vysokém učení Pražském — ta změna nepronikala až do kruhů čtenářů Štítenských, jimž Řeči besední mohly býti jediným pramenem poznání těch věcí — jako spíše to, že jazyk stal se těžko srozumitelným. Jak rychle se to dálo, o tom je zajímavé doznání opisovatele první části rukopisu Budišínského, jenž — asi 50 let po složení díla — mluví o něm jako o knihách »v druhých (m. hrubých?) sloviech, za našich let neobyčejných, ale v staré české řeči nalezených« a pobízí k častějšímu čtení, pak že se jim porozumí.

O formální stránce svého díla soudí Štítný velice skromně: »Znám netolik vóli svú, jíž bych rád myslil, mluvil i psal jiným k témuž, jakož já mám v tom, utěšení a k oddechnutí od rozbroje, hluku, běhudlné mysli; ale znám také k tomu i svú nesílu. Ač bych rád tak vyřekl, až by každému rozoměno bylo, nevždy mohu, nevždy umiem. Odpust mi rozomnější, ješto by to mohl a uměl, což já miením, vyřéci lépe. A já také hrubějším za zlé nebudu mieti, ač mi nemohú (m. nebudú?) co já miením moci srozomieti pro hrubost mé řeči aneb pro svój v tom neobyčej.« (85.) Na omluvu pak ukazuje, že ani latina nebyla hned obratná k vyjadřování věcí hlubokých: »A tak svatý Pavel, svatý Augustin i jiní psali o Bohu vysoké a hluboké věci, a najprve řečští mistři po svatém Pavlu, potom svatý Augustin s jinými, ješto bylo latinskému jazyku neobyčejno; však oni tu prostřely cestu, mnohokrát latinský jazyk řeckými slovy naplacujíc, až již obyčej mají toho latinští mistři.« (85—6.)

Řádky ty svědčí o jeho skromnosti, jako provedení o jeho dovednosti. I on sice »naplacuje« svoji mluvu terminy latinskými (materia, forma, kvalitas, quantitas), a vyznává upřímně, že neví, jak by je českými nahradil: »toť miením, ješto latině kvalitas slove, i neumiemť česky vyřéci toho« (29.); pokusy však činí přece; vykládá materia slovem podstat, forma postava neb obraz, essencia byt nebo bytstvie, a i kvalitas překládá »kakost.«

Jinak se přenesl přes obtíže, jež skýtala mu neobvyklá látka tak hravě, že přes nesnáze ty, se stránky formální Řeči besední nejsou nikterak za Štítenskými sborníky a v lecčems je i předčí. Řeči besední jsou — v druhé recensi — nejkrásnějším pomníkem Štítného stylistické dovednosti. Ostatní původní díla Štítného jsou buď krátké traktáty nebo jednotlivé výklady, kázání, Řeči besední však spis dosti objemný a přece podle jednotného plánu provedený. O plánu tom a o pokroku, jenž v té příčině se jeví v recenci druhé, byla již řeč.

Co se provedení jeho týče, jsou zvláště zajímavy řeči dětí a motivování přechodů, většinou na nich založené, svou rozmanitostí a psychologickou prohloubeností. Tu jsou to přímé, krátké otázky (kap. 2, 5, 8, 9, 22, 31 atd.), kde spojení kapitol i tak je zřetelné, onde vyznívá z nich spolu pochybnost neb podivení (12, 43); někde řeči delší obsahující přechody a námítky končí otázkou (3, 7, 21, 27, 38 atd.); jinde prosté vybídnutí (11, 33, 57 atd.), přání (14, 19, 25, 28), prosba (15, 26), námítka (17, 34), mírná výtka (4), stesk, povzdech (35, 56), projev radosti (47, 51, 54), obavy (48.) V kap. 18. upozorňují dítky otce na to, co ještě zbývá pověděti, v 10. naopak otec je napomíná, aby nepředbíhaly. Jindy dítky vyslovují prostě myšlenku nějakou, jež vyplývá z předchozího, a otec na ni navazuje další (20, 23, 24, 52 atd.). Na jednom místě je řeč dětí dosti dlouhá (kap. 59); děti si stěžují, že spravedlivý trpí na světě, zlý se raduje. Není to nedostatek, je to úmyslně nastrojeno. Otec jim odpovídá: »Mnoho ste mluvily a dosti dlúze . . .«, jakoby chtěl říci: »ale nechal jsem vás vymluviti«, a vyvrací pak jejich mínění. Z přechodů zvláště uvésti sluší připojení kap. 27. (proč Bůh stvořil svět?) k celku, nebo přechod od pojednání o andělích k lidem v kap. 33.

V statích pak vlastních jeví se táž přesnost v rozvržení, jasnost v podání jako u Štítného vůbec. K tomu přistupuje na přemnohých místech vroucnost slohu, která dostupuje nejvyšší míry v kapitolách, v nichž shrnuje se obsah předešlého, v závěrku pojednání o kráse (v kap. 12), závěrku části o Bohu (kap. 26) a zvláště v závěrečné části celého díla, kde odporučuje přivinutí se k věčné, vítězné pravdě.

Kde umdlévá náš interes, je to vinou mystického neb allegorisujícího obsahu nám dalekého, ale právě za částmi takovými bývají zase části nejkrásnější, jež vyrovnávají celkový dojem v lahodný.

V celém díle není ničeho, co by váš krasocit urážela, nikde není rozvláčnosti, nudnosti, všude pravá míra a rozmanitost, a směle můžeme druhé vzdělání Řečí besedních postaviti v čelo nejen všeho, co Štítný napsal, ale staročeské prosy vůbec, a málo je spisů i v dobách následujících, jež by se mu co do původnosti provedení, poutavosti a stylistické dokonalosti mohly stavěti po bok.

Příspěvky k staročeskému kmenosloví ze spisů Husových.

Podává **Karel Novák**.

(Pokr. a dok.)

7. Koncovka *-išťe.*

Koncovka *-išťe* (ze staršího *-išče* a toto z *-isk-jo*) připíná se k základům jmen podstatných obyčejně k označení místa, kde jest předmět jimi vyjádřený, nebo k označení jiného vzájemného vztahu. Doklady:

chvoštišťe (chvost-): (dóm) chvoſtiſti vyčiſtien Post. 47[b];
próchodišťe (próchod-): w prochodiſti Post. 65[a];
stanovišťe (stanu-): nade wſſechna ſtanowiſſtie Šal. 139[a];
vchodišťe (vchod-): hřiechóm vchodišťe v duši jest E. 1, 114.

8. Koncovka *-ský.*

Koncovkou *-ský* (z pův. -ьsko-) tvoří se adjektiva denominativa; znamená sounáležitost ku předmětu, thematem vyjádřenému, t. j. jakost k němu náležející.

Podružná koncovka *-ovský* má původ u themat *u*-kmenových (syn*ov*-ьskъ), ale přibírá se pak analogicky i ke kmenům jiným.

Před koncovkou -ský měkčí se (působením pův. ь) předcházející hrdelnice *g* (a jeho střídnice *z*) v *ž*, *ch* v *š*, *k* (a jeho střídnice *c*) v *č*, tak že tu pak vznikají skupiny -žs-, -šs-, -čs- a z obou posledních někdy smíšením sykavek povstávají v nové češtině hlásky jednotlivé: *-s-* a *-c-* (češ-ský — český, vlčský — vlcký).

Z dokladů některé jsou všední, j.: egyptský, farářský, Filipenský, hvězdářský, lékařský, nekněžský, pastýřský, světský, zlodějský; zajímavější jsou:

apotekářský: všelikého prachu apotekarzſkeho Šal. 57[b];
aromatský: květ aromatſky Šal. 103[b];
babinský: vedle domnienie babinſkeho Post. 67[a];
člověčský: ſkutky czlowiečſke Šal. 104[b] (pán) človieczky Post. 159[b] a p. 69[b], 119[a] a E. 1, 19;
englický (englčský): proč by četl písmo engliczky Post. 45[a];
hospodárský: k hoſpodarſké láſcie Post. 66[b];
kacierský: kacierſkú ſtranv Post. 96[a];

kanovnický (kanovničský): (přikázanie) kanowniczke Post. 38[b] w kanowniczkych koſtelech Post. 129[a];
konský: konský náhlavek E. 1, 134;
koperský: kto drží míeſto koperſke Post. 188[a];
kurevský: jeskyni lotrowu a kurewſku Post. 188[a];
lajkovský: (lid) laykowſky Šal. 5[b];
mistrský: ſtaw míſtrſky Post. 158[b];
mnichovský: rozkoš kněžskú a mnichovskú E. 1, 236 (to jest přikázanie) kanowniczke a mnichowſke Post. 38[b];
panošský: stav rytieřský a panošský E. 1, 165;
polský: květ polſky Šal. 37[b] (= *polní*);
sborský: (ten) ſborſku kletbu jest svázán Post. 207[b];
svatokrádežský: ſwatokradezſku vkrutnoſtí Post. 103[a];
synovský: chléb ſynowſky Post. 45[b] a 46[b];
trhovský: odpustky trhovské E. 3, 138;
vlcký: pravé wlczké vytie Post. 80[a], (sedláci) vlcky vyjí E. 1, 311;
žákovský: do obecnice žákowſké Post. 58[b].

IV. Přípona s -l-.

Jest v koncovce -*(d)lo*. Značí to, čím se koná děj základem slovesným vyjádřený. Tvoří se jí substantiva deverbativa, a to od kmene infinitivního.

Čteme u Husa: bidlo, bydlo, kúpadlo, líčidlo, odpočívadlo, osidlo, pravidlo, prostěradlo; a těch se užívá posud.

Slova méně obvyklá jsou:

čtidlo: čtena neb čtidlo Orth. 30 (= *littera*);
tvořidlo: žena w twořidle stvoří z syřeníe sýr Post. 201[a];
ukazadlo: ukazadlo, jenž ukáže tobě E. 1, 362 (= *zpravidlo*);
vstúpadlo: wſtupadlo purpurové Šal. 62[b];
zábradlo: Opaženíe neb zabradla těch domóv jsú Šal. 37[a];
zpravidlo: zpravidlo . . . jenž tě zpraví E. 1, 362 (= *index*).

V. Přípony s -n-.

Přípony s -n- jsou mimo jiné v koncovkách: 1. -na, 2. -ina (-izna), 3. -yně, 4. -ěnín a -in, 5. -ěný, 6. -ní, 7. -ný (-dlný).

1. Koncovka *-na*.

Koncovkou -*na* tvoří se subst. fem. dílem od základů jmen přídavných na -ný, dílem pak od některých podst. jmen rodu mužského. V prvém případě jeví se jako zpodstatnění adjektiv, v druhém má význam přechylovací (někdy snad

augmentativní); ve spojení s konc. *-ár* (tedy *-árna*, *-érna*) značí místo pro předmět, označený jmenným základem.

Doklady:

Blažena (blažen-ý; blag-enъ, -ena Mikl.): E. 1, 376;

bratrana (bratr-anъ Mikl. 125): E. 1, 325;

čtena (čten-ý): čtena, latině littera E. 1, 362, 11, čteny Post. 2[b] čtena neb čtidlo Orth. 30;

dědična (dědičn-ý či dědic-ьna přechýl.?): kaže gíe (choti chot) byti diediczuu kralowſtwíe ſweho Šal. 9[b]; (sestra) jest ſpoludiediczna královstvie jeho Šal. 91[b];

mužena: Ta (Eva) bude slúti mužena, že z muže vzata jest E. 1, 199;

rodična (augmentativum k rodicě? či přechýl. z rodič?): matie a rodiczna Šal. 147[a] (dvakrát) a p. 146[b] rodiczny mé Šal. 56[a];

ružna (rug-ьna, srv. ruské ruga zerrissenes Kleid a nsl. ružen hässlich v Mikl. Et. Wtb. s. v. reng-; postup byl by tu: ruha — ružný — ružna; význam: roztrhaný šat, hadr, *cár*): by (ty) byla jinému ruznu (sic?) slíbila, měla by mu držeti E. 1, 268*);

špižérna (špíž-[e]-ár-na, -ier-na, -ér-na; j. prach-ár-na m. jinosl. -nja): jich špižérny jsú plny E. 1, 220.

2. Koncovka *-ina (-izna).*

Koncovka *-ina* (-izna) pojí se k thematům substantivním i adjektivním. Odvozeniny z adjektiv mívají význam předmětu, který má vlastnost thematem označenou. Význam odvozenin ze jmen podstatných jest rozmanitý, tak že se nedá obecně stanoviti. Miklosich rozeznává mezi těmito odvozeninami podle významu přechýlená subst., hromadná, augmentativa, jedinečná a subst. značící výsledek toho, co je základem vyznačeno; mezi doklady polskými i deminutiva.

Koncovka *-izna* bývá místo -ina neb i vedle -ina v některých ojedinělých slovech češtiny starší i nynější i v jazycích slovanských jiných, a také již ve staroslovanštině. Dobrovský (Institutiones linguae slavicae str. 501) má tři doklady: glavizna (caput libri), célizna, ukorizna (opprobrium); Miklosich mimo to ještě tunьbizna (domum) a českých pět: mateřizna, otčizna, podobizna, bělizna, obcizna.

U Husa nalezli jsme doklady dva:

bělizna (biel-ý): pláště s běliznami E. 1, 453;

hlavizna (hlav-a): E. 1, 134 a 260 (= kapitola).

*) Smysl jest: Kdybys byla jinému věc nepatrnou slíbila, měla bys mu slib dodržeti. Je tedy výklad námi navržený podobnější, nežli oprava Erbenova: ruoznu, při níž snad myslil na adj. různý.

Doklady ostatní*):

blatina (blát-o): w rowni a w blatinach Šal. 45[b];

chudina (chud-ý): E. 3, 282 (kollektivum);

malina (mal-ý): (pivo) s malinami E. 1, 220;

novina (nov-ý): Noviny každé, jichž jest Kristus neučil, spravedlivě tupíme Post. 211[a];

paučina (paúk — paúčí): E. 3, 287;

prsosiny (= prsotiny; = prsní řemeny, náprsník Jg.; augmentativum k subst. prsiny, srv. Jg. i K.): drahým kamením uzdu, prſoſiny i pochvy maje položené Post. 59[b];

pustina (pust-ý): někaká puſtina Post. 154[a];

škořepina, škeřepina (deminutivum k subst. skořep-a K[2], posud v příjmení Skořepa): v škořepině E. 1, 72 na ořechu ſſkerzepina twrda geſt Šal. 119[a];

zelina (zel-í): żelina (herba) Post. 26[b].

3. Koncovka *-yně*.

Koncovka *-yně* jest obyčejně přechylovací (jindy zpodstatňuje adjektiva, na př. „svatyně"). V stč. jest i její obměna *-ině* se souhl. změkčenou.

Doklady:

lotryně (lotr-yně): takých lotryň E. 1, 303;

mezkyně (mezk-yně): oslici neb mežkyni Post. 59[b];

mistřině (mistr-ině): řečnicě a mistřině E. 1, 385.

4. Koncovky *-ěnín a -in*.

Koncovkou *-ěnín* (z býv. -jan-inъ) tvoří se v stč. obyčejně ze jmen měst a zemí jména jich obyvatelů a příslušníků, a to v čísle jednotném, kdežto v čísle množném *-ín* odpadá a kmen se končí v *-an*; v nč. je tu jen koncovka *-an*.

U Husa proniká celé -ěnín často i do pluralu. Máme příklady:

dvořěnín (dvór): dvořené E. 1, 203 mezi dvořany E. 1, 273;

Plzněnín (Plzeň): Plzněné jsú najsvornější . . . Pros za Plzňany E. 3, 271;

Pražěnín (Praha): Pražené . . . Pražanóm E. 1, 133 a j.;

Římčnín (Řím): Říměné E. 1, 274, 150, 67 Římeníné E. 2, 308 od rímeninów Post. 22[a], k Římenínóm E. 1, 93 (vždy tak);

*) Příponou -a (nikoliv -ina) jest utvořeno a tudíž nenáleží sem subst. příčina (přičin-iti): A k tomu mají býti jiné příczíny Post. 145[b] (= co jest přičiněno, přídavky); pod. 218[b] a E. 1, 64; — též ve význ. »causa«: (ti) byli sú przicziná, že atd. Šal. 23[a].

spoluměštěnín, měštěnín (měst-o): když své ſpolu mieſtieniny vidíte Post. 64[b], měštěnín E. 2, 283 měštěné E. 2, 74 (a často), měštěníné E. 3, 272 měštěnóv E. 3, 282 od nebeských měštěnínóv E. 1, 249 a častěji; měšťanóm E. 1, 438 měštěnínóm E. 1, 361; mezi měšťany 1, 273 a j.

Koncovka *-in*, *-ín* (-inъ) znamená přivlastnění n. příslušenství ku předmětu základem jmenným vyznačenému. Tvoří se jí původně adjektiva possessiva od *i-kmenů* i od kmenů jiných, ale některá z nich pak se zpodstatňují.

čeledín (t. j. příslušník čeledi): jeho čeledíné E. 1, 71 její čeledínové E. 3, 165;

mateřin: jenž by neposlúchal otcova neb mateřina přikázanie E. 1, 142 proti voli otczovie a mateřínie Post. 15[b].

5. Koncovka *-ěný*.

Koncovkou *-ěný* tvoří se adjektiva ze základů jmen podstatných a znamenají obyčejně zhotovení z předmětu jimi vyjádřeného, pokud má význam látkový. Uvádíme:

róžený (róž-ě): věnček róžený E. 1, 223;

tetěný (tet-a): buďto vlastní aneb tetěný bratr E. 3, 207.*)

6. Koncovka *-ní*.

Koncovkou -ní (-ьňo-) tvoří se adjektiva denominativa z themat jednoduchých i složitých (srov. sub *-ný!*) a značí příslušnost ku předmětu thematem označenému.

Vedle dokladů obvyklých, j. domovní, ostatní, potomní, první, zvláštní a p., mnohé jsou u Husa zvláštní buď tím, že za ně máme nyní adj. s konc. *-ný*, nebo že podlehly některé změně hláskové, nebo docela vyšly z užívání. Jsou pak tyto:

dávní: (stařec) chlubí sě dáwními ſkutky Post. 215[b] (vedle dávný: tu dawnv [otázku] Post. 183[a]);

dvojnásobní: dwoynaſobnie odplata czaka gich (kněží dobrých) w nebeſiech Šal. 155[a];

hodní: ſedm dní hodních Post. 14[a];

hodovní: miesto hodovních dnóv E. 1, 123;

konečni: hřiech konečnieho nekánie E. 1, 118 koneczním nekaním Post. 56[a];

kórní: od žákuov kuorních E 1, 399;

nádenní: odplatu neb peniez nádenní vezme E. 1, 312;

pekelní: muky pekelnie E. 1, 102 mvk pekelních Post. 115[b]; předpekelní: z vězenie předpekelnieho E. 3, 295;

---

*) hanběný: hanbiené jest mrtvých prošenie Post. 139[b] pokládáme za příč. trpné slovesa hanbiti s proniklou jotací, jako jest v subst. divěnie E. 2, 68.

pokostní: dnú trpícieho a druzí Čechové řekli by pokoftnieho Post. 172[b];

prvorodní: prworodním hřiechem Post. 154[b] svój prvorodní ftatek Post. 112[a];

údolní: lilium vdolňíe Šal. 37[b];

veřéní (m. veřejní): čtyři ctnosti veřenie E. 1, 119 (= *stěžejné*);

větrní: větrnie dýchánie E. 1, 23.

7. Koncovka *-ný (-dlný).*

Adjektiva na *-ný* (-ьnъ, -ьno) jsou utvořena valnou většinou z themat substantivních, dílem pak také ze jmenných základů jiných (zvláště z výrazů složitých), a konečně i ze základů slovesných.

Znamenají toho, kdo má vlastnost thematem vyjádřenou, aneb toho, kdo se obírá předmětem, který jest základem vyznačen.

Tvorbou a dílem i významem shodují se s adjektivy na *-ní* a jsou jako i tato základem substantiv na *-ník.*

Ve všech těchto případech měkčí se hrdelnice na druhém stupni, t. j.:

k v *č:* apote*č*ný, koste*č*ný, mlé*č*ný, obro*č*ný, skute*č*ný, spole*č*ný, sváte*č*ný, vdě*č*ný, všete*č*ný, zbyte*č*ný, zvu*č*ný;

g v *ž:* bě*ž*ný, bo*ž*ný, dlu*ž*ný, příšě*ž*ný, slu*ž*ný, sně*ž*ný, tr*ž*ný, výstra*ž*ný.*)

ch v *š*: koži*š*ný, posmě*š*ný, pra*š*ný, prospě*š*ný, py*š*ný.

Také proti *c* vzniklému z *k* bývá tu *č* a proti *z* vzniklému z praslov. *g* bývá *ž*: náměsie*č*ný, srde*č*ný, uli*č*ný, kone*č*ní, tane*č*ník; pe*ně*ž*ný. Jiné *c*, *z* nezměněno: mocný, obecný, nuzný atp.

Složená koncovka *-ovný* (*-ovní*) jest původně od u-kmenů (dom*ov*-ní z domŭ-, stupň. *-eṷ-*) — i slovesa třídy VI. jsou toho původu (následovný, milovný, zklamovný, hodovní) — a pak též analogická (boh-ovný).

Prostou koncovkou *-ný* z themat slovesných vykládáme si ze svých dokladů vznik těchto: doufajný, nekojný, obžerný, odpustný, příchylný a snad sobný (poněvadž nevíme, zdali doloženo subst. soba vedle složeného zpósob, zásoba, — od slovesa sob-iti).

Nepatří sem taková adjektiva v -ný ukončená, kde *-n-* náleží k thematu, kmenotvorná přípona adjektivní pak jest jen

---

*) Zdánlivě odchylné adj. dra*h*ný podle Mikl. 116 utvořeno jest suffixem *-nъ* (nikoli -ьnъ), a tedy nepatří sem (pol. dragnie).

-ý (-o + jъ, -ъjь): čtyřdn-ý (d*e*n-): čtyřdný geſt Post. 163[a] cztyřdny Post. 163[b]; nepřiezn-ý (přiezn-, nč. přízeň): nepřiezně E. 1, 159; pln-ý, prázdn-ý (prázn-, nč. prázdeň), strázn-ý (strázn-, nč. strázeň): Kristus strázný, pracovitý v slovu otcě svého . . . a tito vždy zpět, nice netrpie E. 3, 137.

Všechny doklady ostatní — a máme jich z Husa sílu velikou — jsou ze základů jmenných, a to substantivních; ode jmen jiných odvozena jsou tato adjektiva: daremný (darm-o), tajemný (tajm-o, z part. praes. pass. tajem Mikl. Et. Wtb. s. v. *ta-*), dvojný (dv*ó*j-), trojný (tr*ó*j-), drahný (drah-o, drahý), sprostný (sprost-ý), zpětný (zpět-).

Hojná jsou adjektiva v *-ný* (-ní, po příp. subst. v -ník, která je předpokládají), vzniklá z výrazů složitých:

nábožný (na boh-a), nadstatný (nad stat-í), náměsiečný (na měsiec), náměstný (na miesto), náramný (na rámě?), pocěstný (po cěstě), podsvémocný (pod + svémocný, sv*á*mocný, svá moc, srv. u Gb. Přír. 66 svávolný — svévolný), pochlebný (po chlebě), pověžný (po věži), povýšný (po výši), stoletný (sto let), úhlavný (u hlavy); nádenní (na den), ostatní (o stati), pokostní (po kosti), potomní (po tom), námezdník (na mzdu).

Kmenové *-ě-* bývá při dvojslabičných adjektivech na *-ný* nezdlouženo proti *ie* v příslušných substantivech základních, na př.: d*ě*lný, (ná)m*ě*stný, sm*ě*šný, sn*ě*žný, v*ě*rný, v*ě*trní; též v adj. pen*ě*žný.

Ale naproti tomu: sm*ie*rný, š*ie*tný, (desietný, měsiečný).

Z dokladů našich posud jsou obvyklá (po případě s nějakou změnou hláskovou) tato adjektiva na prosté *-ný* neb *-ovný*: bezdušný, běžný, bludný, časný, daremný, dělný, d*ó*vodný, drahný, dvornomluvný, hedvábný, hodinný, hojný, hřmotný, chat*e*rný, květný, mešný, milovný, mist*e*rný, mléčný, mlsný, mocný, modlitebný, mnohořečný, mýtný, nábožný, nadějný, nájemný, náměs*ie*čný, náměstný, náramný, nelícný, nemocný, neplodný, nepřístupný, nepromĕnný, nepyšný, neskrovný, nesmierný, nevinný, nevýmluvný (v stč. s významem nevymluvitelný, nevypravitelný), *n*ravný, nuzný, obecný, obětný, omylný, osadný, peněžný, pilný, plodný, poc*ě*stný, podobný, pochlebný, posměšný, povĕstný, příchylný, příkladný, přípravný, přístupný, prospěšný, robotný, rodný, skutečný, služebný, smierný, sněžný, společný, srdečný, stkvostný, strážný, sv*ó*dný, šer*a*dný, šeředný, tajemný, tajný, téles*t*ný, účastný, vděčný, věrný, všetečný, výstražný, *v*zpupný, zbytečný, zč*a*stný, zpětný, zp*ó*sobný, zvučný. A j.

Dokladů nyní neobvyklých jest u Husa rovněž řada veliká:
apotečný: ze všeho prachu apoteczneho Šal. 59[a];
bavlnný: (šlojieř) bawlný Post. 111[b];

bělný: ſlogieř bielny Post. 111^{b};

blatný: blatna, nečistá (myšlenie) Post. 219^{b};

bohovný: kteříž chtie bohovně živi býti E. 1, 349;

božný: by co božné v těch stvořeních bylo E. 1, 103;

desietný: deſíetný, t. peniez, jenž jest deset jiných peněz platil Šal. 60^{b};

diábelný: lidé ďábelní E. 1, 88;

doufajný: (aby pravdy) bránil doufajně E. 3, 272;

dvojný: ktož plní (křivú přísahu), dvojně hřěší E. 1, 106;

hemišný (hämisch = potutelný, poťouchlý): někto sě směje z závisti, někto z nevěry, to hemišně, někto z zabylstvie E. 1, 272;

hlavný: mieſto hlawne Šal. 129^{b};

hospodářný: hoſpodařny . . . bohatec nehoſpodařny Post. 113^{a};

hynutný (hynut-ie, = periculosus): hynutné jest, to jest nejisté, k zahynutí na duši blízké E. 1, 269 Hynutně E. 1, 157;

kostečný: míeſto koperſke, neb koſteczné Post. 188^{a};

kostelný: Kostelná příprava E. 1, 369;

kožišný: kukly kožišné E. 1, 302;

krčemný: kněžie krčemní E. 1, 263;

kuchynný: kněz (jest) kuchynný E. 3, 246 kuchynní (1. mn.) E. 3, 247;

lesný: mezy drzíewím leſnym Šal. 39^{b};

mluvný: mezi mluvnými viece mluvnější jsú . . . E. 1, 271;

modlný: (ducha sv.), jenž s otcem i s synem spolu modlný jest i spolu slavný E. 1. 46;

myslný: aby mysl byla povýšná, to jest o bohu myslná E. 1, 308;

nádobný: Kterak si krásná a kterak nadobna . . . v rozkošech svých Šal. 132^{a};

nadstatný: (Tělo Kristovo) jest chléb nadstatný, nenieť jed E. 3, 173;

následovný (= následování hodný): divná jest i náſledowná pána našeho pokora Post. 185^{a};

nečíslný: neduhové nečíslní E. 1, 293;

nedělný: den nedělný E. 1, 122;

nekojný: pomine život svatý, jenž jest v tomto světě nekojný E. 3, 153;

neumný: (bóh) mstí nad neumnými E. 1, 249 kněžie zle a neumně sú ho zabili E. 1, 188;

obchodný: (kněžím) jinak neřádně obchodným E. 1, 219;

obludný: co obludneho Post. 68^{b};

obročný: hynštóv obroczných kněží Post. 61^{b};

obžerný: v rozkošech smilných a obžerných E. 1, 68 (kněžie) obžerní E. 1, 123 kteříž obzernie živi jsú Post. 191^{b};

odchodné: za odchodné Post. 36^{a};

odivný: (aby byl) odiven Post. 111b;
odpustný: Tyru a Sidonu odpustnějie, to jest lehčejé bude než vám E. 1, 196;
omladný: omladné ženy Post. 217b;
podsvémocný (viz svémocný!) Post. 202b;
pochopný: duchu pochopně E. 3, 266;
popudný: tu dawnv a popudnv otažku Post. 183a láska nenie popudná E. 1, 163;
pověžný: pán, který slepého učinil by povieżnym Post. 127a;
povýšný: mysl povýšná E. 1, 308;
prašný: přieval prašný E. 1, 55;
přiekazný: od přiekazného diela E. 1, 115;
prvorodný samec E. 1, 321;
psotný: myšlenie psotná E. 1, 55 psotné příhody E. 3, 270 nežitem psotným E. 1, 56;
radný: na radném domu E. 1, 133;
řěčný: s haněním řiecznym (sic) neb psaným Post. 132a;
rolný: diela rolná a řemeslná E. 1, 118 a podobně 119;
rukotržný: Petru rukotržnému E. 1, 171 rukotržně E. 1, 175;
sobný: z zaslúžení sobných neb zvlastních (sic) E. 3, 158 sobného zaslúžení E. 3, 158;
sprostný: Hř. 248a;
stoletný: dietě ve stu letech neb stoletné E. 1, 117;
svatebný: ſvatebny člověk Post. 175a;
svátečný: tanečnicě ſvateczné Post. 120b a 188a;
svémocný, podsvémocný: jedno (odpúštěnie) slove ſwemoczné (remissio autentica) . . . druhé podſwémoczné, to věz, pod svémocným najprve Post. 202b;
šalvějný: (vóni) šalvějnú E. 1, 220;
šarlatný: točeničce purpurové neb ſſarlatne Šal. 69b;
šietný, nešietný: baby ſíetné Post. 31a pút nešietnú E. 1, 270;
třístupný: (naděje) třístupná E. 3, 158;
trojný: trojně E. 1, 4 a 95, 100;
tržný: věcí tržných E. 1, 132;
úhlavný: úhlavnému (pánu) E. 1, 144 kteříž sú měli vhlawnv nepřiezen Post. 53a sedm vhlawnych hřiechóv Post. 49a;
uličný: v kútiech uličných E. 1, 289;
vodnotelný: o člověku vodnotelném Post. 165a (člověk) wodnotelny Post. 165a;
vodný: vodne tele Post. 165a bez vodného křſtu Post. 108b nemoc vodná Post. 165b;
vševolný: z své vševolné dobrotivosti E. 1, 62;
zápovědný: v deň od boha zápovědný E. 1, 123;
zásobný: vidíte je vesely, zásobny E. 3, 195;

zátratný: zátratně E. 1, 109;
zbytečný s někým (= společenský, m. sbytečný): člověk ... jest živočich tichý a zbyteczny ſ ginými Post. 145[a];
zklamovný: zklamownym dárkem Post. 209[b];
žádostný: láska nenie cti žádostna E. 1, 162;
žalářný: žalařného Post. 124[b] (navštieviti) žalářného E. 1, 140 (= *uvězněný*);
žalobný: (starý) jest smutný a žalobný Post. 215[b] (= *naříkavý*);
živostný: bázeň živostná E. 1, 363 a 59;
žlučný miešek E. 1, 84.

Koncovka *-dlný.*

Složenou koncovku *-dlný* probereme zvláště; rovněž jí příbuzné koncovky *-edlný* a *-tedlný.* Připínají se všecky k thematům slovesným a význam jich jest roven významu latinské koncovky *-bilis*; znamenají totiž schopnost k ději základem vyjádřenému ve smyslu passivním.

V koncovce *-dlný* jest *-l* původem koncovka příčestí l-ového, *d* pak je přisuto (stejně jako v uvedených koncovkách druhých a v konc. -dlivý; viz Gb. Přír. 35), tedy: -(d)-l-ný; na př.: vidě-d-l-ný, netrpě-d-l-ný, nedoufa-d-l-ný.

Toto přisuté *-d-* mělo asi podnět v příkladech, kde je kmenové, jako: jěd-l-ný (*jěd-ti, jiesti*).

Ze sloves, jichž kmen infinitivní jest na *-ě* (vidědlný, trpědlný), vzat pak popud, rozšířiti celou koncovku *-ědlný* (-edlný) i k thematům slovesným druhu jiného, zejm. k thematům sloves třídy IV.: nekúp-edlný (kúp-iti), neodpušt-ědlný (odpust-iti), (ne)poruš-edlný (poruš-iti), neuzdrav-edlný (uzdrav-iti), nevyčišč-edlný (vyčist-iti), potup-ědlný (potup-iti), proměn-ědlný (proměn-iti), smrt-edlný (smrt-iti), spas-edlný (spas-iti), *učedlný (uč-iti, předpokládá je subst. učedlník).

Také k substantivům utvořeným z themat slovesných koncovkou *-tel* přistupuje další koncovka *-ný* a vzniká tak konc. složená *-telný*, se vsutým *-d-* pak *-tedlný:*

čí-ti, či-tel, či-te*d*l-ný;
káza-ti, kaza-tel, kaza-te*d*l-ný;
poruši-ti, poruši-tel, poruši-te*d*l-ný;
zřie-ti, zřě-tel, zřě-te*d*l-ný.

Všecky tyto doklady, pro češtinu starou zvláštní, uvádíme pohromadě v pořádku abecedním:

---

*) Mikl. (str. 152) domnívá se, že *d* je původní, předpokládaje proti Schleicherovi (-lъ ze stind. *-ra*) a j., že příč. č. min. mělo pův. koncovku *-tlъ* (*-dlъ*) ze staroind. *-tra* (str. 94). — (Podobněji — bez přisouvání — vysvětluje se *-dlný* ze subst. *-dlo.* Gb.)

čitedlný: bez čitedlného znánie E. 1, 3 čitedlné muky E. 1, 17 když sú spasitele (učedlníci) czitedlnie při sobě měli Post. 90[a];

jědlný: i jiné věci giedlné Post. 165[b];

kazatedlný: kde jest stála ſtolice kazatedlná Post. 41[a];

nedoufadlný: aby (vy) nedoufadlně kázali E. 1, 233;

nekúpedlný: (kteříž) nekupedlný miloſt (t. jenž nemož kúpena penězi býti) penieżmi kupiti chtie Post. 212[b];

neodpuštědlný: hřiech proti duchu sv. jest neodpuštědlný E. 1, 394;

netrpědlný: (těla) netrpědlná E. 1, 40 netrpědlná, to jest přeukrutná věc E. 3, 194; srov. netrpedlnoſt Hř. 244[b];

neuzdravedlný: nevzdravedlný chlubu Post. 102[a];

nevyčiščedlný: neb nevyčiſčiedlna (či ſt?) jest vina (t. že nemóž lehcě býti vyčištena) Post. 211[b];

porušedlný, neporušedlný: toto porušedlné E. 1, 40 (ti) proměnili sú slávu neporušedlného boha v podobenstvie obraza porušedlného E. 1, 67;

*porušitedlný předpokládá subst. porušitedlnost E. 3, 132;

potupědlný: (požívánie) jest potupědlnějšie E. 3, 209;

proměnědlný (zákon) E. 3, 194;

smrtedlný: člověk zde, jsa smrtedlen E. 1, 61; Hř. 239[b] a násl. přečasto;

spasedlný: k spasedlnému naučení E. 1, 151 (Pán) ſpaſedlnie nás (napomenul) Post. 102[a];

spravedlný (tu je však *d* kmenové a *l* vsuté, viz Gb. Přír. 31): Sprawedlny Hř. 245[a];

trpedlný předpokládá subst. trpedlnost Hř. 244[b] a 246[a] a viz netrpědlný; vedle trpieliwy Hř. 244[b];

vidědlný: vidědlných všech věcí i nevidědlných E. 1, 46 (stvořenie) okem tělestným vidědlné E. 1, 61;

zřětedlný: aby to zřietedlniegíe ukázal pán Post. 203[b].

* * *

Některé doplňky k tomuto článku:

Ke str. 252: hrobec E. 1, 284.

Ke str. 253: snúbcě ſkrze ſnubce Šal. 11[a]; úmluvcě E. 1, 415; přímluvcě (nom. sg.) tamže, ti jenž mají za nás přímluvcě býti E. 2, 249.

Ke str. 254: zrnce E. 1, 285.

Ke str. 256: bráč E. 2, 314.

Ke str. 451: Podle Fr. A. Slavíka v ČČMus. 1889, str. 160, Blažena je zkratek z Blahoslava proti Blažen = Blahoslav.

Hanka fecit.

Podává **Ladislav Dolanský.**

Ačkoliv osudy Libušina soudu již několikráte důkladně byly vypsány, přece pro pohodlí čtenářstva načrtneme stručně historii RZ. od r. 1818 až po vydání spisu Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (1840), který nás dnes zvláště zajímá a z něhož přiloženou reprodukci čtvrté strany RZ. jsme vyňali.

Když r. 1818 hr. Kolovrat obdržel z Malé Strany tajemný, tužkou psaný dopis s RZ., zaslal jej neprodleně do Radnic hr. Kašparovi ze Šternberka, předsedovi Musea. A. J. Puchmayer, farář radnický, byl první, jemuž připadl úkol rozluštiti záhadná písmena. Zhotovil facsimile, pořídil opis, přeložil vše do němčiny, ba sestavil i jakýsi komentář — ale pokus jeho valně se nezdařil. Neuhodl, v jakém pořádku stránky následují, nesprávně vykládal, špatně četl (K v í l e t a: v o č e m u t i š i v o d u místo A j V l e t a v o, č e m u t í š i v o d u, p o G u b i s a ň l u t u místo p o g u b i s a ň l u t ú a pod.). Svoje facsimile poslal Puchmayer Dobrovskému, který sice rovněž nepoznal omylu ve stránkování, ale text četl správněji a dvě chyby šťastnou konjekturou opravil. Také Hanka dostal tento Puchmayerův snímek a přinesl jej k Jos. Jungmannovi. Seděli po tři dni několik hodin, i poštěstilo se jim rukopis náležitě srovnati a přečísti. Hanka pospíšil s tímto šťastným výsledkem k Dobrovskému, ale nepotěšil ho. Dobrovský pojal podezření proti RZ. pro věcnou i slovnou jeho stránku, a když ještě r. 1818 original shlédl, mínění jeho se ustálilo. Rozhodně a přímo prohlásil RZ. za neobratný padělek žijících spisovatelův a označil Jungmanna a Hanku za původce a zasilatele. Psal o tom 29. ledna 1819 Puchmayerovi: »Dass die Verfasser des alten Fragments es besser abtheilen, lesen und verstehen als Sie oder ich, ist sehr begreiflich. Nur mit der Tetui Popeloua wissen sie selbst nicht recht, was sie haben sagen wollen.« Ještě určitěji vyslovil se 9. února 1819 v dopise V. Zahradníkovi: »Rukopis ten, jejž horlitelé sami složili, a jenž nejvyššímu purkrabímu od neznámého aneb nepodepsaného člověka dodán byl pro České Museum, jistě podvržen a vnově na starém pergameně pozelenavým inkoustem napsán jest, jakž já hned z textu, než jsem ho viděl, soudil. Teď i jiní jináč o něm nesoudí, než p. Jungmann a Hanka ještě by ho rádi zastávati chtěli. Jednoho z těch pánů, aneb oba, já za skladatele a p. Lindu za písaře držím.« Autorita Dobrovského zvítězila. Výbor musejní se usnesl RZ. sice nezničiti, ale o něm se nezmiňovati, až by se naň zapomnělo.

Právě v tom čase obdržel Antonín Jungmann, professor porodnictví, darem z Polska od Majewského knihu. Na poděkování odeslal Majewskému svou »maličkost o Koních, RK. a pak opis památný o soudu Libušině« (Krok I, 3, 49). RZ. byl pak otištěn v I. díle Pravdy Ruské od J. B. Rakowieckého a v IX. seš. Izv. Ross. Akad. (1821). Poněvadž pak otisky ty byly chybné, uznal Antonín Jungmann za vhodné vydati RZ. v Kroku (I, 3, 48—61) s komentářem podepsaným J. J. (Josef Jungmann). Vydání to obsahuje správné čtení s určitými výklady místopisnými i věcnými a novočeský překlad. R. 1823 vyšel (dle Ält. Denkm.) v časopise »Kranz« též německý překlad RZ. Ale Dobrovský nemlčel. V březnu 1824 uveřejnil v Hormayrově Archivu článek »Literarischer Betrug«, jenž končil těmito slovy: »Von nun an wird es (das Fragment) Niemand mehr für was anderes halten können, als für einen offenbaren Betrug eines Schurken, der seine leichtgläubigen Landsleute zum Besten haben wollte.« Když prof. V. A. Svoboda v témž Archivu RZ. v ochranu vzal, odpověděl mu Dobrovský v červenci opět v Archivu a brzy potom opakoval důvody své obšírně též ve Wiener Jahrbücher der Literatur (XXVII. sv.). Tím byl spor o RZ. na delší dobu ukončen. »Die öffentliche Meinung in Böhmen bildete sich jetzt dahin aus, dass nur Hyperpatrioten noch an der Unechtheit dieses Fragmentes und an dem literarischen Betruge zweifeln könnten« (Ält. Denkm. 171). Téhož r. 1824 provedena byla prof. chemie Steinmannem (pozdějším jednatelem Č. Musea) u přítomnosti Dobrovského a prof. Millauera zkouška chemická, která pro RZ. dopadla nepříznivě.

Po smrti Dobrovského Hanka neotálel. Ještě r. 1829 vydal v ČČM. Evang. sv. J., se kterým za života Dobrovského rovněž nesměl na světlo denní, a téhož roku uspořádal se Svobodou nové vydání RK., k němuž připojil RZ, Píseň pod Vyšehradem a Píseň krále Václava. Palacký, vyzván byv Kopitarem, oznámil toto vydání ve Wiener Jahrbücher (48. sv.) úvahou, ve které ku pravosti RZ. se klonil. Kopitar přičinil k úvaze poznámku, dle níž Dobrovského námitky, pokud se týče písma, Palackým jsou potvrzeny, pokud pak řeči se týče, daleko nejsou vyvráceny. Nový podnět ke sporu vyšel po té ze Slovenska. J. Palkovič opakoval v Tatrance (1832) Dobrovského důvody a prohlásil RZ. za dílo podvodníkův. Tentokráte objevil se již jako obhajce Jos. Jungmann. V recensi Tatranky (ČČM. 1832, sv. II. 239—248) vykládá, proč Dobrovský k RZ. tak příkře se choval, mluví o nalezení a přečtení rukopisu, zmiňuje se o podezření, jež v příčině RZ. Dobrovský proti němu pronášel, a na str. 246 a 247 vyvrací námitky Palkovičovy. Polemiky další súčastnil se též Palacký (ČČM. 1834) a Kopitar, jenž vyčítaje Palackému (v Gersdorfově Repertoriu der deutschen Liter. XIV. 183), že užil v Dějinách svých RZ. jakožto pramene historického, dodává: »Wie muss der noch lebende Falsarius über solchen Ernst der For-

schung in seine Faust lachen. Wie wenn es ihm einfiele seine Falschmünzerei selbst zu denunciren?«

Ježto Kopitar mínění své na různých místech opakoval, Palacký odhodlal se znova veřejně, a to co nejdůrazněji vystoupiti. Před vánoci r. 1834 prohlédl si RZ., jehož nebyl spatřil od r. 1826, a po několika minutách nezbylo v něm pochyby o úplné pravosti Libušina soudu. Když ještě téhož dne se Šafaříkem o názor svůj se sdělil, pravil mu tento, že z důvodů filologických o pravosti RZ. nikdy nepochyboval. I umluvili spolu plán k obšírnému dílu, jež však pro jiné práce teprve koncem r. 1839 provedli. Výsledek jejich společné práce jsou Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache: Libušas Gericht, Evangelium Johannis, der Leitmeritzer Stiftungsbrief, Glossen der Mater verborum (Prag 1840). Jest to spis na onu dobu značně vynikající, a pokud se týče rozvrhu a důkladnosti, pravý vzor kritického vydání. Byť dnešní doba se závěry tam uloženými věcně nesouhlasila, přece s uznáním a obdivem patří na toto pilné a svědomité dílo dvou předních českých učencův. Autoři dokazují pravost všech uvedených rukopisů s takovou zevrubností a přesvědčivostí, že tím RZ. zase na dlouhou dobu byl rehabilitován. Älteste Denkmäler obsahují vnější popis rukopisu, věrnou transskripci, popis pergamenu, inkoustu, písma, červených značek, výklad o tom, jak vzniklo přiložené facsimile, určení věku; po té následuje text básně rozdělený ve slova i verše a opatřený dělidly s cyrilským přepisem, text v nové orthografii s latinským překladem interlinearným, týž text s překladem německým, seznam slov pořádkem abecedním, pojednání o pravopise, grammatickou část, ocenění básně a výklad věcný, pak (společně s EvJ.) osudy zlomkův, vyvrácení námitek a konečně v příloze pečlivě provedený snímek.

Nás především zajímá to, co v § 6. (Tinte) se vypravuje. Palacký připouští, že v žádném rukopise, v žádné listině, kterou v archivech a bibliothekách rakouských, německých a italských dosud prohlédl, ba snad v celém oboru palaeografie není pro celkový zjev RZ. adaequatního, souhlasného příkladu, ale jednotlivé momenty vesměs prý lze také jinde dokázati. Po té konstatuje, že tří barvicích látek se při RZ. užilo: 1. inkoustu, 2. rumělky, 3. suříku. V příčině těchto červených barev upozorňuje na důležitý objev musejního kustoda Aug. Cordy (der der literarischen Welt durch seine mikroskopischen Untersuchungen rühmlichst bekannte Custos des vaterländischen Museums . . . Wir haben den auch der Mikrochemie vorzüglich kundigen Herrn Corda gebeten . . .), že okrasy rumělkové s písmem inkoustovým jsou současné, kdežto suříkové mnohem mladší, snad o staletí pozdější restauraci náležejí. Po tomto stručném výkladě následuje obšírný Cordův dopis ze dne 2. ledna 1840, z něhož obsah některých míst podáváme. Illuminování písmen dálo se ve dvou, ba snad

i ve třech různých dobách. První doba jest současná s písmem inkoustovým; v ni patří všecky ozdoby provedené rumělkou, na př. malé, uprostřed řádků stojící inicialky, vesměs bez inkoustu provedené, pak drobné okrasy jednotlivých písmen (označení počátků při jednotlivých slovech), které přes inkoust jsou psány, konečně spodní vrstvy některých jiných písmen. (Viz také ČČM. 1859 str. 106., Tomkovy Dodatky ke zprávě o RZ). Do druhé doby řadí se ozdoby suříkem. Jsou na velkých inicialkách, kde na vrstvě rumělkové suříkem bylo restaurováno tak, že někde inkoust, rumělka i suřík nad sebou se jeví. Též jsou suříkem provedeny zvláštní značky postavené v liniích přes jiná písmena. *) Ke třetí době by náležely značky na stránce poslední a předposlední, jež zdají se býti později opět suříkem renovovány, neboť barva má méně lesku a jiný ton než suříkové zbarvení na jiných stránkách. Oku zkušeného koloristy jeví se proto mladšími, ačkoliv s jistotou nelze to tvrditi.

Dle str. 33. byl RZ. suříkem kolorován teprve asi ve XII. století. (Die Mennigzeichen, die wir oben einzeln angegeben haben, mögen, nach Herrn Cordas Behauptung, immerhin erst etwa im XII. Jahrhundert hinzugeschrieben worden sein.)

Že obě barvy se patrně liší, potvrzuje Palacký znova na str. 27. řka, že obě látky (rumělka a suřík) dají se již pouhým pohledem po své tmavší a světlejší červeni poznati. Opatříme-li se však třeba jednoduchou lupou, jest rozdíl tím patrnější.

Jiný odstavec, kterého všimnouti si dlužno, jest § 9. (Das Fac-simile). Z tohoto článku dovídáme se, že facsimile celého RZ.

---

*) Těchto podivných písmen jest 70. Některá jsou ještě dnes patrná, jiná však tak nezřetelná, že ani silnou lupou pravého jich tvaru rozeznati nelze. Ostatně již za Palackého bylo několik z nich smazáno. Palacký udává 11 typů těchto písmen (P, V, N, E, F, J, Q, O, C, S, A), ale při některých se asi mýlí. Na př. písmena za *Q* uvedená jsou nepochybně *L*, jak z malých inicialek vyplývá. Palacký věnuje těmto zvláštním písmenkám mimo jiné tuto poznámku: »Was sollen nun diese sonderbaren Zeichen? Sind sie ein blosser Zufall, das Spiel eines müssigen Illuminators? Obgleich sie scheinbar regellos hingeworfen sind, so kehren sie doch in der gleichen, bestimmten Form und an bestimmten Orten (z. B. in den Uncialen) zu oft wieder, als dass man dies annehmen dürfte. Einen Zweck haben sie offenbar, aber welchen?« (str. 29). Palacký se domnívá, že to jsou snad zvláštní, dosud neznámá znaménka pro zpěvný přednes, poněvadž některá z nich podobají se značkám u Walthera (Lexicon diplomaticum) na str. XXIII. uvedeným. Tři z těch značek se u Walthera opravdu objevují, ale jako »claves«, hudební klíče, nikoliv jako přednášecí znaménka. Ostatně dodává Palacký: »Es ist sehr zu wünschen, dass solche Vortragszeichen, wenn sie irgendwo in alten Gedichten westeuropäischer Völker vorkommen, wahrgenommen, verglichen und nach ihrer Bedeutung erklärt werden möchten. Wir haben dergleichen noch in keinem alten Codex gefunden.«

Ve snímku námi připojeném lze viděti (dle čtení Palackého) tyto značky: *V* v řádku 50 (v inic. *J*), 55 (v *S*), 61; *E* v ř. 58 a 59; *J* v ř. 49; *Q* v ř. 52; *S* v ř. 53; smazanou značku v ř. 64.

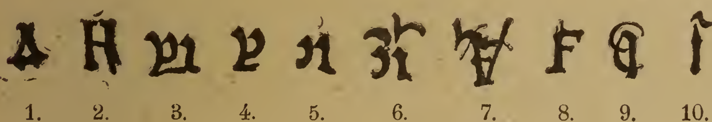
IV.

utpozubiſanhitu poradou
anotcamenamoſtapo taro
ſirotbreduletcorecnihpo
ſtreziborotſazau adni
poſamorodſemſeſtrebro
noſnepouſecmetilehuula
dikipohrudoſipo ſcazlau
bratriroʒuademaoded
inioene daſeſnehule
ſiiul dikiuuiſezradepc
niſtupirozeniale ſueʒo
ſtupicneſnaubeleſtuu
cirizeſtupinaſtolocenu
ʒlauneſneme
ueuezlaſnedeuei
ucenewueſtbamiuczouim

k A. D. připojené, bylo zhotoveno již r. 1835 od lithografa Henniga v Praze dle originalu. Pro zvláštnost látek (pergamenu, inkoustu, barev), již rukopis jeví, jakož i pro neméně zvláštní změny, které čas a živelní působení vykonaly, bylo zcela věrné nápodobení zlomku ne-li nemožné, aspoň přenesnadné, namáhavé a velmi drahé. Proto rozhodl se Palacký vynechati věci nahodilé a věnovati péči jen formě a postavení písmen. Všeliká, v originale červeně illuminovaná místa, písmena, čárky a znaménka jsou ve facsimile pouze tečkovaným obrysem naznačena.

Tomuto snímku, vlastně jeho malé, pramalé části věnujme trochu pozornosti.

Na straně IV., kterou ve věrné reprodukci přikládáme, pozorujeme ve třetím řádku zdola zvláštní úkaz. Ačkoliv celý ostatní rukopis dopisuje písmena až na samý konec řádků, beze všeho zřetele k zakončení slov, veršů neb odstavců, v tomto jediném řádku celá třetina vlastním textem není vyplněna, nýbrž jeví jakési pletivo čar červeně provedených. Zahledíme-li se na ně, poznáme, že některé tahy tvoří určitá a zcela zřetelná písmena, která tu přímo, tu převráceně jsou sem vložena. První písmeno

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

jest obrácené *v* (pís. 1.), hned za ním následuje přímé *H* (2.) a pak ligatura (3.). Tato složka jeví především obrácené *a* (4.) k němuž se pojí přímé *n* (5.). Celé toto písmeno *n* tvoří spodní část velkého latinského *K* (6.). Obrátíme-li pak rukopis, vedeni jsouce patrnou zde zásadou, že přímá písmena s obrácenými se střídají, spozorujeme bez obtíží velké *A* (7.) téhož kalligrafického rázu, jako bylo *K*. Tato písmena tvoří dosud slovo V. Hanka. Postavme snímek zase v pravidelnou polohu. Ona část, která prve dávala svršek převráceného *A*, jeví se nyní jasně jako velké *F* (8.), po kterém následují črty trochu spletitější (9.). Spodní část jejich dá nám písmeno *e*, svrchní *c*, k oběma těsně připíná se *i*. Konec tvoří kolmá čárka jako *l* neb *t* (10.), kterémužto písmenu nasvědčuje háček těsně nahoře připojený. Obsahuje tedy tato menší část slovo fecit. Všecka písmena obou slov jsou až na *ec* zřetelná, a prohlédneme-li si je toliko jednou, vždy potom na první pohled jsou nám v pravé podobě své zcela jasná a patrná.

Ovšem naše zkoumání dálo se na reprodukci snímku, který proveden byl lithograficky, a Palacký sám, ač snímek chválí, podotýká, že lithograf dle zvyku všech písařů naší doby do obloučkového písma cosi lomeného, fraktuře podobného vnášel,

čehož v originale nebylo, a co ani za nejpilnější revise nedalo se docela odstraniti. »Da solcher gestalt das Original in diesem Facsimile nicht allseitig und vollkommen wiedergegeben werden konnte, so muss jede genauere paläographisch-kritische Würdigung des Ganzen nur nach jenem, nicht nach diesem, angestellt werden, was sich übrigens bei jeder gründlichen wissenschaftlichen Leistung von selbst versteht« (ibid. 30, 31).

Srovnejme tedy skrývačku, kterou jsme ve snímku našli, s originálem v Museu chovaným. Shledáme na první pohled, že snímek jest velice věrný, a že zdánlivě bezvýznamná čmaranina skládá se z opravdových písmen. Z liter vyzpytovaných na snímku zcela patrně čte se především *v*, jakož i následující *H*. Ligatura *an* jest ve všech částech zcela zřetelná. Z písmena *K* jest dobře znáti část spodní (vlastně písmeno *n*), i svrchní. Spojení obou těch částí není tak patrné jako při reprodukci před 65 lety zhotovené. Červená barva rukopisu (suříková) totiž časem vybledá, jakož jest nejlépe znáti na záhadných značkách v linie vložených. Již za Palackého byly některé z nich nezřetelné, od té doby pak ztratily jiné, které ještě Palacký dobře četl, tolik na svém rázu, že jich dnes ani silnou lupou nelze rozluštiti. Vyblednutí to týče se hlavně jemných, vlasových čárek. Proto také nejméně jasné jest písmeno *A*. Hlavní část jeho, převrácené *F*, jest dobře viditelna, ale vlasové čárky dolejší nejsou daleko tak jasné jako na snímku. Za to slovo f e c i t jest v originalu srozumitelnější nežli v reprodukci. Hlavně *e c i* jest tu mnohem zřetelnější, ježto lithograf vlasové čárky tu poněkud jinak spojil, než náleželo. Hořejší vlnitý tah jest nad písmenem *t* zcela těsně, ale poněkud kolměji proveden a souvisí s vlnitou čarou ornamentalní, kterou přípisek se končí. Konečně připomínáme, že před počátečním *v* jsou v inkoustovém písmeně *e* (slavně sněm*ě*) stopy nějaké litery, které však již Palacký jasně neviděl, tak že jí v seznamu záhadných značek ani neuvádí. Barva celého přípisku souhlasí s většinou inicialek.

I toto zajímavé místo podrobil svědomitý Palacký zevrubné prohlídce a shledal: »Die Zeile 62 schliesst ein regelloses Gekritzel m i t Z i n n o b e r u n d M e n n i g, das anscheinend keinen anderen Zweck hat, als den Raum zu bedecken und auszufüllen. Da jedoch an dieser Stelle ein viersylbiges Zeitwort im Texte fehlt, das den Vers beginnen sollte, so ist ein solches mit diesem Gekritzel vielleicht absichtlich bedeckt worden. D o c h i s t a u c h m i t b e w a f f n e t e m A u g e n i c h t s d a v o n w a h r z u n e h m e n, und Reagentien wurden bis jetzt nicht versucht, um die daselbst etwa noch vorhandene Schrift zu heben« (ibid. str. 29). Pro lepší porozumění podáváme přepis onoho místa ve verších:

Stúpi kněžna v běle stvúci rízě,
stúpi na stól oten v slavně sněmě. ***
Dvě věglasně děvě
vyučeně věščbám vítězovým.

Hvězdičky znamenají náš připisek. Ve verši třetím schází čtyřslabičné sloveso, které mohlo tvořiti počátek aneb konec verše, tak že dle toho kusý verš tento byl by

. . . dvě věglasně děvě,

aneb:

Dvě věglasně děvě . . .

Kdybychom předpokládali, že verš byl kusý na počátku, pak by snad možný byl výklad, že místo, pokryté naším připiskem, kdysi toto čtyřslabičné sloveso obsahovalo a později teprve přepsáno bylo, jak se Palacký domnívá. Velká inicialka *D* by tomu neodporovala, poněvadž v RZ. jsou velké inicialky též uprostřed verše, jako na př. *c* ve slově c r i u e (na Otavě krivě zlatonosně). Bylo by to čtyřslabičné sloveso o 6 nejvýše 7 písmenech, nikoliv tedy »vystúpistě«, ani »u niej stastě« (první konjektura Hankova*). Ale pak by ovšem musel býti RZ. na tomto místě, a to pouze na tomto místě, palimpsest, což neshledal ani »mit bewaffnetem Auge« Palacký, ani »po mikroskopickém zkoumání« Corda (str. 24). Není-li toto místo přepsáno, pak byl řádek zúmyslně nedopsán za zcela určitým cílem, a čtyřslabičné sloveso vynechal písař až v řádku následujícím. Tam je také doplňovali, pokud vím, všichni dosavadní vydavatelé Ant. Jungmannem r. 1822 počínajíc.

Ale že náš připisek povstal v stejné době s ostatním rukopisem, potvrzuje zcela určitě chemické zkoumání Cordovo. Na str. 24. píše Corda: »Auch die verzierte Stelle, Zeile 62, ist mit derselben Farbe (Mennig) geschrieben und glänzt ebenfalls noch, obgleich sich daselbst sehr schwache Spuren von Zinnobercolorit als Basislinie zeigen. Aber auch hier zeigt die mikroskopische Untersuchung deutlich, dass die Mennigschrift über der Zinnober-Verzierung liegt.« Litery námi vyložené jsou tedy právě tak barveny jako některé inicialky, totiž vespod rumělkou a navrch suříkem, jsou tedy téhož věku jako ony inicialky, a mají i větší nárok na stáří nežli na př. značky toliko suříkem psané nebo docela ony, které jsou na poslední a předposlední stránce a »oku zkušeného koloristy mladšími se jeví«. Pocházejí-li ony inicialky i se suříkovými ozdobami teprve ze XII. věku, pak i nápis V. Hanka fecit povstal ve století XII.

Shrňme fakta. RZ. byl objeven r. 1818, téhož roku, kdy Hanka stal se ředitelem literarních sbírek musejních, kterýžto úřad r. 1823 v bibliothékářství se proměnil. (Legis Glückselig, Libussa 1852, str. 304 a 321.) Po celou dobu tedy byl Hanka RZ. uschovávatelem a ochráncem. V tomto rukopise vyskytují se

*) Délka našeho připisku obnáší 28·5 mm, kdežto 10 písmen řádek zakončujících zaujímá na této čtvrté stránce 42, 38, 45, 43·5, 41, 38, 36·5, 52·5, 45, 44, 41, 45·5, 46·5, 44·5, 45·5 mm.

slova V. Hanka fecit. Vyplňují celou třetinu řádku, ačkoliv jinde dopisuje se řádek až na konec. Toto místo, ačkoliv zkoumáno bylo mikroskopicky, neshledáno přepsaným. Litery psány jsou rumělkou a suříkem právě tak jako jiná písmena stejnodobá se vznikem rukopisu; proti některým jiným písmenům v rukopise zdají se býti litery ty ještě starší. O tomto přípisku nikdy se žádné strany se nevyslovila pochybnost, ani ne od Hanky, za jehož dozoru přece důkladný palaeografický a chemický rozbor se konal. Přípisek ten jest ve spise Die ältesten Denkmäler z r. 1840 na věčné časy u věrném snímku zachován potomstvu.

Úvahy.

Xenophontis De re publica Atheniensium qui inscribitur libellus. Recensuit, apparatu critico instruxit, indice verborum adauxit *Ernestus Kalinka.* Editio minor. Viennae 1898, in aedibus Alfredi Hoelderi. Str. 51, cena 64 kr.

Pro své vydání tohoto zajímavého spisku srovnal Kalinka nově cod. Marcianus (M), rukopis druhého řádu, a mimo to užil nové kollace nejdůležitějšího rukopisu Vatikánského č. 1950 (A), kterou pro něho pořídil J. Mesk. Též druhý rukopis Vatikánský č. 1335 (B) byl na některých pochybných místech Meskem nově srovnán. Jaký byl výtěžek opětovného srovnání, vydavatel neudává; snad vysloví se o tom podrobněji ve vydání větším. Hlavní přednost vydání Kalinkova spočívá v jeho praktickém zařízení. Každá odchylka od rukopisného podání označena typograficky již v textu samém, a ve stručném apparátu kritickém zaznamenána čtení rukopisná, jakož i jména těch mužů, jejichž návrhy pojaty v text. Při posuzování konjektur cizích počínal si Kalinka velmi obezřetně; bohužel nebyl tak přísným soudcem nápadů vlastních. Jest to sice pochopitelno, ale vada ta zejména při vydání menším nemile se pociťuje. Vůbec měli by vydavatelé, kteří přijímají v text své vlastní konjektury, uváděti v apparátu vedle návrhů svých vždy ještě domněnky jiných. Ze sedmi konjektur Kalinkových sotva dvě nebo tři uznal by ref. za pravděpodobné. Aby se nezdálo, že vydavateli křivdím, budiž mi dovoleno poněkud déle při věci té se pozdržeti.

I, 2 čteme: *πρῶτον μὲν οὖν ἐρῶ τοῦτο, ὅτι δικαίως αὐτόθι καὶ οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλέον ἔχει τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων.* To je věta zcela jasná a vhodná; Kalinka však, poněvadž rukopisy A C mají *ἔχειν* místo *ἔχει* (M), mění prvé *καὶ* v <*δί*>*και*<*οι*> a dostává tak velmi nelibé čtení *δικαίως . . . δίκαιοι . . . πλέον ἔχειν.* Infinitiv *ἔχειν* v rkp. A C jest očividná chyba; na

ní budovati konjekturu jest velmi povážlivo. Správně dí Kalinka v úvodě na str. 7 o rkp. M, jenž podává čtení *ἔχει*: »eis tantum locis respiciendus est, quibus alterum codicum genus sine ullo dubio mendo laborat«. Tak tomu i zde. — Z konjektury *λαμβάνω* <*ῶ*>*ν* místo *λαμβάνων* (I, 11) nemohu vystihnouti žádného smyslu; kdybychom našli to, co K. dal vytisknouti, v rukopise, musili bychom souditi, že text jest porušen. — Ani změnu čtení *οἱ ἰσχυροί* (I, 14) v *ἐχυροί*, jakkoliv jest lehká, bych neschvaloval. Autoru tohoto spisku sluší zcela dobře užívání slov, od téhož kmene tvořených, v téže větě; proto věta *εἰ δὲ ἰσχύσουσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἰσχυροὶ* (*τῶν συμμάχων*) nemá žádné závady. Naproti tomu *ἐχυρός* má význam »nedostupný, pevný«, jenž se sem nehodí. — Návrhem Kalinkovým ke kap. II, 17 sotva porušené místo úplně zhojeno; neobratnost výrazu zůstala. — Naproti tomu uznávám za velmi pravděpodobnou vložku v kap. III, 13 *μηδὲ λέγειν τὰ δίκαια* <*μηδὲ τὰ δίκαια*> *πράττειν*.

V pěkně psané předmluvě pojednává Kalinka o době složení spisu, o jeho účelu a o rukopisech. Klade spis mezi l. 430—424 a soudí, že účel jeho byl rhetorický. A skutečně lze i s tohoto stanoviska spis posuzovati. Vydavatel neopomine zajisté v kommentáři vydání většího na tuto stránku zvláště upozorniti. Velmi záslužný jest chronologický přehled literatury sem hledící (str. 8 až 15); pohřešil jsem tu pouze Hartmannova Analecta Xenophontea nova, Lipsiae 1889 a slavnostní spisek E. Müllera, Wer ist der Verfasser der älteren Schrift von der athenischen Verfassung, v Žitavě 1891. Podrobný a spolehlivý seznam všech slov (str. 30—51) zakončuje toto vkusně vypravené vydání.

Frant. Groh.

Platonův Laches s úvodem, rozborem a poznámkami. Pro gymnasia česká vydal *Jaroslav Gustav Schulz*, professor c. k. českého vyš. gymnasia v Brně. V Praze 1898, J. Otto. Str. 78, váz. 50 kr.

Toto školní vydání Platonova Lacheta vyniká hned na první pohled pěknou úpravou, jakou se, bohužel, dosud nehonosí příliš mnoho českých vydání klassických děl, ke školní četbě určených. Před textem jest podáno na 24 stránkách: 1. stručný obsah dialogu, 2. rozčlenění dialogů, 3. rozbor dialogu, 4. výsledek rozmluvy, 5. charakteristika osob rozmlouvajících, 6. účel rozmluvy a 7. čas a místo její. Po textu následuje abecední seznam jmen vlastních s případnými, krátkými vysvětleními (str. 67—74) a pak — náčrtek osnovy dialogu. Samo sebou se rozumí, že učitel, který čte dialog Platonův se žáky, může toho, co tuto podáno úvodem i v poslední partii, s prospěchem užiti teprve po přečtění celého dialogu a za četby samé leda odkázati k postupu jednotlivých oddílů rozmluvy. Když tomu však takto jest,

nechápeme, proč právě nástin osnovy dialogu odtržen od ostatních podobných částí a dán na konec celé knihy. Ovšem, kdyby byla tato partie pojata v úvod a předeslána, vyniklo by ještě více, že tento úvod, pro účely školské zejména, jest zbytečně rozvláčný, a že touž věc několikráte probírá, takže se nemůže vyhnouti nadbytečnému opakování některých věcí. Neboť část, podávající obsah dialogu, a části, které podávají rozčlenění, rozbor a osnovu dialogu, točí se vesměs kolem téhož předmětu (totiž skladby Lacheta) i mohly podle mínění referentova býti skráceny a sloučeny v jedinou stať (nejvýše dvě stati), a účelu, kterému určeno jest toto vydání, zajisté stejně, ne-li lépe by bylo vyhověno. Naproti tomu, tuším, v školském vydání kterékoli Platonovy rozmluvy (a to právě v úvodu) měl by býti stručně nastíněn život a spisovatelská činnost Platonova, sice snadno se stane, že učitel, maje čísti některé dialogy dle vydání od rozličných vydavatelů, u žádné rozmluvy nemá pro žáky nic pověděno o Platonovi samém a tak mu nezbývá, leč zase úvod takovýto diktovati. Ve vydání recensovaném ostatně mohla věc býti splněna aspoň krátkou poznámkou v »seznamu vlastních jmén«, asi jako vydavatel učinil o Sokratovi (s. v. *Σωκράτης*, str. 73.).

Co se týče výkladu v oněch úvodních statích podaného, referent s vydavatelem celkem souhlasí, i probral věc v těchto Listech v článku v ročníku XVI (na nějž vydavatel ostatně odkazuje). Jedině výtěžek celé rozmluvy referent by jinak formuloval; neboť výrok vydavatelův, že »*καρτερία*« nevyjadřuje podstatu zmužilosti, nýbrž jen její dobu (formu) čili to, jak se zmužilost ve skutečnosti jeví (str. 17), stěží asi žáku jest srozumitelný bez bližšího výkladu.

Dle kterého vydání text jest upraven, p. vydavatel (jak to jest ovšem nyní ve školních vydáních zvykem) nepřipomenul. Celkem možno říci, že p. vydavatel jest hodně konservativní; neboť i tu, kde střízlivá novější vydání kritická se odchylují od podání rukopisného, p. Schulz rád ponechává čtení rukopisů. Tak p. 180 D *ὁπόσ'ἂν* (dle t), ibid. *Οὔτοι τι* (dle 𝔄, t), 181 B *ἐν τοῖς γ'* (dle 𝔄), 182 B: *ἤδη τι*, 183 A: *ἐλελήθει*, 190 A: *εἰδείημεν* (dle 𝔄), 190 B: *ταῖς ψυχαῖς* (dle většiny rkp. mimo Víd. 1.), 200 B: *οὐδὲν πρὸς αὐτὸν*. Neathetuje se Stallbaumem a j. p. 199 C slov: *καὶ πάντως ἐχόντων*, ale dle rkp. je podržuje, podobně slova (za interpolaci prohlášená Gitlbauerem) p. 199 E *καὶ τἀγαθά*, a i jinde ponechává jistá slova a jen závorkou ( ) naznačuje jejich zbytečnost; tak p. 181 C: *τὸ μαθεῖν — μάχεσθαι*, p. 182 A: *ἀγῶνος*, p. 182 C: *εἰπεῖν*, 183 D: *ὡς ἀληθῶς*, 188 D: *ζῆν*. Naproti tomu Badhamovu athetesi slov p. 190 B: *καὶ ἰατροὶ* pokládal za tak evidentní, že ji ani v závorce neuvedl.

Z jiných odchylek od kritického vydání na př. Králova uvádíme tyto. S Badhamem uznává mezeru p. 179 B po slovech *ὄντας* i vyplňuje ji, patrně dle p. 178 B a co do smyslu sou-

hlasně s Královým návrhem, slovy: *παρελάβομεν ὑμᾶς ὅτι*. Rovněž s Badhamem čte p. 180 B: *ὀλιγωρεῖν*, 183 B: *ἐπιδείκνυται* a p. 189 A: *χρηστῶν μόνων*. P. 184 D podržuje Heindorfovo *ὥσπερ ἔτι*, 188 C Hoenebeck-Hissinkovo čtení *αὐτός*; pag. 187 B přijímá konjekturu Schanzovu *ὑμετέροις* a 191 E Královu *καὶ ἀναστρέφοντες*.

Tiskových chyb jest nemnoho a snadno je i žák zpozoruje a si opraví; na př. p. 180 D *ἠκίκοι* (místo: *ἡλίκοι*), p. 191 A *ἀλσὰ* (místo: *ἀλλὰ*) a pod. *Frant. Čáda.*

Komoedie Aristofanovy. II. Žáby. Přeložil *Augustin Krejčí.* (Sbírka klassiků řeckých a římských v překladech českých. Pořádá Josef Král. Svazek XV.*) V Praze 1898, A. Storch syn. Str. 117. Cena 1 *k* 60 *h*.

Kdežto jiní národové mají několik překladů Aristofana, zdá se, že u nás teprve nyní vyplněna bude tato, opravdu zející mezera v literatuře. Máme-li míti přeloženy aspoň nejrázovitější a nejzajímavější plody literatury antické, nelze pochybovati, že nesmí mezi nimi scházeti Aristofanes. P. překladatel uvedl se šťastně svým překladem Pluta, vydaným v téže sbírce r. 1897 (srv. Listy filol. XXIV, str. 468), a v době poměrně dosti krátké potěšil nás zdařilým překladem Žab. Komoedii tu přeložil již r. 1870 Václav Nebeský; byl to u nás na dlouhou dobu jediný, úplně přeložený kus Aristofanův. Překlad p. Krejčího značí patrný pokrok; je věcně správný, formou plynný a vtipný. I hříčky slovní, které Nebeskému činily obtíže (srv. v. 246 a 1286), šťastně vystiženy po česku. Nejen dialogické, nýbrž i lyrické části přeloženy přízvučně, a tak opět podán praktický důkaz — bylo-li ho nyní ještě potřebí —, že s přízvukem vystačíme všude.

Překlad pořízen dle 3. vydání Kockova; odchylky od něho vyznačeny pod čarou. Škoda, že p. překladatel nemohl již užiti vydání 4. z r. 1898 a že zůstalo mu neznámým vydání Leeuwenovo (Ludg. Bat. 1896); z obou byl by mohl pro výklad leccos vytěžiti. Úvod i stručné poznámky vyhovují úplně účelu svému. Nesouhlasil bych s poznámkou k v. 304. Herci Hegelochovi nesmálo se obecenstvo jen proto, že špatně p ř í z v u k o v a l slovo *γαληνά*, nýbrž také proto, že zamlčel (nejspíše poněvadž nevystačil s dechem) poslední slabiku, tak že slyšeti bylo místo *γαληνά* pouze *γαλην*, což pojímáno jako *γαλῆν*. Že Atheňané i při elisi samohlásku konečnou skutečně vyslovovali, patrno z četných nápisů metrických, kdež slabika elidovaná se vždy píše. Ve při arginusské (pozn. 64) nejednalo se tak o to, zda vojevůdcové mohli zachrániti m r t v é, spadlé do moře, nýbrž dáváno jim za vinu, že nepřispěli v čas

*) Tímto sešitem přestala Sbírka tato vycházeti. *J. K.*

mužstvu lodí ztroskotaných, aby nezahynulo. Nejasně stilisována je pozn. 102 k v. 764. V prytaneiu zasedali ovšem, jak již jméno samo svědčí, původně prytanové; ke konci V. stol. však byla sídlem jejich θόλος, a prytaneion věnováno častování hostí a mužů o obec zasloužilých. Poučné je v příčině té srovnati Plat. Apol. 32 C a 37 A. — V překladě zarazilo mne slovo »hnětinka« ve v. 1073, jež jest zajisté nevhodné o prosté stravě vojenské (μᾶζα).

Ref. přeje p. překladateli, aby mohl co nejdříve uveřejniti překlad též ostatních komoedií Aristofanových.

Frant. Groh.

Hlídka programů středních škol r. 1899.

Zkáza Ilia. Vergilius: Aeneis II. — *Odysseus u Kyklopův..* Homer: Odyssea IX. Přeložil F. Šimáček. (XX. výroční zpráva c. k. státního vyššího gymnasia ve Vysokém Mýtě za školní rok 1898—99.)

Šimáček osvědčil překladatelskou zručnost již svým překladem Ifigenie Taurské, o kterém jsme podali zprávu v L. fil. XXIII (1896), str. 146 n. Také tyto dvě ukázky překladu Vergilia a Homera dosvědčují správnost příznivého úsudku, jejž jsme o překladatelské obratnosti Šimáčkově pronesli.

Nejasně nebo nedosti dobře zdají se nám přeloženy tyto verše: Aen. II, 36 domnění budící dary (suspecta dona); 146 pout na rukou tísnivé vazby sejmout mu dá (strojený slovosled: manicas atque arta levari vincla iubet); 154 n. vás (hvězdy) za svědky beru i vaši poruchy neznalou moc (et non violabile vestrum testor numen); 161 když velkým ti splatím (si magna rependam); 202 a častěji: u áry (m. u oltáře); 204 n. (hadové) se v moře hroznými vzpírají kruhy (immensis orbibus angues incumbunt pelago); 234 průlomem roztrhnem zeď (dividimus muros); 236 oválу běhutých kol (rotarum lapsus); 250 z moře se vyvalí temno (ruit oceano nox; proč ne aspoň: vynoří?); 256 n. hořící pochodeň vymrskla vzhůru královská loď (flammas regia puppis extulerat); 313 vyráží občanů křik (exoritur clamor virum); 322 A hrad? Zda stihneme jaký? (quam prendimus arcem?); 330 Sinon, jenž provedl svou (victor); 333 tasenu blesknavou zbraň šik ocele hrozně se ježí (stat ferri acies mucrone corusco stricta); 389 Řeků si přistrojme zbraně (Danaum insignia nobis aptemus); 391 n. přílbu vlasatou (comantem galeam); 402 nemá však nikdo, když bůh tomu nechce, se na něco těšit (heu nihil invitis fas quemquam fidere divis); 463 n. kde strop se nám

paláce svrchu chatrnou nabízel vazbou (qua summa labantis iuncturas tabulata dabant); 474 na světlo stáčí svůj okluzký hřbet (lubrica convolvit terga); 510 n. bok . . . opíná mečem, který mu neplatí nic (inutile ferrum cingitur); 512 kde holé se nebe v ně (stavení) dívá (nudo sub aetheris axe); 520 kam se tam ženeš? (quo ruis?); 598 n. řady se okolo těchto toulají všude (circum errant acies); 603 s vysoka svaluje Troju (sternit a culmine Troiam); 610 roztřásá zdi (quatit); zpáčené základy (emota fundamenta); 629 vrch otřásá mocně a na strany kývá (concusso vertice nutat); 634 předků svých bydliště práh jak šťastně jsem konečně stihl (nehezké je tu hromadění genitivů); 671 n. levici do štítu nořím, vhodně jej drže (clipeo sinistram insertabam aptans); 679 takový dělajíc křik (talia vociferans); 707 sem na moji polož se šíji (cervici imponere nostrae).

Od. IX. 12 n. strasti . . . plné nářku a muk (*κήδεα στονόεντα*); 46 šmaťhavé býky (*εἰλίποδας βοῦς*); 67 Zeus, jenž oblaka po nebi shání (*νεφεληγερέτα Ζεύς*); 126 n. lodi s půvabným krytem (*νῆας ἐυσσέλμους*); 135 jeť tučná tu pod půdou země (*ἐπεὶ μάλα πῖαρ ὑπ' οὖδας*); 147 dlouhánských vln (*κύματα μακρά*); 151 tam jsme se v dřímotu dali (*ἔνθα δ' ἀποβρίξαντες*); 152 a j. A když růžová Zora už z ranního probleskla šera (*ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος Ἠώς*); 156 s dlouhatou tulejí dřevce (*αἰγανέας δολιχαύλους*); 174 tamější vyzkusím muže (*τῶνδ' ἀνδρῶν πειρήσομαι*); 185 zdělané ze skal, jež do země vpuštěny byly (*κατωρυχέεσσι λίθοισιν*); 211 vzdálit se (*ἀποσχέσθαι*); 242 (povozů) docela slušných (*ἅμαξαι ἐσθλαί*); 250 a j. když pak se naspěchal dost a obstaral tyto své práce (*αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ σπεῦσε πονησάμενος τὰ ἃ ἔργα*); 252 cizinci, kteří pak jste (*ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστέ*); 259 My jsme ten Achajský lid (*Ἀχαιοί*); 275 Dia se štítem mračným (*Διὸς αἰγιόχου*); 279 a j. loďku (*νῆα*); i jinde užito nevhodně slova lodice m. loď, koráb; 306 jsme vyčkali Jitřeny božské (*ἐμείναμεν Ἠῶ δῖαν*); 356 z nějž (!) měl bys přec radost (*ᾧ κε σὺ χαίρῃς*); 357 n. víno velikých hroznů (*οἶνον ἐριστάφυλον*); 444 n. (beran) jsa obtížen řádně huňatým rounem a mnou i s chytrými nápady mými (*λάχνῳ στεινόμενος καὶ ἐμοὶ πυκινὰ φρονέοντι*); 504 jenž vyvrací města (*πτολιπόρθιον*; ve v. 530 lépe měst bořitel); 528 modravý Poseidone (*Ποσείδαον κυανοχαῖτα*; ve v. 536 lépe, ale ne zcela pěkně: i Poseidon tmavého vlasu).

Šimáček vládne velmi dobře jazykem, a zajisté by za obraty, které jsme tuto vytkli jako málo případné, snadno nalezl jiné, případnější; někde se překlad jeho zbytečně příliš daleko odchyluje od originálu, někde užívá vazeb a slov, pro báseň málo vhodných. Epitheta homerská dlužno překládati, pokud možno opět epithety, ne větami; stíráme jinak velmi charakteristickou

vlastnost těchto básní. Nemyslím tím, že třeba epitheton vždy překládati jediným slovem složeným; na př. πτολίπορθος lze zajisté docela dobře vystihnouti překladem »bořitel měst«; ale nutno klásti za epitheton vždy jmenný výraz, ne rozváděti je větami. Dalším cvikem v přízvučném překládání ustálí se i tu zajisté jakési pravidlo.

Překlad Šimáčkův je přízvučný. Přízvuku českého šetří se přísně. Přece však nutno tuto vytknouti některé vady, jichž všem překladatelům, kteří užívají prosodie přízvučné, třeba se vystříhati. Někde (ale velmi zřídka) nešetří se přízvuku větného; srv. Aen. II. 88 Pokavad u svých stál v netknuté moci (stál má příliš silný přízvuk a nemůže se měřiti jako úplně nepřízvučné); 342 Ten v oněch dnech k našemu městu. V Aen. II. 787 má český hexametr v překladu jen pět stop.

Překladatel hleděl, aby caesury hexametru byly co možná rozmanité; ale užívá k dosažení toho i caesur, kterých básníci starověcí, zvláště pak Homeros a Vergilius, neužívali. O caesuře κατὰ τέταρτον τροχαῖον mluví ovšem na jednom místě Aristides Quintilianus; nicméně se této caesury neužívalo, jako ani caesury κατὰ δεύτερον τροχαῖον. Nesmíme jich tedy užívati ani my. Třeba a možno jest vystačiti s třemi obvyklými caesurami hexametru: 1. πενθημιμερής 2. κατὰ τρίτον τροχαῖον 3. ἑφθημιμερής (obyčejně ve spojení s τριθημιμερής) a 4. s diaeresí bukolskou. Jestliže jsem ve svém článku »O přízvučném napodobení starověkých rozměrů časoměrných« (Listy fil. XXV, 1898, str. 56) tvrdil, že v českých řadách daktylských »bude třeba leckdy caesuru mužskou zaměniti za caesuru ženskou (— ‖ ◡ ◡), užívati tedy na př. v hexametru častěji caesury κατὰ τρίτον τροχαῖον než caesury πενθημιμερής«, dokonce jsem slovy těmi nemínil, že smíme místo caesury τριθημιμερής klásti jakous caesuru ženskou po druhém trocheji nebo místo ἑφθημιμερής caesuru ženskou po čtvrtém trocheji. Zřejmě to tu vytýkám, jestliže snad koho má výše uvedená slova svedla k mínění jinému. Caesur v starověku vůbec neobvyklých užívati není ani radno ani nutno.

Šimáček užívá však právě oněch caesur ženských ve čtvrté a někdy i v druhé stopě velmi často. Srv. Aen. II. 54:

A kdyby nebylo osudu vůle || a bláhové mysli

nebo 72:

hněvají na mne || a trestů a krve si ode mne přejí;

v. 65, 99, 139, 158, 159, 167, 172 a jinde často.

Verše, které mají pouze caesuru v druhé stopě, jsou velmi nelibé, ježto hlavní caesury vlastně nemají; srv. Aen. II. 343:

přirazil právě, || a ku sličné Kassandře zahořev láskou

neb 496:

tak ani řeka, || když zpěněna strženou vyrazíc hrází

Zdá se, že v takových případech obmýšlel překladatel vedle caesury v druhé stopě i diaeresi bukolskou; ale před diaeresí bukolskou musí býti znatelná přestávka v řeči, které tu není.

Kusé verše Vergiliovy bych překládal tolika stopami, kolik jich v originálu mají. Překladatel tu často stopy přidává.

V překladu vyskýtají se i některé tvrdosti (na př. Aen. II. 112 obzvlášť když), ač velice zřídka; i některé jazykové poklesky (Aen. II. 40 před všemi m. přede všemi; srv. 456 bez všeho, Od. IX. 222 z všech); 214 vepletou m. vpletou a j. v. Celkem však je jazyk přesný.

Ve slovech Menelaus a Creusa není dvojhlásky; neměřil by je tedy ani v češtině trojslabičně a dvojslabičně.

Podali jsme obšírnější posudek o překladech Šimáčkových a vytkly všecky jejich chyby, pokud jsme jaké v nich postihli, z té příčiny, že Šimáček mohl by, jak jsem již napsal, jako překladatel prokázati naší literatuře veliké služby. Právě proto, že jich lze od něho čekati, pokládal jsem za svou povinnost upozorniti ho na to, čeho by se měl příště vystříhati.

Josef Král.

Drobné zprávy.

»Platonskou otázkou« rozumějí se, jak známo, jednak otázky o pravosti resp. podvrženosti dialogů, Platonovým jménem nám dochovaných, jednak otázka, v jakém chronologickém pořadí Platonovy dialogy byly složeny. První stránka otázky, bádání o pravosti dialogů Platonských, dříve nesmírně přetřásaná, dnes dospěla v literatuře filologické k jakémusi uklidnění: mimo řídké celkem výjimky nevyhlašuje dnes celkem žádný vážnější badatel athetesi některého důležitějšího z dialogů Platonských; pokud se hlasy pochybující ozývají, týkají se skoro vesměs dialogů, které pro obsah Platonovy filosofie nemají velkého významu. Jinak však tomu jest s druhou stránkou otázky Platonské, o době složení jednotlivých dialogů čili jejich chronologickém pořadí. V té věci literární produkce filologická za posledních let znamenitě vzrostla, oč v přední řadě mají zásluhu badatelé, kteří na základě statistických sbírek o vyskytání se jistých úsloví, vazeb částic atd. v Platonských rozmluvách usilují dnes nikoli již authentičnost či podvrženost, nýbrž místo v chronologické řadě každému dialogu vykázati. Z těchto badatelů nejpřednější a nejznámější dnes jest Čeněk Lutosławski, jenž v hojných pracích rozličnými jazyky psaných, zejména pak v největším díle svém »The origin and growth of Plato's logic, with an account of Plato's style and of the chronology of his writings« (Londýn 1897) nejen hleděl stanoviti vývoj

Platonovy theorie logické, nýbrž i učinil pokus o »stilometrii«, t. j. o stanovení (počtem) vlastností a zvláštností slohu Platonova v jednotlivých rozmluvách, aby se dle postupného přibývání resp. ubývání v užívání jistých částic a spojenin slovních a pod. stanovilo pořadí dialogů, ve kterém byly složeny. Celá stilometrie jeho založena jest na předpokladu (»law of stylistic affinity«), že ze dvou děl téhož spisovatele jest ono bližší dobou třetímu nějakému dílu jeho, které má s ním společno více slohových zvláštností, při čemž arci jednak se uvážiti musí význam těchto zvláštností i zdali jich počet dostačuje, aby určil slohový ráz všech tří oněch děl. Vycházeje pak od jistě nejpozdnějších dialogů Timaia, Kritia a Zákonů snaží se na základě statistiky asi 500 takovýchto zvláštností slohových stanoviti větší menší »affinitu« ostatních dialogů k oněm dialogům z konce života Platonova, i dostává tento pořad sepsání rozmluv Platonových: 1. Sokratické dialogy: Apologie, Euthyfron, Kriton, Charmides, Laches, Protagoras, Menon, Euthydemos, Gorgias. — 2. První Platonská skupina: Kratylos, Symposion, Faidon, Politeia I. kn. — 3. Střední Platonská skupina: Politeia (ostatek), Faidros, Theaitetos, Parmenides. — 4. Poslední skupina Platonská: Sofistes, Politikos, Filebos, Timaios, Kritias, Zákony.

Lutosławského theorie i výtěžky byly od mnoha filologů i nefilologů kritisovány; důkladně posoudili je zvláště Blass, Gomperz a Susemihl, nejnověji pak O. Immisch (v článcích v Neue Jahrbücher f. das klass. Altertum sv. III., 1899, str. 440—465, 549—561, 612—628). Immisch uznává, že práce Lutosławského a jiných »stilometrií« se obírajících badatelů mají potud trvalou cenu, pokud přispěly k přesnějšímu stanovení poslední periody tvorby Platonovy, avšak pro první a prostřední dobu spisování filosofa tohoto nemohou podati spolehlivějších výsledků. Neboť předně nehledí tyto stilometrické práce vývoje současné mluvy attické vůbec (a přece Platonova činnost spisovatelská sahá od staré attičiny až do nové, ba až k předběžným stadiím hellenské κοινή), po druhé pak zapomínají, že Platon čím více stárnul, tím více liboval si v jakémsi úmyslném archaisování, konečně — a to platí zvláště o periodě Sokratické — že v nejedné věci mimovolně i úmyslně napodobil i slohově Sokrata (tak na př. výraz κινδυνεύειν = δοκεῖν, zdá se, měl v oblibě Sokrates a od něho přejal jej Platon).

Pro tyto příčiny stilometrie, aspoň jak dosud se provádí, nemůže vésti k jistějším výsledkům, a neschopnou řešiti chronologickou otázku Platonskou se ukazuje zřejmě, jakmile má pronésti soud v nejtěžších problémech otázky Platonské, totiž v problému Politeie, Faidra a vývoje dialogické formy rozmluv Platonových.

O Politeii Platonově, jak známo, především monografií Krohnovou a Pfleidererovou vznícena jest otázka, zdali byla jednotně Platonem složena a uveřejněna, či zdali máme v nynější její podobě jen konečnou Platonovu redakci jednotlivých částí, z různých dob pocházejících. Avšak stilometrické výkazy statistické jsou v této věci bezmocné, a výsledky jejich nemohou nic o tomto »centrálním Platonském problému« rozhodovati, poněvadž základem té statistiky může býti jen nynější podoba Platonovy Politeie, a otázka o komposici její řešiti se může jedině dle vnitřních momentů obsahových jednotlivých částí Platonova veledíla.

Immischovo mínění o nesnadné této otázce jest následující. Politeia nebyla jednotně složena, nýbrž podoba, v jaké byla uveřejněna, jest jen poslední spracování a scelení částí v různých dobách sepsaných, a to: Kniha I. — nejisto, zdali původně byla samostatným celkem — sepsána byla asi v letech 390. Kniha V, 18 až incl. VII. (»Kallipolis«) složena byla asi před první cestou sicilskou, tedy nedlouho po I. knize; při tom nápadná jest shoda se zprávou VII. listu Platon-

ského. — Kdy kniha II, 11—IV, 5. V, 1—16. (»Paradigma«) byla složena, těžko určiti, nicméně, zdá se, před sepsáním Faidona. — Konečná část: II, 1—10. IV, 6—19. V, 17. VIII.—X. jakož i některé menší přechody a vložky závěrečné redakce Platonovy pocházejí z doby 365—361 (mezi 2. a 3. cestou Platonovou).

Rovněž tak v otázce o době složení dialogu Faidra jest stilometrie bezmocná proti hypothese ne nemožné, že i tento dialog máme zachován v druhém spracování. Immisch sám hájí obšírně mínění Usenerovo (Rhein. Mus. 35, 131 nn.), že Faidros byl sepsán ještě za života Sokratova (kol. r. 403); dokazuje to nejen z jistých narážek, ze vztahu k životu Platonovu atd., ale zejména z poměru k dialogům z prvních dob tvorby Platonovy.

Konečně ukazuje, kterak výtěžky stilometrie nijak nejsou v souhlase s vývojem formy dialogu Platonského. Hlavní oba typy této formy, forma dramatická a diegematická, »v zárodku« byly již užívány od Sokrata (historického). Platon v prvních dobách užívá brzy dramatické, brzy diegematické formy dialogu — podrobnosti, které tu Immisch stanoví, jsou nejen subtilní, ale dosti také nucené —, v pozdějším věku nabývá převahy diegese, v stáří však vrací se zase k prvotní dramatické formě.

Postupem celého článku Immisch vykládá na příležitých místech mínění své o době sepsání jednotlivých dialogů a na konci shrnuje výsledky v tuto řadu:

1. Dialogy za života Sokratova sepsané: Oba Hippiové, Ion, Faidros (asi 403.) a brzy potom Protagoras.

2. Dialogy z 1. desetiletí 4. stol. př. Kr. až do první cesty sicilské: Gorgias (399 aneb brzy po tomto roce); pak: Apologie, Kriton, Euthyfron. — Menon (395.), Kratylos, Politeia I. — Politeia V, 18—VII.

3. Dialogy z doby založení Akademie až do 2. cesty sicilské, čili okrouhle z 2. a 3. desetiletí 4. stol.: *a)* »paedagogická skupina rozmluv« (Laches, Euthydemos, Menexenos, Charmides, Lysis); — pak Politeia II—V, 16. (bez IV, 6—19.), Symposion (nejspíše hodně po r. 384.) a Faidon.

4. Dialogy sepsané mezi 2. a 3. cestou: Konečná redakce Politeie, Theaitetos.

5. Dialogy v stáří složené: Parmenides, Filebos, Sofistes, Politikos, Timaios, Kritias a Nomoi.

O tomto seřadění chronologickém, praví Immisch, ať soudí, jak kdo chce, avšak tolik prý jest jisto, že konečné rozluštění této otázky nepodá nikdy stilometrie; otázka se rozřeší, budou-li vážena co možná všecka rozličná kriteria sepsání dialogů, tak aby slabé stránky jednoho kriteria opraveny a doplněny byly předností kriteria jiného; stilometrie však v nejlepším případě respektuje pouze kriterion jediné, sloh, a to ještě nikoli měrou náležitou.

Není snad tvaru, který by tak často a rozličně byl býval vykládán, jako lat. gerundium a gerundivum. V posl. čísle Mémoires de la Soc. de Lingu. de Paris (XI 145 nn.) znova se jím obírá J. Lebreton. Nejprve podává poučný přehled výkladů posavadních od Boppa 1816 do Faye 1898; svorně tu vedle sebe stojí jako aequivalenty lat. *-ndo-* skt. suff. *-anīja-*, *-adhjāi*, ř. *-μενος*, *-νθος*, lit. *-tinas* a co všecko; schází výklad Schulzův, Quaest. ep. 469. Sám srovnává ř. verbalia významu činného i passivného (spíše snad stavového?), jako *φυγάς*

ῥυάς μιγάς σποράς atd.: kmeny na *-o-* a konsonantové se střídají (srv. προβλής πρόβλητος, *damnas damnatus*, zvl. ὁμάς ὅμαδος, χρόμαδος); ř. α bylo by ze samohláskového *n* (střídání *-endus -undus* v lat. ukazuje k bývalému kmenostupu). Z bezpodmětných rčení jako *nuntiandum est urbem obsideri* (v *nuntianda est urbs o.*, srv. pod. *nuntiatum* a *nuntiata est*) vyšlo substantivné užívání t. zv. gerundia. Snad by byl měl L. ukázati i na slovesná adv. na -αδόν -άδην.

M. Bréal v Mém. de la Soc. de Lingu. XI 191 n. hledá původ ř. pass. aor. silných ve jmenech jako τύπη (ἐτύπην), βλάβη (ἐβλάβην). Že dialekty dorské a achajské v koncovce aor. mají η, ve jménech ᾱ, vykládá tak, že aor. pass. je novotvar, který, šíře se z dialektu do dialektu zachoval podobu, ve které poprvé vznikl (tedy patrně v ionštině). (Podobnější přece jen je výklad starší, který pro ř. aoristové η hledá příbuzenství jednak v praeteritovém *ė* jistých sloves litevských, jednak v odvozovacím *ē ė* baltsko-slov. stavových sloves III. třídy. Srv. na př. μαίνομαι ἐμάνην μανήσομαι se sl. *mьnją mьněti*, lit. *menù minėti*, fut. *minėsiu:* ř. μανη- i kmenovým stupněm je totožno s sl. *mьně-*, li. *minė-*).

K článku o *ΕΙ ΔΕ* atd. (LF. XXVI 81 nn.). V Rhein. Mus. LIV (Neue Folge) 344—350 uveřejnil F. Solmsen krátkou stať »Dorisch ἄγει auf, wohlan!« Uvádí tam zprávu grammatiků, že místo ἄγρει, kterého u Homera (a jeho napodobitelů) se užívá stejně jako ἄγε k sesílení jiného imperativu, dorsky se říká ἄγει. Vidí v tomto ἄγει — správně — splynulý imperativ ἄγε s vybízecím εἶ (εἶ); právě tak v πίει (i v předion. písmě *ΠΙΕΙ*, tedy ne s nepravým ει) na att. paterách (χαῖρε καὶ πίει, druhdy s dodatky εὖ, τήνδε) vidí imperativ πίε rozšířený týmže slovcem. Toto εἶ jakož i homerské εἶ δέ atd. není mu však imperativem, nýbrž interjekcí (jako v εἶέν εἶεν, εἶα, srv. εὐοῖ a j.). — Ze stati této bohužel pozdě se poučuji, že výklad hom. εἶ při imperativech a p., stejný s výkladem v stati mé str. 81 nn., podal již Guil. Schulze v Quaestiones epicae (Gueterslohae MDCCCXCII) 388³. Na omluvu nedopatření mého budiž uvedeno, že výklad Schulzův je zastrčen v poznámce ve spise, věnovaném otázkám homerské metriky. Proto ovšem výklad zůstává výkladem Schulzovým; mým majetkem je výklad εἶα z εἶ ἄγε, kterému v Solmsenově dor. ἄγει z ἄγε εἶ dostává se ovšem nové opory. *J. Z.*

Jakožto spisovatel článků »Betrachtungen über den Unterricht an der Mittelschule und besonders am Gymnasium«, které vycházejí od srpna t. r. v časopise »Politik« a dosud nejsou ukončeny, přihlásil se ve zvláštním »Zaslánu« v témž časopise dne 25. listopadu t. r. pan gymn. prof. v. v. Dr. Oldřich Kramář. V tomto »Zaslánu« popírá p. prof. Kramář pravdivost mého výroku, že se proti pěstování klassické filologie na gymnasiu staví příkře; staví prý se pouze proti tomu, aby jí byla vyhrazována nějaká přílišná přednost; to prý pozná každý, kdo články jeho čte pozorně. Lituji, že i přes toto tvrzení musím trvati na svém výroku. Kdo mluví o »zbytečných« a »nesmyslných« grammatických pravidlech, jimž se prý mládež při latině a řečtině musí učiti, kdo tvrdí, že čtení starých klassiků je čtení nicotných a frivolních povídaček, jak to tvrdil p. prof. Kramář na př. v č. 214 a 226, ten že se nestaví proti pěstování klassické filologie na gymnasiu příkře? Opakuji: Kdo tak píše, nezná starých literatur anebo jich znáti nechce, třeba byl »klassickým filologem«, jak o sobě tvrdí p. prof. Kramář. Vrátím se k těmto článkům, jež obsahují ještě jiné podivuhodné výroky o klassické filologii a o učení středoškolském, a doufám, že se proti nim postaví i jiní. Lituji jenom, že tak o řecké a římské literatuře píše »klassický filolog«! *Josef Král.*

V letošním programu Minervy odsoudil pan Dr. V. Flajšhans můj článek uveřejněný r. 1889 v těchto Listech. V září t. r. v Čase ukázal jsem věcně a podrobně, pokud mi pan kritik v tomto svém odsudku i v dřívějších nájezdech křivdil. Pan Dr. F. odpověděl ihned potom v říjnu čtyřmi Zaslány v Radikálních Listech. Výbuch hněvu, kterým mne tu zahrnul, je zřejmým příznakem, že jsem mu pověděl pravdu. S tím jsem tedy spokojen a proto mu rád odpouštím všecky urážky a prasprosté nadávky, které mu při tom vyklouzly. Obsahem prvních tří Zaslán jest, že jsem já hlupák a pan Flajšhans že je chytrák. O prvním nepřísluší mi rozsuzovati, druhé jsem po příkladě těch, kdož pana F. lépe dovedou oceniti, již napřed uznával. A v celku o to spor nebyl. Teprve v posledním (čtvrtém) Zaslánu přichází k jedné z výtek sobě učiněných, a tu se hájí svým způsobem široce a dlouze podruhé již, ale opět nepravdou.

Vytkl jsem mu totiž, že práce, ze kterých nejvíce kořistil, ve svém Písemnictví zamlčuje. I prohlásil tuto výtku nejprve za naivnost, ježto prý v populárních spisích nejsou citáty obvyklé. Když pak jsem jej na znění výtky té důrazněji upozornil, doloživ, že nežádám citátů, nýbrž důslednosti a nestrannosti v poznámkových poučeních, která o literárních pracích v Písemnictví j s o u, prohlašuje tutéž výtku nyní zase za zlomyslnost, poněvadž prý vidím, že ‚cituje' *jen knihy* (proto prý, poněvadž jen kniha je čtenáři dostupna) a *nikoli články časopisecké*. Avšak to *není pravda*. Již při Štítném, abych pro důkaz nechodil daleko, uvádí na str. 143 svého Písemnictví pojednání J. H a n u š e a K. J. Č e r n é h o. Rovněž se zmiňuje na str. 191 o mých studiích grammatických; ba ‚cituje' dokonce také ‚Staročeskou píseň o Pravdě', i s o b ě s a m é m u tehdy, jak z chybné jeho zprávy zřejmo, n e d o s t u p n o u, neřku-li ‚širšímu čtenáři'! Ale to již připomínám jen proto, že mi pan Dr. F. také podkládá, jako bych se prý rozčiloval, že »m o j e díla« nejsou uvedena; j s o u, až i tam, kde býti n e m ě l a. Marné kroucení!

Ve svém hněvivém záchvatu zapomněl pan Dr. F. na vše, co sám o mně i ještě nedávno (1898) psal příznivého, a maje dokázati, že přísný jeho odsudek jednoho mého článku je oprávněn, odsuzuje raději na obrátku články mé všecky, mou způsobilost, vzdělání, povahu, zkrátka mne celého od hlavy do paty. A k tomu podává pouze čtyři nové výtky věcné z uvedeného článku. Ponechávám jeho svědomí a úsudku rozumných lidí, postačí-li (i jsou-li správné, a také s tím, co opakuje) k důkazu toho, co pan kritik neřku teď, ale původně tvrdil a co tedy vlastně bylo dokázati. Nikdy jsem netvrdil, že by v mém článku chyb nebylo a nemám tudíž povinnost po této stránce odpovídati. Že musím správnost těch výtek podle své potřeby a příležitosti vyšetřiti, rozumí se už z toho, co jsem dokázal v Čase o kritice p. Flajšhansově; ale nemohu obtěžovati čtenářstvo rozvinováním každého klubka nepravd, do jakých p. F. dovede i méně závažnou chybu navinouti, aby ji zveličil. I tentokráte každou tu výtku několikrát — až i desetkrát — násobí. Příslušné jeho argumentace, hodné Tobiáše Třísky z Paní mincmistrové (nehledíc ani k tomu přitaženému panu hraběti), dovolím si tu tedy ukázati ještě na onom příkladě v Stockholmě, pokud již v Čase nebyl vyložen.

Ke konci svého článku v L. fil. 1889 na str. 241 připojil jsem nejspíše za tisku pro úplnost k »P o z n. 2.« odkaz k Jirečkově zprávě o autografech Husových, ve kterém výraz »ve Stockholmě«, napsaný již na začátku věty, nedopatřením se opakuje také na konci: » . . . ve Stockholmě v král. bibl. chová se pět filosofických traktátů Viklefových, opsaných rukou Husovou, a skončených r. 1398 ve Stockholmě« Pan

Dr. F. v progr. Min. cituje, aby chybu zveličil, takto: »... opsaných rukou Husovou a *složených r. 1398 ve Stockholmě.*« A k tomu přidává: »Jireček ovšem nic podobného netvrdí, Novák Husa *ve Stockholmě opisujícího* Viklifa *neporozuměním* správné zprávě Jirečkově *utvořil si sám* a následkem tohoto svého omylu *popírá* i autorství spisu i *vkládá do úst* Jirečkovi zprávu *svrchovaně nekritickou.*«

V tom je tolik nepravd, kolik tvrzení. Husa *ve St. opisujícího* utvořil si sám pan Flajšhans, nikoli já; *podkládá* takovou zprávu mně p. Flajšhans, nikoli já Jirečkovi; *neporozuměti* zřetelné zprávě Jirečkově (uvedeme ji níže) není ani rozumně možno; autorství opisu *nepopírám*, nýbrž o něm pochybuji, a to je přece rozdíl! (Tohoto rozdílu p. F. nedbal také při kázáních Wilherinských.)

Zpráva Jirečkova*) zní: »Již tehdá s zvláštní zálibou obíral se s filosofickými spisy Jana Wiklefa, ano sám si rychlým pérem učinil přepis traktátův De individuatione temporis et instantis, De ideis, De materia et forma, De veris universalibus. Rukopis jeho, dopsaný 1398 in die s. Hieronymi Slavi, podnes se chová v bibliothece stockholmské.« K tomu Jireček připojil také odkazy k obšírným zprávám o tomto nálezu. Dr. J. Pečírka popsal zevrubně ten rukopis (v ČČM. 1851 II. 70–81) a uvádí těch traktátů pět; čtvrtý (replicacio universalis) u Jirečka jest vypuštěn. Jsou to většinou známé traktáty Viklefovy, obraňované od mistrů Pražských r. 1410 (Palackého Documenta 380, 400 a Loserth 111, 277, 285, 289 a j.). A Loserth ve své zmínce o filosofických spisech Viklefových a jich působení na Husa podává onu zprávu těmito slovy: »Noch heute liegen fünf Traktate philosophischen Inhalts von Husens Hand geschrieben und im Jahre 1398 beendet in der kön. Bibl. zu Stockholm.« Starý přípis na obálce rukopisné, který připisuje druhý, čtvrtý i pátý traktát Husovi, jest mylný. Při pátém jest písařův »Explicit ... per manus Hus de Hussynec«, ale v tom se praví, že traktát ten jest Viklefův.

Otázka, zdali tento opis je skutečně Husův autograf, při známé nespolehlivosti písařův je zcela rozumná; a zodpověděti nemůže jí p. Dr. Flajšhans, nýbrž palaeograf, který písmo těch opisů srovnal se skutečným autografem Husovým. Tím méně věřím, že by který z těch traktátů byl Husův, dokud nejsou pro to podány důvody vnitřní; proč, vyložil jsem již ve Sborníku Historickém 1886 zejména na str. 333. Památce Husově tím nejvíce křivdí jeho odpůrci, že bez dlouhých úvah na něho sčítají, cokoli naleznou s jeho jménem; ale varovné hlasy Palackého i Erbenovy měly by tomu již alespoň u přátel brániti.

K. Novák.

---

*) Rukověť I. 271. — Mimochodem: Ke konci článku v Čase objevil se nějakým přehlédnutím o Jirečkovi výraz »napsati dovedl« m. »napsal«.

VÝTAH
z výroční zprávy Jednoty českých filologů
za správní rok 1898—99.

I. Zpráva jednatelská.

Ve výboru Jednoty českých filologů byli v r. 1898—99: univ. prof. Dr. Fr. Pastrnek, starosta; prof. Dr. Frant. Groh, místostarosta; prof. K. Himer, pokladník; prof. V. Viravský, správce skladu; kand. prof. Stan. Petr, jednatel; prof. Em. Smetánka a kand. prof. Jos. Straka, knihovníci; posl. fil. Jos. Tvrdý, administrátor; kand. prof. Rud. Neuhöfer, účetní; posl. fil. Karel Wenig, pořadatel přednášek; posl. fil. Ant. Smíšek, zapisovatel. Opustivše Prahu odešli z výboru účetní, oba knihovníci a administrátor; funkce jejich převzali posl. fil. E. Drápalík, Al. Mazánek, Václ. Vodstrčil a Jos. Kotyk.

Schůzí výborových konáno 13, valná hromada 1, schůzí vědeckých pět. Přednášeli v nich: prof. Dr. Fr. Groh o Dörpfeldově theorii o divadle řeckém, řed. Frant. Bílý o filologickém vývoji Frant. Lad. Čelakovského, univ. prof. Dr. Jos. Král o nově objevených zlomcích Aristoxenových, univ. prof. Dr. A. Kraus o slově fafrnoch a prof. Lad. Dolanský o výslovnosti samohlásek *i* a *y* v češtině nové i staré. Mimo to referovali: prof. E. Smetánka o Pracích filologických, věnovaných J. Gebauerovi, prof. Dr. Fr. Groh o novějších publikacích v oboru řecké epigrafie, prof. Dr. Jar. Vlček o Bačkovského Přehledu dějin písemnictví českého a posl. fil. Jos. Tvrdý o Lutosławského spise The origin and growth of Plato's logic.

Výbor pečoval o to, aby počet odběratelů Listů filologických se rozmnožil, a také podařilo se mu získati 90 nových odběratelů mimo universitu. Do redakce Listů filologických nově vstoupili prof. Dr. Frant. Groh a prof. Dr. Jar. Vlček. Na vydávání Listů přispělo c. k. ministerstvo kultu a vyučování subvencí 400 zl.

Nákladem svým vydala Jednota XXVI. ročník Listů filologických redakcí prof. Drů. J. Gebauera, Fr. Groha, J. Krále, Fr. Pastrnka a Jar. Vlčka, dále Sládkovy Dějiny řecké literatury

doby klassické, 8. sešit Vlčkových Dějin české literatury, 3. vydání Rissovy Cvičebné knihy ku překládání z jazyka českého na jazyk latinský a 3. vydání Ciceronových řečí proti Katilinovi od Rob. Nováka.

Úmrtím ztratila Jednota zakládajícího člena prof. Frant. Hrbka, jenž byl v l. 1874—5 jednatelem a vždy zůstal horlivým příznivcem Jednoty.

Výbor děkuje všem, kdo Jednotu jakkoli podporovali, zejména c. k. ministerstvu kultu a vyučování za subvenci, redakci Listů filologických za obětavé a nezištné řízení Listů, všem dárcům, jakož i redakcím oněch denních listů, které ochotně uveřejňovaly zprávy spolkové.

Stan. Petr,
t. č. jednatel.

II. Zpráva pokladní.

(Počítáno do 30. září 1899.)

Základní jmění	396	zl.	60	kr.
Časopisné jmění	663	»	06	»
Vydajné jmění	187	»	05	»
Menclův fond	305	»	99	»
Niederlův fond	197	»	27	»
Úhrnem	1749	zl.	97	kr.

K. Himer,
t. č. pokladník.

III. Zpráva účetní.

Časopisného odvedeno			zl.	117·20
Výdajného vybráno	zl.	58·70		
Na účty vydáno	»	28·18		
Zbývá	zl.	30·52		
Výdajného odvedeno			»	30·52
Odvedeno úhrnem			zl.	147·72

E. Drápalík,
t. č. účetní.

IV. Zpráva správce skladu.

Na skladě jsou tyto spisy Jednotou vydané:

1.	Bibl. scr. gr. et r.	I.	náklad	3000	ex.	1444;	prodáno	80	ex.
2.	»	II. (2. vyd.)	»	2000	»	13;	»	121	»
3.	»	II. (3. vyd.)	»	3000	»	2850;	»	98	»
4.	»	III. (2. vyd.)	»	3000	»	1162;	»	98	»
5.	»	IV. (2. vyd.)	»	2000	»	1065;	»	133	»
6.	Antigona s pozn.	(2. vyd.)	»	3000	»	2186;	»	23	»
7.	Aias	»	»	1500	»	510;	»	39	»
8.	Demosthenes (2. vyd.)	text	»	2000	»	620;	»	154	»
9.	»	(2. vyd.) pozn.	»	2000	»	1164;	»	120	»

10.	Rissova cvič. kn. (2. vyd.)	náklad 3000 ex.	4;	prodáno	44 ex.
11.	» » (3. vyd.)	» 1000 »	690;	»	82 »
12.	Překlad Sof. trag. I.	» 2000 »	320;	»	12 »
13.	» II.	» 1000 »	730;	»	6 »
14.	Legenda o sv. Dorotě		14;	»	— »
15.	Sborník prací fil.	» 520 »	96;	»	— »
16.	Králova Rhythmika	» 600 »	312;	»	3 »
17.	O nové obraně RK.	» 1000 »	672;	»	2 »
18.	Sládkova liter. řecká	» 520 »	290;	»	84 »
19.	Vlčkovy Dějiny čes. liter. I.	» 2000 »	753;	»	37 »

20. Listů filologických

Roč.	I.	34 ex.,	ubylo o	4 ex.
»	II.	154 »	»	4 »
»	III.	147 »	»	4 »
»	IV.	41 »	»	4 »
»	V.	85 »	»	3 »
»	VI.	140 »	»	3 »
»	VII.	155 »	»	1 »
»	VIII.	45 »	»	1 »
»	IX.	94 »	»	3 »
»	X.	101 »	»	2 »
»	XI.	105 »	»	3 »
»	XII.	110 »	»	3 »
»	XIII.	41 »	»	1 »
»	XIV.	163 »	» . , ...	2 »
»	XV.	47 »	»	21 »
»	XVI.	75 »	»	5 »
»	XVII.	111 »	»	3 »
»	XVIII.	74 »	»	4 »
»	XIX.	81 »	»	3 »
»	XX.	65 »	»	3 »
»	XXI.	81 »	»	3 »
»	XXII.	56 »	»	— »
»	XXIII.	1 »	přibylo o	1 »
»	XXIV.	103 »	»	75 »
»	XXV.	53 »	»	53 »

Literatury Vlčkovy jednotlivých sešitů:

1.	sešitu	prodáno	22 ex.
2.	»	»	17 »
3.	»	»	16 »
4.	»	»	17 »
5.	»	»	22 »
6.	»	»	37 »
7.	»	»	238 »
8.	»	»	278 »

Literatury Sládkovy:

1.	sešitu prodáno	16 ex.
2.	» »	2 »

Vojt. Viravský,
t. č. správce skladu.

V. Zpráva administratorova.

1.	Odběratelů mimo členy činné na univ. bylo loni	276, letos	367
2.	Prostřednictvím knihkupců odbíralo loni . .	35, »	35
3.	Z činných členů na univ. bralo Listy loni .	50, »	69
4.	Výměnou nebo zdarma loni	62, »	62
	Celkem loni	423, letos	533

Jos. Kotyk,
t. č. administrátor L. F.

VI. Zpráva knihovní.

Odbor	Čísel koncem roku 1898	Čísel přibylo letos	Nyní celkem čísel
A	587	—	587
B	554	9	563
C	426	2	428
D	85	1	86
E	993	23	1016
F	609	2	611
Celkem	3254	37	3291

Václ. Vodstrčil,
t. č. knihovník odborů ABF.

Ant. Mazánek,
t. č. knihovník odborů CDE.

VII. Zpráva zapisovatelská.

V roce 1898—99 měla Jednota českých filologů 6 členů čestných, 187 zakládajících, 7 přispívajících, 69 činných; úhrnem 269 členů.

Ant. Smíšek,
t. č. zapisovatel.

LISTY FILOLOGICKÉ.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

JAN GEBAUER, FR. GROH, JOS. KRÁL,
FR. PASTRNEK, JAR. VLČEK.

ROČNÍK DVACÁTÝ ŠESTÝ.

SEŠIT VI.

V PRAZE.
Tiskem F. Šimáčka.
1899.

Obsah sešitu VI.

Pojednání.

Úvahy.

Předplatné na „Listy filologické" zaslali p. t.:

Na ročník XXVI.:

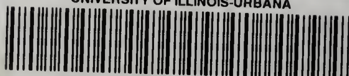
H. Hrubý, prof. v Novém Městě, D Bothar, prof. v Šoproni, Knihovna gymn. v Plzni, F. Svoboda, prof. v Roudnici, Dr. J. Brant, prof. v Králové Dvoře, Dr. J. Horák, prof. v Plzni, Dr. J. Vlček, univ. docent zde, J. Koc, prof. v Slaném, T. Doubrava, prof. v Příbrami, J. Oštadal, prof. v Klatovech, Knihovna gymn. v Opavě, Aug. Krejčí, prof. v Bydžově, Knihovna gymn. v Litomyšli, St. Souček, prof. v Králové Dvoře, J. Kracík, prof. v Mor. Ostravě, J. Karras, prof. v Olomouci, F. L. Nesvadbík, prof. v Brně, Dr. K. Veselík, prof. zde, J. Čapek, prof. v Jičíně, Dr. J. Havránek, prof. v Hradci Králové, J. Dědek, prof. zde, Knihovna gymn. v Budějovicích, Dr. J. Klimeš, prof. v Novém Bydžově.

V Praze, 18. prosince 1899. **K. Himer**, t. č. pokladník.

Časopisy redakci výměnou zasílané:

Antiquarisk Tidskrift för Sverige. Stockholm. — **Archiv für slav. Philologie.** Berlin. — **Bulletin international de l'acad. de Cracowie.** — **Čas.** Praha. — **Česká škola měšťanská.** Velké Meziříčí. — **Český časopis historický.** Praha. — **Časopis Matice Mor.** Brno. — **Český Lid.** Praha. — **Etnografičnij Zbirnik.** Lvov. — **Filologičeskoe obozrěnie.** Moskva. — **Hlídka.** Brno. — **Izvěstija imperatorskoj akademii nauk (Bulletin).** S. Peterburg. — **Izvěstija istor.-filolog. instituta knjazja Bezborodko v Něžině.** — **Komenský.** Olomouc. — **Kongl. vitterhets historie och antiqvitets akademiens månadsblad.** — **Krok.** Praha. — **Květy.** Praha. — **Letopis Slovenske Matice.** Ljubljana. — **Ljetopis jugoslav. akademie znanosti i umjetnosti.** U Zagrebu. — **Lud.** We Lwowie. — **Łužica.** Freiberg. — **Literární listy.** Brno. — **Muzeum.** Lwów. — **Národ a škola.** Brno. — **Národopisný sborník českoslovanský.** Praha. — **Naše doba.** Praha. — **Nyelvtudományi Közlemenyek.** Budapest. — **Nastavnik.** Beograd. — **Nový Život.** Nový Jičín. — **Osvěta.** Praha. — **Paedagogické rozhledy.** Praha. — **Periodičesko spisanie.** Srědec. — **Prace filologiczne.** Lwów. — **Russkij filolog. věstnik.** Varšava. — **Rad jugosl. akademije.** Zagreb. — **Rozpravy krakovské akademie.** Filologický oddíl 1897. — **Sbornik otděl. russkago jazyka i slovesnosti imper. akademii nauk.** Sanktpeterburg. — **Slovanský Přehled.** Praha. — **Slovenské Pohľady.** Turč. Sv. Martin. — **Škola našeho venkova.** Velká Černá u Borohrádku. — **The American Journal of Philology.** Baltimore. — **Učenyja zapiski imper. Kazanskago universiteta.** Kazaň. — **Universitetskija izvěstija.** Kiev. — **Věstník ústředního spolku českých professorů v Praze.** — **Věstník české akademie cís. Františka Josefa.** Praha. — **Věstník král. české společnosti náuk.** Třída filos.-hist.-jazykozpytná. Praha. — **Vesna.** Brno. — **Wisła.** Warszawa. — **Wiener Studien.** Wien. — **Wochenschrift für klass. Philologie.** Berlin. — **Zapiski naukovoho tovaristva imeni Ševčenka.** Lwów. — **Zbirnik filolog. sekciji naukov. tovar. imeni Ševčenka.** Lwów. — **Živoje slovo.** Lwów. — **Žurnal ministerstva nar. prosvěščenija.** S. Peterburg.

P. T. odběratelé Listů filologických se žádají, aby laskavě změny adress co nejrychleji administraci oznamovali, aby nebylo omylů a průtahů v zasílání.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 111413214